

International Science Group

ISG-KONF.COM

**XXIV
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC NOTES. SCIENCE
RESEARCH AND PRACTICE"**

**Madrid, Spain
June 21 - 24, 2022**

ISBN 979-8-88680-822-3

DOI 10.46299/ISG.2022.1.24

MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC NOTES. SCIENCE RESEARCH AND PRACTICE

Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference

Madrid, Spain
June 21 – 24, 2022

UDC 01.1

The XXIV International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Science research and practice», June 21 – 24, 2022, Madrid, Spain. 611 p.

ISBN – 979-8-88680-822-3

DOI – 10.46299/ISG.2022.1.24

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Kanyovska Lyudmila Volodymyrivna</u>	Associate Professor of the Department of Internal Medicine
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Akhmedov S. SPECIFIC ASPECTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	19
2.	Буцик Р.М. ПРОДУКТИВНІСТЬ СТОЛОВИХ СОРТІВ ВИНОГРАДУ ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБІВ УКРИВАННЯ НА ЗИМУ	23
3.	Гурский И.Н. ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ПРИ УТИЛИЗАЦИИ ТРУПОВ ЖИВОТНЫХ И ОБЕЗЗАРАЖИВАНИИ НАВОЗА	27
4.	Климчук О. ЕЛЕМЕНТИ ПРИВАБЛЕННЯ ПТАХІВ ДО САДУ	29
5.	Ковтун Т.І. ШКІДЛИВІ ВИДИ У ФАУНІ СОВКОПОДІБНИХ (LEPIDOPTERA, NOCTUIDEA) ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ЖИТОМИР	31
6.	Коцюба С.П., Вознюк М.С. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНКУРСНОГО ВИПРОБУВАННЯ СЕРЕДНЬОРАННІХ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ	33
7.	Леонова К.П., Моргун А.В., Моргун В.І. СОРТОВИЙ АСОРТИМЕНТ ТЮТЮНУ ДЛЯ СЕЛЕКЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ І ТЮТЮНОВОГО ВИРОБНИЦТВА	35
8.	Любич В.В., Новіков В.В. ЗАСТОСУВАННЯ СВІЖОЇ СОЛОМКИ ГАРБУЗА В ТЕХНОЛОГІЇ КЕКСІВ	38
9.	Новак Ж.М., Пастух Д.С., Луговенко Т.П. ВИСОТА РОСЛИН СОРТОЗРАЗКІВ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО КОЛЕКЦІЇ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА	43

10.	Новак Ж.М., Арутін О.В., Горлова Г.О. ЩІЛЬНІСТЬ КОЛОСА СОРТОЗРАЗКІВ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ЯРОЇ СЕЛЕКЦІЇ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА	46
11.	Сорока Л.В. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ КАЧЕСТВО ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ	49
12.	Усик С.В. ВПЛИВ НАСИЧЕННЯ КОРОТКОРОТАЦІЙНИХ СІВОЗМІН РІЗНИМИ ЗЕРНОФУРАЖНИМИ КУЛЬТУРАМИ НА СТРУКТУРНИЙ СТАН ЧОРНОЗЕМУ ОПІДЗОЛЕНОГО	51
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
13.	Дорохіна Г.І., Кедровська І.П., Ковальчук Д.О. ОРГАНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЖИТЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ З ІНТЕГРОВАНІМ ГРОМАДСЬКИМ ПРОСТОРОМ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ	54
14.	Мендела Є.М. СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН ГОТЕЛЮ, ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО БІЗНЕСУ	62
ART HISTORY		
15.	Карипбаев Ж.Т. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ КӨРКЕМ ӘЛЕМІ ЖӘНЕ СТРУКТУРАЛИСТІК НЕГІЗДЕР (ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР АБАЯ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ)	65
CHEMICAL SCIENCES		
16.	Mammadova E.İ. DETERMINATION OF THE ELEMENTAR COMPOSITION OF THE SHALE OF THE GREAT SIYAKI FIELD	70
CULTUROLOGY		
17.	Shtykh A., Kornuta V. ANALYSIS OF RECOMMENDATIONS OF ADMINISTRATIVE DOCUMENTS OF UKRAINE ON SAFETY OF WORK WITH ELECTRONIC DOCUMENTS	75

MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC NOTES. SCIENCE RESEARCH AND
PRACTICE

18.	Shtykh A., Kornuta V. SYSTEMS OF IDENTIFICATION OF USERS OF COMPONENTS OF THE ELECTRONIC GOVERNANCE SYSTEM OF UKRAINE	78
19.	Петренко І.П., Хюсейн Д. ГРАНАТ З ТУРЕЧЧИНИ ЯК СИМВОЛ МОЛОДОСТІ, ЗДОРОВ'Я ТА ДОВГОЛІТТЯ	81
20.	Тетеря С.А., Тетеря Д.Д. МИКОЛА ДОСІНЧУК-ЧОРНИЙ НЕПЕРЕСІЧНА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В ЕМІГРАЦІЇ	85
ECONOMIC SCIENCES		
21.	Grytsyna O. RISK INSURANCE IN THE AGRICULTURAL SECTOR: PREREQUISITES AND WAYS OF IMPLEMENTATION OF NEW TECHNOLOGIES	91
22.	Lohvinenko B. SOCIO-ECONOMIC TOOL OF JOB SEARCH BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE	93
23.	Protopopova N., Kovalenko-Marchenkova Y. INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CRISIS CONDITIONS	96
24.	Skhidnytska H. CURRENT STATE OF THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY DURING THE MILITARY STATE	99
25.	Skhidnytska H. DIRECTIONS OF ITS FINANCIAL STRENGTHENING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	102
26.	Zhydovska N. IFRS FINANCIAL STATEMENTS IN ELECTRONIC FORMAT IXBRL	105
27.	Безродна М., Савош Г. ЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	107

28.	Варшава Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЯХ	111
29.	Гончар Л.О. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ АНТИКРИЗОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	114
30.	Заїка О.О. КОНСАЛТИНГ У МИТНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗЕД)	118
31.	Ковбич Т.К. ОЦІНКА ЧАСТКИ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ У ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ ЄС	122
32.	Лойшин А.А. КОНТИНЕНТАЛЬНА БЛОКАДА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФРАНЦУЗЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ 1812 РОКУ	125
33.	Рибак Г.І., Головіна С.О. РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПІДПРИЄМСТВА БУДІВЕЛЬНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	128
34.	Самошкіна І.Д. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	132
35.	Чернух Д., Трушкіна Н. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ	137
GEOGRAPHICAL SCIENCE		
36.	Rekhin D. ВІТЕР НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВИКОНАННЯ ПОЛЬОТІВ ПОВІТРЯНИХ	145

HISTORICAL SCIENCES		
37.	Брель О.В. ФРАГМЕНТ МОЛИТВОСЛОВА ПОЧАТКУ ХІХ СТ. З ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ЧИГИРИНІ	147
38.	Дібрівна Е.І., Кузьменчук М.О. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАТИКИ	151
39.	Кравченко Д.О., Кушнір С.О. ПРОГРАМА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	154
40.	Пістоленко І.О. ДО ПИТАННЯ ПРО НАУКОВИЙ ДОРОБОК Ю. КОНДРАТЮКА В ГАЛУЗІ ТЕОРІЇ МІЖПЛАНЕТНИХ ПОЛЬОТІВ ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО	158
41.	Сачко Д.В. ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРІЇ В СИСТЕМІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ	164
42.	Утегалиева А.Д. ТРАГЕДИЯ РЕПРЕССИРОВАННОГО КАЗАХСКОГО НАРОДА В ПРИЗМЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА	167
LEGAL SCIENCES		
43.	Brantiuk K. SOME ISSUES OF ADMISSION AND STUDYING OF UKRAINIAN STUDENTS IN FOREIGN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CIRCUMSTANCES, ILLUSTRATED BY IRELAND AND THE UNITED STATES	171
44.	Lobzhanidze G. SPORT AND INTERNATIONAL CRIMINAL WORLD IN POST SOVIET SPACE	175
45.	Hrytsai S. FATF RECOMMENDATIONS IN THE CONTEXT OF THE LAW OF UKRAINE "ON VIRTUAL ASSETS"	180

46.	Botchorishvili N., Sajaia L. PARLIAMENTARY CONTROL IN THE WAKE OF THE COVID PANDEMIC (COMPARATIVE RESEARCH)	184
47.	Hurina U.S., Kolisnykova H.V. CIVIL PROTECTION OF COPYRIGHT OBJECTS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE	190
48.	Іващенко О.А. ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ ВСТАНОВЛЕННЯ САНКЦІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	193
49.	Александрова К.О., Стрельченко О.Г. ПРАВОВІДНОСИНИ У ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ СЕКТОРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	197
50.	Бакум В.О. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ КІНЕМАТОГРАФІЇ	201
51.	Гарматюк В.О. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ СЛІДЧИХ СУДДІВ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	205
52.	Лісіцина Ю. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ	208
53.	Міщук І.В., Пелешок І.І. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	211
54.	Нікітенко В. ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ З ІНШИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	214
55.	Сторожук І.О. ЗРАЗКОВА СПРАВА: НОВА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА	220

56.	Хатнюк Н.С., Григораш А.Р. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	222
57.	Хатнюк Н.С., Левицька А.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ТА УЧАСТІ ОКРЕМИХ СВІДКІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	229
MANAGEMENT, MARKETING		
58.	Kostina O. EDUCATIONAL SERVICES AS A B2C BUSINESS MODEL	232
59.	Tulepbayeva G. HUMAN POTENTIAL AS THE MOST SIGNIFICANT STRATEGIC RESOURCE OF MEDICAL ORGANIZATION	235
60.	Кожарипова Ж.Ш. ОЦЕНКА СТЕПЕНИ УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ ВРАЧЕЙ И МЕДИЦИНСКОГО ПЕРСОНАЛА УЧРЕЖДЕНИЙ ГКП НА ПРИМЕРЕ КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ	239
61.	Нечипоренко К.В. СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ	243
62.	Юшин С.О. МЕНЕДЖМЕНТ: ФАКТОР ЧАСУ У ДИСПОЗИЦІЇ МІЖ ЖОРСТКИМИ І ГНУЧКИМИ РІШЕННЯМИ	246
63.	Яковенко Р.В., Іванченко М.Р. НОВІТНІ ФАКТОРИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	250
MEDICAL SCIENCES		
64.	Akentieva S., Berezova M., Kovtun A. SPECTRUM OF USING PLASMOSORPTION IN INTENSIVE CARE	254

65.	Barannik S., Trofimov M., Krishna V., Guzenko B. LEADING ROLE OF SCIENTISTS-SURGEONS OF THE DEPARTMENT OF GENERAL SURGERY DSU IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF COMBUSTIOLOGY IN DNIPROPETROVSK REGION	258
66.	Biryukov V., Pavlova V., Kengelyan T. THE CONTRIBUTION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS TO THE STUDY OF THE EPIDEMIOLOGY OF CYSTOFIBROSIS AND ACUTE LYMPHOBLASTIC LEUKEMIA IN CHILDREN OF THE ODESSA REGION	264
67.	Maramukha I., Maramukha O. REHABILITATION AND TREATMENT MEASURES IN PATIENTS WITH THORACALGIA SYNDROMES	268
68.	Moisieieva N. SEARCH OF APPROACHES TO CORRECT COMORBID PATHOLOGY OF PSYCHOPATHOLOGICAL AND BRONCHO-PULMONARY IMPACT	269
69.	Romanenko Y., Komsnyi M., Lisova I., Sribnyk P., Sribnyk T. STRUCTURAL CHANGES IN THE DIGESTIVE TRACT IN A CASE OF EXPERIMENTAL DUODENOGASTRIC REFLUX	270
70.	Volynets A., Ilenko-Lobach N. TRENDS OF CLINICAL THINKING FORMATION IN FUTURE DENTISTS	273
71.	Аскарьянц В.П., Хакимжанова А.С.К., Эргашов К.У.У., Ким Е.В. ДЫХАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	275
72.	Коваль Г.М., Когутич А.І., Карбованець О.І., Лушнікова О.В., Буковецька А.Р. КЛІНІЧНІ МАСКИ ЛЕПТОСПІРОЗУ	280
73.	Курділь Н.В., Ворошилов К.Ф., Войтенко М.Ю., Рожкова О.М., Іващенко О.В. КЛІНІЧНІ І ПАТОГІСТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ГОСТРОГО ПОШКОДЖЕННЯ НИРОК ПРИ НАРКОТИЧНИХ ОТРУЄННЯХ	286

74.	Мороз Л.В., Шостацька М.О. ЧАСТОТА ДІАГНОСТОВАНИХ ПРОЯВІВ КОРМОБІДНОСТІ В ХВОРИХ ІЗ COVID-19	290
75.	Сергета І.В., Макарова О.І., Дреженкова І.Л. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ СОМАТОСЕНСОРНОГО АНАЛІЗАТОРУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ, ЯКА ЗАСВОЮЄ МЕДИЧНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ, У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ	293
76.	Сиволап Д.В. ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНА ЛИХОМАНКА У ХВОРИХ НА ХОЛЕЦИСТОЛІТІАЗ, ЯКИМ ВИКОНАНО ЛАПАРОСКОПІЧНУ ХОЛЕЦИСТОЛІТОТОМІЮ ТА ХОЛЕЦИСТЕКТОМІЮ ЧЕРЕЗ ЄДИНИЙ ЛАПАРОСКОПІЧНИЙ ДОСТУП	297
77.	Сурсаєва Л.М., Жебель В.М. РОЛЬ RS198389 ПОЛІМОРФІЗМУ ГЕНА VNP В ДІАГНОСТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЯХ МОЗКОВОГО НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ У ЖІНОК 40-65 РОКІВ З ЕСЕНЦІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ ТА ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ	301
78.	Удод О.А., Драмарецька С.І., Таланов В.М., Мнухіна Н.В., Єфімова О.О. ІНТЕНСИВНІСТЬ КАРІОЗНОГО УРАЖЕННЯ ТА КАРІЄСРЕЗИСТЕНТНІСТЬ В ОСІБ З СИСТЕМНОЮ ГІПОПЛАЗІЄЮ ЕМАЛІ ЗУБІВ	306
79.	Хапченкова Д.С., Гусєв В.М., Білецька В.О., Книш Є.А. ТРУДНОЩІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	309
PEDAGOGICAL SCIENCES		
80.	Alyoshyna O. MAIN ASPECTS OF DIGITAL TECHNOLOGIES DURING DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES	313
81.	Arzymbetova S.Z., Oralbekova A.K., Bektursunova D.T. FUNDAMENTALS OF USING THE COMPUTER EDUCATIONAL PROGRAM «ÄLEMDI TANU»	316

82.	Gladushyna R. TOWARDS A MULTILINGUAL AND MULTICULTURAL FUTURE: A NEW DIMENSION IN UKRAINIAN EDUCATION	320
83.	Klymovych Y. Q&A SESSION AS A TEACHING TOOL FOR STUDENTS' ENGAGEMENT IN THE FLIPPED LEARNING ENVIRONMENT	327
84.	Kornytska Y., Kolisnyk M. CLOUD-BASED COLLABORATION TOOLS IN THE ESP CLASS	330
85.	Meirbekov A.K. APPLYING VARIOUS TYPES OF TESTS IN THE TEACHING OF ENGLISH TO 6TH GRADE STUDENTS	333
86.	Romanovska O. COLLAGES WHEN TEACHING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION TO FUTURE SEAFARERS	344
87.	Voloboieva A., Volobuieva P. DYSLEXIA AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND TOOLS TO HELP DYSLEXIC STUDENTS LEARN A FOREIGN LANGUAGE	346
88.	Yaroshchuk K. FORMING OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING	350
89.	Абашева П.А., Избасханова А.А., Чинташова Б.Б., Бектурсунова Д.Т. ӨЗІНДІК ЖҰМЫС ЖАСАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	353
90.	Богомаз К.С. ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ У СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ	357
91.	Біленко В., Скриннік Н., Хільман А., Максимовська Л. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МЕТОДИКИ БІНАРНИХ ЗАНЯТЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ІНФОРМАТИКИ	360

92.	Волобуєва П.С., Волобоєва А.О. ВИКОРИСТАННЯ KEYС-МЕТОДУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕФОЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	366
93.	Гончаренко В.Ф. ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КІНОКЛУБУ МЕДІАПРОСВІТИ З ПРАВ ЛЮДИНИ DOCUDAYS UA В ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ	369
94.	Мазанбекова М.Е., Сыпырындиева Г.К., Аюпова Г.Т., Исмаилова Г.М., Адильжанова Т.А. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	375
95.	Малетич Н.Б. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВИХОВАТЕЛЯ	380
96.	Мельник Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПІАНІСТИЧНОГО АПАРАТУ ДО РОБОТИ НАД ТВОРАМИ ПРОГРАМОВОГО РЕПЕРТУАРУ	384
97.	Мілевська О.П. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛОГОТЕХНОЛОГІЙ З ФОРМУВАННЯ РИТМІЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ	387
98.	Онкович Г.В., Онкович А.Д., Корж М.О. СПЕЦКУРС «ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА МЕДІАОСВІТА» У РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ	394
99.	Петров В.С. ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТИПІВ ГРАВЦІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ШАХОВОЇ ГРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ОБУМОВЛЕНОСТЕЙ	404
100.	Сахно Н.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО КАЗКУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	411

101.	Сєдьма Є.В. ПРО ВАЖЛИВІСТЬ РОБОТИ З РОЗВИТКОМ МИСЛЕННЯ, ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	417
102.	Тищик В.Б., Плаксіна О.Ф., Тищик О.Б. МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	423
103.	Чепурна В.О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ	428
104.	Черкас О.А. ПЕРЕВАГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАКАТОНІВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ	434
105.	Шашкєнова Н.Ш. ПЕДАГОГІКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯ КЕЗЕНДЕРІ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ	437
106.	Шевченко А.Ф. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО- ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ТИМЧАСОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ	442
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
107.	Божок В.В. ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ В ФАРМАЦІЇ	447
PHILOLOGICAL SCIENCES		
108.	Kravtsova Y. SEMANTIC AND COGNITIVE MODELLING IN LINGUISTIC METAPHOROLOGY	450
109.	Omarova A., Zhantuganova A. INFOGRAPHICS AS A MEANS OF TRANSMITTING INFORMATION	457

110.	Сфанова І.А. СТУПІНЬ ВПЛИВУ МЕЛОДИКИ НА МОВЛЕННЄВУ ПОВЕДІНКУ ІНДІЙСЬКИХ МОРЯКІВ	461
111.	Бойченко О.І. РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ЖАННИ Д'АРК В УКРАЇНСЬКІЙ КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	465
112.	Машакова А.К. ТВОРЧЕСТВО МУХТАРА АУЭЗОВА В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-ВОСТОЧНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ	474
113.	Рожченко З.В. М. В. ВОЛЫНЦЕВА: ИНСТИТУТКА ИЛИ ЧЁРНАЯ МОЛЬ ЭМИГРАНТСКОГО ПАРИЖА?	477
114.	Тарасенко В.И. СПОСОБЫ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Л.УЛИЦКОЙ	485
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
115.	Зінов'єва К.Ф. РОЛЬ МІСТА В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ ЛЮДИНИ	489
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
116.	Farajzadeh A., Dalkiliç S. ON DIFFERENTIAL EQUATIONS VIA BANACH FIXED POINT THEOREM	491
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
117.	Hupalovska V., Pavliuk V. DEVELOPMENT OF THE QUESTIONNAIRE OF TYPES OF SEXUAL EDUCATION (V. HUPALOVSKA, V. PAVLIUK)	493
118.	Васюк К.М. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ХАРАКТЕРИСТИКАХ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНЦІВ	496

119.	Миколенко Н.В. ПРОБЛЕМАТИКА САМОЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	500
120.	Михайлишин У.Б., Шмідзен І.Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИСТОЯННЯ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ	502
121.	Мухіна Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ	506
122.	Ткаченко І.В. ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ	508
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
123.	Басараба І., Боровик Л., Ісламова О. ПРОБЛЕМА ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОЖБОВИЦЬ В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ	513
124.	Демичева А.В. МІСТО, (НЕ)БЕЗПЕКОВЕ ДЛЯ ЖІНОК	515
TECHNICAL SCIENCES		
125.	Andrushchak I. SECURITY FEATURES OF INNOVATIVE ELECTRONIC COMMERCE ON THE INTERNET NETWORK	518
126.	Babich S., Zhiguts Y., Lazar V. METHOD OF CALCULATION OF DYNAMICS OF TWO-LAYER SEMI-SPACE WITH INITIAL STRESSES	523
127.	Moistsrapishvili K. ON THE STABILITY OF THE BALANCE OF AN UPRIGHT MEN AND WOMEN IN VARIONS ANTROPOMETRICS	528
128.	Polyvianchuk A., Burennikov Y., Tsymbal O., Semenenko R., Bazyl A. STUDY THE INFLUENCE OF GAS SAMPLE TEMPERATURE ON THE EFFICIENCY OF ECOLOGICAL DIAGNOSTICS SYSTEMS FOR AUTOMOTIVE DIESEL ENGINES	536

129.	Solovei O. LOCALLY WEIGHTED LINEAR REGRESSION TO FORECAST REAL ESTATE PRICES	541
130.	Vdovychenko V., Vasyliiev M., Ivanov I. FORMATION OF CRITERIA FOR SUBURBAN PASSENGER TRANSPORTATION SERVICE EFFICIENCY EVALUATION	546
131.	Іларіонова О.В., Васалатій Р.І., Лебедєва О.Ю. ВИЯВЛЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ В МУЛЬТИМЕДІА	550
132.	Батиль Д.Я.О., Сапожник Д.І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРОМОБІЛІВ В УКРАЇНІ	553
133.	Габльовська Н.Я., Кононенко М.А., Габльовська Н.Я. ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПТИЧНОГО МЕТОДУ КОНТРОЛЮ ВОЛОГОСТІ ПОРОШКОВИХ ФАРБ	559
134.	Данкевич Н.О. ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВАРІАНТІВ ПІДСИЛЕННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ КОНСТРУКЦІЙ	562
135.	Каганюк О.К., Багнюк Н.В., Бурчак І.Н. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ВІД НЕСАНЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ	567
136.	Каганюк О.К., Бурчак І.Н. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ РОЗСІЯНОГО ГАММА-ОПРОМІНЮВАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГРАНИЦІ «ПОРОДА–ВУГІЛЛЯ»	571
137.	Курляк П.О., Федорів М.Й. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ РЕЖИМІВ РОБОТИ НАСОСНИХ АГРЕГАТІВ НАФТОПЕРЕКАЧУВАЛЬНИХ СТАНЦІЙ	575
138.	Матківський С.В. ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ НАГНІТАННЯ СУХОГО ГАЗУ ПРИ РОЗРОБЦІ ГАЗОКОНДЕНСАТНИХ РОДОВИЩ	580

139.	Перов М., Макаров В., Каплін М., Білан Т., Новицький І. ПРОГНОЗ ОПТИМАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАЛИВОМ ВУГІЛЬНИХ ЕЛЕКТРОГЕНЕРУЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	585
140.	Рейцен Є.О., Кучеренко Н.М. МІСЦЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ ДТП І СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЬКОГО РУХУ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ	589
TOURISM		
141.	Murodjon M. CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN UZBEKISTAN	596
142.	Мельник Н.В., Мельник А.В., Качаровський Р.Є. КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ВОЛИНИ ЯК КРАФТОВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ	602

SPECIFIC ASPECTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Akhmedov Shokhjakhon,

Ph.D. student of Urgench state university,
Uzbekistan

Annotation. The characteristics of the agriculture sector's development in the economy of the Republic of Uzbekistan are examined in this article. It emphasizes that the agricultural sector is a major aspect of the country's agro-industrial complex and that developing this sector is a priority.

Keywords. Economy, agriculture, gross domestic product, production, food, raw materials, agricultural sector, innovation, and labor productivity.

Given the growing shortage of resources in the world, especially natural resources, it is important to provide the world's population with environmentally friendly and adequate food. The economic shocks of recent years have exacerbated the problem, with the COVID-19 pandemic leading to a 1.5 percent increase in undernourishment in 2020.[1] Agriculture is seen as an important tool for improving overall well-being, eradicating poverty, and increasing the incomes of low-income people. [2]

The agricultural sector plays an important role in the economy of the Republic of Uzbekistan. Because a significant part of the population of the republic lives in rural areas, and their well-being is inextricably linked with the development of this industry. In addition, the agricultural sector has a significant share in the country's GDP and hard currency earnings. The agricultural sector plays an important role in providing the population with food and raw materials for some industries. Now the growth of population and needs, as well as the increase in the capacity of the processing industry, objectively require a further increase in agricultural production. Therefore, it is necessary to develop and improve the efficiency of this network.

In the construction of a modern Uzbekistan, special attention is paid to modern methods of farming, food security through the introduction of new technologies at the stages of production, and the welfare of the rural population. “The Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021” states that “modernization and accelerated development of agriculture, in particular, deepening structural reforms and consistent development of agricultural production, further strengthening the country’s food security, expanding the production of environmentally friendly products, a significant increase in the export potential of the agricultural sector” [3].

Within the framework of the priorities set in the Development Strategy for 2022-2026 in developing the national economy and ensuring high growth rates, in particular, at least doubling the income of farmers, achieve annual growth of at least 5%,

fundamentally reform the water management system and implement a special state program on water conservation, expand the fodder base and increase production by 1.5-2 times, develop horticulture, it is planned to increase the export potential by \$ 1 billion by increasing the area of intensive gardens by 3 times and greenhouses by 2 times. [4] Therefore, when developing and managing agricultural production using modern research methods and various models, it is important to identify its specific features in determining promising areas for the development of the industry.

To develop agriculture at the level required by the laws of a market economy, to deepen and improve the theoretical and methodological base of various forms of ownership, types of entrepreneurship based on them and free market relations capable of freely operating in clearly defining ways for the full and efficient use of limited land and water resources, capital and labor resources in the short and long term, saving all costs, it is advisable to determine on their basis ways to increase profits by increasing labor productivity, improving the system of employee incentives. When creating and developing a scientific and practical base on these issues, it is necessary to take into account the specifics of agriculture in their production.

The agricultural sector is an important part of the agro-industrial complex of the country and has the following significance:

First, it provides food for the population. The role of this sector in providing the population with food is invaluable, because the food consumed by the population is mainly grown in the agricultural sector.

Second, agriculture supplies most of the raw materials for the light and food industries. The level of development of the agricultural sector has a direct impact on the volume and efficiency of production in these industries. Experts estimate that 40 percent of all material costs in the textile industry come from agricultural raw materials, compared to 70 percent in the sugar industry and about 80 percent in dairy and oil products.

Thirdly, agricultural production has an effective influence on the pace and level of development of the country's heavy industry. The agricultural sector consumes a large amount of inputs, and manufacturers of agricultural machinery and land reclamation machines, as well as the chemical industry, especially the production of mineral fertilizers, are actively involved. At present, the main part of the material costs for agricultural production are the means of production supplied by industry (Spare parts, mineral fertilizers, animal feed, etc.).

Fourth, the agricultural sector is also important for employment. Currently, about 50% of the country's population lives in rural areas. Employment and well-being of the population depends in many ways on the results of economic reforms in this sector. Although the share of people employed in agriculture in the total labor force has declined in recent years, this sector continues to play an important role in providing employment and welfare to the rural population.

Fifth, the role of agriculture in the country's economy is also determined by the fact that it has a significant share in the macroeconomic indicators that determine the economic potential of the country.

Measures are being developed and consistently implemented to ensure the phased implementation of legal, organizational, economic and social reforms in the country's agricultural sector in accordance with the requirements of a market economy. The adoption and implementation of various programs in this area is also important. As a result, it is possible to ensure the rapid development of agriculture and thus boost the economy of the republic. [5]

The agricultural sector has the following characteristics:

a) the influence of natural factors in agriculture is strong. Temperature, precipitation, wind and other natural factors affect the production process in the industry;

b) land is the main means of production in agriculture. Land plays an important role in agricultural production compared to other industries, as the production process in this sector takes place directly on the land. There are specific features of land use, the denial of which has negative consequences;

d) agricultural production is carried out over a very large area. This, in turn, creates certain requirements for the organization of production;

e) production in the agricultural sector is seasonal. Cultivation of plants and livestock requires a certain vegetation period. This leads to a large gap between the cost of the network and the duration of the revenue generated by the activity. For example, in the cultivation of cotton, the production process begins in early spring and ends in autumn. In addition, the seasonality of production requires the organization of efficient use of the resources available in the network throughout the year. The employment of labor resources during the winter months will require the development of other forms of entrepreneurship in the industry;

f) as a form of labor, living beings also engage in the manufacturing process. Specialists working in the field of agriculture are required to know the biological and zoological characteristics of plants and animals, and take them into account in the production process. The productivity of agricultural labor depends to a large extent on the biological potential of plants and livestock;

g) Some of the agricultural products are used in the agricultural industry for seeds, fodder, food and other purposes;

h) long-term storage of some types of agricultural products is limited and inconvenient to transport. This problem is exacerbated by the fact that agricultural products ripen almost simultaneously. This, in turn, requires that production, storage and processing run smoothly so as not to destroy the harvest, and this requires large capacities. For the rest of the year, these capacities are relatively idle.

The agricultural sector produces a wide range of products, works and services, distributes and sells them to meet its needs. These processes taking place in the country are carried out on the basis of free market relations. In order to address them theoretically and practically at the level of demand, radical reforms are being carried out in our country.

In the context of the gradual transition to a free market economy based on commodity-money relations, the state is creating an effective system of legal, organizational, economic and social relations that meet the needs of agriculture, that

is, various forms of ownership. As a result, a free property relationship is emerging, opening the way for various forms of entrepreneurship and their development. The creation of the above-mentioned system of economic relations requires the rational use of the requirements of natural and economic laws, economic categories, taking into account the specifics of Uzbekistan's people and agriculture.

Bibliography:

1. <https://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>
2. <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview>
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of February 7, 2017 "On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan" // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017- y., № 6.
4. <https://strategy.uz/index.php?category=infog/> "Development Strategy Center".
5. Nurmatov N.J., Roziyev O.A. Agricultural Economics.- Tashkent: "Tafakkur", 2011.

ПРОДУКТИВНІСТЬ СТОЛОВИХ СОРТІВ ВИНОГРАДУ ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБІВ УКРИВАННЯ НА ЗИМУ

Буцик Роман Миколайович

кандидат сільськогосподарських наук

доцент кафедри плодівництва і виноградарства

Уманський Національний Університет Садівництва

Вступ. Виноградарська галузь є однією з найрозвиненіших в сучасному світі. Значне поширення винограду по кліматичних зонах обмежується екологічними факторами і зокрема, показниками температурного режиму [1]. В умовах України промислова зона виноградарства знаходиться у південних областях та на Закарпатті. На всій іншій території вирощування винограду ґрунтоване на укриванні кущів перед зимувальним періодом. Це дозволяє вирощувати культуру з її просуванням у північні і холодніші райони країни [2]. В таких умовах, успішне вирощування столового винограду можливе за належного захисту кущів від несприятливих факторів та підборі сортів із раннім строком досягання ягід [3, 4]. Укривання кущів винограду на зиму є вартісним агрозаходом і тому потребує визначення оптимальних способів їх захисту в холодний період на основі розрахунків показників економічної ефективності. Такий підхід вказує на необхідність детального вивчення цього питання з метою підвищення продуктивності культури, що визначає актуальність досліджень.

Матеріали і методи. Дослідження проведено в умовах дослідного поля навчального виробничого відділу Уманського НУС у 2019–2020 роках. До схеми дослідження включено відносно нові укривні матеріали, які взяті за основу у способах укривання кущів винограду на зиму: чорна агротканина і фольгоізол. За контроль прийнято найбільш поширений варіант укривання – чистим ґрунтом. Способи укривання передбачали розстеляння 5 см шару соломи поверх кущів, для зменшення пошкоджень укривних матеріалів. Поверх соломи розстеляли досліджувані матеріали. Дослідження проведено на двох сортах винограду раннього строку досягання – Тасон і Супер-Екстра. Ґрунт дослідної ділянки є чорнозем опідзолений важкосуглинковий. Показники вмісту P_2O_5 та K_2O були на рівні 321 мг/кг та 262 мг/кг ґрунту відповідно (за методами Егнера-Ріма-Домінго). Нітратна форма азоту (за нітрифікаційною здатністю ґрунту після 14-денного компостування) була зафіксована на показнику 26,1 мг/кг ґрунту.

Серед показників продуктивності насаджень винограду визначали збереженість вічок, площу листової поверхні, урожайність кущів та економічну ефективність агрозаходів [5, 6].

Результати. Загальна продуктивність виноградних кущів залежить від формування і збереження зимуючих вічок, які несуть у собі плодоносні пагони з гронами. Аналіз зібраних за роки досліджень даних, свідчить про найвищі показники збереженості вічок за укривання кущів на зиму новим матеріалом фольгоізол (табл.1). Для дослідних сортів Тасон і Супер-Екстра збереженість вічок становила 95,1 і 95,8% відповідно.

1. Продуктивність столових сортів винограду та ефективність його вирощування залежно від способів укриття кущів на зиму (середнє за 2019–2020рр.)

Варіанти		Показники			
Сорт	Укривний матеріал	Збереженість вічок, %	Площа листової поверхні, тис.м ² /га	Урожайність, т/га	Рентабельність, %
Тасон	Ґрунт (контроль)	75,1	31,5	13,8	74
	Чорна агротканина	88,8	35,0	16,6	88
	Фольгоізол	95,1	36,6	19,2	109
Супер-Екстра	Ґрунт (контроль)	75,8	32,4	17,1	113
	Чорна агротканина	89,8	35,5	18,9	119
	Фольгоізол	95,8	37,3	22,0	143
	<i>НІР₀₅</i>	5,4	1,5	1,2	

Такі показники суттєво на 20% перевищували значення контрольного варіанту, де кущі укривали тільки ґрунтом. За показниками статистичної обробки результатів така різниця виявилась достовірною. За укриття кущів чорною агротканиною збереженість вічок також істотно зростала на 13,0–13,9% понад контрольний варіант, хоча і значно менше у порівнянні з варіантом, де застосували фольгоізол.

Така закономірність простежувалась пересічно по роках досліджень. Слід відмітити про суттєво вищі показники збереженості зимуючих вічок винограду у 2020 році у порівнянні з попереднім 2019 роком.

За даними досліджень найвищі показники формування асиміляційної поверхні виноградних кущів отримано за їх укриття на зиму фольгоізолом. Для дослідних сортів Тасон і Супер-Екстра значення площі листя на гектарі становило 36,6 тис.м²/га і 37 тис.м²/га відповідно. За порівняння із показниками варіанту де укривали тільки ґрунтом перевищення його склало 4,9–5,1 тис.м²/га, що за дисперсійним аналізом було достовірним ($НІР_{05}=1,5$). Варіант укриття кущів чорною агротканиною за показником площі асиміляційної поверхні істотно на 3,1–3,5 тис.м²/га перевищував показники контролю, але також був значно меншим – на 1,6–1,8 тис.м²/га за варіант із застосуванням фольгоізолу. Така закономірність формування площі листової поверхні кущами винограду простежувалась і по роках досліджень.

Слід відмітити про досить високі показники врожайності обох дослідних сортів винограду, що вказує на їх придатність для інтенсивної культури. Сорт винограду Супер-Екстра відзначається вищою на 15–20% врожайністю у порівнянні до сорту Тасон.

За укривання найвищий показник врожаю ягід винограду отримано за укривання кущів на зиму фольгоізолом. Для сорту Тасон він становив 19,2 т/га, а для сорту Супер-Екстра – 22,0 т/га. Перевищення показників варіанту із застосуванням для укривання тільки ґрунту становило 5,4 і 4,9 т/га відповідно, яке згідно статистичної обробки даних було достовірним ($HP_{05}=1,2$). Укривання кущів винограду на зиму чорною агротканиною також істотно перевищувало показники контрольного варіанту в середньому для обох дослідних сортів на 2,3 т/га. Але в цьому варіанті показники були достовірно менші за варіант із застосуванням фольгоізолу. Подібна закономірність формування врожаю отримана і пересічно по роках досліджень. Також, трохи вищою врожайністю відзначився 2020 рік у порівнянні із 2019 роком.

На основі проведених розрахунків найвищі показники величини чистого прибутку і рівня рентабельності отримано за укривання кущів винограду фольгоізолом. Для сорту Тасон показники були на рівні 315,2 тис./грн. і 109% відповідно. По сорту Супер-Екстра ці показники були вищими – 417,7 тис./грн. і 143% відповідно. Цей сорт мав не тільки вищу урожайність, але і вищу ціну реалізації ягід. Порівнюючи ці дані із показниками контрольного варіанту, перевищення було суттєвим. Застосування чорної агротканини для укривання кущів на зиму також за показниками економічної ефективності суттєво перевищувало контрольний варіант, хоча і поступалось варіанту із застосуванням фольгоізолу.

В цілому, чорна агротканина і фольгоізол, застосовані для укривання кущів винограду на зиму виявились ефективними як у підвищенні продуктивності винограду, так і з економічної точки зору. Такі матеріали є широко доступними у торгівельній мережі і практично досить легко застосовуються.

Висновки. Укривання кущів винограду на зиму фольгоізолом підвищує збереженість вічок на 20%, а чорною агротканиною – на 13%. Приріст площі асиміляційної поверхні кущів винограду внаслідок захисту кущів чорною агротканиною і фольгоізолом коливається в межах 3–5 тис.м²/га. Серед способів укривання винограду найвищий приріст врожаю отримано при застосуванні фольгоізолу. Найвищі показники величини чистого прибутку і рівня рентабельності отримано за укривання кущів винограду фольгоізолом.

Список літератури:

1. Аверчева Н. О., Економічна оцінка потенціалу галузі виноградарства регіону / Н. О. Аверчева, В. О. Бойко, Л. О. Бойко; / Економіка АПК. 2019. №6. С.15–25.
2. Ляшенко Г. В., Вплив зміни агроклімату на кордон промислового виноградарства // Виноград. Вино. 2006. №6. С.28–29.
3. Шардаков Б. К., Вплив взаємодії агроприймів на урожай та якість винограду / Б. К. Шардаков, А. М. Самсонов; / Аграрний вісник Причорномор'я. Одеса. 2005. Випуск 29. С.137–141.
4. Шматковська К., Догляд молодих лоз / К. Шматковська, А. Штірбу; / Садівництво по-українськи. 2019. № 2. С. 76–77.

5. Учеты, наблюдения, анализы, обработка данных в опытах с плодовыми и ягодными растениями: Методические рекомендации / Под ред. Г.К. Карпенчука и А.В. Мельника. Умань: Уман. с.-х. ин-т. 1987. 115с.
6. Марковський В.С., Завгородній І.В. Методика проведення агрономічних дослідів з ягідними культурами. К.: ІС УААН, 1993. с. 13–17.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ПРИ УТИЛИЗАЦИИ ТРУПОВ ЖИВОТНЫХ И ОБЕЗЗАРАЖИВАНИИ НАВОЗА

Гурский Игорь Николаевич,

кандидат сельскохозяйственных наук, доцент
доцент кафедры экологии и безопасности жизнедеятельности
Уманский национальный университет садоводства

Окружающая среда выполняет такие жизненно важные функции, как обеспечение людей природными ресурсами, природными услугами (рекреация, туризм, эстетические удовольствия), поглощение отходов и загрязнений. Реализуя меры по охране природы и использованию её ресурсов, следует знать экономическую цену и цену вреда, причиненного природе антропогенными загрязнениями и действиями [1].

Поэтому ведущим принципом природопользования в настоящее время стал эколого-экономический, при котором критерий эффективности хозяйствования формулируется так: получение максимальных материальных благ с минимальными затратами и минимальными нарушениями природной среды. Но это требует вложения больших средств в природоохранную сферу, что всегда существенно снижает прибыльность производства [2].

Ущерб, причиненный государству в результате сверхнормативных выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух, возмещают предприятия независимо от форм собственности и видов хозяйственной деятельности.

Величина ущерба от загрязнения атмосферы определяется по формуле:

$$Y_a = K_1 \times K_2 \times Y_n \times M_a,$$

где K_1 – коэффициент, учитывающий расположение источника выброса;

K_2 – коэффициент, учитывающий высоту источника выброса;

Y_n – удельный ущерб от выброса 1 т загрязнителя в атмосферу, грн./т;

M_a – масса выброса в атмосферу через год, т.

Отсутствие в Христиновском районе Черкасской области цивилизованной системы обращения с биологическими отходами является острой проблемой и требует в первую очередь внедрения современных технологий их утилизации.

К одним из крупнейших загрязнителей окружающей среды в сельском хозяйстве (в частности в области животноводства) относятся газообразные выбросы в атмосферу от систем отстойников навоза. Количество аммиака в 1 м³ атмосферного воздуха по данным проверок Государственной службы Украины по безопасности пищевых продуктов и защиты потребителей в Христиновском районе и Государственной экологической инспекции в Черкасской области составляет в среднем 18 мг/м³ (основным источником выделений его является навоз, из которого этот газ образуется в результате разложения органических веществ).

От массы выбросов аммиака в целом за год исследований будет зависеть и величина ущерба, полученного в результате загрязнения атмосферы от систем отстойников навоза

Следовательно, за 1 год в среднем зимой выбрасывается 438 млн. м³ загрязненного воздуха, а летом до 4380 млн. м³. Учитывая концентрацию аммиака в загрязненном воздухе, можно заключить, что средняя масса выбросов упомянутого загрязняющего вещества в год составляет 43,9 т/год.

Величина ущерба от загрязнения атмосферы аммиаком составит:

$$U_a = 0,5 \times 1,5 \times 250 \times 43,9 = 8231,25 \text{ грн./год.}$$

Ущерб предприятия, вызванный выбросами в атмосферу от систем отстойников навоза, в среднем за год составит 8231,25 грн./год.

К сложным экологическим проблемам утилизации трупов следует отнести проблемы загрязнения атмосферного воздуха химическими веществами, возникающими при их сжигании в инсинераторе.

Изучение химического состава воздуха в зоне воздействия инсинератора показало, что содержание токсичных газов при прохождении данного процесса превышает предельно допустимые нормы по содержанию аммиака и сероводорода. От массы данных выбросов в целом за год исследований будет зависеть и величина ущерба, полученного в результате загрязнения атмосферы.

Следовательно, величина ущерба от загрязнения атмосферы аммиаком в зоне воздействия инсинератора будет составлять:

$$U_a = 0,5 \times 1,5 \times 250 \times 0,000735 = 0,13 \text{ грн./год.}$$

Величина ущерба от загрязнения атмосферы сероводородом в зоне воздействия инсинератора будет составлять:

$$U_a = 0,5 \times 1,5 \times 150 \times 0,00063 = 0,071 \text{ грн./год.}$$

Совокупный убыток предприятия за год составит 0,201 грн/год.

Следовательно, величина совокупного ущерба от загрязнения атмосферы в зоне воздействия инсинератора незначительна, но он должен быть возмещен государству.

Список литературы

1. Damineva Raisa, Shulaev Nicolai, Pryanichnikova Valeria, Kadyrov Ramil, Bykovsky Nicolai. Economic assessment of the effects of pollution of land resources. SHS Web of Conferences. 2019. (69). 00145. 10.1051/shsconf/20196900145.
2. Holland Mike. Assessment of the Economic Costs of Damage Caused by Air-Pollution. Water, Air, & Soil Pollution. 1995. (85). P. 2583–2588. 10.1007/BF01186223.

ЕЛЕМЕНТИ ПРИВАБЛЕННЯ ПТАХІВ ДО САДУ

Климчук Олександра

Доцент, кандидат сільськогосподарських наук
Поліський національний університет

Птахи, мабуть, є найкращими помічниками людини в боротьбі зі шкідливими комахами на присадибних та дачних ділянках. Звісно, повністю вони не можуть знищити всіх шкідників, та це й не потрібно, адже ті види, які залишаються, не становлять небезпеки для садів.

У природі не буває абсолютного зла або добра, і з цієї точки зору птахи не виняток. Птахи, які живляться комахами, разом із шкідниками знищують і корисних представників ентомофауни, а також пошкоджують плодово-ягідні дерева і чагарники, а також зернові культури. Однак користь від птахів все-таки значно більша, ніж шкода. Досвідчений і уважний садівник може створити в своєму саду саме такі умови, при яких шкода від птахів буде все-таки мінімальною, а користь – максимальною [1].

Перш ніж привабити птахів до саду, потрібно вивчити і відповідно врахувати певні особливості «пташиного життя» і ставитися до цього з увагою та відповідально.

Чимало видів птахів пристосувалися до життя поряд з людиною. Наразі існує близько двадцяти п'яти видів птахів, які умовно можна назвати «садовими видами» [2]. Більшість таких видів складають птахи із ряду Горобцеподібних, які найбільше знищують комах-шкідників: горобці, синиці, ластівки, шпаки, граки, волові очка, дрозди, зеленяки. Також одними з найбільш корисних для саду птахів є галки, пліски, горихвістки, дятли, щиглики і чижі.

Крім того, в саду можна і потрібно приваблювати тих птахів, які в'ють свої гнізда в чагарниках. Це крутиголовки, дрозди, щиглики, кропив'янки. Тому дуже корисно навколо садової ділянки створити живопліт із плодових дикорослих чагарників, включаючи колючі види (наприклад, шипшина, барбарис, терен) [1]. Навколо такої огорожі з метою приваблення птахів траву знищувати не слід, адже вона є привабливим місцем для птахів. Живоплоти дуже красиві, і навесні під час цвітіння вони приваблюють додаткові комахи-запилювачів, тому сад буде в повній мірі «забезпечений» ними.

Також для того, аби присадибна ділянка була привабливою для птахів навіть в холодну пору року, не варто збирати врожай «до останньої краплі». Взимку залишені на чагарниках плоди служать відмінною підгодівлею для неперелітних птахів. Добре, якщо в саду є куточок з некошеної травою і одним-двома дикорослими деревами, такими як дика яблуня і вишня, горобина і т. д. У такому «екологічному заповіднику» можуть мешкати не тільки птахи, але і інші дуже корисні тварини.

Привабливими умовами для комфортного перебування та гніздування птахів в саду є наявність кормової бази, укриття (сховище), вода та безпечний простір [2].

Найпростіший спосіб приваблення птахів до саду – це забезпечення їх, особливо в зимові місяці, поживним калорійним кормом. Саме їжа дає птахам енергію для життя, і чим холодніша погода, тим більше її потрібно. Дрібні види птахів втрачають тепло значно швидше, ніж крупні, тому й годувати їх потрібно частіше. Наприклад, синиця блакитна проводить приблизно 85 % зимового дня в пошуках їжі. Дрізд чорний збирає більше 300 ягід в день з куща піраканти, а омелюх може з'їдати більше 600 ягід кизильника за один день, а це вдвічі більше його ваги [2].

Не дивлячись на значно більшу кількість денного світла та більше їжі влітку, живлення для птахів все одно лишається важливим. Так, наприклад, доросла пара синиць блакитних щодня збирає 1 000 гусениць, аби нагодувати своїх пташенят [2]. Вода теж є важливим компонентом як для пиття, так і купання птахів. Великої кількості води особливо потребують ті види, які живляться насінням. Створення додаткових водойм (ставків чи рівчачків) або пташиних купалень в саду приваблюють багатьох представників живої природи і не тільки птахів.

Навіть в дуже маленьких садках можна забезпечити птахів кормом та водою, а в середньому за розміром приміському саду можна відтворити навіть лісове середовище, якому надають перевагу найпоширеніші види птахів. Знання щодо потреб птахів в місцях їх перебування допоможе збільшити кількість їх видів.

Безумовно, що всім птахам необхідне укриття від хижаків і захист від несприятливих погодних умов, особливо в період розмноження. Природними укриттями на присадибній ділянці можуть бути дерева, чагарники, насипи, жива огорожа, а штучними – зроблені людиною гніздівлі. Висадженні колючі види чагарників – це передбачений чудовий захист, а перевернутий догори дном старий чайник на дереві чи чагарнику – вдале місце для створення гнізда, приміром, вільшанки. Наприклад, залишене відчинене вікно господарської прибудови або ж зроблений спеціальний вхід під дахом дрізд чорний та співочий може використати як місце для схову свого потомства від котів чи інших хижаків.

Список літератури

1. Климчук О.О., Марков Ф.Ф., Швець М.В. Птахи в саду як елемент ландшафтного дизайну. *Лісові екосистеми: сучасні проблеми і перспективи досліджень – 2021* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 30 квітня 2021р.). Житомир, 2021. С. 30-31.
2. Р. Бэртон. Птицы в вашем саду. Москва: БММ АО; Лондон: Дорлинг индерсли, 2004. 223 с.

ШКІДЛИВІ ВИДИ У ФАУНІ СОВКОПОДІБНИХ (LEPIDOPTERA, NOCTUOIDEA) ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ЖИТОМИР

Ковтун Тетяна Ігорівна

к. с.-г. н., доцент кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
Поліський національний університет

Надродина совкоподібні (Noctuoidea) – найбільша серед метеликів (Lepidoptera) України, що налічує 673 види [1]. В зв'язку із широкою екологічною пластичністю багатьох видів совкоподібні здатні переходити до харчування на культурні рослини, іноді завдаючи значної шкоди сільському та лісовому господарству. У фауні України виявлено 148 шкідливих видів совок, що становить приблизно 22% від загальної кількості видів, із них в якості першорядних шкідників виділяють 12-14 видів [1]. Наразі актуальним є встановлення того, наскільки сприятливими є умови існування для видів-шкідників совкоподібних у приміській зоні Житомира.

Встановлення шкідливих видів Noctuoidea проводили шляхом аналізу робіт, присвячених фауні совок України, в цілому [1]; окремих регіонів, наприклад, Дніпропетровської області [2], власних досліджень [3].

Матеріалом досліджень слугували збори, що проводились протягом польових сезонів 2011-2021 років, в результаті яких було зібрано 3339 екземплярів метеликів, які належать до 141 виду, 23 підродин, 3 родин.

Аналіз представленості шкідливих видів у фауні Noctuoidea в умовах приміської зони Житомира (табл.1) виявив наступне. Переважаюча кількість

Таблиця 1.

Представленість шкідливих видів у фауні Noctuoidea приміської зони
Житомира

Родини	Кількість видів	Кількість шкідливих видів			
		Всього	%	в тому числі першорядних шкідників	%
1	2	3	4	5	6
Noctuidae	130	40	30,8	9	6,9
Erebidae	9	1	11,1	–	–
Nolidae	2	–	–	–	–
Всього	141	41	29,1	9	6,4

шкідливих видів (40 із 41) належить до родини Noctuidae, що становить майже третину виявлених видів даної родини. Окрім того, загальний відсоток шкідливих видів (29,1%) у досліджуваній фауні є дещо вищим у порівнянні з часткою таких видів у фауні совкоподібних України. Також із 14 першорядних шкідників, зареєстрованих в Україні, 9 виявлено в умовах приміської зони Житомира.

За групами культур шкідливі види поділяються на шкідників зернових культур, овочевих та технічних культур, шкідників садово-паркового та лісового господарства.

До найважливіших шкідників зернових культур, виявлених в досліджуваній фауні, слід віднести совку окличну *Agrotis exclamationis* (L., 1758), совку озиму *Agrotis segetum* (Denis & Schiffermüller, 1775), совку іпсилон *Agrotis ipsilon* (Hufnagel, 1766), які є підгризаючими совками. До цієї групи належить така стеблова совка, як совка ярова *Amphipoea fucosa* (Freyer, 1830).

Шкідники овочевих та технічних культур представлені переважно хortoфільними поліфагами з широкими ареалами. Це підгризаючі совки з підродини Noctuidae (совка стрічкова велика *Noctua pronuba* (L., 1758), совка с-чорне *Xestia c-nigrum* (L., 1758)) та ряд стеблових совок із різних підродин (совка конюшинова *Anarta trifolii* (Hufnagel, 1766), совка городня *Lacanobia oleracea* (L., 1758), совка відмінна *Lacanobia suasa* (Denis & Schiffermüller, 1775), металовидка крапля *Macdunnoughia confusa* (Stephens, 1850), совка гамма *Autographa gamma* (L., 1758)).

Серед шкідників лісового господарства найбільше практичне значення має совка соснова *Panolis flammea* ([Denis et Schiffermüller], 1775). Вона є небезпечним шкідником сосни (*Pinus sylvestris* L.), який дає спалахи масового розмноження в Україні.

Як шкідників садово-паркового господарства можна відмітити подвійку синьоголову *Diloba caeruleocephala* (L., 1758), стрільницю щавлеву *Acrionicta rumicis* (L., 1758), совку в'язову буру *Cosmia pyralina* (Denis & Schiffermüller, 1775). Найбільшої шкоди ці види завдають яблуні (*Malus domestica*), груші (*Pyrus communis*) та малині (*Rubus idaeus*). Вони пошкоджують також різні широколистяні дерева в парках.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в умовах напівприродних екосистем приміської зони Житомира сформувались достатньо комфортні умови існування для шкідливих видів Noctuoidea. Це у разі масового розмноження та несвоєчасного проведення відповідних заходів боротьби може завдати значної шкоди сільському та лісовому господарству.

Список літератури:

1. Ключко З. Ф. Совки України. К.: В. Раєвського, 2006. 248 с.
2. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Вищі різновусі лускокрилі. Частина 2. Совки (Lepidoptera: Noctuidae) / З. Ф. Ключко та ін.; за заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2011. 546 с.
3. Ковтун Т.І. Огляд трофічних зв'язків гусені совкоподібних (Lepidoptera: Noctuoidea) в умовах напівприродних екосистем приміської зони міста Житомир. Науковий вісник НЛТУ України. Львів, 2018. № 28.3. С.26-29. doi: <https://doi.org/10.15421/40280305>

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНКУРСНОГО ВИПРОБУВАННЯ СЕРЕДНЬОРАННІХ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ

Коцюба Світлана Петрівна,

Кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри генетики селекції рослин та біотехнології
Уманський національний університет садівництва

Вознюк Михайло Сергійович,

студент 14 м-ан групи
Уманський національний університет садівництва

Вирощування кукурудзи на зерно відіграє стабілізуючу роль у зерновому комплексі країни, оскільки в несприятливих для інших зернових культур роки, її врожайність є порівняно високою [1]. Переваги кукурудзи полягають також у можливості тривалого збирання без втрат (до одного місяця) та відсутності вилягання на високому фоні внесених добрив або родючих ґрунтах. Для отримання високого врожаю кукурудзи, необхідні гібриди з широким генетичним потенціалом та відповідні умови зовнішнього середовища для його реалізації.

Технологія вирощування повинна враховувати ґрунтово-кліматичні особливості регіону, що дозволяє найбільш повно використовувати сприятливі та послаблювати або взагалі усувати несприятливі фактори середовища. Головним завданням кожного виробника є одержання високої урожайності культури. Урожайність – це ключова ознака досліджуваних зразків для подальшого вирощення.[2]

Врожайність середньоранніх гібридів в сортовипробуванні представлено в таблиці

1. Урожайність середньоранніх гібридів кукурудзи за 2020-2021 рр., т/га

Назва гібриду	Роки випробувань					
	2020	±*	2021	±*	Середнє	±*
ст. ДКС 3811	8,2		12,6		10,4	
4797	9,5	1,3	17,2	4,6	13,3	2,9
4583	8,6	0,4	12,3	-0,3	10,4	0,0
4790	8,7	0,5	11,4	1,2	10,0	-0,4
3980	7,8	-0,4	10,0	-2,6	8,9	-1,5
4929	9,8	1,5	17,6	5,0	13,7	3,3
НІР _{0,95}	1,31		1,45			

±* – відхилення від стандарту

Серед всіх випробовуваних зразків, які були в досліді за 2 роки, кращими за урожайністю були гібрид 4929 та 4797 13,7 – 13,3 т/га, це на 2,9 та 3,3 т/га перевищує урожайність гібриду, який взято за стандарт ДКС 3811. Гібрид 4583 та 4790 мали трохи нижчий показник – 10,4 та 10,0 т/га, це було на рівні стандарту.

Якщо звернути увагу на роки проведення дослідження, то 2020 рік був дещо гірший за 2021 рік, значна нестача опадів в серпні місяці завадила нормальному формуванню врожаю. Слід зазначити, що всі випробовувані гібриди показали урожайність в межах стандарту.

Показник урожайності в 2021 році був досить високим завдяки погоднім умовам які були якнайкращі для вирощування кукурудзи. Урожайність стандарту ДКС3811 була на 4,4 т/га більша ніж в попередньому році, яка склала 12,6 т/га. Істотно нижча врожайність за роки випробувань була у гібридних комбінацій 3980 та 4583 які проходили випробування. Гібрид 4797 та 4929 залишились на лідируючих позиціях з показниками врожайності понад 17 т/га, цей показник є досить показовим навіть в такі сприятливі роки. А гібриди 4583 і 4790 показали меншу урожайність – в межах дванадцяти тон, що на 0,3 т/га менше ніж стандарт.

Отже, можемо зробити висновок, гібриди 4797 та 4929 на протязі 2 років показували істотно більші показники урожайності ніж стандарт ДКС 3811, що свідчить про їх цінність та господарське значення. Гібриди 3573 та 3939 показали істотно вищу урожайність ніж стандарт через сприятливі умови 2021 року, тому вони потребують в подальшому випробування та дослідження в Державному сортовипробуванню.

Список літератури

1. Танчик С.П. Мокрієнко В.А. Оптимізація строків сівби кукурудзи в Лісостепу України *Збірник наукових праць Інституту землеробства УААН*. К., 2003. Вип.3. С. 51-54.
2. Сіроха, О. Л. Вплив удобрення на біометричні показники та показники вирівняності рослин кукурудзи різної групи стиглості. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія: Сільськогосподарські науки. Вінниця, 2014. Вип. 5(82). С. 37-47.

СОРТОВИЙ АСОРТИМЕНТ ТЮТЮНУ ДЛЯ СЕЛЕКЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ І ТЮТЮНОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Леонова Катерина Петрівна

кандидат сільськогосподарських наук, старший дослідник
Уманський національний університет садівництва

Моргун Андрій Васильович

кандидат сільськогосподарських наук, зав. відділом селекції
Дослідна станція тютюнництва «ННЦ ІЗ» НААН

Моргун Валентина Іванівна

завідувач лабораторії селекції тютюну
Дослідна станція тютюнництва «ННЦ ІЗ» НААН

Тютюн (*Nicotiana tabacum* L.) – це дводольна однорічна трав'яниста рослина сімейства Пасльонових (*Solanaceae*), роду *Nicotiana* [1]. Головним компонентом, заради якого тютюн культивується у промислових масштабах, є нікотин, який міститься в тютюнових листках. Зазвичай рівень нікотину варіює від 0,3 до 7 %. Після відповідної післязбиральної обробки листки тютюну стають сировиною для виготовлення сигарет, сигар, кальяну та інших тютюнових виробів. Найважливішими країнами-виробниками тютюну є Європа (Італія, Франція, Польща та ін.), США, Індія, Бразилія, Китай [2].

На придатність до культивування в агрокліматичних умовах Правобережного Лісостепу України вітчизняних сортів тютюну було досліджено шість сортозразків Тернопільської ДСДС (Тернопільський 7, Тернопільський 14, Тернопільський перспективний, Темп 321, Берлей 38, Берлей 46) та п'ять Закарпатської ДСДС (Трапезонд, Вірджинія 27, Соболчський 33, Берлей 9, Спектр).

Фенологічні спостереження та біометричні виміри рослин проводилися в польових умовах у 2019–2021 рр. згідно загальноприйнятих методичних рекомендацій [3, 4].

Результати досліджень свідчать, що за висотою рослин спостерігалася значна градація між сортозразками. Їх умовно розділили на три групи: високорослі – 185–220 см (Тернопільський 7, Тернопільський 14, Вірджинія 27, Спектр), середньорослі – 160–180 см (Темп 321, Берлей 9, Трапезонд, Соболчський 33) та низкорослі 135–160 см (Тернопільський перспективний, Берлей 38, Берлей 46).

За кількістю та розміром листків між сортозразками тютюну спостерігалася істотна різниця. Кількість листків варіювала в межах 21–25 шт, а їх довжина – 49–57 см і ширина – 27–35 см. Найбільшою їх кількістю характеризувалися сорти Тернопільський 14, Темп 321, Берлей 9, Спектр. За розміром листків виділилися сорти Тернопільський 14, Тернопільський перспективний, Вірджинія 27, Спектр.

Різнилися сортозразки і за періодом вегетації рослин. Серед досліджених сортів тільки два характеризувалися, як пізньостиглі (Вірджинія 27, Темп 321) з тривалістю вегетаційного періоду 118–122 діб, а решта середньостиглі – 100–107 діб.

Урожайність тютюнової сировини у вище вказаних сортів тютюну значно різнилася та залежала від сортових особливостей рослин. Найбільшою врожайністю характеризувалися сортозразки Тернопільський 7, Тернопільський 14, Берлей 38, Берлей 46, Вірджинія 27 та Спектр, показники яких були у межах 3,84–4,17 т/га.

За результатами спостережень рослин різних сортів тютюну, вирощених в умовах Правобережного Лісостепу України, проведено опис їх суцвіть і квіток за каталогом рекомендованих ознак для формування ознакових колекцій [5]. За цими ознаками сортозразки тютюну майже не відрізнялися від їх сортових характеристик.

Максимальна реалізація генетичного потенціалу врожайності сучасних сортів сільськогосподарських культур можлива лише за сівби високоякісним насінням. Насіння – це результат роботи, виконаної рослиною для продовження існування власного виду. Саме на насінні відображається вплив складного та мінливого комплексу умов середовища. Тому, за показниками якості й кількості зібраного насіння можна оцінити саму рослину [6].

Рослини різних сортів тютюну формували не однакову кількість насіння. Високими показниками насінневої продуктивності характеризувалися сорти: Вірджинія 27 (1,53 т/га), Темп 321 (1,27 т/га), Тернопільський 14 (1,23 т/га) і Тернопільський 7 (1,21 т/га).

Важливе значення у насінництві кожної культури відіграє маса 1000 насінин, яка дає можливість точно відрегулювати норму висіву та отримати дружні і вирівняні сходи. Середня маса 1000 насінин за всіма сортами складала 79,6 мг. Найбільшою масою характеризувалися сорти Тернопільський 14, Тернопільський перспективний, Темп 321, Берлей 46 (82,7–87,5 мг), найменшою – сорт Соболчський 33 (67,7 мг).

Результати досліджень дають підстави вважати, що вирощування сортів тютюну Вірджинія 27 і Спектр (Закарпатської ДСДС), Тернопільський 7, Тернопільський 14, Берлей 38 і Берлей 46 (Тернопільської ДСДС) у Правобережному Лісостепу є перспективним для товарного виробництва, селекції та насінництва.

Список літератури:

1. Goodspeed T. H. The genus *Nicotiana*. Origins, relationships and evolution on its species in the light of their distribution, morphology and cytogenetic. Waltham, Mass. USA, 1954. P. 10–56.
2. Ковтуник І. М., Гончарук В. Я., Стельмашук А. М., Пащенко І. М. Тютюн. Вирощування. Переробка. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 292 с.
3. Псарева Е. Н. Система и методика сортоизучения табака / Тр. Краснодарского ВИТИМа. 1941. Вып. 143. С. 72–81.

4. Волкодав В. В. Методика проведення експертизи сортів на відмінність, однорідність та стабільність. Технічні та зернобобові культури. Київ. 1997. С. 60–67.
5. Савіна О. І., Матієга О. О., Шейдик К. А. Основні аспекти формування колекції тютюну (рекомендація). Велика Бакта, 2011. 68 с.
6. Савіна О. І., Ковалюк О. М., Ганженко О. М. Особливості формування насіннєвої продуктивності сортотипів тютюну. Збірник наукових праць Інституту землеробства УААН. Київ, 2005. Вип. 4. С. 134–139.

ЗАСТОСУВАННЯ СВІЖОЇ СОЛОМКИ ГАРБУЗА В ТЕХНОЛОГІЇ КЕКСІВ

Любич Віталій Володимирович,

доктор сільськогосподарських наук, професор
Уманський національний університет садівництва

Новіков Володимир Вікторович

кандидат технічних наук, доцент
Уманський національний університет садівництва

Гарбуз є перспективною добавкою у виробництві кексів, тому що має низку переваг [1]. Гарбузи мають високостабільну продуктивність і поживну цінність, тривалий термін придатності і легко транспортується [2]. Забарвлення гарбуза може бути зеленим, білим, синьо-сірим, жовтим, помаранчевим або червоним залежно від виду. Гарбуз використовують як у повній, так і технічній стиглості як овоч. М'якоть смачна в смаженому, тушкованому, вареному або запеченому вигляді [3]. Гарбуз містить води 75,8–91,3 %, вуглеводів – 3,1–13,0, білка – 0,2–2,7, клітковини – 1,0–1,8, жиру – 1,0–1,4, золи – 0,5–2,1 %, каротину – 2,4–5,2 мг/100 г [4]. Проте додавання гарбуза до кондитерських виробів змінює їх технологічні властивості [5]. Результати досліджень щодо застосування гарбуза в технології кексів є необхідними для виробництва, тому що зросте асортимент виробів вищої біологічної цінності. Крім цього, додаванням гарбуза в кекс зменшить кількість цукру в ньому. Тому дослідження щодо використання гарбуза у технології виробництва борошняних кондитерських виробів є актуальними для науки і практики.

Важливе значення у харчуванні займають кондитерські вироби. У технології кексів зазвичай використовують жир, цукор, яйця і борошно пшеничне. Біохімічний склад жиру та борошна свідчить про недостатній вміст біологічно активних речовин [6]. Нині проводиться низка досліджень щодо підвищення біологічної цінності продуктів харчування [7]. Доведено доцільність застосування малопоширених культур у технології виробництва продуктів харчування [8]. У технології кексів заміняють твердий жир рослинною олією [9]. Крім цього, добавляють плодовоовочеву сировину, продукти і відходи їх перероблення [10].

У дослідженні [11] доведено переваги добавляння у рецептуру печива порошку сушених яблук, малини, листків календули лікарської, олії гарбузової. У рецептурі начинки використовують варення з аличі та кабачків, збагачене препаратом ячної шкаралупи із лимонним соком. До складу печива «Ясне сонечко» добавляли порошок листків медунки лікарської, абрикос, олію обліпихову. В якості начинки використовували варення обліпихове і сироп з календули. Науково доведено переваги застосування таких складових за технологічними параметрами. Проте результати досліджень встановлено для печива. Технологічний процес виробництва кексу відрізняється від печива. Крім

цього, використовували складові, які за властивостями відрізняються від свіжого гарбуза.

У технології хлібобулочних і борошняних кондитерських виробів застосовують свіжу м'якоть гарбуза, сік, порошок, пасту та шкірку [12]. Так, застосування 0,85 і 1,7 % від маси тіста порошку гарбузового в технології кексів поліпшувало технологічні його параметри. Оцінка пористості таких продуктів зростала від 5,02 до 7,36–7,57 бала [13]. В іншому дослідженні [14] також доведено перевагу застосування порошку гарбузового. Результати досліджень свідчать, що найвищу біологічну цінність отримано за добавляння 20 % порошку в продукт. Проте сенсорний аналіз підтвердив застосування 15 % під час виробництва кексів.

Дослідження проводили у лабораторії кафедри харчових технологій Уманського національного університету садівництва (м. Умань, Україна).

Тісто для кексу готували за такою рецептурою: борошно – 70 г, пудра цукрова – 50 г, маргарин (вміст жиру 72 %) – 50 г, яйця – 50 г, сіль – 0,2 г, розпушувач (сода харчова + фосфат натрію) – 2,5 г, цукор ванільний – 0,3 г. Спочатку готували тісто. До маргарину кімнатної температури добавляли сіль і цукор ванільний. Потім його збивали 5–7 хв у тістомісильній машині (Royalty Line RL-РKM1900.7, Німеччина) з обертами 60–65 за 1 хв. Після цього добавляли цукрову пудру і збивали ще 5–7 хв. Потім добавляли яйця і збивали 10 хв. Після цього добавляли борошно пшеничне вищого сорту і перемішували у міксері 3–5 хв. Свіжу соломку гарбуза добавляли у приготовлене тісто відповідно до схеми досліду (табл. 2). Температура випікання 180–185 °С.

Вологість кексу визначали термогравіметричним методом. Об'єм – різницею між об'ємом ємкості, наповненої дрібнонасінною культурою без кексу і з ним. Кислотність – титруванням 50 см³ фільтрату 0,1 н розчином NaOH. Пористість – органолептично за шкалою: 9 – дрібні, тонкостінні або товстостінні, рівномірні, 7 – безпориста або інша частина м'якушки займає до 25% перерізу, 5 – безпориста або інша частина м'якушки займає 26–50% перерізу, 3 – безпориста або інша частина м'якушки займає 51–75% перерізу, 1 – безпориста або інша частина м'якушки займає 76–100% перерізу.

Дослідження проводили у чотирьох повторюваннях, які були рандомізовані в часі. Результати обробляли за використання програм Microsoft Excel 2010 і Statistica 12 відповідно до методичних рекомендацій.

Попередніми дослідженнями виявлено низьку ймовірність впливу сортових властивостей зернової сировини на технологічні властивості кексу та його кулінарну якість. У випадку додавання сировини із високим вмістом вологи (гарбузова паста) відбуваються більш суттєві зміни показників упікання, усушки, вологості, об'єму та пористості кексів.

Під час виробництва кексів формування зовнішнього вигляду істотно залежить від показників упікання, пористості, об'єму. Кислотність кексу та його вологість впливають на стан готового виробу упродовж періоду його зберігання.

Показник упікання кексу істотно залежав від кількості доданої соломки гарбуза (Partial eta-squared – 0,93). Проте вплив форми соломки гарбуза на показник упікання кексу був мало ймовірним ($p=0,65$). Із високою ймовірністю

можна стверджувати про наявний взаємозв'язок між факторами кількості доданої соломки гарбуза та її форми (Partial eta-squared – 0,27).

Найменше значення показника упікання кексу залежно від кількості доданої соломки фіксували у контрольному зразку. Збільшення кількості доданої гарбузової соломки зумовлювало істотне підвищення показника упікання кексу. За максимального додавання гарбузової соломки (50%) показник випікання кексу збільшувався на 4 %. Найбільш стрімкий приріст показника упікання кексу фіксували за додавання гарбузової соломки у кількості від 5 до 15 %.

Форма доданої соломки гарбуза не мала впливу на вологість готового кексу ($p=0,70$). Також не зафіксовано взаємного впливу форми соломки та її вмісту на показник вологості кексу ($p=0,99$). Формування вологості готового продукту зумовлювала кількість соломки гарбуза.

Збільшення кількості доданої соломки гарбузової прямо пропорційно підвищувало вологість готового продукту. За максимального додавання гарбуза (50 %) відбувалось підвищення вологості кексу на 13 %, порівняно із контрольним значенням (5,9 %).

На формування об'єму кексу достовірний вплив зумовлювали фактори А і В, крім цього був зафіксований взаємний зв'язок між факторами А і В та показником об'єму кексу.

Об'єм кексу мав обернену залежність із кількістю доданої соломки гарбузової. Фактичне зменшення об'єму кексу за додавання максимальної кількості гарбузової соломки (50 %) зумовлювало зменшення об'єму кексів на 60 % порівняно із контролем.

Високі показники об'єму кексів фіксували у зразках, які були збагачені соломкою видом № 1 і № 2. Об'єм кексу за додавання соломки виду № 3 і № 4 були подібними.

Тенденції зміни питомого об'єму кексу залежно від виду доданої соломки гарбузової та її загальної кількості були подібними до показника об'єму кексу.

Кислотність кексів достовірно залежала від кількості соломки гарбуза. Ймовірність впливу виду соломки на показник кислотності бала низькою.

Кислотність кексу мала прямий зв'язок із кількістю соломки гарбуза. За додавання максимальної кількості соломки гарбузової (50 %) показник кислотності підвищувався на 30 % порівняно із контрольним зразком.

Визначено технологічні параметри якості кексу з додаванням свіжої соломки гарбуза різної форми і кількості. Застосування свіжої соломки гарбуза достовірно збільшує упікання, вологість і кислотність кексу. Об'єм його при цьому достовірно зменшується. Пористість достовірно погіршується за додавання 30–50 % соломки. Форма соломки достовірно не впливає на технологічні параметри кексу. Застосування 5–25 % соломки гарбуза не знижує пористості кексу. Вологість і кислотність кексу відповідають чинним вимогам. Застосування 30–35 % соломки знижує пористість до 6,5–8,0 бала, що відповідає високому рівню.

У технології виробництва кексу оптимально додавати 5–25 % свіжої соломки гарбуза різної форми від маси тіста. Застосування такої кількості соломки дозволяє отримати кекс з пористістю 9 бала, упіканням 6,9–8,5 %,

вологістю 6,9–12,8 %, об'ємом 176–203 см³, кислотністю 1,5–1,7 град. Крім цього, можливе застосування 30–35 % соломки гарбуза. Кекс за такої рецептури має пористість на рівні 6,5–8,0 бала, упікання 8,8–9,7 %, вологість 13,4–14,8 %, об'єм 156–172 см³, кислотність 1,8–1,9 град. Крім цього, за показниками вологості та кислотності кекс відповідає вимогам ДСТУ 4505:2005 «Кекси. Загальні технічні умови».

Список літератури

1. Kiharason, J. W., Isutsa, D. K., Ngoda, P. N. (2017). Effect of drying method on nutrient integrity of selected components of pumpkin (*Cucurbita moschata* Duch.) fruit flour. *ARP Journal of Agricultural and Biological Science*, 12(3), 110–116.
2. Hosseini Ghaboos, S. H., Seyedain Ardabili, S. M., Kashaninejad, M., Asadi, G., Aalami, M. (2016). Combined infrared-vacuum drying of pumpkin slices. *Journal of Food Science and Technology*, 53 (5), 2380–2388. doi:<https://doi.org/10.1007/s13197-016-2212-1>.
3. Ceclu, L., Mocanu, D. G., Nistor, O. V. (2020). Pumpkin – health benefits. *Journal of Agroalimentary Processes and Technologies*, 26(3). 241–246.
4. Akhtar, S., Ahmed, A., Randhawa, M.A., Atukorala, S., Arlappa, N., Ismail, T., Ali, Z. (2013). Prevalence of vitamin A deficiency in South Asia: Causes, outcomes and possible remedies. *J. Health Popul. Nutr.*, 31, 413–423. doi:<https://doi.org/10.3329/jhpn.v31i4.19975>.
5. Žuljević, S. O., Akagić, A. (2021). Flour-Based Confectionery as Functional Food. *Functional Foods – Phytochemicals and Health Promoting Potential*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.95876>.
6. Sudipta, D, Soumitra, B. (2015). Production of pumpkin powder and its utilization in bakery products development: a review. *International Journal of Research in Engineering and Technology*, 4, (5), 478–481. doi:<https://doi.org/10.15623/IJRET.2015.0405089>.
7. Liubych, V., Novikov, V., Zheliezna, V., Prykhodko, V., Petrenko, V., Khomenko, S. et. al. (2020). Improving the process of hydrothermal treatment and dehulling of different triticale grain fractions in the production of groats. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3 (11 (105)), 55–65. doi:<http://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.203737>.
8. Osokina, N., Liubych, V., Novikov, V., Leshchenko, I., Prykhodko, V., Petrenko, V. et. al. (2020). Effect of electromagnetic irradiation of emmer wheat grain on the yield of flattened wholegrain cereal. *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, 5 (6 (108)), 40–51. doi:<http://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.217018>.
9. Дудко, С.Д., Федоров, В.Г. (2020). Досягнення і проблеми у вивченні процесу випікання масивних борошняних виробів: огляд літератури. Частина 2: тепло і масоперенос у пекарній камері печі. *Наукові праці НУХТ*, 26 (1), 175–187. doi:<http://doi.org/10.24263/2225-2924-2020-26-1-21>.

10. Oyeyinka, S.A., Oyeyinka, A.T., Opaleke, D.O., Karim, O.R., Kolawole, F.L., Ogunlakin G.O. et. al. (2014). Cake production from wheat (*Triticum aestivum*) and cowpea (*Vigna unguiculata*) flours using date fruit as a sweetener. *Ann. Food Sci. Technol.*, 15, 20–28.
11. Ткаченко, А. С., Пахомова, І. В. (2016). Поліпшення споживних властивостей печива цукрового з начинками з використанням нетрадиційної сировини з підвищеною біологічною цінністю. *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, 3(11(81)). 54–61. doi:<http://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.70950>.
12. Moraes, J. S., Sassi, K. K. B., Souza, B. L., Moreira, R. T., Maciel, J. F. (2017). Desenvolvimento e aceitação de bolo de abóbora com chocolate à base de farinha de arroz. *Revista Brasileira de Agrotecnologia*, 7 (2), 68–72.
13. Campos, É. T. C., Cardoso, B. T., Ramos, S. R. R., Santos, D. de O., Carvalho, M. G. (2021). Processing and evaluation of pumpkin cake (*Cucurbita moschata*). *B.CEPPA*, 37(1), 1–11.
14. Mbijiwe, J., Ndung'u, Z., Kinyuru, J. (2021). Enrichment of fermented sorghum flour with pumpkin pulp and seed for production of a vitamin a and iron enhanced supplementary food. *Journal of Food Research*, 10(6), 36–54. doi:<http://doi.org/10.5539/jfr.v10n6p36>.

ВИСОТА РОСЛИН СОРТОЗРАЗКІВ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО КОЛЕКЦІЇ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Новак Жанна Миколаївна,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри генетики селекції рослин та біотехнології
Уманський національний університет садівництва

Пастух Дмитро Сергійович,
студент 14 м-ан групи
Уманський національний університет садівництва

Луговенко Тетяна Петрівна,
студентка 12 м-а групи
Уманський національний університет садівництва

Ячмінь ярий - традиційна та важлива сільськогосподарська культура України. Селекція цієї культури здійснювалась у кілька етапів: первісний несвідомий і свідомий добори, науковий етап. Вона використовувала позитивний і негативний масовий добір, індивідуальний добір, гібридизацію з використанням методів масових популяцій при пересіві та педігрі, зворотні беккросні схрещування, міжвидові та міжродові схрещування, генну інженерію, експериментальний мутагенез, а також ідентифікацію молекулярними маркерами. При цьому домінуючими напрямками є: урожайність, пивоварні, стійкість до біотичних і абіотичних чинників, харчові та кормові якості, відповідність сортів вимогам виробництва і вимогам відмінності, однорідності і стабільності (ВОС -тест).

М. Р. Козаченко, Н. І. Васько та П. М. Солонечний [1] з огляду на це стверджують, що основним найбільш доступним для масового використання методом селекції є гібридизація зі створення популяції рекомбінантних біотипів з наступним добором і оцінкою цінних біотипів.

Тому надзвичайно важливим є підбір вихідного матеріалу для гібридизації за рівнем прояву необхідних ознак і їх генетичними складовими та закономірностями успадкування і закріплення у генотипі. Для цього існує необхідність виявлення селекційної цінності існуючих сортів та селекційних номерів за стійкістю до вилягання, урожайністю, пивоварною якістю зерна, вмістом білку, пророщення, крупністю, показниками мікросолодування. Важливою задачею є встановлення ефективності селекційного використання виділених біотипів та створення на цій основі цінного селекційного матеріалу, який би з відповідав вимогам до високої урожайності та пивоварної якості зерна [2].

Успіх селекції в значній мірі визначається оптимальним добором батьківських форм, а також прогнозом ефективності добору рослин за окремими господарсько-цінними ознаками в ранніх поколіннях [3]. Кращі українські та закордонні сорти й зразки, як правило, служать джерелом цінних господарських ознак. Високий потенціал урожайності, хороші технологічні якості, стійкість до вилягання, хвороб та шкідників – основні вимоги до нових сортів [4].

Ознака стійкість до вилягання у ячменю є важливим фактором, що лімітує урожайність. Полеглі посіви значно знижують врожайність, втрати можуть складатися до 50%. Знижується і якість зерна, що особливо негативно позначається на пивоварних показниках. Стійкість до вилягання того чи іншого сорту визначається генетично і знаходиться у великій залежності від висоти рослин і погодних умов періоду активної вегетації.

Одне з основних напрямків в селекції культури на стійкість до вилягання - це створення низькорослих сортів. Однак, необхідно ретельне вивчення вихідного матеріалу і визначення його адаптивності до конкретної ґрунтово-кліматичної зони і придатності використання в якості батьківських форм.

Ячмінна рослина піддається різним видам вилягання, які розпізнаються зовнішніми проявами. Стеблове вилягання — це сильний вигин стебла. Прикореневе вилягання спостерігається в разі слабкої міцності коренів або їх поганого зчеплення з ґрунтом. Але іноді при впливі комплексу негативних, метеорологічних і агротехнологічних факторів, може спостерігатися і змішаний тип вилягання [5].

Ми досліджуємо висоту рослин новоствореного селекційного матеріалу колекції Уманського національного університету садівництва.

Згідно отриманих нами результатів впродовж 2020-2021 років, середня висота рослин сорту Святогор становила 53,0 см. Показники інших сортозразків перевищували даний та становили від 53,7 до 66,7 см.

1. Висота рослин

Сортозразок	2020 р.		2021 р.		Середнє	
	см	%*	см	%*	см	%*
Святогор (стандарт)	62,8	-	43,2	-	53,0	-
19/21	71,3	114	60,7	141	66,0	125
21/21	70,4	112	58,8	136	64,6	122
22/21	67,3	107	59,8	138	63,6	120
23/21	75,2	120	58,2	135	66,7	126
24/21	58,4	93	49	113	53,7	101

Примітка: % * — порівняно зі стандартом Святогор

Аналізуючи показники за роки досліджень відмітимо, що вищими вони були у 2020 році. Так, у сорту Святогор рослини були заввишки 62,8 см, що було майже на 20 см більше, ніж наступного року. Висота рослин селекційних номерів 2020 року також перевищувала аналогічні показники 2021 року. При цьому найменша різниця між показниками спостерігалась у сортозразка 22/21 — 7,5 см, а найбільшою — у номера 23/21 — 17 см. Різниця у висоті рослин між

показниками різних років досліджень сортозразків 19/21, 21/21 та 24/21 становила відповідно 10,6; 11,6 та 9,4 см.

Згідно класифікації Дорофєєва, карликами є рослини колосових нижче 60 см, напівкарликами — 60-75, низькорослими — 75-105, середньо рослими — 105-120 см та високорослими — понад 120см.

Таким чином, дворічні дані свідчать, що стандарт, сорт ячменю ярого Святогор та селекційний номер 24/21 є карликовими, тоді як 19/21, 21/21, 23/21 та 24/21 — напівкарликовими.

Список літератури

1. Козаченко М. Р., Васько Н. І., Солонечний П. М. Історичні аспекти етапів, методів і напрямів селекції та особливостей і ідентифікації ячменю. Генетичні закономірності селекції ячменю ярого: наукове видання. Харків, 2016. С.17-69.
2. Чернецький Б.О., Вакуленко О.В. Кількість продуктивних стебел сортозразків ячменю ярого колекції уманського НУС. Збірник студентських наукових праць Уманського НУС. Умань, 2021. Ч.1. С. 94-95.
3. Васько Н.І. Нові сорти ярого ячменю. *Селекція і насінництво*. Харків, 2007. С. 246-255.
4. Компанец Е.В., Козаченко М.Р., Васько Н.И., Наумов А.Г., Солонечный П.Н. Комбинационная способность сортов ячменя ярового в системе прямых диаллельных скрещиваний. *Вавиловский журнал генетики и селекции*. 2017. №21 (5). С.537-544.
5. Гораш О. С., Климишена Р. І. Керування елементами продуктивності ячменю. *Новітні агротехнології*. 2014. No 1(2). Доступно з: <http://plant.gov.ua/uk/plant/osoblyvosti-formuvannya-struktury-vrozhayu-yarogo-yachmenyu>

ЩІЛЬНІСТЬ КОЛОСА СОРТОЗРАЗКІВ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ЯРОЇ СЕЛЕКЦІЇ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Новак Жанна Миколаївна,

Кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри генетики селекції рослин та біотехнології
Уманський національний університет садівництва

Арутін Олег Валерійович,

студент 14 м-ан групи
Уманський національний університет садівництва

Горлова Ганна Олегівна,

студентка 12 м-а групи
Уманський національний університет садівництва

Теперішні трагічні події показали на весь світ, наскільки важливим є виробництво Україною сільськогосподарської продукції, зокрема зерна. Наша Батьківщина є житницею не лише для багатьох країн Європи, а й Азії та Африки. При цьому, вирощування пшениці як зернової культури, що використовується для харчування людини, займає особливо важливу роль.

У світі у великих масштабах вирощують цю культуру також у США, Аргентині, Австралії, Казахстані, Китаї. Зафіксована найбільша урожайність культури в США, Канаді, Австралії, Україні та Казахстані [1, 2].

Поряд з рисом, пшениця є основною продовольчою культурою світу, яка в багатьох країнах планети є єдиним засобом до існування [3].

Пшениця тверда (*Triticum durum*) – це важлива сільськогосподарська культура. Зерно її, завдяки підвищеному вмісту білка порівняно з зерном пшениці м'якої, високо ціниться на міжнародному ринку. Його використовують переважно для виготовлення круп та макаронів.

На сучасному етапі розвитку сільського господарства сорт виступає одним з найефективніших методів підвищення врожайності, стійкості до абіотичних і біотичних факторів середовища та збільшення виробництва високоякісного зерна пшениці, і це є однією з головних проблем аграрного потенціалу України [4].

Саме тому продовження селекційних робіт зі створення вихідного матеріалу пшениці твердої ярої є необхідним завданням сучасного розвитку агропромислового комплексу.

В Уманському національному університеті садівництва створюються нові сортозразки пшениці ярої, які аналізуються за комплексом біометричних та господарських ознак.

Протягом 2020-2021 років ми аналізували шість селекційних номерів пшениці твердої ярої, які порівнювали з сортом Нащадок. Норма висіву насіння становила 4 млн/га. Облікова площа ділянки - 4,00 м².

Зокрема, ми аналізували щільність колоса новоствореного матеріалу.

Згідно отриманих результатів (таблиця 1), середня щільність колоса стандарту становила 26,3 колоска/ 10 см колосового стрижня, коливаючись за роками від 25,0 до 27,5 шт./ 10 см.

Найвищим даний показник був у селекційного номера 172/21 – 30,9 колосків / 10 см колосового стрижня, що на 18% більше, ніж у сорту Нащадок. Перевищення над даними стандарту у 2020 і 2021 роках становило відповідно 21 і 15 %.

Щільність колоса сортозразків 170/21, 171/21 і 176/21 була близькою та становила в середньому за два роки 26,8 – 27,1 колосок/ 10 см стрижня. Відхилення було в межах 3% порівняно зі стандартом. Порівнюючи показники окремих років, слід зауважити, що більшими вони були у 2020 році, ніж у 2021.

1. Щільність колоса, шт./ 10 см стрижня

Сортозразок	2020 р.		2021 р.		Середнє	
	шт./ 10 см	%*	шт./ 10 см	%*	шт./ 10 см	%*
Нащадок	25,0	-	27,5	-	26,3	-
170/21	26,7	107	27,5	100	27,1	103
171/21	26,3	105	27,3	99	26,8	102
172/21	30,4	121	31,5	115	30,9	118
173/21	22,1	89	22,7	82	22,4	85
176/21	25,2	101	29,0	106	27,1	103
177/21	23,4	94	23,4	85	23,4	89

%* - відхилення від стандарту

Найменшою щільність колоса відмічалась у селекційних зразків 173/21 та 177/21 – відповідно 22,4 та 23,4 колоски, що припадають на 10 см колосового стрижня. Це поступалось даним стандарту на 15 та 11%.

У середньому за роки досліджень, щільність колоса сортозразків пшениці твердої ярої становила 22,4-30,9 шт./10 см, відрізняючись від даних стандарту на 3,9-4,6 шт./10 см.

У твердої пшениці колос вважається нещільним, якщо він має до 24 колосків на 10 см стрижня; середньощільний — 25 - 29, щільний — понад 29 колосків [5]. Таким чином нещільний колос характерний для сортозразків 173/21 та 177/21, середньощільний — 170/21, 171/21 і 176/21. Біотип 172/21 має щільний колос.

Список літератури

1. Новак Ж.М., Підчасюк Л.С. Сучасний стан селекції пшениці твердої в Україні // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розробки та впровадження ресурсощадних, енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур». Дніпро: ДДАЕУ, 2016. С. 152–153.
2. Величко В.А. Екологія родючості ґрунтів. К.: Аграрна наука, 2010. 274 с.

3. Сметанко О.В. Вплив агротехнічних прийомів вирощування озимої пшениці і ячменю на ураження хвороби, накопичення елементів живлення і урожай зерна в агрометеорологічних умовах Південного Степу. *Вісник аграрної науки південного регіону*. Сільськогосподарські та біологічні науки. Одеса: РВА СМІЛ, 2010. Вип. 11. С. 84-90.
4. Русанов В. Стабілізуючі фактори у виробництві доброякісного продовольчого зерна ярої пшениці. *Агроном*. 2009. №2. С. 68-71.
5. Пшеница: история, морфология, биология, селекция: монография / В.В. Шелепов, Н. П. Чебаков, В.А. Вергунов, В.С. Кочмарский; УААН, Миронов. ин-т пшеницы им. В. Н. Ремесло. Мироновка. 2009. 579 с.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ КАЧЕСТВО ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ

Сорока Людмила Владимировна

кандидат сельскохозяйственных наук,
старший преподаватель кафедры экологии
и безопасности жизнедеятельности

Уманский национальный университет садоводства

Если сегодня обсуждается вопрос о качестве продукции промышленных предприятий, то о качестве товарной части урожая сельскохозяйственных культур судят по морфологическим признакам, по ее товарному виду. В действительности же в связи с интенсивным применением химических средств и препаратов в технологии выращивания культур уже давно назрела необходимость решения проблемы строжайшего контроля качества продуктов питания. Это касается и остатков пестицидов, тяжелых металлов, нитратов и других веществ, которые могут оказывать да и часто оказывают негативное влияние на здоровье человека. Таким образом, проблема сводится к защите самого человека – и производителя, и потребителя [1].

В процессе научного исследования для определения содержания нитратов в продукции были взяты овощи (капуста, свекла столовая, помидоры, лук, огурцы) из разных торговых точек рынка (местная продукция, которая была выращена на приусадебных участках). В процессе исследования 250 проб различных овощей, в частности – капусты, помидор, лука отмечали, что содержание нитратов колебалось в пределах допустимых уровней. В 54,1 % проб томатов содержание нитратов имело более приближенное значение к ПДК, однако, согласно ДСТУ 3246-95 «Томаты свежие. Технические условия» все сорта отвечают требованиям. В 12,5 % проб столовой свеклы и 10,9 % огурцов было выявлено превышение содержания нитратов.

Причиной накопления нитратов в овощах служат не только биологические особенности выращиваемых культур, но и отличающиеся большим разнообразием условия минерального питания. Здесь огромная роль принадлежит правильному выбору доз азотных удобрений, а это возможно только с учетом исходных запасов минерального азота или азотминерализующей способности почвы, что позволяет учесть мобилизованный в ходе вегетации растений азот грунта [2].

Таким образом, анализируя полученные результаты, было установлено, что наибольшие превышения содержания нитратов по сравнению с ПДК имеют свекла и огурцы. В дальнейшем использование такого сырья может привести к производству недоброкачественной готовой продукции, а потребление такого продукта к пищевым отравлениям. Однако, следует отметить, что ряд овощей имели показатели содержания нитратов в пределах допустимых норм, что является следствием целенаправленной деятельности ветеринарно-санитарной

лаборатории рынка, благодаря чему овощи с повышенным содержанием нитратов к реализации не допускались.

Среди специалистов бытует мнение, что нитратному загрязнению способствуют только азотные минеральные удобрения. Но в последние десятилетия исследованиями многих ученых установлено, что при внесении органических удобрений, особенно их редких форм в почве постепенно накапливается значительное количество нитратов. Наряду с этим под влиянием микроорганизмов-нитрификаторов происходит минерализация органических веществ. При благоприятных условиях процессы нитрификации проходят достаточно активно, растение же использует не весь внесенный азот. Неиспользованные его формы легко подвергаются денитрификации, а остающиеся в почве создают угрозу нитратного загрязнения продуктов и окружающей среды [3, 4].

Так, при органической системе удобрения овощных, у них зафиксировано наименьшее содержание нитратов. Кроме того, выявлена определенная закономерность в повышении содержания нитратов в овощах при органически-минеральной системе удобрения по сравнению с органической, и при минеральной по сравнению с органически-минеральной и органической. Эта закономерность наблюдалась во всей исследуемой овощной продукции.

По внешним признакам распознать отравленные овощи очень трудно, поэтому следует иметь в виду, что содержание нитратов в продуктах возможно выявить только в лабораторных условиях. Однако часто продукция контролируется только избирательно или данные фальсифицируются.

Список литературы

1. Ranasinghe Sasini. Nitrate and nitrite content of vegetables: A review RASN Ranasinghe, and RAUJ Marapana, 2018. (7). P. 322-328.
2. Bahadoran Zahra, Mirmiran Parvin, Jeddy Sajad, Azizi Fereidoun, Ghasemi Asghar, Hadaegh Farzad. Nitrate and nitrite content of vegetables, fruits, grains, legumes, dairy products, meats and processed meats. Journal of Food Composition and Analysis, 2016. P. 51. 10.1016/j.jfca.2016.06.006.
3. Капанадзе Р. До питання встановлення гранично допустимої концентрації нітратів в овочах. Дім, сад, город, 2000. № 9. С. 14–18.
4. Волкова Н. В. Гігієнічні значення нітратів і нітритів у плані віддалених наслідків їх дії на організм. К.: 2005. 213 с.

ВПЛИВ НАСИЧЕННЯ КОРОТКОРОТАЦІЙНИХ СІВОЗМІН РІЗНИМИ ЗЕРНОФУРАЖНИМИ КУЛЬТУРАМИ НА СТРУКТУРНИЙ СТАН ЧОРНОЗЕМУ ОПІДЗОЛЕНОГО

Усик Сергій Васильович

канд. с.-г. наук, доцент кафедри загального землеробства
Уманський національний університет садівництва

В аграрному секторі за останніх два десятиріччя спостерігається стійка тенденція переходу від великотоварного виробництва до таких, що базуються на відносно невеликих наділах землі. Такій формі господарювання характерне вирощування вузького набору культур [1, 2] у сівозмінах із короткою ротацією. Нині накопичено вже вдосталь джерел літератури, що містять результати досліджень що до запровадження короткоротаційних сівозмін різної спеціалізації практично для умов кожної окремо взятої зони [3]. Проте не досить достатньо висвітлено дослідження про насичення п'ятипільних сівозмін зернофуражними культурами у поєднанні із основною технічною культурою в бурякосіючих районах Лісостепу буряком цукровим.

Численними дослідженнями встановлено, що структура ґрунту є важливим агрофізичним показником родючості чорнозему опідзоленого і вона може розглядатись як регулятор комплексу ґрунтових умов життя рослин через фізичний стан ґрунту, тобто через його щільність, водний і тепловий режим та пов'язані з ними умови мікробіологічної діяльності та утворення доступних для рослин поживних речовин [4].

На структуру ґрунту може впливати вирощування різних за біологічними особливостями і технологією вирощування сільськогосподарських культур, які в спадній здатності до структуроутворення можна поставити у такому порядку: багаторічні бобово-злакові травосумішки – багаторічні бобові трави – однорічні бобово-злакові сумішки – озимі зернові культури – ярі зернові та зернобобові – льон – кукурудза – картопля, коренеплоди [5]. Вважається, що найгірший вплив на структуру ґрунту мають просапні культури, тому, що при збільшенні в структурі посівних площ просапних кількості агрегатів у шарі ґрунту 0–30 см хоч і незначно, але зменшується [6].

Вивчення сівозмін із короткою ротацією на кафедрі загального землеробства Уманського НУС проводиться на базі стаціонарного дослід з 1992 року, проте у 2010 році окремі варіанти були реформовані заміною гороху на сою та зміною набору і чергуванням зернових у окремих сівозмін виключенням кукурудзи на силос.

Загальна площа ділянки – 168 м², облікової – 80 м². Розміщення варіантів в досліді – систематичне при триразовій повторності. Агротехнологія вирощування культур загальноприйнята для регіону. Ґрунт – чорнозем опідзолений важкого гранулометричного складу.

Загальна схема досліду включає 17 варіантів сівозмін але для детального вивчення взяті лише окремі: № 9 соя – ячмінь ярий – соя – ячмінь ярий – буряк цукровий; № 12 соя – ячмінь ярий – кукурудза – ячмінь ярий – буряк цукровий; № 15 соя – кукурудза – кукурудза – ячмінь ярий – буряк цукровий; № 16 кукурудза – кукурудза – кукурудза – ячмінь ярий – буряк цукровий; № 17 кукурудза – кукурудза – кукурудза – соя просапна (із міжряддям 45) – буряк цукровий. Де частка просапних за рахунок кукурудзи становить відповідно 20, 40, 60, 80 та 100 %.

Ці сівозміни між собою різнилися як складом культур, так і їх чергуванням, маючи при цьому одне спільне поле буряку цукрового, який у досліді використовувався як тестова культура і на посівах якого проводили визначення впливу сівозмінного фактору на структурний стан чорнозему опідзоленого.

Результати наших досліджень показали, що вміст агрономічно цінної структури (10–0,25 мм) в орному шарі на період змикання листків у міжряддях буряку цукрового (табл. 1), у 2014 році в усіх шарах ґрунту змінювався незалежно від частки культур у структурі посівних площ.

Таблиця 1.

Вміст агрономічно цінної структури (10–0,25 мм) в орному шарі на період змикання листків у міжряддях буряку цукрового, %

№ сівозміни	2014 р.				V, %	2015 р.				V, %
	Шар ґрунту, см					Шар ґрунту, см				
	0–10	10–20	20–30	0–30		0–10	10–20	20–30	0–30	
9	73,8	72,0	69,5	71,8	5,09	72,4	71,9	70,4	71,6	4,23
12	73,0	71,8	68,7	71,2	5,73	71,9	70,8	69,5	70,7	4,35
15	75,1	73,4	70,4	73,0	5,51	73,1	72,0	71,3	72,1	4,54
16	74,9	73,1	70,1	72,7	5,48	71,5	70,1	69,0	70,2	4,12
17	74,4	72,9	71,2	72,8	4,67	72,8	71,7	70,1	71,5	5,41

Так, наприклад у сівозміні № 9 взагалі при відсутності кукурудзи у шарі ґрунту 0–10 см відмічено 73,8 % агрономічно цінних агрегатів. При розширенні посівів цієї культури за рахунок сої та ячменю ярого у варіанті № 15 збільшення ґрунтових агрегатів становить 1,3 %. Тоді як при подальшому збільшенні кукурудзи до трьох полів (варіант № 17) лише 0,6 %. Теж саме відмічено і у шарах 10–20 та 20–30 см. Тому й в результаті середні значення по варіантах в шарі 0–30 см стають практично однакові.

У 2015 році відмічено теж саме явище, а тому воно й не потребує глибокого аналізу по окремих шарах ґрунту. Достатньо лише в підсумку зупинитись на середньому в шарі 0–30 см. І тут видно, що при частці просапних 20 % у сівозміні № 9 та 100 % у сівозміні № 17 зафіксовано однаковий показник.

Цей факт можна пояснити тим, що на чорноземі опідзоленому, який характеризується високою буферністю, вплив зовнішніх сил на фізичний стан ґрунту короткий, і це дає можливість спеціалізувати сівозміни і вирощувати такі культури, як кукурудзу та буряк цукровий без відчутної їх негативної дії [7], що саме й має місце в проведених дослідженнях.

Тому й у якості висновку можна відмітити, що при насиченні п'ятипільних сівозмін просапними культурами на 20–100 % відмічено відсутність закономірних змін вмісту в орному шарі ґрунту агрономічно цінної структури. Коефіцієнт варіації (V) у кожному із варіантів по вмісту агрономічно цінної структури, згідно прийнятої градації, знаходиться у межах до 10 %, що свідчить про незначне варіювання, а тому можна констатувати факт стабільності цього показника у короткочасних сівозмінах з різним насиченням просапними культурами.

Список літератури

1. Єщенко В. О., Опришко В. П., Копитко П. Г. Сівозміни лісостепової зони / за ред. В.О. Єщенка. Умань, Уманське ВПП, 2007. 176 с.
2. Сівозміни у землеробстві України / за ред. В. Ф. Сайка і П. І. Бойка, Київ, Аграрна наука, 2002. 145с.
3. Бойко П. І., Коваленко Н. П. Науково-іноваційні аспекти сівозмін. Вісник аграрної науки. 2006. № 5. С. 24–28.
4. Качинский Н. А. Структура почвы. М.: МГУ, 1963. 99 с.
5. Воробьев С.А. Севообороты интенсивного земледелия. Москва Колос, 1979. 368 с.
6. Лебедь Є.М. Водний режим і структурний стан ґрунту в зернових сівозмінах та їх продуктивність. Землеробство: зб. наук. пр. Київ, Урожай, 1980. Вип. 51. С. 33–39.
7. Єщенко В.О., Опришко В.П. Екологічні основи проектування польових сівозмін. Біолого-екологічні основи вирощування сільськогосподарських культур в умовах Лісостепу України: зб. наук. пр. Київ, Сільгоспосвіта, 1994. С. 31–36.

ОРГАНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЖИТЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ З ІНТЕГРОВАНИМ ГРОМАДСЬКИМ ПРОСТОРОМ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Дорохіна Ганна Ігорівна,

кандидат архітектури, доцент,

Київський національний університет будівництва і архітектури

Кедровська Ія Петрівна,

магістр архітектури, асистент кафедри теорії архітектури

Ковальчук Дмитро Олегович,

магістр архітектури

Організація багатофункціональних житлових комплексів з інтегрованим громадським простором є особливо актуальною у наш час. Оскільки вона за умови масової відбудови житла внаслідок руйнувань після війни набуває особливого значення. Переформатування суспільства за таких складних умов спонукає до глобального перегляду всіх параметрів сучасної житлової забудови, а особливо поверховості, класу комфорту житла, мінімальних площ, безпеки та громадського забезпечення.

Враховуючи втрати економіки України за три місяці війни (рис.1а) можливо зробити висновок, що відбудова житла та інфраструктури має відбуватись системно, включаючи не лише забезпечення населення житлом, але й надання найнеобхідніших першочергових послуг, таких як: медицина, навчання та інших видів громадського обслуговування. В цьому випадку стають в нагоді попередні дослідження науковців, що були основою для розробки структури забезпечення населення (рис.1б). А також необхідно враховувати всі недоліки відбудови житла без урахування найнеобхідніших умов забезпечення.

Втрати економіки України
від пошкодження фізичної інфраструктури
з початку воєнних дій (у разі повного руйнування об'єктів)

СТАНOM НА 25.05.2022
Аналіз здійснюється в рамках проекту
«Росія заплатить» – damaged.in.ua

РАЗOM
\$105,5
млрд

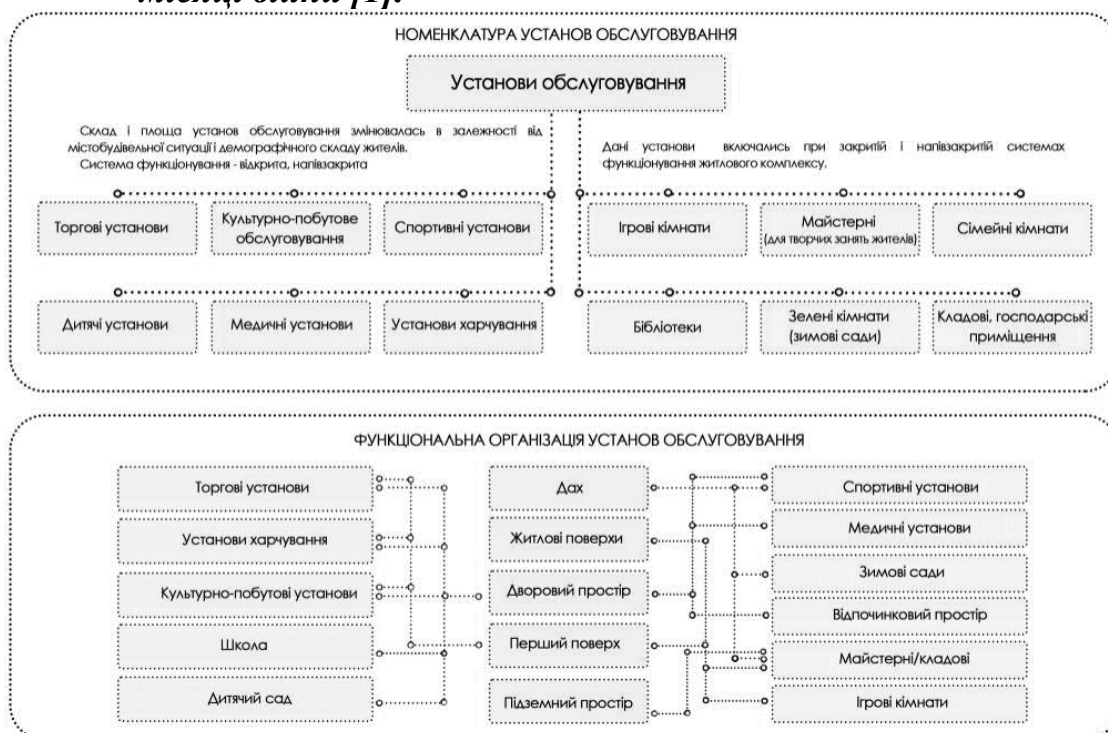
\$564-600 млрд*

Об'єкти Інфраструктури	Обсяг, шт км	Загальні втрати, млн \$
Житлові будинки, млн кв. метрів	44,2	39 379
Дороги, тис. км	23,8	29 879
Активи підприємств, одиниць	228	11 300
Цивільні аеропорти, одиниць	11	6 817
Залізнична інфраструктура та рухомий склад	6,3 тис. колій / 41 міст	3 676
Заклади охорони здоров'я**	643	1 132
Мости та мостові переходи	295	1 646
Легкові автомобілі, тис. од.	104,9	1 592
Заклади середньої та вищої освіти	1 123	1 540
Земельний фонд, тис. га	4,7	1 108
Адміністративні будівлі**	99	542
Дитячі садочки	621	538
Релігійні споруди	115	767
Порти та портова інфраструктура	уточнюється	471
Військові аеродроми	12	468
Культурні споруди	192	463
Торгові центри**	19	329
Літак Ан-225 «Мрія»	1	300
Складська інфраструктура	181	296
Нафтобази	28	227
Рітейл	2 910	1 400
Інше	–	1 619

*б Житловий район «Прюїт-Ігоу» у Сент-Луїсі, США, 1954р.
[3].*

**а. Втрати економіки України за три
місяці війни [1].**

**в. Структура багатofункціональних житлових комплексів в радянський
період 1960-1990 -х років [2].**

**Рис 1. Соціальні передумови формування
архітектурно-планувальної структури**

Яскравим прикладом може слугувати житловий район «Прюїт Ігоу» в Сент-Луїсі, США, який на початку передбачав будівництво житлового району з різноманітними варіантами житла та інфраструктурою обслуговування, проте через економію коштів було зведене, лише одинадцять поверхове соціальне житло, а інші типи житла та інфраструктурне забезпечення не зводилося. Через декілька років, в тому числі через відсутність шкіл, дитячих садочків та майданчиків, район перетворився на нетрі, а ще через десяток років влада змушена була повністю знести район, оскільки він став небезпечним, безлюдним та не виправдовував своє існування. Тотальна економія на комфортних умовах життя спричинила значні перевитрати коштів, це вже не кажучи про непоправну шкоду понівеченим умовами життям.

Вже з початку війни починають з'являтися різноманітні ідеї на тему відбудови житла в короткострокових та довгострокових перспективах[5 - 6], Хтось пропонує будувати тимчасове. Дехто пропонує одразу будувати нове. Хтось використовувати існуюче... Хтось пропонує переобладнати під житло існуючий нежитловий фонд. Всі ідеї дуже цікаві та безумовно мають право на життя, але вони не включають в себе найголовніше – системний підхід до вирішення складного соціально-економічного питання. Створення умов комфортного проживання це в першу чергу – створення інфраструктури, що має враховувати рівень забезпечення населення, а саме рівень комфорту та загальні для всього обслуговування правила побудови мережі, що включають принаймні 4 рівні обслуговування [7 с. 90].

Обслуговування поряд з житлом зазвичай відноситься до першого рівня, що відповідає житловій групі, як структурному елементу міста. До цього рівня обслуговування відносяться заклади обслуговування, що мають сприяти економії часу та знаходитись в межах 5 – 7 хвилинної пішохідної доступності від житла. Це такі як: перукарні, пункти прийому хімічистки, невеликі продуктові магазини та заклади харчування; ветеринарні аптеки та лікарні, а також навчальні заклади та заклади розвитку та дозвілля. До останніх трьох груп можна віднести дитячі садочки, фізкультурні споруди 1го рівня доступності (спортклуби та групи відкритих майданчиків), позашкільні заклади освіти на кшталт мовних курсів для дітей та дорослих, танцювальних класів, студій образотворчого мистецтва, тощо.

Серед закладів медицини, що доцільно було б розміщувати в межах першого рівня обслуговування обов'язково мають бути аптеки, або аптечні кіоски, проте пропонується розширити даний перелік функцій додавши кабінети стоматології та сімейних лікарів.

Проблема забезпечення населення сімейними лікарями в останні роки набула катастрофічних масштабів. Поліклініки великих міст не здатні забезпечити населення спеціалістами не лише в межах району проживання, але й спеціалістів не вистачає зазвичай і в межах міст. Створення кабінетів та клінік сімейних лікарів в межах багатофункціональних житлових комплексів може покращити ситуацію в містах та задовольнити попит населення.

З приватними кабінетами стоматології є певний ряд проблем. Зазвичай вони не здатні забезпечити повноцінну стерилізацію обладнання та для економії

ресурсів трапляється, що повторно використовують одноразове обладнання, що призводить до розповсюдження невиліковних хвороб, але в разі підвищення рівня санітарного контролю та умов обслуговування, розміщення даного типу об'єктів обслуговування населення в межах багатофункціональних житлових комплексів сприятиме економії часу мешканців – найважливішого людського невідтвореного ресурсу.

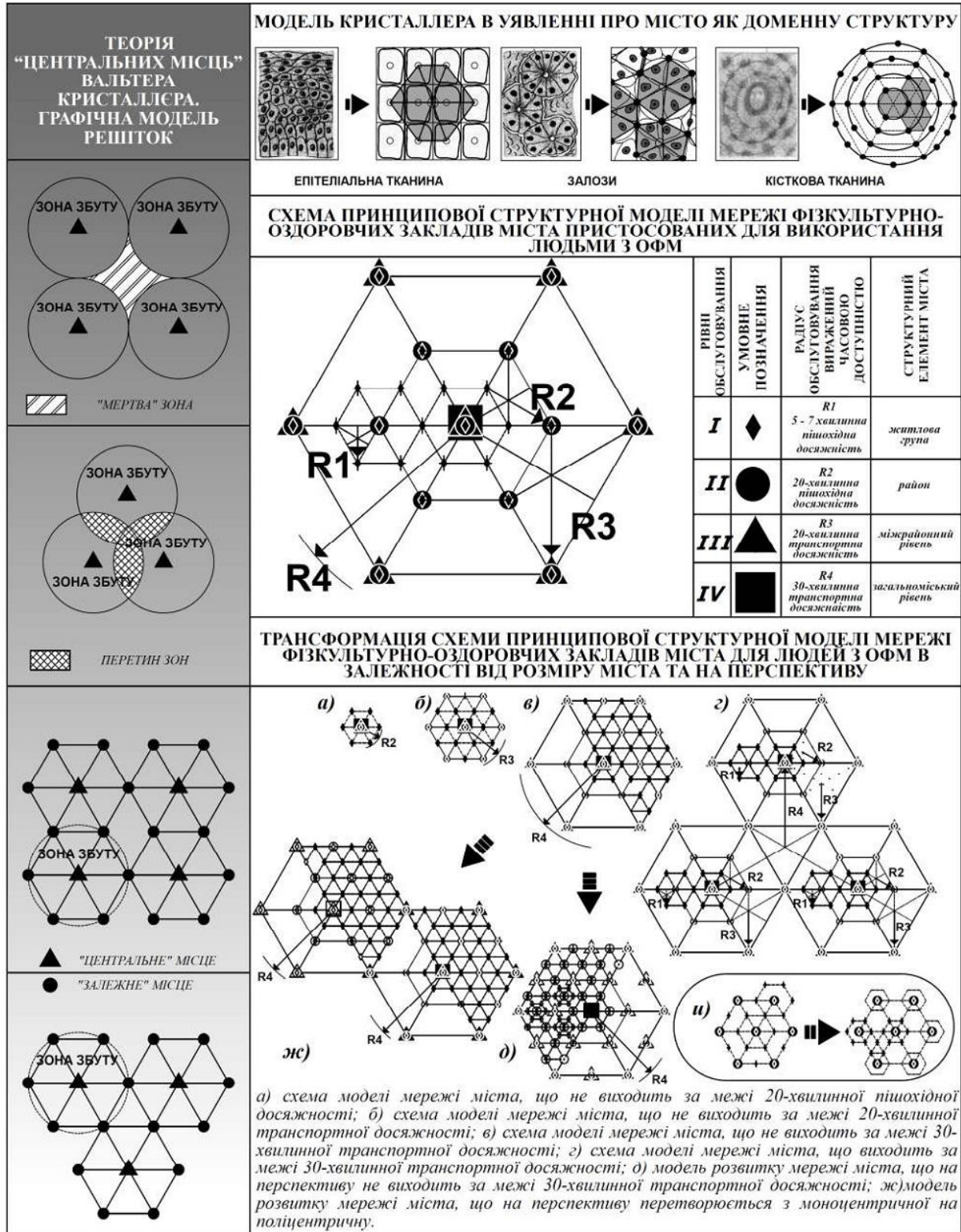

Рис 2. Структурно-графічна модель мережі за Дорохіною Г.І.[7]

Рівень комфорту багатофункціонального житлового комплексу напряму залежить від кількості послуг, що в ньому може бути розміщено [7], але для підвищення ефективності функціонування системи обслуговування в цілому та економічної ефективності окремих об'єктів інфраструктури необхідно враховувати рівень та місце кожного елемента в загальній системі. Для виконання вимог відповідності окремих елементів загальній системі необхідно використовувати зворотній зв'язок з середовищем, оцінюючи перелік функцій, що вже представлені в районі будівництва. Також структурна графічна модель мережі (див. рис. 2) [7 с 87 – 97] може стати інструментом для виявлення елемента в загальній структурі мережі для міст різного розміру. «В спорудах всіх рівнів обслуговування та комфорту має виконуватись умова універсальності та варіативності. У випадку, якщо якась функція виявилась незавантаженою чи нерентабельною, тобто площі що відведені під її розташування простоюють, або, якщо в споруді з'явилась необхідність в непередбаченій функції, має бути забезпечена можливість заміни однієї функції іншою» [7 с. 105].

Рівень комфорту безпосередньо впливає на якість та кількісний склад площ житлових приміщень квартир. Соціальне житло зазвичай передбачає скорочений перелік функцій обслуговування, житло підвищеного рівня комфорту потребує розширений перелік додаткових функцій. І тут постає питання: а чи взагалі на даному етапі в Україні існує комфортне житло? Існуюча норма житлової площі в Україні складає 13,65 кв.м. на одну особу. Відповідно до ст.48 Житлового кодексу житлове приміщення може бути надано із перевищенням норми житлової площі, якщо воно складається з однієї кімнати (однокімнатна квартира) або призначене для осіб різної статі [8] Для порівняння, в Німеччині ця норма складає 45 кв.м. на одну особу, в США – 75 кв.м. В Європі санітарні норми житла обмежують навіть здачу квартири в оренду більшої кількості людей, аніж дозволяє житлова площа. Відповідно до міжнародних стандартів якості житла, розроблених ООН та ЮНЕСКО, на кожного жителя землі має припадати не менше 30 кв. м загальної площі. Вважаючи на те що норма – це мінімально можливе значення, можна зробити висновок, що при післявоєнній відбудові житла, особливо враховуючи стресовий стан людей, слід орієнтуватися на площі, в яких людина буде почувати себе зручно, тобто буде відчувати піклування та підтримку держави і те, що вона не залишилась на одинці з усіма своїми проблемами.

Таблиця 1

Типи квартир та їх площі залежно від кількості житлових кімнат відповідно до ДБН В.2.2 – 15: 2019 [9].

	Кількість житлових кімнат				
	1	2	3	4	5
Нижня і верхня межа площі квартир, м ²	28-40	44-53	56-65	70-80	84-98
Примітка. Площі квартир дано без урахування площі літніх приміщень.					

Таблиця 1 демонструє невідповідність нормативних площ стандартам якості житла ООН та ЮНЕСКО, зважаючи на ту кількість мешканців, на яку розраховані квартири. А враховуючи те, що більшість житлового фонду України збудовано ще за часів радянського союзу, площі більшості зруйнованих квартир

ще менші ніж прописані в сучасних стандартах. І тут важливо не повторити помилок минулого. Квартири необхідно будувати за сучасними параметрами створюючи в межах комплексів різноманітне житло для різних верств населення. Повертаючись до прикладу «Прюїт Ігоу», сегрегація населення за будь-якою ознакою призводить до невинуватих наслідків. Тому багатофункціональні житлові споруди мають включати в себе всі класи комфорту житла. І можливо для частини квартир на продаж і підійдуть параметри площ зазначених в нормах, але треба прагнути до досягнення рівня світових стандартів, принаймні при відшкодуванні зруйнованого війною житла. Саме складні умови створюють можливості для підвищення якості та стандартів житла на майбутнє.

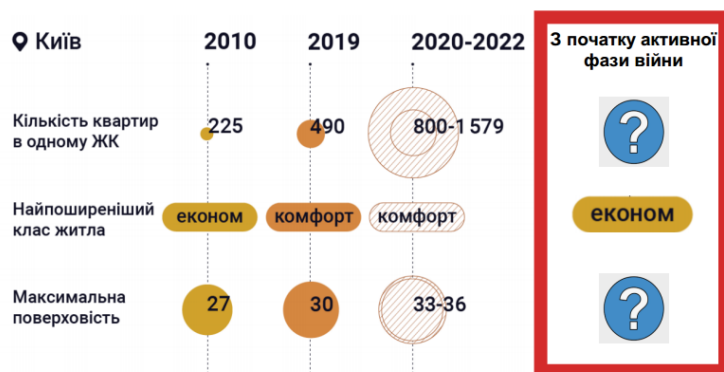

Рис.3. Статистичні показники житла відповідно до порталів нерухомості [10].

Ще одне важливе питання якості житла – це поверховість житлових будинків. Відповідно до статистичних даних порталів нерухомості, кількість квартир в житлових будинках до початку активної фази війни постійно зростала (рис. 3). Це відбувалось за рахунок збільшення поверховості та щільності забудови. В перші ж дні

війни люди, що проживали на верхніх поверхах, були вимушені заради безпеки залишити свої квартири та перебратися жити до знайомих в помешкання на нижніх поверхах, або взагалі, покинувши свої домівки, перебратися до більш безпечних регіонів. І от питання поверховості житлової забудови, що багато років бентежить архітекторів стало вже зовсім під іншим ракурсом. Чи буде в майбутньому попит на житло в багатоповерхівках?

Явище багатоповерхового житла з одного боку це умова його рентабельності та вартості метра квадратного. З іншого боку – це бажання забудовників отримувати надприбутки. Проте, коли мова заходить про безпеку та здоров'я – не може бути жодних компромісів. Існують дослідження [11], що людина комфортно почувається в житлових приміщеннях, які знаходяться на висоті, що не перевищує 6 поверхів. Це пов'язано з амплітудою коливання висотних будівель, які впливають на вестибулярний апарат людини. Довготривале перебування в некомфортних умовах вже само по собі може викликати відчуття тривоги, не кажучи вже про значний психологічний тиск від наслідків бомбардувань. Тому питання поверховості багатофункціональних житлових комплексів в умовах функціонування під час активної фази війни так само потребує перегляду, проте скоріш за все, буде вирішене елементарними умовами попиту. І тоді на фоні вирішення проблеми «хрущовок» можливо з'явиться питання щодо вирішення проблеми перебудови спальних районів великих міст, які через низьку якість проектних рішень, економію на матеріалах та значне

перевищення щільності забудови майже перетворилися на нетрі (рис.4). І в нашій країні почнеться будівництво справді комфортних безпечних житлових будівель з достатньою кількістю бомбосховищ[12], що будуть відповідати якості світових стандартів житла.

Рис. 4. Спальний район міста Києва

Сили нам, натхнення та беззаперечної Перемоги! Слава Україні!

Список літератури

1. Загальна сума прямих збитків інфраструктури вже перевищує \$105,5 мільярда — KSE. - Назва з титулу екрану - <https://hromadske.radio/news/2022/05/28/zahal-na-suma-priamykh-zbytkiv-infrastruktury-vzhe-perevyshchuie-105-5-mil-iarda-kse>
2. <https://nung.edu.ua/sites/default/files/2021-04/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf>
3. Яблонская А.Д. Экономическая эффективность и качество градостроительных и архитектурных решений: учебное пособие /А.Д. Яблонская. – К.:КНУБА, 2013, - 130. с.: ил. ISBN 978-966-627174 – 0.
4. 37 тез про сучасний стан, виклики і принципи нової житлової політики в Україні | Cedos
5. Архітектори й дизайнери поділилися ідеями відбудови зруйнованих житлових будинків в Україні Після війни українці житимуть у типових європейських містах (espreso.tv)
6. Куди поселити людей, що залишилися без домівок через війну. Запитуємо архітекторів Куди поселити людей, що залишилися без домівок через війну. Запитуємо архітекторів — The Village Україна (the-village.com.ua)
7. Дорохіна Г. І. Архітектурно-планувальна організація фізкультурно-оздоровчих закладів для людей з обмеженими фізичними можливостями: дис. ...кандидата архітектури: 18.00.02 / Дорохіна Ганна Ігорівна. – К., 2013. – 244 с.
8. Житловий Кодекс України; Закон, Кодекс від 30.06.1983 № 5464-X

9. Житлові будинки. Основні положення : ДБН Б.2.2-15:2019. - [Чинний від 2019-12-01]. – К. : Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України, 2019. – 44 с. – (Державні будівельні норми України)
10. <https://lun.ua/>
11. Росковшенко А.Ю. Визначення рівню комфортності багатоквартирного житла в залежності від його поверховості: автореф. дис. ... канд. архіт.: 18.00.02 / А.Ю. Росковшенко ; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2010. — 20 с. — укр.
12. Укриття тут немає: чи відповідає карта бомбосховищ Києва реальності. <https://www.slidstvo.info/articles/ukryttya-tut-nemaye-chy-vidpovidaye-karta-bomboshovyshh-kyyyeva-realnosti/>

СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН ГОТЕЛЮ, ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО БІЗНЕСУ

Мендела Євгенія Миколаївна,

асистент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
факультету туризму

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Будинки, які відсвяткували своє 200-річчя, елегантні замки, колишні банки, виноробні, навіть лікарні та склади – де тільки не розташовуються готелі у світі. Вишукані та концептуальні інтер'єри, зразки історичної та сучасної архітектури – незважаючи на різноманітність дизайнерських рішень, кімнати мають бути обставлені за всіма загальноприйнятими стандартами і, насамперед, – щоб гостям було по-домашньому комфортно та зручно.

Завдання прикрасити будівлі для туристів не з легких. Готель має вражати своїм зовнішнім виглядом – адже гості вибирають очима – і водночас він має бути багатофункціональним. Ідеальне освітлення, продумана акустика, якісні матеріали, зручні меблі – потрібно враховувати хоча б найменші нюанси [2]. Це стосується великих готелів і двокімнатних будиночків. Як максимально використовувати простір і змусити його працювати?

- Дуже важливо мати в готелі єдиний стиль – гармонійно поєднувати навколишню територію, екстер'єр (фасад) та інтер'єр. Це стосується не тільки номерів, а й місць загального користування – вестибюлів, ресторанів тощо. Облаштування готелю починається з вибору стилю - дизайн пальми тепер відноситься до наступних дизайнерських напрямків:

- скандинавському. Лаконічний, простий і водночас функціональний, він «панує» у домі та громадських місцях. Стиль переважно білий та інші світлі кольори, матеріал натуральний, лінії чіткі, а оздоблення створює відчуття домашнього затишку;

- морському. Найпоширеніший спосіб облаштування готелів поблизу морських курортів у всьому світі. До його основних ознак можна віднести палітру «води», де переважають білі та блакитні тони, прості форми, тематичні декорації (штурвал, морська зірка тощо);

- кантрі. Натуральні кольори, природні матові поверхні, паркет або ламінат, імітація шкур тварин на підлозі – цей стиль якнайкраще відображає простоту заміського життя. Залежно від регіону країною може бути Франція (Прованс), Італія, США тощо;

- східному. Індія, Єгипет, Китай, Марокко - східний стиль навіяний національними особливостями цих країн. Кам'яні або дерев'яні підлоги, низькі меблі, наволочки і багато іншого текстилю, типові аксесуари - «родзинки» напрямку;

- барокко. Оздоблення готелю більше нагадує розкішний палац, головне завдання – підкреслити статус гостей. Дорогоцінні матеріали, твори мистецтва, позолота, ручне різьблення - ось кілька прикладів напрямку. Об'ємні елементи і

багато декору вимагають простору, тому кімната повинна бути великою. Головне пам'ятати – у всьому має бути міра, так як цей помпезний стиль ризикує стати вульгарним;

- класичному. Шовк і оксамит, меблі з благородних порід дерева, мармур, колони і ліпнина - цей напрямок також характеризується розкішним оздобленням, зі строгою симетрією на відміну від бароко, без додаткових аксесуарів, хоча форма стереоскопічна, але дуже чітка [3].

Стиль багато в чому буде визначатися розташуванням готелю. Наприклад, дизайн готелю бізнес-класу буде виглядати недоречно в розкішному оформленні з «розмахом», класицизмом або бароко. Найкращий вибір – стриманий мінімалізм або ультрасучасний хай-тек. Дуже часто сама будівля може «підказати» стильові рішення – особливо якщо вона має історію. У цьому випадку дизайн інтер'єру може служити продовженням фасадної будівлі.

При виборі стилю дуже важлива «зірковість» готелю та його розташування. Так, кімнати будівель, розташованих у зелених насадженнях чи лісах, переважно оздоблені деревом і мають великі панорамні вікна. Для готелів у житлових районах найкраще підійдуть сучасні мінімалістичні напрямки, а для готелів у прибережних районах – морський дизайн.

Крім оформлення кімнати, потрібно також продумати дизайн вестибюля, рецепції, лаунж-зони, готельного ресторану, спа-центру, тераси – всі місця повинні бути привабливими для гостей. Після вибору стилю та розробки документації для плану сайту, слід звернутися до комп'ютерної візуалізації. Віртуальні проекти допоможуть «пройтися» будівлями, побачити попередні результати та вчасно виправити те, що не подобається.

Після визначення головної ідеї наступним кроком є практичний аспект дизайну. Приміщення має бути обладнане зручними меблями з високими властивостями зносостійкості, вогнестійкості та вандалізму. Міцні дерев'яні панелі, легкі в догляді негорючі інтер'єри, якісна металева фурнітура – їх основні особливості. Крім того, меблі повинні бути зручними не тільки для відвідувачів, а й для персоналу під час монтажу та розбирання, порівняно з предметами, які використовуються в приватних будинках. Вимоги до оздоблювальних матеріалів - легко миються, довговічні та відповідають вимогам пожежної безпеки. Для стін найчастіше вибирають фарбу або декоративну штукатурку, а на підлогу укладають ламінат, паркет або плитку [1].

Кольорові схеми в основному загальні - вам слід намагатися уникати активних відтінків. Додати яскравості можна декоруванням – шторами, ковдрами, килимками. Також слід ретельно спланувати освітлення. У вхідній, робочій зоні та ванній кімнаті можна використовувати вбудовані світильники, настільні лампи і додаткові настінні світильники можна підвісити до ліжка. Всі кімнати повинні поєднувати в собі єдину концепцію.

Отже, стильний і продуманий дизайн номерів та інших приміщень дуже важливий, оскільки він значно впливає на комфорт гостей готелю та покращує його імідж.

Список літератури

1. Губар Л.С. Економіка будівництва. Навчальний посібник. Київ: Аграрна освіта, 2014. 557с.
2. Захарченко П.В., Долгий Е.М., Галаган Ю.О., Гавриш О.М. Сучасні композиційні будівельно-оздоблювальні матеріали: Підручник з грифом МОН України. К.: КНУБА, 2015. 511 с.
3. Ремонт та дизайн інтер'єру. URL: <https://dom.ria.com/uk/articles/design/>

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ КӨРКЕМ ӘЛЕМІ ЖӘНЕ СТРУКТУРАЛИСТІК НЕГІЗДЕР (ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР АБАЯ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ)

Карипбаев Ж.Т.,

PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилев
г. Нур-Султан, Республика Казакстан

Аңдатпа: Абай Құнанбайұлының мұрасы көптеген буын қазақтың және басқа да елдердің ғалымдары мен әдебиет майталмандарының тарапынан жанжақты зерттелген үлкен әдеби құбылыс. Ақынның шығармашылығы қазақ әдебиетшілерінің еңбектерімен қатар структуралистік негіздегі ғылымдардың көркем әлемге байланысты пікірлері әдістемелік негізге алынды. Абайдың көркем әлемінің рухани болмысы осы орайда биографиялық және шығармашылығын игеру арқылы ашылатыны айқындалды

Кілтті сөздер: Абайтану, Абай Құнанбайұлы, көркем әдем, әдеби әлем, жанр жады, жеке мифология

Абай Құнанбайұлы сынды өз халқының рухани болмысының қалыптасуына үлкен әсерін тигізген тұлғалар әлем әдебиетінде кемде-кем. Сөз өнерінің дамуындағы оның қызметі ұшан-теңіз, ал сол қызметінің мәнін түсініп, мағынасына бойлау үшін ақынның көркем әлеміне бойлап, оның эстетикалық ұстанымдарына анықтамай түсіну қиынға түсінеді. Осы орайда, қазіргі абайтану саласында бірқатар салмақты зерттеулермен танылып жүрген ғалым Ж.Дәдебаев: «Абай шығармашылығының қастерлі құндылығы оның көркемдік әлемінде. Ақынның көркемдік әлемі дүние-әлемнің өзі сияқты ашық, анық, айқын. Бірақ оның мәні көзге бірден көрініп, сол сәтте көңілге қонбайды. Ақынның жүрегін күйдіріп, көңілін жарып шыққан ой мен сырдың мәні жұмбақ іспетті. Оның шешуін табу үшін іздену керек. Оның шешуін әркім өз жүрегінің тереңіне бойлау арқылы ғана табуы мүмкін. Өзінің жүрегін терең бойлай алмаған жан Абайдың ойы мен сырының мәнін аша алмайды» [1]-деген пікір білдіреді.

Ия, осы Ж.Дәдебаевтың осы пікірінің астарында Абайдың көркем әлемі ұлтымыздың қастерлі құндылықтарының бірі деген пікірді де растайды. Сонымен қатар ақынның көркем әлемін категория деңгейінде тану аса қиын, түйсіне отыра түсіндіруі әр зерттеушіден үлкен рухани адалдықты қажет ететін іс екені айқын айтылады.

XX ғасырдың орта шенінен былай қарай дамуын тапқан структуралистік және деконструктивистік теориялық контексте, бұрыннан совет әдебиеттануында қалыптасқан көркем әлемді тұтас және нақты деген түсініктеріне қайшы келмеген, Ю.М.Лотман мен В.Н.Топоровтың «кросс-жанрлық» («кросс-жанровость») деген ұстанымдарына орай «көркем әлем» ұғымы ретінде белгілі автордың барлық туындыларын «біртұтас мәтін» ретінде қарастыруды ұсынады. Керісінше, автордың барлық туындыларын тұтас, бөлінбес әрі ықтимал мәтір

ретінде түсіну керек дейді. Сонымен қатар автордың көркем әлемі ұғымына оның үзінді, бітпеген, басқа нұсқа мен вариант туындылары да автордың тұтас көркем әлемнің бөлінбес бөлшегі ретінде де қарау керек [2].

Осы орайда көркем әлемді әдепкі шеңбердің аясында қарастыру еш қисынға келмейтіні аңғарылады. Осы тектес зерттеурде Бахтин «мәтінді» мұндай жағыдайда «өзі арқылы барлық мәтіндердің басын біріктіріп тұратын мағыналық ауқымдағы монада іспетті қабылдау керек» [3], дейді. Яғни тұтас мәтінді жанрлық-шектеуші ретінде емес жанрлық біріктіруші ретінде қабылдау керек болады.

Көркем әлемді түсінуде А.Ф. Лосевтың «көркем әлемді» толық жүзеген асқан әдеби стиль ретінде, ол көркем ойлау мен оның жүзеге асуын, мазмұн мен пішіннің, статика мен динамиканың тұтастын білдіреді деген пікір айтады [4].

Ал орыстың ғалымы Д.С. Лихачев, «көркем әлемді» нақты автордың «концептілер» жүйесі деп түсіндіреді. Оның ойы бойынша көркем әлем шынайы болмыстың біртүрлі қысқартылған, шартты негізде ұсынылған нұсқасы. Ол өзінің ойының астарында В. фон Гумбольд пен Г.В.Ф. Гегельдің терең ойлау нәтижесінде пайда «шеңбер» семантикасы аясында «концептосфера» мен «көркем әлемде» бір терминдер дейді. [5]

В. фон Гумбольд бойынша ақын өзінің жеке шығармашылық жолында қиялының күшімен мүлдем өзге әлемді жаратады. Туынды шынайы болмысты бейнеге айналдыру барысында пайда болған нәтиже, ол әрі тұтас, әрі өзінідікке ие әлем. Оның «тұтастығының» астарында суреткердің оқырман мен көрерменді барлығын тұтастай көретін мүмкіндік жасауында деп түсіндіреді. [6]

Кейін осы ойларды дамыта келе Г.Г.Шпрет, Х.Г.Гадамер мен АА.Потебнялар «герменевтикалық шеңбер» деген терминді ойлап табады. Бұл терминде «көркем әлем» терминін туынды сөздің ішкі қалыбының пішіні деп түсіндіреді. Яғни, «көркем әлем» көптеген жеке модельдермен тығыз байланысқан «модельдердің моделі» деген түсінік аясында

1. «Көркем автор» моделі (Б.О.Корман бойынша);
2. Көркем уақыт-мекен моделі («мекеншак» («хронотоп» М.М.Бахтин бойынша);
3. Ынталандыру қағидатының моделі («принцип мотивировок» (автордың көркемдік түсігі, оның «шынайы болмыспен ойыны» Б.М. Эйхенбаум бойынша) бар.

Осы модельдер сюжеттік тематикалық, персонаждық және тілдік деңгейлерде жүзеге асады. Осының ішінде туынды жазылған тіл, сол туындының тіліне айналады екен. Туындыда сол тілге байланысты заңдылықтар жұмыс істей бастайды да, көркем әлем соның нәтижесін жүзеге асырады деп түсіндіріледі.

«Көркем әлем» жанрдың үстінде тұрған құбылыс ретінде автордың «жеке мифологиясымен» байланысты деген ойды Р.О.Якобсон дамытады [7]. Осы ойларды дамыту негізінде поэтикалық әлем ұғымын түсіндіру мақсатында, Ю.Лотман, оны «қарым-қатынастар жүйесімен ақының бейне-символдар арасын байланыстыруы», сол символдар арасында «өз ара байланысқан кристалдық тор іспетті» [8], деп түсіндіреді. Дегенде «автордық мифология» «жанр жадысымен

кездекенде ғана соның нәтижесі ретінде «көркем әлем пайда болады деген» тұжырымды да Ю.Лотман басқа еңбегінде айтқан [9].

Көркемдік әлемге байланысты осы теориялық түсіндірулердің аясында Абай көркем әлемін саралап, оның мұрасындағы «жанрдың жады» қайда, әлде «жеке мифологиясын» қалай түсінуге болатынын анықтап көрсек.

Қазақ әдебиетінің тарихына көз жүгіртетін болсақ тап осы «жанр жадысына» байланысты мынандай заңдылық байқалады. Айталық орта ғасырлардан бастап тап Абай өмір сүрген XX ғасырдың басына дейінгі аралықта тап «жанр жадысы» әдебиеттің дамуында негізгі міндетті атқарып, әдеби шығармашылықта дәстүрдің ықпалы басым болып келді. Бұл үрдік жалпы шығыс әдебиетіне тән құбылыс. Оның айғағын күні бүгінге дейін ұлттық әдебиетте жалғасын тауып келе жатқан назира дәстүрін атап өтуге болады. Яғни автор ретінде Абай өзінен ілгері жасап өткен әдеби дәстүрмен санасып солар салған жанрлық дәстүрлермен санасты, шығармашылығының алғашқы кезеңінде айрықша үлгі етті. Оны ақынның, «Шығыс ақындарынша», «Фзули, Шәмси, Сайқали», «Әлифби» олеңдерінде жас Абайдың шығыс әдеби дәстүріне, оның ішінде Науаи сынды түркі ақындарының әдептеріне қатты қызуғушылық танытып оның көркем әлемі сол арналардан қуат алғаны аңғарылады. Осы орайда ақынның шығармашылық әрі жеке өмірбаянының фактілеріне мәр беретін болсақ Абайдың медреседен кейінгі өмірі ел билігіне араласумен жалғасын тапты. Өзге фактілерден көрі Мұхтар Әуезовтің алғашқы жазған өмірбаянына, Көкбай Жаңатайұлы мен Тұрағыл Ибраһимұлының естеліктеріне дер салатын болсақ, Абай тек шығыспен ғана емес елге оралған соң сол тұста өз ортасында белгілі болған барлық халық ауыз әдеби мұраларын молынан бойына сіңіреді. Сол жылдары, өмірінің соңына дейін бұрыннан өзі сүйіп өскен шығыс әдебиетімен оның қарымқатынасы еш үзілген емес [10]. Ол «Шахнама» мен «Мың бір түн» сынды туындыларын түпнұсқасынан оқып, өз ортасында қазақша байяндап беріп отырды. Сонымен қатар, жиырма бес жасынан была қарай орыс әдебиетіне қызығушылығы оянып, қырық жастарына қарай орыс және басқа Еуропа елдерінің авторларын аударуды қолға алады. Халық ауыз әдебиетімен қатар Абай Бұхар жырау, Шортанбай, Дулат мұраларымен де жақсы таныс екенін «Біреудің кісісі өлсе, қаралы өлеңінен білеміз». Сонымен қатар тағы бір әдеби арна қазақ әндерімен байланысты болғанын да есепке алу керек. Абайдың жасынан әнге құмарлығы кейін дамуын тауып оның шығармашылығында композиторлыққа ұласты. Қарап отырсаңыз осы дүниелердің барлығы да Абайдың шығармашылығында айтылған әдеби бастаулар ақынның «жанр жадысының» міндетін атқарып келді. Ақын сөзімен айтатын болсақ «Шығысым батыс болды, ал шығысым батыс» болды деген сөзінде біраз мәнін жатқанын осыдан аңғаруға болады.

Ал енді Абайдың «жеке мифологиясына» келетін болсақ, онда ақынның шынайы болмысты өзінің шығармашылығындай қалай әсер еткенін аңғарамыз. М.Әуезовтың айтуынша ақын екі дүниенің арасында үнемі арпалыста болған. Оның бірі Абайдың ел билігіне араласу ісі болса, екіншісі ақын ретінде шығармашылығы. Екі болмыстың арасындағы қайшылықтар ақынды екіге жарып шынайы болмысқа деген көзқарасын, әдеби шығармашылық арқылы

өсиеттік сипатта көрініс табуы өмірдің қажеттілігінен туындаған. Абай «жеке мифологиясын»

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды,
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін, -

деген өлең шумақтары бірінші Қара сөзімен ұштасып жатыр. Мұнда оның шығармашылықтағы мотиві үлгі көрсету, «Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы» өлеңінде, «Сөз түзелді тыңдаушы сенде түзел» дегеніндей ендігі кезекте «шығысы батыс, батысы шығыс болған» Абай енді, өзінің таныған көркемдік әлеміндегі шындықты, өзге жұрттан да талап етеді.

Соңғы теориялық тұжырымдар «жеке мифологияны» басқаша «ақын нарративі» деп те айтуға негіз береді. Ондай болса Абай өлеңді әлемді танытудың ең әлеуетті құралы ретінде өзге өнерден жоғары қойып. Оны оқыған оқырмандар мен тыңдаушылардың алдында бұрынғы дәстүрді сынай келіп өз атына жаңа эстетикалық ұстанымдарды ұсынады. Ол енді әдеби шығармашылықты халықты тәрбиелеудің ең әлеуетті құралы ретінде пайдаланады. Биографиялық фактілерден бір қызығы солай бола тұра ақын өз туындыларына соншалықты жауапкершілікпен жинақтап, қастерлемегенін де көреміз. Оның сатиралық сипаттағы өлеңдерінің көбі тіпті көзінше жыртылып немесе өртеліп те кеткен кездер болған. Тірісінде өлеңдерін көп жариялауға онша ұмтылмаған да. Осындай фактілер өз атына Абайдың өзінің де шығармашылығына да өзінің сыншылдық болмысының тұрғысынан қарағанға ұқсайды.

Ойымызды қорыта келгенде, Абайдың «жанр жады» мен «жеке мифологиясын» түйістіретін тұсын «Өлсем, орным қара жер сиз болмай ма?» өлеңінен:

Жүрегіңнің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.
Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма! –

деген шумақтары түйістіріп бергендей көрінеді. Оның соншалықты сезіммен сезікке толы болмысының шынайы болмыстың қатаң соқпағынан өзі ғана арылып қоймай өзге де жұртты соған үндегендей болады.

Сейіт Қасқабасов Абайдың ренесанстық тұлға ретінде тану керек деген ой бар. Ия, Абайдың «жеке мифологиясы» «жанр жадысы» әртүрлі әдеби дәстүрлер негізінде ұсынған қалыптарда жаңаша сипатта қайта көркем болмыс аясында қайта тірілте алғандығы, шынымен ренесанстық тұлға бола алғандығын айқын көрестеді. Сонымен қатар Абайдың көркем әлемін тану төл әдебиетіміздің де әлемін Абай проекциясы арқылы тануға да үлкен мүмкіндіктер береді

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дәдебаев Ж.Д. Абайдың көркемдік әлемі. // Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Хабаршысы. Филология сериясы. №2 (178), 2020. – 4-13 бб.
2. Зинченко В.Г., Зусман В.Г., Кирнозе З.И. Методы изучения литературы. Системный подход: Учебное пособие. – М: Флинта: Наука, 2002. – 200 с. , 179 с.

3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.1986. — 299 с.
4. Лосев А.Ф. Проблема художественного стиля / Сост. А.А. Тахо-Годи. — Киев, 1994. — 226 с.
5. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста. Антология / Под общей ред. д.ф.н., проф. В.П. Нерознака. — М., 1997. — 283 с.
6. Гумбольдт Вильгельм. Язык и философия языка / Сост. А.В. Гулыга и Г.В. Рамишвили. — М., 1985, - 170-176 сс.
7. Якобсон Роман. Избранные работы / Сост. и общая редакция В.А. Звегинцева. — М., 1985. С. 267.
8. Лотман ЮМ. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь: Книга для учителя. — М., 1988. — 131 с.
9. Лотман ЮМ. Избранные статьи: Т. 3. — Таллинн, 1993. — 147 с.
10. Абайтану.Таңдамалы еңбектер, Т.1 — Алматы, Қазақ университеті, 2015, 210 б.
11. Абай (Ибраһим) Құнабайұлы. Шығармаларының екі томдық жинағы. — Алматы, Жазушы. 2005.

DETERMINATION OF THE ELEMENTAR COMPOSITION OF THE SHALE OF THE GREAT SIYAKI FIELD

Mammadova Elmira İmamaddin,

2nd year master

Azerbaijan State Oil and Industry University

Abstract: Despite the discovery of combustible shale deposits in Azerbaijan in the early twentieth century, their physical and chemical properties, the definition of processing directions, as well as the possibility of their application as an energy fuel have not been studied until recently. At present, the shale reserves are about 500 million tons.

The organization of complex processing of combustible shales, in addition to the creation of a cost-effective industry, is also one of the most pressing areas in terms of solving environmental problems.

Key words: deposits in Azerbaijan, shale, Fisher analysis,

Introduction:

The main purpose of the work is to organize the thermal treatment of combustible shales on the basis of samples taken from the existing shale deposits in our country. The products obtained during the process were extensively analyzed and studied. According to the results of the elemental composition, determination and classification of the main physical and chemical properties of combustible shales of Azerbaijan, the ways of their effective use were studied and the scientific basis of the complex processing scheme was developed.

Exploration of ways of efficient use of Azerbaijani shale, to organize the production of energy, fuel and petrochemical products through alternative energy resources, to produce thiophene and thiophene compounds, a new direction for Azerbaijan, as well as the raw material base of road bitumen traditionally produced from petroleum tar will allow you to expand.

There are about 30 shale deposits in Azerbaijan, and the Siyaki oil shale deposit has been explored. It is important to apply appropriate analytical methods to study both organic and mineral content in shale. Since carbonates are always found in the mineral mass of shales, when determining inorganic carbonates, the amount of organic carbon in the combustible shales is determined. During the analysis, five normal HCl are added to the flammable shale sample and heated in a water bath. The separated carbon dioxide is fed into a container containing 2 solutions of saturated Ba (OH). The amount of carbon is determined by gravimetric method according to the amount of BaCO₃ formed.

Combustible shale differs from coal and bitumen due to its high kerogen content. During thermal decomposition, synthetic fuels and various organic products form large amounts of liquid and gaseous products. However, the use of flammable shale contains significant amounts of mineral impurities, which are important.

The organization of complex processing of combustible shales in Azerbaijan will be important not only for the economic efficiency of this industry, but also for the solution of environmental problems. The elemental composition of the combustible shales of the Greater Siyaki field was determined by Fisher's analysis and the results are given in the table below.

Table 1

Elementar composition of the mineral part of the Siyaki field combustible shales

	Products	Component %
1.	Tar	13,02
2.	Solid residue	70,3
3.	Separated water	2,2
4.	Gas+losses:	14,47
5.	CO	0,25
6.	CO ₂	2,11
7.	CH ₄	1,92
8.	C ₂ H ₄	1,81
9.	C ₂ H ₆	1,25
10.	C ₃ H ₆	1,26
11.	C ₃ H ₈	0,91
12.	C ₄ H ₈	1,52
13.	C ₄ H ₁₀	2,65
14.	H ₂ S	0,8

According to the elementary analysis, the total carbon content of the combustible shale sample studied is 29.25%, and the tar product is 13.02%.

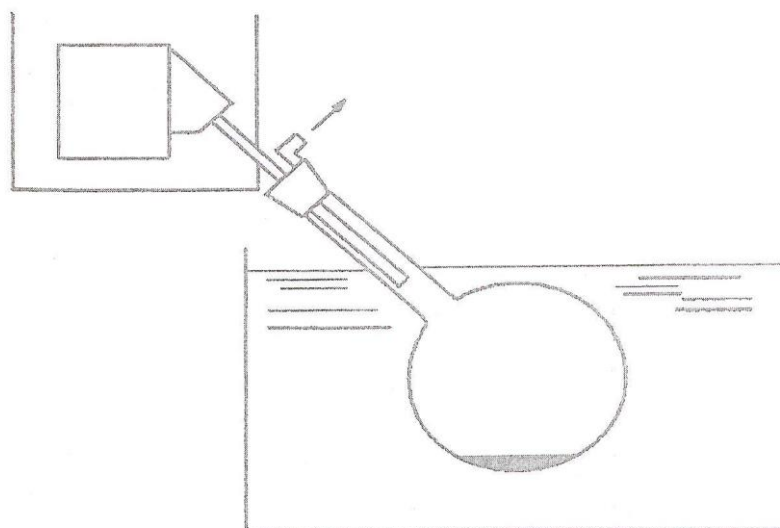

Figure 1. Laboratory device for Fisher analysis
1 - soba; 2 - retort; 3 - gas holder; 4 - receiver.

One of the most important indicators of the use of combustible shales in energy and technology is the determination of resin consumption for kerogen and dry combustible shale by the Fisher method. This feature, together with the heat of combustion, plays a crucial role in assessing the feasibility of different shale processing and the feasibility of processing, including their use as an energy fuel. The output of resin during pyrolysis in industrial plants, as a rule, is 80-90% of the values obtained by Fisher analysis.

As we know, combustible shales are a mixture of inorganic and organic substances. The inorganic part predominates over the organic part, and is mainly represented by carbonate and clay minerals. Shale contains quartz, feldspars, pyrite and many other elements, including uranium, vanadium, molybdenum, rhenium. Kerogen, also known as organic matter, has a high molecular weight.

The organization of complex processing of combustible shales in Azerbaijan will be important not only for the economic efficiency of this industry, but also for the solution of environmental problems.

Combustible shale is a combination of organic and mineral components. Shale is not studied in Azerbaijan at all, because our country is rich in oil and gas, especially our oils are unique: they contain less sulfur, less resin and asphalt, and mainly consist of paraffin and naphthene. At present, there is a growing interest in them, given the significant reserves of combustible shale. In the organic part, the productivity of the resin, its composition, heat of combustion, the possibility of obtaining various chemical compounds from it, the presence and use of rare elements are favorable.

Combustible shales are insoluble in organic solvents and alkaline solutions, and each of its molecules is unique because it is a random combination of different monomers. The structure of kerogen is represented as a macromolecule consisting of condensed carbocyclic nuclei bound by a heteroatomic bond or aliphatic chains. Due to its elemental composition, Siyaki field shales, like other combustible shales, contain high amounts of hydrogen (8.5-11%) and carbon (66.5-79.7%), as well as low oxygen content (average 5-12%). It is characterized.

Mineral composition (kerogen) 10-70% mainly kaolinite, montmorillonite, calcite, dolomite, etc. may consist of.

Chemical composition. The chemical composition of combustible shales consists of 56-80% C, 6-10% H, 11-24% O, up to 16% S, up to 2.5% N. The inorganic part contains aluminosilicates, iron oxides, gypsum, etc. in different ranges. happens.

The chemical composition of the gases was determined using a Hewlett Packard capillary gas chromatograph. The gas mixture of CO, CO₂ and C₁- C₄ hydrocarbons was analyzed by means of 3 specially designed sequentially combined chromatographic columns. Hydrogen was given as a carrier gas at a rate of 25 ml / min. The temperature was maintained at 300°C in the column and 1000°C in the injector and detector.

As a result of the analysis of the ash content of the combustible shale sample, the composition of the mineral part was determined. As a result of the analysis, it was determined that the mineral part of the combustible shale sample consists of substances such as SiO₂, Fe₂O₃, CaO, ZnO, MnO, MgO, K₂O, P₂O₅, TiO₂, CuO, SO₃.

Table 2

Elementar composition of the mineral part of the Siyaki field combustible shales

Components	Amount, % wt.
SiO ₂	35,89
Fe ₂ O ₃	17,62
CaO	21,88
MgO	1,1
K ₂ O	0,99
TiO ₂	1,41
MnO	1,2
CuO	0,39
ZnO	0,89
SO ₃	14,29
P ₂ O ₅	1,32
Co	0,04
MoO	2,98

Conclusions:

Given the significant deposits of combustible shale in Azerbaijan, due to the availability of appropriate equipment, it can be applied to production in a short time, resulting in alternative fuels.

1. First, the physical and chemical properties of the Siyaki oil shale were determined. Fisher's analysis was performed and the elemental composition of the primary shale, resin and residue was determined.

2. The researched shale was found to have high sulfur and mixed marine-continental genesis.

3. It is shown that with increasing temperature, the yield of volatile products reaches a maximum at 550 °C and their content is enriched with aliphatic hydrocarbons.

References:

1. Abbasov O. R. Distribution regularities of shales of PaleogeneMiocene sediments in Gobustan. – Abstract of PhD thesis, Institute of Geology and Geophysics, Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, 2009. – 25 p.
2. Abbasov O. R., Mammadova A. N. Evolution of ideas about combustible shales of Azerbaijan and their practical importance//Proceedings the Sciences of Earth, Azerbaijan National Academy of Sciences. – 2012. – № 3. – P. 12–16. 21.
3. Abbasov O. R. Oil Shale of Azerbaijan: Geology, Geochemistry and Probable Reserves//IJRSSET – International Journal of Research Studies in Science, Engineering and Technology. – 2015. – Vol. 2. – Iss. 10. – P. 31–37.

4. Mukhtarova G. S., Hasanova A.B., Eyubova H. T., Ibrahimov H. C., Abbasov V. M. Research into mazut hydocracking in the presence of suspended alüminosilicate catalyst, Chemical Problems. 2017, no.2, pp. 153- 161.
5. Burnham A.K. Oil Shale, Tar Sand and Related Materials,; American Chemical Sosiyety Symposium Series, 2017, v. 163, p. 39
6. Burnham A.K. Oil Shale, Tar Sand and Related Materials.; American Chemical Sociyety Symposium Series, 2018, v.163, p. 39.
7. Kekisheva, L. The influence of phenols and other compounds on chemical oxygen demand (COD) of phenolic waters from the Kiviter process / L. Kekisheva et al. // Oil Shale. 2007. - Vol. 24. - No. 4. - P. 573-581.
8. Olukcu N., Yanik J., Saglam M. Journal of Analitical and Applied Pirolizis». // 2002, №64, p.29.
9. M.Yu.Nazarenko, V.Yu.Bazhin, S.N.Saltyakova Physikochemical Properties of fuel shales , 2014.
10. Sabanov, S. Technological and environmental aspects of assessment of a combination of different mining methods used in Estonian oils shale industry // Oil Shale. 2008. - Vol. 25. - No. 2 Sp. - P. 163-173.

ANALYSIS OF RECOMMENDATIONS OF ADMINISTRATIVE DOCUMENTS OF UKRAINE ON SAFETY OF WORK WITH ELECTRONIC DOCUMENTS

Shtykh Anna

student, Department of Documentation and Information Activity

Kornuta Volodymyr

Associate Professor, Department of Engineering and Computer Graphics
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

According to the Law of Ukraine "On Electronic Documents and Electronic Document Management", an electronic document is a document in which information is recorded in the form of electronic data, including mandatory details of the document [3]. The beginning of legal regulation of domestic relations in the field of electronic data exchange began after Ukraine's independence and the adoption of the Civil Code of Ukraine, which states that "a transaction is considered to be made in writing if the parties communication" [11], and paragraph 3 of Article 207 regulates the use of electronic numerical signature or other analogue of a handwritten signature.

From the moment of adoption and entry into force of the Civil Code of Ukraine until today, a lot of work has been done at the legislative level related to the regulation of relations in the field of electronic document management. Its results were the adoption of many regulations, the analysis of the names and content of which allows us to identify the following four groups:

1. Laws on the problems of electronic document management (Law of Ukraine "On Electronic Documents and Electronic Document Management" of 22.05.2003 № 851-IV) [3].

2. Laws concerning the functioning and organization of electronic document management (Law of Ukraine "On Electronic Trust Services" of 05.10.2017 № 2155-VIII [2], Law of Ukraine "On Electronic Communications" of 27.05.2022 «1280- IV [4], Law of Ukraine "On licensing of economic activities" of 02.03.2015 № 222-VIII [9]).

It should be noted that the authors of the practical guide believe that an electronic signature cannot be invalidated simply because it has an electronic form or is not based on an enhanced key certificate and this allows to add legal features to contractual relations arising on the Internet [10, p. 16]. Today, this provision is relevant given the dominance of remote relations in various spheres of socio-economic relations. As for the Laws of Ukraine "On Electronic Communications" and "On Licensing of Economic Activities", in our opinion, their validity creates certain contradictions regarding the procedure for licensing services in the field of information encryption. It seems more logical to use one legal act, namely the Law of Ukraine "On Electronic Communications", which regulates other areas of communication services.

3. Laws regulating the use of electronic document management in certain areas (Law of Ukraine "On the organization of formation and circulation of credit histories"

of 23.06.2005 № 2704-IV [8], Law of Ukraine "On the depository system of Ukraine" of 06.07.2012 № 5178-VI [1], Law of Ukraine "On Public Procurement" of 25.12.2015 № 922-VIII [6]).

4. By-laws adopted for the purpose of regulating the field of electronic document management are, as a rule, documents that define the procedure for electronic document management in state bodies, institutions and organizations of state ownership; regulated actions with electronic documents from the moment of their creation or receipt to sending or transfer to the archive of the executive body; the order of creation and functioning of the electronic digital signature infrastructure is determined and the solution of other issues is considered. Also, the fourth group includes departmental acts of the National Bank of Ukraine in the field of electronic document management, which include various Rules and Regulations in the field of regulation of relations, which relate to interaction with respondents and regulate the activities of the national regulator.

Features of the organization of electronic document management with the use of electronic digital signature, work with electronic documents in office work in government agencies, local governments, enterprises, institutions and organizations, regardless of ownership and their preparation for transfer to archival storage are determined by the Procedure for working with electronic documents. record keeping and their preparation for transfer to archival storage, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 11.11.2014 № 1886/5 [5].

The Law of Ukraine "On Electronic Trust Services" enshrined the legal force of electronic document management, and the Cabinet Resolution of January 17, 2018 № 55 "Some issues of documenting management" recommended the executive to switch to electronic document management and fixed the format of electronic document management for government agencies [7]. Note that according to the Law of Ukraine "On Electronic Trust Services", a qualified electronic signature is an advanced electronic signature, which is created using a qualified electronic signature and is based on a qualified public key certificate. Therefore, during 2018, all government agencies should switch to electronic document management and organize record keeping in accordance with the provisions of the new regulations.

It is necessary to state the fact that in Ukraine there is a significant number of unresolved problems of legal regulation of electronic document management, due to the dynamics of economic relations. The Law on Electronic Documents and Electronic Document Circulation defines the most general concepts, and today, given the rapid social and economic transformations, there is a need to improve the legal regulation of electronic documents.

On the one hand, it can be stated that work in this direction is underway, and on the other hand, it seems obvious the lack of a holistic concept in the adoption of legal norms on electronic document management. In our opinion, the primary need is to develop common terminology and unified approaches. This will make it possible to use common modern rules and regulations that will help speed up the process of integrating domestic legislation in the field of document management to international conventions, laws and directives.

References:

1. Law of Ukraine about the depository system of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 39. 517 p.
2. Law of Ukraine about electronic trust services 2017. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 400 p.
3. Law of Ukraine about electronic documents and electronic document management. 2003. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 275 p.
4. Law of Ukraine about electronic communications. 2020. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.
5. Order approving the Procedure for working with electronic documents in office work and their preparation for archival storage. 2014. Ministry of Justice of Ukraine.
6. Law of Ukraine about public procurement. 2016. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 89 p.
7. Resolution on some issues of documenting management activities. 2018. Cabinet of Ministers of Ukraine.
8. Law of Ukraine about the organization of formation and circulation of credit histories. 2005. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 421 p.
9. Law of Ukraine about licensing of types of economic activity. 2015. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 158 p.
10. Mishchenko V., 2003. Electronic business in the financial services market. 278 p.
11. The Civil Code of Ukraine 2016. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.

SYSTEMS OF IDENTIFICATION OF USERS OF COMPONENTS OF THE ELECTRONIC GOVERNANCE SYSTEM OF UKRAINE

Shtykh Anna

student, Department of Documentation and Information Activity

Kornuta Volodymyr

Associate Professor, Department of Engineering and Computer Graphics
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Ukraine's e-government strategy envisages that public services will be available through many channels, including personal computers, newsstands, mobile phones, digital television channels, as well as through call centers and contact centers. Today, in all countries of the world, including Ukraine, most government agencies, central, regional and local authorities are implementing projects to create their own portals. It is expected that some portals and their services in certain sectors of government will be merged into a central government portal.

The development of individual portals should be based on common components of e-business, ie on a common information and telecommunications infrastructure and a set of standards. Uniform state standards of authentication and restrictions on access to information must be used. Within the architectural model of e-government, government portals provide two types of services:

- access (client part);
- providing portal developers at the level of individual institutions and agencies with a single and stable set of interfaces for developing their own systems [2, 77];

The central government portal is seen primarily as an important component of the infrastructure to provide common interfaces for developers of public information systems.

The components of e-business in the architectural model of e-government are centrally defined standards for the following elements:

- ensuring the security of operations and information;
- authentication (client authentication);
- use of smart cards.

When implementing the architectural model of e-government, it is important to adopt common standards and infrastructure to ensure interaction and exchange of information between government agencies, departments, citizens and businesses. The key elements of such interaction are a secure government intranet and a government gateway. A secure government intranet is a means of exchanging information between individual central government bodies and through external gateways with other government services and the Internet as a whole. This involves the use of IP in government networks and applications, as well as the use of a web browser as the primary means of access for most government officials to public information, e-mail

and the Internet. The secure state intranet is the basis for the exchange of e-mail and electronic documents with other government agencies, citizens and businesses.

The government gateway is based on intermediate-level software that integrates and provides access to a variety of information systems over the Internet. The gateway provides interaction between different services of the portal through the routing of information and documents [3, 643]. The government gateway also provides authentication services that can not only identify the user, but also strictly define his access rights to information and information systems.

The architectural model of the Central Government Portal consists of three levels:

- client part - the main entry point of the government portal;
- intermediate level software;
- server part.

Intermediate level software is the level at which services are integrated. These functions are performed by the government gateway, which uses intelligent routing and authentication software to support the functions of the central government portal and allows authorized and authenticated transactions with citizens.

The gateway is a tool for a wide range of users to access information and services provided by individual government agencies, as well as the private sector and government organizations. The gateway also provides transactions between various departments of the government and external portals [4, 229]. The server part is individual ministries and departments, local authorities and other systems and processes involved in the service delivery process.

Two-factor authentication (2FA) in combination with a traditional password system provides more reliable protection than using only login credentials (Figure 1). This is a method of authentication (identification) that requires the user to provide two proofs of identity to access and log in to the account. After entering all the necessary information, you can access the account. This can be a phone number or an email address.

Ukraine has an ISEI platform that provides convenient and secure electronic identification with electronic signatures, MobileID and BankID of the NBU. The purpose of ISEI is to facilitate access to electronic services, as well as to provide providers of these services with a reliable mechanism for customer identification. Anyone who needs electronic identification of their users, clients or partners can cooperate with ISEI. To do this, you need to enter into an agreement with the holder of ISEI — the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Thanks to this system, it is even easier and faster to receive electronic services using a qualified electronic signature.

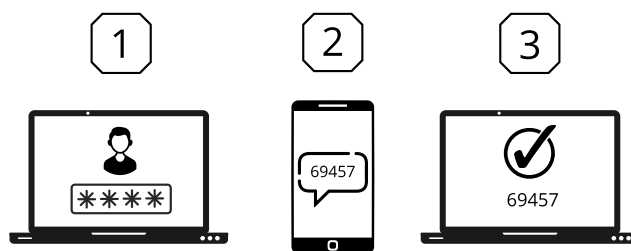

Figure 1. Stages of two-factor identification

BankID is a technology that allows you to verify your identity through your bank. This method of identification is reliable and its use is widespread in many developed countries. BankID is the main method of authorization in the Ukrainian application "Action" [1]. Currently, in addition to clients of banks that are part of the BankID system of the NBU, clients of Privatbank can also log in to the application. It should be noted that the Ministry of Digital Transformation of Ukraine has introduced the second method of authorization in the application "Action" via NFC-chip. If the user does not currently have an ID card, or his bank is not yet connected to BankID, it is enough to apply for a passport to successfully pass the authorization.

The central government portal can be seen as a key element in transforming the way citizens organize and provide services, as well as a means of ensuring the best integration of public services and consolidating national information posted on the Internet.

The analysis of the architecture and functioning of user identification systems of the components of the e-government system of Ukraine is performed and recommendations for the effective use of such systems are formulated.

References:

1. Mintsyfra. [online] no.2. Available at: <<https://t.me/s/mintsyfra?before=319> [Accessed 15 June 2022].
2. Dos Santos, E.M. & Reinhard, N. (2012). Electronic government interoperability: Identifying the barriers for frameworks adoption. *Social Science Computer Review*, 30(1), 71-82.
3. Lisboa, A. & Soares, D. (2014). E-Government interoperability frameworks: a worldwide inventory. *Procedia Technology*, 16, 638-648.
4. Zheng, D., Chen, J., Huang, L. & Zhang, C. (2013). E-government adoption in public administration organizations: integrating institutional theory perspective and resource-based view. *European Journal of Information Systems*, 22 (2), 221-234.

ГРАНАТ З ТУРЕЧЧИНИ ЯК СИМВОЛ МОЛОДОСТІ, ЗДОРОВ'Я ТА ДОВГОЛІТТЯ

Петренко Ігор Петрович,

ст. викладач

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Хюсейн Демір,

студент

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Гранат (*Punica granatum*) — один із найважливіших видів фруктів середземноморських країн. Він також один із найстаріших відомих нам фруктів, історія вирощування якого починається до 3000 р. до н.е. [1, с. 531].

Хоча гранатова рослина може легко адаптуватися до широкого спектра кліматичних та ґрунтових умов, легко розмножується, отримує високі врожаї з одиниці площі та дає ранні фрукти, раніше у Туреччині вона вирощувалася, в основному, як паркан та декоративні рослини. Але сьогодні відбувається значне збільшення обсягу виробництва граната шляхом вирощування його для комерційного виробництва у закритому саду.

Хоча сільське господарство гранату в Туреччині було досить відсталим, його розвиток у плодоовочевій галузі набув важливого значення з 2000-х років.

Гранати ("нар" турецькою), росте вздовж південного узбережжя Туреччини, в основному, в Анталії, Аланії, Муглі, Мерсіні, Адані і культивується в Денізлі. Однак з високою здатністю цього фрукта адаптуватися до умов навколишнього середовища і бути невибагливим з погляду різноманітності ґрунту останніми роками спостерігається значне збільшення ареалу його культивування.

Гранат відомий як характерна рослина середземноморського клімату в Туреччині та росте майже у кожному регіоні. Найбільш поширене його середовище, що росте, в Егейському і південно-східному районах Анатолії, особливо в Середземноморському регіоні, в районах до 1000 м від берега моря.

Існує хибна думка, що кісточки гранату не переробляються і накопичуються в апендиксі, провокуючи його запалення.

Боятися їсти гранат із кісточками не варто. Турецькі вчені перевірили понад дві тисячі віддалених апендиксів і лише в одному з них виявили залишки фруктових кісточок.

Таким чином, якщо немає особливих проблем із роботою шлунково-кишкового тракту, гранат сміливо можна їсти з кісточками. [2, с.184].

Можна часто бачити, як турки сидять із зубочисткою, очищають насіння та гризуть фрукти на своїх балконах та терасах. Це працює, але потребує дуже багато часу. Справжні експерти знають, що найкращий спосіб звільнити шкірку — це розрізати фрукт навпіл і ляснути твердою шкіркою об велику миску — це буде набагато простіше й ефективніше.

Гранати походять із Персії (Іран), але вони також ростуть по всій Туреччині. Це привабливий фрукт з яскраво-червоним зовнішнім виглядом та формою цибулини.

Люди споживають гранат свіжим. Крім того, при виробництві лікарських засобів та барвників використовують гранатову патоку та гранатовий кислий сік у консервах, оцті, лимонній кислоті, кормах для тварин, і взагалі виробництво рослинної олії з його насіння застосовується у різних галузях промисловості, у тому числі як добавка, що відсвіжує у різних напоях.

Гранат є продуктом, вирощеним у багатьох регіонах Туреччини, особливо в Егейському та Середземноморському регіонах. Анталія є провінцією, де виробництво гранату перевищує 500.000 тон. Приблизно 1/4 граната, виробленого Туреччиною, реалізується з цієї провінції. Згідно з даними за 2021 рік, за Анталією слідують Мугла з часткою 16% і Мерсін з 15%. [3].

Туреччина є однією з найважливіших країн у світі продажу граната за кордон. З Туреччини експортують гранат 37 компаній. Згідно зі статистичними даними Торгово-промислової палати Мерсіна, у 2021 році (січень-грудень) Туреччина експортувала 180.000 тон гранату, що склало 104 мільйони доларів доходу від цього продажу. [3].

Гранати широко відомі як суперпродукти. Вони багаті антиоксидантами й мають безліч лікувальних властивостей. Гранати протягом усієї історії вживали в їжу для покращення здоров'я та добробуту, а в Туреччині їх так люблять, що навколо них є безліч вірувань.

Турки дуже люблять гранати і споживають їх 2,7 кілограма на людину на рік. Але турки також люблять усе, що пов'язане з гранатом: символи, забобони, міфи та смислові конструкції. Мабуть, найвідоміший з усіх турецьких символів — привабливий синій амулет, який часто роблять у вигляді гранату *nazar boncuğu* (назар бонджук), що захищає від шкоди і приносить удачу. Їх можна знайти по всій Туреччині, і вони є найпопулярнішим сувеніром.

Так само гранати мають іконографічне значення в Туреччині. Здійсніть поїздку по Гранд Базару Стамбула, і важко пропустити керамічні гранати та кераміку або дрібнички з гранатовим орнаментом – ви навіть можете купити золоті та срібні прикраси у формі цього популярного фрукта.

У Туреччині та багатьох країнах Шовкового шляху скромний гранат розглядається як плід — він вважається символом родючості, достатку, процвітання і здоров'я. Гранати розбивають об підлогу або сік роздають гостям на весіллях, щоб побажати молодятм удачі. Плоди кидають на поріг будинку 31 грудня, щоб зустріти Новий рік, а свіжий гранатовий сік часто п'ють після укладання нової ділової угоди, при народженні дитини або просто для того, щоб символізувати нові починання.

Багато будинків у Туреччині вирощують гранатові кущі в садах, турки вважають, що врожай принесе удачу в їхній сімейний будинок. Гранати також входять до багатьох турецьких страв. Ядра часто зустрічаються в салатах, а солодка та популярна гранатова патока (сироп) широко використовується кухарями для маринування м'яса або додавання до соусів. Якщо ви зголодніли та перекусили, трохи гранатового соусу стане нормою для вашого турецького *ciğ köfte* — смачних вегетаріанських котлет із сочевиці, загорнутих у коржик з лимоном та петрушкою. Додайте до шашлику з баранини крапельку сиропу нар — це також виведе його смак на новий рівень

Гранат — це фрукт, багатий на вітамін С, залізом і калієм. Його плоди класифікуються на три групи, солодкий, майо, кислий. Крім того, що сік п'ють свіжим або з фруктовим соком, з різних частин його отримують пектин, оцет, лимонну кислоту, лакофарбову та чорнильну сировину, олію, корми для тварин та різні фармацевтичні матеріали.

Чим більше ви досліджуєте гранати, тим більше розумієте, чому ми всі повинні їсти чи пити цій сік. Гранати відомі своєю користю для здоров'я. Яскраво-червоні ядра наповнені клітковиною і поживними речовинами є відмінним джерелом вітамінів С і К. Але основна користь для здоров'я від вживання гранатів полягає в поліфенолах, що містяться в них, — потужних антиоксидантах, які можуть допомогти при артриті та утримувати холестерин на низькому рівні — це ліпопротеїни низької щільності (ЛПНЩ) під контролем травлення та допомагають боротися із серцевими захворюваннями та раком. Гранати мають потужний ефект — навіть вважається, що щоденна склянка гранатового соку може продовжити ваше життя та зберегти молодість.

Список літератури

1. Ward, Cheryl (February 2003). "Pomegranates in eastern Mediterranean contexts during the Late Bronze Age". *World Archaeology*. 34 (3): 529–541.

2. Newman R. Sydney, Australia: Readhowyouwant; 2011. A wealth of phtochemicals. Pomegranate: The Most Medicinal Fruit.
3. <https://www.tridge.com/intelligences/pomegranate/TR>

МИКОЛА ДОСІНЧУК-ЧОРНИЙ НЕПЕРЕСІЧНА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В ЕМІГРАЦІЇ

Тетеря Світлана Анатоліївна

завідувач науково-дослідного сектора «Музей кобзарства»
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Тетеря Дарина Дмитрівна

молодший науковий співробітник
науково-дослідного сектора «Музей кобзарства»
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Переяславська земля з часів Київської Русі була центром формування української нації та державності. За майже тисячолітню історію міста тут відбулося безліч доленосних подій, що вплинули на хід національної історії. Проте слід зазначити, що ці події були пов'язані із певними постатями українського культурного та політичного простору. Варто більш детально зупинитися на культурному житті Переяславщини, та постатях пов'язаних із ним. Переяслав завжди акумулював у собі людей, які клали своє життя на вівтар збереження, розвитку та примноження національної культури. Адже саме культурне надбання є тим маркером, який показує рівень розвитку тієї чи іншої країни, нації. А історію держави чи міста творять люди. З Переяславською землею пов'язані такі славні імена, що відомі кожному пересічному українцю, як: Володимир Глібович, Володимир Мономах, Володимир Святославович, Іван Мазепа, Богдан Хмельницький, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Шолом-Алейхем, Володимир Заболотний та багато інших.

Нинішній Переяслав славний своїми музеями. Ініціатором створення і фундатором переяславських музеїв є Герой України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка – Михайла Івановича Сікорського (13.10.1923–27.09.2011).

Серед переяславських музеїв чільне місце займає Музей кобзарства, що відчинив свої двері для відвідувачів у березні 1989 р. Ця подія відбулася у дні святкування 175-ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка на оспіваній ним Переяславській землі. Кобзарі здавна були носіями історичної пам'яті українців, ідеологами та проповідниками свого часу. Саме Т. Г. Шевченко підняв старцівство на небачений до цього часу рівень, та і самого поета дуже часто називають Великим Кобзарем. У Переяславі поет був чотири рази [14]. Тут, будучи тяжко хворим, 25 грудня 1845 р. Тарас Григорович написав твір, який в подальшому став відомим, як «Заповіт». Цей твір завершив збірку «Три літа», над якою Т. Г. Шевченко працював із 1843 по 1845 р. Природно, що думка про створення музейної експозиції в Переяславі, яка б відображала історію кобзарства, витала в повітрі.

Ініціатором створення Музею кобзарства став Георгій Ткаченко – архітектор, художник, кобзар, а втілили його задум працівники Заповідника під керівництвом будівничого переяславських музеїв Михайла Сікорського.

І уже з перших днів свого існування Музей кобзарства став осередком відродження та популяризації національної культурної спадщини. Він був і до сьогодні є платформою для спілкування неординарних талановитих людей, таких як: Микола Досінчук-Чорний, Вадим Шевчук (Ярема), Неля і Тарас Силенки, Тетяна Чернета, Олександр Гончаренко, Оксана Герасименко, Надія Боянівська, Ірина Родіонова, Володимир Гайдук, Марія Сорока та тріо бандуристок, Роман та Василь Нечепи, Юрій Авдєєв, Олексій Старченко, Дмитро Губяк, Валерій Лівандовський, Михайло Коваль, Юрій Демчук, Віктор Мішалов, Михайло Хай, Володимир Горбатюк, Олесь Санін, Сергій Захарець, Віталій і Роман Мороз, Кость Черемський, Володимир Кушпет, Тарас Компаніченко, Василь Буянівський, сліпий бандурист Павло Супрун, Микола Мошик, Остап Кіндрачук, Юрій Фединський, Катерина Проценко, Тетяна Лобода, Олена Кореняк, Микола Береговий, Олександр Гончаренко, Галина Топоровська, Микола Плекан, Ярослав Крисько, Володимир Кушпет, Анатолій Лихошвай, Василь Литвин, Микола Товкайло, Олеся Рой, Андрій Ляшук, Василь Жованік. Деякі зі згаданих митців уже відлетіли у засвіти, інші продовжують земний творчий злет. Серед цих талановитих людей більш детально варто зупинитись на постаті Миколи Досінчука-Чорного (20. 04. 1918, с. Кураш, нині Дубровицького р-ну Рівненської обл. – 03. 07. 1999, Нью-Йорк). Це була унікальна постать українського культурного простору в еміграції – видавець, публіцист і громадський діяч. Навчався п. Микола у Кременецькій духовній семінарії (1930-і рр., нині Тернопільська обл.). Виїхав до Львова, щоб брати участь у національно-визвольному русі за незалежність України. Переслідуваний польською владою, він у 1949 р. емігрував до США, змінив прізвище на Чорний. Там за океаном він став активно пропагувати кобзарське мистецтво. У 1973 р. заснував і очолив Школу кобзарського мистецтва у Нью-Йорку, при якій у 1982 р. створив ансамбль бандуристів «Гомін степів». Проявив себе п. Микола і як видавець, свої знання та досвід він передавав у друкованому слові, адже від 1972 р. випускав інформаційний «Кобзарський листок», а у 1981 р. – заснував двомовний журнал «Бандура», та був його редактором. Також Микола Досінчук-Чорний є автором публікацій у періодиці, зокрема часописах «Свобода», «Америка», «Бандура», у цих виданнях є низка статей, присвячених Г. Менкуш, О. Кіндрачуку, А. Грицаю, О. Чуприні, М. Нечипоренку, О. Шумилівичу [25].

Тож численні публікації Миколи Досінчука-Чорного, зокрема, в журналі «Бандура», були на той час чи не єдиним джерелом інформації про постаті тим чи іншим чином пов'язані з банурництвом та кобзарством. Про події які сприяли розвитку національної традиційної культури він пише у статтях: «Інтерв'ю з бандуристом Романом Левицьким» [1], «Вслід за бандурами до Південної Америки» [17], «Культурно-освітня допомога для Аргентини і Бразилії» [15], «З бандурою до Ляс Трінчерас» [18] та «Світове визнання бандури» [19], «Новий транспорт бандур до Бразилії» [20], «Перший транспорт бандур відлетів до Парагваю» [21], «Визначна бандуристка з України» [23], «Понад сто

бандуристів» [22], «Росте кобзарська родина» [24], «Леонід Черкаський» [3], «Зустріч з кобзарями України» [4], «Олексій Нирко – бандурист-віртуоз» [5], «Малюца-Пальчинецький – визначний бандурист УПА» [6], «Олексій Чуприна – останній кобзар Канева» [7], «Микола Литвин – визначний бандурист, письменник і журналіст» [8], «Незрячий бандурист з Києва» [9], «О. Кіндрачук – бандурист-моряк» [10], «А. Грицай – бандурист-поет» [11], «Ансамбль бандуристів в Євпаторії, Крим» [12], «Галина Менкуш – одна з найкращих бандуристок України» [13].

Проводячи активну просвітницьку роботу в еміграції у 80-х рр. ХХ ст. п. Микола Досінчук-Чорний подорожував українськими поселеннями Південної Америки. Саме він привіз туди близько 300 бандур, придбаних на меценатські кошти. З метою об'єднання мистецьких сил він був ініціатором З'їзду бандуристів у Нью-Йорку (1984 р.).

А уже в 90-х рр. ХХ ст. він неодноразово відвідує Україну. Бував п. Микола і у Переяславі, у Музеї кобзарства, потім він часто згадує про це на сторінках журналу «Бандура», всіляко популяризуючи і рекламуючи музейну установу: «Представлені в музеї особисті речі відомих бандуристів. Звертають на себе увагу гравюри Панаса Сластіона, Василя Лопати, живописні полотна Володимира Євтушевського, Володимира Кальненка та інші. Музей пропонує прослухування фонозаписів виступів бандуристів, перегляд відеофільмів на кобзарську тематику.

При музеї діють: школа кобзарського мистецтва, і взагалі шанувальникам української культури, будучи в районі Києва, цей унікальний і перший в світі кобзарський музей обов'язково відвідати. Всі ті, які організовують тури на Україну, у свої плани повинні включити Переяслав-Хмельницький який є дуже близько до Києва.

Подано точні дані: Музей відкритий щоденно від 10-ої рано до 5-тої по пол. Замкнений тимчасово в середу і четвер [16].

Тодішній очільник Музею кобзарства НІЕЗ «Переяслав» Валерій Мормель мав тісну співпрацю із українською діаспорою в Північній Америці, зокрема, Миколою Досінчуком-Чорним. Така співпраця давала можливість отримати нові експонати для музею, який був щойно створений і потребував нових предметів для розкриття на той час мало відомої теми – кобзарство. Також Микола Досінчук-Чорний допомагав музею на шляху його становлення із матеріально-технічним забезпеченням. Чого варта лише відеокамера, велика рідкість на той час, на неї фіксували багато патріотичних культурно-мистецьких заходів, що проходили не лише у Музеї кобзарства, а й взагалі на теренах Переяславщини. Неодноразово приїжджаючи до Переяслава, пан Микола із всією душею переймався долею музею.

Але основна його просвітницька робота проходила в еміграції. Важко переоцінити вклад діаспори в популяризацію та збереження кобзарства та бандурництва за межами України. В еміграції видається журнал «Бандура», самовчителі гри на бандурі, підручники, платівки, було організовано кобзарські осередки, школи. Бандура для багатьох представників української діаспори була

тією ланкою, яка не давала перервати зв'язок із рідною землею, яка давала можливість зберегти мову, культуру, звичаї рідної землі.

Ця подвижницька праця була без перебільшення доленосною для відродження забутих імен у бандурному мистецтві. В українському щоденнику «Свобода» за 29 листопада 1989 р. Микола Досінчук-Чорний повідомляє про свою експедиційно-пошукову роботу що до пошуків дочки Гната Хоткевича – Ольги Хоткевич-Тищенко: «Завдання було нелегке. Нам треба віднайти рідну дочку Гната Хоткевича, яка проживає в Каракасі, Венесуела, звичайно під прізвиськом нам невідомим.

Молодий бандурист який цікавиться і зберігає кобзарські традиції, додав з усмішкою: «Якщо це не зробите, не буде кому, а ми бандуристи від дочки повинні дістати неписані відомості про Г. Хоткевича, який започаткував новий період кобзарського мистецтва...» [2]. Потім була ціла низка зустрічей, майже, детективне розслідування і пан Микола таки зустрів дочку Г. Хоткевича. Саме вона надала досліднику рукописи батька, які доповнили матеріали культурно-мистецької спадщини, що лишив по собі її батько. Ось деякі деталі тієї зустрічі: «Довідавшись, що прийду на розмову з нею О. Хоткевич позбирала всі записки, які мала від тата, але не всі можна було прочитати, бо були писані рукою, а до того папір пожовтів.

Не знаю чому, але записок до хати мені не дала. Сказала поробити нотатки при ній. Отець Леонід приніс мені папір і я дуже скоро взявся до роботи» [2]. Саме під час цієї експедиції М. Досінчук-Чорний занотував частину автобіографії Гната Хоткевича та його погляд на ті процеси та події що відбувалися в тогочасному культурно-мистецькому просторі України.

Микола Досінчук-Чорний один із яскравих представників української діаспори Північної Америки, які поклали своє життя на вівтар збереження, популяризації та примноження української традиційної культури не лише за океаном, а й в Україні. І це дало результат. Бандура – це символ України, і цьому є безліч прикладів. Ось один із них – одного разу до Музею кобзарства завітали англomовні відвідувачі, які зразу ж перейшли на українську мову – це був керівник Українська капела бандуристів Північної Америки ім. Тараса Шевченка – Олег Махлай з сином. У розмові автор запитала, як їм вдасться зберегти в англomовному середовищі вміння спілкуватися українською мовою, на що п. Олег відповів що для них символ України – це бандура.

Список літератури

1. Досінчук-Чорний М. Роман Левицький / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1984. – №7. – С. 23–26.
2. Досінчук-Чорний М. Інтерв'ю з дочкою Гната Хоткевича / Микола Досінчук-Чорний. // Свобода Український щоденник. – 1989. – С. 1–3.
3. Досінчук-Чорний М. Леонід Черкаський / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1992. – №41. – С. 18–20.
4. Досінчук-Чорний М. Зустріч з кобзарями України / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1992. – №41. – С. 40–52.

5. Досінчук-Чорний М. Олексій Нирко – бандурист-віртуоз / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1995. – №53. – С. 39–41.
6. Досінчук-Чорний М. Малюца-Пальчинецький – визначний бандурист УПА / Микола Досінчук-Чорний // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №57. – С. 46–48.
7. Досінчук-Чорний М. Олексій Чуприна – останній кобзар Канева / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №57. – С. 48–50.
8. Досінчук-Чорний М. Микола Литвин – визначний бандурист, письменник і журналіст / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №55. – С. 46–48.
9. Досінчук-Чорний М. Незрячий бандурист з Києва / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №55. – С. 48–50.
10. Досінчук-Чорний М. О. Кіндрачук – бандурист-моряк / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №55. – С. 50–52.
11. Досінчук-Чорний М. А. Грицай – бандурист-поет / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №55. – С. 52–54.
12. Досінчук-Чорний М. Ансамбль бандуристів в Євпаторії, Крим / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1996. – №55. – С. 54–56.
13. Досінчук-Чорний М. Галина Менкуш – одна з найкращих бандуристок України / Микола Досінчук-Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1995. – №51. – С. 43–45.
14. Жур П. Труди і дні Кобзаря. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / П. Жур. – К.: Дніпро, 2003. – 520 с.
15. Чорний М. Культурно-освітня допомога для Аргентини і Бразилії / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1987. – №19. – С. 49–59.
16. Чорний М. ПЕРШИЙ КОБЗАРСЬКИЙ МУЗЕЙ НА УКРАЇНІ / Микола Досінчук-Чорний. // АМЕРИКА УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ЧАСОПИС. – 5. – С. 1.
17. Чорний М. Вслід за бандурами до Південної Америки / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1987. – №21. – С. 22–29.
18. Чорний М. З бандурою до Ляс Трінчерас / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1988. – №25. – С. 32.
19. Чорний М. Світове визнання бандури / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1988. – №25. – С. 41–44.
20. Чорний М. Новий транспорт бандур до Бразилії / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1989. – №27. – С. 62.
21. Чорний М. Перший транспорт бандур відлетів до Парагваю / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1989. – №29. – С. 54.
22. Чорний М. Понад сто бандуристів / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1990. – №33. – С. 26–28.

23. Чорний М. Визначна бандуристка з України / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1990. – №33. – С. 16–18.

24. Чорний М. Росте кобзарська родина / Микола Чорний. // Музично-літературний журнал Бандура. – 1990. – №33. – С. 54–55.

25. Жеплинський Б. М. Досінчук-Чорний Микола [Електронний ресурс] / Богдан Михайлович Жеплинський – Режим доступу до ресурсу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=21107 [Дата останнього доступу 10.02.2022].

RISK INSURANCE IN THE AGRICULTURAL SECTOR: PREREQUISITES AND WAYS OF IMPLEMENTATION OF NEW TECHNOLOGIES

Grytsyna Oksana

Ph.D., Associate Professor

Lviv National Environmental University, Lviv, Ukraine

Agricultural insurance is one of the effective management tools. The experience of countries such as Canada, the United States and Spain shows that there are a large number of agricultural insurance programs. However, the lack of experience does not allow Ukraine to implement these programs in agriculture. Today, Ukraine's agricultural insurance is in deep crisis, the main reasons for which are the lack of economic stability, sustainable production growth, the insolvency of most agricultural enterprises and the lack of financial resources; incomplete and fragmentary legal framework, lack of instructional materials in the insurance market; inflationary processes, as a result of which the implementation of long-term types of insurance in the national currency is impossible; lack of guarantees of timely and full payment of insurance indemnities due to lack of necessary funds from insurance companies; insufficient consideration of the real degree of risk of insured events; inadequate level of information on the state and opportunities of the insurance market in agriculture. In order to improve the situation on the agricultural insurance market of Ukraine and, in particular, in the mechanism of crop insurance, it is necessary to take a number of measures, the implementation of which will greatly improve relations between the agricultural sector and insurance companies. In particular, it is expedient to create agro-industrial insurance organizations and mutual insurance companies based on cooperation between the state and the private sector. To coordinate their activities, it is advisable to form a governing body in the form of an agency for regulation and state support in the field of agro-industrial production.

It is expedient to determine the obligatory and voluntary insurance of crop yields, as the voluntary form of insurance for non-state-owned agricultural producers does not create conditions for financial stability of farms. Multi-risk crop insurance needs to be introduced. Since crop insurance Forming a new paradigm of financial and business management in the context of strengthening European integration processes in Ukraine 214 crops has its own specifics and is associated with a high degree of risk for the insurer, it requires the formation of large reserves and statutory funds. Therefore, it is necessary to organize large reinsurance companies in the regions, which will specialize in reinsurance of agricultural risks and will operate at the expense of local and state budgets. Crop insurance contracts should be concluded for a period of at least 5 years. An important means of intensifying the development of the agricultural insurance market is the revision of the current rates of insurance payments, which were previously set centrally. Rates may not be the same for all regions of Ukraine, and even more so for farms of different territorial location. Basically, the rates of insurance payments should take into account the zonal features inherent in a certain group of

farms, which significantly affect the possible situation of receiving insurance indemnities in the field of crop production. Insurance rates should be calculated on the basis of actuarial calculations separately for each crop or group of crops. Tariff rates should be calculated and adjusted at least every three years and set based on the level of payments for the past three to five years for individual crops or groups of crops. It is effective to introduce the experience of crop insurance on additional terms related to new technologies and intensification of production, including insurance of chemical plant protection products, when the insurance company undertakes to compensate for losses caused by inept or ineffective use of drugs. Under such agreements, part of the costs are borne by dealers of the manufacturers of these drugs. It is advisable to set up special commissions with insurance companies, which in case of disputes between insurers and policyholders would help to consider the causes of crop failure and determine to what extent the shortage is due to low agricultural technology and to what extent - due to adverse weather conditions.

In general, the creation of an effective system of insurance risk management in the agricultural sector should become an important area of modern agricultural policy, which will increase the protection of economic interests of agricultural producers, will attract investment and credit resources in the agricultural sector.

References:

1. On approval of the procedure and rules for compulsory insurance of crops and perennial crops by state agricultural enterprises, grain and sugar beet crops by agricultural enterprises of all forms of ownership: Order of the Cabinet of Ministers of 11.07.2002, № 1000.
2. On insurance: Law of Ukraine of 07.03.1996 № 85/96-VR (as amended).
3. Martsenyuk-Rozarionova OV, Chornopyschuk OM, Yakubovska YR Features of insurance in the agricultural sector. Electronic scientific professional publication "Public Administration: Improvement and Development" .2018. №4. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua>
4. Martsenyuk OV. Integration processes as a factor in the development of the insurance market of Ukraine [Electronic resource]. Electronic scientific professional publication "Public Administration: Improvement and Development". 2020.- №2. - [Electronic resource]. Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua>
5. Official website of the League of Insurance Organizations of Ukraine - [Electronic resource]. - Access mode: - <http://uainsur.com/>
6. Ruda OL Development of the insurance market in Ukraine [Electronic resource] Effective economy. 2020. №2. Mode of access to the magazine: <http://www.economy.nayka.com.ua>

SOCIO-ECONOMIC TOOL OF JOB SEARCH BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Lohvinenko Bohdan

Ph.D.,

Institute of Industrial Economics,
National Academy of Sciences of Ukraine

Experts describe the real state of Ukraine's economy as critical, the war does not spare anyone and the country's economy is no exception. To date, the direct damage to Ukraine's infrastructure amounted to UAH 104.5 billion. [1], at the same time, the unemployment rate reached 10.6% - 283 thousand unemployed citizens [2]. Many lost their jobs because their business was broken up, and others because they were forced to move to another place of residence.

Macroeconomic indicators of the employed population show that it is necessary not only to increase the number of jobs, but also to increase labor productivity, as well as the level of income from employment. Therefore, the subject of the analysis of economic development in terms of employment should be an assessment of the extent to which economic growth satisfies the need to increase the number of jobs and increase productivity (income) [3].

One of the painful issues in Ukraine is the issue of job search, because the process itself is a long and routine procedure, starting from how to create a resume and ending with the employment procedure [4]. Today, thanks to the state program of digitization, most complex procedures (such as obtaining certificates, re-registration, etc.) have become simple for most Ukrainians, so the program continues to show its effectiveness and hopes to automate even more public services.

Analysis of existing job search systems in Ukraine

Today in Ukraine there are many job search services that are automated in terms of selecting vacancies and finding employees. Among such systems: work. ua, work. ua, jobs. ua, grc. ua, olx. ua, labor. com and many others.

Searching for a job on the Internet allows you to reduce time, avoid queues and prepare documents, because you can just find a job of interest and respond to it or write a letter to the organization by sending an e - mail resume and briefly about yourself.

You can look for a job at any time of the day or night, for which you do not even need to leave home. You can do your own thing and explore new vacancies in your free time. Use of employment sites is free, so you can find a job with them without extra costs. You can not spend on the services of a recruitment agency and spend the money saved, for example, on a professional resume. Large and reputable job search services promise quick employment to anyone who views vacancies and places their job postings here. Every day such services are visited by millions of employers, who read the resumes of applicants and schedule an interview [5].

All these systems have similar functions:

1. Automatic selection of work according to the set criteria
2. Notification when selecting the desired vacancy

3. Simple propensity testing
4. Using chatbots to notify and select vacancies

One way or another, each system has a number of limitations that do not allow the user to get the most out of it.

The main limitations of these systems:

1. Limited only personal database of employers and resumes
2. Lack of artificial intelligence tools in the selection
3. Lack of diagnosis of a person's propensity to a particular profession
4. Lack of opportunity to retrain for another profession in a short time

All these advantages and disadvantages agree that this topic is still poorly understood, a promising area will be the study of recruitment in this difficult and wartime. Because the people who have jobs are influencing the recovery of the economy and the return of the country to normal as soon as possible.

Description of the socio-economic tool of job search based on artificial intelligence

Qualitative research on these issues will help to make calculations and conduct scientific training to create a socio-economic tool for finding work based on artificial intelligence.

Job sites that use modern technology to help the user find the perfect employer have features that allow you to download a resume and analyze it. The resume data is then combined with data from millions of other resumes.

Using the resulting data set, artificial intelligence can compare your skills and experience with the skills and experience of candidates like you, and find out which employers and vacancies are right for them. Instead of simply looking for vacancies, artificial intelligence assesses the likelihood of a successful match between the applicant and employers who have relevant vacancies [6].

Artificial intelligence can give a clear idea of the career stories of other professionals who have similar skills and personalities. Examples of other successful paths of development can inspire and motivate.

What will this system allow?

1. Combine all existing job search databases in Ukraine into one system
2. When looking for a job, consider the current location of the job seeker to offer him the best options or options for moving
3. If the applicant does not want to move (or does not have the opportunity in the presence of disability), the system offers to diagnose the applicant's predispositions and help to choose a suitable profession
4. Thanks to the already existing bases - will prompt the applicant for courses or training in the profession chosen for him
5. Passes a test for the level of education in this profession and offers a job.

The conclusion

This system will allow ordinary people (socially vulnerable) who due to hostilities were out of work or were forced to move to find work and recover in society [7]. Therefore, the development of a socio-economic tool for finding a job based on artificial intelligence is a relevant study at this difficult time for the country.

References

1. The amount of infrastructure damage reached \$104 billion - Shmygal: ukrinform.ua. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3509780-suma-infrastrukturnih-zbitkiv-sagnula-104-milardi-smigal.html> (date: 20.06.2022).
2. Unemployment rate in Ukraine in 2022, Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/> date:20.06.2022).
3. How can artificial intelligence help you find a job? 3 examples. Habr. URL: <https://habr.com/ru/company/otus/blog/587930/> (date: 20.06.2022).
4. Lohvinenko B, Turlakova S. Reflexive modeling of the process of horizontal coordination of decisions in enterprises. Information technologies: economics, technology, education '2021: coll. materials of the XII International. scientific-practical conf. young scientists (Kyiv, November 11-12, 2021). Kyiv: NULES of Ukraine, 2021. P. 43-44.
5. Bakurova AV Modeling of self-organization processes in socio-economic systems. author's ref. dis.... Dr. Econ. Sciences: 08.00.11 / Classical private university. Zaporozhye, 2010., 481 p.
6. Turlakova S, Lohvinenko B., Features of management in the system of coordination of decisions at enterprises. Economic Bulletin of Donbass. 2021. № 2 (64). Pp. 151–155
7. Wang X.T., Simons F., Bredart S. Social cues and verbal framing in risky choice. Journal of Behavioral Decision Making. 2001. № 14 (1). P. 1–15.

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CRISIS CONDITIONS

Protopopova Nataliia,

Senior Lecturer

Analytical Economy And Management Department, Dnipropetrovsk State University
Of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

Kovalenko-Marchenkova Yevheniia

Associate Professor, Candidate Of Economical Sciences,

Analytical Economy And Management Department, Dnipropetrovsk State University
Of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

At a time when Ukraine's integration into the world economic space is the agricultural sector, which is based on agriculture, which is the formation of food and, to a certain extent, economic, environmental and energy security, ensuring the development of technological sectors of the national economy. economic conditions of rural development. The success of the functioning of the branches of tangible and intangible production of the economy in modern economic conditions is possible on the basis of dynamic development, with the involvement of investment activities. Instead, the main obstacle to the efficient operation of the economy is the lack of sufficient investment, the use of which should ensure the competitiveness of production of goods and services, their innovative development, economic and food security of Ukraine.

The issue of development of investment attractiveness in the agricultural sector of the economy of Ukraine is covered in the works of famous domestic scientists: I. Blanka, V. Zbarsky, A. Peresady, M. Kisil, M. Kodenska, P. Sabluk and many others. However, some aspects of the problem remain relevant and need further research.

The current state of the agricultural sector of Ukraine is characterized by problems caused by the specifics of agriculture and seasonality of production, depending on natural and climatic conditions, instability of prices for agricultural products, insufficient investment attractiveness of the industry, difficulty attracting credit resources and more. Given the limited financial resources of agricultural enterprises, the tendency to reduce budget expenditures for the development of agricultural production, the study of investment attractiveness of the agricultural sector of Ukraine's economy to identify their existing problems is of particular importance in the context of reviving investment activities. In the agricultural sector of the economy, in order to increase its competitiveness in foreign markets. During the research, induction, deduction, analysis and synthesis methods were used.

Agriculture is a basic component of the agricultural sector of Ukraine, is system-forming in the national economy, ensures the preservation of state sovereignty, food and largely economic, environmental and energy security of the state, social development of rural areas. The agricultural sector with the potential of production,

which far exceeds the needs of the domestic market, is a link that at this stage can become a source of national economy, allow investment, technological and social rise of the state. The main prerequisite for this is to attract investment and implement innovation and investment projects to increase the competitiveness of the domestic economy. To study and substantiate the organizational and economic mechanism of investment activities in the agri-food sector, it is important to know its specific features of organizational, production and economic and managerial nature, which directly affect the investment process.

There is no doubt that one of the main factors contributing to the development of foreign investment in agricultural enterprises is the state regulation of investment activities. The issue of national regulation of foreign investment has been and remains key in terms of creating a favorable investment climate, as well as ensuring the efficiency of capital.

Today, investment interest in the domestic agricultural sector is particularly strong, given the statements of the state leadership on the opening of the Ukrainian land market in the coming year - two and the desire of many foreign companies and funds to play in this market.

The relevance of the study of theoretical and practical problems of intensifying investment activities in the agricultural sector of the economy is determined by the fact that today it remains unattractive to most investors, but at the same time is economically and socially significant for Ukraine. The importance of these problems is also exacerbated by changes in external and internal conditions of management and functioning of the entire economic system of Ukraine, especially after the adoption of the Law of Ukraine "On Land Market".

Thus, in order to comprehensively and effectively address issues of organizational and legal support of innovation and investment activities in the agricultural sector of Ukraine, rational and efficient use of investment to increase the competitiveness of agricultural producers and national investment attractiveness of the country should ensure: improving the regulatory framework; the formation of a favorable innovation and investment climate in agriculture and the agricultural sector of the economy as a whole; implementation of state programs of socio-economic development of regions; favorable conditions for the creation of a modern scientific and technical base of agricultural production through the use of various forms of financing of innovative developments and their introduction into production, reconstruction, expansion and re-equipment of material and technical base; sufficient development of agricultural market infrastructure; coordinated interaction of the system of state management of agriculture, which is a complex mechanism of influence on the development of pricing, taxation, financial and credit system of agricultural production; development of bank lending to agriculture; development of the stock market to attract agricultural producers; attracting foreign direct investment in the agricultural sector of the economy.

References:

1. Maria Vakulych, Rafał Lizut. (2021), Basic components of the investment climate formation of the Ukrainian economy in modern conditions of globalization transformations. Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review». Volume 1 no 1. Pp. 56-66. https://phelr.dduvs.in.ua/?page_id=1229 the official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "statistical information", available URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html
2. Nazarenko, I. M. (2015), "Analyzing the investment support of agricultural enterprises in Ukrainian regions", Problemy ekonomiky. vol. 4, pp. 136-143.
3. Molen I.V. (2017), "Features of foreign investment in the agricultural sector", Ekonomika i derzhava, vol. 1, pp. 52-56.

CURRENT STATE OF THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY DURING THE MILITARY STATE

Skhidnytska H.

PhD, associate professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Lviv National Environmental University

The banking sector of Ukraine's economy is experiencing difficult times in the current conditions of operation, as the current military situation could not bypass this area. It should be noted that banking is coping well with the unprecedented crisis that has dragged on since the beginning of the coronavirus pandemic, and Russia's full-scale war with Ukraine has also contributed to the destabilization of the financial sector. Today, the list of banking services is not so wide and can be used by customers only to the extent that does not endanger the safety of customers and employees of banks.

As you know, the stock of highly liquid assets guarantees a stable level of liquidity in the banking sector, as well as restrains the outflow of cash savings of individuals and legal entities. However, at the moment we are dealing with new challenges caused by the realities of the inflow of financial resources in bank accounts. Profitability and capital risks will be key medium-term risks in the banking sector. The state of war in the country and its consequences can already result in changes in the capital structure and negative significance. According to the forecasts of the National Bank of Ukraine, the performance of banks with negative dynamics is expected by the end of 2022. This situation is explained by the military situation and the peculiarities of the functioning of the banking sector of the economy in these conditions. On this basis, it is advisable to mitigate regulatory requirements for banking institutions. According to experts, it will be expedient to pursue such a policy of the National Bank of Ukraine until 2023.

At the same time, the banking system has successfully adapted to work in wartime and continues to function relatively well. The structural units of the financial system implement the plans for continuous operation and recovery plans in full, as this helps to effectively carry out their operational activities in those regions where there is no active hostilities. The experience of remote work in the periods of insidious lockdowns proved to be useful for banks.

The situation in which Ukraine finds itself dictates the conditions of the National Bank of Ukraine, namely to set limits on cash withdrawals, which currently amount to UAH 100,000 for hryvnia accounts and UAH 30,000 for foreign currency accounts (equivalent) [1]. Limits on non-cash payments have not been introduced, businesses and individuals can make transfers within Ukraine without restrictions.

The positive aspect of the banking sector in modern conditions is that payment systems work properly. Supermarkets, gas stations and pharmacies accept bank card payments. Cashless payments are sometimes the only available payment method in regions where cash delivery is difficult. However, small and medium-sized enterprises often prefer cash payments to customers.

However, along with the positive aspects of the functioning of banking institutions in those areas where it is safe, it is advisable to strengthen the protection of banking data. On this basis, the National Bank of Ukraine urgently allowed banks to store information in cloud storage located in the EU, USA, UK, Canada. This feature reduces the risk of data loss in the event of physical damage to information servers in Ukraine.

It should not be overlooked that in extremely difficult operating conditions, the banking sector remains liquid in both hryvnia and foreign currency. The funding base has been fairly stable since the beginning of the war. NBU officials reported that for the period from February 24 to March 15, 2022 hryvnia funds of individuals in banks increased by 16% due to payments of salaries and social benefits. At the same time, household spending and cash withdrawals dropped significantly during the war. Funds of legal entities decreased by 5% in both hryvnia and foreign currency. The structural units of the banking system now feel comfortable in terms of liquidity due to the very large reserves of high-quality liquid assets (VLA), which they accumulated before the war. Only two banks had a liquidity coverage ratio (LCR) of less than 150% (minimum regulatory requirement of 100%), and in most banks it exceeded 200% before the war [1]. However, in the future it cannot be ruled out that net outflows from banks will increase. Revenues to customer accounts will decrease due to a significant decline in business activity and rising unemployment. Banks can use standard available refinancing instruments backed by government securities. In addition, the NBU provided banks with the opportunity to obtain unsecured refinancing loans of up to 30% of the funds of households that banks held before the war.

Lending as a banking product in today's business environment is a "breath of fresh air" for small and medium-sized businesses, and a necessity for agricultural businesses. A small number of banking institutions, usually state-owned, have the opportunity to lower interest rates for agricultural enterprises. This approach in the framework of stimulating the development of domestic agricultural production will help increase the level of employment in rural areas and incomes of citizens, fill the state budget and strengthen food security of our country.

Despite the military situation, JSC «Oschadbank» actively lends, in particular, to the agricultural sector. At the end of March 2022, after the first month of the war, the bank, on behalf of the Cabinet of Ministers of Ukraine, actively began financing the agricultural sector, as agricultural producers have no right to stop even in wartime.

A good thing is the fact that today credit resources are issued even in those areas where Ukrainian defenders have repulsed and are repelling enemy attacks. JSC «Oschadbank» financed the sowing campaign, including providing credit resources for the purchase of agricultural machinery. The help to such economic entities is that they attract financial resources of agrarians at 0 interest rate. In general, during the sowing period JSC «Oschadbank» financed farmers in the amount of about UAH 4 billion, including for the agrarians of Lviv region received financial support from JSC «Oschadbank» in the amount of almost UAH 200 million. It should be noted that compared to previous years, in 2022, for agricultural producers, financing from banks is more accessible, timely and, most importantly, provided on very attractive terms.

Due to fruitful cooperation in recent years of JSC «Oschadbank» with representatives of small and medium-sized businesses, an understanding of the specific conditions of functioning of this sector of the Ukrainian economy has been formed. This helps to continue to help at the appropriate level to ensure the sowing campaign of farmers in our region, as the bank's management has a real situation. Regarding the financial condition of the functioning of agricultural producers.

During 2017-2022 in the Lviv region there is a positive dynamics of their activities - every year the sown area increases, the yield of crops and livestock increases due to financial opportunities to purchase financial and operational leasing of modern high-tech special equipment.

In general, most banking institutions in 2022 offered customers credit vacations. This was not a requirement of the law, but a voluntary decision of the banks themselves. Each bank can offer customers such credit vacation conditions as it deems most acceptable. The most typical approach is to postpone the repayment of the principal amount of the loan and significantly reduce interest on the loan until the end of May. Some banks have temporarily set a symbolic rate of 0,1% on consumer loans. Many large banks (but not all) have left credit limits available to their retail customers [1].

However, in terms of financial performance, a number of banking institutions will face serious challenges today. We note that commission income has fallen sharply since the beginning of the war due to declining business activity and payments. After the end of the credit holidays, banks will receive large volumes of applications for restructuring. Also, many customers are likely to report inability to service loans due to the damage caused by the war to their business [1].

Thus, summing up the analyzed situation, it is optimistic that even in the event of a quick end to the war, banks will be forced to recognize significant losses from the loss of tangible assets and from the depreciation of the loan portfolio. These losses will eat up the capital of banks. The National Bank of Ukraine will have to follow a policy of regulatory easing for banks and allow them to operate even if they violate liquidity and capital ratios.

References:

1. Banking system in wartime. [Electronic resource]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ofitsiyni-povidomlennya-vid-natsionalnogo-banku-onovlyuyetsya> (Accessed 02 June 2022).

DIRECTIONS OF ITS FINANCIAL STRENGTHENING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Skhidnytska H.

PhD, associate professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Lviv National Environmental University

The state of development of agricultural production requires constant improvement. Today, many businesses are engaged in commodity production of agricultural products, which do not have the opportunity to compete with large agricultural enterprises. Such hypercapitalization of land banks in the hands of agricultural monopolies has led to rising unemployment among rural residents due to the displacement of labor-intensive agricultural products, the transition to monoproduction and the use of narrow agricultural machinery, impoverishment of rural population, migration, rejection of most agricultural industry, monopolization of the agricultural industry, use of GMOs, etc. As a result, the social and economic crisis in the countryside has worsened.

Wholesale businesses, most of which are registered in regional tax centers. Tax and other payments are not received by local village councils. No funds are invested in the development and preservation of the social infrastructure of the village, which was carried out by agricultural enterprises (roads, kindergartens and schools, houses of culture, etc.) [3].

Specific features of agricultural production (dependence on climatic conditions, seasonality of costs and stocks, duration of production and financial cycles, etc.) determine its less favorable position compared to other sectors of the economy and characterize it as risky production, which negatively affects investment processes. These features determine the importance of effective functioning of financial and credit infrastructure, which provides conditions for permanent financing of agricultural production and social sphere of the village, providing budget and loan funds for their development in the system of economic mechanism of agriculture. Agricultural enterprises often need financial recovery to continue to operate. For enterprises, the procedure of financial recovery is carried out in order to improve their financial condition before the application of bankruptcy proceedings [1, p. 168-173; 6, p. 121-128].

Agricultural producers who are unable to cope with the conditions of debt restructuring for subjective reasons are subject to bankruptcy in accordance with applicable law. In these circumstances, it is necessary to provide special measures to mitigate the socio-economic consequences of bankruptcy in agriculture. Another problem of bankruptcy in agriculture is the creation of conditions for attracting potential investors who could keep businesses - bankrupt as a whole business and continue to operate in the area. This is important both from a social and budgetary point of view: most agricultural enterprises form both the level of income and the level of socio-economic development, as well as the moral and psychological situation in the

village. Thus, in order to strengthen the financial stability of agricultural enterprises, the directions of its financial recovery remain necessary.

On this basis, we can form the main directions of financial strengthening of agricultural enterprises:

- increase in cash on the current account of the enterprise.
- reducing the cost of agricultural products;
- optimization of sales policy, expansion of markets;
- improving the efficiency of cash flow management of the enterprise;
- search for the optimal ratio of equity and debt capital.

However, the indicative list of these measures is individual for each entity. It depends on the sphere of management, market conditions, types of agricultural products, enterprise management system, regional infrastructure, the structure of production costs of other factors of internal and external environment.

The algorithm of financial recovery of insolvent agricultural producers can be described in the following sequence:

1) Based on the analysis of the financial condition of agricultural enterprises, it should be noted that most of them need financial recovery in modern economic conditions. Some businesses in the agricultural sector are forced to restructure their debts, while others, with signs of bankruptcy, are declared bankrupt.

2) At the stage of monitoring the actual results of the business entity, a preliminary analysis of its condition is carried out and the structure of the business is built so as to conduct efficient production. Based on this, the investment attractiveness of the economy is assessed.

3) An inventory of the company's property and accounts payable is carried out, as well as potential investors who want to repay debts and actually buy the company are identified and attracted.

4) If there is a reliable investor, the size of the discount when repaying debts and possible schemes for their restructuring are stipulated. When setting the discount may take into account the investment obligations of the investor for technological modernization of the enterprise.

5) In case of success of negotiations on purchase and restructuring of debts the internal or external investor, using proper, according to the current legislation, legal procedures, becomes the owner of the enterprise [5, p. 287-291]. Then he begins its organizational and technological modernization.

6) If there is no investor who would repay the debts at a discount and satisfy creditors, then the company may take the following measures:

a) exemption of farms from expensive real estate, depreciation of which became the cause of their losses. To do this, the former farm is liquidated, and its property can be sold to repay debts, and the newly created company, having a relatively small debt, begins to operate;

b) separation of subsidiaries and affiliates from the business entity. In this case, the former farm is preserved, and creditors can sue the property of such enterprises;

c) reforming an insolvent agricultural enterprise by leasing its liquid assets, the payment for which is used to repay debts. However, if the former enterprise is declared

bankrupt, the leased property of the new legal entity may be confiscated to repay the debt;

d) joining an insolvent economy to a viable commercial organization and calculating its debts. The accession procedure could be more widespread, provided that the merging entities would have the right to restructure the debt of the loss-making economy and at the same time would have the benefit of paying taxes.

7) If an agricultural enterprise is considered to be hopelessly insolvent, in accordance with the Law of Ukraine "On Restoration of Debtor's Solvency or Recognition of Bankruptcy" [2], the case is considered by a commercial court according to the rules of the Commercial Procedure Code of Ukraine.

The arbitral trustee sells the debtor's property to the person entitled to its preemptive acquisition, at the price determined at the auction. As a result of the acquisition of property, the liquid resources of this enterprise quickly fall into the hands of new owners and return to business.

Thus, as a result of these measures, according to the selected stages of insolvent enterprises and their resources will be transferred to effective owners who have already proven their ability to work in modern conditions. This will create a basis for agrarian reforms in other areas.

References:

1. Gritsenko L. L., Deineka O. V., Boyarko I. M. Finance of enterprises: workshop: textbook. way. Sumy: University Book, 2015. pp. 168-173.
2. Law of Ukraine "On Restoration of Debtor's Solvency or Recognition of Debtor's Bankruptcy" of May 14, 1992 № 30088-IP" with amendments and additions, including № 2320-VIII of March 13, 2018.
3. Smolynets I. B., Kosharska N. M. Estimation of the current state of crediting in the field of agro-industrial complex: problems and necessity of qualitative reforming of the mechanism of crediting of agricultural enterprises. Innovative economy. 2016. № 5-6. Pp. 179-182. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_5-6_32.
4. Rudnytska O. M., Bilenska Ya. R. Ways to improve the financial condition of Ukrainian enterprises. Access mode: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2009_649/19.pdf 5.
5. Tereschenko O. O. Financial rehabilitation and bankruptcy of enterprises: textbook. way. K.: KNEU. 2000. pp. 287-291.
6. Sheludko V. M. Financial management: textbook 2nd ed., P. K.: Knowledge. 2013. p p. 121-128.

IFRS FINANCIAL STATEMENTS IN ELECTRONIC FORMAT IXBRL

Zhydovska Nataliia

PhD in Economics, associate professor of
the Department of Accounting and Taxation,
Lviv National Environmental University

There are many data formats, each associated with a specific file type. XML and iXBRL formats are used for financial information. The eXtensible Business Reporting Language (iXBRL) format is an open standard for the exchange of business information that is widely used in world practice. [1]

Regulators and stakeholders require companies to provide data in various forms. In this case, the report data that contains these tables is usually the same. Reporting companies are forced to submit the same data in different forms, repeat this process and increase the amount of information and the number of tables.

XBRL offers a way to improve the process of creating, distributing and using data in business reports. This standard defines an electronic format for reporting that allows computers to automatically collect, compare, transmit, and analyze reports extremely quickly and accurately. The iXBRL language specification is developed and published by the independent international organization XBRL International, Inc.

Today, XBRL is officially recommended for use and supported by the IFRS Board for electronic reporting under IFRS standards.

Who should report in iXBRL format:

- Enterprises of public interest
- Public joint stock companies
- Business entities operating in the extractive industries
- Enterprises engaged in economic activity by types, the list of which is determined by current legislation.

The IFRS Taxonomy is a draft of the IFRS Board, which systematizes and presents electronically indicators that are subject to disclosure in accordance with International Financial Reporting Standards. [2]

The IFRS taxonomy is a classification system that allows you to tag certain elements of financial statements, with which all data is structured, organized and can be read by a computer. The IFRS Taxonomy System lists and identifies specific codes that can be used to identify information disclosed in IFRS financial statements, includes content that describes the meaning of an accounting item or helps the user find the correct item. IFRS Taxonomy data are grouped accordingly, due to the ease of reporting. This significantly increases the availability of financial information. In Ukraine, the introduction of the UA XBRL IFRS Taxonomy is approved and promulgated by the Ministry of Finance of Ukraine. iXBRL reporting also includes the Auditor's Report and the Management Report.

In Ukraine, the taxonomy of financial reporting - Taxonomy UA XBRL IFRS - was first developed and published in 2018 by the Ministry of Finance of Ukraine.

In order to submit financial statements in iXBRL format you need:

1. Register on the SPS portal;
2. Prepare financial statements in accordance with the IFRS Taxonomy in iXBRL format;
3. Validate financial statements in iXBRL format;
4. Sign the file with financial statements in iXBRL format.

Penalty for failure to report in electronic format iXBRL: [3]

- Violation of the procedure for publishing financial statements or consolidated financial statements together with the auditor's report entails a fine of one thousand to two thousand non-taxable minimum incomes (UAH 17000 - 34000).

- Repeated (within a year) committing a violation under part one of this article, for which the person has already been subject to administrative penalties - entails a fine of two thousand to three thousand non-taxable minimum incomes (34000 - 51000 UAH).

During the period of martial law, relevant laws and regulations were adopted in order to regulate the preparation and submission of financial statements and other documents. There is no explanation of the issue of deadlines for publication of the annual financial statements for 2021 together with the audit report and submission of reports in the Taxonomy format of UA IFRS XBRL for 2021 under martial law in regulations. However, it can be expected that the approach to all business entities will be similar to the approach of the National Bank of Ukraine. This means that banks, if possible, submit and publish on their websites annual financial statements and consolidated financial statements for 2021 together with the audit report and submit financial statements based on the taxonomy of financial statements according to international standards in a single electronic format.

References

1. Preparation of financial statements in iXBRL format. URL: https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/Present_iXBRL_300321-1.pdf
2. Taxonomy of IFRS. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/taxonomy>
3. <https://medoc.ua/blog/taksonomija-nove-u-podanni-finansovo-zvitnosti>

ЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Безродна Маргарита

Здобувач освіти

Придніпровська державна академія будівництва і архітектури

Савош Галина

Кандидат соціологічних наук, доцент

Придніпровська державна академія будівництва і архітектури

Соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі полягає у створенні привабливого інвестиційного клімату, проведенні структурної модернізації економіки і виведенню її на новий рівень. У сучасних умовах розвитку економіки в системі бухгалтерського обліку і фінансовій звітності підприємств України відбулися суттєві зміни, зумовлені програмою реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів фінансової звітності.

Розвиток бухгалтерського обліку та створення цілісної системи управління неможливий без висококваліфікованих бухгалтерів і аудиторів, які не лише розуміють нові концепції, правила та принципи формування інформації в бухгалтерському обліку, а чітко усвідомлюють потенційні етичні наслідки професійних та управлінських рішень. Не зважаючи на певні успіхи в реформуванні бухгалтерського обліку, є проблеми в розвитку бухгалтерської і аудиторської професії. Професійним бухгалтерам потрібно оволодіти широким глобальним світоглядом, щоб зрозуміти середовище в якому діють підприємства, тому необхідно суттєву увагу приділяти сукупності знань, навиків та професійних цінностей і етики, моральним проблемам у професійній діяльності, моральному вибору у прийнятті рішень, побудові стратегій професійної діяльності на підставі етичних суджень, комунікації і, як наслідок, сприяти впровадженню нової ціннісної парадигми професійних та предметно-визначених практик, що ґрунтується на ідеї добровільної та відповідальної асоціативної участі [3].

Започаткування професійної етики простежувалось ще в рабовласницькому суспільстві. Давньогрецький філософ Аристотель вважав професійну етику особливою галуззю етичного знання, а давньогрецький лікар Гіппократ розробивши клятву лікаря вперше в історії започаткував впровадження кодексу професійної етики.

У порівнянні з представниками інших професій поняття професійної етики є особливо важливим як для бухгалтерів так і для аудиторів. Професійні цінності, етика та ставлення визначають належність бухгалтерів до єдиної професії та

мають впливати на всі аспекти їхньої професійної діяльності [4;5]. Безумовно, кожна трудова діяльність базується на моральній системі суспільства. Професійна діяльність, об'єктом якої виступають живі люди, утворює складну систему взаємозумовлених моральних стосунків.

До цієї системи належать перш за все:

- ставлення спеціалістів до об'єкта праці;
- стосунки спеціаліста з колегами;
- ставлення спеціаліста до суспільства.

Ці стосунки вивчаються професійною етикою. Конкретизація ж загальних моральних принципів і норм таких стосунків відповідно до особливостей того чи іншого виду професійної діяльності являє собою «професійну» мораль. Моральна оцінка професії суспільством зумовлюється двома чинниками: по-перше, тим, що дана професія дає об'єктивно для суспільного розвитку, по-друге, тим, що вона дає людині суб'єктивно, а саме в плані морального впливу на неї. Зростаюча зацікавленість до етики, як теоретична, так і практична стосується економіки і ділового світу.

З практичної точки зору питання етики і моралі розглядається професійними громадськими організаціями, законодавчими та регулюючими органами. Насамперед, важливим моментом розвитку професійної етики бухгалтера необхідно вважати Кодексу етики професійних бухгалтерів, дотримання якого в практичній діяльності є важливою складовою надання належного статусу професії бухгалтера з врахування вимог економіки у відповідності до культурного розвитку кожної країни. В Кодексі зазначено, що професійні бухгалтери зможуть залишатися в такому привілейованому становищі, лише тоді коли вони і надалі будуть надавати суспільству свої унікальні послуги на рівні, який свідчить про те що громадська довіра повністю обґрунтована.

Саме тому, представники бухгалтерської професії в усьому світі зацікавлені в тому, щоб довести до відома користувачів послуг, які надають професійні бухгалтери, що такі послуги відрізняються самим високим рівнем якості і надаються у відповідності з етичними вимогами [1].

Кодекс етики професійних бухгалтерів розділений на три частини:

- частина А застосовується до всіх професійних бухгалтерів;
- частина В застосовується лише до публічно практикуючих професійних бухгалтерів;
- частина С застосовується лише до найманих професійних бухгалтерів і може також, при певних обставинах застосовується до публічно практикуючих бухгалтерів.

Суттєву роль щодо розвитку професійної етики відіграють громадські, професійні організації. Федерацією професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ) та Асоціацією присяжних сертифікованих бухгалтерів (АССА, Великобританія) проведено міжнародну конференцію: «Етика професійних бухгалтерів: досвід, реалії, перспективи» у 2007 році. В рамках конференції обговорювалися різні аспекти етики професійного бухгалтера в глобальному

середовищі, дотримання етичних норм у бізнесі, професійна етика як складова навчального процесу, етика аудитора, роль професійних організацій та регуляторних органів у дотриманні Кодексу етики. В резолюції, яка прийнята учасниками конференції зазначено, що діючи в інтересах громадськості, професійний бухгалтер повинен дотримуватись та виконувати етичні вимоги. Для цього професійним організаціям бухгалтерів і аудиторів України необхідно застосувати єдині вимоги щодо етичної поведінки їх членів, які базуються на положеннях Кодексу етики професійного бухгалтера Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC) [1]. Крім того, в резолюції конференції рекомендовано вищим навчальним закладам передбачити в навчальних планах курс «Професійна етика бухгалтера» та запропоновано професійним організаціям бухгалтерів і аудиторів України спільно з фахівцями провідних вищих навчальних закладів України підготувати навчальний посібник з курсу «Професійна етика бухгалтера». Рекомендовано професійним організаціям бухгалтерів і аудиторів України застосувати єдині вимоги щодо етичної поведінки їх членів, які базуються на положеннях Кодексу етики професійного бухгалтера Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC). Актуальність дискусії для бізнесу, освіти та регулятивних органів підтверджує розроблений іспит АССА з етики який, допоможе та підтримає прагнення компаній розвивати професіоналізм персоналу як запоруку успіху бізнесу.

Для встановлення єдиних підходів та професійних вимог Радою міжнародної федерації бухгалтерів створено постійно діючий комітет з питань освіти для розробки інформаційних документів та стандартів з питань освіти. Міжнародні стандарти освіти для професійних бухгалтерів встановлюють основні елементи програми та мають потенціал для розробки національних положень. В Концептуальних основах міжнародних положень з освіти вказано, що основною метою міжнародної федерації бухгалтерів є «розвиток у світовому масштабі та підвищення на основі гармонізації стандартів авторитету бухгалтерської професії, яка була б спроможна надавати послуги незмінно високої якості в інтересах суспільства» [2].

Основні елементи професійної етики бухгалтера встановлені міжнародним стандартом освіти – МСО 4 «Професійні цінності, етика та становлення» [2].

Міжнародним стандартом визначено, що висвітлення цінностей та ставлення в програмах професійної бухгалтерської освіти має забезпечити:

- відданість інтересам суспільства та врахування соціальної відповідальності;
- розуміння необхідності постійного вдосконалення та навчання протягом усього життя;
- такі характеристики як надійність, відповідальність, вчасність, ввічливість та повага;
- дотримання законодавчих та нормативних актів [2].

На базі міжнародних стандартів освіти повинні бути розроблені навчальні програми, які враховують широке розмаїття культурних, мовних, освітніх, юридичних, соціальних систем та різноманітність функцій, які виконують бухгалтери. Усі програми повинні включати сутність етики, різниці між

детальним, на основі правил, і концептуальними підходами до етики, їхні переваги та недоліки.

Важливу роль у вихованні кваліфікованих спеціалістів, у створенні і поширенні стандартів бухгалтерської етики відіграють вища школа та професійні організації. Вища школа покликана давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості здобувача освіти. Випускник вищої школи повинен володіти міцними та глибокими знаннями, професійним мисленням, мати власну професійно-особистісну позицію. Між тим, попри велику увагу розвитку професії бухгалтера, в навчальних програмах досі не приділяється належної уваги професійної поведінки, етики і моралі, поведінки бухгалтера.

Отже, освіта та практичний досвід професійних бухгалтерів має створювати основу професійних знань, професійних навичок та професійних цінностей, етики, які сприятимуть вихованню високих професійно-ділових і морально-етичних якостей, уміння самостійно приймати рішення обумовлено змінами, які відбуваються в суспільно-економічному середовищі. . Першими кроками підвищення ролі професії бухгалтера на сучасному етапі розвитку економіки є оновлення навчального процесу, розвиток професійних обов'язків, глибоке розуміння нових сучасних вимог до кваліфікації бухгалтера. Всі бухгалтера мають обов'язок розвивати та підтримувати свою професійну компетентність в сукупності з належною увагою питанням професійної етики. Необхідні цінності, етика та ставлення професійних бухгалтерів включають зобов'язання дотримуватися національних кодексів етики, що мають бути розроблені та забезпечити дотримання законодавчих та нормативних актів.

Список літератури:

1. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи міжнародні стандарти незалежності). К.: IFAC (МФБ), 2018. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf
2. Міжнародні стандарти освіти для професійних бухгалтерів/ перекл. з англ. за ред Н.Непийводи. К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2004. 78 с.
3. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. К. : ТОВ «ІАМЦ АУ Статус», 2006. 1152 с.
4. Палій В. Ф. Норми професійної поведінки аудиторів. *Бухоблік*, 2006.
5. Кодекс професійної етики аудиторів України. - К. : Основа, АПУ, 2006. - 288 с.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЯХ

Варшава Наталія Вікторівна,

аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Хоча багато хто стверджує, що креативність є унікальною людською рисою, яку не може замінити жоден алгоритм, в сучасному світі штучний інтелект активно впливає на креативний процес і виробництво креативних індустрій. Вже багато років штучний інтелект використовується для просування товару чи розповсюдження інформації за допомогою рекомендацій та цільової реклами.

Зростання ролі штучного інтелекту в світовій економіці закономірна тенденція. Очікується, що ринок штучного інтелекту досягне 190 млрд доларів до 2025 року, досягнувши 36,62% зростання між 2018 і 2025 роками. Згідно з даними PwC, загальний внесок рішень на основі штучного інтелекту в глобальну економіку досягне 15,7 трильйонів доларів до 2030 року, і до цього року місцева економіка зросте до 26% ВВП [1].

Розглянемо більш детально використання технологій штучного інтелекту у креативних індустріях. В останні роки засоби штучного інтелекту стали популярними інструментами, що застосовуються для створення творів мистецтва. Активне зростання використання штучного інтелекту для виробництва та створення креативних товарів став наслідком перебування передових методів, алгоритмів і бібліотек програмування у безкоштовному або відкритому доступі.

У музиці штучний інтелект можна використовувати не тільки для розповсюдження музики, але й як автоматизованого продюсера. Механізми рекомендації музики на основі штучного інтелекту, такі як використовує музична платформа Spotify, використовують неявну інформацію, таку як взаємодія з користувачем, подібність пісень та обробка природної мови, щоб рекомендувати пісні та підтримувати зацікавленість користувачів [2].

У фільмах штучний інтелект і генеративні мережі використовуються для створення візуальних зображень і інформування про процес написання сценарію. Штучний інтелект може використовуватися у всьому ланцюжку створення продукту в кіноіндустрії: від кастингу акторів, створення музики, монтажу фільмів до просування по службі [3]. Наприклад, програмне забезпечення від компанії Cinelytic може оцінити касові збори отримані від зміни кінозірок у головних ролях [4]. Іншою пропозицією штучного інтелекту в кіноіндустрії є Scriptbook з Бельгії, яка забезпечує аналіз штучним інтелектом сценаріїв, перевірку змісту на основі штучного інтелекту та автоматизоване створення сценаріїв.

Щодо засобів масової інформації, то роботизована журналістика вже розгорнута в спорті. Перспективним напрямом для журналістики є аналіз великих об'ємів даних і багатьох джерел інформації за допомогою штучного

інтелекту. На додаток до рішень, які вже використовуються в журналістиці, буде корисно звернути увагу на більш складні системи бізнес-аналітики та системи безпеки, як-от шведська компанія Recorded Future. Штучний інтелект пропонує ефективні інструменти для пошуку зображень з архівів [5].

Штучний інтелект надає можливості використовувати наявні художні колекції музеїв для створення нових інтерпретацій та зв'язків між колекціями та об'єктами, прискорювати та масштабувати процес оцифровки культурної спадщини, а також допомагає створювати нові динамічні та персоналізовані знання для відвідувачів та працівників. Наприклад, Державний музей в Амстердамі використовує свою цифрову колекцію та алгоритм штучного інтелекту, щоб дозволити кураторам пов'язувати твори мистецтва та ефективніше шукати зв'язки та мотиви [6].

Незважаючи на вже існуючі варіанти застосування, використання технологій штучного інтелектом не є простим. У креативних індустріях штучний інтелект часто базується на сукупності вже існуючих креативних робіт у форматі наборів даних, на яких можна навчати штучний інтелект. Це породжує багато проблем, пов'язаних із авторськими правами та правом власності на інформаційний контент, створений штучним інтелектом [7]. Штучний інтелект може розвиватися разом з творчістю художників, але залишається відкритим питання, чи зможе він створювати справжні творчий та креативний товар сам.

Ще важче автоматизувати створення музичного контенту, який має дуже складну структуру. Проблемою є відсутність великих музичних наборів даних, на яких можна було б навчати системи штучного інтелекту, на відміну від безлічі доступних наборів даних зображень [8].

Креативні індустрії, такі як відеоігри, засоби масової інформації, візуальне мистецтво та кіно, де великі обсяги даних вже збираються в цифровій формі, можуть краще використовувати переваги штучного інтелекту. Однак право власності на ці дані, інтелектуальну власність та пов'язані з ними авторські права щодо використання цих даних і те, як це вплине на новий контент, створений штучним інтелектом, поки неясно. Є також побоювання, що автоматизоване виробництво у креативних індустріях ще більше зменшить витрати на виробництво контенту [9]. Це, у свою чергу, знизить витрати на ліцензійні збори та виплати роялті, особливо у випадку контент-платформ, які використовують модель розподілу доходів, наприклад Spotify, YouTube, Baidu. Це, ймовірно, ще більше знизить дохід практикуючих художників.

Отже, використання штучного інтелекту у креативному процесі створює важливі технічні проблеми, включаючи обмежені ресурси даних, управління ними та право власності. Багато алгоритмів і даних, які використовуються та об'єднані в штучному інтелекті, зазвичай походять із наявних даних, алгоритмів та бібліотек програмування з відкритим доступом або спираються на них. Майбутній успіх використання штучного інтелекту в креативних індустріях буде залежати від наявності високоякісних і надійних даних. Відкритий доступ до цих даних буде особливо важливим для невеликих гравців та окремих осіб, які не мають засобів для розробки та доступу до великих наборів даних. Оскільки для навчання добре функціонуючого штучного інтелекту потрібні великі набори

високоякісних даних, збирання, підготовка та обслуговування цих наборів може бути дорогим. Творчі сектори та підприємства з легким доступом до добре організованих даних матимуть нижчі бар'єри для максимального використання та потенціалу штучного інтелекту.

Список літератури:

1. 5 main challenges with datasets and AI ethics. URL: <https://www.tooploox.com/5-main-challenges-with-datasets-and-ai-ethics>
2. Julie Novic. How Spotify Uses AI to Know What Music You Like. URL: <https://www.marketingainstitute.com/blog/how-spotify-uses-ai-to-know-what-music-you-like>
3. Naveen Joshi. Can AI automate the film industry? URL: <https://www.allerin.com/blog/can-ai-automate-the-film-industry>
4. James Vincent. Hollywood is quietly using AI to help decide which movies to make. URL: <https://www.theverge.com/2019/5/28/18637135/hollywood-ai-film-decision-script-analysis-data-machine-learning>
5. David Forras. The power of subjectivity in the age of robot journalism. URL: <https://towardsdatascience.com/the-power-of-subjectivity-in-the-age-of-robot-journalism-337d2379907>
6. Tom Knowles. AI curator inspired by visit to Rijksmuseum can find links between works of art. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/ai-curator-inspired-by-visit-to-rijksmuseum-can-find-links-between-works-of-art-0r7hprzpg>
7. Scott Belsky. Creativity will be key to competing against AI in the future workforce. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/ai-automation-creativity-workforce-skill-fute-of-work/>
8. Baptiste Caramiaux, Fabien Lotte, Joost Geurts, Giuseppe Amato. AI in the media and creative industries. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02125504>
9. Lei Lv, Zhixin Liu, Yingying Xu. Technological progress, globalization and low-inflation: Evidence from the United States. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0215366>

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ АНТИКРИЗОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Гончар Лілія Олександрівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу
Київський національний університет культури і мистецтв

Проблема оцінки необхідності удосконалення та впровадження інноваційних бізнес-процесів в діяльність підприємства в сучасний період набуває все більшого значення. На сьогодні на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу виникає потреба до змін, що викликана економічною кризою, пандемією коронавірусу та іншими факторами зовнішнього середовища. Тому для забезпечення ефективного управління підприємством у відповідності із сучасними викликами актуальності набуває необхідність формування адаптивних стратегічних альтернатив розвитку бізнесу в умовах мінливості та плинності часу.

Запорукою успішності та ефективності змінних процесів на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу є вдало підібраний та адаптований до конкретних умов і процесів методологічний інструментарій, зокрема моделі, методи, принципи, підходи тощо.

Окрім цього одним із ключових векторів удосконалення бізнес-діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу є проблема інституціоналізації контролінгу як механізму саморегулювання, забезпечення зворотного зв'язку у контурі управління, інноваційної ідеологічної концепції подолання кризових ситуацій в сучасних умовах. Відповідно поєднання двох визначених вище аспектів у єдину систему забезпечить комплексність та мультиплікативність модернізації бізнес-процесів на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу у відповідності до вимог національного та міжнародного ринків.

Дослідження різнобічності та особливості процесу змін на підприємствах проводили багато науковців, що описували велику кількість підходів та моделей управління змінами в різних аспектах діяльності підприємствах. Такі вчені як В. Бурк [7], Дж. Коттер [9; 10], К. Левін [11], Г. Литвин та інші виділяли зміни, що мали організаційний характер, в свою чергу Р. Бекхард [5], Р. Блейк [6], Дж. Моутон, Е. Шайн [12] тощо акцентували свою увагу на змінах, які пов'язані з людським фактором. Але всі вище названі науковці брали за основу загальні підходи до управління у формування власної моделі реалізації змін в конкретній ситуації [2].

Особливостям актуалізації проблеми управління змінами у сфері послуг в цілому та в галузі готельно-ресторанного бізнесу зокрема присвячені праці Л. Гончар, яка акцентує увагу на динамічності, турбулентності сучасних змінних

процесів галузевого спрямування та їх комплексному і широкоспектральному характері [3; 4].

У розрізі впровадження системи контролінгу на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу необхідно зазначити, що жодна існуюча модель не охоплює в достатньо повному вимірі всі аспекти одночасно. Тому для забезпечення комплексного характеру змінних процесів необхідно розробити алгоритм адаптування та синергії уже існуючих окремих моделей управління змінами шляхом моделювання процесу їх впровадження у реальну бізнес-практику. Оскільки ключовий вектор змінних процесів на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу окреслює проблемне поле модернізації системи управління, актуальним постає питання моделювання процесу впровадження системи контролінгу як інноваційної антикризової концепції розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Для цього доцільно поєднати та трансформувати найкращі практики окремих моделей управління змінами у єдину цілісну систему, представивши отримані результати у форматі структурної адаптивної моделі.

Спираючись на практико-орієнтований аналіз бізнес-проблем підприємств сфери гостинності, подальшу увагу слід зосередити на узагальненні та аналізуванні моделей ADKAR Дж. Хаята [8], «8 сил» Дж. Коттера [9; 10] та «Дослідження – дії» О. Віхановського і А. Наумова [1]. Консолідація та колаборація найкращих аспектів кожної із зазначених вище моделей дозволяє спроектувати адаптивну модель процесу впровадження системи контролінгу в готельно-ресторанному бізнесі (рис.1).

Основою адаптивної моделі є модель ADKAR Дж. Хаята, що була доповнена та трансформована у 8 етапів впровадження системи контролінгу. Першим етапом є усвідомлення необхідності змін. У розрізі цього етапу здійснюється формулювання підстав для проведення змін. Це зумовлено відсутністю єдиної системи контролінгу, нестабільністю зовнішнього середовища, необхідністю підвищення ефективності діяльності підприємства та забезпечення фінансової стабільності.

Наступним кроком є забезпечення зворотнього зв'язку на підприємстві, що передбачає залучення стороннього фахівця та обмін інформацією всередині підприємства. На основі чого у подальшому здійснюється дослідження наявної проблеми, окреслення векторності змін щодо удосконалення бізнес-процесів, а також проводиться аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища для кращого розуміння ситуації на підприємстві.

Четвертий етап – бажання і готовність до змін. Відповідно до цього етапу відбувається прийняття рішення про підтримку тих чи інших змін працівниками на підприємстві, які можуть бути реалізовані тільки у випадку розуміння їх необхідності. Здійснюється шляхом пропаганди нової концепції всім співробітникам, яких це стосується.

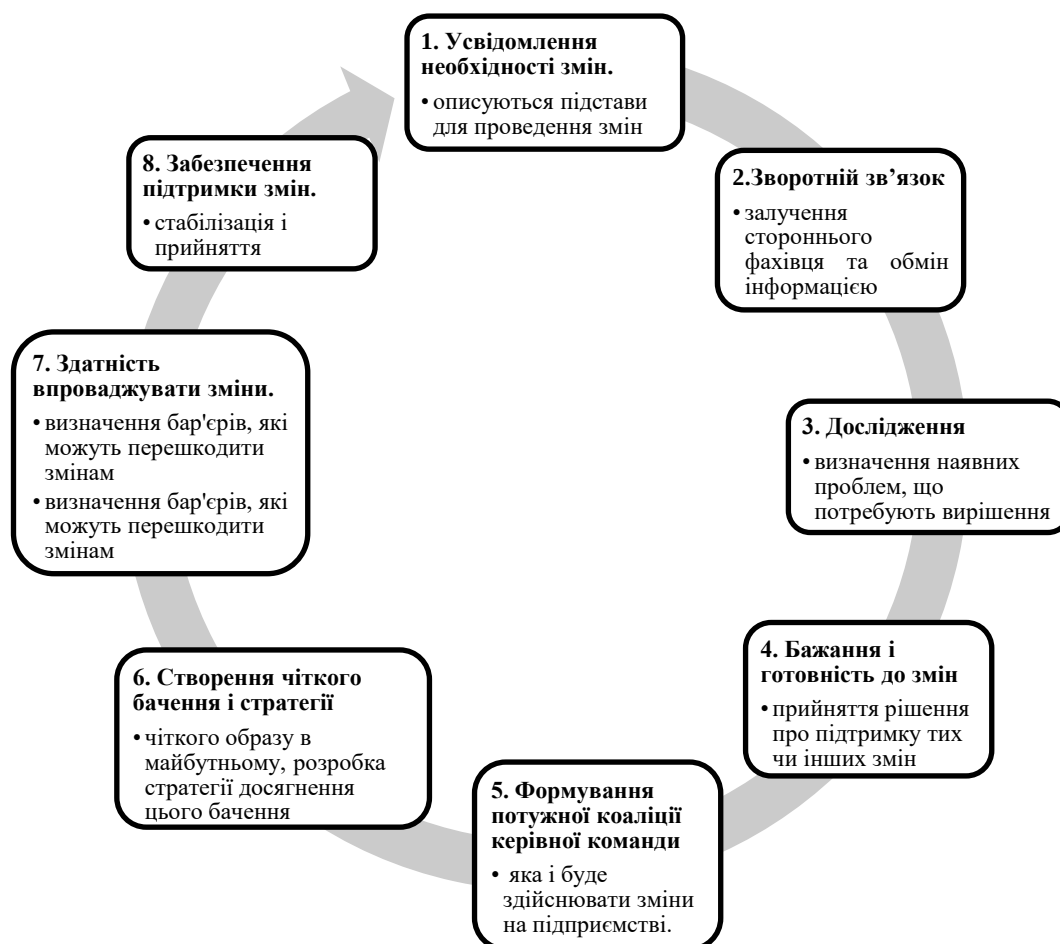

Рис. 1. Модель процесу впровадження системи контролінгу на підприємстві готельно-ресторанного бізнесу

*джерело: сформовано автором

Наступні два етапи, а саме формування потужної коаліції керівної команди, яка і буде здійснювати зміни на підприємстві, та створення чіткого бачення і стратегії передбачають формування знань, як саме належить і слід змінюватися, а також містять необхідні для змін знання, вміння, навички. У розрізі цього етапу відбувається формування бачення системи контролінгу, запровадження звітності на кожному функціональному підрозділі, створення єдиної системи звітності на підприємстві, встановлення термінів подачі звітів тощо.

Сьомий крок до впровадження системи контролінгу на підприємстві – здатність впроваджувати зміни. Етап передбачає демонстрацію застосовності і привабливості змін, а також визначення бар'єрів, які можуть перешкодити змінам. Серед позитивних показників можна виділити підвищення ефективності менеджменту на підприємстві, своєчасне оновлення інформації про діяльність підприємства, реагування на будь-які зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Перешкоджання змінам зумовлюють такі чинники як неготовність персоналу та співробітників до змін, складність при складанні звітів, несвоєчасне звітування, некомпетентність співробітників, а також зовнішні фактори впливу.

Останній етап – забезпечення підтримки змін, на якому особлива увага приділяється зусиллям, спрямованим на підтримку змін. Їх стабілізація і

прийняття досягаються шляхом зворотного зв'язку, преміюванням, оцінкою діяльності та прийняттям коригувальних заходів.

Ключовою особливістю представленої моделі процесу впровадження системи контролінгу на підприємстві готельно-ресторанного бізнесу є циклічність, що забезпечує безперервне та постійне удосконалення як системи контролінгу, так і підприємства в цілому.

Окрім цього представлена адаптивна модель впровадження системи контролінгу на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу охоплює як зовнішні, так і внутрішні фактори, враховує людський чинник та їх роль у впровадженні змін різного характеру, а також забезпечує безперервність здійснення та моніторингу змін на підприємстві. Разом з тим дана модель орієнтована на рівновагу та стабільність діяльності закладу готельно-ресторанного бізнесу, що забезпечить стійку конкурентну перевагу в нестабільному та мінливому бізнес-середовищі країни.

Список літератури

1. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент. Москва: Экономистъ. 2006. 670 с.
2. Гончар Л. О. Адаптація моделей управління змінами до сфери послуг. *Причорноморські економічні студії*. Одеса. 2016. №7. С. 270-278.
3. Гончар Л.О. Стратегічне управління змінами у сфері послуг: теоретико-методологічні та практичні аспекти : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 340с.
4. Гончар Л. О., Батченко Л. В. Особливості формування адаптивної методологічної моделі управління змінами у сфері готельно-ресторанного бізнесу. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 7 (72). С. 33–38.
5. Beckhard R. Organization Development: Strategies and Models. Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1969
6. Blake R., Mouton J. Building a Dynamic Corporation through Grid Organization Development. Reading, MA: Addison-Westley Publishing Company, 1969.
7. Burke W. W. Organization Development: A Process of learning and change. Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1994.
8. Hiatt J. M. ADKAR: Model for Change in Business, Government and our Community: How to Implement Successful Change in our Personal Lives and Professional Careers. Colorado : Prosci Research, 2006. 148 p.
9. Kotter J. Leading change: Why transformation efforts fail. *Harvard Business Review*. 1995. Vol. 73 (2). March-April. P. 59–67.
10. Kotter J., Schlesinger L. Choosing strategies for change. *Harvard Business Review*. 1979/ March. P. 106-114.
11. Lewin, K. Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers. New York : Harper & Row, 1951. 346 p.
12. Shein E.A. Organizational psychology. – New York. : Prentice-Hall, 1965. – 291p.

КОНСАЛТИНГ У МИТНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗЕД)

Заїка Олексій Олександрович,
аспірант

Державної установи «Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України»,
директор з питань експорту ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт»,
м. Київ, Україна

На сьогоднішній день послугами консалтингових компаній користується дедалі більше населення нашої країни, яке здійснює свою діяльність як на території України, так і за її межами. Адже кожен поважаючи себе підприємець хоче постійно володіти найновішою інформацією та використовувати максимально нові тренди для здійснення своєї роботи. Проаналізуємо суть і значення консалтингу в частині митного регулювання ЗЕД.

Консалтинг – це діяльність, пов’язана з консультацією ТОП-менеджерів та менеджерів різних рівнів стосовно широкого кола питань у сфері фінансів, комерційної діяльності, юридичної консультації, технологічно-технічних операцій діяльності в обраній сфері. Метою надання консалтингових послуг є допомогти системі управління (менеджменту) в досягненні поставлених цілей та реалізації накреслених планів.

Основне завдання консалтингу полягає в аналізі, обґрунтуванні перспективи розвитку та використання науково-технічних та організаційно-економічних рішень із врахуванням предметної галузі та проблем клієнта [1].

Митне оформлення товару – достатньо складна процедура, суть якої полягає в послідовності логічно пов’язаних між собою операцій, для виконання яких потрібні професійні знання з різних галузей законодавства. Рішенням щодо здійснення таких завдань є залучення сторонніх експертів, консультантів з великою базою знань та практичного досвіду. Таке рішення є раціональним, оскільки консультанти здатні знайти швидкий і оптимальний спосіб для вирішення поставленої їм задачі, підготувати тактику і стратегію її вирішення, порахувати витрати, а клієнту залишається займатися основними поточними справами і завданнями.

Клієнт при використанні послуг консалтингової компанії або приватного консалтера може в режимі скорингу отримувати вільні консультації з наступних питань:

- ✓ класифікація товарів з УКТЗЕТ, визначення його коду та отримання попередніх рішень;
- ✓ консультації щодо визначення митної вартості товару, розрахунку можливих митних платежів, а також стосовно прав митних органів на проведення перевірок після митного оформлення;

- ✓ консультації щодо допуску товару на ринок країн ЄС, надання преформації пільгового режиму країни походження товару, обліку товару в митних органах України;
- ✓ проведення консультацій щодо особливостей митного оформлення товарів у митних режимах та імпорті. Експорт, транзит, тимчасове ввезення (вивезення), митний склад і т. д.;
- ✓ консультації щодо заходів нетарифного регулювання, умов постачань відповідно до міжнародних правил Інкотермс надаються клієнтам, які не мають досвіду в проведенні операцій ЗЕД;
- ✓ проведення консультацій щодо процедури здійснення митного оформлення, уникнення можливого виникнення ризиків у момент митного оформлення, зокрема, перевірка наявності товаросупровідних документів, складання ЗЕД-договорів [2].

Митне регулювання – це вплив держави в особі державних органів (насамперед – митних) на інших суб'єктів митних відносин з метою підпорядкування їхніх дій загальнодержавним економічним інтересам, що базуються на сучасних уявленнях про шляхи і напрямки розвитку митної політики держави, а також на відповідних міжнародних стандартах [1].

Розглядаючи методи тарифного регулювання зовнішньої торгівлі, можна сказати, що вони поділяються на:

- тарифні (митні) базуються на використанні митних ресурсів, спрямованих на задоволення експорту, подорожчання імпорту і впливають на фінансові результати діяльності учасників ЗЕД;
- нетарифні квоти, ліцензії, субсидії – це комплекс заходів, обмежених заборонаю податку, що перешкоджають проникнення іноземних товарів на внутрішній ринок України.

Міністерство доходів і зборів України є спеціально уповноваженим органом державного управління, який приймає нормативні акти, що регулюють їхню діяльність. Функції, які виконує міністерство, можна кваліфікувати наступним чином:

- ✓ фіскальна функція;
- ✓ регулювальна;
- ✓ правова;
- ✓ статистична;
- ✓ контролююча (у сфері медичних, валютних відносин);
- ✓ законодавча.

В Україні застосовують такі види мита:

- ввізне мито;
- виїзне мито;
- сезонне;
- особливі види мита:
 - a. спеціальне;
 - b. антидемпінгове;
 - c. комплексне;
 - d. компенсаційне.

Ввізне, виїзне мито встановлюється законом України на товари, які ввозяться або вивозяться на митну територію України.

Сезонне мито встановлюється на окремі види товару терміном не менше, ніж на 60 днів і не більше, ніж на 120 днів з дня встановлення.

Особливі види – спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне мито встановлюється на підставі рішень Міжнародної комісії з міжнародної торгівлі, прийнятих до законів України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні» та інші.

Спеціальне мито встановлюється як засіб захисту національного товаровиробника в разі, якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику, як захід на відповідь дискримінаційних або напружених дій інших держав, митних союзів та економічних обґрунтувань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів ЗЕД України.

Антидемпінгове мито встановлюється в разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробникові.

Компенсаційне мито встановлюється в разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробникові.

Отже, проаналізувавши різні види митних процедур, які використовуються в Україні, можна стверджувати, що для правильного оформлення митних документів потрібна допомога висококваліфікованих спеціалістів, а саме – консалтингових структур.

Пропонуємо розглянути економічний ефект, який можна отримати від використання консультацій консалтингових структур і його продуктивність у застосуванні споживачем.

Введемо позначення:

Ем – економічний ефект;

М – митний контроль;

Р – розмитнення;

Р1 – розмитнення з використанням консалтера або консалтерської служби;

Т – час.

Розмитнення без використання консалтингових структур дорівнює:

$$P = M \times t$$

З використанням консалтингових структур розмитнення:

$$P1 = M \times t, \text{ при } t = 1,$$

$$t < 1,$$

$$t > 1.$$

Економічний ефект буде становити:

при $t = 1$, $Em = P - P1 = 0$; без економічного ефекту,

$t < 1$, $Em = P - P1 > 0$; економічний ефект,

$t > 1$, $E_m = P - P_1 < 0$; відсутній економічний ефект.

Список літератури:

1. Консалтинг: <https://vk.m.wikipedia.org>
2. Митне регулювання, суть, принципи, порядок та органи митного контролю: <https://pidruhnik.com.economika>
3. <https://arm.nain.kiev.ua>

ОЦІНКА ЧАСТКИ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ У ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ ЄС

Ковбич Тетяна Костянтинівна

аспірант

Факультет міжнародних відносин
Національний авіаційний університет

Індекс діджиталізації ринку праці дає змогу детально розглянути та зрозуміти вплив фінансових важелів на рівень діджиталізації ринку праці. При такій умові доречним є встановлення частки впливу кожного фінансового важеля діджиталізації ринку праці ЄС у їх загальній сукупності для окремих країн на основі інтегрального індексу діджиталізації ринку праці. Для встановлення значущості та дієвості кожного фінансового важеля для ринку праці ЄС, тобто країн з високим рівнем національного доходу, пропонується визначити рівень кореляції між показником діджиталізації ринку праці ЄС [1] та значенням самих цих важелів. У даному зв'язку фінансові важелі діджиталізації ринку праці ЄС аналізуються в тенденційних величинах та кореляції з показником діджиталізації ринку праці у % відповідно. Зокрема, варто виокремити 25 основних фінансових важелів, а саме:

1) стабільність національної валюти країн ЄС - фінансовий важіль якої в тенденційних величинах становить 2,038, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -17,7223%;

2) світові ціни на продукцію, пов'язану з діджиталізацією - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 0,5128, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 96,29924%;

3) фінансові ресурси підприємств ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 3,333333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -42,5141%;

4) ціни основних компаній на діджиталізаційну продукцію в межах ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 0,7242, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 11,18086%;

5) рівень цін на ноу-хау та інновації в ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 0,306, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 83,36662%;

6) рівень оплати праці ІТ-працівників в ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,967333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -89,7477%;

7) валютні надходження до країн-членів ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,605333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 1,08096%;

8) кредити на діджиталізацію ринку праці ЄС (за відсотковою ставкою) - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,726666667, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -99,9932%;

9) обсяг боргових цінних паперів підприємств країн-членів ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,497333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 23,87042%;

10) інвестиції цифрового сектору ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 7,85, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 52,94879%;

11) обсяг державного замовлення в цифровому секторі ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 5,471333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 83,6557%;

12) прибутковість діяльності підприємств країн-членів ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить -0,920733333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -75,2734%;

13) податкові надходження до країн-членів ЄС - фінансовий важіль тенденційних величин становить - 0,600733333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -75,1261%;

14) дотації підприємствам ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 0,994466667, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -32,0142%;

15) субсидіювання безробітних у межах ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,676, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -65,7868%;

16) пільги для бізнесу при створенні нових робочих місць (наявність) чи їх діджиталізації у країнах-членах ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 97,07253%;

17) обсяги штрафів за порушення трудового законодавства в країнах-членах ЄС - фінансовий важіль яких в тенденційних величинах становить 0,870666667, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 60,27798%;

18) експортно-імпортне мито в частині діджитал продуктів (наявність протекціонізму) в країнах-членах ЄС - фінансовий важіль яких в тенденційних величинах становить 0, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 97,07253%;

19) фінансування цільових фондів в рамках ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 2,064666667, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 93,47676%;

20) державне фінансування діджиталізації ринку праці ЄС за напрямками - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 2,677933333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 99,52437%;

21) загальне фінансування у ЄС діджиталізації ринку праці ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1,834, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 55,03308%;

22) страхові фінансові послуги в сфері працевлаштування в межах ЄС - фінансовий важіль яких в тенденційних величинах становить 1, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 97,07253%;

23) обсяги депозитів населення країн-членів ЄС - фінансовий важіль яких в тенденційних величинах становить 0,205333333, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить -97,2761%;

24) санкції в частині ринку праці ЄС (наявність чи відсутність) - фінансовий важіль яких в тенденційних величинах становить 0, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 97,07253%;

25) стимулювання бізнесу, що пов'язані з реалізацією діджиталізаційної продукції (наявність чи відсутність) в межах ЄС - фінансовий важіль в тенденційних величинах становить 1, а кореляція з показником діджиталізації ринку праці становить 97,07253% [2].

Варто відзначити, що між значенням усереднених тенденційних приростів обсягу впливу фінансових важелів та показниками індексу діджиталізації ринку праці ЄС є наявний тісний зв'язок. Також треба зазначити, що в тенденційних показниках помітний суттєвий вплив пандемії COVID-19 та військової агресії РФ проти України, котрі спричинили падіння обсягів сукупних фінансових ресурсів підприємств ЄС, їх прибутковості та податкових надходжень. При цьому, суттєво знизились темпи зростання оплати праці ІТ-працівників за останні роки. Але в цілому, заробітна плата зайнятих на ринку праці ЄС дещо збільшується, але значно меншими темпами, ніж раніше.

Список літератури

1. Туль С.І. Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації. Дис. к.е.н. 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». Вінниця. 2019р. 279 с.
2. Складено за даними: Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

КОНТИНЕНТАЛЬНА БЛОКАДА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФРАНЦУЗЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ 1812 РОКУ

Лойшин Анатолій Анатолійович,
доктор філософії,
Міністерство оборони України

На початку XIX ст. виникає нова форма економічного протистояння у між Великою Британією та Францією – торгівельна та континентальна блокада Британських островів, запроваджена 21 листопада 1806 року декретом Наполеона Бонапарта у Берліні, який у подальшому доповнений додатковими декретами та зустрічною блокадою зі сторони Великої Британії. Ідея економічної блокади Великої Британії була запропонована попередньо французьким Комітетом суспільного порятунку ще у 1793 році, але Наполеон Бонапарт застосував її лише у 1806 році. Зазначена форма торгівельної війни спричинила колапс у європейській торгівлі притаманній цьому історичному періоду. Внаслідок дефіциту зовнішньої торгівлі у сумі 30 млн франків збитки несла також і Франція [1]. Саме континентальна блокада стала головним орієнтиром зовнішньо-політичної доктрини Французької імперії того часу [2].

На думку німецького економіста Ф. Ліста, французьких істориків П. Муньє, Е. Лябруса, А. Фуж'є, російських дослідників М. І. Туган-Барановського, М. Н. Покровського [3-5] торгівельна блокада Великої Британії спричинила бурхливий розвиток промислового виробництва у країнах залежних від її продукції, і загалом мала позитивний вплив на розвиток капіталізму у низці країн Європи, що у свою чергу, стало підґрунтям для подальшої інтеграції національних економічних систем європейських країн. Континентальна блокада Великої Британії дала змогу оговтатись як мануфактурам, так і промисловості в цілому, від насичення ринків англійськими товарами, поряд з якими, місцева промисловість програвала за багатьма показниками.

Континентальна блокада порушила історично-складені торгівельні відносини на користь розвитку національної промисловості європейських країн, у той же час, блокада пригальмувала промисловий розвиток Великої Британії.

До позитивних результатів, які Французька імперія отримала від провадження континентальної блокади Великої Британії слід віднести: розвиток окремих галузей французької промисловості (металургійної та обробної), у той же час, блокада негативно вплинула на економіки країн економічно пов'язаних з Великою Британією.

Досліджуючи континентальну блокаду у контексті радянської наукової думки [1], слід зазначити, про існування поглядів стосовно негативного впливу континентальної блокади на експорт сировини.

Тоді, приходимо до логічного висновку, що частка неекспортованої сировини повинна була шукати додаткові напрями використання, що вимагало пошуку

нових ринків збуту, а головне – створення передумов та необхідності у розвитку власної промисловості.

Загалом зовнішньо-економічна політика російського уряду у період 1807 – 1812 рр. переважно зосереджувалась на ідеї самостійного розвитку російської торгівлі під протекторатом держави, відповідно до чого, у Маніфесті від 13 січня 1807 року Міністра комерції Н. П. Румянцева визначались три пріоритетні завдання [6]:

- 1) розвиток вітчизняних акціонерних торговельних товариств;
- 2) надання дозволу представникам дворянства вступати до торговельних гільдій;
- 3) заборона іноземним представникам бути акціонерами торгових домів.

На нашу думку дозвіл представникам дворянства вступати до торговельних гільдій спричинило залучення капіталів заможних родин у розвиток промисловості та інвестування у торгівлю, що сукупно підвищувало швидкість обігу грошових коштів та товарів, на відміну від пасивного зберігання у цінностях, або у грошовій формі.

На додаток до викладеного, слід навести статистичні дані сформовані М. Ф. Злотниковим щодо торговельного балансу Російської імперії до приєднання до блокади та після [1,7,8]:

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі російської імперії у період континентальної блокади

<i>Рік</i>	<i>Експорт</i>	<i>Імпорт</i>	<i>Загальний обіг</i>	<i>Баланс</i>
<i>До приєднання (млн руб. сер.):</i>				
1801	44,5	34,6	79,1	+9,9
1802	49,4	40,3	89,7	+9,1
1803	59,0	44,4	103,4	+14,6
1804	51,7	39,2	90,9	+12,5
1805	60,7	42,7	103,4	+18,0
1806	49,6	37,6	87,2	+12,0
Разом:	314,9	238,8	553,7	+76,1
<i>Після приєднання (млн руб. сер.):</i>				
1807	40,4	27,2	67,6	+13,2
1808	28,3	16,2	44,5	+12,1
1809	34,5	19,8	54,3	+14,7
1810	34,2	20,6	54,8	+13,6
1811	34,7	23,1	57,8	+11,6
1812	38,8	23,2	62,0	+15,6
Разом:	210,9	130,1	341,0	+80,8

* груд.1810 рік 1 руб. асигнацією – до 20 коп. сріблом

Дані зазначені у таблиці свідчать про тенденцію збільшення торговельного балансу при одночасному зменшенні загального обігу товарів, що на нашу думку, є беззаперечним доказом відсутності загального негативного впливу блокади та реформ у зовнішньо-економічній політиці Російської Імперії, з урахуванням позитивного торговельного балансу.

Крім того, Н. М. Дружинін зазначає: “велике значення цей період мав для посилення самостійності національної промисловості. Відторгнення Англії

високими митними бар'єрами, руська мануфактура широко використала складене політичне становище" [9].

Однак, сучасна наукова думка з цього питання розділилася на дві частини: прихильників економічного розвитку внаслідок континентальної блокади, так і тих, хто заперечує позитивний вплив на економіку від її ведення. Останні вказують на одну з причин війни між Французькою та Російською імперіями 1812 року.

Перш за все у ході континентальної блокади у Росії внаслідок відсутності вільного доступу до продуктів привілейованого класу страждала аристократія, при тому, що загальний обіг англійських товарів у російських купців становив лише четверту частину.

Такими чином, можна припустити, що навіть при наявності негативних економічних наслідків від приєднання до континентальної блокади, не залишились без уваги інші проблеми Російської імперії виявлені у ході аналізу: великі видатки на оборону, неефективна монетарна політика, корупція, боргові зобов'язання, недосконала податкова система, проблеми державного управління за рахунок недосконалості функціонування державних органів.

Також, слід звернути увагу на контрабанду товарів, що виникла внаслідок торгівельних обмежень.

За результатами викладеного можна сформулювати головний висновок, який полягає тому, що у континентальна блокада Великої Британії мала загалом опосередковано-позитивний вплив на розвиток національних економік низки країн, до цього залежних від англійських товарів. З однієї сторони Велика Британія тимчасово була обмежена у допуску до європейських ринків для збуту своїх товарів, а з іншого, країни для забезпечення власних потреб отримали передумови для розвитку національної промисловості.

Список літератури:

1. Сироткин В. Г. Континентальная блокада и русская экономика (обзор советской и французской литературы).
2. Понасенков Е. Н. Экономические предпосылки кризиса тильзитской системы в России (1807-1812 гг.) и причины войны 1812 г. *Экономическая история. Обзорение*. 2002. № 8. С. 132 –140.
3. Туган-Барановский М. И. Русская фабрика в прошлом и настоящем. М., 1938.
4. Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен. – Избранные произведения, т. 2. М., 1965.
5. Покровский С. А. Внешняя торговля политики России. М., 1947.
6. ПСЗ, т. XXIX, стр. 974 – 978.
7. М. Ф. Злотников. Указ. соч., табл. 2.
8. Злотников М. Ф. Указ. Соч., стр. 57; ср. ВПР, т. IV прим. 273. «Ведомость вывоза и ввоза товаров, составленная в государственной коммерц-коллегии по донесениям пограничных таможен и застав за 1807 – 1809 г.г. (Со значительными расхождениями против данных Злотникова).
9. Дружинин Н. М., Дмитриев С. С. Революционное движение в России в XIX в. — М.: Наука, 1985. — С. 16. — 484 с.

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПІДПРИЄМСТВА БУДІВЕЛЬНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Рибак Ганна Іванівна

к.е.н., доцент, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.
Бекетова

Головіна Софія Олександрівна

студентка 4 курсу

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.
Бекетова

Формування зовнішньоекономічної стратегії України, пов'язане з інтенсифікацією процесів глобалізації та визначає необхідність урахування всього комплексу зовнішніх умов та внутрішніх реалій економічного розвитку країни, що дуже швидко змінюються. Ефективна інтеграція України до системи світогосподарських зв'язків передбачає наявність чітко опрацьованих напрямів реалізації її зовнішньоекономічної стратегії, яка найкраще відбиває конкурентні переваги і забезпечує стійкі темпи економічного зростання. Розвиток зовнішньоекономічної стратегії у напрямку інерційної диверсифікації експорту передбачає широке залучення у зовнішньоекономічну діяльність регіонів і об'єднаних територіальних громад країни, що визначає інтенсивність і масштаби зростання ЗЕД підприємств країни і обумовлює підвищення ролі держави у створенні сприятливих умов для її розвитку.

В умовах глобалізації економіки та фінансів, нових досягнень науково-технологічного прогресу роль міжнародної торгівлі товарів та послуг як об'єднуючої складової суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності все більше посилюється. І хоча в умовах пандемії та військового конфлікту обсяг зовнішніх торгових зв'язків катастрофічно зменшився, ця область залишається надзвичайно важливою, особливо для забезпечення багатьох країн життєво важливими продуктами, особливо харчовими, медичними, фармацевтичними продуктами та технологіями, особливо у будівництві.

В структурі національних економік інтегративну роль відіграє багатопрофільна будівельна індустрія, розвиток якої забезпечує мультиплікаційний ефект для економічного зростання інших секторів і сфер життєдіяльності через її безпосередню участь в розширеному відтворенні основних фондів, удосконаленні просторової структури, ефективне природокористування та енергоефективність, створення належної бази для матеріального та культурного рівня життя народу, розвиток міжнародного співробітництва. В силу своєї виключної ролі та виконання важливих функцій у процесі економічного і соціального відтворення будівництва завжди було і залишається однією із найбільш інвестиційно привабливих та прибуткових сфер

бізнесу. Тому і міжнародна торгівля товарами та послугами будівельної сфери є важливою ланкою у міжнародному співробітництві та економічному розвитку.

Відповідно зростання зовнішньої торгівлі будівельного сектору забезпечує покращення якості життя населення території та створення умов для її відтворення, сприяючи досягненню рівноваги та цілісності розвитку регіонів та національної економіки за рахунок зменшення існуючої міжтериторіальної та міжрегіональної відмінності в рівні безпеки житла. Відповідно ринок будівельних матеріалів є головною складовою будівельної галузі.

В теперішніх умовах участь країни у міжнародному обміні товарами та послугами відіграє дуже помітну роль у розвитку економіки, надає можливості підтримувати та модернізувати процеси відтворення шляхом зміни обсягу використовуваних ресурсів, а також перетворення їх матеріальної форми.

Загалом форми міжнародної торгівлі представлені імпортом та експортом. Експорт дозволяє розширити виробництво поза внутрішніми потребами, збільшувати зайнятість, заробітну плату, дохід підприємств та населення. Дохід валюти від експорту є основним джерелом фінансування імпорту товарів та послуг.

Імпорт, у свою чергу, забезпечує сектори економіки сировиною та матеріалами, які не виробляються в країні, використовуючи імпортне обладнання, оновлюють технологічну базу підприємств, через імпортні товари утворюється помітна частина ресурсів роздрібної торгівлі. Митні виплати, включаючи податки, є важливою статтею надходжень до бюджету, забезпечуючи шосту частину його доходів.

За даними Державної служби статистики загальні обсяги міжнародної торгівлі скоротилися під час пандемії. У I кв. 2021 року результати зовнішньоекономічної діяльності були негативними як через повільне відновлення зовнішнього попиту, так і протекціонізм інших країн. Відбулося зниження реального експорту товарів та послуг і становило 17,4% і ця складова виявилася найбільшою серед компонент ВВП за рівнем падіння. При цьому вартісні обсяги експорту товарів і послуг за даними НБУ (Платіжний баланс) зросли на 6,7% за рахунок цінового фактору (рис.1) [1].

Зважаючи на поступове відновлення внутрішнього попиту, у I кв. спостерігалось зростання як вартісних, так і фізичних обсягів імпорту товарів та послуг. Так, у фізичному вимірі імпорт товарів та послуг зріс на 3,7%, у вартісному (за даними НБУ) – на 4,2%, що, переважно, зумовлено реалізацією відкладеного попиту на імпортні товари, зокрема, у сегменті високотехнологічної продукції (зокрема виробництва електричного устаткування та виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції), а також зростанням закупівлі енергоносіїв через поживавлення попиту [1].

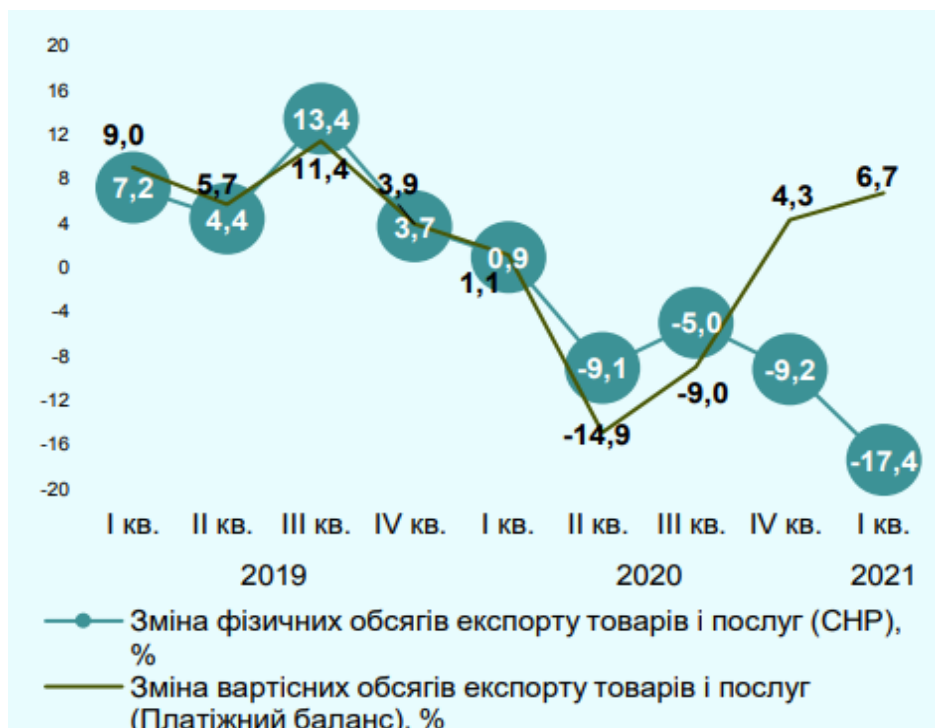

Рис.1. Зміна фізичних та вартісних обсягів експорту товарів та послуг, (% до відп. періоду попер. року) [2].

І найбільше скорочення ВВП відбувалося саме за галуззю «Будівництва» (12,7%) в першу чергу, через збільшення витратності будівельної діяльності.

Вихід підприємств на зовнішній ринок будівельного сектору може дозволити покращити показники зовнішньоторговельного обороту. Але для цього слід мати переваги на міжнародному ринку, головною з яких є це цінова політика. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність передбачає значні трансакційні витрати, що несе за собою негативний вплив на розширення ринків збуту та зниження конкурентоспроможності за кордоном, тому доцільно переглянути всю систему організації транспортувань, що дозволить бути більш конкурентоздатними на зовнішньому ринку.

Для підвищення економічної ефективності експортних операцій слід, або долучити сторонню компанію, або використати метод скорочення витрат на транспортування.

Оптимізація логістичних ланцюгів може бути досягнута шляхом переходу на аутсорсинг логістики, тобто передача всіх функцій логістичних підрозділів сторонній компанії – логістичного посередника. Окрім того при виборі аутсорсингової компанії слід обрати ще й умови транспортування, що дозволяє як знизити його вартість, так й скоротити терміни доставки продукту до споживача, що позитивно впливатиме на фінансові результати фірми.

Запропоновані заходи дозволять скоротити витрати на реалізацію, тим самим збільшивши економічну ефективність експорту та прибуток від нього, що відповідно дасть конкурентні переваги та можливість варіювання ціною. Комплексний підхід до щодо експорту будівельних матеріалів створить можливість розвивати дану галузь, яка в свою чергу синергетично вплине на інші і дасть поштовх для економічного зростання країни.

Список літератури:

1. Огляд ВВП у I кварталі 2021 року. Міністерство економіки України
Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування
URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=d214f504-d5d9-433a-9292-8258b9e9802d>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL:
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Самошкіна Ірина Дмитрівна

кандидат економічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет, Україна

В ринкових умовах основою виживання та стабільного становища підприємства є його фінансова стійкість. Саме фінансова стійкість підприємства характеризує ефективність операційного, інвестиційного та фінансового розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, постачальників, власників. Фінансова стійкість підприємства характеризується таким станом фінансових ресурсів, який відповідає потребам розвитку та вимогам ринку, а в сучасних умовах вона стає якісною характеристикою фінансових можливостей підприємства та його партнерів.

У сучасних умовах розвитку економіки суб'єкти господарювання самостійно планують та здійснюють фінансово-економічну діяльність. При цьому найбільше уваги приділяють забезпеченню стабільності та прогнозуванню можливостей економічного зростання, що є неможливим без визначення таких базових характеристик, як платоспроможність та фінансова стійкість.

Фінансова стійкість підприємства є однією з головних умов успішної і стабільної роботи підприємства в ринкових умовах. Якщо підприємство фінансово стійке, то воно має ряд переваг перед іншими підприємствами такого ж профілю при отриманні кредитів, залученні інвестицій, у виборі постачальників і в підборі кваліфікованих кадрів. Чим вища стійкість підприємства, тим більш воно незалежне від несподіваної зміни ринкової кон'юнктури і, отже, тим менше ризик банкрутства. Управління фінансовою стійкістю є одним з основних елементів фінансового менеджменту на підприємстві, необхідною передумовою стабільного розвитку підприємства[1].

В умовах нестабільної економіки кожний суб'єкт господарювання постійно шукає шляхи підвищення ефективності своєї діяльності, тому оцінка фінансової стійкості є однією з найважливіших засад діяльності підприємств, яка надає інформацію про фінансові можливості підприємства на перспективу. Вона є необхідною умовою життєдіяльності підприємства та забезпечує високий рівень конкурентоспроможності.

Ринкова трансформація вітчизняних підприємств вимагає якісно нового підходу до оцінки фінансового стану підприємств, його необхідності та значущості в системі фінансового управління. Виняткового значення набуває визначення кількісних та якісних величин, які б характеризували стабільність, надійність підприємства як партнера в ринкових відносинах, його здатність маневрувати фінансовими ресурсами для досягнення ефективної підприємницької діяльності[2].

В умовах функціонування ринкової економіки підприємства повинні самостійно планувати, оцінювати та аналізувати свою діяльність, контролювати

за всіма процесами. Найбільш важлива характеристика фінансово-економічної діяльності підприємства – фінансова стійкість.

Загалом, фінансова стійкість юридичної особи – якісна характеристика. Її можна представити як вміння підприємства ефективно працювати та вдосконалюватись[3]. Вона характеризується необхідним рівнем забезпеченості ресурсами та успішним управлінням ними, яке гарантує платоспроможність, рентабельність та прибутковість підприємства.

Тобто, фінансова стійкість підприємства – можливість юридичної особи не тільки ефективно працювати, але й розвиватись, забезпечувати збалансованість активів та пасивів у зовнішньому та внутрішньому середовищах, що постійно змінюється. Саме це зможе гарантувати стійку платоспроможність та стабільну інвестиційну привабливість, що не перевищує можливий рівень ризику.

Можна підсумувати, що фінансова стійкість – одна із найбільш важливих характеристик фінансового стану юридичної особи. Але в той же час це поняття є, мабуть, найскладнішим із тих, що характеризують діяльність підприємства, його ефективне функціонування. Це пояснюється відсутністю загального визначення цього терміну не тільки у вітчизняній, але і у закордонній літературі.

В різних наукових статтях є різні трактування цього поняття. Деякі вчені кажуть, що фінансова стійкість це, зі свого боку, довготривала платоспроможність підприємства. Інші науковці, що це доцільна структура оборотних активів та їх правильне використання. Є ще така думка, що фінансова стійкість показує наскільки стабільна діяльність певної юридичної особи в довгостроковій перспективі й знаходиться співвідношенням власних та позикових коштів, їх раціональним використанням.

Вона дозволяє організації забезпечувати такі види стійкості: кадрову й маркетингову, допомагати розвитку техніко-технологічної і виробничої стійкості, підтримувати протягом всього часу інвестиційну стійкість, покращити ефективність процедури управління (рисунок 1). Отже, можна зробити висновок, що фінансова стійкість підприємства – запорука постійного розвитку та незмінного функціонування.

Одна з багатьох проблем аналізу та оцінки фінансової стійкості юридичних осіб – відокремлення від інших характеристик фінансового стану підприємства. Воно обумовлене тим, що під час проведення комплексної оцінки стану юридичної особи одні й ті ж самі показники, що мають різні назви зараховуються багатьма науковцями до різних груп, а не тільки до коефіцієнтів фінансової стійкості [4].

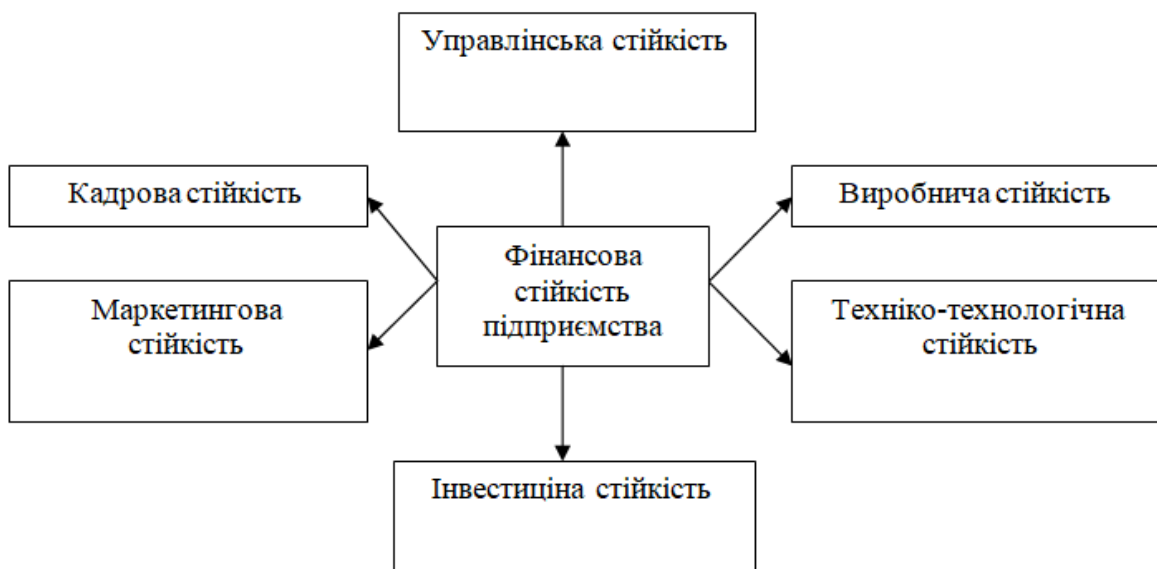

Рисунок 1- Вплив фінансової стійкості на інші складові стійкості підприємства

Наприклад, деякі науковці характеризують фінансову стійкість юридичної особи як довгострокову ліквідність або порівнюють до платоспроможності.

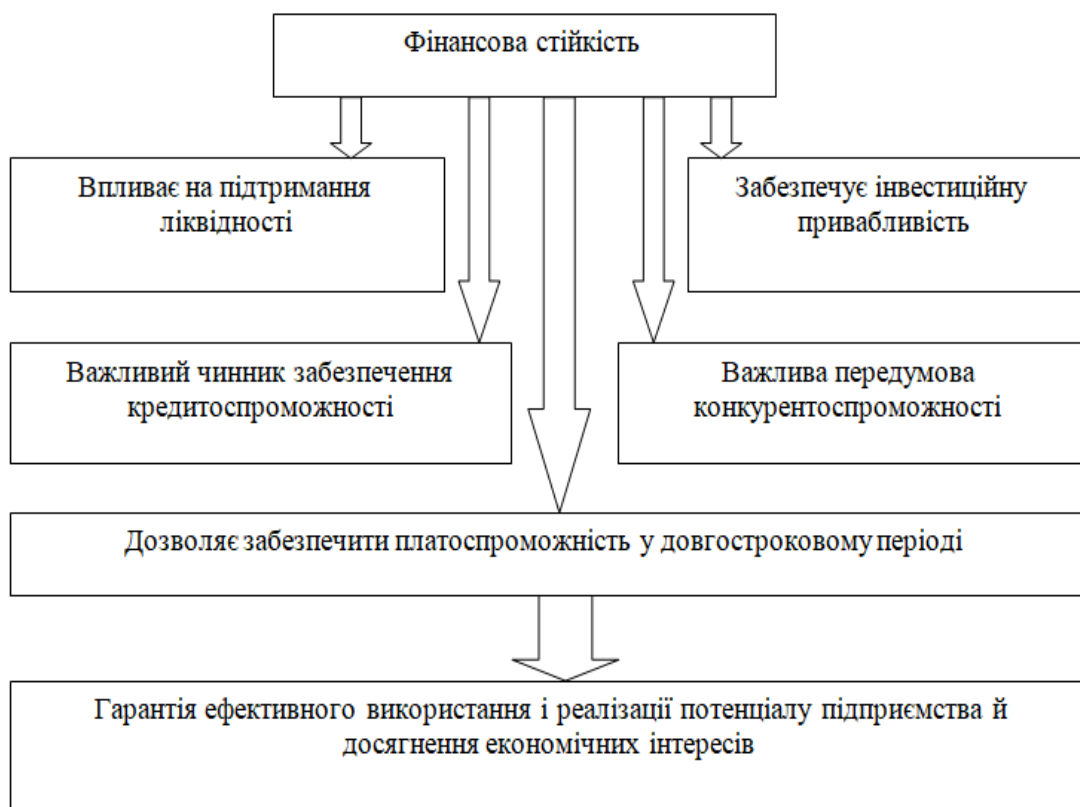

Рисунок 2 - Співвідношення фінансової стійкості з іншими показниками фінансового стану підприємства

Для того, щоб забезпечити фінансову стійкість підприємства, потрібно ефективно здійснювати управління формуванням, накопиченням і

застосуванням фінансових ресурсів юридичної особи, особливо управляти структурою капіталу.

Управління фінансовою стійкістю здійснює вищий управлінський персонал підприємства. Воно полягає у підтриманні належного рівня стійкості фінансового стану юридичної особи у довгостроковій перспективі шляхом підтримання наявності оптимальної частини власного капіталу в загальній сумі джерел фінансових ресурсів організації [5].

Для того, аби забезпечити необхідний результат за допомогою ефективного управління фінансовою стійкістю, потрібно поєднувати доцільно спрямований взаємовплив усіх часток фінансового механізму управління.

Саме тому в організації існує механізм управління фінансовою стійкістю.

Рисунок 3 - Основні складові механізму управління фінансовою стійкістю підприємства

Управління фінансовою стійкістю юридичної особи – одне з більш важливих функціональних напрямів системи управління фінансовими ресурсами, яка дуже тісно об’єднана з рештою систем управління[6].

Загалом, управління фінансовою стійкістю – система методів, принципів розроблення та втілення управлінських рішень, які пов’язані з тим, аби забезпечити оптимальний стан фінансових ресурсів, їх розподіл та формування, що дозволив би організації розвиватись за допомогою підвищення дохідності,

збільшення прибутку та капіталу. При цьому зберігається платоспроможність й кредитоспроможність, підтримується та забезпечується фінансова рівновага юридичної особи.

Всі проблеми, які виникають в процесі управління фінансовою стійкістю, з'являються через вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Саме через це є потреба шукати оптимальні напрямки захисту підприємства від їх несприятливого впливу, визначати методи швидкого усунення потенційних загроз та адаптації до наявних умов діяльності.

Отже, для того, щоб забезпечити стійкість фінансового стану юридичної особи, треба безупинно здійснювати контроль та застосовувати необхідні заходи щодо утворення та використання ресурсів, враховуючи при цьому тактичні та стратегічні завдання діяльності підприємства на ринку.

Список літератури

1. Барановський О.А. Теоретичні аспекти оцінки фінансової стійкості підприємства. *Економіка та суспільство*. Мукачівський державний університет. Випуск. 15. 2018 р. С. 206-212.
2. Гут Н.Р. Проблеми управління фінансовою стійкістю підприємства та шляхи їх вирішення. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 67-69.
3. Гуцул М.О. Фінансове забезпечення стійкого розвитку підприємства: економічна сутність та особливості. Економічні науки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2016. Випуск 17.Ч.1. С.112 – 115.
4. Забедюк М.С. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Економічний форум*, №3. 2016. С.195-198 (197).
5. Ільчук В.П., Шпомер Т.О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектора економіки. *Проблеми економіки*, 2018. №2 (36). С.310-316.
6. Козлова О.С. Методика оцінки фінансової стійкості підприємства. *Економічні науки. «Молодий вчений»*, 2017. №10 (50). С. 914 – 918. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/207.pdf> (дата звернення: 17.06.2022).

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Чернух Діана

аналітик суспільних процесів, магістр з менеджменту

Трушкіна Наталія

кандидат економічних наук, старший дослідник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

У теперішньому сьогоденні, коли спостерігаються різноманітні глобальні кризові явища (політичні та військові конфлікти (повномасштабна війна в Україні), криза доткомів, нафтова криза, світова пандемія COVID-19), які безпосередньо та однозначно впливають на функціонування та подальший ефективний розвиток підприємства, а особливо на стан його корпоративної культури [1-9]. Адже саме кожен працівник зі своїм потенціалом (професійним, особистим, творчим) є дороговартісним активом підприємства та ключовим фактором його подальшого успіху [10].

Так, у 2019 р. світ зіткнувся з COVID-19 який показав яким непрогнозованим може стати ретельно сплановане життя. Спочатку пандемія змусила перебудовувати та змінити усі процеси та сталі напрямки роботи, логістичних провайдерів які роками вибудовувалися на важкій праці та поступово звикали до нового ковідного ритму життя. Як вже 24 лютого 2022 р. Україна та світ прокинулися від повномасштабної війни на нашій території. Відкрите протистояння з росією стало для нашої держави серйозним викликом, який потребує загальної консолідації й оптимізації всіх суспільних процесів.

З початку вторгнення в Україну більше 750 компаній оголосили про вихід з росії та засудили її агресію, оскільки це не відповідало їхнім моральним та етичним принципам (будувати бізнес на крові не винних людей), але на сьогоднішній день є деякі компанії, що продовжують працювати в країні-агресорі, не дивлячись ні на КСВ, ні на корпоративну культуру даних установ. Так список таких компаній був вперше опублікований 28 лютого the Chief Executive Leadership Institute Yale School of Management [11]. Він широко розповсюджувався серед керівників міжнародних компаній, урядовців та ЗМІ як найавторитетніше джерело та започаткував історичний рух.

Проте слід відзначити, що за останні три місяці багатонаціональні фірми та їхні фонди активно виділяють матеріальну допомогу українським організаціям (наприклад, 22 млн дол. IKEA, 16 мільйонів LEGO Group, 10 млн дол. кожна – криптогіганти Binance і Carlsberg Group, по 5 млн дол. від Biedronka, LVMH, Amazon) [12].

Сьогодні більше половини українського бізнесу працює навіть під час війни. Наприклад, Європейська бізнес-асоціація провела 6 березня 2022 р. опитування (рис. 1), згідно з яким 52% українських компаній хоч і з обмеженнями, але

працюють. Ще 27% призупинили, але хочуть відновлювати свою діяльність. 63% компаній продовжують платити зарплату у повному обсязі, а 45% ще й здійснюють додаткові або авансові виплати. Лише 3% компаній були змушені скоротити зарплату, а 1% відправили працівників у неоплачувану відпустку, не платять зарплату або змушені звільняти працівників. Більшість бізнесів підтримують армію чи територіальну оборону: 41% допомагають фінансово, 35% підтримують працівників, які захищають країну, 31% постачають продукти, 29% постачають послуги, 16% - ліки, 9% - засоби захисту та оборони [13].

Рис. 1. Війна: Реакція Бізнесу

Джерело: складено за результатами опитування, проведеного Європейською бізнес-асоціацією.

Слід відзначити, що сьогодні найбільш вагомий внесок роблять вітчизняні підприємства. Так за даними центру «Розвиток КСВ» було створено перший Каталог внеску бізнесу в перемогу України, який вже налічує діяльність понад 300 компаній. Серед топ-6 галузей компаній, що представлені в Каталозі кейсів CSR – ІТ-сфера (87 компаній), сільське господарство (37 компаній), готельно-ресторанний бізнес (23 компанії) і роздрібна торгівля (23 компанії), промисловість і виробництво (17 компаній) та логістика (15 компаній), інші сектори економіки – 112 компаній. Основні напрями внесків українського бізнесу під час війни – фінансова допомога, гуманітарна підтримка, сплата податків наперед, участь в інформаційному спротиві, допомога співробітникам/-цям, ІТ-підтримка. Так фінансова допомога загальну суму якої направили 72 компанії (із 314 в переліку) на підтримку армії склала понад 2,77 млрд грн на спеціальні рахунки НБУ та профільні фонди. На гуманітарну допомогу було перераховано понад 3,45 млрд. Допомога продуктами від компаній становить понад 201,6 млн грн, проте це сума, яка зазначається самими компаніями, а насправді ця сума в кілька десятків разів більша. Загалом, 136 компаній передавали продукти ЗСУ, ТРо, лікарням та громадам. Також 17 компаній допомагали логістикою та збором допомоги, а ще 15 – організували процес евакуації населення. Було передано більше ніж 60 тис. л палива від АЗС та підприємств для потреб армії та лікарень (карет швидкої допомоги). 19 компаній, в тому числі фармацевтичний бізнес, аптеки, клініки, передали ЗСУ, лікарням та населенню на території бойових дій ліків на суму понад 71,3 млн грн. Відбувається сплата податків наперед компанії сплачують авансом суми, які

розраховуються на основі аналогічних періодів минулого року. 17 компаній сплатили податки наперед на суму більше ніж 3,67 млрд грн. Більшість з них – ІТ-компанії (8 компаній), а також агробізнес (2 компанії), банки (3 банки), страхова компанія (1 компанія), виробництво (2 компанії) та роздрібна торгівля (1 компанія).

Інформаційний спротив став ще одним фронтом для українців. Компанії працюють над розповсюдженням правди про війну росії в Україні у всьому світі – запускають таргетовану рекламу у соціальних мережах, надання доступу до новин, телеканалів, проведення інтернету та ТБ у бомбосховищах. 67 компаній, серед яких в основному ІТ та digital компанії й агентства, інформаційно підтримали українців. Це включає надання доступу до новин, телеканалів та розробку нестандартних програм – виявлення розташування російських військ, для пошуку зв'язків компаній з ринком росії та білорусі та інші. Відбувається піклування про власних співробітників/-ць у перші дні війни компанії організовували релокейт працівників/-ць до Західної України та за кордон, відкривають нові офіси та, навіть, нові вакансії для українців. Сьогодні компанії пропонують віддалену роботу та в офісах на більш-менш безпечних територіях. Підприємства намагаються зберегти роботу та зарплати, надають матеріальну допомогу. Так допомога включала наступні види: матеріальна, релокейт, психологічна підтримка, а також допомога сім'ям та впроваджені програми для дітей співробітників/-ць.

Активно впроваджується ІТ- підтримка. Надається безкоштовний доступ до сервісів: книг, додатків, тощо. Крім надання доступу до вже існуючих додатків, компанії створюють нові, які є нагальними для сьогодення українців. Одним із таких є додаток з повідомленням про повітряну тривогу, для пошуку роботи, волонтерства, допомоги аграріям, а також створення національного роумінгу операторами України для безперебійного зв'язку населення, наскільки це можливо [14].

Так, з початком повномасштабної війни діяльність підприємств зазнала значних змін. Відбулися трансформаційні зміни і у філософії корпоративної культури, яка роками вибудовувалася за для ефективного функціонування компаній та добробуту його співробітників. Сьогодні перед корпоративною культурою логістичних компаній України постали нові цілі, насамперед не лише перед працівниками даних структур, але й перед самим суспільством: допомогти країні вистояти, вижити, врятувати та зберегти життя українців. Оскільки посилюється розуміння цінності кожної людини в команді, її безпеки, здоров'я, мотивації.

Основною метою корпоративної культури у теперішніх реаліях – є забезпечення високої прибутковості підприємства за допомогою удосконалення управління людськими ресурсами задля забезпечення лояльності працівників до керівництва, виховання у співробітників позитивного ставлення до підприємства [15].

За три місяці війни у компаніях відбулося переосмислення власної ролі у досягненні спільної цілі для всіх українців – перемоги у війні. Зрозумівши яку цінність приносить кожен співробітник компанії, а компанія – країні, поступово

створилася певна воєнна практика корпоративної культури, яка дає змогу максимально ефективно працювати в нових умовах та реаліях. На сьогоднішній день логістичні підприємства вибудовують нову корпоративну культуру в умовах сучасних викликів, яка базується на кількох ключових ціннісних орієнтирах. По-перше, за рахунок усвідомлення цінності кожної людини в команді і ролі компанії в досягненні головного – перемоги України.

Окрім цього, корпоративна культура розбудовується через відновлення соціальної стійкості. Оскільки першочерговим завданням перед компанією постає задоволення нагальних потреб своїх працівників, партнерів, споживачів, громадян вільної країни. Також спостерігається усвідомлення відповідальності перед працівниками та партнерами, які і далі працюють, часто змінивши звичні обов'язки і перейшовши в режим роботи 24 на 7.

Сьогодні корпоративну культуру та корпоративну соціальну відповідальність логістичних підприємств здебільшого зосереджено на таких ключових напрямках, як:

- 1) допомога тимчасово переміщеним особам (розміщення, предмети гігієни, одяг, речі, медикаменти та харчування);
- 2) допомога збройним силам України (ЗСУ) та територіальної оборони (ТРО);
- 3) соціальні кухні (організація харчування на безоплатній основі, роздача продуктів харчування);
- 4) вантажні та гуманітарні перевезення в зону воєнних дій;
- 5) надання та закупівля вантажівок для потреб ЗСУ та ТРО;
- 6) фінансова підтримка армії та економіки України;
- 7) міжнародна підтримка (так за перший місяць війни компанія ZAMMLER GROUP здійснила більше 120 гуманітарних рейсів, враховуючи внутрішні та міжнародні, а також надала складське приміщення в Казахстані та Польщі для формування гуманітарного штабу задля допомоги Україні) (рис. 2) [16].

Сьогодні логістика – це один з найголовніших та найважливіших викликів сучасного світу, адже до «гарячих» точок не можливо дістатися без «зелених коридорів». Наразі в Україні централізовано та постійно допомагають перевозити гуманітарні вантажі «Укрзалізниця», «Нова пошта» та Meest Express.

Починаючи з кінця лютого 2022 року корпоративна культура та КСВ логістичних компаній як і сама їх діяльність спрямована сьогодні на корпоративне волонтерство («Нова пошта» – відбуваються регулярні доставки гуманітарних вантажів в зону бойових дій та постраждалому від воєнних дій населенню України, доставляється міжнародна допомога ТРО, медикаменти, ліжка, продукти харчування). Значну роль відіграє – корпоративна благодійність оскільки наразі працівники компаній віддають більше на благодійність у порівнянні з періодом до повномасштабної війни, відбувається збільшення ваги корпоративних внесків на благодійність [13]. Змінилися також і самі пріоритети та цінності корпоративної культури логістичних підприємств, так у центрі сучасного цивілізованого бізнесу основним елементом виступає людина, а сам бізнес ведеться доброчесно та прозоро.

Рис. 1. Логістика у військовий період

Джерело: побудовано за даними [16].

При цьому варто зазначити, що спостерігається збільшення гнучкості та зниження ефективності логістичних підприємств. Змінився графік роботи він став гнучкішим, намагаючись адаптуватися до черг на кордонах, перепадів інтернет-з'єднань в селах та чергувань повітряної тривоги. Відбувається масовий перехід командної свідомості на орієнтацію та результат, а не відпрацьовані години. Відбулися зрушення і в традиційному діловому етикеті, який зазнав змін ще в період COVID-19, а етикет діджитал-комунікації викристалізувався (відбувається толерантне ставлення співробітників до зниження якості поганої картинки та звуку, запізньень, щодо відео конференцій) [15].

Попри це слід відзначити, що на діяльність корпоративної культури в умовах війни впливають і ситуаційні фактори під впливом яких наразі і функціонує корпоративна культура зокрема на поведінку як окремого співробітника, так і загалом колективу (*табл.*).

Для підтримки та розвитку корпоративної культури в умовах війни все більшого та важливого значення набувають такі основні складові, як корпоративні цінності, роль лідера та бренд роботодавця. У період кризових ситуацій співробітники особливо потребують поведінкового орієнтиру, а ініціювання цінностей компанії безпосередньо мають виходити від керівників у вигляді зразків поведінки, які вони демонструють, і рішень, які вони приймають [16].

На даний час ефективний розвиток корпоративної культури дозволяє визначити силу культури компанії, що, в свою чергу, дає можливість спрогнозувати стійкість підприємства при впливі зовнішніх і внутрішніх деструктивних чинників. З урахуванням наслідків війни на ключові бізнес – процеси, стратегії компаній, які безсумнівно, будуть зазнавати трансформаційних змін [17].

Таблиця

Ситуаційні чинники, що впливають на корпоративну культуру
логістичних компаній в умовах війни в Україні

Ситуативний чинник	Особливість чинника	Наслідки впливу на корпоративну культуру в умовах війни
Комунікація та взаємодія	Переважають офіційні та дистанційні	Під час війни співробітникам логістичних компаній доводиться постійно узгоджувати власні свої очікування та поведінку з особистими та корпоративними цілями; повідомлення від керівництва можуть бути не послідовними; мережа обмежена комунікації здійснюються лише за певною вимогою, що суттєво знижує та гальмує розвиток партнерських відносин; підтримка співробітників в період війни; під час дистанційної роботи мало можливостей для зустрічей та подій.
Співпраця	Носить формальний характер	Офіційні канали спілкування обмежують виникнення спонтанної взаємодії в офісі, де зусилля інших співробітників більш помітні; втома від співпраці настає через багато віртуальних зустрічей, які беруть участь у спільній розробці та реалізації ідей визнання зусиль співробітників буде менш помітним для інших членів команди та керівництва
Безпека	Виникає необхідність посилення заходів безпеки всередині компанії та під час комунікації	Через віддалені канали зв'язку важче виявити сигнали, які вказують на емоційні реакції, і обмежені фізичні сигнали можуть бути неправильно прочитані; важко передати співчуття та співпереживання; проблема встановлення довіри з боку керівництва до роботи співробітників компанії.

Джерело: узагальнено, апробовано та складено на підставі [18].

Наприклад, за період війни в Україні у логістичних компаніях спостерігаються неформальні зв'язки у командах. Зокрема працівники між собою стали більш відкритими та щирими у спілкуванні з колегами, проводяться small talk перед зустріччю, створюються інформаційні канали для команди з контентом, що буде надихати та підтримувати, запускаються чати для керівників (обговорення робочих задач та інформації), CEO щоранку записують мотиваційні повідомлення команді, відбуваються ранкові координації на кожному рівні компанії, зберігається спокій та координована робота працівників.

У XXI столітті війна в Україні не тільки поставила під питання готовність компаній оперативно та швидко адаптувати операційні процеси під нові умови, а й показала бізнесу важливість корпоративної культури [19]. Ситуаційні чинники, які виникають під впливом різних нестабільних чинників у середині країни сьогодні є рушійним чинником реорганізації корпоративної культури логістичних компаній, які впливають на поведінку не лише окремого співробітника, але й і загалом на весь колектив, а також і на саме відношення до цієї компанії споживача. Для підтримки та розвитку корпоративної культури в період війни важливого значення набувають такі основні складові як

корпоративні цінності, роль лідера та бренд роботодавця, оскільки слугують основним орієнтиром для співробітників та клієнтів компанії щодо цінностей підприємства, прозорості та перспективності його діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні впливу цифрових технологій і процесів на розвиток корпоративної культури логістичних компаній.

Список літератури:

1. Hryhorak M. Yu., Leha V. O. Corporate culture reengineering strategy of a multinational logistics company. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*. 2020. Vol. 3. P. 18-28.
2. Trushkina N., Abazov R., Rynkevych N., Bakhautdinova G. Digital Transformation Organizational Culture under Conditions of the Information Economy. *Virtual Economics*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 7-38. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01(1)).
3. Трушкіна Н. В., Ринкевич Н. С. Маркетингова стратегія управління розвитком організаційної культури підприємств. *Проблеми економіки*. 2020. № 2(44). С. 303-311. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-303-311>.
4. Трушкіна Н., Ринкевич Н. Модернизация организационной культуры предприятий в эпоху цифровых преобразований. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. № 2. P. 144-173.
5. Kharchyshyna O., Trushkina N. Diagnosis of organizational culture and trends in its development in higher education. *Modern management: theories, concepts, implementation: monograph* / M. Duczmal, T. Nestorenko (Eds.). Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 294-308.
6. Харчишина О. В., Трушкіна Н. В. Клієнтоорієнтованість як ключовий принцип трансформації організаційної культури підприємства. *Moderní aspekty vědy: XI Díl mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2021. Str. 128-139.
7. Харчишина О. В., Трушкіна Н. В. Особливості організаційної культури підприємств у сфері готельних послуг. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 309-319. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-309-319>.
8. Харчишина О., Трушкіна Н., Ринкевич Н. Теоретико-методичні та практичні засади управління трансформацією організаційної культури підприємств. *Věda a perspektivy*. 2021. № 3(3). S. 126-146. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3\(3\)-126-146](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3(3)-126-146).
9. Григорак М. Ю., Чернух Д. Концепція реінжинірингу корпоративної культури логістичної компанії в умовах пандемії. *Achievements and prospects of modern scientific research: Abstracts of the III International Scientific and Practical Conference (Argentina, Buenos Aires, February 7-9, 2021)*. Buenos Aires: Editorial EDULCP, 2021. P. 291-295.

10. Химич І. Г. Формування корпоративної культури підприємства в сучасних економічних умовах. *Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем*. 2015. № 31. С. 105-116.
11. Список компаній, які працюють в росії. URL: <https://yale.app.box.com/s/11lqy1d3yn1kf9xa3r96k9sb6w5m4qea>.
12. Корпоративна соціальна відповідальність та війна в Україні. *Громадський простір*. 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news= korporatyvna-sotsialna-vidpovidalnist-ta-vijna-v-ukrajini>.
13. Більше половини українського бізнесу працює навіть під час війни. *UKRAINE INFORM*. 2022. URL: <https://ukraine-inform.com/news-ekonomika-business/107371-b-l-she-pолоvini-ukra-ns-kogo-b-znesu-pracyu-nav-t-p-d-chas-v-yni.html>.
14. Український бізнес і війна: каталог внеску бізнесу в перемогу України від CSR Ukraine. *Центр «Розвиток КСВ»*. 2022. URL: <https://mind.ua/news/20239691-ukrayinskij-biznes-i-vijna-katalog-vnesku-biznesu-v-peremogu-ukrayini-vid-csr-ukraine>.
15. Маковоз О. С. Корпоративна культура як складова управління підприємством. *Проблеми та перспективи функціонування підприємства та підприємництва*. 2015. № 2. С. 187-191.
16. Незламність та єднання: місяць роботи ZAMMLER у нових реаліях. URL: <https://www.zammler.com.ua/news/nezlamnist-ta-yednannya-misyats-roboty-zammler-u-novyh-realiyah/>.
17. Daum D. L., Mastrangelo P. M. 2Global Workplace Culture Survey: The impact of COVID19 in the United States working population. *CultureIQ*. 2020. URL: <http://go.cultureiq.com/gwcsreport-2020-download>.
18. Іванченко Г. В. Вплив пандемії COVID-19 на формування та розвиток корпоративної культури компанії. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. Т. 1. № 5. С. 150-154. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5\(1\)-25](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(1)-25).
19. Global Talent Trends Study. 2021. URL: <https://www.mercer.com/our-thinking/career/global-talent-hrtrends.html>.

ВІТЕР НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВИКОНАННЯ ПОЛЬОТІВ ПОВІТРЯНИХ

Rekhin Denys,

Senior Lecturer

Flight Academy of the National Aviation University

В даній роботі розглядається вітер як одна з основних складових формування клімату на території України. Вітер – горизонтальне переміщення повітря відносно земної поверхні. Переміщення повітряних мас зумовлюється циркуляцією атмосфери і визначається наявністю стаціонарних баричних центрів, а також характером підстильної поверхні та формою рельєфу. За напрям вітру в метеорології прийнята та частина горизонту, звідки він віє. Він визначається в градусах або в румбах. У розподілі переважаючого напрямку вітру за рік виділяються дві зони, що знаходяться по обидва боки від великої осі Воєйкова, яка проходить приблизно у напрямі Кишинів - Луганськ. У цих зонах переважає вітер протилежного напрямку: на північ від осі — вітер із західною складовою, на південь — зі східною. На Південному березі Криму спостерігається вітер північно-західний та західний.

Важливою характеристикою вітрового режиму є швидкість вітру, яка визначається баричним градієнтом та умовами циркуляції атмосфери. Протягом року чітко виражені послідовні зміни швидкості вітру [1].

З вітром пов'язане таке атмосферне явище, як шквал — короточасне різке збільшення швидкості вітру, що супроводжується зміною його напрямку і являє собою вихор з горизонтальною віссю. Горизонтальні рухи повітря безпосередньо впливають на виконання польотів повітряне судно. Характеристики приземного вітру впливають на зліт та посадку повітряного судна, а вітер на висотах на навігаційні елементи польоту. При сильному вітрі на аеродромі можуть виникати такі небезпечні для авіації явища погоди, як заметілі та пилові бурі, які погіршують видимість нижче мінімуму аеродрому [3].

Також в роботі наведене практичне застосування побудови рози вітрів, в даному випадку – для визначення оптимального напрямку злітно посадкової смуги. Розу вітрів враховують при будівництві злітно посадкової смуги, плануванні населених пунктів, оцінці взаємного розміщення жилих масивів та промислових зон (з точки зору напрямку переносу домішок з промислової зони), а також у багатьох інших господарських задачах. Роза вітрів, побудована за даними реальних спостережень, дає змогу визначити напрям переважаючого вітру, зі сторони якого найчастіше приходить повітряний потік в дану місцевість.

Отож ми бачимо, що горизонтальні рухи повітря безпосередньо впливають на виконання польотів повітряним судном. Цей вплив проявляється двояким чином: вітер, як повітряне середовище, що рухається, змінює швидкість і напрям переміщення повітряного судна по відношенню до земної поверхні; внаслідок того, що структура вітру носить турбулентний характер, порушується рівновага

аеродинамічних сил при горизонтальному польоті, за рахунок чого з'являються додаткові прискорення, що спричиняють шкідливі перевантаження та бовтанку.

Середні швидкості вітру на території України улітку варюється в діапазоні від 3 до 6 м/с, усередньому на території України — до 5 м/с. Узимку загалом вітри сильніші, досягаючи 5-8 м/с. Швидкості бризів, сильніших улітку, усередньому становлять 1-5 м/с, максимально досягають 6-7 м/с на більшій частині узбережжя та до 9 м/с біля Євпаторії. Рекордна швидкість вітру в Україні за весь час метеоспостережень 180 км/год. зафіксовано на горі Ай Петрі в Криму [2,4].

Напрямки та швидкості вітрів на території України визначаються різноманітними чинниками і тому досить різноманітні. Україна входить до зони західних вітрів помірного поясу, проте вплив процесів глобальної циркуляції атмосфери тут невеликий і вітри часто змінюють напрямок [4].

Окремі положення нормативних документів ІКАО, що стосуються правил виконання польотів в особливих умовах, зокрема, при уході на друге коло в умовах різних швидкостей вітру, а також при зсуві вітру, потребують уточнення та доповнення окремо для кожного класу повітряного судна з урахуванням їх геометричних, масово-інерційних, аеродинамічних, пілотажних та інших характеристик [5].

Список літератури

1. Лещенко Г., Перцель Г., Іванова Є. Метеорологічне забезпечення польотів: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів — Кіровоград:ДЛАУ, 2007.— 207с.
2. Ліпінський В.М., Дячук В.А., Бабіченко В.М. Клімат України: Підручник — К. : Раєвського, 2003.— 343 с.
3. Рехін Д.В., Метеорологічне забезпечення авіації за допомогою лазерних комплексів дослідження атмосфери. Актуальні питання науки, освіти та технологій в сучасних умовах: Міжнар. наук.-практ. конф., ЦФЕНД с. 53 – 55.
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вітер>
5. Метеорологическое обеспечение международной аэронавигации. Приложение 3 к Конвенции о международной гражданской авиации // Издание восемнадцатое (с поправками). Часть 1. Основные SARPS. Часть 2. Добавления и дополнения. ИКАО: 2013. — 222с.

ФРАГМЕНТ МОЛИТВОСЛОВА ПОЧАТКУ ХІХ СТ. З ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ЧИГИРИНІ

Брель Ольга Володимирівна,
старший науковий співробітник відділу
«Музей Богдана Хмельницького»,
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

Досліджуючи предмети із колекції музею Богдана Хмельницького Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», можна більше дізнатися про життя мешканців краю, їх світогляд, релігійні погляди. Немалу роль в цьому відіграють пам'ятки писемності представлені в експозиції музею.

Всього у музеї експонується шість стародруків – два чотириєвангелія початку ХVІІІ ст. та чотири книги ХІХ ст.: два «Нових заповіти», Мінея службова, фрагмент Молитвослова.

Швидше за все, усі ці екземпляри були у церковному використанні, оскільки на той час – ХVІІІ-ХІХ ст. – книги були досить дорогі. Для прикладу, згідно з *Прибутково-витратними книгами по продажу книг Львівського Ставропігійського братства*, в останній чверті ХVІІІ ст. Євангелія коштували 20-24 злотих, Апостоли – 15-21 зл., Требник – більше 9 зл., Часослов і Службник – в середньому 7-8 зл., Тріодь цвітна – 24 зл., Тріодь пісна – 12-24 зл. [1, с.277, 612-630]. У *Енциклопедії старопольській* Ж.Глогера подаються наступні відомості: «Після смерті Чацького (Тадеуш Чацький помер у 1813 р.) вся його бібліотека, що складалась із 20 000 томів та 9800 рукописів, у тому числі 8500 праць, що стосуються лише Польщі, була куплена князями Чарторийськими для Пулавів за 11000 дукатів» [2]. (Виходячи з цієї інформації, кожен окремий екземпляр міг коштувати в середньому 0, 36 дуката, або 22-29 злотих). Як бачимо, ціна на книги трималась високою протягом століть. Тому не кожна сім'я могла собі дозволити мати примірники в особистому користуванні.

Яким чином церковні книги потрапляли до людей? За припущенням Ольги Сак, книгу могли приховати під час вилучення церковних цінностей у перші роки існування радянської влади. Потім люди могли користуватися книгою самі або продати її у тяжкі для них часи [3].

Фрагмент Молитвослова, який представлений в експозиції музею Богдан Хмельницького, надійшов до фондів НІКЗ «Чигирин» з необлікованих фондів Чигиринського краєзнавчого музею. Зараз неможливо встановити, яким чином книга потрапила до фондів музею, ким була передана і звідки. Побутує версія, що книгу подарував музею хтось із жителів с.Суботів Чигиринського району. Тому можна припустити, що Молитвослов був у використанні у суботівській церкві Святого Архистратига Михаїла. Про цю церкву є згадки у документальних джерелах, датованих ще серединою ХVІІІ ст. [4, с.91]. Діяла церква до кінця 30-х років ХХ ст. Хоча у Суботові у цей же період діяла також церква Святого Пророка Іллі, або як її ще називають Богданова церква, дослідження свідчать, що

у ХІХ ст. більшою популярністю серед прихожан користувалась Михайлівська церква. Був період, коли служби правилися лише у Михайлівській церкві [4, с.95]. Тому логічно припустити, що Молитвословом користувалися саме у цьому храмі.

У фрагменті наявні аркуші з 225 по 330.

4°- Сигнатура: Оо⁴ – Іжиця іжиця⁴ Ааа⁴ –

Рядків: 12, 18, 19. Шрифти: 61, 92, 137 мм.

Друк у дві фарби (чорна, червона), церковно-слов'янською мовою, кириличним шрифтом.

У виданні використано різні типи орнаментів: 38 ініціалів з 35 дощок, 9 заставок з 8 дощок, 4 кінцівки з 4 дощок, також 7 текстових кінцівок, 6 заголовків із 3 дощок.

Сторінки у гравійованих орнаментальних рамках.

У наявному фрагменті 8 гравюр: «Оплакування Марією Ісуса Христа», «Богородиця на півмісяці», «Ангели славлять Христа на небесах», «Страшний суд. Святі і праведні», «Богородиця печерська з предстоячими Антонієм і Феодосієм», «Покладання тіла Христа в печеру», «Воскресіння Христа», «Христос у чаші».

Здебільшого гравюри без підписів. Мають підписи лише дві з них: «Богородиця печерська з предстоячими Антонієм і Феодосієм», гравер Єфим та «Покладання тіла Христа в печеру», гравер СЕ^(?).

Відомостей про гравера Єфима досить мало. У *Детальному словнику російських граверів ХVI-ХІХ ст.*, укладеному Ровинським Д.О., про нього сказано: «гравироваль на дереве, плохо» і згадуються три його роботи: «Собор Київських Святителів з видом на Лавру», «Покладання в гроб» і «Св. Лука» [5, с.286]. Павло Попов у своїй монографії *«Матеріали до словника українських граверів»*, яка вийшла як доповнення до праці Д.О.Ровінського, додає, що Єфим працював у Києво-Печерській Лаврській друкарні у другій половині ХVІІІ ст. Тут же називаються ще дві роботи Єфима: «Успіння», підпис «Ефимъ» на звороті аркуша, а не на самій гравюрі, та «Вмч. Варвара», підпис на боці її кліше «1781. Резал Ефимъ» [6, с.39]. Датування гравюр та видань, де використовувались роботи Єфима, дозволяє припустити, що основний період його діяльності припадає на останню чверть ХVІІІ ст.

Відомостей про гравера СЕ, на жаль, знайти не вдалося.

У наявній частині Молитвослова є наступні розділи:

Служба честному и животворящему кресту Христову;

Канон о распятии Господнем и на плачь пресвятой Богородицы;

Служба всем святым;

Канон молебный к пресвятой Богородице, поемый во всякой скорби душевной и обстоянии. Творение Феостирикта монаха;

Служба во все дни к Господу нашему Иисусу Христу;

Служба преподобным отцам печерским, и всем святым в Малой России проживающим;

Молитвы на сон грядущий;

Молитвы утренние;

Последование ко святому причащению.

Оскільки в музеї Богдана Хмельницького експонується лише фрагмент Молитвослова (відсутня титульна сторінка), то постає питання щодо року випуску книги і видавництва. Судячи зі змісту, можна припустити, що книга була видрукувана у період з 1801 по 1815 рр. В тексті неодноразово згадується імператор Олександр Павлович (роки правління 1801-1825), а також – прохання про його перемогу над ворогом. Наприклад, «Благослови силою твоею Благоверного Императора нашего Александра Павловича, победы дая Ему на сопостаты, пособи имущу твое, оружие мира, непобедимую победу». За час правління Олександра Павловича була лише одна масштабна військова кампанія – Вітчизняна війна 1812 р. Тому логічно припустити, що в Молитвослові вміщені прохання про перемогу над військами Наполеона Бонапарта. І таким чином звузити датування друку книги до 1812 р.

Також можемо припустити, що книга була видана у друкарні Києво-Печерської Лаври. Технічний рівень цієї друкарні був дуже високим до середини XVIII ст. Та політика російського уряду, а також низка пожеж призвели до того, що мистецьке оформлення видань Києво-Печерської друкарні погіршилося. Але навіть за таких обставин «з технічного боку Печерська друкарня... була найкращою на цілу Росію; упорядження її було надзвичайно добрим» [7]. Якщо звернути увагу на оздоблення кожної сторінки Молитвослова, то можна відмітити, що воно надзвичайно багате: велика кількість ініціалів, заставок тощо; орнаментальні рамки сторінок також досить різноманітні і вишукані (Рис.1).

Ще один момент полягає в тому, що, як зазначає І. Огієнко, «в печерських гравюрах усе своє, – гравери матеріал для малюнка беруть собі з свого оточення... Дуже любила Лавра давати на гравюрах своїх видань свій печерський побут. Так, часто бачимо на цих гравюрах малюнки Успенської церкви, печер, Лаврський іконостас, Антонія і Феодосія, образи з печерської церкви і т.п.» [7]. У даному фрагменті з восьми гравюр принаймні на двох можна бачити зображення об'єктів Києво-Печерської Лаври: Собор Успіння Пресвятої Богородиці та, ймовірно, огорожа Лаври з чотирма баштами та воротами [8, с.62]. Також на одній з гравюр є зображення Антонія і Феодосія, засновників Києво-Печерської Лаври (Рис.2).

До того ж, *Служебник* з аналогічними заставками, ініціалами, орнаментальними рамками був виставлений на продаж на антикварному інтернет-порталі «Антика 24». Датована книга дещо ранішим періодом (між 1776 і 1796 рр.), але видана друкарнею Києво-Печерської Лаври [9].

Таким чином, стосовно фрагмента Молитвослова із експозиції музею Богдана Хмельницького, можна припустити, що видана книга була у 1812 р. друкарнею Києво-Печерської Лаври.

Досліджуючи фрагмент можна відмітити, що найбільш активно зверталися до *Молитов вранішніх* і *Молитов на сон грядущий*, а також до *Канону про розп'яття Господнє* і *на плач пресвятої Богородиці* та *Канону молебного до пресвятої Богородиці, що співають у всякій скорботі душевній*. Про це свідчать забруднення від пальців на правих нижніх кутах аркушів (внаслідок перегортання), а також воскові плями на аркушах саме цих розділів.

Цікавим у фрагменті є і те, що перший аркуш 225 є першою сторінкою розділу «Служба честному и животворящему кресту Христову». Щоправда, останній розділ «Последование ко святому причащению» обривається на половині. Можливо, коли у 1929 р. у Суботіві закривали Михайлівську церкву, прихожани приховали книгу і, ймовірно, розділили її на три частини (між трьома сім'ями). І таким чином кожна сім'я могла користуватись своїм фрагментом. Те, що фрагмент закінчується на половині розділу, можна пояснити тим, що аркуші поступово могли відриватися і губитися. На доказ цього може служити те, що до фондів заповідника книга потрапила із відірваним 330 аркушем, який при починці був помилково вклеєний між 309 і 310 аркушами.

Представлений у музеї Богдана Хмельницького фрагмент Молитвослова потребує подальшого вивчення. Робота в цьому напрямку буде продовжена. Також маємо сподівання, що вдасться виявити і інші фрагменти даної книги.

Список літератури

1. Архив Юго-Западной России. – Часть первая. – Т. XI – К., 1904. – 932 с.
2. Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. Warszawa, 1900 – 1903. Т. 1-4. URL: <https://literat.ug.edu.pl/glogers/0003.htm> (дата звернення: 16.06.2022).
3. Сак О. Миняя служебная на август. URL: <https://museum.lib.kherson.ua/ru-mineya-sluzhbova-na-serpen.htm> (дата звернення: 16.06.2022).
4. Кукса Н.В. До історії Богданових церков у Суботіві // Історичний феномен чигиринського краю: Матеріали наук.-практ. конф. Нац. іст.-культ. заповідника "Чигирин". 3-4 жовт. 2001 р. К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2003. С. 91-102.
5. Ровинский Д.А. Подробный словарь русских граверов XVI-XIX вв. СПб., 1895. 583 с.
6. Попов П. Матеріали до словника українських граверів. К.: Київ. Окрліт, 1926. 137 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=231> (дата звернення: 16.06.2022).
7. Огієнко І.І. Історія українського друкарства / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С.Тимошик. К.: Либідь, 1994. 448 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (дата звернення: 16.06.2022).
8. Лебединцев П.Г. Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии. К : Тип. А. Давиденко, 1886. 113 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=5849> (дата звернення: 16.06.2022).
9. Служебник конца XVIII века. URL: <http://antika24.ru/akafist18v.html> (дата звернення: 16.06.2022).

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАТИКИ

Дібрівна Емілія Іванівна,
Кандидат педагогічних наук
ВСП ІФК НУБіП України, Україна

Кузьменчук Максим Олегович,
Студент II курсу
ВСП ІФК НУБіП України, Україна

Інформатика - дисципліна, що вивчає структуру і загальні властивості інформації, а також методи і (технічні) засоби її створення, перетворення, зберігання, передачі та використання в різних галузях людської діяльності. Основне теоретичне завдання інформатики полягає у визначенні загальних закономірностей, відповідно до яких створюється інформація, відбувається її перетворення, передавання та використання у різних сферах діяльності людини.

Історія розвитку інформаційних систем пов'язана з тим, що людині було завжди важко виробляти складні математичні обчислення в розумі або на папері. Допитливий розум людей прагнув автоматизації обчислювальних процесів шляхом використання найпростіших рахунків, логарифмічної лінійки.

До нашого часу тлумачення терміна "інформатика" (тому як він використовується у сучасній науковій й методичній літературі) ще є які встановилися і загальноприйнятими. Звернімося до історії питання, висхідній вчасно появи електронних обчислювальних машин. Це були перші ЕВМ, що працюють на електронних лампах. Ближче до 60-х років були винайдені дискретні напівпровідникові ЕВМ. А в середині 60-х років з'явилися машини, обладнані інтегральними мікросхемами.

Але власне історія розвитку інформаційних технологій починається з викладу ідей, покладених в основу сучасних комп'ютерів у 1833 році англійцем Чарльзом Беббіджем. Він вперше використовував перфокарти, отвори яких служили для передачі інформації. Це були перші кроки програмування.

Після Другої світової війни виникла початку бурхливо розвиватися кібернетика як наука про закономірності під управлінням та зв'язку у різних системах: штучних, біологічних, соціальних. Народження кібернетики пов'язують з опублікуванням в 1948 р. американським математиком Норбертом Винером, що стала знаменитої, книжки "Кібернетика чи управління економіки й зв'язок в тварину і машині". У роботі демонструвалися шляхи створення загальної теорії управління і закладено основи методів розгляду проблем управління та зв'язку щодо різноманітних систем з єдиною поглядом. Розвиваючись разом з розвитком електронно-обчислювальних машин, кібернетика згодом перетворюватися на більш загальну науку перетворення інформації. Під інформацією у кібернетиці розуміється будь-яка сукупність сигналів, впливів чи відомостей, які деякою системою сприймаються від довкілля, видаються в довкілля, і навіть зберігаються у собі.

Говорячи про історію інформатики в колишньому СРСР і теперешньої України, по суті, треба викладати історію вітчизняної кібернетики та частково прикладної математики і обчислювальної техніки.

Розвиток кібернетики в нашій країні зустрів ідеологічні перешкоди. Як писав академік А. І. Берг, "В 1955-57 рр. і навіть пізніше в нашій літературі були допущені грубі помилки в оцінці значення і можливостей кібернетики. Це завдало серйозної шкоди розвитку науки в нашій країні, призвело до затримки в розробці багатьох теоретичних положень та навіть самих електронних машин". Досить сказати, що ще у філософському словнику 1959 видання кібернетика характеризувалася як "буржуазна лженаука. Причиною цьому послужили, з одного боку, недооцінка нової бурхливо розвивається науки окремими вченими "класичного" напрямку, з іншого - надмірне марнослів'я тих, хто замість активної розробки конкретних проблем кібернетики в різних областях спекулював на напівфантастичних прогнозах про безмежні можливості кібернетики, дискредитуючи тим самим цю науку. Всі досягнення вітчизняної інформатики в 60-70-х роках проходили на тлі високої активності наукової спільноти в нашій країні. Повсюдно працювали семінари і наукові школи, проходили численні і, як правило, багатолюдні конференції, симпозіуми і наради, наростав потік видається в області кібернетики літератури, виникали нові інститути та підрозділи кібернетичного профілю в існуючих раніше організаціях.

З початку 70-х років стрімко розвивається новий науковий напрям - штучний інтелект. Спочатку коло його інтересів охоплює лише питання, пов'язані з моделюванням інтелектуальної діяльності, але поступово в сферу додатків штучного інтелекту втягуються практично всі напрямки інформатики. Навіть такі традиційні для інформатики напрямки, як системне програмування або обчислювальні моделі, з плином часу стали збагачуватися ідеями, породженими в ході робіт в області штучного інтелекту (використання логічних методів доведення правильності програм або забезпечення інтерфейсу на професійному природній мовою з пакетами прикладних програм - лише два прикладу такого збагачення).

Комп'ютерна наука відокремилася від кібернетики своїх предків і стала самостійною науковою дисципліною. Характеризуючи інформатику 80-х років, А.П. Єршов пише: "Цей термін знову, вже втретє, вводиться в українську мову в новому і куди більш широкому значенні - як назва фундаментальної природничої науки, що вивчає процеси передачі та обробки інформації" і далі на тій же сторінці інформатика визначається як "наука про інформаційні моделі, що відображають фундаментальне філософське поняття "інформація"".

Термін "інформатика" в 80-і роки набуває широкого поширення, а термін "кібернетика" поступово зникає з обігу, зберігши лише в назвах тих інститутів, які виникли в епоху "кібернетичного буму" кінця 50-х - початку 60-х років. У назвах нових організацій термін "кібернетика" вже не використовується.

Інформатика зараз проникла в усі сфери людського життя, і жоден огляд її сучасного стану не може розраховувати на якусь повноту, він завжди відображатиме суб'єктивний ентузіазм упорядника.

Список літератури

- 1.джерело <https://sites.google.com/site/informat1cworld1/istoria-rozvitku-informatiki>
- 2 джерело <https://jak.koshachek.com/articles/istorija-rozvitku-informatiki-referat.html>
- 3 джерело <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- 3 джерело <https://ua-referat.com>
- 4 джерело https://stud.com.ua/43284/informatika/istoriya_informatiki_nauki

ПРОГРАМА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Кравченко Д.О.

Кушнір С. О.

д.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет

«Нема на світі другої України, немає другого Дніпра». [1]

З 2014-го року Україна пройшла ряд випробувань, серед яких провал авторитарних режимів, Революція Гідності, анексія Криму та частини Донецької і Луганської областей, а 24 лютого 2022 року насильницьке втручання на територію України російської федерації, спрямоване проти територіальної цілісності та політичної незалежності.

Кожного дня страждає мирне населення та інфраструктура, майно, бізнес, але ніякі матеріальні збитки не варті людського життя.

На сьогоднішній день є доволі багато прогнозів щодо результатів війни, але незважаючи ні на що наша держава має все ж вигідніше положення. Україну підтримують багато країн та їх лідерів, які зараз пропонують створити для нашої країни «План Маршалла». [2,3,4]

1948 року за ініціативою Сполучених Штатів Америки було створено Європейську програму з відновлення постраждалих країн в результаті агресії Гітлера. Вона включала в себе перебудову європейських партнерів, відтворення та покращення торгівлі на світовому ринку, яка постраждала через Другу світову війну. [6]

Протягом трьох років країни західної Європи мали можливість відчувати на собі зростання валового національного продукту, приблизно на чверть в порівнянні з попередніми роками. Але все ж не тільки європейські країни змогли отримати вигоду, Сполучені Штати Америки також отримали позитивний вплив на економічні та політичні сфери, що діяли поза державою. [5]

«План Маршаллу» передбачав систему, що базувалася на вигоді для всіх сторін, кожен мав змогу отримати бажане.

Після Другої світової війни становище більшості країн Європи було важчим, оскільки на той час цілою залишилась лише одна країна і це Сполучені Штати Америки. [7]

Сьогодні консенсус-прогноз FocusEconomics 2022 швидкого відновлення українській економіці не обіцяє. Реальний ВВП з 2023 по 2026 рік зростатиме в середньому на 7,5%. Згідно даних НБУ, фізичні втрати вже наблизилися до 100 млрд. дол. США станом на травень 2022 року. Це половина довоєнного ВВП України. Втрати в людському капіталі станом на квітень 2022 року оцінено приблизно в 90 млрд. дол. США. Демографія в Україні турбувала ще до війни: населення старіло, народжуваність знижувалася. Війна посилює ці проблеми,

оскільки близько 5 мільйонів жінок та дітей змушені були виїхати до інших країн [8].

За прогнозами заступника міністра економіки України зменшення валового внутрішнього продукту за річним показником може сягнути як мінімум 40%.

21 квітня Президент України підписав наказ про утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни, що побудований на таких принципах [9]:

- повний доступ до ринків ЄС та Великої сімки;
- отримання статусу кандидата, а потім повноправне членство в ЄС;
- побудова економіки на принципах дерегуляції та лібералізації;
- налагодження логістичних маршрутів в західному напрямку;
- перехід від експорту сировини до переробки в тих галузях, які дають найбільшу експортну виручку;
- розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу;
- самодостатність в енергетиці досягатиметься збільшенням видобування власного газу та розвитком атомної енергетики;
- кліматична модернізація;
- локалізація не менше 60%;

Етапами відбудови країни після війни має стати мінімізація та документування збитків, відновлення критичної інфраструктури та економіки країни та її зростання, відбудова деяких міст та містечок практично з нуля.

З метою фінансувати відновлення українською владою створено низку фондів [9]:

- Фонд підтримки малого та середнього бізнесу
- Фонд підтримки армії
- Фонд відновлення та трансформації економіки
- Гуманітарний фонд
- Фонд обслуговування та погашення державного боргу
- Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури

Також власне для відбудови планують створити окремий Фонд відновлення України.

Зазначені фонди планується наповнювати за допомогою країн-партнерів і міжнародних інституцій (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, великих міжнародних компаній та благодійних фондів, коштами арештованих російських активів. Також теоретичним джерелом фінансування можуть бути репарації з росії.

Таблиця 1

Країни, які надали найбільше військової допомоги Україні з 24 січня по 10 травня 2022 року* (у мільярдах доларів США)[10]

	Країна	Фінансова допомога, млрд. дол. США
1	Сполучені Штати Америки	25,76
2	Велика Британія	2,50
3	Польща	1,62
4	Німеччина	1,49
5	Канада	0,81
6	Норвегія	0,28
7	Естонія	0,25
8	Латвія	0,23
9	Франція	0,17
10	Італія	0,16

Період післявоєнного відновлення, звісно, дуже важкий час. Країні потрібно багато часу для відбудови будинків, доріг, інфраструктури, бізнесу тощо. Сподіваємося, що сумісними зусиллями за допомогою країн-партнерів Україна зможе відновити життя та відкрити нові шляхи розвитку та удосконалення

Список використаної літератури

1) Folk proverbs about Ukraine. URL: <https://pustunchik.ua/online-school/literature/prislivya-pro-ukrayinu> (Дата звернення: 11.06.2022)

2) В Україні стане гірше, перш ніж стане краще. URL: <https://news.harvard.edu/gazette/story/2022/03/its-going-to-get-worse-before-it-gets-better-in-ukraine> (Дата звернення: 10.06.2022)

3) Потреба українців у Європейській програмі відновлення. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/plan-marshalla-2-0-moravetskij-poobitsjav-na-najblizhchomu-samiti-jes-porushiti-pitannja-planu-vidnovlennja-ukrajini-1600770.html> (Дата звернення: 11.06.2022)

4) План відновлення України. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-needs-marshall-plan-german-finance-minister> (Дата звернення: 11.06.2022)

5) Про «План Маршалла». URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/04/1/685066/index.amp> (Дата звернення: 12.06.2022)

6) Міністерство економіки України про галузі, яким потрібна підтримка. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cdbccfec-285d-43b0-9068-28876b470d45&title=MinekonomikiViznachiloPrioritetniGaluzi-SchoPotrebuiutOsoblivoiPidtrimkiPidChasViini> (Дата звернення: 10.06.2022)

7) ЄС створить фонд післявоєнної відбудови України. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-set-up-ukraine-post-war-reconstruction-fund-draft-statement-says-2022-03-22/> (Дата звернення: 11.06.2022)

8) Ціна війни. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/tsena-voyny-kak-rossiyskaya-agressiya-skazhetsya-na-glavnoy-tsennosti-ukrainy-detyakh-06062022-6418> (Дата звернення: 10.06.2022)

9) Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (Дата звернення: 11.06.2021)

10) A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set> (Дата звернення: 12.06.2021)

ДО ПИТАННЯ ПРО НАУКОВИЙ ДОРОБОК Ю. КОНДРАТЮКА В ГАЛУЗІ ТЕОРІЇ МІЖПЛАНЕТНИХ ПОЛЬОТІВ ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО

Пістоленко Ірина Олександрівна,
д.іст.наук, завідувачка наукового-дослідного сектору,
Полтавський музей авіації і космонавтики

Цього рік наукова спільнота України відзначає 125-річчя від дня народження Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея) (1897~1942) – одного з перших у світі розробників теоретичних основ космічного польоту.

Ю. В. Кондратюк, не отримавши спеціальної вищої освіти, проявив свій непересічний талант дослідника і винахідника у багатьох галузях діяльності. Так, йому належать численні винаходи і відкриття у царинах елеваторного господарства, механізації будівельних робіт, вітроенергетики та в інших галузях техніки. Однак головним напрямом його досліджень, які збагатили світову скарбницю науки і техніки, були праці у галузі розробки теоретичних підвалин польоту в космічний простір.

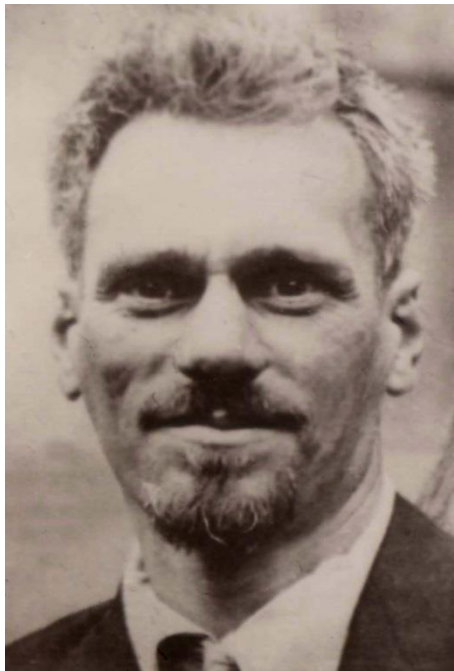

Рис. 1. Кондратюк Ю. В.

Фото з наукового архіву Полтавського музею авіації і космонавтики

У цих працях Ю. В. Кондратюк (О. Г. Шаргей) сформулював пріоритетні ідеї та пропозиції, переважна більшість з яких уже реалізована у сучасній практичній космонавтиці.

До цих основних ідей відносять: вертикальний старт космічної ракети-носія; шахове розташування форсунок палива та окислювача у двигуні; турбонасосну подачу компонентів; багатошаровий екранно-вакуумний захист; схему польоту

космічного корабля та висадки на поверхню іншого небесного тіла (крім Землі) в межах Сонячної системи («трасу Кондратюка»); створення проміжних баз у космосі; використання посадкового модуля; спуск з орбіти з урахуванням повороту по крену; використання в умовах космічного польоту сонячних батарей, а також дзеркал на орбіті для освітлення окремих ділянок Землі відбитим сонячним світлом, що дозволило б скоротити витрати дефіцитної електроенергії; використання спеціальної внутрішньої частини крісла космонавта типу «ложемент», що робить менш відчутними для людини перевантаження під час старту, посадки й інших складних відрізків космічного польоту тощо.

На сьогодні вченому присвячені сотні публікацій. Серед цього розмаїття – декілька видань праць самого вченого, наукові статті, монографії, дисертації, тексти доповідей у збірниках матеріалів конференцій, газетно-журнальні публікації, присвячені творчій діяльності Ю. В. Кондратюка або його біографії [напр., 1–5].

Переважає більшість публікацій, присвячених творчій діяльності Ю. В. Кондратюка, стосується або окремих його праць [напр., 6; 7], або аналізу однієї чи декількох ідей, сформульованих ученим у різних галузях науки і техніки [напр., 8; 9].

Однак на визначенні складу наукового спадку Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея) у царині теорії космічного польоту в цілому, на тому, яким чином праці вченого за даною тематикою побачили світ (були опубліковані у різні роки), досі увага, за нашими відомостями, акцентувалася недостатньо. Вважаємо аналіз цього аспекту у сучасній «кондратюкіані» важливим і пропонуємо наступну інформацію щодо нього.

Головною працею вченого вважається книга «Завоювання міжпланетних просторів» [10]. Виданню книги передувала робота над чотирма варіантами рукописів.

Ідея дослідити можливість та умови реалізації міжпланетного польоту виникла у Ю. В. Кондратюка ще у 1914–1916 рр., коли він був гімназистом 2-ї Полтавської чоловічої гімназії. Тоді ж дослідник розпочав працю над першим рукописом, яка була ним завершена до квітня 1917 р., у період його студентства на механічному відділенні Петроградського політехнічного інституту та проходження навчання на прискорених курсах прапорщиків при одному з тамтешніх військових училищ. Дослідники часто називають цей варіант рукопису, написаного простим олівцем на 104 сторінках, «полтавсько-петроградським». Над другим варіантом рукопису автор працював у Києві у червні-листопаді 1919 р. «Київський» рукопис на 144 сторінках має у дослідників назву «Тим, хто буде читати, щоб будувати» (за першими словами його тексту). Над третім варіантом (на 80 сторінках) робота тривала з листопада 1919 р. й приблизно до кінця 1920 – початку 1921 р. та у листопаді 1922 – серпні 1925 р. Влітку 1925 р. Ю. В. Кондратюк відправив свою працю, з першою написаною ним передмовою, в Головнауку на предмет рецензування та видання. 12 квітня 1926 р. він одержав відповідь з високою оцінкою своєї роботи від інженера-механіка В. П. Ветчинкина. Протягом наступного року

Ю. В. Кондратюк працював над четвертим варіантом рукопису – вже під назвою «Завоювання міжпланетних просторів», – враховуючи побажання і зауваження В. П. Ветчинкина (друкований текст із рукописними вставками та примітками автора на 66 сторінках) [11]. У квітні 1927 р. Ю. В. Кондратюк зустрівся з рецензентом у Москві, обговорив із ним хід роботи над редагуванням і підготовкою праці до видання [3, с. 60–61]. У грудні 1927 р. професор В. П. Ветчинкин підготував передмову до книги «Завоювання міжпланетних просторів», в якій написав: «... Книжка Ю. В. Кондратюка, що пропонується, без сумніву, є найбільш повним дослідженням з міжпланетних подорожей з усіх, що писалися в російській та іноземній літературі до цього часу ... Книжка буде слугувати настільним довідником для усіх, хто займається питаннями ракетної справи» [12]. Проте після, як писав сам автор, «якісної тяганини Головнауки і «ГИЗ» (розгляди, перерозгляди, асигнування грошей та їх відбирання назад)» [3, с. 23], яка тривала два з половиною роки, у червні 1928 р. Ю. В. Кондратюк отримав відмову цих організацій у виданні книги. Тоді автор видав її власним коштом накладом 2000 примірників у 1929 р. у м. Новосибірську, де тоді працював. З другої передмови автора (написаної у жовтні 1928 р.), можна дізнатися, що така наполегливість вченого була обумовлена його глибокою впевненістю в реальній користі ідей міжпланетних польотів: «Саме у можливості у найближчому ж майбутньому розпочати по-справжньому господарювати на нашій планеті і слід вбачати основне величезне значення для нас у завоюванні просторів Сонячної системи» [10, с. 8; 13].

Це було єдине прижиттєве видання книги Ю. В. Кондратюка. Друге було здійснене у 1947 р. під редакцією П. І. Іванова у видавництві «Оборонгиз» накладом 5000 примірників [14].

На початку 1960-х рр. академічна комісія з розробки наукового спадку піонерів освоєння космічного простору підготувала «Завоювання міжпланетних просторів» Ю. В. Кондратюка до видання у збірнику «Піонери ракетної техніки. Кибальчич. Ціолковський. Цандер. Кондратюк: Вибрані твори» [15].

Упродовж наступних двох десятиліть праці Ю. В. Кондратюка в Україні, в СРСР не видавалися. Практично припинилися і публікації про самого вченого. Космонавтика в 1960-ті – 1980-ті рр. стала важливим елементом політики, тому в наукових колах на першому плані у цій галузі в СРСР розглядалися праці К. Е. Ціолковського і Ф. А. Цандера, дослідження яких (особливо розробки К. Е. Ціолковського) стали одним із найбільших розділів історії космонавтики [16, с. 11].

Праці ж Ю. В. Кондратюка опинилися, так би мовити, на узбіччі історичних досліджень (через його походження й через те, що він приховав факт служби в царській та білій армії (з якої дезертирував) і скористався чужими документами, змінивши прізвище).

Тому у тих умовах вкрай необхідним було ретельне обумовлення історичних оцінок наукової творчості Ю. В. Кондратюка.

Хоча за кордоном – в США, зокрема, – деякі відповідні публікації були здійснені. Так, у Нью-Йорку Товариство українських інженерів та вчених в Америці у 1972 р. вперше видало «Завоювання міжпланетних просторів»

Ю. В. Кондратюка українською мовою [17]. Побачили світ також публікації, присвячені використанню деяких ідей Ю. В. Кондратюка в місячній програмі США «Apollo» [напр., 18].

Увага до творчих досягнень Ю. В. Кондратюка почала відроджуватися в Україні, в СРСР у другий половині 1980-х рр. У 1987 р. під час урочистих заходів з нагоди 30-річчя космічної ери та 90-річчя від дня народження Ю. В. Кондратюка, що проводилися на його батьківщині – у місті Полтаві, вперше після багатьох років замовчування, було публічно назване справжнє ім'я вченого (Олександр Гнатович Шаргей). Однак, хоча після цієї важливої події дослідники отримали більше можливостей приділяти певну увагу науковій та інженерній діяльності Ю. В. Кондратюка й оприлюднювати результати своїх досліджень, основний масив документів та інформації, що стосувалися вченого, ще протягом років був недоступним для широкого загалу.

Лише у 1995 р., вже за часів незалежності України, побачив світ збірник «Про завоювання міжпланетних просторів», до якого, крім праці Ю. В. Кондратюка «Завоювання міжпланетних просторів», увійшли також дослідження різних авторів, що стосувалися різних аспектів життя і творчого доробку вченого [19].

Напередодні 100-річчя від дня народження Ю. В. Кондратюка був підготовлений збірник «Космічні і земні орбіти Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея)» [20], до упорядники включили дві його праці: «Завоювання міжпланетних просторів» і «Тим, хто буде читати, щоб будувати».

У 1997 році – ювілейному для Ю. В. Кондратюка – в Україні було здійснене перше в нашій країні видання вибраних праць вченого українською мовою [21].

Слід також відзначити, що за останні три десятиліття в Україні з'явилася значна низка публікацій, в яких були викладені результати досліджень пріоритетних ідей Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея), інших аспектів його наукового доробку, а також біографії, що їх здійснювали науковці Полтавського музею авіації і космонавтики [напр., 22, с. 11–14; 23 – 25; 26, с. 8–12; 27, с. 12–17].

Також Полтавським державним технічним університетом ім. Юрія Кондратюка (тепер – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка») були підготовлені видання «Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей) у спогадах сучасників» (2001 р.) [28] та здійснено ряд інших публікацій.

Отже, до наукового доробку Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея) у галузі теорії космічного польоту слід віднести наступні праці:

- три варіанти рукописів, що присвячені питанням міжпланетних сполучень (104 с.; 144 с.; 80 с.);
- друкований текст (на основі названих рукописів) з рукописними вставками і примітками автора (так званий четвертий варіант рукопису на 66 с.);
- книгу «Завоювання міжпланетних просторів», що видавалася як окремо, так і у збірниках (1929, 1947, 1964, 1972, 1996 та 1997 років видання).

Як бачимо, праці Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея) у царині теорії космічного польоту (з урахуванням рукописних розробок) нечисленні, однак ученому вдалося одним із перших у світі сформулювати основні положення для втілення ідеї міжпланетних польотів в реальні конструкції і програми.

Ідеї, викладені Ю. В. Кондратюком (О. Г. Шаргеєм) у його «космічних» працях, поставили полтавського вченого в один ряд із такими видатними теоретиками освоєння космічного простору з різних країн, як Віктор Куассак, К. Е. Циолковский, Ф. А. Цандер, Герман Оберт та інші, і стали вагомим внеском у світову скарбницю ракетно-космічної науки і техніки.

Список літератури

1. Глушко В. П. Работы Юрия Кондратюка в области ракетно-космической науки и техники // Исследования по истории и теории развития авиационной и ракетно-космической техники: Сборник научных статей. М. : Наука, 1981. С. 63–69.
2. Даценко А. В. Жизнь в творческом горении. К. : Знание УССР, 1986. Вып. 22. № 21. 48 с.
3. Романенко Б. И. Юрий Васильевич Кондратюк. М. : Знание, 1988. № 8. 64 с.
4. Сокольский В. Н. Ученый, пионер ракетной техники. Космічні і земні орбіти Ю. В. Кондратюка (О. Г. Шаргея): Зб. Дніпропетровськ : НКАУ, ПКФ «Колед», «Січ», 1996. С. 308–401.
5. Книга пам'яті України. Полтавська обл.: м. Полтава / Гол. ред. І. О. Герасимов. Полтава : Полтавський літератор, 1995. Кн. 1. С. 201.
6. Ветчинкин В. П. Отзыв на статью Ю. В. Кондратюка «О межпланетных путешествиях» // Архів науково-меморіального музею М. Є. Жуковського (Москва). Ф. В. П. Ветчинкина. Спр. 137.
7. Воробьев Б. Н., Тростников В. Н. О неопубликованной работе Ю. В. Кондратюка «Тем, кто будет читать, чтобы строить» // Из истории ракетной техники: Сборник научных статей. М., 1964. С. 222–223.
8. Сокольский В. Н. Работы отечественных ученых – пионеров ракетно-космической техники: Исторический очерк // Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Циолковский. Цандер. Кондратюк: Избранные труды. М. : Наука, 1964. С. 624–632.
9. Кислов В. В., Севастьянов В. И. Семьдесят лет «Киевской рукописи» Ю. В. Кондратюка // Юбилеи науки: Наукове видання. К. : Наукова думка, 1990. С. 89–104.
10. Кондратюк Ю. В. Завоевание межпланетных пространств / Под ред. проф. В. П. Ветчинкина. Новосибирск : Издание автора, 1929. 70 с.
11. Рукописи Ю. В. Кондратюка (чотири варіанти) // До 2014 р. зберігалися в архіві Інституту історії природознавства і техніки АН (Москва).
12. Ветчинкин В. П. Предисловие редактора // Ю. В. Кондратюк «Завоевание межпланетных пространств» Новосибирск : Изд. автора, 1929. С. 3–4.
13. Кондратюк Ю. В. Второе предисловие автора к работе «ЗМП» // Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Циолковский. Цандер. Кондратюк: Избранные труды. М. : Наука, 1964. С. 539.
14. Кондратюк Ю. В. Завоевание межпланетных пространств / Под ред. Иванова П. И. М. : Оборонгиз, 1947. 82 с.

15. Кондратюк Ю. В. Завоевание межпланетных пространств // Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Циолковский. Цандер. Кондратюк: Избранные труды. М. : Наука, 1964. С. 508 – 537.
16. Ветров Г. С. О перспективах развития космонавтики в трудах ЮВК. О Ю. В. Кондратюке (материалы к 100-летию со дня рождения). М. : ИИЕТ, 1998. С. 10–18.
17. Кондратюк Ю. В. Завоювання міжпланетних просторів. Нью-Йорк : Видання Товариства українських інженерів та вчених в Америці, 1972. 80 с.
18. Sheridan D. How an idea no one wanted grew up to be the contraption that will the LEM. Life. March 14. 1969. Vol. 66. No 10. P. 20–27.
19. Про завоювання міжпланетних просторів. К. : Видання Київського міжнародного університету інженерів цивільної авіації та Інституту фундаментальних досліджень Української наукової асоціації, 1995. 118 с.
20. Кондратюк Ю. В. Завоевание межпланетных пространств. Тем, кто будет читать, чтобы строить. Космичні і земні орбіти Ю В. Кондратюка (О. Г. Шаргея): 36. Дніпропетровськ : НКАУ, ПКФ «Колед», «Січ», 1996. 406 с.
21. Кондратюк Ю. В. (Шаргей О. Г.). Вибрані твори / Упорядники Б. В. Журахович, А. П. Завалишин. Дніпропетровськ : ЗАТ «Днипрокнига», 1997. 304 с.
22. Кальний Д. П. У пошуках істини (до питання про наукову біографію Ю. В. Кондратюка). Матеріали Всеукраїнських читань, присвячені пам'яті Ю. В. Кондратюка (м. Полтава, червень 2001 р.). Полтава, 2001. 38 с.
23. Пістоленко І. О. Історія технічних розробок Ю. Кондратюка (за матеріалами Полтавського музею авіації і космонавтики). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. Вип. 44. Т. 2. С. 251–253.
24. Пістоленко І. О. Один із перших теоретиків космонавтики Ю. В. Кондратюк (О. Г. Шаргей): деякі аспекти діяльності та біографії // Полтавщина в аерокосмічній історії. Полтава : Оріяна, 2009. С. 107–126; 128–129; 131–132; 192–193.
25. Pistolenko I. O. Research of the Poltava roots of the known scientists, engineers, designers in rocket and space SciTech (to the 30th anniversary of the Poltava air and space museum). Питання історії науки і техніки. 2017. № 2. С. 3–6.
26. Шафарчук С. Г. Видавничі турботи. Матеріали Всеукраїнських читань, присвячених пам'яті Ю. В. Кондратюка (м. Полтава. 23 червня 2010 р.). Полтава : ННПУ, 2010. 45 с.
27. Шафарчук С. Г. Феномен Кондратюка. Матеріали Всеукраїнських читань, присвячені пам'яті Ю. В. Кондратюка (м. Полтава, 22 червня 2009 р.). Полтава : ФОП Рибалка Д. Л., 2009. 70 с.
28. Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей) у спогадах сучасників / Укл. А. В. Даценко, І. П. Бородай, Н. К. Кочерга. Полтава : Полт. держ.техн. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2001. 68 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРІЇ В СИСТЕМІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Сачко Дар'я Вікторівна,

кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри публічного управління та права
Херсонського державного аграрно-економічного університету

Еволюція людської думки у XXI столітті не має обмежень. Цьому сприяє демократизація наукового середовища, його глобалізація та цифровізація. Навіть пандемія COVID-19, яка безумовно стала надзвичайною трагедією для людства, сприяла зближенню освітньої та наукової спільноти різних країн та континентів, так як абсолютно звичним явищем стали міжнародні online-навчання, online-стажування, online-конференції, захисти дисертацій в online-режимі із залученням іноземців. Одним із підходів розвитку інноваційного знання є міждисциплінарний підхід, який гарантовано відкриває перспективні напрями, методології, засоби та джерела досліджень. Не дивлячись на те, що великою популярністю користуються такі напрями, як кібернетика, фізика, хімія, природничі науки тощо, не менш важливою залишається гуманітарна сфера.

Історія як важливе гуманітарне знання повинне займати центральне місце в наукових студіях, зокрема, міждисциплінарних. З погляду на специфічність історичної науки, історик не може оминати інші дисципліни: географію, психологію, політологію, економіку тощо. Однак, важливим є і зворотній напрям. Неможливо підготувати кваліфікованого юриста, державного службовця, політолога, дипломата, педагога, військового, не навчивши його історії. Наука має дивитись в усі боки, фундаментом її майбутнього є минуле.

Російсько-українська війна 2022 року демонструє важливість розуміння історії не лише істориками, а й політиками, військовими, журналістами.

Міждисциплінарність історії пояснюється її предметом дослідження, методологією, джерельною базою, а також соціальною важливістю. Демократизація та глобалізація світу, вивчення перспектив цих процесів, вимагає докладного вивчення історичних процесів з метою пояснення і прогнозування подій та процесів у майбутньому. Використання історії, як інструменту виправдання політичних або військових амбіцій, вимагає від істориків усвідомити значення результатів своєї роботи не лише на академічному рівні. Крім того, історія не може представляти собою лише «чисті» знання, теорії та ідеї, адже предмет її вивчення є багатограним і в той же час є предметом дослідження інших окремих наук.

Вже традиційними стали такі міждисциплінарні напрями історичних досліджень, як історія довкілля, історія тіла, заморська історія тощо [1]. Такі підходи можуть стати перспективними для української історичної науки.

Актуальною залишається усна історія. На думку української дослідниці Оксани Кісь, усна історія є невід'ємним інструментом дослідження травматичного досвіду українського суспільства [2, с. 218]. Українсько-

російська війна 2022 р. є надзвичайно трагічною сторінкою української історії та потребує вивчення не лише політологів, військових теоретиків, психологів, соціологів, а й істориків із застосуванням соціологічних методів та засобів соціальних комунікацій. Не менш важливим є вивчення ідей, думок та спогадів («по гарячим слідам») очевидців. Такий проєкт вже започаткували журналістська спільнота та історики на платформі Інституту історії України НАН України [3].

Свою актуальність отримає і дослідження сучасна геополітика. Значні зрушення на Європейському континенті та світовій політиці, які викликані протистоянням двох країн Європи. Український історик Валерій Смолій впевнений, що надзвичайно перспективними є дослідження територіальних претензій в історії України, історія російсько-українських протиріч. Але ключовою проблемою, на його думку, є становище та роль України на міжнародній арені в новітньо-історичний період у трьох основних аспектах: безпековому, військовому й військово-політичному [4]. А отже, неможливо оминути проблеми історії геополітичних конфліктів, військово-політичних союзів, проблем інтеграційних процесів у світі.

Не менш важливим в зазначеному напрямі є повернення до вивчення особливостей історичного формування сучасної європейської та західної загалом цивілізації, адже військове протистояння України та Російської Федерації має геополітичне підґрунтя. Виникає потреба у перегляді ролі основних гарантів безпеки, перспектив військово-політичних союзів та пошуку не лише економічно, а й історично обґрунтованих протиріч всередині них.

Досвід українсько-російської війни продемонстрував важливість розуміння історичних процесів в Україні не лише українськими істориками, а й політологами, політтехнологами, військовими, дипломатами, журналістами. Західний світ визнав помилку, недооцінюючи героїчне минуле українців, яке знайшло свій прояв в сучасності, не враховуючи «золотоординський вплив» на російське суспільство та його імперське минуле, що зберігається відповідною політикою історичної пам'яті. Це вимагає додаткової аналітичної роботи американських та західноєвропейських науковців, аналітиків та військово-політичної еліти.

Таким чином, у час панування новітніх технологій, посилення глобалізації та освоєння космосу історія, як одна із базових гуманітарних дисциплін, зберігає свій високий статус. Всі сучасні події є відлунням історичних подій та процесів, які вже були або будуть об'єктом дослідження. Інструментарій інших дисциплін є невід'ємною частиною історичного пізнання. Однак важливо враховувати та використовувати результати історичних студій у перспективних сферах світової науки та політики.

Список літератури:

1. Нові підходи до історіописання. За ред. Берк П. Київ: Ніка Центр. 2010. 368 с.
2. Кісь О. Усна історія: концептуальні засади. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: "Історія". Вип. 2. Ч. 3. 2015. С. 212–220.

3. Війна: роздуми істориків. – URL: [Проекти | Інститут історії України \(history.org.ua\)](http://projekty.institut-istorii.org.ua)

4. Смолій В. Історик і війна / НАН України. Інститут історії України. 2022. 23 березня – URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388>

ТРАГЕДИЯ РЕПРЕССИРОВАННОГО КАЗАХСКОГО НАРОДА В ПРИЗМЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА

Утегалиева Алмажан Джусуповна,
кандидат исторических наук, доцент кафедры
социальных дисциплин Алматинского университета
энергетики и связи имени Гумарбека Даукеева,
г.Алматы, Республика Казахстан

Начатый после смерти И.В.Сталина процесс реабилитации жертв политических репрессий оказался длительным и продолжается в наши дни. Новые исторические условия требуют нового осмысления нашего прошлого, ставят задачу более полного изучения первоисточников и окончательного восстановления исторической правды и справедливости по отношению к тысячам безвинных жертв, возвращения им честного имени.

В процессе работы комиссии по реабилитации жертв политических репрессий в архивах РК исследуются и анализируются архивные документы, особенно периода 1920-1930-х годов, когда репрессии затронули практически все общество. Поиск и изучение этих документов требуют комплексного подхода и более широкого обобщения фактов, введения в научный оборот всего массива архивных материалов, касающихся политических репрессий в Казахстане. Лишь так мы сможем извлечь исторические уроки случившейся трагедии, сможем предоставить всю сложную картину прозревающему казахстанскому обществу и дать более полное освещение в казахстанских учебниках.

Как известно, запуск маховика репрессивной машины начался с декрета ЦИК и СНК Казахстана «О конфискации и выселении крупнейших байских хозяйств и полуфеодалов» от 27 августа 1928 года. С него началась конфискация скота байских хозяйств и выселение самих баев с семьями за пределы Казахстана и в другие области, в основном, по принципу максимального их отдаления друг от друга[1. лл.4-7].

Изучая новые пласты архивных источников, мы видим значительное расширение круга лиц, подлежащих конфискации. Она проводилась ускоренными насильственными методами, что вызывало недовольство как самих баев и приближенных к ним аткаминеров, так и аульной бедноты, симпатизировавшей баям. Чтобы избежать конфискации имущества, баи часто распределяли свой скот среди бедных родственников. Национальная интеллигенция также выступала в защиту конфискованных баев, о чем свидетельствуют архивные данные. В докладной записке на имя Ф. Голощекина о предварительных итогах конфискации байских хозяйств по Кустанайскому округу отмечается, что «старая алашордынская интеллигенция» занимается агитацией, направленной на срыв конфискации.

В целом в архивных источниках в рамках поиска не реабилитированных лиц, складывается картина, когда многочисленные страты зажиточных слоев населения подвергаются преследованиям, но вместе с тем репрессиям подвергались бедные слои так же: султанские и ханские потомки, бывшие волостные, бывшие баи, крупные баи, баи, сыновья (дети) баев, аткаминеры, кулаки, сбежавшие из российских округов от преследований кулаки и бывшие фабриканты, раскулаченные, владельцы домов, садов, земли, мельниц, крупные торговцы, ведущие контрабанду с Китаем, торговцы, священники и их сыновья, офицеры белой армии, сыщики, середняки, имамы, ишаны, муллы, бедняки, крестьяне-шаруа, хлебобобы, уклоняющиеся сдавать хлебо- и мясо заготовки, не плательщики налогов, а вместе с ними и их сыновья (дети).

Вынужденные уехать из родных мест, они не теряли связи с аулом, родственниками, часто к выселенным в другие округа отправляли делегатов от аула с собранной всем миром помощью деньгами и пр., и это говорит о большом заслуженном авторитете баев перед родными, и в целом населения аула, беднотой, оставшимися в ауле. Были случаи, когда они через какое-то время возвращались назад в родные места, либо не уезжали, а скрывались в соседних районах от преследований, но по донесениям их находили и отправляли опять в округ выселения.

Если учесть тот факт, что пытаюсь спастись от выселения и конфискации (а в начале 1930-х годов и от голода), часть преследуемых баев, кулаков и шаруа поднимали восстания, а часть стремилась уйти в Китай, Монголию, Узбекистан и Россию, но не всем это удавалось, отсюда мы видим еще одну грань данного вопроса. Есть случаи, когда перешедших за границу вновь сдавали советским властям, либо задерживали на границе при переходе. Все они подвергались аресту, у них конфисковывали скот, приговаривали вновь к выселению и даже к расстрелу.

В архивах содержатся документы, рассказывающие о районах миграции казахов-голодобеженцев: так по данным ГАРФ, РГАЗ и других архивов, география их миграции простиралась от Камчатки до Северного края (Архангельск), от Владивостока до Днепропетровска и Запорожья, не считая города и районы Сибири, Нижней и Средней Волги и Зауралья, Узбекистана, Киргизии, Туркмении, Таджикистана, далее Китая, Афганистана и Ирана. Более одного миллиона человек оказались в числе голодо-беженцев. Из них лишь чуть более 400 тыс. возвратились позже в республику. Сколько их погибло в местах миграции, установить невозможно[2. с.9].

Таким образом, подвергавшиеся преследованиям в 1920-30-е гг., большинство баев, кулаков, зажиточных шаруа стали бесправными жертвами политических репрессий, были обречены на смерть и эмиграцию.

В архивах есть документы, подтверждающие, что детям конфискованных и выселяемых баев не позволяли учиться в школах и вузах, исключали даже с последнего года обучения, не позволяли сдавать выпускные экзамены, не выдавали аттестаты об окончании перед выездом на выселение из округа [3. Л.25].

Началась целая кампания по травле детей баев и кулаков, зажиточных слоев, подвергшихся конфискации. Все, кто преподавал, учился в ВУЗах и средних учебных заведениях Казахстана и за его пределами, исключались и подвергались чистке как социально-чуждые элементы. В этом направлении создавались и работали специальные комиссии, которые направляли в вузы списки студентов-казахстанцев для проведения собраний по их осуждению и исключению из ВЛКСМ, партии и ВУЗа.

Все они были исключены без права восстановления или поступления в вузы в дальнейшем. Многим детям конфискованных баев и кулаков приходилось менять свои фамилии, жены разводились со своими мужьями, чтобы спастись с детьми от конфискации, выселения и репрессий. Фактически, они тоже являются косвенными жертвами политических репрессий, их судьбы были сломаны, многие яркие таланты не смогли раскрыть свой потенциал и реализоваться, внести свой вклад в развитие экономики, образования, науки и культуры.

В письме У.Джандосова в Казкрайком У.Исаеву ставится вопрос о том что «конфискация крупных баев-полуфеодалов ... обнажит идеологическую борьбу в городе в стенах наших учебных заведений... и поставит вопрос о чистке учебных заведений... К этому вопросу надо подойти методом массовой общественной работы среди самих учащихся. Чистка сверху будет приводить к извращениям» [4. Л.171]

Разворачивалась целая система писем и доносов, по которым находили вернувшихся с выселения назад в родные места баев, либо скрывавшихся в соседних районах от преследований, выявляли их детей учившихся в учебных заведениях. По этим доносам баев находили и отправляли опять в округ выселения, их детей исключали из вузов. К сожалению, как показывают архивы, доносы в тот период становятся распространенным явлением, их пишет на постоянной систематической основе целая сеть осведомителей под псевдонимами. И это тоже один из печальных аспектов психологической мутации общества в процессе проведения политики репрессий, который дал свои результаты

На основе раскрытия обширных архивных источников переосмысление уродливой и безжалостной политики конфискации и репрессий 1920-1930-х гг. – это комплексная задача гуманитарных дисциплин. В первую очередь на основе изучения архивов учеными правоведами, историками, политологами и другими специалистами готовится заключение о реабилитации жертв политических репрессий государственно-правовыми структурами. И вместе с тем происходит анализ и обобщение новых аспектов влияния репрессивных процессов на дальнейшее историко-политическое развитие казахстанского общества, а так же на специфику изменения национального менталитета, психологию казахского кочевого общества и т.д.

Так, например, психологи утверждают, что голод, политические репрессии, война и прочие травмы, пережитые поколениями наших прадедов и дедов, заложили комплекс психоэмоциональных установок и убеждений, которые до сих пор сказываются на нашем поколении. Репрессированные предки являются причиной наших психологических установок и стереотипов, их жизни,

наполненные страхами, лишениями, массовыми смертями, отчаянной борьбой за выживание, унижениями и заниженной самооценкой эхом отдаются в нас.

Поколение их детей – это «режиссеры», а нынешнее поколение является «актерами», реализующими тяжелый кармический синдром своих предков. В философско-психологическом аспекте это закладывает основы таких современных социальных болезней как отрешенность, отчуждение, безволие, покорность и конформизм в обществе в целом.

Переосмысление трагических страниц конфискации и репрессий на основе новых архивных источников показывает масштабность и глубину этого процесса. Отметим, что в данной статье затронуты только вопросы репрессий к лицам, подвергшимся конфискации. Но мы знаем, что в 1920-1950 е гг. репрессии проводились к более широким слоям населения - это лидеры и сторонники «Алаш», беженцы и участники крестьянских восстаний, партийно-хозяйственная, советская, творческая интеллигенция, депортированные народы, военнопленные, религиозные деятели и др.

Таким образом, практически все слои казахского народа и казахстанцев в целом были репрессированы, унижены и раздавлены политикой необоснованных преследований. В этой связи именно архивные материалы дают широкий обзор для понимания и анализа масштаба политических репрессий в Казахстане, способствуют обобщению и комплексному междисциплинарному подходу к его изучению, что имеет широкое научное теоретическое и практическое значение.

Список литературы:

1. ЦГА РК. Ф. 5. Оп. 21. Д. 15. Л. 4–7
2. Трагедия казахского аула. 1928–1934. Том 1. 1928 – апрель 1929. Сборник документов. А.2013. с.9
3. ЦГА РК, ф.135, оп 1. Д.157. Л. 25
4. АП РК Ф. 141 Оп.1. Д. 2248. Л.1

SOME ISSUES OF ADMISSION AND STUDYING OF UKRAINIAN STUDENTS IN FOREIGN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CIRCUMSTANCES, ILLUSTRATED BY IRELAND AND THE UNITED STATES

Brantiuk Kateryna-Antonina

2nd year student

Faculty of Law

Ivan Franko National University of Lviv

The legislation of Ukraine provides the opportunity for pupils and students to enter and study abroad. This question is becoming extremely relevant today. Due to the circumstances caused by Russian full-scale invasion of Ukraine by land, air and sea, many national universities were forced to suspend or terminate their work. That is why especially today more and more young people are wondering how to enter a foreign university.

In accordance with the Law of Ukraine "On Higher Education", in order to develop international cooperation in higher education and integrate higher education system into the world educational space, the government promotes and strengthens mutually beneficial international cooperation in higher education and science according to bilateral and multilateral international agreements. The main direction of foreign economic activity of the higher education institution is the preparation of individuals from Ukraine who wish to study abroad.

The process and system of entering the university or college abroad is quite similar all over the world, but each country has their own specific legal and procedural aspects, in some countries it requires a visa, or to pass some additional exams or enter into a contract. We invite you to consider in more detail the process of admission and studying in Ireland and the United States.

Ireland

Ireland is famous for its excellent achievements in a variety of fields, such as education, science and advanced technology. Nowadays, the reason that Ireland is called the Silicon Valley of Europe, is many of the technological giants such as Apple, Google, Facebook, Microsoft, Dropbox and others have their head office based there. Ireland is also known for its acceptance of overseas students and its openness and friendliness.

Ireland's education system includes universities and colleges. It is worth noting that diplomas from Irish colleges are viewed in the same way as university diplomas. In addition, colleges in Ireland may have different administrative statuses: they can be both independent educational institutions and part of a university.

The education system in Irish universities is based on the British model:

- Undergraduate programs: after 3 years of study the graduate receives the degree of Ordinary Bachelor's Degree, after 4 years of study - Honors Bachelor Degree - a bachelor's degree with honors

- Master's programs - from 1 to 2 years
- Doctoral studies - after 1-2 years of research work

The academic year at the universities of Ireland lasts from September to June: two or three semesters and holidays for Christmas and Easter. The learning process consists of lectures, seminars, blended learning, practical classes and laboratory work, as well as individual classes with a tutor (supervisor).

The following documents are required for admission:

- certificate of completed secondary education (average score of the certificate is not lower than 9, or even higher depends on the rating of the university)
- or a diploma of already received higher education
- IELTS certificate (minimum 6.0), which confirms the level of language proficiency.

However, not all universities in Ireland consider the Ukrainian certificate of completed secondary education to be a sufficient basis for enrollment, so in some cases Ukrainian graduates need to take a special preparatory course - **Foundation course**, lasting 1-2 semesters. (which makes it possible to improve the indicators on the admission criteria). Training takes place at an international college or at the language center of the university. Upon successful completion of the program, the student receives a guaranteed enrollment in the 1st year of the bachelor's degree

It also should be mentioned that admission to the university is possible after the entrant reaches 18 years of age, the Foundation programs are accepted from 17.5 years.

There are currently two types of visas that you can use:

- Less than 90 days

If you wish to attend a short course of study of 90 days or less and if you are from a country that requires a visa, you will need to apply for a short stay 'C' visit (Study) visa.

- More than 90 days

If you are staying for more than 90 days you must apply for a "D" long-stay visa.

Until recently, Ireland required a study visa, but nowadays due to the war, entry requirements for Ukrainians has been simplified. Many innovations are being introduced, one of which is a temporary protection program that provides permits for residence, work and study (children under 18 will be supported in access to attend state primary or post-primary education provided by the state as needed) for one year with possible further extension. However, as of today, there is no clear news on the abolition of visas and nothing about higher education, in our opinion there may be prospects that Ukrainian citizens who have received temporary protection in Ireland are to be allowed to continue their education at a cost to the taxpayer.

Tuition fee:

For international students, the Foundation's program for admission to the university costs € 7000-9000 per year. Tuition for bachelor's programs is € 9000-15000 per year, for master's programs - € 12000-17000 per year. The most expensive tuition fees can

be as high as € 25,000-40,000 per year. However, permanent residents of Ireland pay about € 3,500 a year.

Work while studying in Ireland:

International students are entitled to engage in casual work for a period of 20 hours during the academic year and 40 hours from June to September (inclusive) and from 15th December to 15th January inclusive.

Work after studying in Ireland:

Salaries of young professionals in Ireland range from 15,000 to 50,000 euros per year. Therefore, international students will have a chance to find their place of development in a professional and economic sense. IT professionals, after graduating from university with good knowledge, earn an average of 26,000 euros, programmers - from 22,000 to 40,000 euros. The salaries of novice managers average - 25,000 euros.

In conclusion, the diversity of curriculum, the relatively low cost of quality education and the open immigration policy of Ukrainian students with possible further employment make Ireland an extremely attractive country to study.

United States

US universities have their own individual admission standards.

US higher education institutions are divided into:

- Colleges
- Universities (private, public)

If you want to start your academic year in the States in September, you should start preparing for admission in the previous year. You will be enrolled in November-December and after that you will start all the procedural work related to visas and university studies.

Package of documents for admission:

- Certificate of completed secondary education or extract of grades.
- Essays or questionnaires (These may include a “personal statement” as to why you are considering this particular university.)
 - Motivation letter
 - Letters of recommendation from teachers.
 - Certificate of English language proficiency, the requests should be checked in each university separately, as they vary (approximate result: TOFEL PBT - 570-600; TOFEL iBT - 88-100; IELTS 6.5-7.0)
- Guarantee of funds for the provision and payment of education, accommodation. (account statement, sponsorship letter)

Also, to enter a prestigious university, you will probably have to pass SAT or ACT exams (similar to ZNO, test language - English)

When considering your application, great attention will be paid to social activities in addition to studying. To gain additional benefits when enrolling, you need to be active in public organizations, clubs, and your activity in school or university student council and volunteering will also be an important factor.

Student visa:

There are three types of student visas in the United States that differ from the programme you choose to study.

- F-1, Academic Visa

- J-1, participants in exchange programs
- M-1, non-academic or vocational training.

Visa requirements:

- Visa fee (a certain amount that is not refundable regardless of the decision on your visa)
- Passport valid for entry into the United States (expiration date must be at least six months before the date of leaving country)
- Standard size photo
- Interview with an Embassy employee.

To sum up, the process of entering higher education in the United States is procedurally long and difficult, but the education you get is definitely worth it.

References

1. Law of Ukraine "On Higher Education" of May 12, 2022 № 1556-VII - [Electronic resource]. - Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. gov.ie [Official site] // <https://www.gov.ie/en/publication/0f773-temporary-protection/>
3. Irishimmigration.ie [Official site] // <https://www.irishimmigration.ie/>
4. Immigrantcouncil.ie [Official site] // https://www.immigrantcouncil.ie/rights/international-students?gclid=Cj0KCQjwpv2TBhDoARIsALBnVnnRBR6K8Dpjo04DDFqvcBPlfVDYXzZ8FvECNCQbE-Qfs633HeF_ayIaAsq6EALw_wcB
5. State.gov [Official site] // <https://www.state.gov/>
6. Educationusa.state.gov [Official site] // <https://educationusa.state.gov/your-5-steps-us-study/apply-your-student-visa>
7. iua.ie [Official site] // <https://www.iua.ie/for-students/international-students/>
8. uic.edu [Official site] // <https://www.uic.edu/>
9. edusteps.com.ua [online resource] // <https://edusteps.com.ua/ua/osvita-za-kordonom/>

SPORT AND INTERNATIONAL CRIMINAL WORLD IN POST SOVIET SPACE

Givi Lobzhanidze

Professor, Dean of Law Faculty
G.Tavartkiladze Tbilisi Teaching University

Bloody sport – this is a headline of one the work “Who is who” written by Sergei Gorshkov. Here is written the following: it is quite surprising for us that sport and mafia – these two words often exist close together and consequently the question is how we can combine Olympic ideals and thief laws? We decided to find out the reasons of this combination.

Since the 90s of the previous century in the different republics of the Soviet Union the plunder took place involving the great majority of youth, the organized groups were formed having no particular rules, laws and orders. Their only target was “to make lots of money through this way”. For the society it was a new phenomenon. The situation made “the dealers” to request about protection from the thief plunder. It is quite interesting for all of us particularly who was interested in the plunder existence? And what was the basis of the plunder “ideology”?, if they had no activity plan, instruction or behavior rules? The answer is the following – their conduct increased the thief authority and filled the criminal world with the new members, because the plunder was based on the physical force. And particularly who possessed the physical force? Of course sportsmen, especially the representatives of the boxing, struggle, etc. and became the source of filling the thieves’ world.

Now let’s take a look at one thing (not only in the Soviet Union). The sportsman tried to achieve his targets through two ways. One was the honest work, systematic training, enormous physical exercise and winning, the second part additionally used the illegal ways connected with taking “stimulates” (doping, drugs, etc. and is less dealt with the Georgian sportsmen) this problem is directly connected to the illegal business. The increase of their users advanced the illegal formation and shadow economy gross in sport. Since the 70s, the authority of the Soviet Union paid special attention to the former sportsmen, worldwide, or olimpic champion and later such sportsmen were employed in the marketing, touring and hotel business, though the breach of laws was unforgivable even for them and many of them were arrested for the criminal activities. When the process of division and separation started in the country and the authority was unable to control every sphere the plunder became active. The major part of sportsmen was joined in the criminal movement of this sector. O. K. was surrounded with the famous sportsmen and through them reached the enormous power, many sportsmen got in touch with the thief world from the very beginning and later they became the criminal authorities. The examples of them are Iaponchik, Mikhas, Mansuri, etc.

The first union between legal thieves and sportsmen were noticed in the 80s and established by the security organs after collecting the necessary information and material about one person by name “Volchok” who later turned to be the former

“dynamo” footballer of Moscow. “Valka called dry leaf” was arrested and put into prisons several times since 60s.¹

Based on the researchers of the mentioned problem the official ring of the mafia and sport union was the murder of the world sport representative, the boxer Oleg Karataev who even bet the famous sportsman Muhamed Ali in 1974. He was world, European and the USSR champion. However he connected his career to the criminal world and he even had close friendly relation with “Iaponchik” and simultaneously he was one of the world boxing association vice-presidents. He was murdered in New York later followed with another murder of the 34-year-old famous world kickboxing sportsman Iuri Stupenkov. Before this fact the famous world kickboxing champion Vladimir Zadiran from Byelorussia was arrested who had friendly close relations with Stupenkov and his encirclement. In this period one of the authorities from the Kvantrishvili gang was killed who was known as a quite well-known person in kickboxing - Evgeni Podaev who later did not got so positive relations with Otar because of the division of the criminal power.

In 1996, March 2, the carats federation vice-president was murdered in his own apartment and also three collaborators of this organization. At that time another sportsman, the trainer Maksim Astafaev was also murdered. We can present many examples of the same character but it is quite enough to imagine the whole criminal picture. The specialists ask the following question: as the important demand for all the representatives of the Eastern fights is not the use of their physical force for negative targets, than what happens? We can observe one thing: we come across the establishment of the new values in the mankind history.

Based on the research and facts we can freely divide our conclusion into two parts: a) one part of sportsmen actively were involved in the criminal gangs and participated in criminal activities and b) the other part of criminals influenced by the first one and later, sometimes became the victims of their activities. We often came across such examples in the Post Soviet Union countries. For example, the Russian mafia focused attention to the sportsmen incomes, afterwards, the target of extortion became the famous sportsman in hockey, the bombardier of the team “Buffalo Seibs” Aleksander Mogilni who was diddled 150 000 US dollars. The police arrested two Russian emigrants and one of them was – Sergei Pavlovski, friend of Mogilni from the sport sphere. He was threatened with breaking his leg and even with the murder in the extreme situation.

The famous footballer Sergei Kiriakov, the member of the German club “Kalsrue” was also threatened with murder and his friend was killed because of this criminal case. In general the Russian football became the cockpit of fight, arranges and bribery. After dissolution of the USSR the negative points and habits became permanent for the European countries’ sport as well. The clear proof of it was the attempt of bribery of the Spanish referee Antonio Lopez from the side of Kiev “Dinamo”, when Kiev was playing with the Greeks on the UEFA cup (the sum – 30 thousand US dollars).

¹ G. Podleskikhi, A. Treshonoki, Legal Thieves. 1996,p.13.

The Ukraine is connected to the first criminal acts during the playing on the stadium when the president of the sport club “Shakhtior” 42 years old Aleksander Bragin was killed together with the five guards (1995). In 1997 near the private villa was killed the president of the hockey federation Valenchin Soch.

The Russian experts call the Russian sport “Union of Three”, the unity of black business and organized criminal and based to them it has already been quitted in the country, but as we notice such kind of “happiness” is not very close yet. The murder of the general director of the football club “Spartak” was followed by such kind of statement who was killed with the bullet into the head².

Though not in such measures as in Russian federation, but more or less such tendencies are noticed in the Post Soviet space as well. Especially it is said about the Ukraine, Byelorussia, some countries of Asia, republics of the Caucasus. Unfortunately, the similar problems are noticed in Georgia as well. The part of the Georgian sportsmen was involved in the plunder. In 2004 the famous sportsman and the authority – “Kalatoza” was arrested by the operative collaborators of the Inner Ministry who had quite successful fighters in the team.

Unfortunately for the foreign country citizens the group of bribers was caught for bribery including the famous sportsmen – G. R. and A. D.

Based to the penalty, G. R. and A. D. were accused in the bribery and therefore, this crime was followed by the threaten of using the violence in address to the close relative of the victim committed by the gang in order to get the private property, in particular:

In 2005, June 23, R. got into touch with his friend A. D. through the illegal way in Tbilisi and made deal towards the Georgian citizen and Greek by the nationality W. I. who was supposed to diddle the sum of 8 000 US dollars. Up to the particular date, G. R. and A. D. kept in touch with Willy Iordanov periodically through the phone calls and kept threatening with using violence in case if the sum would not be paid. In 2005, June 28 at about 13:00 PM, on the nearby territory of the Tbilisi hippodrome central entrance G. R. and A. D. diddled Wily Iordanov 1200 US dollars from the demanded sum - 8000 US dollars which was kept in the saloon of A. D’s car by G. R. at the moment when both of them were arrested by the special operative department workers.

Based to the court decision G. R. was found guilty according to the USSR code, article 181 e, part II, “A” and “G” sub-articles and the penalty was to suppress liberty with 5 years and A. D.- 3 years.

In our reality we came across the facts presenting the famous sportsmen attacks. Violently was killed the famous Georgian footballer Kakhi Asatiani whose murder case is not open yet. In that period murders’ versions the business is also mentioned showing the participation of the thieves as well³.

Unfortunately in order to diddle the money the famous Georgian footballer Kakhi Kaladze’s brother was also kidnapped who was liquidated physically. We can present

² G. Lobzhanidze, Legal Thieves, Tbilisi, 2004

³ G. Ghlonti, Legal Thieves, Tbilisi, 2004

many similar examples, but the already mentioned ones are quite enough to make proper conclusions.

One factor must be taken into account - professional killer's institution in the criminal world that can be connected to the sport. Who are they? People well trained in shooting and super specialists – so called “snipers”. Where are they trained and are they connected to the sport and military service? May be, but certainly more can be said and analyzed about this phenomenon.

The existence of such clan and caste was not noticed neither in the pre-revolutionary Russia and nor in the Soviet Union. This is the phenomenon of the contemporary world. The appearance of the killer, caste and clan took place in the criminal world in the 90s. Based to the data of the Russian federation Ministry of Internal affairs about 200 ordered criminal cases are investigated. Such kind of service is very popular in political figures, businessmen and legal thieves.

The professional killers are well trained and many of them are the former collaborators of the security, defense and police ministries (the former sportsmen as well). That is why very often the killer's destiny depends on another killer. Based to this the professional killers worked the cases guaranteeing their unanimity maximally, that is why, the killer's specialty is not only killing, but keeping secrets as well. The interesting party who is potentially eager to order the murder case, first he must cover the complex way of seeking and negotiating with mediators and this process often reveals the necessary, secret information.

The professional killers' victims often turn to be famous political figures, journalists, businessmen, “legal thieves”, gang leaders, etc.

The victim of the hired killer became the famous and successful businessmen and charity-monger Mamuka Jincharadze, who was injured to death in 2005, February 5, in Moscow. The case is still open (he participated in buying a little land place in Jerusalem for the Georgian Patriarchate, made the Sameba church cross gilded, established the Public Bank and made enormous charity in address to poor and homeless people, etc).

Many legal thieves became the victims of the professional killers.

The victim of conflict and severe contradiction became the legal thief and authority Avtandil Chikhladze by nickname “Kvezho” who was killed by the professional killer and who was the former fighter sportsman. In 2009, November 15 three Georgians were liquidated in Sochi and also this year was killed one of the authorities Gamtsemlidze and so on⁴.

Among killers Aleksander Salonik was very popular who was born in the province Kurgan in 1960 called as Kurgan Rembo. A. Salonik was a professional fighter who worked at the post for some time and later studied in the Inner Gork high school. First he was arrested for rape, than his criminal experience became full of tenth of murders. Several times he managed to escape from the prisons and consequently he gained the authority in the criminal world. Though, he managed to escape from the police and security, but not from - death. “Saloniki” was found drown in Athens. Much amount of bullets was found in his villa by the police. He visited Greece in 1995, June

⁴ G. Lobzhanidze, Organized Crime and Authority, Tbilisi, 2010

13. He had a passport of some Vladimir Kesov, born in Georgia, in the passport there was a visa delivered in Moscow, in 1995, in March by the Greece embassy.

Based to the analyzed facts the criminologists conclude that the killers act in groups and make the coordination of their actions among each one another. Two basic types of killers are revealed trying to avoid the penalty and law enforcement agencies.

The first type leaves the gun in the place of crime believing that the gung won't disclose the criminal and the investigation won't find the real track of the criminal. On the black market the criminal can get such gun that is being searched for committing another crime.

The second type of the killer takes not only the gun, but empty cartridge as well and in this way tries not to leave the testimony for the investigation.

The killer's action is characterized by the following sings: a) shot in the head; b) not robbing the victim.

The killers often use different kind of explosives. There are some cases when the murder case in advance is planned like the imitation of accident, etc. Some organized gang and group have their own killers called "legionary". Today we come across a huge concurrence and among killers and logically it caused moving of their occupation to abroad as their service is more highly paid.⁵ Technical progress and processes in the contemporary society seem to create new forms of the crime and our mankind must be ready for this as every new form of the crime does not stay only in one nation's borders frames and receives the transnational character.

References:

1. G. Podleskikhi, A. Treshonoki, Legal Thieves. 1996,p.13.
2. G. Lobzhanidze, Legal Thieves, Tbilisi, 2004
3. G.Ghlonti, Legal Thieves, Tbilisi, 2004
4. G. Lobzhanidze, Organized Crime and Authority, Tbilisi, 2010
5. Z. Tsulaia, Criminology, (General Part), Tbilisi, 2003.

⁵ Z. Tsulaia, Criminology, (General Part), Tbilisi, 2003.

FATF RECOMMENDATIONS IN THE CONTEXT OF THE LAW OF UKRAINE "ON VIRTUAL ASSETS"

Hrytsai Serhii

PhD in law, Associate Professor,
Department of Sectoral Law and General Legal Disciplines, The Institute of Law and
Social Relations, Open International University of Human Development "Ukraine",
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0051-6149>

New technologies, products, and related services have the potential to spur financial innovation and efficiency and improve financial inclusion, but they also create new opportunities for criminals and terrorists to launder their proceeds or finance their illicit activities. The risk-based approach is central to the effective implementation of the revised Financial Action Task Force (FATF) International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation, which FATF members adopted in 2012, and the FATF therefore actively monitors the risks relating to new technologies. In particular, the virtual asset ecosystem has seen the rise of anonymity-enhanced cryptocurrencies (AECs), mixers and tumblers, decentralized platforms and exchanges, and other types of products and services that enable or allow for reduced transparency and increased obfuscation of financial flows, as well as the emergence of other virtual asset business models or activities such as initial coin offerings (ICOs) that present ML/TF risks, including fraud and market manipulation risks. Further, new illicit financing typologies continue to emerge, including the increasing use of virtual-to-virtual layering schemes that attempt to further obfuscate transactions in a comparatively easy, cheap, and secure manner. 5. Given the development of additional products and services and the introduction of new types of providers in this space, the FATF recognized the need for further clarification on the application of the Standards to new technologies and providers. In particular, in October 2018, the FATF adopted two new Glossary definitions—"virtual asset" (VA) and "virtual asset service provider" (VASP)—and updated Recommendation 15 (see Annex A). The objectives of those changes were to further clarify the application of the FATF Standards to VA activities and VASPs to ensure a level regulatory playing field for VASPs globally and to assist jurisdictions in mitigating the ML/TF risks associated with VA activities and protecting the integrity of the global financial system. The FATF also clarified that the Standards apply to both virtual-to-virtual and virtual-to-fiat transactions and interactions involving VAs. (FATF, 2019)

The Supreme Council of Ukraine adopted on 17.02.2022 the Law of Ukraine "On Virtual Assets" No. 2074-IX (hereinafter - the Law 2074) (Про віртуальні активи, 2022), which was signed by the President of Ukraine on 15.03.2022. According to Clause 1, Section VI "Final and Transitional Provisions" of the Law 2074, the Law itself will enter into force: a) from the date of entry into force of the Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding peculiarities of taxation of operations with virtual assets; b) implementation of the State Register of Virtual Asset

Circulation Service Providers, which is additionally mentioned in Clause 2, Section VI "Final and Transitional Provisions", as limitations to sanctions provided for by Article 23 of the Law 2074. To meet the requirements of Clause 1 of Section VI of the Law 2074 and for its enactment, on March 13, 2022, the Parliament of Ukraine registered a Draft Law No. 7150 "On Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the taxation of transactions with virtual assets" (hereinafter - the Draft Law 7150) (*Проект №7150 Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами*, 2022).

Let's carry out research on the Law of Ukraine "On Virtual Assets", to form an idea of the proposed section of virtual assets, at the level of the main law of Ukraine in the field of the newest digital technologies, having a generalized and widely known notion - cryptocurrency, which mostly refers to the monetary sphere of public relations.

State regulation of the virtual assets market - implementation by the state represented by the National Securities and Stock Market Commission (hereinafter - the NSSMC) (*Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку*, 2011) and the National Bank of Ukraine (hereinafter - the NBU) (*Про Національний банк України*, 1999) comprehensive measures for streamlining, control, supervision of the virtual asset market, regulation of rules for the functioning of service providers related to the turnover of virtual assets, as well as measures to prevent and combat abuse and violations in the virtual asset market (paragraph 1 Article 16 of law 2074).

State regulation in the field of turnover of secured virtual assets secured by currency values (SVA(CV)) within its competencies is carried out by the National Bank of Ukraine (hereinafter referred to as the NBU).

State regulation in the field of turnover of virtual assets, in addition to (SVA(CV)), in particular, regarding secured virtual assets secured by a securities or derivative financial instrument (SVA(FI)), within its competencies, is carried out by the National Securities and Stock Market Commission (hereinafter referred to as the NSSMC).

In the first paragraph of the first Article "Definitions of Terms", Section I "General Provisions" of the Law 2074, there is a concept of virtual asset, collateralized virtual asset and unsecured virtual asset. And already Article 4 "Legal Status of Virtual Assets" of Law 2074 directly proposes the division of virtual assets into a secured virtual asset and an unsecured virtual asset:

• virtual asset - an intangible asset that is subject to civil rights, has value and is expressed in a set of data in electronic form. The existence and turnover of a virtual asset are ensured by the system of ensuring the turnover of virtual assets. A virtual asset may certify property rights, in particular, the right of claim on other objects of civil rights (Subparagraph 1 of Paragraph 1 of Article 1 of Law 2074);

Virtual assets are intangible assets, the peculiarities of which are determined by the Civil Code of Ukraine and this Law. Virtual assets can be unsecured or secured. (Paragraph 1 of Article 4 of Law 2074);

• secured virtual asset - a virtual asset that certifies property rights, in particular, the right of claim on other objects of civil rights (sub-paragraph 3 of paragraph 1 of Article 1 of Law 2074); secured virtual assets certify property rights, in particular, claims to other objects of civil rights (paragraph 3 of Article 4 of Law 2074);

- unsecured virtual asset - a virtual asset that does not certify any property or non-property rights (sub-paragraph 6 of paragraph 1 of Article 1 of Law 2074); unsecured virtual assets do not certify property rights. (Paragraph 2 of Article 4 of Law 2074).

The secured virtual asset, in turn, based on paragraph 6 of Article 4 of Law 2074, form separate, two areas of its internal classification (distribution): financial virtual asset and others.

The financial virtual asset, in turn, forms two separate directions of its internal classification (distribution). Secured by currency values and secured by securities or derivative financial instruments (paragraph 6 of Article 4 of Law 2074):

- issued by a resident of Ukraine secured virtual asset secured by currency values (hereinafter – SVA(CV));
- a virtual asset issued by a resident of Ukraine is secured by security or a derivative financial instrument (hereinafter – SVA(FI)).

The activities of service providers related to the turnover of virtual assets are allowed only if they obtain permission to provide services related to the turnover of virtual assets of the appropriate type, as defined by Law 2074 (paragraph 2 of Article 18 of the Law 2074).

Entities are allowed to carry out more than one type of activity of a service provider related to the turnover of virtual assets, subject to obtaining permission to provide each relevant type of service related to the turnover of virtual assets (paragraph 3 of Article 18 of Law 2074).

Providers of services related to the turnover of virtual assets - exclusively business entities – are legal entities that carry out in the interests of third parties one or more of the following activities: 1). storage or administration of virtual assets or keys of virtual assets; 2). exchange of virtual assets; 3). transfer of virtual assets; provision of intermediary services related to virtual assets (paragraph 8 of paragraph 1 of Article 1 of the Law 2074);

We believe that the prohibition of a legal entity to acquire the status of a service provider related to the turnover of virtual assets in paragraph 8 of paragraph 4 of Article 9 of the Law 2074, how it "has among the participants (founders, shareholders) legal entities registered in states (jurisdictions) that do not comply with or improperly implement the recommendations of international, intergovernmental organizations involved in the fight against legalization (laundering) of proceeds from crime, or financing of terrorism or financing the proliferation of weapons of mass destruction", is one that violates numerous international norms that Ukraine has ratified (unlike the FATF recommendations, Ukraine's membership in the FATF does not automatically ratify its changing recommendations into the Ukrainian legal field), and constitutional rights and freedoms of such a legal entity for free access to the market and conduct of economic activities.

The FATF may apply Recommendation 21 and adopt a resolution requiring financial institutions to pay special attention to business relationships and transactions with individuals and legal entities, as well as financial institutions that are residents of

a country that does not comply with the provisions of the 40 Recommendations. We emphasize that we "pay special attention to business relations and transactions" with such legal entities, and not introduce unconstitutional norms that violate numerous international ratified legal acts by introducing similar regulations in paragraph 8 of paragraph 4 of Article 9 of the Law 2074.

The FATF's cooperation with such organizations, as well as their cooperation with each other, is a positive initiative aimed at ensuring the implementation of effective countermeasures against money laundering by introducing appropriate and understandable rules of law into local legislation that do not contradict their constitutional foundations.

References:

1. FATF. (2019). *Guidance for a risk-based approach virtual assets and virtual asset service providers* (p. 59). FATF. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>
2. Polozhennia pro Natsionalnu komisiuu z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [Regulation on the National Commission on Securities and Stock Market], Pub. L. No. 1063/2011 (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1063/2011> [in Ukraine]
3. Pro virtualni aktyvy [About virtual assets], Pub. L. No. 2074– IX (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20> [in Ukraine]
4. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine], Pub. L. No. 679– XIV (1999). <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14> [in Ukraine]
5. *Proekt №7150 Zakonu Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkovannia operatsii z virtualnymi aktyvamy* [Draft law 17150 on amendments to the Tax Code of Ukraine on the taxation of transactions with virtual assets.]. (2022). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39211> [in Ukraine]

PARLIAMENTARY CONTROL IN THE WAKE OF THE COVID PANDEMIC (COMPARATIVE RESEARCH)

Nino Botchorishvili,

PhD in Law., Associate Professor
Guram Tavartkiladze Tbilisi Teaching University

Iika Sajaia

PhD in Law., Associate Professor
Guram Tavartkiladze Tbilisi Teaching University, Professor at New Vision
University

The Covid-19 pandemic was a challenge for medical as well for law fields. For public health it has not been easy to find balance as of legitimated interests and human rights. Coronavirus has equally endangered both democratic and non-democratic countries, however, how countries have established the above balance has largely depended on the degree of their democratization. Large part of human rights have been restricted in the fight against the Covid pandemic, including the right of movement, the right to personal data protection, the right of gathering, and so on. In order to respond quickly to the virus, the government was given the power to restrict it, and that is why it was especially important to have effective control over the activities of the government by the people's representative body, the parliament. Coronavirus has posed many new and important challenges to the agenda of the legislatures of the countries of the world.

The Venice Commission notes that in any critical situation, including a pandemic or state of emergency, there is an equal need for a quick response as well as control over these processes because of the increased risks of disproportionate human rights abuses in a state of emergency. It is important that during the state of emergency the parliament functions uninterruptedly so that it does not interfere with the oversight of the executive branch and the exercise of its constitutional powers in connection with the state of emergency.¹

The state of emergency is at core aimed to positive expectations, which should ensure the protection of public safety and order. The Constitution of Georgia also provides similar provisions on the state of emergency. The scale of this pandemic is quite large and almost no country has been left unaffected by it, Georgia was no exception as well. The Constitution of Georgia foresees declaring a state of emergency during both an epidemic and a pandemic. This is the period, when the state authorities are deprived of the ability to exercise their constitutional powers normally.² The decision to declare a pandemic is made by the World Health Organization. For declaring the disease as a pandemic by World Health Organization, it must be widespread in many countries.

¹ The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Emergency Powers, 1995, CDL-STD(1995)012. <https://bit.ly/2Pb9uvr>

² Constitution of Georgia, article 71, is available <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> last seen on 09.06.2022.

Covid-19 was widespread in 114 countries around the world. The World Health Organization declared the Covid-19 pandemic on March 11, 2020, citing two main reasons as “alarming levels of spread and severity and by the alarming levels of inaction”.³

The declaration of Covid-19 as a pandemic by the World Health Organization was followed by the declaration of a state of emergency by the countries. The state of emergency in Georgia was declared on March 21, 2020 on the basis of the Order N1 of the President of Georgia.⁴

On March 21, 2020, the President of Georgia, together with the order, also issued the Decree N1, "On measures to be implemented in connection with the declaration of a state of emergency throughout the whole territory of Georgia."

The Presidential Decree clarifies that in view of the growing challenges facing the novel Coronavirus (COVID-19) in the country, for the purposes of an appropriate response to the pandemic announced by the World Health Organization and in order to fulfill its constitutional obligation to ensure necessary public security in a democratic society, to reduce any possible threat to life and health and to control the situation in accordance with articles 13, 14, 15, 18, 19, 21 and 26 of the Constitution of Georgia shall be restricted.

The Presidential Decree did not clearly defining the scope of the restriction of constitutional rights, therefore, it was fully within the competence of the government to make substantive decisions on interference with rights. Effective parliamentary oversight would be ensured only if the presidential decree clearly defined the specific scope of the restriction of the right under which the government would be allowed to act.⁵

It should be noted that the Constitution, as the supreme law, should clearly assign this or that function to each body of the state, and it is also important to take into account the principle of separation of powers, clear separation of powers, oversight and mutual control.

Measures taken to stop the spread of coronavirus have complicated the work process in the parliaments of a number of countries. The legislature is by nature a large multi-member body, the functioning of which requires a meeting of members and direct involvement in the voting procedure. Moreover, in most countries parliamentary regulations require the physical presence of members in order for the work of parliament to be legitimate and a quorum to be formed. At the same time, a large part of the parliaments are quite traditional and ordinary, therefore, they are not able to quickly implement the digital and technological changes that have existed in the legislative process for centuries only in the form of a paper version.

³ What does Pandemic mean and does it something change after its announcement? 2020. Available: <https://tabula.ge/ge/news/641650-ras-nishnavspandemia-itsvleba-tu-ara-rame-misi>> last seen 04.06.2022.

⁴ Decree of the president of Georgia N1, 21st March, 2020 available: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4830390?publication=0>> last seen 04.06.2022

⁵ Parliamentary Control. Evaluation of years 2019-2022 International transparency Georgia, available https://transparency.ge/sites/default/files/saparlamento-kontroli-2019-2020-ge-web_0.pdf

Consequently, the first problematic issue turned out to be nonstop activity of the legislative organ. Interesting examples in this regard are from Eastern European countries. Even in countries where the session period was temporarily closed, the legislative organs continued to exercise its oversight function. In Lithuania, for example, despite the fact that Parliament temporarily closed its plenary sessions and committees, urgent matters were being considered; Parliamentary activities in Slovenia were also generally postponed, but the National Assembly still held meetings on issues related to exceptions.

It should be noted that the legislative organs that continue to operate, functioned in two models: some legislative organs (e.g. in the US, UK and South Korea) continued to operate as usual, while others changed the way they operate. One of the common changes included reducing meetings and making changes to the parliamentary agenda, focusing on the coronavirus and other urgent and emergency issues, and postponing less urgent issues.

One of the ways to solve the problem was also to reduce the number of votes required for a quorum and to maintain proportional representation according to the relative size of the parties. Additional modifications have been made to videoconferencing and other technological solutions to prevent or minimize physical attendance (although in some parliaments this is still considered a problem given that the quorum rules that require a minimum attendance of MPs).⁶

State of Emergency and Covid Pandemic as a Challenge to Democracy

The constitutions of almost all democracies of the world envisages the declaration of a state of emergency, provided the appropriate conditions are in place. "In January-March 2020, a state of emergency was declared in 9 EU member states: Bulgaria, the Czech Republic, Finland, Estonia, Hungary, Luxembourg, Portugal, Romania and Spain; In 2 countries (Bulgaria, Portugal) a state of emergency was declared by the parliament, and in 7 countries (Czech Republic, Estonia, Finland, Hungary, Luxembourg, Romania, Spain) a state of emergency was declared by the government. The other 5 states (France, Germany, Italy, Latvia and Slovakia) declared a state of emergency under ordinary law; Fourteen countries (Austria, Belgium, Croatia, Cyprus, Denmark, Greece, Ireland, Lithuania, Malta, the Netherlands, Poland, Slovenia, Sweden and the United Kingdom) did not declare a state of emergency during Covid-19. To overcome the Covid-19 crisis, almost all EU member states have taken temporary (i.e time-limited) emergency measures (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Italy). Ireland, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, the Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain and Sweden), mainly on the basis of ordinary legislation. In general, in the first phase, emergency measures were introduced for a period of 15 days to about one month in all EU Member States and then renewed at least once. Only a few EU member states have not set a deadline for the state of emergency (Croatia, Hungary). The Venice Commission recommends that the

⁶ Parliamentary Activity and Legislative Oversight during the Coronavirus Pandemic -A Comparative Overview [https://www.researchgate.net/publication/340091555 Parliamentary Activity and Legislative Oversight during the Coronavirus Pandemic -A Comparative Overview](https://www.researchgate.net/publication/340091555_Parliamentary_Activity_and_Legislative_Oversight_during_the_Coronavirus_Pandemic_-A_Comparative_Overview);

declaration of a state of emergency or restrictions that do not have a specific deadline, including the suspension of which depends on the resolution of a particular situation, should not be considered lawful unless the situation is regularly reviewed. "⁷

At the same time, many countries have declared a state of emergency, and during a state of emergency, the reins of management and decision-making tends to fall more into the hands of the executive. Measures to restrict human rights in the fight against Covid pandemic are often based on orders issued by the executive, government decrees, emergency regulations, and other by-laws. If a country does not have a high degree of democracy, its executive branch is more inclined to wield maximum power and manage the crisis situation without control. The desire, agility, and even effective management like this can sacrifice a high standard of human rights. Particular caution should be exercised in delegating power to Parliament by Parliament, so that democratic values can be suspended at this time.

The effective functioning of the legislative organ and especially its oversight function are particularly important during any crisis, including the fight against pandemics. The executive and the healthcare system have a crucial role to play in crisis management to ensure that the state overcomes the difficulties caused by the coronavirus pandemic in every possible way. Legislative organs (alongside with the courts) play a crucial role in overseeing the executive branch in this process to ensure that countries do not lose the constitutional and democratic values which appears to be their main achievement.⁸

It is important to strengthen the role of Parliament and to take measures to limit, control and compensate for this power. Parliamentarians must ensure control and oversight over the correct and adequate implementation of emergency measures by the executive and whether they comply with democratic standards; They should monitor how proportionate and temporary the restriction of liberty is, how justified and proportionate the use of force is, how purposeful the provision of economic aid and the expenditure of financial resources, and so on.⁹

Different countries have tried different ways and methods between exercising effective control over the executive and at the same time effectively managing the pandemic.

For example, the **Norwegian** Parliament has passed a special law - the Corona Act, which gave the government the power to change the legislation or to suspend certain legislative norms in case of an emergency during pandemic. However, any similar decision taken by the government must be assessed in accordance with an act passed by Parliament and the Norwegian Constitution, and such a decision must be approved by the Parliament itself. The purpose of passing the Corona Legislation was

⁷ Nakashidze M. 2021. Restrictions on human freedom in the wake of the Covid-19 pandemic: European standards and Georgian legislation. Human rights and the Covid-19 pandemic. Collection of articles Tbilisi, is available: <<http://ewmi-prolog.org/images/files/1230Emergency-Final-02.06.21..pdf>> last seen 12.06.2022

⁸ Parliamentary Activity and Legislative Oversight during the Coronavirus Pandemic -A Comparative Overview

⁹ Ensuring a Balance of Power in the Face of COVID-19, Francine Picard Mukazi, 2020. <http://bit.ly/3eV8BC9>

to prevent the disruption of normal public life and to reduce the damage caused to the democratic institutions and the country's economy as a result of the pandemic.¹⁰

We can also cite Switzerland as a positive example, where, on one hand, the competence of the executive branch has increased for quick response, but not in the context of limiting the powers of parliament and reducing its oversight function.

Under Swiss law, the Swiss government and the Swiss Parliament have the power to issue emergency orders and decrees to combat coronavirus. However, if government orders are not approved by Parliament, they will be automatically suspended within 6 months of publication. Due to the high legitimacy of Parliament, special ordinances passed by the legislature take precedence over government ordinances. Adoption of special regulations by the Parliament increases the capacity and efficiency of parliamentary control.¹¹

In conclusion, it should be mentioned that the Constitution of Georgia should clearly give this or that function to each body of the state, it is also important to take into account the principle of separation of powers, clear separation of powers, oversight and real exercise of mutual control.

It is important for the country in a crisis situation for each body of government to fully perform its functions and especially the representative body whose main duty is to control the activities of the government.

References:

1. The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Emergency Powers, 1995, CDL-STD(1995)012. <https://bit.ly/2Pb9uvr>
2. Constitution of Georgia. article 71, is available <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> last seen on 09.06.2022.
3. What does Pandemic mean and does it something change after its announcement? 2020. Available: <https://tabula.ge/ge/news/641650-ras-nishnavspandemia-itsvleba-tu-ara-rame-misi>> last seen 04.06.2022.
4. Decree of the President of Georgia N1, 21st march, 2020 available <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4830390?publication=0>> last seen: 04.06.2022
5. Parliamentary Control. Evaluation of years 2019-2022 International transparency Georgia, available https://transparency.ge/sites/default/files/saparlamento-kontroli-2019-2020-ge-web_0.pdf
6. Parliamentary Activity and Legislative Oversight during the Coronavirus Pandemic -A Comparative Overview https://www.researchgate.net/publication/340091555_Parliamentary_Activity_and_Legislative_Oversight_during_the_Coronavirus_Pandemic_-A_Comparative_Overview;

¹⁰ Parliamentary activities and legislative oversight Under conditions of COVID-19 pandemic - https://idfi.ge/en/parliamentary_activities_and_legislative_oversight_under_conditions_of_covid-19_pandemic

¹¹ Parliamentary activities and legislative oversight under conditions of COVID-19 pandemic. <http://bit.ly/3lwGkmJ>

7. Nakashidze M. 2021. Restrictions on human freedom in the wake of the Covid-19 pandemic: European standards and Georgian legislation. Human rights and the Covid-19 pandemic. Collection of articles Tbilisi, is available: <<http://ewmi-prolog.org/images/files/1230Emergency-Final-02.06.21..pdf>> last seen 12.06.2022

8. Parliamentary Activity and Legislative Oversight during the Coronavirus Pandemic -A Comparative Overview

9. Ensuring a Balance of Power in the Face of COVID-19, Francine Picard Mukazi, 2020. <http://bit.ly/3eV8BC9>

10. Parliamentary activities and legislative oversight Under conditions of COVID-19 pandemic - https://idfi.ge/en/parliamentary_activities_and_legislative_oversight_under_conditions_of_covid-19_pandemic

11. Parliamentary activities and legislative oversight under conditions of COVID-19 pandemic. <http://bit.ly/3lwGkmJ>

CIVIL PROTECTION OF COPYRIGHT OBJECTS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Uliana S. Hurina

Student

Yaroslav Mudryi National Law University

Hanna V. Kolisnykova

Ph. D in Law, Assistant Professor

Yaroslav Mudryi National Law University

The importance of copyright protection is relevant as we live in the time of fast development of new technologies and users of the Internet and Social Media platforms are posting and sharing content regularly. Unfortunately, usage and creation of copyright objects is not always carried out under the rules, consequently, violation of copyrights is increasing.

Ukrainian legislation regulates the issue of copyrights. The Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» and the Civil Code of Ukraine enforce copyright protection explicitly.

Copyright consists of subjective and objective sides. The first one can be determined by the preamble of the aforementioned Law of Ukraine as personal non-proprietary rights and proprietary rights of authors and their successors related to the creation and usage of works of science, literature, and art – copyright, which is protected by this Law [1]. The second, objective side, can be defined as legal provisions, which regulate public relations in the creation and usage of literary, scientific, and artistic works. It is necessary to emphasize, that copyright is an element of intellectual property rights and the last, in its turn, is the field of civil law.

Ukrainian civil legislation gives a specific list of copyright objects. The common name of these objects is ‘works’. The first category includes works, which can be: literary and artistic works (novels, poems, articles, and other written works; lectures, speeches, sermons, and other oral works; dramatic, musical-dramatic works, pantomimes, choreographic, and other stage works; musical works (with or without lyrics); audiovisual works; works of painting, architecture, sculpture, and graphics; photographic works; works of the applied art; illustrations, maps, plans, sketches and plastic works relating to geography, topography, architecture or science; translations, adaptations, arrangements and other remaked literary or artistic works; collections of works if they are the result of intellectual activity by selection or arrangement of their components), the second category is computer software, the third – a compilation of data (databases) if they are the result of intellectual activity by selection or arrangement of their components, and others works [1, art. 8; 3, art. 433]. The same objects shall be protected internationally - literary, scientific, and artistic works, including writings, musical, dramatic, and cinematographic works, and paintings, engravings, and sculpture [2, art. 1].

The author of the work is the subject of copyright by him/herself. Individuals and legal entities can become the subjects of copyright if the author has assigned his copyrights to them by treaty or the law. Moreover, there is a 'presumption of authorship', which means that the author is the person indicated as such on the original work or its copy, unless otherwise is proven [1, art. 11; 3, art. 435].

The author has personal moral and proprietary rights. To the first one are included: the right to demand recognition of the authorship; to prohibit the mentioning of the author's name during public use of the work; to choose a pseudonym; and to demand the preservation of the integrity of the work, and to counteract any twisting, distortion or other alteration of the work, or any other encroachment thereon that may prejudice the author's honor and reputation. Concerning the proprietary rights: the author has the exclusive right to use the work and to authorize or prohibit its usage by other persons [1, art. 14, 15; 3, art. 438, 440].

Nowadays stays open the issue of copyright in the sphere of NFT (non-fungible token). This one is a very progressive thing and regulated properly neither by Ukrainian civil law nor at the international level. If it can be related to the first category of the copyright objects under Ukrainian civil legislation – artistic works, or to the second once – computer software? It seems, the third variant – databases is the closest. In simple words, NFT can be determined as data on a blockchain, which, in its turn, is a database. And, in the context of the Civil Code of Ukraine, copyright on NFT cannot be protected, because the Law protects databases, but not the data or information itself.

Know we know that the copyright of data is not protected, but the artwork, which a person creates for NFT him/herself may be the object protected by copyright. NFT objects are unique originally. In general, NFT is a digital version of the authenticity certificate. It can be almost any real or intangible property, including artworks, music, video, collection items, collection cards, virtual video games, or even real estate. Usually when copyrights are violated if there is enough proof the platform for the NFTs deletes that content. To respect the copyrights a person has to ask a permission to use someone's artwork or at least refer to the author and the name of the artwork, but not to copy it. And another one is using works, which become a public domain, when copyright expires. In Ukrainian civil law copyright remains in effect throughout the author's lifetime and for a period of 70 years after his/her death [1, art. 28; 3, art. 446].

By selling the NFT, copyrights do not transmit to the buyer, it can be done only with a special contract. The NFT's authors have the right to assign the work to other persons based on the copyright agreement on the assignment of the exclusive right to use the work or based on the copyright agreement on the assignment of a non-exclusive right to use the work [1, art. 32].

In conclusion, Ukrainian civil legislation has a good base for regulating copyrights, but in our fast-developing reality, we have to be prepared and make changes in legislation as soon as possible. While the Law is staying unchanged with gaps the number of unsolved cases and wrong decisions is growing. NFT is a great example, which shows – the Law should go in time with technological progress.

References

1. The Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» on December 23, 1993 № 3792-XII. – [Official web-portal of the Parliament of Ukraine]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?lang=en#Text>
2. Universal Copyright Convention on 6 September 1952. – URL: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjG3qTFu5f4AhUWg1wKHcKZAO0QFnoECAIQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.tauvisual.com%2Fcopyrightlaws%2Fconvenzione_internazionale_copyright_ginevra1952.pdf&usg=AOvVaw1bV8vPwH9FuYh3wHyBEaMR
3. The Civil Code of Ukraine on January 16, 2003 № 435-IV. – [Official web-portal of the Parliament of Ukraine]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?lang=en#Text>
4. The Constitution of Ukraine on June 28, 1996 № 254к/96-BP. – [Official web-portal of the Parliament of Ukraine]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>
5. Research article “What are NFT-tokens and why artists need them?”. – [Electronic source]. – URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/shcho-take-nft-tokeni-i-navishcho-voni-mittsjam.html>
6. Research article “NFTs, Minting and Copyright: what you should know as an artist”. – [Electronic source]. – URL: <https://www.rennoco.com/post/nfts-minting-and-copyright-what-you-should-know-as-an-artist>
7. Research article “Virtual assets: non-fungible tokens and law”. – [Electronic source]. – URL: <https://www.businesslaw.org.ua/virtual-assets-non-fungible-tokens-and-law/>

ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ ВСТАНОВЛЕННЯ САНКЦІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Іващенко Олена Анатоліївна

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

Національні статистичні дані останніх років свідчать про невинне зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. У процесі становлення та розвитку суспільних відносин відбулась зміна поглядів на соціальну цінність земельних ресурсів як головного засобу виробництва на товар, який користується особливим попитом та має передусім не стільки екологічну, а й соціальну, політичну та економічну цінність та зумовила різке збільшення кількості правопорушень, у тому числі й кримінальних правопорушень у сфері земельних правовідносин. Саме це створює високий ступінь суспільної небезпеки цих правопорушень. Це пов'язано з тим, що земельні ресурси є продуктом, який виник та існує незалежно від волі та діяльності людини, так як є похідним виключно від самої природи та не може бути штучно створений. Значне поширення суспільно небезпечних та протиправних посягань на земельні ресурси спонукають науковців-правників до звернення особливої уваги щодо вивчення та вирішення питання щодо загальної оптимізації юридичної відповідальності за цей вид правопорушення, так і встановлення покарання, яке, у свою чергу, стане стримуючим фактором вчинення кримінальних правопорушень у вищезазначеній царині.

У будь-якому суспільстві, будь-якій державі, у певний проміжок часу виникає необхідність подолати те чи інше суспільно-негативне явище або процес та обмежити подальше його розповсюдження та масштаби дестабілізуючого впливу. У таких випадках з'являється нагальна проблема вироблення адекватних засобів впливу на негативний чинник. Дану проблему законодавець вирішує шляхом криміналізації такого дестабілізуючого явища, що набуло значної суспільної небезпеки. Як доцільно зазначає професор А. М. Шульга: «на суспільну небезпеку кримінального правопорушення загалом, так і на суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти земельних ресурсів зокрема, впливають такі обставини:

- по-перше, об'єктивні та суб'єктивні особливості діяння;
- по-друге, кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення;
- по-третє, ступінь реалізації кримінально-протиправного наміру;
- по-четверте, особливості співучасті у кримінальному правопорушенні;
- по-п'яте, наявна множинність кримінального правопорушення тощо» [4, с. 150-151].

Основний закон держави закріплює конституційне положення про те, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави»[1]. Виходячи з цього, можемо зробити проміжний висновок, що будь-які протиправні посягання на земельні ресурси вже є суспільно небезпечними, навіть при їх одиничному вчиненні, зважаючи на те, що цей природний ресурс є складним за своєю структурою та вкрай важливим для всього живого на Землі.

Беручи до уваги ситуацію, що склалася в Україні у сфері земельних правовідносин надзвичайно актуальним постає питання розроблення та закріплення таких кримінально-правових заходів, які були б найбільш ефективними і доцільними не тільки у протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних правовідносин, а й слугували ще й превентивною мірою цьому суспільно-негативному явищу. Тобто, у цьому контексті для законодавця найбільш нагальними питаннями є: по-перше, встановлення такого виду та розміру покарання за відповідне земельне кримінальне правопорушення, що безпосередньо загрожує суспільним відносинам, яке є необхідним і достатнім для досягнення цілей покарання, і по-друге, формування системного підходу до цього питання та приділення особливої уваги, що має призвести до справедливого призначення судами покарань, раціоналізації та чіткої послідовності процесу їх призначення, а також кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин, або ж є потенційними правопорушниками.

Перш ніж перейти до проблеми соціальної обумовленості встановлення санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, слід відзначити, що статтею 1 Кримінального кодексу України (далі КК) передбачається, що його завданням є забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням[3]. За для реалізації зазначених завдань КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання застосовуються до осіб, які їх учинили.

Аналіз існуючих точок зору вчених-криміналістів щодо визначення терміну «соціальна обумовленість» дозволяє говорити про те, що такою є взаємопов'язані умови та чинники, що проявляються в певних сферах життєдіяльності суспільства та процес протікання яких визначає об'єктивну та практичну необхідність існування кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. Така необхідність виникає не раптово, а в процесі функціонування суспільства і є усталеною практикою. На «соціальну обумовленість» впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини у їх взаємозв'язку.

Також земельні ресурси, у свою чергу, відіграють надважливу роль у житті людини і займають одне з провідних місць, так як вони є умовою, місцем і засобом праці та життя кожної людини. Законодавець підкреслює таке особливе місце земельних ресурсів, наголошуючи, що всі відносини у цій сфері будуються на принципі «поєднання особливостей використання землі як територіального

базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва», саме така позиція висвітлена у статті 5 Земельного кодексу України(далі ЗК)[2]. Цепов'язане з тим, що земельні ресурси України є основою економічного, політичного та соціального суверенітету будь-якої держави, незалежно від форми правління, політичного режиму та територіального устрою.

Варто підкреслити, що особливе значення земельних відносин полягає ще й у тому, що їх виникнення і розвиток безпосередньо пов'язані з об'єктивними закономірностями функціонування людського суспільства й суспільного виробництва. Від якісного та кількісного стану земельних ресурсів залежить безпосередня якість існування людини на всій нашій планеті. Тобто, вплив на ці відносини у значній мірі, безпосередньо пов'язаний із антропогенною діяльністю, а це у свою чергу означає, що соціальний фактор у цих відносин є досить вагомим. Незаконне заволодіння та використання земельних ресурсів, негативний вплив на їх якісний стан, у тому числі забруднення, псування. Нераціональне та нецільове їх використання протягом тривалого часу призводить до значного погіршення їх якості, родючості, катастрофічного стану поверхневого ґрунтового покриву земель сільськогосподарського призначення та взагалі до її знищення та неможливості у подальшому використанні. Саме така діяльність людства і стала вагомим поштовхом до криміналізації, а відповідно й пеналізації суспільно небезпечних діянь у сфері земельних правовідносин, так як цей елемент навколишнього природного середовища потребує не просто особливої уваги, а й належної охорони. Для досягнення цієї мети(по-перше, зменшення кількості кримінальних правопорушень у сфері земельних правовідносин, а по-друге, взагалі ліквідації такого виду кримінальних правопорушень),необхідне не тільки забезпечення правильної кваліфікації таких діянь, а й вирішення питання призначення справедливого та достатнього покарання особам, що вчинили такі кримінальні правопорушення.

Одним із вирішальних факторів соціальної обумовленості пеналізації правопорушень у сфері земельних правовідносин є те, що основна суспільно-негативна властивість кримінально-протиправного вчинку – це його загроза існуючим суспільним відносинам та існуючому правопорядку, що об'єктивно історично склався у суспільстві та існує для функціонування та розвитку суспільних відносин, соціальних благ, цінностей, сфер життєдіяльності людини і охорони прав та інтересів громадян, суспільства та держави. Головною підставою соціальної обумовленості існування кримінально-правових норм є суспільна небезпечність діяння, що криміналізується. У свою чергу шкода, що завдається кримінально протиправним діянням матеріалізує саму суспільну небезпеку і є її своєрідним вираженням зовні у формі конкретного акту протиправної діяльності суб'єкта.

Як зазначено вище, кримінальний закон захищає відносини, цінності, суспільні інтереси, сфери життєдіяльності тощо, що визнаються більшістю суспільства. Тому, повною мірою, можна зазначити, що загроза існуючим у суспільстві відносинам та іншим благам й цінностям і є підставою для криміналізації та встановлення справедливих та юридично вивірених санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин, які мали б

найбільшу ефективність у протидії кримінально протиправним вчинкам та їх профілактиці.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96>
2. Земельний кодекс України: Закон України від 09.06.2022 р. № 2768-III . URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Шульга А. М. Земельні ресурси України під охороною Закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків, 2019. –668 с.

ПРАВОВІДНОСИНИ У ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ СЕКТОРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Александрова Крістіна Олександрівна,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту №1

Національної академії внутрішніх справ

Стрельченко Оксана Григорівна

професор кафедри публічного управління та адміністрування,

кандидат юридичних наук, доцент

Сучасна, демократична, соціальна та правова держава, якою є Україна відповідно до Конституції, має забезпечити якісними та безпечними для здоров'я лікарськими засобами і імунологічними препаратами усіх громадян (в тому числі і соціально незахищені верстви населення); дотримання господарюючими суб'єктами у фармації належних стандартів фармацевтичної діяльності згідно з чинним законодавством; законність та правопорядок в обігу лікарських засобів, наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів; отримання належного рівня фармацевтичної освіти та безперервного професійного розвитку фармацевтичних працівників; провадження активної та ефективної антикорупційної політики; відкритість та прозорість усіх адміністративних процедур у фармації; та здійснення інших завдань адміністрування фармацевтичним сектором [1].

Враховуючи положення ч. 2 ст. 3 Конституції України [2], згідно з яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Саме тому, хочу виділити найголовнішу мету та завдання публічного адміністрування в Україні, це - забезпечення населення якісними, доступними ліками, що характеризуються наявною доказовою базою щодо їх значимості у процесі терапії, профілактики чи діагностики; належної якості, які не будуть загрожувати життю пацієнта та/або підтримувати на певному рівні його функціональні можливості; та такі, які відповідають європейським стандартам стандартизації та сертифікації ліків.

Без реалізації прав пацієнта на якісні, доступні та безпечні ліки не можливе здійснення обов'язку держави щодо охорони здоров'я своїх громадян. Тим більше, що в період сучасної трансформації охорони здоров'я, мета, завдання та принципи публічного адміністрування фармацією потребують нового переосмислення та актуалізації з метою захисту загальносуспільних інтересів та реалізації законних прав та інтересів громадян у фармацевтичному секторі охорони здоров'я.

Управлінська діяльність держави у комплексі правовідносин полягає в тому, що держава створює фармацевтичні науково-дослідні установи, а також

заклади вищої фармацевтичної освіти, що є осередком фармацевтичної науки. На базі цих закладів створюються фармацевтичні наукові школи, що здійснюють наукові фармацевтичні дослідження в певних напрямках, кінцевими результатами діяльності яких є винайдення нових лікарських препаратів, здатних лікувати хвороби, що загрожують життю і здоров'ю людей.

Економічна доступність лікарських засобів вважається для пацієнта (згідно рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я) основою доступності діючої системи охорони здоров'я, що лежить в основі основних законодавчих актів та нормативної документації з розробки препаратів і виробів медичного призначення, їх створення, реалізації, доставки та ін. Основні засади національної фармацевтичної політики закладені «Концепцією розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 рр.» [3] та Законом України «Про лікарські засоби» [4].

Цілі та елементи фармацевтичної (лікарської) політики держави, власне, визначають законодавчі та нормативні акти. На жаль, сучасна практика показує, що в Україні відсутня єдина база з реформування, організації діяльності та розвитку фармацевтичного сектору [3, с.178-182; 5]. Вона переважно представлена загальними Законами України, Постановами Кабінету Міністрів (КМ), Верховної Ради, наказами Міністерства охорони здоров'я (МОЗ), галузевими, обласними, міжнародними стандартами та директивами України, тощо. Вузькоспеціалізовані фармацевтичні законодавчі акти та нормативні документи при цьому складають близько 15% загального переліку. В силу цього не можливо забезпечити необхідну стабільність та належну юридичну силу правової бази, а значить, і ефективність самої фармацевтичної діяльності.

Серед засобів регуляторного впливу держави на функціонування господарських суб'єктів фармацевтичної галузі важливими є державні завдання та замовлення, патентування і ліцензування діяльності, квотування, сертифікація і стандартизація, застосування лімітів та граничних нормативів, тарифна політика та регулювання ціноутворення, надання пільг (інвестиційних, податкових тощо), а також дотацій, компенсацій, субсидій та цільових інновацій [6].

Охарактеризую окремі підзаконні акти, які закріплюють особливості правового регулювання державного нагляду у сфері фармацевтичної діяльності. Відповідно до Ліцензійних умов [7] в Україні роздрібна торгівля лікарськими засобами здійснюється лише через аптеки та їх структурні підрозділи (аптечні пункти). Роздрібна торгівля відповідно до затвердженого Міністерством охорони здоров'я України переліку у сільській місцевості може здійснюватися за наявності ліцензії у суб'єкта господарювання у приміщеннях фельдшерських, фельдшерсько-акушерських пунктів, сільських, дільничних лікарень та амбулаторій на підставі відповідних договорів та за умови, що відпуск буде здійснюватися працівниками цих закладів, які мають медичну (фармацевтичну) освіту.

Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [8] та Закон України «Про лікарські засоби» [4] визначають, що процедура ліцензування застосовується до виробництва ЛЗ, оптової та роздрібної

торгівлі ЛЗ. У ст. 10, 19 Закону України «Про лікарські засоби» встановлено, що «Підставою для видачі ліцензії на виробництво лікарських засобів є наявність відповідної матеріально-технічної бази, кваліфікованого персоналу (кваліфікації в окремого громадянина в разі індивідуального виробництва), а також умов щодо контролю за якістю лікарських засобів, що вироблятимуться» [9].

Усі аптеки, незалежно від форми власності, мають дотримуватися Ліцензійних умов та відповідати вимогам санітарно-протиепідемічного режиму аптекних закладів відповідно до чинного законодавства [10].

Важливим аспектом функціонування фармацевтичної галузі в Україні є впровадження через процедури ліцензування та акредитації відповідно до міжнародних стандартів системи забезпечення якості за стандартами Належних практик GXP (виробничої - GMP, лабораторної - GLP, клінічної - GCP, аптекної - GPP, дистрибуторської - GDP практик, належної практики з фармаконагляду -GPhVP та ін.[11].

Основними управлінськими організаціями, в обов'язки яких покладено керування фармацевтичною галуззю є: Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) України, Державна служба (ДС) України з лікарських засобів та контролю за наркотиками і Державний експертний центр (ДЕЦ) [9]. На фармацевтичні регуляторні установи покладено зобов'язання вирішувати ряд завдань: забезпечення доступу для реалізації безпечних, якісних та ефективних лікарських засобів ; створення умов для забезпечення ринку максимальним асортиментом ліків, допущених в обіг, розробка інноваційних препаратів; сприяння ціновій доступності лікарських засобів для пацієнта; здійснення ефективних регуляторних процедур з мінімальним навантаженням для бізнесу. При цьому слід враховувати, що основним показником ефективності функціонування фармацевтичного ринку є забезпечення доступності і фізичної наявності безпечних, ефективних і високоякісних лікарських засобів для пацієнтів при мінімальних регуляторних витратах як держави, так бізнесу [11].

Правове регулювання фармацевтичного сектора України – це здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, які виникають під час обігу лікарських засобів і спільних із ними груп відносин, для їхнього юридичного закріплення, охорони та розвитку.

Список використаних джерел

1. Логвиненко Б.О. Публічне адміністрування сферою охорони здоров'я в Україні:теорія і практика: Київ, 2018. 428 с. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/5_2017.pdf#page=233
2. Конституція України:Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- 3.Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2021 роки: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 769 від 13 вересня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0769282-10#Text>

4.Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. Офіційний вісник України. 1999. № 25. Ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

5.Волк Н.В., Світличний О.П. Адміністративно-правове регулювання фармацевтичної діяльності в Україні: шляхи вдосконалення К.: НУБіП України, 2018. 185 с. URL: https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/monographia_volk_cvitlychnyi.pdf

6.Господарський кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. №436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№18–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

7.Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів): Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. №929. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-п>

8.Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. №222-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №23. С. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

9.Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Додаток 1С до Угоди про заснування Світової організації торгівлі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018

10.Фармацевтичне законодавство: навчальний посібник / В.О. Шаповалова, В.В. Шаповалов, М.М. Халін та ін. 2-ге вид. Харків: НФаУ, 2010.142 с. URL: <https://armp.medinstytut.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/03/В.О.-Шаповалова.pdf>

11.Сметаніна К.І. Основи стандартизації та сертифікації лікарських засобів Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2010. 376 с.

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ КІНЕМАТОГРАФІЇ

Бакум Вероніка Олександрівна

студентка 2 курсу, 2 групи

міжнародно-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кінематограф є галуззю культури, охоплюючи всі різновиди професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням та демонструванням фільмів, а також навчально-дослідницькою роботою. До цієї сфери належить багато складних об'єктів авторського права, тому правове регулювання прав інтелектуальної власності є дуже складним та в деяких випадках неоднозначним, спираючись на різні норми законодавства інших країн.

Фільми входять до сфери аудіовізуальних творів і також вважаються творами мистецтва. Авторським правом захищаються «оригінальні твори», і цей термін визначається у Бернській конвенції як: «Літературні та художні твори», що охоплюють будь-яку продукцію в літературній, науковій та художній сфері, незалежно від способу чи форми її вираження. До таких творів належать книги, наукові тексти, драматичні та музично-драматичні твори, хореографічні, фотографічні, кінематографічні твори та інші [1].

Дослідження у сфері теорії права, цивільного права та права інтелектуальної власності проводили такі вчені, як О. П. Сергєєва, В. Г. Камишева, Е. П. Гаврилова, І. В. Савельєвої, В. А. Дозорцева, В. П. Чеботарьова, Анрі Мерсійона, К. О. Афанасьєвої, С. А. Чернишевої, Г. Ф. Шершеневича, К. А. Флейшиц тощо.

На міжнародному рівні охорону творів кінематографу забезпечують норми Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, до якої приєдналась Україна 31 травня 1995 року. Забезпечення рівності інтересів виконавців та виробників творів кінематографу з інтересами їх творців є одним з основних напрямів розвитку міжнародної правової охорони аудіовізуальних творів.

В національному законодавстві, так як і в Бернській конвенції відсутнє визначення кінематографічного твору, натомість Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво, яку ратифікував парламент України 18 березня 2009 р., у статті 3 зазначає, що кінематографічний твір — це твір будь-якої тривалості чи твір на будь-якому носії, зокрема художні кінематографічні твори, мультиплікаційні та документальні фільми...[2]

Відповідно до статті 3 Закону України «Про кінематографію», фільм — це аудіовізуальний твір (у тому числі телевізійні серіали та їх окремі серії), що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, та є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників [3]. Згідно із Директивою Європейського Парламенту і

Ради, поняття «фільм» охоплює будь-які відеозаписи та рухомі зображення, будь то кінематографічні чи аудіовізуальні твори.

Однак варто розрізняти поняття «фільм», «кінематографічний твір» та «аудіовізуальний твір», проте деякі вчені вважають ці терміни синонімічними.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» відмежовує аудіовізуальні твори та інші рухомі зображення, які охороняються суміжним правом як відеограми, оскільки вироблення відеограми не має ознак творчості, оскільки полягає у виконанні суто технічних функцій. Також у цьому законі аудіовізуальний твір визначається як те, що фіксується на певному матеріальному носії у вигляді серії послідовних кадрів чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення, і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана... [4]

Таким чином поняття аудіовізуальний твір є родовим поняттям, тобто є значно ширшим за інші. Дуже важливо не плутати ці поняття, так як внаслідок цього виникне помилка щодо: визначення строку охорони правом інтелектуальної власності того продукту, який виник в результаті кінематографічної діяльності; встановлення кола суб'єктів відповідних прав; визначення обсягу майнових і немайнових прав інтелектуальної власності; встановлення розміру і порядку виплати винагороди.

Варто зазначити, що кінофільм є похідним об'єктом авторського права, адже при виробництві існує поетапна переробка та інтерпретація різних об'єктів авторського права. Наприклад кіносценарій є драматургічним твором та основою створення фільму та водночас сценарій є самостійним об'єктом авторського права.

Важливим є визначення суб'єктів права інтелектуальної власності на аудіовізуальний твір. В країнах, де запроваджена романо-германська правова система, авторське право ґрунтується на французькій концепції *droit d'auteur*, тобто авторами кінематографічного твору є особи, які беруть участь у створенні такого об'єкта авторського права, а саме безпосередньо здійснили творчий внесок. Такими особами є режисер-постановник, автор сценарію, оператор-постановник. Натомість у країнах англо-американської правової системи автором аудіовізуального твору є особа, яка насамперед організувала сам процес створення фільму, тобто продюсер кінофільму, саме продюсерам належать особисті майнові права на твір.

Об'єктами суміжних прав, які виникають під час виробництва кінематографічного твору є фонограми, різного роду виконання, відеограми. Суміжні права отримали охорону, коли набула чинності Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення 1961 року. У країнах континентального права суміжні права захищалися нормами цивільного права, у той час як в країнах англосаксонського права була передбачена кримінальна відповідальність за порушення суміжних прав. Проте в ЄС 22 травня 2001 р. була прийнята Директива про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві, яка

наразі, із внесенням поправок, беззаперечно вважається ключовим нормативним актом у цій сфері.

Складність охорони прав інтелектуальної власності, зокрема на такий аудіовізуальний твір як кінофільм полягає в тому, що такі твори найчастіше орієнтовані на зовнішній ринок. Закони про авторське право мають територіальний характер, існує близько 150 таких національних законів. Звичайно цю сферу регулюють багато міжнародних конвенцій та багатосторонніх чи двосторонніх угод, але все одно виникає багато колізійних питань.

Основними міжнародно-правовими документами, що регулюють авторське право є Бернська конвенція, Універсальна конвенція про авторське право, Договір про авторське право ВОІВ, Директива ЄС про авторське право та Пекінський договір з аудіовізуальних виконань.

Наприклад, у Греції та США є принципова відмінність щодо захисту авторських прав. Правова система Греції базується на традиції цивільного права, як і країни Європи, тоді як, правова система США базується на традиції загального права. Країни загального права встановлюють принципи своїх прав у ідеї власності, проте країни цивільного права більш стурбовані авторами як фізичними особами і менш зацікавленими в економічних правах.

Історично склалося, що в США захист авторських прав забезпечувався подвійною системою відповідно до федеральних законів та законів штатів, але Конгрес скасував більшість законів штатів про авторські права та у 1976 році видав Закон про авторське право, який досі є чинним та залишається основним законом про авторське право у США, з декількома незначними поправками. Відповідно до цього закону авторське право автоматично накладається на оригінальні авторські твори, як тільки вони закріплюються у матеріальній формі, і не вимагається повідомлення про ці твори чи їх реєстрація.

Три законодавчі передумови захисту полягають у тому, що: твір має бути оригінальним, твір має втілювати певний вираз автора, і твір має бути зафіксований на якомусь матеріальному носії. Оригінальність означає, що твір не був скопійований з іншого твору. Більш принциповим є те, що авторське право, не тільки в США, але й майже в кожному національному законі про авторське право, не захищає ідеї, якими б оригінальними чи унікальними вони не були, і захист надається лише вираженню цієї ідеї.

Є два способи визначення оригінальності залежно від юридичної традиції, про яку йдеться. Цивільно-правовий підхід вимагає пошуку у творі ознаки особистості автора, а загальноправовий підхід вимагає доказів майстерності та праці.

Відповідно до законодавства Греції, творці набувають виключні і абсолютні права інтелектуальної власності, включаючи право на експлуатацію (економічне право) та особисті немайнові права автора на твір. Істотна відмінність між Законами США та Греції стосується особистих немайнових прав.

Критерій оригінальності в грецькій правовій сфері можна інтерпретувати як перевірку того, чи має твір статистично унікальні елементи. Іншими словами, твір захищається авторським правом, якщо інша особа, у тому самому

середовищі та в тих самих умовах, не змогла б досягти тих самих результатів, створивши такий самий твір. Це тісно пов'язане з вищезгаданим цивільно-правовим підходом щодо оригінальності, який стверджує, що твір має нести печатку особистості автора. Початковими власниками авторських прав можуть бути лише фізичні особи, а не юридичні особи, наприклад корпорації чи продюсерські студії. Згідно зі статтею 9 грецького Закону про авторське право, режисер аудіовізуального твору вважається автором, а отже, він/вона є власником авторських прав. Визнання режисера автором всього фільму значно полегшує економічну експлуатацію фільму та ліцензійні контракти. Продюсери мають суміжні права, що дозволяє їм фінансово використовувати свою аудіовізуальну роботу.

Термін охорони в Греції такий же, як і в США для фізичних осіб, а саме, тривалість життя автора плюс 70 років. Для юридичних осіб термін не передбачено, оскільки закон не визнає юридичних осіб авторами, а отже, і початковими власниками авторських прав.

Отже, можна зробити висновок, що такий різновид аудіовізуального твору як кінофільм істотно складніший за інші твори мистецтва. Картини, скульптури та інші види мистецтва створюються переважно одним або двома авторами, у той час до процесу створення кінофільму залучається багато творців: режисери, редактори, сценаристи, композитори та інші, роблячи кожен певний внесок до твору.

Захист прав інтелектуальної власності у сфері кінематографії є неоднорідним та складним, спираючись на різні правові системи та багатоманітність національних законів. Головною проблемою авторського права є елемент його територіальності.

Список літератури:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051
2. Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво від 2 листопада 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_136
3. Про кінематографію: Закон України від 13 січня 1998 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1998. No22. Ст. 114.
4. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року No3792-XII/ Верховна Рада України. Офіц. вид. // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. No43. Ст. 214. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ СЛІДЧИХ СУДДІВ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Гарматюк Віталія Олегівна,
головний державний ревізор-інспектор
відділу з питань запобігання та виявлення корупції
ГУ ДПС у Хмельницькій області,
аспірант Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

Функціонування демократичної, правової держави неможливе без всебічного розвитку правового статусу людини і особливо її прав, свобод та законних інтересів, а також відповідних гарантій їх реалізації. Це положення відображене у ст. 3 Конституції України, якою проголошено, що людина є найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Основним у характеристиці прав і свобод людини визнається те, що вони повинні бути під захистом держави та закону. Належна реалізація прав та свобод людини залежать від рівня їх захищеності та гарантованості. Утім проголошення у ч. 2 ст. 22 Конституції України принципу гарантованості прав і свобод ще не дає підстав говорити про їх реальну забезпеченість. Тому для реалізації закріплених прав та свобод людини і громадянина в Україні необхідно мати налагоджений правовий механізм їх забезпечення.

14 червня 2018 року набув чинності Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», яким передбачено його створення протягом року. [4]

Стаття 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» покладає на Вищий антикорупційний суд завдання щодо здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства. [4]

Слідчі судді Вищого антикорупційного суду здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду відповідно до частини першої цієї статті. [6]

Для здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, з числа суддів цього суду обираються слідчі судді на

строк не більше двох років і можуть бути переобрані повторно з особистої добровільної згоди судді. Визначення кількості слідчих суддів у Вищому антикорупційному суді, їх обрання, виконання обов'язків судді першої інстанції у Вищому антикорупційному суді здійснюються в порядку, передбаченому Законом України «Про судоустрій і статус суддів» для визначення кількості слідчих суддів, їх обрання та виконання обов'язків судді у місцевих судах. [5]

На сьогодні є потреба у наукових корективах, що включають правильне тлумачення понять у розрізі оцінки ролі та місця тих чи інших владних суб'єктів у механізмі забезпечення прав людини. Отже, процес належної реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів у кримінальному процесі повинен мати свій механізм, завдяки якому продекларовані в Основному Законі України положення щодо прав людини можуть отримати реальне втілення у практику кримінального судочинства.

Поняття механізму забезпечення прав людини в кримінальному процесі являє собою певну теоретичну абстракцію, за допомогою якої може бути розкрита функціональна характеристика кримінального судочинства. Цінність вивчення процесуального механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів, з одного боку, стимулює слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю до ретельного і всебічного аналізу нормативного матеріалу у всьому його обсязі, до зіставлення нерозривно пов'язаних між собою положень кримінального процесуального законодавства; з іншого боку – спонукає законодавця при формулюванні правових приписів бачити весь спектр юридичного регулювання, в кожному випадку вирішувати практичні та теоретичні питання щодо забезпечення прав кожного учасника кримінального провадження. [7]

Поняття «забезпечення прав людини» досить часто використовується як на законодавчому, так і на науковому рівнях. У той же час у науковців немає єдиної думки щодо визначення даного поняття та його сутності. Як слушно підкреслює В. С. Зеленецький, категорія «забезпечення прав» у навчальній і спеціальній монографічній літературі, як правило, не розглядається, воно викладається як зрозуміле для всіх поняття. За такого положення в різних учасників одного і того ж процесу відсутнє однозначне уявлення про те, що саме слід розуміти під забезпеченням прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні; про яких осіб йде мова; які засоби забезпечення прав та законних інтересів особи; і які наслідки порушення вказаних прав та законних інтересів [8]

Починаючи з 2012 року в окремії главі Кримінального процесуального кодексу (КПК) України закріплені основні засади кримінального провадження, які забезпечують у кримінальному судочинстві визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини відповідно до ст. 3 Конституції України - головним обов'язком процесуальних осіб. [9]

Таким, чином створення Вищого антикорупційного суду є не тільки іспитом для українського суспільства, який покаже рівень готовності безповоротно і безкомпромісно боротися з корупцією, а й готовністю слідчих

суддів, які не розглядають кримінальні провадження по суті, здійснювати винятково функцію судового контролю щодо захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 04.06.2014 р. № 1261-18. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України
3. Закон України «Про запобігання корупції»
4. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд України»
5. Законом України «Про судоустрій і статус суддів»
6. Светлічний І.В., Зейкан Я.П. Практика проваджень в антикорупційних справах: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020 452 с.
7. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін. ; Держ. наук.-досл. ін-т. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 498 с. ISBN 978-966-916-905-1
8. *Зеленецький В. С.* Доследственное производство в уголовном процессе Украины. Харьков: Кроссруд, 2009. С. 87-88.
9. Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 15 травня 2020 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. – 113 с.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Лісіцина Юлія,

к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інститут прав Львівського державного університету внутрішніх справ

Головною метою гендерної політики є перш за все боротьба з неоравновим законодавством, з проявами неоравнового відношення до жінок та чоловіків в суспільстві. Одним із основних досягнень цивілізованого сучасного суспільства є наявність системи оравнових прав, рівних можливостей між жінками та чоловіками.

Гендерна рівність в Україні в останній час стала темою для переосмислення та ареною для нових дискусій.

Слід зазначити, що гендерна рівність не означає ототожнення статей, їх характеристик. Такий підхід є помилковим вже в силу того, що жінки та чоловіки розрізняються. В історії вже були спроби зрівняння статей, проте така практика не увінчалась успіхом. Поняття «гендерна рівність» ширше за «рівність прав жінок та чоловіків», адже охоплює поряд з цим також рівність можливостей із реалізації прав. Крім того, гендерна рівність передбачає, що всі люди вільні розвивати свої особисті здібності і робити вибір без обмежень, що нав'язуються жорсткими гендерними ролями; що різна поведінка, прагнення і потреби жінок та чоловіків враховуються і оцінюються в оравновій мірі, це також справедливість по відношенню доступу жінок та чоловіків до соціально-економічних ресурсів.

Сьогодні важко уявити без діяльності жінок сфери економіки, культури, науки, соціальної сфери. Жінки все дедалі більше опановують професії, які історично вважалися суто чоловічими. Імплементация принципу гендерної рівності в діяльності Національної поліції не є даниною моді чи вимушеною поступкою євроінтеграції.

За досвідом європейських країн, де жінки становлять 25–40% персоналу, служба жінки в поліції має позитивний потенціал і є результативною: вона сприяє підвищенню якості добору персоналу, покращує соціально психологічний клімат у колективі, підвищує ефективність діяльності підрозділів і якість ухвалення управлінських рішень, а також довіру до поліції в очах громадськості. Зокрема, жінки демонструють більш високий рівень виконавчої дисципліни й більш низький рівень агресивності, вони є більш комунікабельними під час врегулювання сімейних конфліктів, також робота жінок-поліцейських є незамінною в робіті з жертвами насильницьких дій та підлітками-правопорушниками [1, с. 113].

Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція України є яскравими прикладами впровадження гендерної рівності в системі органів кримінальної юстиції. Так, відповідно до Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року серед стратегічних пріоритетів розвитку органів системи МВС на цей період було заплановано

дотримання та забезпечення прав людини та розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист працівників, що своєю чергою передбачають удосконалення організаційних механізмів забезпечення реалізації гендерної політики в діяльності органів системи МВС та упровадження комплексного гендерного підходу до політики розвитку кадрового потенціалу [2].

Планом заходів з реалізації Стратегії розвитку органів систем Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року передбачено перелік завдань щодо реалізації зазначених напрямів. Зокрема, планом передбачені заходи, що сприяють розвитку спроможностей органів системи МВС України щодо ефективної реалізації гендерної політики, та передбачено приведення у відповідність із законодавством заходів щодо запобігання та протидії всім формам гендерно зумовленого насильства нормативно-правових актів МВС, утворення окремих структурних підрозділів із забезпечення гендерної політики та забезпечення функціонування інституту радників з гендерних питань у центральних органах управління органів системи МВС. Важливим є напрям щодо створення механізмів забезпечення рівних умов доступу жінок і чоловіків до участі у миротворчих операціях, у робочих та консультативних органах, цивільно-військовому співробітництві та протидії гендерно зумовленим правопорушенням на службі, що передбачає аналіз наявного стану забезпечення рівних умов доступу жінок і чоловіків до участі у зазначених заходах, а також розроблення окремого механізму розгляду скарг, пов'язаних з учиненням гендерно зумовлених правопорушень з боку колег по службі, а також створення механізмів забезпечення рівних умов доступу жінок і чоловіків до служби, роботи та просування по службі, що також визначено зазначеним планом та передбачає аналіз стану реалізації принципу гендерної рівності під час відбору, прийому на службу тощо

Також в МВС України запроваджено посаду радника міністра з прав людини та гендерних питань до повноважень якого віднесено: дотримання прав людини працівниками органів внутрішніх справ при здійсненні правоохоронної діяльності, дотримання прав самих працівників ОВС, реалізація державної гендерної політики у правоохоронній сфері запобігання торгівлі людьми, особливо жінками, попередження домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми тощо та сприяння утвердження принципів гендерної рівності у системі МВС.

В березні 2018р. розпочала роботу Українська асоціація представниць правоохоронних органів (УАППО), яка на цей час є членом Міжнародної асоціації жінок-поліцейських.

Упевнено можна стверджувати, що забезпечення гендерної рівності в системі МВС України – це складний процес, який характеризується своєю багатоаспектністю. Але сучасний етап реформування органів системи МВС України вимагає прогресивних підходів до відбору, підготовки, прийняття на службу працівників та їх кар'єрного зростання. Врахування гендерного аспекту та подолання гендерних стереотипів у цій сфері є вкрай важливими, адже основними критеріями в цьому разі мають бути професіоналізм та компетентність.

Список літератури:

1. Галіцина Н.В. Механізм забезпечення гендерної рівності в органах Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2020. С. 113-120.
2. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 No 1023-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p>. (дата звернення: 13.06.2022 р.).

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Міщук І.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Навчально-науковий інститут права
Національний університет водного господарства та природокористування

Пелешок І. І.

Студентка навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування

Людина є найвищою цінністю в державі і суспільстві. Дане положення ми можемо знайти в багатьох Конституціях розвинутих, демократичних держав. Не є виключенням і Конституція України. Зважаючи на те, що станом на 24.02.22 розпочалася військова агресія зі сторони російської федерації, і Україна вимушена воювати і захищати свою територію і громадян постає гостро питання щодо поводження з полоненими. Під час війни людина повинна дотримуватися певних норм гуманності навіть щодо ворога. Ці норми викладені, головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях від 12 серпня 1949 р. і які мають силу до цього часу: "Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях"; "Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил на морі, які потерпіли корабельну аварію"; "Про поводження з військовополоненими"; "Про захист цивільного населення під час війни" [1, с. 572].

Нажаль, констатуємо що існують випадки утримання в полоні українських військових. Російська сторона не дотримується жодних норм міжнародного законодавства, зокрема норм та актів щодо поводження з військовополоненими.

Досліджуючи міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють правила поводження з військовополоненими виокремимо таке:

Стаття 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими

Заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно військовополонених такі дії:

а) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;

с) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;

д) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні [2].

Стаття 13 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими

З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю

військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення Конвенції [2].

Стаття 14 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими

Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі [2].

Українські полонені перебувають в умовах які не відповідають міжнародним конвенціям, замість спеціальних таборів для полонених, створення яких регламентовано Женевською конвенцією, рашисти утримують українських полонених у колоніях загального режиму в областях прикордонних з Україною, в жахливих умовах.

Українські ЗМІ 3 травня 2022 року опублікували перехоплену розмову російського окупанта, з якої можна взяти, як він, смакуючи з великим задоволенням, розказує про страшні катування, які застосовують російські окупанти до цивільних українців та полонених українських військових [3]. Російський окупант зізнається матері, що розстріляв українського військовополоненого в спину за те, що той попросив дозволу використати туалет [4].

Більшість українських військовослужбовців було взято у полон окупантами під Маріуполем. Спочатку їх утримували в підвалах та господарських спорудах. Потім етапували до гауптвахти, слідчого ізолятору в місті Донецьку та виправної колонії №120, які розташовані на тимчасово окупованій території. У подальшому наших військових перевели до слідчих ізоляторів Таганрога і Воронежа.

Під час етапування українським воїнам замотували очі скотчем, одягали на голову мішок, зв'язували руки мотузками.

У полоні українських військовослужбовців катували – погрожували вбивством, били та принижували [5].

Українські військовослужбовці повідомили, що рашисти їм вводили невідомі препарати на літеру «М», після чого вони непритомніли та втрачали пам'ять [5].

Російські нелюди змушували українських полонених солдатів вивчити вірш «Простите нас, родные россияне», гімн рф, історію створення герба та прапора рф, якщо ж наші відмовлялися, то їх чекало жорстоке катування та позбавлення їжі на невказаний термін.

Українські жінки також є військовополоненими, вони утримувалися в Донецькому СІЗО, де у камерах для двох чи трьох осіб їх силою розміщували по сімнадцять або навіть і двадцять жінок, елементарних потреб такі як санвузол, засоби гігієни не було. Окупанти створювали психологічний тиск на жінок тим, що голили їх налісо, а якщо і це не ламало український дух, то при жінках спеціально катували українських військовополонених чоловіків.

Також ще одним порушенням Женевської конвенції про поводження з військовополоненими є примусовий збір крові в українських солдатів, котрі потрапили у полон.

Наші військові, не дивлячись на злість та ненависть то окупантів, ставляться до російських полонених так як зазначено в положеннях міжнародних нормативно-правових актах, саме це і є підтвердженням того, що українці – люди

честі та люди, які поважають міжнародне гуманітарне право і дотримуються його.

Висновок. У нашій роботі ми досліджували тему про поводження з військовополоненими під час воєнного стану. Ми дослідили як саме рашисти порушують гуманітарне право щодо поводження з військовополоненими та які звірства над ними вони чинять.

На нашу думку, варто проводити документування та розслідування всіх злочинів вчинених армією росії та притягати до кримінальної відповідальності. Оскільки порушення норм міжнародного права є суттєвими злочинами проти людства та суспільства в цілому.

Список використаних джерел та літератури

1. Журавська Н., Стефанович І., Стефанович П. Міжнародне право з проблем захисту людей, The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice», February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey. 652 p.

2. Конвенція ООН, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, м. Женева 12.08.1949р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

3. “Вони не люди”. ГУР оприлюднило шокуючу розмову російського солдата з матір’ю про катування полонених українців, український ньюзрум «Новинарня», 04.05.2022 р.

URL: <https://novynarnia.com/2022/05/04/gur-tortury/>

4. Рашист розповідає мамі, як розстріляв полоненого українця, - перехоплення СБУ, форум новин «Цензор.НЕТ», 13.05.2022 р.

URL: <https://censor.net/ua/v3341141>

5. Уповноважений: рф продовжує порушувати Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими, офіційний сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини, 28.05.2022р.

URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rf-prodovzhuye-porushuvati-zhenevsku-konvenciyu-pro-povodzhennya-z-vijskovopolonenimi

ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ З ІНШИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Нікітенко Вадим

судовий експерт сектору економічних досліджень
Одеського НДЕКЦ МВС України

Економічна експертиза на сьогоднішній день є одним з основних напрямлень проведення судових експертиз. Це пов'язано з тим, що експерт-економіст, як правило, проводить дослідження руху грошових коштів та товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ). Є відоме ствердження, яке відносять до дипломатії: «По-перше, що би Вам не говорили, Вам говорять не все, не усю правду. По-друге: про що би не йшла мова, це завжди про гроші». Відповідно, економічна експертиза може проводитися по різних справам у різних сферах господарської діяльності, де справа стосується грошей, а це вже – майже все, чим займається людство. Це може включати будівництво, медицину, освіту, торгівлю та багато іншого.

Але при цьому в експерта виникає декілька проблем. Однією з таких проблем є те, що при проведенні повного дослідження експерт-економіст має знати певні нюанси ведення господарської діяльності у тих або інших сферах, тобто мати спеціальні знання у інших спеціальностях, а не тільки в економіці. Але людина не може знати все, це просто фізично неможливо. Тобто виникають ситуації, коли експерт не може відповісти на те або інше питання без висновку експерта, який володіє спеціальними знаннями у іншій сфері. У такому випадку доцільно призначати комплексну експертизу або експерт-економіст може заявити клопотання про надання додаткових матеріалів (а саме – висновку іншої експертизи). Тобто експертом-економістом мають використовуватися висновки експертів з інших спеціальностей.

Відповідно до [1]: «Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.». Судовий експерт при цьому – особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

У даному випадку судовий експерт з економічної експертизи – це особа, яка має необхідні знання у сфері економіки та бухгалтерського обліку, що дозволяє їй надавати висновок з поставлених на вирішення експертизи питань.

При цьому, враховуючи вимоги «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», виділяють 3 напрямки проведення судово-економічних експертиз, а саме:

експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності;

експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій;
експертиза документів фінансово-кредитних операцій.

У даному випадку автор хотів би навести перелік основних видів експертиз (висновків експерта), які використовуються експертом-економістом при наданні висновку на поставлені питання, а також приклади використання таких експертиз.

Почеркознавча експертиза.

При проведенні економічної експертизи експерт, як правило, досліджує первинні документи. Відповідно до [2], стаття 9 «Первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку», п. 2. «Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені у паперовій або в електронній формі та повинні мати такі обов'язкові реквізити, якщо інше не передбачено окремими законодавчими актами України: особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.». Так як встановлення автора підпису виходить за межі спеціальних знань експерта-економіста, у такому випадку доцільно провести почеркознавчу експертизу.

Відповідно до [3], до основних завдань почеркознавчої експертизи належить: «ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису.».

Нерідко при проведенні економічних експертиз експерту ставиться питання щодо осіб, які несуть відповідальність за здійснення тих або інших операцій. Відповідно до [2], стаття 9 «Первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку», п. 8 «Відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку та недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці документи.». Тобто, при наявності почеркознавчої експертизи експерт може вказати на осіб, які несуть відповідальність за недостовірність відображеної у первинних документах інформації.

Також почеркознавча експертиза може використовуватися при проведенні економічних експертиз, пов'язаних з рухом грошових коштів та товарно-матеріальних цінностей. Це часто відноситься до справ, пов'язаних з виявленням нестач при проведенні інвентаризацій у касі організації або на складі підприємства. Так, відповідно до [4] передбачено, що «Видаткові касові ордери або видаткові відомості не приймаються для виведення залишку готівки в касі, якщо видача готівки з каси не підтверджена підписом одержувача». Таким чином, якщо при проведенні почеркознавчої експертизи було встановлено, що підписи у видаткових касових ордерах та/або відомостях на видачу готівкових грошових коштів виконані не тими особами, від імені яких такі підписи зроблені, експерт-економіст не приймає ці первинні документи при виведенні залишку готівки у касі.

Слід зауважити, що не завжди підпис, виконаний іншою особою, свідчить про те, що готівка з каси не видавалася та була привласнена обвинуваченими. Так, наприклад, у експертній практиці мав місце наступний випадок. При зміні

керівництва у кредитній спілці (у яких, як правило, здійснюється прийом-видача саме готівкових грошових коштів) було виявлено, що первинна касова документація, яка свідчить про рух готівки (касові ордери) була відсутня. Попереднє керівництво з певних причин ніяк не могло пояснити такі факти. Новим керівництвом було прийнято рішення відновити бухгалтерський облік, фактично надрукувавши нові касові ордери замість зниклих (касова книга велася у електронному вигляді). Підписи у нових-«старих» ордерах від імені отримувачів грошових коштів робилися касовими робітниками організації. При проведенні перевірки контролюючими органами ці факти були виявлені, але, при допиті осіб, від імені яких були зроблені підписи, такі люди пояснили, що вони дійсно отримували грошові кошти (у якості кредитів). Тобто у даному випадку можна було говорити про порушення ведення касових документів, а не про привласнення грошових коштів.

Також почеркознавча експертиза може допомогти, як зазначалося вище, при проведенні економічних експертиз, пов'язаних з рухом товарно-матеріальних цінностей. Так, наприклад, у експертній практиці мав місце випадок, коли при проведенні інвентаризації в аптеці була виявлена нестача лікарських препаратів. Винним у нестачі була обвинувачена фармацевт аптеки, яка здійснювала прийом та видачу товарно-матеріальних цінностей. Але, при дослідженні первинних документів, було встановлено, що підписи на документах щодо отримання та видачі товарно-матеріальних цінностей значно відрізняються. При проведенні почеркознавчої експертизи було встановлено, що підписи належать різним особам. При подальшому було виявлено, що в аптеці працювало одночасно два фармацевти та керівник аптеки. Усі ці особи мали доступ до товарно-матеріальних цінностей та здійснювали їх видачу та прийом. У таких випадках, як правило, використовуються не індивідуальні договори матеріальної відповідальності, а колективний (бригадний) договір. Експерту-економісту при цьому спочатку не було надано ніяких документів про те, що у аптеці фактично працює декілька робітників. У даному випадку експерт міг тільки підтвердити або спростувати факт наявності нестачі товарно-матеріальних цінностей у аптеці на певний момент, але не міг говорити про те, що відповідальність за таку нестачу несе тільки одна конкретна особа.

Будівельно-технічна експертиза.

Будівельно-технічна експертиза, як правило, використовується експертом-економістом при дослідженнях, пов'язаних з договорами на виконання будівельних та ремонтних робіт. При цьому на економічну експертизу надаються документи типових форм КБ-2в (Акт приймання виконаних будівельних робіт) та КБ-3 (Довідка про вартість виконаних будівельних робіт та витрати), які затверджені [5].

Відповідно до [3], до основних завдань будівельно-технічної експертизи належать: «визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність

проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва».

Експерт-економіст самостійно не може перевірити обсяги та вартість виконаних будівельних робіт, так як це виходить за межі його спеціальних знань. У такому випадку до проведення економічної експертизи доцільно призначити саме будівельно-технічну експертизу з метою підтвердження інформації, яка зазначена в типових формах КБ-2в та КБ-3. При експертизі спеціаліст-будівельник підтверджує обсяги та вартість виконаних робіт.

При цьому слід відмітити, що проведення будівельно-технічної експертизи стосується часто саме обсягів виконаних робіт. Так, наприклад, у експертній практиці мав місце випадок, коли експерт-економіст досліджував використання будівельних матеріалів організацією – виконавцем будівельних робіт (підрядником). При дослідженні документів складського обліку та порівнянні їх з документами форм КБ-2в та КБ-3 було встановлено, що організація-підрядник у досліджуваній період використала значно більше будівельних матеріалів (запасів), ніж їх було на балансі організації (обліковувалось на складі). Потрібно зауважити, що мова йшла не про звичайні будівельні матеріали (цеглу, бетонні конструкції, цемент тощо), які без проблем можна придбати на ринку України, а про спеціальні матеріали, які виготовляються ліченими підприємствами у країні та на ринку широко не представлені. Ніяких документів щодо надходження у дослідженому періоді додаткових об'ємів таких матеріалів (актів прийому-передачі, накладних тощо) на експертизу надано не було. Виписками банку також не підтверджувалося придбання таких матеріалів (грошові кошти не перераховувались). Договори закупівлі товарно-матеріальних цінностей були відсутні. Тобто у такому випадку могли мати місце 2 варіанти:

- організація-підрядник якимось чином отримала будівельні матеріали, але в бухгалтерському обліку вони відображені не були;
- організація-підрядник виконала будівельні роботи в тих обсягах, на які було достатньо будівельних матеріалів у наявності (або взагалі не виконала зазначені роботи).

При проведенні будівельно-технічної експертизи було встановлено, що будівельні роботи виконані були, але фактична кількість використаних матеріалів не перевищувала саме ту кількість, яка рахувалася по обліку (була на складі підрядника).

Товарознавча експертиза.

Товарознавча експертиза, як правило, використовується експертом-економістом при дослідженнях, пов'язаних з договорами на поставку тих або інших товарно-матеріальних цінностей.

Відповідно до [3], до основних завдань товарознавчої експертизи відносяться: «визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері».

Можна виділити 2 основних порушення, які виявляються за допомогою товарознавчої експертизи та використовуються експертом-економістом:

- 1) ринкова вартість товару відрізняється (іноді – дуже значно) від вартості, вказаної у договорі (накладних, актах прийому-передачі). Так, наприклад, неодноразово мали місце випадки, коли державне підприємство (організація, установа) придбас товарно-матеріальні цінності у тих або інших контрагентів. При цьому вартість цінностей, вказаних у договорі, значно завищена порівняно з ринковою вартістю, що, у свою чергу, приводить до надлишкового перерахування грошових коштів. Але, без висновку товарознавчої експертизи, експерт-економіст не може це встановити. Тому, якщо є певний сумнів у вартості товарно-матеріальних цінностей, доцільно призначити товарознавчу експертизу.
- 2) якісні та/або кількісні характеристики товарно-матеріальних цінностей відрізняються від тих, які вказані у договорі (накладних, актах прийому-передачі). Так, наприклад, мав місце випадок, коли по договору державна організація мала закупити у постачальника комп'ютерне обладнання (монітори, системні блоки тощо). При цьому вартість монітору складала декілька десятків тисяч гривень (професійне обладнання для дизайнерів). Але, при огляді експертом-товарознавцем, було встановлено, що фактично були поставлені звичайні телевізори вартістю кілька тисяч за одиницю. Різниця між фактичною вартістю поставленого обладнання та ринковою складала декілька десятків тисяч гривень.

Експертиза матеріалів, речовин та виробів.

Експертиза матеріалів, речовин та виробів включає в себе декілька видів досліджень. У залежності від необхідності, такі види досліджень можуть використовуватися у різних випадках. Як правило, експерт-економіст використовує такі види експертиз при дослідженнях, пов'язаних з договорами на поставку тих або інших товарно-матеріальних цінностей та при проведенні інвентаризацій товарно-матеріальних цінностей.

Наприклад, мав місце випадок, коли по договору державна організація закупила станок для обробки метала. При цьому однією з умов договору було те, що станок є новим, не бувшим в експлуатації, та дата виготовлення не перевищувала року на момент поставки обладнання. Але, при огляді експертом-товарознавцем було встановлено, що на станку присутнє маркування щодо виготовлення його у 1980-х роках. Для підтвердження такого факту була призначена експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів. По результатам цієї експертизи було встановлено, що фарба, якою було покрито станок, була нанесена більше 10 років тому (більш точно встановити у даному випадку було неможливо). Тобто поставлене обладнання не відповідало умовам договору. При цьому ринкова вартість нового обладнання значно вище вартості бувшого у використанні станка.

Також експертиза матеріалів, речовин та виробів може призначатися по справам щодо виявлення нестач товарно-матеріальних цінностей, виявлених при проведенні інвентаризацій. Так, наприклад, при проведенні інвентаризації товарно-матеріальних цінностей на нафтобазі було виявлено незначну нестачу паливно-мастильних матеріалів (бензину) у цистернах. Крім економічної, була

також призначена експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. За результатами такої експертизи було встановлено, що якісний і кількісний хімічний склад ПММ, які знаходилися у цистернах, не відповідає вимогам ДСТУ (частина пального фактично була вкрадена та замінена іншими речовинами для компенсації об'єму).

Представлений вище перелік експертиз не є закінченим. При проведенні економічних експертиз може виникнути потреба у інших видах експертиз. Водночас у більшості експерт-економіст може надати повний висновок на поставлені питання, використовуючи вищезазначені висновки експертів з інших спеціальностей.

Список літератури:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-XII.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV.
3. Наказ Мініюсту України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08 жовтня 1998 року № 53/5.
4. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» від 29 грудня 2017 року № 148.
5. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження кошторисних норм України у будівництві» від 01 листопада 2021 року № 281.

ЗРАЗКОВА СПРАВА: НОВА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Сторожук І.О.

аспірант, Університет сучасних знань м.Київ

Науковий керівник:

Ведерніков Ю.А.

кандидат юридичних наук (доктор філософії, PhD).

Як передбачено Конституцією, в Україні визнається та діє принцип верховенства права, а права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Реалізація цього принципу неможлива без ефективного судового захисту прав, свобод та інтересів особи. Саме необхідність створення ефективних механізмів судового захисту зумовила оновлення процесуальних норм та стала підставою для прийняття Закону України від 03.10.2017 № 2147 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». На наш погляд, цей закон не просто змінив редакцію процесуальних кодексів, а став позитивним імпульсом для дієвого подолання численних колізій та прогалин у законодавстві, які, з часом стали справжньою загрозою ефективному захисту прав, свобод та інтересів громадян.

Ідея запровадити в Україні зразкове провадження для вирішення однотипних масових справ виникла у 2009 році, але впроваджена на практиці була лише у 2017 році в новій редакції КАСУ.

Інститут зразкової справи полягає у вирішенні однієї з типових адміністративних справ у ВС як зразкової (можливий двоінстанційний розгляд) з подальшим впливом остаточного рішення у цій зразковій справі на вирішення інших типових справ судами нижчих інстанцій. Інститут зразкової справи дає можливість набагато швидше, ніж раніше, досягнути стану юридичної визначеності у справах, які засновані на одній і тій самій юридичній проблемі.

Тривалість вирішення типової справи в середньому може становити трохи більше 13 місяців (якщо суд зупинить провадження на час розгляду зразкової справи у ВС), або приблизно 2 місяці, якщо на момент розгляду справи вже є чинне зразкове рішення.

Інститут зразкової справи пришвидшує провадження щонайменше у 2,5 рази. Адже, за моїми підрахунками, від моменту відкриття провадження у «звичайній» адміністративній справі до остаточного вирішення в середньому проходить 34-35 місяців (такі дані отримано з аналізу вибірки зі 100 рішень в адміністративних справах, які остаточно вирішені ВС, і не є типовими/зразковими).

Отже, безумовними перевагами інституту зразкової справи є суттєве пришвидшення розгляду типових справ і забезпечення послідовного

правозастосування в них. Ефективність цього інституту підтверджена на основі аналізу судової практики і судової статистики в адміністративних справах.

Ведення таких понять, як типова та зразкова справи, є важливим кроком для впровадження судового прецеденту в Україні. Сам факт визнання за Верховним Судом права на створення судового прецеденту є кроком вперед на шляху розвитку України як соціальної, правової держави насамперед тому, що відбувається зміна сприйняття права та судової практики у суспільстві. Судові рішення у зразкових справах набувають ознаки реального носія об'єктивної інформації та джерела права [4,с.288].

Прецедентність судового рішення своїм корінням сягає у вавилонські традиції звичаєвого права, коли вважалось неприпустимим різні рішення у схожих за обставинами справах. Praecedens — той що передує, тобто це попереднє судове рішення, метод вирішення справи, який являє собою авторитетне правило або приклад для вирішення схожої, аналогічної справи.

Можемо підсумувати, що прецедентне право це «динамічне, живе право», яке виконує основну функцію права — забезпечувати вирішення життєвих ситуацій.

Верховний Суд 15.02.2018 вже ухвалив рішення у першій зразковій справі щодо перерахунку пенсії колишньому співробітнику МВС з урахуванням грошового забезпечення поліцейських.

З огляду на викладене вище, хочемо сказати, що запровадження таких важливих процедурних змін до КАС України в подальшому сприятиме забезпеченню передбачуваності та єдності правозастосовної практики, швидкому розгляду великої кількості однотипних справ, зменшенню навантаження на суддів. Необхідно також вивчити доцільність запровадження інституту зразкової справи в інших видах судочинства, врахувавши переваги, які він створив для адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
3. IV. Відомості Верховної Ради України. 2005 р. № 35. 35–37. С. 1358. Ст. 446.
4. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. Київ : ВАІТЕ, 2015. 288 с.
5. Зразкові справи: веб-ресурс «Верховний Суд». URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/ (дата звернення 03.06.2022 року).

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та
приватного права, д.ю.н., професор
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Григораш Анастасія Русланівна

студентка III курсу
Факультет права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

На сьогоднішній день через повномасштабне вторгнення РФ та війну на території України, економічна та фінансова системи нашої країни знаходяться в нестабільному становищі. Зокрема, банківська система потерпає від значних змін. Впровадження воєнного стану потребує чіткого нормативно-правового регулювання діяльності держави. Актуальність цього питання полягає в необхідності врегулювання питань функціонування банків в сфері надання фінансових послуг фізичним та юридичним особам на території України та банківської системи в цілому під час дії воєнного стану.

В Україні правовий режим воєнного стану регламентує Закон України “Про правовий режим воєнного стану”. Відповідно до цього закону воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. [1]

У зв'язку з нападом з боку РФ, на території України 24.02.2022 року Указом Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” було запроваджено воєнний стан.

Відповідно до пункту 1 постанови воєнний стан в Україні введено з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, і продовжено донині. [2]

З цією метою 24.02.2022 року Національним Банком України було прийнято Постанову “Про функціонування банківської системи в період запровадження воєнного стану”.

Відповідно до пункту 3 постанови забороняється видача в Україні готівкових коштів у гривнях з рахунку клієнта в національній валюті в обсязі, що перевищує

100000 гривень у день (без урахування комісії банку), крім зняття готівкових коштів у гривнях:

- з метою виплати заробітної плати та соціальних виплат;
- з рахунків підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України;
- у філіях, відділеннях банків, які розташовані на територіях, що перебувають під загрозою окупації державою-агресором/державою-окупантом (видача здійснюється в межах залишку коштів на рахунку за наявності готівкових коштів у касі філії/відділення). Рішення про видачу таких коштів приймається керівником банку та може делегуватися керівникові філії/відділення банку. [3]

Відповідно до пункту 5 забороняється видача в Україні готівкових коштів в іноземній валюті з рахунку клієнта в іноземній валюті в обсязі, що перевищує в еквіваленті 100000 гривень у день (без урахування комісії банку), крім зняття готівкових коштів в іноземній валюті з рахунків:

- підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України;
- у філіях, відділеннях банків, які розташовані на територіях, що перебувають під загрозою окупації державою-агресором/державою-окупантом (видача здійснюється у межах залишку коштів на рахунку за наявності готівкових коштів в касі філії/відділення). Рішення про видачу таких коштів приймається керівником банку та може делегуватися керівникові філії/відділення банку;
- на здійснення компенсаційних виплат на довготермінові відрядження та виплат на забезпечення діяльності працівників апаратів військових аташе та апаратів представників Міністерства оборони України при закордонних дипломатичних установах України;
- Фінансового управління Генерального штабу Збройних Сил України для забезпечення діяльності Збройних Сил України;
- на здійснення державним авіаційним підприємством експлуатаційних витрат для забезпечення, організації та виконання повітряними суднами літерних авіаційних рейсів;
- державних органів, уповноважених згідно із законодавством України здійснювати оперативно-розшукову діяльність або досудове розслідування. [3]

Відповідно до пункту 12 постанови уповноваженим установам забороняється здійснювати торгівлю валютними цінностями (уключаючи операції за дорученням клієнтів), крім випадків:

- продажу клієнтами іноземної валюти в готівковій/безготівковій формі банкам, а також в готівковій формі небанківським фінансовим установам та оператору поштового зв'язку;
- купівлі клієнтами банківських металів з фізичною поставкою у філіях, відділеннях банків, які розташовані на територіях, що перебувають під загрозою окупації державою-агресором/державою-окупантом (за наявності банківських

металів у касі філії/відділення банку). Рішення про здійснення таких операцій приймається керівником банку та може делегуватися керівникові філії/відділення банку;

- купівлі клієнтами - фізичними особами іноземної валюти в готівковій формі. Уповноважені установи здійснюють операції з продажу клієнтам іноземної валюти в готівковій формі в межах суми перевищення загального обсягу купівлі готівкової іноземної валюти над обсягом її продажу за всіма іноземними валютами, що розраховується починаючи з 13 квітня 2022 року та протягом наступних операційних/робочих днів. Сума перевищення загального обсягу купівлі готівкової іноземної валюти над обсягом її продажу розраховується в доларовому еквіваленті, який обраховується на підставі офіційного курсу гривні до іноземних валют, установленого Національним банком України на дату такого розрахунку;

- продажу клієнтами – фізичними особами банкам банківських металів з фізичною поставкою/без фізичної поставки;

- торгівлі валютними цінностями, що здійснюється банками з іншими банками на умовах "своп", іноземними фінансовими установами, Національним банком України, міжнародними фінансовими організаціями, членом яких є Україна, та міжнародними фінансовими організаціями, за договорами з якими Україна зобов'язалася забезпечувати правовий режим, що надається іншим міжнародним фінансовим організаціям;

- здійснення валютних операцій з обміну іноземної валюти в межах 1 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 04 лютого 1998 року № 34 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 19 квітня 2016 року № 269) (зі змінами) (далі - Класифікатор), між банками (безготівкової іноземної валюти), банками за дорученням клієнтів (готівкової та безготівкової іноземної валюти);

- купівлі іноземної валюти з метою проведення валютних операцій, визначених у пункті 14 цієї постанови (крім випадків, визначених у підпунктах 2⁻³ та 9 пункту 14 цієї постанови). На такі випадки купівлі іноземної валюти не поширюються вимоги пункту 54 розділу V Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02 січня 2019 року № 5 (зі змінами) (далі - Положення № 5);

- купівлі банком іноземної валюти в іншого банку за курсом, визначеним згідно з вимогами абзацу другого/третього пункту 12⁻¹ цієї постанови, виключно для подальшого її продажу клієнту з метою проведення валютних операцій, наведених у пункті 14 цієї постанови;

- здійснення банком операцій на умовах "своп" з клієнтами-резидентами: з купівлі-продажу іноземної валюти, якщо перша частина операції передбачає купівлю банком у клієнта іноземної валюти; з обміну іноземної валюти в межах 1 групи Класифікатора;

- здійснення банком операцій на умовах "своп" з іноземним банком-депозитарієм, що має рахунок у цінних паперах у Національному банку України, з купівлі-продажу іноземної валюти, якщо перша частина операції передбачає продаж банком іноземної валюти іноземному банку-депозитарію, що має рахунок у цінних паперах у Національному банку України;

- купівлі клієнтами іноземної валюти на умовах "форвард" за форвардними договорами, укладеними до 23 лютого 2022 року (включно). Куплена валюта має бути використана з урахуванням вимог пункту 14 цієї постанови та пункту 44 розділу IV Положення № 5;

- купівлі іноземної валюти для забезпечення компенсаційних виплат під час довготермінового відрядження та забезпечення діяльності працівників апаратів військових аташе та апаратів представників Міністерства оборони України при закордонних дипломатичних установах України;

- купівлі іноземної валюти Фінансовим управлінням Генерального штабу Збройних Сил України для забезпечення діяльності Збройних Сил України;

- реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції у філіях, відділеннях банків, якщо немає загрози життю та здоров'ю працівників і клієнтів;

- купівлі державним авіаційним підприємством іноземної валюти на здійснення експлуатаційних витрат для забезпечення, організації та виконання повітряними суднами літерних авіаційних рейсів;

- купівлі іноземної валюти резидентом для покриття акредитиву, відкритого банком-емітентом на користь нерезидента за операцією, визначеною в підпункті 2 пункту 14 цієї постанови;

- купівлі іноземної валюти Службою безпеки України, підрозділами Центрального управління та регіональними органами Служби безпеки України для забезпечення контррозвідувальних, оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та розкриття кримінальних правопорушень. [3]

Відповідно до підпункту 5 пункту 12 банкам заборонено укладати деривативні контракти грошового ринку (крім свопів), на підставі яких виникають обов'язки в сторін цього контракту щодо купівлі, продажу іноземної валюти/банківських металів за гривню, а також деривативні контракти грошового ринку (крім свопів), базовим показником яких є курс іноземної валюти до гривні, валютний індекс (курси декількох валют), виражений в гривні, ціна на банківські метали - у гривні. [3]

Відповідно до підпункту 7 пункту 12 Національний банк України з 04 травня 2022 року встановлює для банків такі ліміти відкритої валютної позиції:

- 1) ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції банку (ЛІ3-1) - не більше 5%;

- 2) ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку (ЛІ3-2) - не більше 5%. [3]

Пункт 15 постанови зобов'язує зупинити здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів Російської Федерації/Республіки Білорусь, за рахунками юридичних осіб (крім банків), кінцевими бенефіціарними власниками яких є резиденти Російської Федерації/Республіки Білорусь, за винятком здійснення на території України:

- переказу коштів з таких рахунків на спеціальний рахунок Національного банку України для збору коштів на підтримку Збройних Сил України та/або на рахунки Кабінету Міністрів України, міністерств та інших державних органів України;

- соціальних виплат, виплат заробітної плати, оплати комунальних послуг, сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів;

- видаткових операцій з таких рахунків фізичних осіб - резидентів Російської Федерації та Республіки Білорусь, що містяться в переліках Служби безпеки України та/або державних органів України, попередньо погоджених Службою безпеки України, щодо можливості здійснення банками таких операцій;

- продажу безготівкової іноземної валюти, крім російських рублів та білоруських рублів;

- сплати банку комісій та інших платежів за здійснення банком операцій з надання банківських та інших фінансових послуг, а також з метою виконання власних зобов'язань за кредитними договорами (уключаючи проценти) перед банками;

- переказу коштів на інші власні поточні рахунки таких осіб, відкриті в банках на території України (крім коштів у російських рублях/білоруських рублях);

- страхових виплат шляхом оплати закладам охорони здоров'я вартості медико-санітарної, іншої допомоги, що була надана застрахованій особі такими закладами, у зв'язку із настанням страхового випадку за договорами добровільного страхування;

- страхового відшкодування шкоди життю, здоров'ю, майну потерпілих, заподіяної внаслідок настання страхового випадку за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

- сплати внесків до централізованих страхових резервних фондів Моторного (транспортного) страхового бюро України відповідно до Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів";

- виплати доходів, сум погашення грошовими коштами за випусками власних цінних паперів, оплати послуг депозитарних установ за здійснення такої виплати/погашення;

- страхових платежів за договорами обов'язкового та добровільного страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, а також добровільного страхування від нещасних випадків (на транспорті) та наземного транспорту на користь страховиків щодо

транспортних засобів, переданих у фінансовий лізинг до 23 лютого 2022 року (включно);

- видаткових операцій з таких рахунків фізичних осіб - резидентів Російської Федерації/Республіки Білорусь, які є клієнтами банків України, у межах укладених договорів щодо реалізації зарплатних проектів з військовими частинами Збройних Сил України та Національної гвардії України без окремого погодження зі Службою безпеки України. [3]

Відповідно до підпункту 1 пункту 15 забороняється також зарахування коштів на рахунки клієнтів фізичних осіб за переказами, ініційованими з використанням електронних платіжних засобів, емітованих учасниками міжнародних платіжних систем, що здійснюють свою діяльність на території Російської Федерації та Республіки Білорусь; та прийняття в Україні електронних платіжних засобів (включаючи перекази, здійснення розрахунків та видачу готівки), емітованих учасниками міжнародних платіжних систем, що здійснюють свою діяльність на території Російської Федерації та Республіки Білорусь. [3]

Відповідно до пункту 16 банкам-емітентам електронних грошей необхідно призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей. [3]

Відповідно до пункту 17 постанови уповноваженим установам забороняється здійснювати будь-які валютні операції:

- з використанням російських рублів та білоруських рублів;
- учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (zareєстрована/постійно проживає) в Російській Федерації або в Республіці Білорусь;
- для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (zareєстрована/постійно проживає) в Російській Федерації або в Республіці Білорусь. [3]

Відповідно до підпункту 2 пункту 19 банкам-позичальникам забороняється здійснювати:

- погашення кредитів, позик, одержаних ними за договорами з нерезидентами (уключаючи сплату процентів та інших платежів за такими договорами), раніше строку (найбільш віддаленої дати), що визначений умовами відповідного договору для своєчасного виконання такого платежу;
- скорочення строків виконання ними боргових зобов'язань за кредитами, позиками, одержаними за договорами з нерезидентами. [3]

Відповідно до підпункту 3 пункту 19 банкам забороняється:

- здійснювати реструктуризацію заборгованості за кредитними договорами, укладеними ними з клієнтами-позичальниками (крім банків), шляхом зміни валюти виконання зобов'язання за банківським кредитом з іноземної валюти на гривні;

- надавати кредити в національній валюті з метою погашення клієнтом-позичальником банківських кредитів в іноземній валюті (уключаючи проценти та інші платежі за кредитним договором в іноземній валюті). [3]

Висновок:

Таким чином, постанова Нацбанку України забезпечила правову регулятивну базу в питанні функціонування банківської системи на час дії воєнного стану.

В основному зміни торкнулися сфери валютообігу: зменшено обсяг зняття коштів у національній та іноземній валютах, заборонено торгівлю валютними цінностями і укладання контрактів, змістом, умовою або результатом яких є купівля/продаж іноземної валюти (банківських металів) за гривню.

На нашу думку, найголовнішим і найнеобхіднішим нововведенням є заборона будь-яких фінансових відносин з банками Білорусі та РФ, робота з валютами цих держав, а саме: переказів коштів; соціальних виплат, виплат заробітної плати, оплати комунальних послуг, сплати податків, зборів; видаткових операцій; страхових виплат та ін.

Завдяки нововведенням банки України на період воєнного стану зможуть забезпечити ефективне функціонування банківської системи для пересічних громадян, організацій та підприємців, і, в той же час, враховуючи складність економічної та фінансової ситуації в країні, збережуть золото-валютні запаси для подальшого використання.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” URL: Про правовий режим воєнного... | від 12.05.2015 № 389-VIII (rada.gov.ua)
2. Указ Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” URL: Про введення воєнного стану ... | від 24.02.2022 № 64/2022 (rada.gov.ua)
3. Постанова Національного Банку України “Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану” URL: Про роботу банківської системи в ... | від 24.02.2022 № 18 (rada.gov.ua)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ТА УЧАСТІ ОКРЕМИХ СВИДКІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Хатнюк Наталія Сергіївна

професор кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., професор
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Левицька Анастасія Андріївна

студентка III курсу
Факультет права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Завдання суду полягає в правильному і своєчасному розгляді та вирішенні господарських справ. Це означає як досягнення чіткого розуміння ситуації, з приводу якої виник спір, так і правильне застосування норм закону.

Задля чіткого встановлення фактів, які мали місце у спорі, який виник між сторонами, діє процедура доказування, у якій сторони наводять аргументи з приводу правильності своєї точки зору.

Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Одним з видів доказів є показання свідка. [1]

Згідно зі статтею 66 Господарського процесуального кодексу свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. Водночас свідкові надається право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції за відсутності заперечень учасників справи або в інших випадках незалежно від заперечень учасників справи, зокрема через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин за відповідного дозволу суду. [1]

Частина 1 статті 87 Господарського кодексу України визначає пояснення свідка як повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини і ті, що ґрунтуються на повідомленнях інших осіб. Показання свідка викладається ним письмово у заяві свідка, де його підпис посвідчується нотаріусом. Не вимагається нотаріальне посвідчення підпису сторін, третіх осіб, їх представників, які дали згоду на допит їх як свідків. [1]

Стаття 67 Господарського процесуального кодексу встановлює перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Серед таких осіб є священнослужителі, недієздатні особи, особи, які надають професійну правничу допомогу (адвокати); судді щодо обставин обговорення в нарадчій кімнаті, особи, які мають

дипломатичний імунітет, без їхньої згоди; особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно з міжнародними договорами України, новим Кодексом впроваджено неможливість допиту присяжних щодо обставин нарадчої кімнати (хоча норми господарського процесуального закону взагалі не знають таких учасників процесу) та осіб, які надають послуги посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, про такі відомості. [1]

Свідок може бути викликаний до суду шляхом вручення судом ухвали про виклик учаснику справи, а у справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, та про визнання торговельної марки (знаку для товарів послуг) добре відомою через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання.

Коли свідок з'являється до суду, то він вже не має права давати свідчення, окрім свідчень, які стосуються його, членів сім'ї або близьких родичів, які можуть спричинити настання юридичної відповідальності для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

Кодексом встановлено ще одну категорію осіб, яких може бути допитано як свідків. Так, відповідно до ч. 3 ст. 87 Господарського процесуального кодексу сторони, треті особи та їх представники за їхньою згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено цим Кодексом, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи. [1]

Закон визначає, що такий допит здійснюватиметься через письмове опитування учасників справи. Так, статтею 90 передбачено, що учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи (позовна заява чи відзив на позов) або у додатку до неї 10 запитань іншому учаснику про обставини, що мають значення для справи. Учасник, якому поставив питання інший учасник, зобов'язаний дати вичерпну відповідь окремо на кожне питання по суті. Учасник справи має право відмовитися від відповіді на запитання, якщо воно не стосується обставин, що мають значення для справи. При цьому відповіді на запитання мають бути подані учасником не пізніше як за п'ять днів до підготовчого засідання, а у справі, що розглядається в порядку спрощеного провадження, за п'ять днів до першого судового засідання. Копія такої заяви свідка у той самий строк надсилається учаснику справи, який поставив письмові запитання.

Свідок надає свої показання у письмовій формі. У заяві свідка зазначаються ім'я (прізвище, ім'я та по батькові), місце проживання (перебування) та місце роботи свідка, поштовий індекс, реєстраційний номер облікової картки платника податків свідка за його наявності або номер і серія паспорта, номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти (за наявності), обставини, про які відомо свідку, джерела обізнаності свідка щодо цих обставин, а також підтвердження свідка про обізнаність із змістом закону щодо кримінальної відповідальності за надання неправдивих показань та про готовність з'явитися до суду за його викликом для підтвердження своїх свідчень. [1]

Важливо подавати показання свідки як доказ вчасно з усіма доказами, проте іноді суд може поновити строк, якщо його було пропущено з поважних причин.

Як приклад можна привести справу № 923/635/21 Херсонського господарського суду, який поновив строк та дозволив позивачу додати пояснення свідка після пропущеного строку. [3]

Висновки:

Господарське судочинство відіграє значну роль у системі судочинства України, та спори між юридичними особами бувають іноді складнішими за інші. Саме тому воно вимагає чіткого законодавчого регулювання, щоб не виникало колізій та непорозумінь у суді.

Виклик свідків у господарському процесі є важливим інститутом, адже показання є важливим доказом. Щоправда досить складно працювати зі свідками, адже вони часто не з'являються у суд. Окрім того, тут відіграє суб'єктивний фактор, якого складно уникнути, працюючи з людьми.

Умовно свідків у господарському процесі можна поділити на декілька категорій. Перша – це представники органів державної влади та місцевого самоврядування, до якого відносяться також і представники податкової, аудитори, та контролери. До другої групи можна віднести осіб, які надають послуги суб'єктам господарювання, наприклад, банки, кредитно-фінансові установи, нотаріуси. Можна виділити ще третю категорію – інші особи, серед яких можуть бути працівники суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-ХІІ від 07.05.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Степанова, Тетяна Валеріївна. Доказування та докази в господарському процесі України. Diss. Одеський національний університет імені П Мечникова, 2002.
3. Ухвала 18 червня 2021 року, м. Херсон, справа № 923/635/21 Господарський суд Херсонської області URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/97806249/>

EDUCATIONAL SERVICES AS A B2C BUSINESS MODEL

Kostina Olesia

Senior teacher of a foreign language in the professional area
State Tax University, Irpin

Concern to the provision of services in the field of education raises many questions and misunderstandings. If you perceive education not as a separate branch of the social and humanitarian sphere, which is unproductive and it is impossible to get tangible assets in the result, but consider it within the framework of providing specific services: a type of work in which the production of a useful effect coincides in time with its consumption — there is a specific public good that satisfies the need to enrich the intellectual, creative potential of society and increase its educational level with the subsequent provision of the national economy with qualified specialists. In other words, a product appears in the system of economic relations — educational services. The educational services market is the sphere of economic relations in which such services are bought and sold. There is an organization (for example, a university) that provides services — a Service Provider, and a Consumer (student) who needs this service and who buys such a service.

We are talking about the paid provision of educational services, that is, the case when the consumer consciously chooses the method of obtaining education at their own expense. And one more thing, we are not talking about private schools or universities. Everything is more or less clear here, the owners of such chargeable institutions are most likely business people who use all the processes of the market economy: the law of supply and demand, the law of value, and so on. On the other hand, considering that educational services can be «chargeable» and «free of charge», from the point of view of economic theory, is incorrect. Really «free of charge» educational services are available only for consumers: students, pupils. But the same «free of charge» services cost all the necessary labor costs, which creates a value that must be paid at a certain level in cash by the public, enterprises and educational institutions.

The educational institution provides the service directly to the client, without intermediaries, and independently sets competitive prices. Could this be a B2C business model? Actually, this is it. What are the main approaches of such a business model?

B2C (Business-to-consumer) – in other words, a business offers its goods and services directly to the consumer without intermediate agents. For the first time, the idea of B2C was used by Michael Aldrich in 1979, he used television as the primary means of communication with consumers. He developed a system that uses a computer to process transactions, a TV, and a telephone line. B2C has traditionally been called shopping in shopping malls, eating out in restaurants, pay-per-view movies, and commercials.

However, the development of the Internet has created a completely new B2C business channel in the form of e-commerce or selling goods and services over the

Internet. Now no one is surprised by distance learning, document management in electronic format, the ability to work without reference to the workplace, moreover, the online format of cooperation does not affect the efficiency and does not limit the amount of profit. And yes, an educational institution can be profitable and competitive. Of course, this is not an end in itself, but the ability to ensure solvency and generate profit ensures stable growth and innovative and investment development. After all, at its own expense (or at the expense of investors, but this also requires justification) technical and material support is updated, scientific specialists are attracted, and the status and prestige of the institution is raised. All this impacts the number of new customers, public confidence increases, the institution receives more and more positive reviews, and more and more companies want to employ such specialists. The list of benefits can be endless, it all depends on your ambitions and goals.

It is impossible to achieve the best results in a world that is changing at a furious pace and not change itself. It is impossible to get other results by doing the same things every day.

A difficult year is 2022, there is the war in our country, lack of funds, inability to attract "new" customers, and the "old" ones do not understand what to do next. At the same time, education reform is underway, schools are being closed and disbanded, parts of the territories are occupied and principals do not get in touch. What should we do, where to look, and how to attract applicants (or consumers, if we are talking about a business model)?

Advantages of the B2C model. In addition to providing consumers with a more convenient way to get services, the B2C model also benefits school principals. Benefits it brings to educational institutions:

- Large market base:

without geographical and physical restrictions, the Internet opens up a huge and diverse market for businesses. The website can be accessed from almost all over the world, which can significantly increase the consumer base of the institution.

- Reduced overhead:

without physical intervention and the need for technical equipment, using the B2C model significantly reduces overhead and operating costs.

- Easier distribution:

with the B2C model, it will be easier to expand both vertically and horizontally. New educational programs can be developed basing on the needs of society, the country, and businesses.

B2C in the digital world.

Now we can talk about five types of online B2C business models that most companies use to target consumers.

1. Direct sales. This is the most common model in which people buy services in an online store. Go to the website, choose an educational program (or other course), and contact the institution. Examples include Trinity College Dublin, Genius space, or Future Learn. For such a model, it is important to present information in such a way

that it is possible to make a choice intuitively, the information is presented in a simple and understandable language for the consumer.

2. Online intermediaries. These are connections or intermediaries that do not actually own products or services, but connect consumers and sellers. This niche is not occupied in our country. Such a model can improve the quality of educational services, because a visual opportunity to compare educational programs and competition is a powerful impetus to improve and develop the industry.

3. B2C based on advertising. This model uses free content to attract visitors to the website. Users, in their turn, encounter digital or online advertising. Large volumes of webtraffic are used to sell ads that sell products and services. One example is media websites like HuffPost, a high-traffic site that combines ads with native content. This model is also not used in our country. Advertising of related products and services may be appropriate for educational websites.

4. Community. Platforms like Meta (formerly Facebook), Twitter, and LinkedIn that create online communities based on common interests help marketers and advertisers promote their products directly to consumers. Such platforms usually target ads based on the demographic and geographical location of users.

5. Chargeable. Consumer-focused websites like Knowledge charge a fee so that consumers can access their content. The website may also offer free but limited content, although most of them are paid. The New York Times and other major newspapers often use a paid B2C business model.

The sooner we recognize the fact that the direction of professional orientation in educational institutions needs to be reorganized, the sooner we realize that professional salespeople and marketers should attract applicants and new consumers (applicants for education). Using modern business models, a sales funnel and a conveyor belt, a well-planned marketing plan, you can get much better results, bring the institution to the international level, and get the award of the best educational institution in the country.

References:

1. Rumyantsev A. P., Kovalenko Y. O. International trade in services: A textbook. K: Center for educational literature, 2003.
2. R. Stetsishin Value orientations of the modern Ukrainian school URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva_conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf.
3. Chaffey D. E-Business and E-Commerce Management, 6th edition. Pearson, 2015.
4. Inventor's story URL: <https://www.aldricharchive.co.uk/inventors-story>.
5. Trinity College Dublin URL: <https://www.tcd.ie>.
6. Genius space URL: <https://genius.space/>.
7. Future Learn URL: <https://www.futurelearn.com/>.
8. HuffPost URL: <https://www.huffpost.com/>.
9. Knowledge URL: <https://knowledge.topquality.su/>.

HUMAN POTENTIAL AS THE MOST SIGNIFICANT STRATEGIC RESOURCE OF MEDICAL ORGANIZATION

Tulepbayeva Gulzhan

Doctoral student of Business Administration
Almaty Management University

Human potential is a critical resource of Kazakhstan in the current socio-economic and socio-cultural conditions. The relationship between the state of the country's human potential and the effectiveness of the innovation strategy has been studied, and many problems have been identified. One of these problems is connected with the realization of the leading role in the development of the state - a person. Kazakhstan is rich in natural resources, which made it possible to accumulate a large stabilization fund, but at the same time, the human resource of the country's development has not received due attention. It is the realization of the abilities, the intellectual potential of a person - this is the efficiency, quality and effectiveness of his activities.

In a situation of growing competition in the global world macro system, the national economy of the country cannot develop steadily as a chaotic unregulated system driven in non-priority directions of technological modernization and increasing the rate of aggregate output in the spontaneous process of stimulating consumer demand. Under the current conditions, healthcare is experiencing a shortage of personnel, but, on the other hand, the work of medical workers is increasingly becoming highly specialized, based on the possession of unique skills and knowledge that must be reproduced and updated. However, the functioning of the reproductive process and the development of the human potential of health workers are currently complicated, which determines the importance and significance of the research topic [1].

In modern conditions of the development of society, the health care strategy should be determined by the depth of knowledge of the relationship of all elements of the organization of medical care with the processes of demographic, economic, social and environmental development. An integral reflection of this interaction of biological, social and economic properties of the population is the nature of the formation of human potential. In this regard, the healthcare strategy should be aimed, first of all, not at the development of individual elements of medical care, but at the formation of human potential and, in particular, health capital, considered from a socio-hygienic point of view, as generating an income stream in the form of health reproduction. new generations. Accordingly, when developing a health care strategy, it becomes important not just to state the indicators that reflect the level of public health (fertility, mortality, morbidity, disability, etc.) and assess the impact of individual social and economic factors on them, but to establish the dynamics of demographic, social and economic processes in relation to the prevalence of pathology among the population, the organization of medical care and the demand for medical technologies [2].

The development of a health care strategy according to the criterion of human potential development can be represented in 6 main stages:

- 1) definition of elements of strategic planning in health care;
- 2) assessment of the formation of human potential, health capital and its losses;
- 3) predicting the prevalence of pathology among the population;
- 4) determination of the potential demand for medical technologies;
- 5) implementation of medical and organizational technologies;
- 6) assessment of the contribution of medical and organizational technologies to the formation of human potential.

The first stage includes the following elements of improving the public health system: conceptual, situational and forecasting, strategic planning, structural modeling, legal regulation, functional management, expert evaluation. Methodological approaches to assessing the formation of human potential, health capital and its losses provide for the integration of indicators reflecting demographic, economic and social processes with public health indicators. Important criteria of human potential are indicators characterizing the reproduction, formation and loss of life, labor, reproductive potential (quantitative characteristics of generations), as well as indicators of health, education, culture, professional activity, etc. (qualitative characteristics of generations) [3].

Highly qualified personnel, their quantitative and qualitative characteristics, are one of the main resources of health care. Nursing staff is an important part of the medical process, the variable on which the efficiency of the medical organization directly depends, but so far, studies of the organization, management and quality of activities of the middle medical level are isolated. Middle managers carry out part of their work on the basis of subjective experience, due to the lack of clear guidelines.

At the present stage, the system of working with people in an organization can be described as "management of human potential". In scientific sources in this area, the concepts of "human capital", "labor potential" and "personnel potential" are more often heard in a context synonymous with human potential, which leads to a coincidence at the level of classifications and characteristics [4].

Large Kazakhstani medical enterprises and state hospitals, being the heirs of the command and control system, have so far considered these tasks as secondary. In modern conditions of market relations, it is difficult to ignore the change in management priorities, the economic environment forces the enterprise to follow the path of modernization in order to avoid crisis situations. The external priority has been quite successfully redirected to the consumer, but the priority within the organization is shifting towards the personnel much more slowly. As for working with human potential in organizations of this type, computer technology can partially compensate for the work of departments, but this is not a salvation.

The human potential management system ensures continuous improvement of personnel management methods based on the use of the achievements of domestic and foreign science and advanced production experience. The essence of personnel management in this context is the establishment of organizational, economic, socio-psychological and legal relations between the subject and the object of management. These relations are based on the principles, methods and forms of influence on the

interests, behavior and activities of employees in order to maximize their use. The person in the management system is the leading link in all the processes that make up the activities of the organization: it all starts with the search for people suitable for a particular job [5].

Human resource management occupies a leading position in the organization's human potential management system and is considered the main criterion for its success. Methodologically, this area of management has a specific conceptual apparatus, has distinctive characteristics and performance indicators, special procedures and methods: certification, experiment, etc.; methods of studying and analyzing the content of labor of various categories of personnel.

The main tasks of personnel and human potential management of an organization include:

- help the organization to achieve the goal;
- providing the organization with qualified and interested employees;
- development of the creative activity of the personnel, creation of conditions for the effective use of the skills and potential of the personnel;
- improvement of motivation systems;
- creation of conditions for increasing the level of satisfaction with work and the climate in the team, ensuring a high level of working conditions and quality of life in general;
- creation and development of systems for advanced training and disclosure of the potential of personnel;
- creation of a career planning system, that is, career advancement, both vertical and horizontal;
- improvement of methods for assessing the performance of personnel.

The principles of managing the human potential of an organization reflect the rules that determine the basic requirements for the system, structure and organization of the management process. Management principles are divided into general and private. The general principles include: purposefulness, responsibility, competence, discipline, stimulation and hierarchy [6].

The purposefulness of management implies a clear setting and ranking of goals for each medical enterprise and its divisions. This highlights the main goal and goals-means to achieve it. Management goals should be challenging but realistically achievable. Goals are correlated with the necessary resources, and attention is also focused on weak links that may interfere with achievement. Specifying goals mobilizes efforts and makes work more meaningful.

The management of human potential in medical organization is a complex, but necessary aspect. Sophisticated and long-term process of development of human potential for organization make a slow, but effective impact for quality of medical service. Human potential management is one of the most important areas in the life of a modern organization. Today there is no doubt that the comprehensive development and competent management of human potential can greatly increase the efficiency of the organization, and the very concept of "human potential" is considered in a fairly wide range: from organizational economic to philosophical and psychological. The management system should ensure continuous improvement of methods for managing

the potential of employees using the achievements of domestic and foreign science and the best management experience.

References:

1. Meskó, B., Hetényi, G., & Györffy, Z. (2018). Will artificial intelligence solve the human resource crisis in healthcare? *BMC Health Service Researches*, 18(1), 540–545.
2. Tursunbayeva, A. (2019). Human resource technology disruptions and their implications for human resources management in healthcare organizations. *BMC Health Service Researches*, 19, 268–274.
3. Khera, S. (2010). Human resource practices and their impact on employee productivity: A perceptual analysis of private, public and foreign bank employees. *DSM Business Review*, 2(1), 65-86.
4. Khan, M. A. (2010). Effects of HRM practices on business performance- An empirical study of oil & gas industry. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 24, 157-175.
5. Katou, A. A. (2008). Measuring the impact of HRM on organizational performance, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 1(2), 119-142.
6. Josan, I. J. (2013). Human capital & organizational effectiveness. *Change & Leadership*, 17, 39-45.

ОЦЕНКА СТЕПЕНИ УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ ВРАЧЕЙ И МЕДИЦИНСКОГО ПЕРСОНАЛА УЧРЕЖДЕНИЙ ГКП НА ПРИМЕРЕ КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Кожарипова Жаннат Шайхсламовна

докторант 2 курса

Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби

Реформирование системы здравоохранения Казахстана направлено на внедрение обязательного медицинского страхования, возможности свободного выбора у населения. В свою очередь, все это связано с повышением качества предоставляемых медицинских услуг, уровнем сервиса, а с другой - необходимости рассмотрения новых подходов к управлению персоналом и формирования лояльности медицинских работников. Актуальность повышает Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы от 26 декабря 2019 года №982, где определены направления, связанные с изменением кадровой политики и решения кадровых вопросов.

В современных реалиях каждый человек сталкивается с нехваткой времени, коммуникаций, эмоций и это в совокупности определяет политику, направленную на удержание пациентов, формирования лояльности, как со стороны потенциальных пациентов, так и со стороны медицинского персонала. Последняя должна позволить не воспринимать работниками критику в адрес медицинской организации с негативной стороны, а воспринимать с точки зрения возможности улучшения, стремиться находить позитивные элементы, повышать свою вовлеченность в создаваемый продукт. Это позволит потенциальным пациентам прочувствовать приверженность, искренность, ценность по отношению к медицинскому продукту и учреждению со стороны медицинского персонала, ускорит процесс принятия решения по получению услуги, положительных рекомендаций как офлайн, так и онлайн.

С этой целью рассмотрим понятие лояльность персонала, которое по-разному трактуется учеными, с точки зрения, как: «доброжелательное, корректное, искреннее, уважительное отношение к руководству, сотрудникам, иным лицам, их действиям, к компании в целом» [1, с. 52]; «лояльность к лидеру»; соответствие их ценностей ценностям компании [2, с.87]; «приверженность сотрудников компании, одобрение ее философии, стратегических целей и способов их достижения, позитивное отношение к организации [3].

С этой целью было проведено исследование, в котором приняли участие врачи и медицинский персонал государственных поликлиник Кызылординской области в феврале 2022 года.

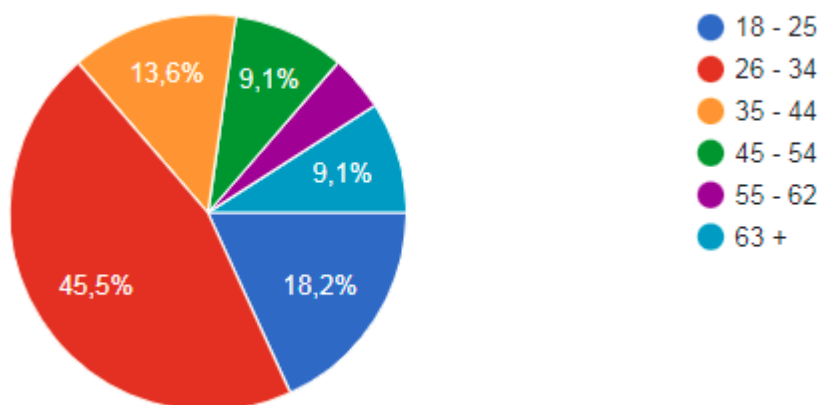

Рисунок 1. Укажите свой возраст?

Из рисунка 1 видно, что из общего числа опрошенных 45,5% относится к работникам в возрасте от 26 до 34 лет; 18,2% более молодые – от 18 до 25 лет. 13,6% респонденты в категории 35-44 года, по 9,1% распределились среди 45-54 лет, и столько же работников пришлось пенсионный возраст.

Рисунок 2 – Укажите Вашу позицию/должность

Для понимания степени удовлетворенности было важно опросить разные уровни. Так 54,5% составили врачи; 36,4% медицинские сестры; 9,1% - топ-менеджмент.

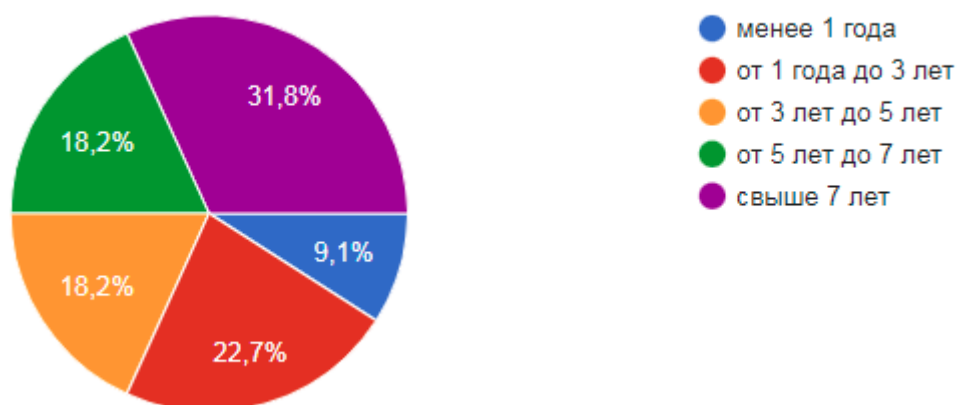

Рисунок 3 - Укажите свой стаж?

Одним из важных критериев является стаж. Так результаты показали, что совокупность опрошенных имеет разный трудовой стаж в организациях. 31,8% работают свыше семи лет; 22,7% - это работники, имеющие опыт от года до трех лет; 18,2% - от 5 до 7 лет; и лишь 9,1% приходится на персонал, работающий до года.

Одним из самых важных показателей является финансовая мотивация работников, результаты опроса продемонстрировали тенденцию до нового года с прежней системой оплаты и после нового года с новой системой оплаты труда. Так результаты исследований показали, что 50% респондентов оценили финансовую составляющую на «отлично»; 31,8% на «хорошо»; 4,5% - «удовлетворительно»; 13,6 % оценили «неудовлетворительно», это показатели оценки оплаты за 2021 год.

На начало 2022 года связано с повышением заработной платы работников системы здравоохранения государственного сектора. И результаты показали следующее: 59,1% дали высокую оценку, 22,7% - на «хорошо»; 13,6% выставили «удовлетворительно», а 4,5% опрошенных недовольны.

Для повышения уровня удовлетворенности работниками были предложены три варианта для респондентов. Лидером - повышение заработной платой 61,9% респондентов; 52,4% отметили возможность предоставления комнаты отдыха с кухонной утварью, бытовой техники. 47,6% опрошенных отдали предпочтению повышения скорости Интернет; 38,1% проголосовали за улучшение менеджмента в организации. Медицинский персонал государственных учреждений отдали возможности установления личных локеров (23,8%); 23,8% работников отметили значимым элементом - изучение иностранного языка (английского) на рабочем месте, и 19% - эффективную организацию и проведения научных исследований.

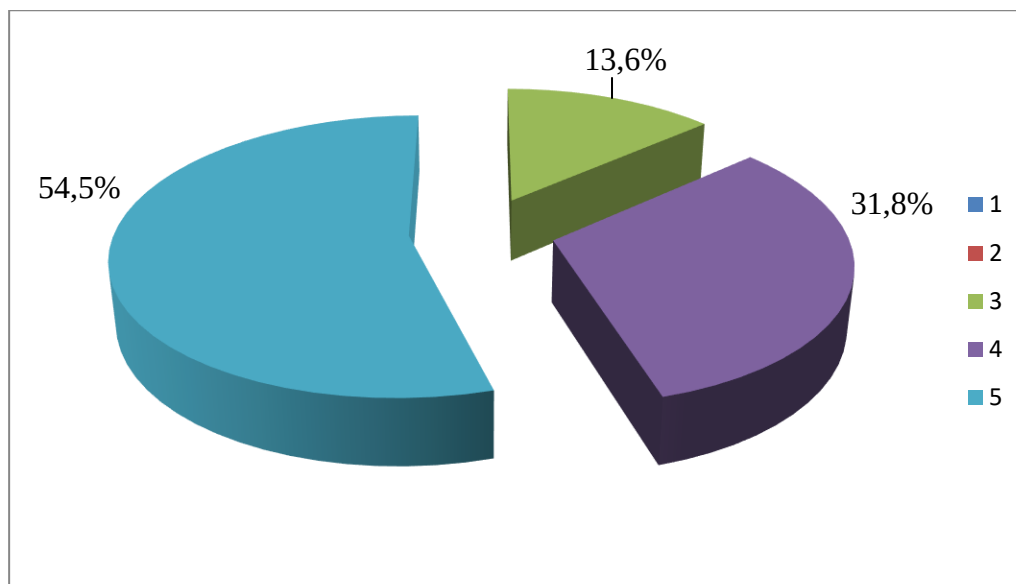

Рисунок 4 - Оцените степень удовлетворенности результатами своей работы

Для полноты исследования был задан вопрос «Оцените степень удовлетворенности результатами своей работы» и были получены следующие результаты: 54,5% - «отлично», 31,8% - «хорошо», 13,6% - «удовлетворительно».

Таким образом, проведя исследования оценки степени удовлетворенности можно заключить, что медицинский персонал государственных медицинских организаций в целом отмечают высокий уровень удовлетворенности своей работой. 68,2% являются штатными работниками и имеют стаж свыше трех лет. Однако, если взять во внимание повышение уровня удовлетворенности работников государственного сектора, то кроме финансовой составляющей, для них важно было бы создание дополнительных и эргономических условий, а именно: комнаты отдыха с возможностью принятия пищи, наличия микроволновой печи, чайника, системы кондиционирования зима/лето, повышения скорости Интернет, возможности изучения английского языка на рабочем месте и организации научных исследований с последующей публикацией.

Литература

1. Доминяк В. Лояльность причинение пользы // Отдел кадров. - 2004.- №11.- С.102-105.
2. Сальникова Н. И. Конкурентоспособность компании – результат эффективной кадровой политики // Корпоративная культура и мотивация, 2008.- №2 (14). - С. 86-99.
3. Примак А. И. Социально-психологический климат организации как детерминанта лояльности персонала // Ломоносов, Нижний Новгород, 2007. http://conf.msu.ru/archive/Lomonosov_2007/16/Primak_AI.pdf

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ

Нечипоренко Костянтин Володимирович,
старший викладач кафедри менеджменту і права
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Незаперечним є факт, що сільське господарство є важливою галуззю для багатьох країн сучасного світу. Україна з кожним роком підтверджує статус одного з провідних гравців на світовому ринку аграрної продукції. Вона входить в десятку найбільших виробників зерна в світі і в п'ятірку провідних світових експортерів аграрної продукції. Особливе місце в забезпеченні даного міжнародному товарообігу займає транспорт. До того ж на нього покладена особлива роль: з одного боку, він є необхідною умовою зовнішньоекономічних зв'язків, здійснення міжнародного поділу праці. З іншого боку – транспортна індустрія виступає на світових ринках експортером своєї продукції – транспортних послуг.

Транспортна логістика в умовах глобалізації міжнародної економіки набуває першочергового значення. Розвиток транспортної логістики має ґрунтуватися на поєднанні економічних інтересів відправника, транспортного підприємства та одержувача на базі створення комплексних транспортно-технологічних систем, при яких рухомий склад виробників, споживачів і транспортників використовується кооперовано.

Реалізуючи свою продукцію, аграрії використовують автомобільний, залізничний та водний транспорт. Визначення способу транспортного перевезення залежить від виду та обсягу сільськогосподарської продукції, а також від відстані (регіональні, загальнодержавні, міжнародні) та доступності і ефективності. Враховуючи спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, основними видами продукції, що підлягають перевезенню, є зернові та насіння олійних культур. Під час вибору виду транспортування визначальним є обсяг товарної партії. У разі автомобільної доставки мінімальна партія зерна має бути кратною 20 т. У разі перевезень залізницею товарна партія має бути кратною вагонній нормі, яка у середньому становить 60 т.

Дуже часто самі виробники продукції забезпечують її перевезення власним транспортом у межах регіону або країни. В той же час, не завжди досягається належна економічна ефективність. Для міжнародних перевезень користуються послугами транспортно-експедиційних компаній. Ще одним суттєвим обмеженням міжнародних перевезень є розмір партії. На пшеницю, кукурудзу, ячмінь мінімальною вважається партія однорідного за якісними показниками зерна від 1 тис. т. Але привабливішими все ж таки є обсяги від 5-10 тис. т і більше – звісно, таку партію товару можуть забезпечити великі аграрні компанії або ко-

мерційні структури, які спеціалізуються на міжнародній торгівлі (зернотрейде-ри).

Нажаль невеликі та середні за розміром підприємства проводять реалізацію зерна комерційним структурам-посередникам, обмежуючись мінімальними цінами та відстанню переміщеннями продукції, у т.ч. на умовах самовивозу зі складу виробника. Не поодинокі випадки, коли виробники своїм транспортом намагаються перевезти продукцію до місця реалізації/зберігання, то отримують штучні додаткові перешкоди: створення штучної черги та затягування строків оформлення, бюрократичні перешкоди, заниження показників якості і підвищення кількості відходів і т.п. Виробник опиняється в ситуації, коли необхідно погоджуватись на не вигідні умови, або везти свою продукцію назад.

На сьогодні серед виробників аграрної продукції України найбільш розвинену транспортну логістику, мають експортно орієнтовані агрохолдинги [1]. В той же час вони мають типові для вітчизняних реалій перешкоди для ефективного функціонування. В умовах сьогодення чи не найбільшою проблемою є автодороги і під'їзні шляхи до місця завантаження (розвантаження), бездіяльність або незадовільна робота дорожніх служб, несприятливі погодні умови, збої в оперативній роботі транспорту, якість вітчизняного дизельного палива, забюрократизованість та незручність системи оплати за перевантаження автотransпортних засобів.

Для більшості виробників сільськогосподарської продукції суттєвим ускладненням для ефективного вирішення завдань транспортної логістики залишаються специфічні проблеми, пов'язані саме з особливостями агропромислового виробництва:

1) сезонний характер виробництва та розбіжності по строкам при завезенні сировини та матеріалів до підприємства і вивезенні продукції з підприємства;

2) значна кількість дрібних товаровиробників і їх суттєва територіальна розосередженість, що ускладнює процес формування крупних партій продукції та сировини;

3) специфіка об'єкту транспортування: деякі види продукції швидко псуються та вимагають спеціальних умов перевезення (температура, вентиляція і т.п.), потреба в перевезенні живих тварин, птахів тощо.

4) низька якість транспортної інфраструктури, що є наслідком економічної слабкості суб'єктів господарювання та територіальної їх розосередженості;

5) залежність виробництва від погодних умов (особливо продукції рослинництва), та природних біологічних процесів, що ускладнює планування та збільшує невизначеність і ризик;

6) використання транспортних засобів, які вже відпрацювали свій технічний ресурс і в будь-який момент можуть вийти з ладу;

7) недостатня кількість кваліфікованих кадрів з логістики, викликані об'єктивними розходження в способі та умовах життя в місті і селі;

8) недостатньо розвинута співпраця між товаровиробниками, що ускладнює процеси інтеграції та кооперації [2].

До того ж певна частина цих проблем, через природне походження, завжди буде ускладнювати організацію транспортної логістики, наприклад через

необхідність використання лише спецтранспорту. Слід зазначити, що значна частина товарів сільськогосподарських товаровиробників потребує саме спеціально обладнаного транспорту.

Виробництво і експорт продукції постійно зростає, це збільшує навантаження на транспортну інфраструктуру. Коли у виробників продукції питання стосується нарощення власних транспортних потужностей, то більшість виробників віддають перевагу найбільш ліквідному та мобільному автотранспорту. Не береться до уваги ні суттєва шкода навколишньому середовищу, ні значна шкода автошляхам. Розширення можливостей використання інших видів транспорту потребує значно більших капітальних інвестицій або додаткової державної підтримки, ні того, ні іншого в більшості підприємств нажаль немає.

Проте здійснюючи нововведення на підприємстві слід враховувати специфіку роботи підприємства, політичний аспект, менталітет людей, місцеві звичаї, традиції тощо. В умовах насиченості споживчого ринку товарами, обмеженості купівельної спроможності і фінансового дефіциту у багатьох компаній-виробників гостро постає питання про збереження своїх позицій на ринку за рахунок підвищення ефективності роботи, яка обумовлена не тільки оптимізацією своїх внутрішніх процесів, але і в першу чергу здатністю забезпечити своєчасну поставку потрібного товару в потрібному місці і необхідному споживачеві, визначеної якості з мінімальними витратами. Для здійснення цих завдань необхідно вміти правильно застосовувати інструменти планування, формування та переміщення матеріальних потоків, іншими словами: грамотно побудувати і скоординувати логістичні процеси, пов'язані як з виробництвом, так і зі збутом продукції [3].

Впровадження новітніх логістичних концепцій у невеликих підприємствах гальмується обмеженням фінансовим ресурсом, та високими затратами на фоні тривалого періоду окупності. Отже, для поліпшення ситуації потрібна приваблива інвестиційна політика або державна підтримка, або концентрація капіталу розрізнених товаровиробників.

Список літератури:

1. Величко А. П. Развитие транспортной экспортно-ориентированной агрологистики в Украине. *Проблемы современной экономики*. 2014. № 1. С. 151-156
2. Нечипоренко К.В. Проблеми розвитку транспортної логістики сільськогосподарських товаровиробників. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 10(37). Ч. 4. Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. Луцьк, 2013. С. 40-46.
3. Курбацька Л. М., Кадирус І. Г., Савенко О. А., Нечипоренко К. В. Удосконалення логістичних систем для забезпечення принципів стійкого розвитку підприємства. *Агросвіт*. 2021. № 7-8. С. 60–66

МЕНЕДЖМЕНТ: ФАКТОР ЧАСУ У ДИСПОЗИЦІЇ МІЖ ЖОРСТКИМИ І ГНУЧКИМИ РІШЕННЯМИ

Юшин Сергій Олександрович

докт. екон. наук, професор,
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ, Київ

Adprime in vita esse utile, ut ne quid nimis.
(лат. «Головне правило в житті – нічого надміру»)

Як стверджував Уінстон Черчилль: «найкращий спосіб знайти *гнучкість* – це мати два або три плани на всі можливі напрямки розвитку подій. П. Друкер наводить приклад надмірно жорсткої позиції Г. Форда щодо централізованого контролю, яка призвела до катастрофічної ситуації [1, с. 65]. Теорія управління пояснює ризик управлінських криз та катастроф надмірною складністю, яка не піддається аналізу: чим складніша система, тим складніше розкрити її слабкі місця; системи контролю виробництва повинні своєчасно надавати повну та точну інформацію; вони повинні бути економічними та досить *гнучкими*, тобто такими, щоб у них можна було швидко вносити відповідні поправки у зв'язку із зміною умов виробництва; ці системи повинні сприяти своєчасному виявленню недоліків, вузьких місць та проривів [2, с. 63]. Планова система СРСР зазвичай мала один план стосовно кожної сфери економіки. Тобто вона була надмірно жорсткою в управлінні, що на певному етапі й обумовило її неминучий розпад.

Серед перших кроків України до проголошення державного суверенітету було прийняття «Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки» (Постанова Верховної Ради УРСР № 438, 1990 р.), у положеннях якої закладений невідворотний перехід від *жорсткого* диктату адміністративно-бюрократичної системи до ринкової економіки з *гнучкою* системою підтримки підприємців і широким їх інформуванням про визначені державою перспективи і прогнози соціально-економічного розвитку для забезпечення їх необхідної орієнтації при виборі особистих господарських рішень. Але Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 67-р, 2018 р.) констатувала недостатнє володіння вітчизняними керівниками інноваційним та інвестиційним менеджментом, актуалізувала принципово нову стратегію менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій. В розвинутих країнах підприємців та менеджерів готують в системі освіти. Але у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України № 286-р, 2022 р.), серед ідентифікованих проблем у сфері вищої освіти виділені низький рівень управлінської спроможності керівного складу та культури врядування, а також формалізм і *негнучкість* у підходах до організації освітньої, науково-технічної та інноваційної діяльності. Таким чином, питання розвитку системи менеджменту в Україні, орієнтованої на інвестиційно-інноваційні процеси, цифровізацію і гнучкість – вкрай *актуальне*.

На думку С.І. Дем'яненка, менеджмент, як складова системи управління підприємством, набуває дедалі більшого значення в ... умовах цифрових технологій, де основними ознаками є: *гнучка* організація, здатність швидко перебудовуватися відповідно до змін зовнішнього середовища; [3, с. 44, 48]. Нині ми свідки надзвичайно величезних очікувань від перспектив інформаційного суспільства, цифрових технологій, тощо. Б. Гейтс визнавав, що роль технології – сприяти зростанню *гнучкості* і ефективності, що менеджерам, які вміють дивитися в майбутнє, відкривається безліч перспектив, але ж він також попереджав, що комп'ютер – інструмент, який допомагає вирішувати вже виявлені проблеми, а зовсім не якась магічна панацея від усіх бід [4, с. 158, 179].

За визначенням І. Ансоффа, ефективність стратегії компанії суттєво залежить від адекватної диспозиції між жорсткими і гнучкими принципами діяльності її керівника, реакція на зміни якого – вираз особистої гнучкості [5, с. 175, 325].

І.І. Лукінов доводив, що ринкова конкуренція прагне створювати все більш *гнучкі* виробничі системи [6, с. 154]. А *гнучкість* В. Стівенсон розглядає як здатність *швидко адаптуватися* до змін [7, с. 48]. Зрозуміло, що «*швидко*» – це темп змін у часі, а *гнучкість і адаптація* тісно пов'язані із *фактором часу*. Отже, усе має свої межі. На думку І. Адізеса, нормальне на одному етапі життєвого циклу може виявитися аномальним на іншому, саме тому строки виконання завдань не мають бути ні занадто жорсткими, ні занадто м'якими [8, с. 46, 325]. М. Мескон із співавторами також свідчать, що дослідження показали, що участь в управлінні годиться не для всіх ситуацій: робітники, які не люблять неясності, не дуже схильні до індивідуалізму і віддають перевагу *жорстко* контрольованим авторитарним ситуаціям, найкраще працюють у більш контрольованих умовах, де дуже мало місця для більш широкої участі трудящих в управлінні [9, с. 327]. На думку У. Мастенбрука, навіть *жорстка* і непоступлива позиція часто може поєднуватися з великою процедурною *гнучкістю* при пошуку сприятливих компромісів: завжди існує більше одного виходу із будь-якого лісу [10, с. 132].

Отже, поняття «швидко ... повільно», «жорстко ... гнучко» слід розглядати як дихотомії, де стосовно конкретного явища (процесу) завжди існує міра, і коли міра змінюється, вказує Г. Гегель, змінюється сама річ, і щось, переходячи свою природну міру, збільшуючись або ж зменшуючись надмірно, зникає [10, с.100].

Ще Аристотель вказував, що врахування фактору часу важливе, тому що, по-перше, «закон безсилий примусити до покори всупереч існуючим звичаям; це здійснюється лише з плином часу», по-друге, «розум велить утримуватися через майбутнє, бажання ж спонукають до здійснення відразу ж» [11, с. 427; 12, с. 443]. Тобто, чим більше ми покладаємося на короткострокове, наголошує І. Адізес, тим надалі з більш серйозними довгостроковими проблемами ми стикаємося [8, с. 201]. Отже, якщо у суспільстві переважає операційність рішень та дій, а не їх стратегічність, така часова асиметрія посилює ризики помилок. На це вказує К. Шваб: «поглиблення в нагальні проблеми не дозволяє стратегічно усвідомити інновації, що формують наше майбутнє» [13, с. 15]. Одна справа, періоди реформ часів А. Сміта, який визначав їх у 50-100 чи 200 років (в залежності від масштабу процесу) [14, с. 256, 415]. А інша справа, коли прискорення технологічного прогресу сягає таких темпів, що за одне покоління здійснюється перехід до нових

горизонтів буття (до Глобальної інформаційної системи). Наслідок такого «темпоралізму, зазначав П. Сорокін, – прискорення темпу нашого життя і ритму соціальних змін» [15, с. 365]. Отже, *гнучкість* орієнтирів менеджменту саме і є інструментальною основою своєчасності адаптації підприємства до темпу змін зовнішнього середовища. Щодо важливості дотримання міри у темпоральності процесів варто прислухатися й до видатних практиків менеджменту Л. Якокки та У. Новака: «випереджати час – умова, необхідна розвитку деяких галузей, але основною особливістю промисловості є те, що вона не може дозволити собі *надто відставати* від попиту споживача, але водночас не повинно *набагато випереджати* цей попит; *передчасна* поява на ринку нової моделі може стати згубним фактом, як і *вихід із запізненням* навіть на незначний час» [16, с. 57].

Безумовно, в організації усіх вітчизняних сфер діяльності є й позитиви, й негативи. В усьому світі кадри менеджменту готуються в системі освіти. Але, з огляду на зміст схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р (2022 р.), серед ідентифікованих проблем у сфері вищої освіти виділені низький рівень управлінської спроможності керівного складу та культури врядування, формалізм і *негнучкість* у підходах до організації освітньої, науково-технічної та інноваційної діяльності. Наприклад, що ми звернемося до численних актів Кабінету Міністрів України, де визначаються Кваліфікаційні вимоги до осіб, які проходять конкурс на високі посади у державній службі, то там є: вміння та досвід у визначенні стратегії, напрямів діяльності і розвитку організації та встановлення її чітких цілей і завдань; вміння ефективно делегувати задачі та управляти результативністю команди, правильно визначати заінтересовані та впливові сторони, розбудовувати партнерські відносини; розуміння сфери державної політики; стратегічне бачення (бачення загальної картини у сфері своєї відповідальності, розуміння середньо- та довгострокових цілей; уміння перетворювати довгострокові цілі та концептуальне бачення на конкретні задачі та показники їх виконання, чіткі та послідовні плани дій); управління змінами та інновації (рішучість і наполегливість у впровадженні змін; вміння планувати, оцінювати ефективність і коригувати плани; здатність формувати концептуальні пропозиції, інноваційні ідеї та підходи); абстрактне мислення (здатність до логічного мислення; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки). Немає сумнівів, що керівник, який виявиться нездатним знайти вірну диспозицію між жорсткими та гнучкими підходами при виконанні управлінських функцій, буде нездатним повноцінно виконувати функції у рамках цих Кваліфікаційних вимог.

Отже, правий був Аристотель, стверджуючи, що «усе існуюче не бажає бути погано керованим» [17, с. 319]. На сьогодні держава визнає, що у вітчизняній системі менеджменту є суттєві недоліки. Аналіз численних державних актів, які розглядають аспекти розвитку на в умовах прискореної цифровізації, вказує на прагнення до підвищення рівнів адаптивності та гнучкості чинних форм державного управління і менеджменту підприємств. Але, пишуть Р. Акофф і Ф. Емері, хоча концептуально корисніше рухатися від функціонально уявлених цілих до структурно представлених частин, і у вік системної орієнтації, коли ціле починає нас цікавити більше, ніж окремі частини, людську поведінку, як і раніше, представляють, спостерігають, аналізують частинами [18, с. 13, 16].

Висновки. Сучасне прискорення технологічних змін породжує відповідну актуалізацію гнучкого менеджменту, здатного адаптувати підприємство до змін зовнішнього середовища. Але при цьому залишається поза кадром те, що, по-перше, гнучкість в менеджменті є категорією «часовою», тому темпоральність (швидко-повільно) зміни гнучкості – фактор фундаментальний, по-друге, будь-яка «гнучкість» не існує без «жорсткості», і якщо менеджмент не знайде вірну диспозицію між цими координатами, то вірогідно виникне ризик асиметрії у бік певної надмірності у діях, яка зазвичай передуює розгортанню криз та катастроф.

Список літератури

1. Друкер П. Эффективный управляющий / Пер. с англ. М.: МИФ, 2012. 127 с.
2. Курс для высшего управленческого персонала / Сокр. пер. амер. изд., представленного Прентис-Холлом. М.: Экономика, 1970. 807 с.
3. Дем'яненко С.І. Аграрний менеджмент в системі агробізнесу / Дем'яненко С.І. // Економіка АПК. 2018. № 12 С. 42-50.
4. Гейтс Б. Дорога в будущее / Б. Гейтс ; Пер. с англ. М.: РР, 1996. 312 с.
5. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. / Пер. с англ. СПб: Питер Ком, 1999. 416 с.
6. Лукінов І.І. Економічні трансформації К.: ІН НАНУ, 1997. 455 с.
7. Стивенсон Вильям Дж. Управление производством / Пер. с англ. М.: «Издательство «ВИНОМ», 1998. 928 с.
8. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2007. 384 с.
9. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; Пер. с англ. М.: Издательство «Дело», 2004. 786 с.
10. Мастенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации / Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1996. 256 с.
11. Гегель Г. Работы разных лет. В 2-х т. Т.2. М.: Мысль, 1973. 630 с.
12. Аристотель. Политика. / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т.4. / М.: Мысль, 1983. С. 375-644.
13. Аристотель. О небе / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т. 3 / М.: Мысль, 1981. С. 263-378.
14. Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция / Пер. с англ. М.: Форм, 2016. 208 с.
15. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Смит; Пер. с англ. М.: ЭКСМО, 2007. 960 с.
16. Сорокин П. Социальная и культурная динамика / Пер. с англ.,. СПб.: РХГИ, 2000. 1056 с.
17. Якокка Л., Новак У. Карьера менеджера / Пер. с англ. Мн.: Попурри, 2002. 416 с.
18. Аристотель. Метафизика. / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т.1. Пер. с древнегреч. – М.: Мысль, 1976. – С. 63-368.
19. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. / Пер. с англ. М.: Сов. радио, 1974 224 с.

НОВІТНІ ФАКТОРИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Яковенко Роман Валерійович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
м. Кропивницький, Україна

Іванченко Максим Романович

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
м. Кропивницький, Україна

Анотація: розкрито ключові показники системи товарного виробництва продукції, наведено відмінності між ними. Визначено можливі об'єктивні та суб'єктивні розбіжності між поняттями «обсяг товарної продукції» та «товарообіг», що додатково ускладнюються агресією російської федерації стосовно України. Наведено новітні фактори, що викликають додаткові ускладнення в процесі управління товарною продукцією підприємства в зв'язку з відкритою військовою агресією.

Ключові слова: товарообіг, оборотність, обсяг товарної продукції, російська агресія.

Товарообіг – це сукупний обсяг доходу від продажу товарів організації. Тобто, рух продукції, який пов'язаний з їх обміном на гроші. Товарооборот – це обсяг продажу товарів масового споживання та надання платних торговельних послуг населенню для задоволення особистих потреб, в обмін на його грошові доходи, або підприємствам – для подальшої переробки чи продажу [2, с. 133-134]. Обсяг та структура товарообороту на рівні держави віддзеркалює:

- рівень соціально-економічного розвитку країни;
- рівень життя населення;
- обсяг діяльності підприємства та матеріалізації купівельних фондів населення;
- обсяг та стан активних зовнішньоекономічних зв'язків національної економіки;
- стан грошового обігу в країні [3, с. 422].

Оборотність є суто економічним показником, який вказує на сумарну вартість реалізації продукції за певний проміжок часу.

Існує гуртовий та роздрібний товарооборот. Гуртовий – це обсяг реалізації товарів виробничим підприємствам і представникам роздрібної торгівлі. Роздрібний товарообіг, в свою чергу, означає обсяг реалізації продукції населенню, тобто, кінцевому споживачу.

Обсяг товарної продукції – це загальна вартість продукції організації, яка виготовлена на підприємстві і призначена для продажу або для внутрішнього використання.

Розрізняють два показники обсягу виробництва – це інформація, яка відображена у вартісних та кількісних вимірниках. До цих показників належать:

1. Валова продукція підприємства – вартість усіх готових виробів і напівфабрикатів, виготовлених у звітному періоді із свого матеріалу і матеріалу замовника. Тобто валова продукція показує тільки кінцеву вартість вироблених товарів і не включає вартість виробів спожитих всередині підприємства.

2. Товарна продукція – продукція вироблена для реалізації за межами підприємства.

3. Реалізована продукція – продукція відвантажена покупцям і оплачена ними в даному періоді.

4. Чиста продукція – новостворена продукція працею у тій чи іншій сфері матеріального виробництва. Являє собою різницю між обсягом валової продукції та матеріальними витратами (сировина, матеріали, паливо) в цінах кінцевого споживання.

5. Нормативна чиста продукція – показник обсягу виробництва, що визначається за порівняними (стабільними) нормативами, що відображає суспільно необхідні витрати живої праці на виробництво одиниці продукції [1].

Варто зазначити, що однією з головних відмінностей є те, що товарооборот – це вартість всіх реалізованих одиниць товару організації, а обсяг товарної продукції – це сума всієї виробленої продукції підприємства.

За класичного визначення ринкової економіки, в її умовах підприємство виробляє рівно такий обсяг продукції, який вона зможе реалізувати. В іншому разі підприємство здійснює необґрунтоване витрачання ресурсів і несе прямі збитки. Чому організація не може реалізовувати всю свою продукцію при правильно дослідженому ринку?

Причин може бути безліч, проте найголовнішими є створення штучного дефіциту на товар, щоб потім, унаслідок багатьох ринкових маніпуляцій (зокрема з попитом та пропозицією) збільшувати ціну на свою продукцію.

Інша причина – це наповнення своїх складів запасами, щоб у разі непередбачуваних обставин, таких як війна, пандемія чи природні катаклізми, коли підприємство не може виготовляти продукцію, ще деякий час реалізовувати товар, по можливості, також за вищими цінами.

Додаткові ускладнення в процесі управління товарною продукцією підприємства виникли з відкритою агресією російської федерації.

До таких новітніх факторів ми віднесемо:

- різке скорочення попиту споживачів внаслідок скорочення купівельної спроможності (фізичне знищення підприємств, розбалансування існуючих господарських зв'язків, невиконання контрактів і попередніх домовленостей тощо, особливості оплати праці під час воєнного стану);

- непередбачувана міграція споживачів викликана бойовими діями та, внаслідок цього, хаотичне споживання;

- розрив логістичних зв'язків, ускладнення постачання товарів від виробника до місця реалізації;
- хаотичні вибухи ажіотажного попиту на окремі групи товарів, що може бути викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками (закриття, руйнування підприємств, „притримання” певних груп товарів продавцями);
- зміна структури сукупного попиту під час війни, переміщення наголосу споживання на товари першої необхідності, ВПК, товари тривалого зберігання й такі, що легко транспортуються;
- захоплення ордою значної кількості вітчизняних підприємств і вивезення товарної продукції, устаткування, напівфабрикатів тощо, тобто звичайний грабунок України;
- ускладнення роботи підприємств на тимчасово захоплених територіях,
- невизначеність та складність роботи з закордонними контрагентами через різкі стрибки курсу валют, їх невизначеність, обмеження обігу закордонної валюти на території України;
- зміна пріоритетів у сфері державних закупівель, повна переорієнтація на „військові рейки”;
- зміна структури господарського механізму, суттєве посилення адміністративних важелів у системі управління економікою;
- де-факто мінімізація маркетингових зусиль підприємств на реалізацію продукції;
- ускладнення експортно-імпортних операцій через блокування портів, дестабілізація платіжного балансу;
- зростання бюджетного дефіциту, залежність стану національної економіки (зокрема рівня платоспроможності працівників бюджетної сфери та рентабельності підприємств, що отримують дотації з державного бюджету) від обсягів, ритмічності та динаміки надходжень закордонної допомоги та іноземних кредитів;
- ускладнення планування діяльності підприємств та неможливість прогнозування майбутнього попиту та ринків збуту на товари існуючих підприємств.

Отже, як бачимо, реальна ситуація з управлінням товарною продукцією і поліпшення діяльності національних підприємств є можливим лише за умови остаточної перемоги України, припинення бойових дій, до чого мають докладати зусилля не лише керівництво країни та Збройні Сили України, а й бізнес, громадяни та вся система державного управління. Завданням бізнесу при цьому є не лише пряма матеріальна підтримка ЗСУ, а й збереження своїх працівників та підтримка рівня їх доходів, що безпосередньо зміцнить національну економіку.

Список літератури

1. Показники обсягу виробництва [Електронний ресурс]. URL: https://cutt.ly/WFUc6GX_ (дата звернення: 03.06.2022 р.).
2. Дідківська Л. Головка Л. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2000. 213 с. (Вища освіта XXI століття).

3. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. [2-ге вид., випр.].
Кіровоград : „КОД”, 2010. 548 с. : іл.

SPECTRUM OF USING PLASMOSORPTION IN INTENSIVE CARE

Akentieva S.

candidate of medical science,
Associate professor of the department of Anesthesiology and Resuscitation

Berezova M.

candidate of medical science,
Associate professor of the department of Internal Medicine

Kovtun A.

candidate of medical science,
Associate professor of the department of Anesthesiology and Resuscitation
Bukovinian State Medical University,
Ukraine, Chernivtsi

In the first phase of development and implementation of plasmosorption technique (PS) under the conditions of intensive care [1; 2] the authors aimed at testing the technique on as many as possible entities that were accompanied by hepatic, renal, and combined hepatorenal failure. The separate group included nosological forms that did not have these syndromes. In total PS was used in 75 patients (135 sessions).

Syndrome of hepatic (acute or chronic) failure, especially fulminant form, is characterized by an increasing endogenous intoxication against the background of functional disorders of the liver, encephalopathy, hemodynamic shifts, respiratory failure. The literature of 70-80-ies, the authors of which have already become classics of efferent therapy [3], described cases of successful use of PS at a number of diseases that are accompanied by the liver failure, obstructive jaundice of various origins, primary biliary cirrhosis, cholestatic hepatitis, portal cirrhosis, poisoning with hepatotropic drugs - organophosphate compounds, hypnotics, dichloroethane.

We used PS for obstructive jaundice, which occurred against the background of the pancreatic head cancer, as well as for indurative pancreatitis and cirrhosis of the liver. In addition, it is advisable to include PS in the complex treatment during the postoperative period in acute calculous cholecystitis and acute toxic hepatitis, suppurative cholangitis, the syndrome of massive blood transfusion.

It is necessary to focus on the features of PS administration in case of fulminant course of acute hepatitis of infectious genesis. Our experience shows that in such case we must abstain from PS. This risk group included patients whose daily gain of bilirubinemia was 80-100 mmol / l. The condition is aggravated by possible gastrointestinal bleeding. Surgery and anesthesia can contribute to the rise of liver failure. PS can be a source of additional threats, both in terms of strengthening intoxication ("draining" effect), and in terms of occurrence of cerebral edema. An equally important problem is the temptation to use PS with little bilirubinemia (total bilirubin within 60-80 mmol / L). Under such circumstances, the patient's condition is

still stable, there is no secondary anemia or disorders in hemodynamics. However, in this case the use of PS is impractical because it contains a number of threats ("draining" effect, an increase in daily urine output, fluid redistribution among water sectors), which pose new challenges to a practitioner. Care should be taken when using PS in patients who have changes in coagulation system in case of hypofibrinogenemia (<2.1 g / l). The procedure may cause the downward trend of fibrinogen, and complications (bleeding, subcutaneous hematoma) will only aggravate the condition of the patient.

Thus, the authors came to a conclusion that PS should not be administered for "mild" bilirubinemia (total bilirubin <60 mmol / l), for fulminant liver failure course (a daily increase in total bilirubin 80-100 mmol / l), for hypofibrinogenemia (fibrinogen <2.1 g / l).

Some patients with syndrome of renal (acute or chronic) failure at the time of the research were already administered [3] PS for acute pyelonephritis, chronic pyelonephritis, urosepsis, chronic sepsis, acute pyelonephritis of operated kidney, nephrolithiasis. Our research confirmed that when comparing PS with hemosorption and plasmapheresis the most diuretic effect occurs with PS. This fact is confirmed by the application of PS in all these groups. However, in case of diseases with syndrome of kidney failure in the event of oliguria and oligoanuria the fact of restoring urine output is particularly important. This phenomenon is more pronounced in renal insufficiency with functional genesis. Another detail should be noted - PS diuretic effect is more pronounced in the syndrome of acute renal failure. In chronic renal failure, or at its aggravation the diuretic effect also occurs against the background of PS, but this effect is not long since organic changes in the kidneys are not eliminated. The authors tested the PS technique with a positive effect in sero-purulent peritonitis, fibrinous and purulent peritonitis, fecal peritonitis, acute calculous cholecystitis, necrotizing pancreatitis, acute intestinal obstruction and acute sepsis. PS was successfully used in acute glomerulonephritis, acute renal insufficiency of different genesis (systemic lupus erythematosus, allergic factor, etc.). In addition, PS is advisable to apply for chronic pyelonephritis, primary chronic glomerulonephritis and chronic glomerulonephritis.

Contraindications to the use of PS in this group can be 2-3 day anuria. In this case, organic changes in the kidneys require more radical detoxification. And this method can be extracorporeal hemodialysis. In addition, PS should be used carefully in increasing azotemia within 8-10 mmol / L every day, in excessive hyperhydration and in a threat of swelling of the lungs and brain. These conditions require immediate involvement of surgical dehydration including extracorporeal hemodialysis with ultrafiltration. When using PS as detoxification in terminal stage of chronic renal failure we did not obtain any tangible effect. Probably, this is due to disorders in redistribution of liquids between the water sectors, excessive hyperazotemia, deep shifts in water-electrolyte metabolism and acid-base balance. These changes become so pronounced that chronic dialysis with ultrafiltration remains the method of choice.

In the group of patients with hepato-renal insufficiency authors recommend using PS for cholelithiasis, obstructive jaundice of different genesis, urinary stone disease, choledochal primary cancer, colon cancer in the postoperative period, destructive forms of acute pancreatitis, pancreatic necrosis, cirrhosis of the liver, acute

toxic hepatitis, leptospirosis. It is necessary to note in particular the effectiveness of active surgical detoxification in severe leptospirosis, which should be started as soon as possible (preferably on the first day of the patient's admission to the hospital). Each day of delay with using active detoxification reduces the chances of a speedy recovery.

Contraindications to the use of PS as well as other methods of extracorporeal detoxification, is the obstruction of the choledochal lumen by a stone or roundworms that is not eliminated by surgery. The use of PS for fulminant forms of leptospirosis can contribute to the deterioration of the patient's condition. In addition, we should be careful while using PS in increasing hypofibrinogenemia, gastrointestinal bleeding and shock conditions.

Authors did not confine themselves by using PS in nosologies accompanied by the mentioned syndromes. PS was used successfully in asthma, psoriasis, dermatitis, poisoning with organophosphorus compounds and in drug abuse. In addition, PS was effective in diseases and conditions that had not yet developed the following symptoms: acute sepsis, septic suppurative complications (abscess of the spleen, festering pancreatitis, etc.) in the postoperative period. It is generally known that when the septic focus is not drained, using active detoxification by means of extracorporeal techniques can cause generalization of the process and become a fatal trigger. That is why the inclusion of active surgical methods of detoxification, including PS, in the treatment of septic complications should be made after an active surgical drainage of the focus. In severe exogenous poisoning, including organophosphorus compounds (cholinesterase activity (AXE) <30%), the extracorporeal detoxification should be intensified because the effect is only observed when cleaning 2-2.5 of circulating plasma volumes.

Studying PS efficiency for detoxification in conditions of intensive care made it possible to determine the absolute contraindications of its using: progressing hypotension which cannot be corrected; internal bleeding which was not stopped, hyperthermia > 39 ° C, poly allergy, DIC, cardiovascular failure of the III-IV degrees, acute respiratory failure of the III degree, pulmonary edema, and pre-agonal or agonal states.

Thus, PS, possessing the properties to preserve its own proteins, cellular pool of blood, recovery and stimulation of daily urine output, has a wide range of use in intensive care. The "mild" impact on the body allows using PS even in conditions of anemia and hypoproteinemia. Current and future technological solutions can bring the process of PS almost to perfection, ensuring complete safety of patients and ideal resulting effect of detoxification.

References

1. Детоксикаційна плазмосорбція у відділенні інтенсивної терапії/ В.Ф.Стащук, Ю.М.Поліщук, С.О.Акентьєв // Актуальні питання невідкладної допомоги: Матеріали І Української науково-практичної конференції з невідкладної допомоги, м.Одеса, 30 червня – 1 липня 1993 р. Одеса, 1993. С.31-32.

2. Плазмосорбція як метод інтенсивної терапії при тяжкій травмі/
В.Ф.Стащук, С.О.Акентьев // Травма. Анестезія та інтенсивна терапія:
Матеріали І конференції асоціації анестезіологів України з міжнародною
участю, м. Луцьк, 11-13 травня 1994 р., Луцьк, 1994. С.152.
3. Лопаткин Н.А., Лопухин Ю.М. Эфферентные методы в медицине. Москва:
Медицина, 1989. С. 92-103.

LEADING ROLE OF SCIENTISTS-SURGEONS OF THE DEPARTMENT OF GENERAL SURGERY DSU IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF COMBUSTIOLOGY IN DNIPROPETROVSK REGION

Barannik Serhiy

doctor of medical sciences, professor
Professor of the Department of General Surgery
Dnipro State Medical University

Trofimov Mykola

Doctor of Medical Sciences, Professor
Head of the Department of General Surgery
Dnipro State Medical University

Krishna Valeriy

doctor of medical sciences, professor
Professor of the Department of General Surgery
Dnipro State Medical University

Guzenko Boris

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of General Surgery
Dnipro State Medical University
Dnipro, Ukraine

For 100 years of its existence, the Department of General Surgery has made a significant contribution to the development of such areas of surgery, training and the formation of relevant services in the Dnepropetrovsk region, such as urology, combustiology, emergency surgery of the abdominal cavity. Its specialists had a wide range of training and successfully performed surgical interventions in the field of neurosurgery, vascular surgery, urology, traumatology, thoracic and abdominal organs, developed issues of analgesia during surgery. Research of the Department of Surgical Diseases was not limited to these areas. They went beyond research initiative topics. They covered almost all areas of surgery and related disciplines, including traumatology, anesthesiology, oncology, urology and more.

The contribution of the Department of General Surgery to the development of the surgical service of our region is quite significant. But there are two areas where she was the founder and did a lot in their birth, training and the formation of relevant services. These areas are urology and combustiology.

Висока частота опікового травматизму у промислово-розвинутому регіоні та її збільшення, пов'язане із збільшенням обсягів металургійного і машинобудівного виробництва у 60-70 роки, тривалість і складність лікування

цієї категорії хворих визначили необхідність відкриття такого центру, де можна було б сконцентрувати хворих, кваліфікованих спеціалістів і наукові кадри. У квітні 1962 року на базі міської клінічної лікарні №2 м. Дніпропетровська, у складі клініки загальної хірургії були розгорнуті опікові ліжка. Ініціатором створення опікового відділення був завідувач кафедри загальної хірургії ДМІ (1961-1963 рр.) кандидат медичних наук, доцент Рудольф Карлович Крикент.

Associate Professor R.K. Crickent was a brilliant surgeon of a wide range of activities, who, along with general surgical interventions, performed excellently in neurosurgical, thoracic, urological, vascular and reconstructive plastic surgery. At that time, doctors worked in the department: participants of the Second World War M.D. Brick and L.K. Bondarenko. The department had 3 wards with 10 beds each. Traditional dressing methods of treatment of the burnt were used. However, the treatment of patients with common burns often ended in death. Victims who had deep lesions of more than 25-35% of the body surface died, usually at the stage of burn shock, which determined the main topic of scientific work of the clinic at that time.

In March 1964, by order of the regional health department, a 30-bed cremation ward was officially opened, headed by L.K. Bondarenko. In 1965, the Department of General Surgery was headed by Doctor of Medical Sciences, Professor LN Kovalenko. Under her leadership, the cremation department began to actively conduct research and introduce new methods of treating patients. The first completed research was performed by assistant AA Aslanyan "Microflora of burn wounds and some immunological shifts in burnt patients" and clinical resident IV Pepper "Effect of thermal injury on kidney function". In 1972, the department was expanded to 60 beds and received the status of the regional, which also performed the coordinating functions of the Center. Head of the department FF Ivzhenko, residents LM worked in the hospital. Groysman, M.D. Brick, L.K. Bondarenko. On burn injuries became the main scientific direction of the Department of General Surgery. For 17 years under the guidance of Professor LN Kovalenko on the basis of the burn clinic were completed dissertations aimed at studying the pathogenesis and treatment of burn shock (G.Yu. Khapatko), micronutrient metabolism (MK Timchuk), features of anesthesia (VM Pasyak), functional and morphological changes in the adrenal glands (TD Tregubova, KA Moroz), the state of the cardiovascular system during surgical treatment of burns (VM Barvinsky), specialized complexes of physical therapy for the prevention of complications (AP Zubenko), etc. More than 150 scientific articles were prepared and published in journals, collections of scientific works in the country and abroad, 12 methodical letters and recommendations. Employees of the department and doctors of the department spoke many times at All-Union and national scientific-practical conferences, and in 1975 on the basis of the Dnepropetrovsk burn department was held IV Republican scientific-practical conference on "Burns". It was attended by more than 150 doctors and scientists. There were many guests from mm. Moscow, Leningrad, the Moldavian SSR, Saratov, Perm, Minsk and other cities of the Soviet Union, where there were large cremation centers at the time.

Inventive and innovative work is also fruitfully carried out at the department. In 1982 he received a diploma for the invention of tires for the prevention of burn contracture of the hand and finger (Professor L.N. Kovalenko, Associate Professor I.P.

Bizhko, student NG Beltyukova). 39 certificates for various innovation proposals were received. In addition, there are 35 implementations of recent work (recorded since 1976), including 2 at the national level. One of them on the treatment of burns in the shock stage was published in Prague in 1981 (assistant G.Yu. Khapatko).

This work has achieved significant scientific and practical results, both in the treatment of shock and in the treatment of burns in general, which allowed to cure patients who had burns on 50% of the body surface, of which up to 35% of deep burns. Mortality in the shock stage was significantly reduced, but subsequent stages of burn disease were still difficult and problematic to treat. In this regard, the clinic shifted the emphasis to the study of the development of burn toxemia and septicotoxemia, prevention of infectious complications. In the practice of the regional burn department were introduced methods of surgical and chemical necrectomy for deep burns, treatment in a controlled abacterial environment (ATU-1, ATU-3), the use of mesh autodermodermotransplants obtained using a perforator developed at the department with a coefficient of 2 stretching up to 1: 6. The staff of the General Surgery Clinic and the regional burn department performed topical economic contract research work. The results of research on the phased treatment of victims of thermal injuries and the development of methods and devices for the treatment of hand burns were evaluated by the medals of the ENEA in 1980.

In the period from 1983 to 1996, the Department of General Surgery was headed by Doctor of Medical Sciences, Professor V.G. Kharchenko. Under his leadership, studies of the pathogenesis and effectiveness of treatment of burn disease were continued. Extracorporeal methods of detoxification, enterosorption and application sorption were introduced into the practice of the regional burn center, the issues of reconstructive and restorative surgery after burn deformations and contractures were thoroughly studied. The obtained data were summarized in doctoral dissertations of I.P. Bezhka "Preventive and Reconstructive Surgery of the Burnt Brush" (1994) and S.V. Slesarenko "Development and study of the effectiveness of combined methods of detoxification in burn disease" (1996), PhD theses O.V. Fomin and M.M. Chkoura. Performers of the ordered scientific topic, Professor L.N. Kovalenko, associate professors I.P. Bizhko, G.Yu. Khapatko, assistant V.M. Barvinsky for the high level of research and implementation of achievements in the practice of health care were awarded by the Ministry of Health of the USSR.

During 1978-1979 he worked as an assistant at the Department of General Surgery of the DMI O.M. Prokopenko, who previously headed the cremation center in Perm. Author and co-author of 42 scientific papers. He actively developed methods of using necrolytic drugs in the treatment of deep burns. He performed unique reconstructive and plastic surgeries in patients with post-traumatic and cosmetic defects. He paid great attention to the prevention and treatment of post-burn scars. For the first time in Ukraine he introduced and widely used the technique of compression therapy. He brought up a whole galaxy of combustiologists who successfully work and develop modern trends in the treatment of burns, scars and tissue defects.

Associate Professor IP In 1994, Bizhko defended his doctoral dissertation "Preventive and Reconstructive Surgery of the Hand". The author has developed and proposed application sorption for the treatment of burns, a number of methods of

surgical treatment of burns and burns. He developed methods of surgical rehabilitation of patients with complications of burn injuries, introduced new methods of surgical treatment of severe contractures. The author's works were widely presented at international congresses of combustiologists in England, France and Spain. He also became the author of the creation of a regional system of treatment and rehabilitation of the burnt, on his initiative in Dnepropetrovsk was established a city center for reconstructive and plastic surgery. For the creation of a new direction in hand surgery in 1990 he was awarded the title of "Laureate of the State Prize of the USSR", and for special contribution to the development of health care in 1997 by Presidential Decree was awarded the title of "Honored Doctor of Ukraine".

The doctoral dissertation of the doctor-combustiologist SV became a generalizing scientific work on improvement of detoxification methods. Slesarenko "Development and effectiveness of combined methods of detoxification in burn disease." After defending his doctoral dissertation, Serhiy Volodymyrovych became a regional specialist in combustiology, headed the regional center of thermal trauma and plastic surgery. Dnipropetrovsk School of Combustiology for its scientific achievements became known not only in Ukraine, CIS countries, but also abroad - Italy, Belgium, Israel, Singapore, Czechoslovakia, Bulgaria, Greece and others. as well as articles in methodological journals.

The latest work was performed in accordance with the problem of the quality of intensive care, which is carried out in the department in conjunction with doctors of other specialties, namely anesthesiologists. Defense in 2001 of candidate's dissertations V.V. Slinchenkov and D.P. Leshchev under the leadership of the Laureate of the State Prize in Science and Technology, Doctor of Medical Sciences, Professor O.M. Kligunenko allowed to develop and substantiate a new technology of intensive treatment of acute burns with the use of plasma substitutes with oxygen transfer function - the drug "Perftoran", the successful implementation of which continues under the leadership of the Academy of Sciences and Academy of Sciences of Ukraine, doctor of medical sciences, professor L.V. Novitskaya-Usenko.

The implementation of these developments has made it possible to cure even more victims with severe burns, but this has increased the need for postclinical conservative and surgical rehabilitation of convalescents. One of the scientific directions of the clinic was the use and study of the effectiveness of sanatorium methods on the recovery of patients who have suffered burns. The data obtained showed that it is possible to significantly reduce disability after serious injuries in the Dnipropetrovsk region under the conditions of treatment of victims in the cycle: hospital-clinic-sanatorium.

Since 2000, the Center has been accepting patients not only with burns, but also with other diseases or injuries related to the loss of skin and in need of plastic surgery. The name of the "burn department" was changed to "Center for Thermal Injury and Plastic Surgery".

To date, the combustiological service of the region has been reorganized, resulting in the creation of a comprehensive system of phased treatment: specialized hospital - (Dnipropetrovsk Center for Thermal Injury and Plastic Surgery, burn department of Kryvyi Rih); polyclinic chain (Dnepropetrovsk); Rehabilitation department for patients who have suffered burns (Sanatorium "Dniprovisky", Romankovo and Sanatorium

"Salty Estuary", Znamenivka, Dnipropetrovsk region), which allows to make the cycle of treatment of acute period and rehabilitation a single treatment process. Outside the region, convalescents are being rehabilitated according to the testimony of the Avangard sanatorium (Nemyriv).

Today, the Center for Thermal Injury and Plastic Surgery provides round-the-clock specialized care to 8 surgeons-combustionologists (S.V. Slesarenko, P.T. Gavrilenko, S.A. Zhornyak, S.V. Stazhevsky, P.O. Badyul, I. V. Baranov, A.Y. Kramar, Y.M. Goncharova), five of which have the highest qualification category.

According to the results of research work in the field of combustionology at the department were completed and defended dissertations for the degree of Candidate of Medical Sciences staff:

1. BADYUL PAVLO OLEKSIYOVYCH DPh "Early surgical and rehabilitation recovery of functions in deep limb injuries" (Prof. SV Slesarenko) 2009.
2. GUZENKO BORYS VIKTOROVYCH DPh "Prognosis, diagnosis and prevention of complications of infectious-inflammatory genesis in the acute stage of burn disease" (Prof. SV Slesarenko) 2010.
3. NOR NADIYA MYKOLAYIVNA DPh "Early surgical interventions and their effectiveness in the treatment of patients with thermal trauma of the hand" (Prof. SV Slesarenko) 2012.
4. SLESARENKO KYRYLO SERHIYOVYCH DPh "Surgical treatment of patients with deep localized defects of the integumentary tissues of the lower extremities" (Prof. SO Muntyan) 2016.
5. BADYUL PAVLO OLEKSIYOVYCH DM «Reconstructive and reconstructive surgery of defects of integumentary tissues with the use of perforating flaps " (Prof. SV Slesarenko) 2018.
6. KORPUSENKO OLENA IHORIVNA "Substantiation of methods of preoperative planning and surgical treatment of integumentary defects" DPh (Prof. SV Slesarenko) 2021.

Employees of the Center are members of the European Association of Burns (EVA), the American Society of Plastic Surgeons (ASPS), the World Society for Reconstructive Microsurgery (WSRM), the Association of Combustionologists of Ukraine (ACU), the All-Ukrainian Association of Plastic Surgeons. , Association of Anti-Aging Gender and Preventive Medicine.

Head of the Center, Doctor of Medical Sciences, Professor SV Slesarenko, who is also a corresponding member of the Ukrainian Academy of Sciences, a member of the VAPREH and AKU presidiums. Recently modern methods of treatment, such as early surgical interventions with alloplasty at the widespread defeats, revascularizing operations under the conditions of total defeat of soft tissues and practically all types of reconstructive and plastic operative interventions are introduced and widely carried out in practice. New domestic and foreign drugs are being introduced, and their effectiveness is being analyzed. The results of scientific research conducted on the basis of the regional Center have world novelty and high practical value, they are protected by 16 copyright certificates and 3 patents of Ukraine. These works were widely presented at International scientific forums, congresses, symposiums, national conferences on burn injuries.

The scientific achievements of the department have received international significance. Such employees as professors S.O. Muntyan, VP Krishna, S.V. Slesarenko, MD Badul P.O. Today they are full members of the European Surgical Associations, take an active part in international forums on topical issues of surgery, combustiology, internships abroad. The geography of scientific cooperation in recent years has expanded significantly and is 23 countries.

And today the staff of the department is a powerful mechanism that is able at a high enough level to continue to fruitfully carry out the pedagogical workload, to conduct surgical research and treatment work.

List of references

1. Баранник С.І., Трофімов М.В. Роки становлення (1918-1941) (до 100-річчя кафедри загальної хірургії ДЗ «Дніпроперовська медична академія МОЗ України»). *Медичний форум*. 2018. №13(13). С. 9-11.

2. Баранник С.І., Трофімов М.В., Гузенко Б.В. Внесок вчених-хірургів кафедри загальної хірургії у становлення і розвиток комбустіології на Дніпропетровщині (до 100-річчя кафедри загальної хірургії ДЗ «ДМА МОЗ України»). *Південноукраїнський медичний науковий журнал*. 2018. №20(20) травень. С. 5-10.

3. Баранник С.І., Стусь В.П. Внесок вчених-хірургів кафедри загальної хірургії медичної академії у розвиток урології на Дніпропетровщині. «УРОЛОГІЯ, АНДРОЛОГІЯ, НЕФРОЛОГІЯ – ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ»: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю / Під ред. В.М. Лісового, І.М. Антоняна та ін. Харків, 2018. 360 с. С. 14-17.

4. Трофімов М.В., Баранник С.І., Мунтян С.О., Кришень В.П. Педагогічні і науково-практичні здобутки кафедри загальної хірургії (до 100-річчя кафедри загальної хірургії). *Медичні перспективи*. 2018. Т. XXIII, №4, ч. 1. С. 10-15.

5. Баранник С.І., Трофімов М.В., Кришень В.П., Гузенко Б.В. Професійні обов'язки, самовідданість і честь (історія кафедри загальної хірургії ДЗ «ДМА МОЗ України»): *Науково-популярне видання Дніпро: ДВНЗ УДХТУ*, 2020. 240 с.

THE CONTRIBUTION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS TO THE STUDY OF THE EPIDEMIOLOGY OF CYSTOFIBROSIS AND ACUTE LYMPHOBLASTIC LEUKEMIA IN CHILDREN OF THE ODESSA REGION

Biryukov Viktor

Ph.D., Associate Professor 1
Odessa National Medical University

Pavlova Viktoriya

Assistant
Odessa National Medical University

Kengelyan Tatyana

Graduate student
Odessa National Medical University

This report continues the research work carried out by the Department of Pediatrics №1 Odessa National Medical University, in finding out the optimal ways to prevent a number of chronic diseases associated with geopathogenic zones of the Odessa region [1,2]. The relevance of the topic is due to a new methodological approach to the study of public health, taking into account Geographic Information Systems (Geographic Information System), or GIS. Geographic information systems are a complex form of mapping software that allows users to visually display input data associated with an assigned project. The visual display of data allows users to see the geographic groups of patient demographics in a new way.

Brittini Brown's review [3] on the introduction of GIS technology in US health care emphasizes the importance of visualizing a number of demographics and the ability of the new method to detect clusters of certain diseases.

The aim of this study was to study the features of the epidemiology of cystofibrosis (CF) and acute lymphoblastic leukemia (ALL) in the Odessa region based on local GIS information.

It is known that specific mutagens for the gene / genomes of cystic fibrosis, acute lymphoblastic and myeloblastic leukemias, lymphogranulomatosis have not been presented yet. Thus, such mutations occur spontaneously and evenly distributed among the population. This paper uses the GIS method in the clinical observation and analysis of the prevalence of cystic fibrosis (CF) and acute lymphoblastic leukemia (ALL) in children in different regions of Odessa region in the period from 2016 to 2021 ($t = 5$ years).

Basic data. In total, the study included 50 children with CF and 89 children with ALL. The prevalence of CF in the Odessa region (including Odessa) was 11.53 cases per 100 thousand children. The recalculation of the values of the indicator by

geophysical zones of the Odessa region showed a predominant distribution in the Transdnistrian - 14.61 and Forest-steppe - 11.96 zones. The minimum indicator is marked in the Steppe zone - 5.97. For Odessa, this figure was 9.21. The highest values of CF prevalence were found in Saratsky - 110.99 and Lyman districts of the Transnistrian zone, as well as in Kodymsky - 36.39 and Podolsk - 38.28 districts of the Forest-Steppe zone (figure 1).

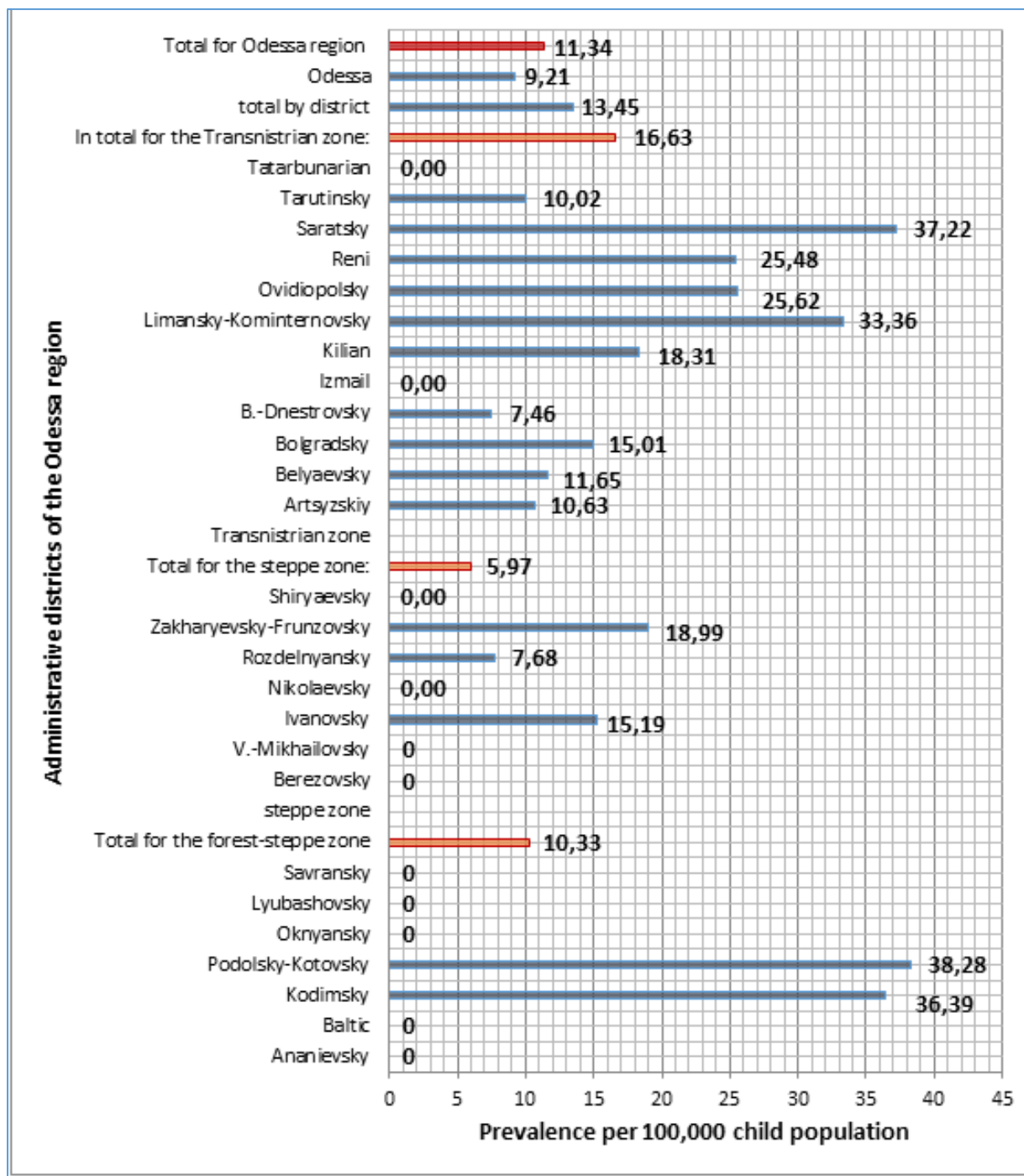

Figure 1. Uneven geographical distribution of CF cases in the Odessa region

The prevalence of ALL in the Odessa region (including Odessa) was 3.81 cases per 100 thousand children. The recalculation of the values of the prevalence of ALL in the

geophysical zones of the Odessa region revealed the presence of significant disparities. Thus, for the Forest-Steppe zone the indicator was 1.68 cases per 100 thousand children; for the Steppe zone - 0.39 and for the Transnistrian zone - 3.01. For Odessa, this level was 6.46. The highest prevalence of ALL - 10.76 was found in Kodyma district of the Forest-Steppe zone of Odessa region, and in Artsyz district - 6.29 (Transnistrian zone).

The involvement of the Forest-Steppe and Transnistrian zones in the formation of the highest prevalence of diseases of the pediatric population of CF and ALL can be explained by local GIS data, according to which these zones have a number of territorial geophysical features. For the Forest-Steppe zone, they include hydrogeological anomalies, altered magnetic and gravitational fields, point increases in uranium, radon, radium, mercury, lead and Zn, Co, Mo deficiency. And the Transnistrian zone is characterized by the presence of structural-tectonic and hydrogeological anomalies with ammonia and nitrate pollution of underwater waters and soil contamination with pesticides.

Conclusions:

1. The use of GIS method for epidemiological assessment of CF and ALL in children in different physical and geographical areas of Odessa region (Forest-Steppe, Steppe and Transnistrian) revealed significant fluctuations in the cumulative prevalence of these diseases in children living in these areas.

2. Steady excess of the average regional incidence of CF and ALL in the Baltic, Kodyma, Podolsk, Saratov and Artsyz districts of Odessa region corresponds to the cartography of previously known territorial structural-geological, geophysical, landscape-geological and hydrogeochemical anomalies.

3. The phenomenon of heterogeneity in the distribution of patients with CF and ALL in different physical-geographical zones and administrative districts of Odessa region identified by the GIS method requires further study to develop effective preventive sanitary and hygienic programs.

4. The obtained data confirm the high informativeness of the inclusion of GIS data in IT technologies of medical statistics. Its ability to assess the prevalence of diseases, their relationship with the administrative and territorial features of the region and its geo-physical parameters.

5. The inclusion of GIS data in the development of local preventive measures to reduce the incidence of CF and ALL should increase the effectiveness of preventive measures developed by local health authorities.

List of references

1. Ariaiev ML, Biriukov VS, Senkovska L.I. et al. Geoendemic evaluation of clinical and epidemiological features of growth hormone deficiency in children of Odesa region based on the 15-year monitoring. *Perinatologiya i pediatriya. Ukraine*, 2017. – 3(71). – С. 81 – 86. URL:http://med_expert.com.ua DOI:10.15574/PP.2017.71.81

2. Biryukov V. Clinical significance of geographic information systems in diagnostics of regional population health disorders. В сб.: Multidisciplinary academic research, innovation and results 2 Library of Congress Cataloging-in-Publication Data UDC 01.1 *The XIII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results»*, April 05 – 08, 2022, Prague, Czech Republic. C.233-240. ISBN - 979-8-88526-749-6

DOI - 10.46299/ISG.2022.1.13

3. Brown B. 5 Benefits of Geographic Information Systems in Healthcare.

URL:<https://hitconsultant.net/2015/10/29/5-benefits-of-geographic-information-systems-in-healthcare/>

REHABILITATION AND TREATMENT MEASURES IN PATIENTS WITH THORACALGIA SYNDROMES

Maramukha Ievgenii

post-graduate student of the Department of Gastroenterology, Physical and Rehabilitation Medicine of the State Institution “Zaporizhzhya Medical Academy of Postgraduate Education of the Ministry of Health of Ukraine”

Maramukha Oleksandra

student of the Department of Physical Rehabilitation of the Institute of Health, Sports and Tourism T. Samolenko Classical Private University, Zaporizhzhia

Introduction. Vertebral pain at the thoracic level of the spine is quite common. In most cases, the treatment of patients with this nosology and their subsequent rehabilitation is reduced to the appointment of routine measures - nonsteroidal anti-inflammatory drugs, muscle relaxants, analgesics, etc. Therefore, the development and implementation of modern rehabilitation and treatment complexes is quite relevant.

Objective: to develop and implement rehabilitation complexes in patients with thoracalgia syndromes in the post-acute and long-term rehabilitation periods.

Methods. We examined and performed rehabilitation measures in 124 patients with thoracalgia syndromes in the post-acute and long-term rehabilitation periods. The cause of clinical manifestations of pain at the thoracic spine was degenerative-dystrophic pathology (DDPH). Patients were of working age (18-54 years). They were ill with this nosology from 2 to 23 years, of which men - 73 (58.8%), women - 51 (41.2%). MRI and chest radiography were used for the study; scales for assessing the severity of pain - VAS, NRS; SF 36 quality of life scale. Assessment of spinal function was performed according to V. Gubenko, K. Lewit, A. Stoddard [1,2,3] and the methods developed by us.

Rehabilitation measures used personally select, in post-acute and long-term rehabilitation periods, for each patient with the inclusion of acupressure and segmental massage, postisometric and post-reciprocal muscle relaxation and mobilization.

Results. We achieved a positive effect in 94% of cases of vertebrogenic thoracalgia caused by DDPH, in the form of reducing the algic manifestations of the disease, improving vertebro dynamics and quality of life.

Conclusions. Given the above, we consider it possible to recommend the proposed method for the implementation of rehabilitation measures in patients with vertebrogenic thoracalgia in the post-acute and long-term rehabilitation periods of the disease.

References:

1. В.П. Губенко. Мануальная терапия в вертеброневрологии. К., 2006.
2. K. Lewit. Manipulative Therapy: Musculoskeletal Medicine. Churchill Livingstone. 2010.
3. A. Stoddard. Manual of Osteopathic Practice. Hutchinson, 1983.

SEARCH OF APPROACHES TO CORRECT COMORBID PATHOLOGY OF PSYCHOPATHOLOGICAL AND BRONCHO-PULMONARY IMPACT

Moisieieva Natalia

candidate of Medical Sciences,
Lecturer of the Department of Pharmacology,
clinical pharmacology and pharmacy,
Poltava State Medical University (PSMU)

Data on the prevalence of psychopathological disorders in exacerbation of chronic obstructive pulmonary disease (COPD) are very heterogeneous. COPD and depression have common favorable factors. The effectiveness and favorable safety profile of the drug should be taken into account when choosing an antidepressant to treat depressive disorders in women with severe COPD. Objective: to conduct a comprehensive assessment of the impact of paroxetine on the level of depressive disorders in exacerbation of severe COPD in women. Materials and methods. The study included patients with severe COPD and depressive disorder. All patients underwent a step test, dynamometry of muscle strength of muscle groups and calculation of the percentage of muscle strength to body weight, measured the strength of respiratory muscles. The HADS questionnaire and the CES-D depression questionnaire were used to assess the level of depression. Assessment of the severity of the patient's condition on the hospital anxiety and depression scale (HADS). Results. In severe exacerbations of severe COPD, the level of depression in patients correlates with the severity of the main criteria: FEV1, distance in a 6-minute step test, oxygen saturation after a 6-minute step test, expiratory pressure in the mouth. Increased physical activity of patients, tolerance to physical activity. In addition, respiratory function is improved, resulting in normalized blood oxygenation. Conclusions. When standardizing COPD exacerbation therapy with antidepressant therapy, the level of depression in patients with severe COPD exacerbation was effectively reduced. Paroxetine is a reasonable choice in the treatment of comorbidity of COPD and depressive episodes. According to evidence-based medicine, the drug demonstrates high efficacy and a favorable safety profile, while not having a negative impact on the course of obstructive pulmonary disease, which is crucial in the treatment of combined pathology.

STRUCTURAL CHANGES IN THE DIGESTIVE TRACT IN A CASE OF EXPERIMENTAL DUODENOGASTRIC REFLUX

Romanenko Yelena

M.D.,

Dnipro State Medical University, Ukraine

Komskyi Mark

M.D., Professor

Dniprovskiy Medical Institute of Traditional and Non-traditional Medicine, Ukraine

Lisova Iryna

M.D., Professor

Kharkiv Medical Academy of Postgraduate education, Ukraine

Sribnyk Pavlo

Ph.D.,

Dnipro State Medical University, Ukraine

Sribnyk Tetiana

Dentist

“Dental Clinic”, Dnipro, Ukraine

Abstract. Experimental reproduction of duodeno-gastric reflux was performed among Wistar line 28 rats, which were injected with 50 % solution of medical bile by intragastric way. Morphological study had been shown significant structural changes in the gingival tissues, mucous membrane of an esophagus, stomach and duodenum.

Introduction. The bile or alkaline reflux is a well-known retrograde spillage of bile from duodenum into the anatomically highly situated organs – stomach, esophagus and oral cavity[1–3]. Pepsin and combination of pepsin with the conjugated bile acids in an acidic environment are the basic aggressive factors, which destroy a protective barrier of mucous membrane in the stomach and duodenum[4–7]. However, a role of bile at the appearance of esophagus and oral cavity lesions in a case of DGR is uncertain.

Purpose of research – to identify structural changes in the digestive tract tissues in a case of experimental model of duodeno–gastric reflux.

Material and methods. The model of reflux was reproduced with 28 immature rats of both sexes of Wistar’s line. The control group consisted of 12 intact animals. Laboratory rats in the experimental group were administered for 30 days with 50 % solution of medical bile by intragastric way in the amount of 1 ml per 100 g of animal weight once a day. Second stage of the experiment lasted 10 days. During the second stage rats’ diet was restricted by 1/3 and they were injected with 50% solution of

medical bile. Feeding the animals was performed twice daily. The animal had been given 1/3 of the cut down feed in the morning, 6–7 hours before the injection of bile and water was given without any restrictions. Water dishes had been taken before 1 hour till the bile injection. The last part of a diet was given 1 hour after the bile injection and then the rats were given water without any restrictions.

Results of the study and their discussion. At the morphological research after the first stage of experiment was discovered an irregular thickness of the gingival epithelium, presence of the dyskeratosis symptoms, incomplete keratinization. In the epithelium swelling of cells, formation of a pericellular edema, focuses of the hydropic degeneration and destruction of epithelial cells, formation of bubbles in a border of the thorny and keratotic layer were visualized. Basal layer of an epithelium sometimes was represented by two rows of cells, which indicated about activation of proliferative processes in the gingiva. Mitotic activity in the basal and parabasal layer of epithelium was intensive. In the gingival lamina propria the collagen fibers were thickened and hardened. After second stage of the experiment was shown reduced thickness of the epithelium, closely connected with decreasing of the thorny and keratotic layer as a result of the epithelium desquamation. In a thorny layer visualized cells with symptoms of karyolysis and karyopyknosis. Basal layer of cells has an uneven thickness, sometimes manifested phenomena of mild dysplasia. Cells of the basal layer have a cylindrical shape. Collagen fibers in the gingival lamina propria were thickened and hardened. Focuses of the light plasmatic impregnation were revealed phenomena of fibrosis and obstruction of blood capillaries was found.

After the first stage of experiment in the esophagus mucosa were observed effects of hyper- and parakeratosis. Layer of cell keratinous was sharply and irregularly thickened, in some places was on 1/3 from the epithelium width. A granular layer has been thinned; the basal layer in some places was represented by two rows of cells, which indicated about infringement processes of differentiation in the epithelial layer. In the esophagus lamina propria visualized phenomena of fibrosis of a papillary layer. Capillaries were determined in the deeper layers of a connective-tissue plate.

After the first stage of experiment, macroscopic investigation of a gastric mucosa demonstrated single erosion. Mucous membrane of a stomach is not visually changed. Microscopic examination of the gastric mucosa had been shown superficial defects on the epithelium. In the glandular part was determined moderate lymphocytic infiltration of the stroma with a mixture of eosinophils. Glandular cells were increased in a size. Gap of the glands was dilated.

In a duodenum mucosa the macro- and microscopic changes were absent.

After the second stage of experiment while macroscopic examination of the stomach was carried out, multiple erosions of the mucous membrane on a background of hyperemia had been shown. Microscopic examination of the gastric mucosa demonstrated superficial defects of the epithelium. Gap of the glands was enlarged, glandular cells were increased. In the cells of the surface epithelium of a stomach was revealed a severe parakeratosis. Stratification of the epithelial layers was disturbed. Vacuolization of the basal and thorny layers in a stomach epithelium was detected, which had been shown the infringement of intracellular contacts in a germinative area. In a border of the epidermal and glandular parts of the stomach was a defined

phenomenon of fibrosis in the stroma and the dense lymphocyte infiltration, mixed with eosinophils. In duodenum the glandular cells were in a state of apoptosis. In the proximal parts of mucosa had been revealed – desquamation of a glandular epithelium, light superficial erosions in the proximal villi, which were covered with a large amount of mucus. In a stroma was determined lymphohistiocytosis infiltration.

In the submucosal layer visualized sharply plethoric vessels in a mucosa – stasis in the capillaries, indicating about disruption of the microcirculation.

Conclusions. Experimental reproduction of duodeno-gastric reflux demonstrates significant structural changes in the gingival tissues, mucous membrane of an esophagus, stomach and duodenum. In the epithelial layer of gingiva and esophagus was observed infringement of cells differentiation. In the stroma was shown fibrosis of a papillary layer, microcirculation disorders. In a gastric mucosa was found the multiple erosions, glandular cells were increased. In a stomach epithelium was demonstrated vacuolization. In a stroma were revealed fibrosis and the lymphocyte - eosinophils infiltration. In the duodenum was determined desquamation of a glandular epithelium. On a background of microvascular disorders, in the stroma was observed infiltration with lymphocytes, histiocytes and plasmocytes.

The conducted experiment demonstrates a role of functional disorders in the pathogenesis of combined pathology of the upper gastrointestinal tract.

References

- 1.R.Romagnoli, J.Collard, P. Bechi, M. Salizzoni, Gastric symptoms and duodenogastric reflux in patients referred for gastroesophageal reflux symptoms and endoscopic esophagitis, *Surgery* 125(1999) 480–486.
- 2.M.F. Dixon, N.P. Mapstone, P.M. Neville, Bile reflux gastritis and intestinal metaplasia at the cardia, *Gut* 3 (2002) 351–355.
3. J. E. Richter, Duodenogastric reflux-induced (alkaline) esophagitis, *Current Treatment Options in Gastroenterology*, 7(2004) 53–58.
- 4.O.Ya. Babak, Bile reflux: current views on pathogenesis and treatment, *Modern gastroenterology*, 1 (2003) 28–30.
5. J. Theisen, J.H. Peters, M. Fein M. Hughes, J.A. Hagen, S.R. Demeester, T.R. Demeester, P.W. Laird, The mutagenic potential of duodenoesophageal reflux, *Annals of Surgery* 1(2005) 63–68.
6. V. Fiorkermeier, Cholestatic Liver Disease, Dr. Falk Pharma GmbH, 2001.
7. M.Mocanu, M. Diculescu, T. Nicolae, M. Dumitrescu, Is gastroesophageal reflux diseases influenced by duodenogastric reflux?, *Jurnalul de Chirurgie* 2(2013) 157–160.

TRENDS OF CLINICAL THINKING FORMATION IN FUTURE DENTISTS

Volynets Andrey

2 year student of stomatological department,
Poltava State Medical University

Ilenko-Lobach Nataliia

PhD, Assistant Professor,
Department of Therapeutical dentistry,
Poltava State Medical University

Actuality: Thinking is a process of transformation of facts, information, emotions on integral and well-organized knowledge [1-4]. Thinking is a fundamental property of people, and determines their perception, capacity for cognition and analysis of data. The certain types of thinking are more friendly to forming those or other skills of personality, and can play an important role in the professional becoming of man[5,7,8]. This question appears especially important for future doctors, in fact clinical thinking - one of the basic constituents of forming a high level of medical competence. The clinical thinking, as the richly in content specified dialectical thinking that adds integrity and completeness of medical knowledge process can be formed on the base of the productive thinking[4,7]. A counterbalance to productive thinking is thinking fragmentary ("clip"), that in realities of present time all more often shows up for young people and is the result of influence of digitalization on all spheres of our lives.

Aim of work: reveal some trends of clinical thinking formation future dentists different years of studies depending on the type of temperament.

Materials and methods : During undertaken a study by us the anonymous writing questioning was executed 60 students of II and V of courses of the Poltava state medical university with the aim of exposure the mode of thinking ("clip" or productive) by Litvinova M.B. test[1]. For all respondents the type of temperament was determined, using test Gudzyk T.B.

Results: It was defined, that the amount of persons with the productive type of thinking insignificantly prevails above the amount of students with the fragmentary (by a "clip") thinking. But it is set that almost 65% belong to the high-risk group for forming a fragmentary type of thinking. Comparison of the results showed, depending on the year of studies, that among the students of the final course a greater amount of persons with the productive type of thinking is the soil for forming the valuable clinical thinking of future doctors.

Among all respondents it was educed 35% sanguins, almost 27% choleric, 20% phlegmatics and very little more 18% melancholics. Thus among students with the fragmentary type of thinking, prevailed sanguins (38,5%) and choleric (30,7%). Respondents with the productive type of thinking according to the type of temperament

were distributed as follows: sanguins is 32,4%, choleric and phlegmatic persons to 23,5% and melancholic persons 20,6%.

Conclusions: Among the getters of higher education of final course the greater amount of persons is educed with the productive type of thinking that is the base for forming the valuable clinical thinking of future doctors. The set of different percentages of persons is fragmentary thinking at the different types of temperament. Results of our scientific research need further detailed study. Providing high quality of forming competency for future doctors needs taking into account individual features of thinking of persons and permanent monitoring of modern trends of society development.

Keywords: "clip" thinking, fragmentary thinking, "protracted" thinking, productive thinking, clinical thinking, types of temperament.

References:

1. Літвінова М.Б. Досвід діагностування кліпового мислення. Педагогічні науки – випуск LXXVI. Том 3. 2017.
2. Єхалов В. В., Самойленко А. В., Романюта І. А., Бараннік С. І. Клінічне та «кліпове» мислення у лікарів-інтернів. Український журнал медицини, біології та спорту – Том 3, № 1 (10). – 2018. – С.241-244.
3. Вацеба М.О. Ефективні складові якісної оцінки клінічного мислення студентів у процесі вивчення внутрішньої медицини. Медична освіта. 2016. № 4. – С. 34-36
4. Chris Del Mar, Jenny Doust, Paul Glasziou Clinical Thinking: Evidence, Communication and Decision-Making.- January 2006.- P.127
5. Захарченко Т. Роль наочності у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін. Вища школа. – 2013. – № 12. – С. 30–38.
6. Widiger TA. In: Leary MR, Hoyle RH (eds). Handbook of individual differences in social behavior. New York: Guilford, 2009:129-46.
7. Tackett JL, Lahey BB. In: Widiger TA (ed). The Oxford handbook of the five factor model. New York: Oxford University Press (in press).
8. <http://elibumsa.pl.ua/bitstream/umsa/5734/1/rkm.pdf>

ДЫХАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии.

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент,

Хакимжанова Азизахон Содикжон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент,

Эргашов Камронбек Улугбек угли

студент

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент,

Ким Евгений Валериевич

студент

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт . г. Ташкент.

Дыхательная система – совокупность органов и тканей, обеспечивающих легочную вентиляцию и легочное дыхание. Дыхательная система состоит из воздухоносных путей и собственно легких.

Дыхание — основная форма катаболизма у животных, растений и многих микроорганизмов. Дыхание — это физиологический процесс, обеспечивающий нормальное течение метаболизма (обмена веществ и энергии) живых организмов и способствующий поддержанию *гомеостаза* (постоянства внутренней среды), получая из окружающей среды кислород (O_2) и отводя в окружающую среду в газообразном состоянии некоторую часть продуктов метаболизма организма (CO_2 , H_2O и другие). А с ними — около 400 других примесей летучих соединений, в том числе и ацетон. В процессе дыхания богатые химической энергией вещества, принадлежащие организму, окисляются до бедных энергией конечных продуктов (диоксида углерода и воды), используя для этого молекулярный кислород.

Как отмечают авторы литературы, что клеточное дыхание включает биохимические процессы транспортировки белков через клеточные мембраны; а также собственно окисление в митохондриях, приводящее к преобразованию химической энергии пищи.

У организмов, имеющих большие площади поверхности, контактирующие с внешней средой, дыхание может происходить за счёт диффузии газов непосредственно к клеткам через поры (например, в листьях растений, у полостных животных). При небольшой относительной площади поверхности транспорт газов осуществляется за счёт циркуляции крови (у позвоночных и

других) либо в трахеях (у насекомых). У человека в состоянии покоя газообмен через кожу с атмосферой составляет около 2—3 % от лёгочного газообмена.

В атмосферном воздухе содержится 20,9 об.% кислорода, 0,03 об.% углекислоты и 79,07 об.% азота. Вдыхаемый воздух имеет наибольшее парциальное давление кислорода — 159 мм рт. ст. и наименьшее парциальное давление углекислоты — 0,23 мм.рт. ст. Парциальное давление кислорода и углекислоты не одинаково в различных альвеолах легких. Различия обусловлены неравномерностью вентиляции разных долей легких и неодинаковым их кровоснабжением. В среднем парциальное давление кислорода при нормальных атмосферных условиях поддерживается в альвеолярном воздухе на уровне 105 мм рт. ст., а углекислоты — около 40 мм рт. ст. В то же время парциальное напряжение 13 углекислоты в притекающей к альвеолам венозной крови равно 46 мм рт. ст., а парциальное напряжение кислорода в венозной крови не превышает 40 мм рт. ст. Благодаря градиенту давлений происходит транспорт газов через стенку альвеол. Углекислота покидает венозную кровь и поступает в альвеолярный воздух. Кислород диффундирует в противоположном направлении — из альвеолярного воздуха в кровь. Оттекающая от альвеол легких артериальная кровь имеет парциальное напряжение кислорода 100 мм рт. ст. и углекислоты 40 мм рт. ст. Газообмен в альвеолах. Парциальное давление газов в альвеолах зависит от интенсивности легочной вентиляции. При ее увеличении (гипервентиляции) парциальное напряжение кислорода PO_2 повышается, а парциальное напряжение углекислого газа PCO_2 снижается. При снижении вентиляции (гиповентиляции) легких наблюдаются обратные изменения. Парциальное давление кислорода в альвеолах значительно выше, чем напряжение в венозной крови, притекающей к легким. Парциальное давление углекислоты в притекающей венозной крови превышает парциальное давление в альвеолярном воздухе. Существующие градиенты парциальных давлений определяют противоположно направленное движение кислорода в кровь и углекислоты в альвеолярный воздух. Огромная общая поверхность альвеол составляет 50-80 м², что создает условия для достаточно эффективной диффузии газов, обеспечивающей дыхательные потребности организма. В результате диффузии кислород из альвеол поступает в кровь, напряжение кислорода в ней становится равным 100 мм рт. ст. Диффузия углекислоты из венозной крови в альвеолярный воздух приводит к тому, что парциальное давление CO_2 в оттекающей от альвеол артериальной крови становится равным 40 мм рт. ст. Факторы, определяющие газообмен. Насыщение крови кислородом и удаление из нее углекислоты зависит от трех факторов: 1) альвеолярной вентиляции; 2) кровотока в легких; 3) диффузной способности тканей легких. Вентиляция, перфузия и диффузия — переменны и неравномерно проявляют себя в различных отделах легких. Кровь, оттекающая из хорошо вентилированного участка, газообмен в которой происходит более эффективно, постоянно перемешивается с кровью другого участка легкого, где газообмен может быть снижен. В результате неравномерность диффузных процессов в легких является важным фактором эффективности газообмена. Обогащенная кислородом кровь направляется по сосудам с током крови из легких в ткани

организма. Кислород транспортируется кровью двумя способами: в связанном с гемоглобином виде — в форме оксигемоглобина и за счет физического растворения газа в плазме крови. Физическое растворение кислорода. Все газы, в том числе и кислород, в соответствии со своим парциальным напряжением и растворимостью могут физически растворяться в жидкости. В артериальной крови содержание физически растворенного кислорода составляет 0,003 мл на 1 л крови. Доля кислорода, переносимого за счет физического растворения, невелика. И все же этот процесс имеет огромное значение для жизнедеятельности. Химические соединения кислорода. Большая часть кислорода переносится кровью в виде химических соединений с гемоглобином. 1г гемоглобина в среднем способен связать 1,34-1,36мл кислорода. Кислородная емкость крови. Характеризует количество кислорода, содержащегося в 1л крови. В норме в 1л крови содержится 150г гемоглобина (Hb), можно рассчитать, что максимально в 1л крови содержится 0,2л кислорода. Кривая диссоциации гемоглобина. Связывание кислорода с гемоглобином и высвобождение зависят от парциального давления кислорода. Соотношение количества 14 гемоглобина и оксигемоглобина в крови иллюстрирует кривая диссоциации оксигемоглобина. Содержание оксигемоглобина в крови зависит от парциального давления кислорода. Чем выше парциальное давление кислорода, тем больше содержание оксигемоглобина в крови. При парциальном давлении, равном 80 мм. рт. ст. практически весь гемоглобин насыщается кислородом. Факторы, определяющие кривую диссоциации оксигемоглобина. Динамика кривой зависит от нескольких факторов. Кривая имеет S-образную форму. При увеличении содержания углекислоты и закислении крови кривая диссоциации оксигемоглобина сдвигается вправо. При снижении углекислоты и защелачивании крови имеет место сдвиг кривой влево. Кривая диссоциации имеет важное практическое значение для переноса кислорода кровью. Участок кривой, соответствующий низким парциальным значениям кислорода характеризует содержание оксигемоглобина в капиллярах тканей, а фрагмент кривой, лежащий в области высокого парциального давления кислорода 80-100 мм рт. ст. соответствует крови в легочных капиллярах. Эффективность транспорта кислорода к тканям определяется: количеством оксигемоглобина, образующегося в легких и количеством отдаваемого кислорода тканям, зависящим от степени распада оксигемоглобина в восстановленный гемоглобин. Этот процесс наиболее эффективного переноса кислорода к тканям соответствует S -образной форме кривой диссоциации оксигемоглобина. В области высокого парциального давления кислорода кривая близка к насыщению кислородом крови. В области низких значений напряжения кислорода в тканях значительная часть оксигемоглобина отдает кислород и превращается в восстановленную форму. Физиологами отмечен тот факт, что углекислота, образующаяся в тканях, переносится с кровью к легким и выделяется выдыхаемым воздухом в атмосферу. Углекислота транспортируется кровью тремя способами: 1) углекислота переносится в физически растворенном состоянии. Содержание физически растворенной углекислоты в артериальной крови составляет 0,026мл CO₂ на 1мл крови, что в 9 раз больше содержания физически растворенного

кислорода. CO_2 имеет более высокий коэффициент растворения CO_2 . 2) в виде химического соединения с гемоглобином — карбоксигемоглобина. 3) в виде бикарбонатов — кислых солей угольной кислоты. Перенос углекислоты из тканей в легкие. Процесс переноса углекислоты из тканей в легкие осуществляется следующим образом. Наибольшее парциальное давление углекислоты в клетках тканей и в тканевой жидкости — 60 мм рт. ст. В притекающей артериальной крови напряжение углекислоты равно 40 мм рт. ст. Благодаря градиенту углекислота движется из тканей в капилляры. В результате парциальное давление углекислоты возрастает и в венозной крови составляет 46-48 мм рт. ст. Под влиянием высокого парциального давления часть углекислоты физически растворяется в плазме крови. Благодаря ферменту карбоангидразе углекислота, соединяясь с водой образует угольную кислоту. Активно эта реакция идет в эритроцитах, через мембраны которых углекислота легко проникает. Угольная кислота диффундирует на ионы водорода и бикарбонаты, которые проникают через мембрану в плазму. В эритроцитах образуется бикарбонат калия, в плазме — бикарбонат натрия. Наряду с этим углекислота вступает в соединение с белковым компонентом гемоглобина, образуя карбоаминовую связь. В целом 1л венозной крови захватывает около 2 ммоль углекислоты, из этого количества: 10% находится в виде карбоаминовой связи с гемоглобином, 35% составляют бикарбонаты в эритроцитах, 55% в виде солей угольной кислоты в плазме. Содержание углекислоты в крови определяется величиной ее парциального давления. Зависимость содержания углекислоты в крови от парциального давления описывается кривой содержания углекислоты.

Дальнейший анализ литературы показал, что сосудистые и центральные хеморецепторные зоны воспринимают изменения кислородно-углекислотного баланса в организме и обеспечивают приток афферентных возбуждений к дыхательному центру. Избыток углекислоты и недостаток кислорода, оказывающие стимулирующее влияние на дыхание, вызывают усиление активности инспираторных нейронов и уменьшение активности экспираторных. Противоположные явления в импульсной активности нейронов дыхательного центра возникают после искусственной гипервентиляции вследствие избыточного удаления из организма углекислоты и развития алкалоза. В период гипокапнии во время остановки дыхания импульсная активность инспираторных нейронов исчезает, а активность экспираторных — возрастает. При вдыхании чистого кислорода наблюдается активация экспираторных нейронов, частота импульсов возрастает, и длительность залпов увеличивается. У инспираторных нейронов уменьшается частота импульсов, укорачивается длительность залпа, вплоть до полного его исчезновения. В то же время усиление выдоха не наблюдается, что еще раз указывает на то, что экспираторные нейроны в большей мере выполняют антиинспираторную функцию. Благодаря периферическим и центральным хеморецепторным механизмам в дыхательный центр одновременно поступает информация о дыхательных показателях крови, цереброспинальной жидкости, межклеточной жидкости дыхательного центра.

Деятельность функциональной системы дыхания всегда подчинена удовлетворению дыхательной потребности организма, которая в значительной

степени определяется метаболизмом в тканях. В экспериментах Фредерика с перекрестным кровообращением доказано, что недостаток кислорода и избыток углекислоты в крови оказывают влияние на внешнее дыхание. У двух собак создаются анастомозы между сосудами таким образом, что кровь одной собаки поступает через сонные артерии в голову другой собаки. При этом если у первой собаки производится асфиксия путем пережатия трахеи, то усиление дыхания обнаруживается у второй собаки, через голову которой проходит кровь с избытком углекислоты и недостатком кислорода. В результате развивающейся у второй собаки гипервентиляции из крови удаляется излишнее количество углекислоты. Эта кровь, поступая в голову первой собаки, вызывает снижение объема легочной вентиляции вплоть до полной остановки (апноэ), несмотря на то что именно у этой собаки наблюдается асфиксическое состояние.

Гиперкапния (избыток углекислоты в воздухе и крови) стимулирует легочную вентиляцию за счет учащения и углубления дыхания, тем самым создавая условия для удаления из организма избытка CO_2 . Гипокапния (снижение PCO_2 в крови вызывает уменьшение легочной вентиляции вплоть до апноэ. Это явление наблюдается после произвольной или искусственной гипервентиляции, во время которой из организма в избытке удаляется углекислота. В результате сразу же после интенсивной гипервентиляции возникает остановка дыхания — постгипервентиляционное апноэ. Недостаток кислорода. Недостаток кислорода в атмосфере, снижение его парциального давления при дыхании на большой высоте в условиях разреженной атмосферы (гипоксия) также стимулируют дыхание, вызывая увеличение глубины и особенно частоты дыхания. В результате гипервентиляции осуществляется частичная компенсация недостатка кислорода. Гипероксия (избыток кислорода в атмосфере) — снижает объем легочной вентиляции. Ацидоз. Закисление крови (ацидоз), который может быть связан с гиперкапнией и увеличением содержания в крови метаболитических кислот, стимулирует легочную вентиляцию. Углубление и учащение дыхания в этих условиях способствуют вымыванию CO_2 из организма и восстановлению уровня pH в крови.

Литература

1. Патологическая физиология : учебник : в 2 т. / под ред. В.В. Новицкого, Е.Д. Гольдберга, О.И. Уразовой. - 4-е изд., перераб. и доп. - ГЭОТАР-Медиа, 2009. - Т. 2. - 640 с.
2. Физиология и основы анатомии: Учебник / Под ред. А. В. Котова, Т. Н. Лосевой. - М.: ОАО "Издательство "Медицина", 2011. - 1056 с.
3. Гайтон А.К. Медицинская физиология/ А.К. Гайтон, Дж.Э.Холл / Пер. С англ.; Под ред. Кобрина.- М.: Логосфера, 2008.- 1296 с. 2. Гриппи М.А. Патологическая физиология легких / М.А. Гриппи – пер. с англ. – М.: Бином, 2005.– 304 с.
4. Ивашкин В.Т. Пропедевтика внутренних болезней. Пульмонология : учеб. пособие / В. Т. Ивашкин, О. М. Драпкина - М. : ГЭОТАР-Медиа, 2011. - 176 с.
5. Патологическая физиология : рук. к практ. занятиям : учебное пособие / под ред. В. В. Новицкого, О. И. Уразовой. - М. : ГЭОТАР-Медиа, 2011. - 336 с.
6. Патологическая физиология. Задачи и тестовые задания : учебно-методическое пособие / под ред. П. Ф. Литвицкого. - М. : ГЭОТАР-Медиа, 2011. - 384 с.

КЛІНІЧНІ МАСКИ ЛЕПТОСПІРОЗУ

Коваль Галина Миколаївна
д.м.н., проф.

Когутич Антон Іванович
к.м.н, доцент

Карбованець Олена Іванівна
доцент

Лушнікова Олена Володимирівна
асистент

Буковецька Анна Ромеовна
студентка 5 курсу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», медичний факультет,
кафедра мікробіології, вірусології, епідеміології з курсом інфекційних хвороб

Відповідно до сучасних наукових уявлень лептоспіроз вважається одним з найрозповсюдженіших зоонозів на планеті, який поширений на всіх континентах крім Антарктиди, і протягом багатьох десятиліть залишається серйозною проблемою для епідеміологів та клініцистів зі всього світу. [1-3] Рівень захворюваності на цю недугу коливається у світі в широких межах, на що істотно впливають як кліматичні умови, так і рівень санітарно-гігієнічного благополуччя та економічний розвиток [4-5]. Середній щорічний показник зареєстрованих випадків лептоспірозу у світі становить 1,03 млн. (від 434 тис. до 1,75 млн), серед яких 58 900 закінчуються летально. [6]

Особливостями лептоспірозу в Закарпатті є те, що переважна більшість пацієнтів з лептоспірозом мала жовтяничну форму (73,7 %), відносно невелика кількість пацієнтів з артралгіями (5,26 %) та відносно великі показники летальності. Основними предикторами летального наслідку при лептоспірозі є: пізні звернення за медичною допомогою, тромбоцитопенія, високий рівень креатиніну та сечовини сироватки, гіпербілірубінемія.

В джерелах спеціалізованої літератури наголошується важливість лептоспірозу, як re-emerging інфекційного захворювання (проявляється великими спалахами в країнах, в яких реєструвався раніше – Нікарагуа, Бразилія, Індія, США та інші) та як emerging – для туристів тропічних країн і країн з помірним кліматом. [7]

Згідно з даними МОЗ України, майже вся територія України залишається ензоотичною щодо лептоспірозу. Поодинокі випадки захворювань на лептоспіроз реєструються у всіх областях, крім тимчасово окупованих територій і територій Донецької та Луганської областей.

Найвищі показники захворюваності реєструвалися у 6 областях – Хмельницькій – 55 випадків (4,2 на 100 тисяч населення), Тернопільській – 35 випадків (3,26 на 100 тисяч населення), Херсонській – 30 випадків (2,79 на 100 тисяч населення), Кіровоградській – 27 випадків (2,73 на 100 тисяч населення), Івано-Франківській – 31 випадок (2,25 на 100 тисяч населення), Закарпатській – 28 випадків (2,24 на 100 тисяч населення) [5].

Показник летальності збільшився на 5,1% і склав 11,4%. Найвищі, у порівнянні з іншими регіонами показники летальності було зареєстровано у Кіровоградській–22,2%, Закарпатській–21,42% та Івано-Франківській–19,3% областях [5].

Враховуючи підвищену захворюваність та летальність на лептоспіроз в Закарпатській області доцільно більш глибоко оцінити особливості клінічного перебігу та епідеміологічні особливості лептоспірозу в даній місцевості, а також визначити фактори, які впливають на підвищені показники захворюваності та летальності в Закарпатті. Крім цього, складна економічна ситуація в Україні в умовах перегляду системи епідеміологічного нагляду та ветеринарного контролю, зниження обсягів дератизаційних заходів дозволяє прогнозувати збереження проблеми й надалі.

В даному дослідженні було використано дані з медичних карток стаціонарних хворих (клінічні особливості, результати лабораторних методів дослідження) , які знаходились на стаціонарному лікуванні в Закарпатській обласній клінічній інфекційній лікарні в період з 2005 – 2018 роки. При аналізі захворюваності на лептоспіроз в Закарпатській області було використано дані з відділу епідеміологічного нагляду та профілактики інфекційних захворювань ДУ «Закарпатський обласний лабораторний центр МОЗ України».

Згідно з даними відділу епідеміологічного нагляду та профілактики інфекційних захворювань ДУ «Закарпатський обласний лабораторний центр МОЗ України», рівень захворюваності на лептоспіроз у Закарпатській області впродовж 2005-2018 років становив у середньому $2,97 \pm 0,4$, що фактично більше ніж в три рази перевищує середні показники в Україні ($0,95 \pm 0,07$) (табл.1).

Таблиця 1

Показники захворюваності на лептоспіроз у Закарпатській області

	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	Абс.	На 100 тис.	Абс.	На 100 тис.	Абс.	На 100 тис.
Закарпатська область	20	1,59	49	3,89	33	2,62
Україна	323	0,76	332	0,78	273	0,64

Рівень захворюваності на лептоспіроз в Україні за період 2005-2018 років практично не зазнав суттєвих коливань, проте в Закарпатській області рівень захворюваності суттєво коливався від 0,88 на 100 тис. населення в 2015 році до відповідно 6,24 в 2010 році, що можна побачити на Рис. 1. Інтенсивні показники на 100 тис. населення.

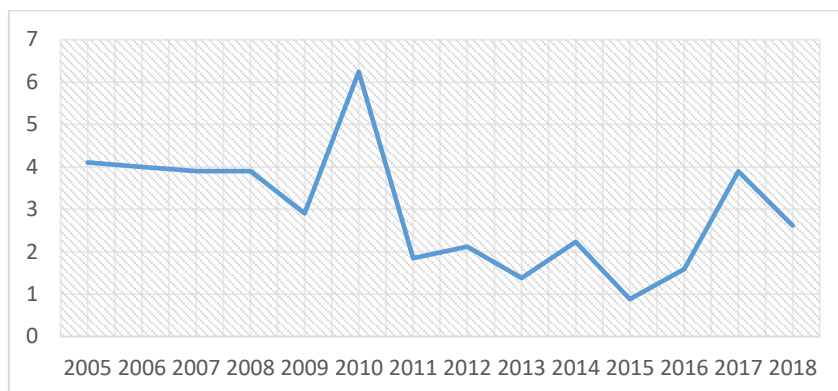

Рис.1 Динаміка захворюваності на лептоспіроз в Закарпатській області (2005-2018 роки)

Аналізуючи захворюваність в аспекті адміністративних районів за період 2016-2018 років можна дійти до висновку, що захворюваність в Перечинському та Мукачівському районі постійно перевищувала середні показники захворюваності в Закарпатській області в декілька разів. Прицільну увагу слід звернути саме на Мукачівський район, де за період 2016-2018 року захворіло 27 осіб, що становить 26,5 % від всіх хворих на лептоспіроз за цей період в Закарпатті, тобто майже кожен четвертий хворий з Мукачівського району (табл.2)

Таблиця 2

Показники захворюваності на лептоспіроз в Закарпатській області в розрізі адміністративних територій.

	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	Абс.	На 100 тис.	Абс.	На 100 тис.	Абс.	На 100 тис.
Всього	20	1,59	49	3,89	33	2,62
м. Ужгород	1	0,87	3	2,63	8	7,02
м. Мукачево	0	0	2	2,32	1	1,16
Ужгородський район	0	0	2	2,49	3	3,74
Перечинський	1	3,14	12	37,58	2	6,26
В.Березнянський	1	3,76	2	7,54	0	0
Свалявський	2	3,67	2	3,65	0	0
Воловецький	0	0	0	0	0	0
Мукачівський	6	5,93	14	13,86	7	6,94
Берегівський	1	1,32	0	0	2	2,66
Іршавський	1	1	2	1,99	2	1,99
Виноградівський	4	3,31	2	1,65	2	1,65
Хустський	0	0	0	0	0	0
Міжгірський	3	2,36	7	5,49	2	1,57
Тячівський	0	0	1	2,08	1	2,09
Рахівський	0	0	0	0	3	1,71

Проаналізовано розподіл хворих за віком і статтю, як можна побачити з даної таблиці найбільша кількість хворих була віком від 30 – 59 років, що

становила понад половину з всієї кількості хворих. Встановлено, що понад дві треті хворих - це особи чоловічої статі (табл.3)

Таблиця 3

Розподіл хворих на лептоспіроз, які знаходились на стаціонарному лікуванні в
ЗОКІЛ за віком і статтю.

	Одужали n = 88		Померли n = 25	
Вік	Старше 60 років	21 (24 %)	9 (36%)	
	30-59 років	51 (58 %)	16 (64%)	
	20-29 років	13 (15%)	0	
	17-20 років	3 (3 %)	0	
	0-17 років	0	0	
Стать	Чоловіча – 61 (69,3 %)	Жіноча – 27 (30,7 %)	Чоловіча – 18 (72 %)	Жіноча – 7 (28 %)

У зв'язку з гіподіагностикою загалом по Україні , як і в більшості інших європейських країн, офіційно зареєстрована захворюваність на лептоспіроз серед населення не відповідає об'єктивному прояву епідемічного процесу.

Закарпатська область на півночі межує з Львівською, на сході з Івано-Франківською областями України. На півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею. У Закарпатті панує помірно континентальний клімат, частий прихід морського повітря утримує протягом зими досить високі температури, високу відносну вологість і хмарну погоду. Літо помірно спекотне, зима порівняно коротка, середня температура взимку від -3 до 4 °С. Закарпаття має географічні, ландшафтні, зоологічні, паразитологічні умови, які впливають на виникнення тут різних природно-осередкових захворювань.

Річкова система в Закарпатті є найгустішою в Україні і складає 1,7 км/км². Повені весною та на початку літа, які є частим явищем для Закарпаття можуть мати вплив на інфекційну захворюваність в регіоні. Так наприклад, у 2010 році паводок спричинений сильними дощами, викликав затоплення низинних територій Закарпаття. Саме у цей період спостерігався підйом захворюваності на інфекційні захворювання , в т.ч. на лептоспіроз.

Окрему увагу слід приділити клінічним особливостям лептоспірозу та основним лабораторним показникам при лептоспірозі та встановити можливі причини однієї з найбільшої летальності від лептоспірозу в Україні. З цією метою було проаналізовано особливості клінічних симптомів, ознак характерних для лептоспірозу в Закарпатті (дані було взято з 38 медичних карток стаціонарних хворих, що знаходились на лікуванні в Закарпатській обласній клінічній інфекційній лікарні в період з 2017-2018 років).

Найбільш часто проявлялись слабкість (94,7 %), гарячка (84,2%), міалгія (литкових м'язів) (76,3 %), жовтяниця (73,7%), гепатомегалія (68,4 %). Також проведено аналіз основних лабораторних показників крові при лептоспірозі,

таких як : швидкість осідання еритроцитів (метод Панченкова), тромбоцити та гранулоцити крові, білірубін (прямий, непрямий, загальний), аланінамінотрансфераза, креатинін та сечовина сироватки (табл. 4)

Таблиця 4

Лабораторні показники крові хворих, які знаходились на стаціонарному лікуванні в ЗОКІЛ.

Форма	Одужали		t-критерій Стьюдента При t-кри- тичному 1,994 при рівні значущості $\alpha = 0,05$	Померли Жовтянич на N = 21
	Жовтянична N = 52	Безжовтяни чна N = 18		
Гранулоцити, %	88±1	87±1.5	1.79	92±2
Тромбоцити, 10 ⁹ /л	114±16.5	138±23	3.93	45±6
Швидкість осідання еритроцитів	42±2.5	30.7±3.5	0.42	44±4
Білірубін загальний, мкмоль/л	214.5±22	13.7±2	4.22	375±31
Білірубін прямий, мкмоль/л	129.9±14.9	5.3±1	4.14	254±26
Аланінамінотрансфе раза, Од/л	194.7±73	76±11	0.96	123±17
Креатинін сироватки, мкмоль/л	178±20	220±45	6.70	460±37
Сечовина сироватки, ммоль/л	11.7±1	12±2.5	5.47	29±3

При порівнянні групи пацієнтів з жовтяничною формою, які одужали та іншої групи пацієнтів з жовтяничною формою, які померли було знайдено наступні статистично значущі відмінності ($p < 0.05$) : рівень тромбоцитів крові, білірубін загальний та прямий, креатинін та сечовина сироватки.

Висновки

1. Закарпаття має географічні, зоологічні та інші умови, які впливають на підвищену захворюваність на лептоспіроз.
2. Рівень захворюваності на лептоспіроз у Закарпатській області впродовж 2005-2018 років становив у середньому $2,97 \pm 0,4$, що фактично більше ніж в три рази перевищує середні показники по Україні.
3. Переважна більшість хворих мали жовтяничну форму лептоспірозу (73,7%). Найбільш часто проявлялась слабкість (94,7%) , гарячка (84,2%), міалгія (литкових м'язів) (76,3%), гепатомегалія (68,4 %). На болі в суглобах скаржилась порівняно невелика кількість пацієнтів (5,26 %).

4. Основними предикторами летальних наслідків при лептоспірозі є: пізні звернення за медичною допомогою, тромбоцитопенія, високий рівень креатиніну та сечовини сироватки, гіпербілірубінемія.

Список літератури

1. Дикий Б.М., Пришляк О.Я., Кіріяк О.П. та ін. Лептоспіроз: актуальність, епідеміологія // Галицький лікарський вісник. – 2005. – Т.12, № 1, частина 1. – С.72-73.
2. Сельнікова О.П., Росада М.О., Сурмашева О.В. та ін. Епідеміологічні особливості лептоспірозу в Україні в сучасний період // Інфекційні хвороби. - 2002. - №3. – С.11-15
3. Costa, F., Hagan, J.E., Calcagno, J., Kane, M., Torgerson, P., Martinez-Silveira, M.S. (2015). Global morbidity and mortality of leptospirosis: a systematic review. *PLoS Negl. Trop. Dis.*, 9: e0003898. [E-resource] <https://doi.org/10.1371/journal.pntd.0003898>.
4. Pappasa G. The globalization of leptospirosis: worldwide incidence trends/ [G. Pappasa, Ph. Papadimitriou, V. Siozopoulou, L. Christou, N. Akritidis] // *International J. of Inf. Diseases.* – 2008.
5. Markovych Olga & Tymchyk Victoria & Kolesnikova Iryna. (2019). Leptospirosis in Zakarpattia Oblast (2005–2015). *Vector-Borne and Zoonotic Diseases.* 19. 10.1089/vbz.2018.2356.
6. Яворський, І., Зубач, О., Зінчук, О. (2013). КЛІНІКО-ПАТОМОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕТАЛЬНИХ ВИПАДКІВ ЛЕПТОСПИРОЗУ. *Інфекційні хвороби*, (2). <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2007.2.1041>
7. Zadorozhna, V. I., & Horpko, N. V. (2018). ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕТАЛЬНОСТІ ПРИ ЛЕПТОСПИРОЗІ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ. *Інфекційні хвороби*, (3), 32-36. <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2018.3.9409>

КЛІНІЧНІ І ПАТОГІСТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ГОСТРОГО ПОШКОДЖЕННЯ НИРОК ПРИ НАРКОТИЧНИХ ОТРУЄННЯХ

Курділь Наталія Віталіївна,

кандидат медичних наук, заступник директора Державного підприємства
«Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені
академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ,
Україна

Ворошилов Костянтин Федорович

начальник Комунального закладу Київської обласної ради «Київське обласне
бюро судово-медичної експертизи»

Войтенко Мирослава Юріївна

завідувачка відділенням судово-медичної гістології Комунального закладу
Київської обласної ради «Київське обласне бюро судово-медичної експертизи»

Рожкова Олександра Миколаївна,

лікар-судово-медичний експерт-гістолог відділення судово-медичної гістології
Комунального закладу Київської обласної ради «Київське обласне бюро
судово-медичної експертизи»

Іващенко Олег Васильович,

кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини невідкладних станів
Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м.
Київ, Україна

Вступ. За останні 10-15 років відбулися суттєві зміни у спектрі наркотичних речовин, що найчастіше спричиняють гострі отруєння (передозування). Поява «нових наркотиків» групи синтетичних і напівсинтетичних опіоїдів обумовила збільшення чисельності випадків гострого пошкодження нирок (ГПН) при передозуванні. Окрім нових психотропних речовин чималу роль у розвитку найбільш тяжкої форми ГПН - гострої ниркової недостатності (ГНН) відіграє комбіноване вживання наркотичних і психотропних речовин одночасно з алкоголем. Відомо, що окремі комбінації наркотиків суттєво збільшують ризик не тільки передозування, а й сприяють ураженню органів-мішеней, що проявляється розвитком нейро-, нефро-, кардіо-, гепато-, імуно- та інших органотоксичних ефектів.

Мета: за даними госпітального аналізу дослідити клінічні і патогістологічні прояви синдрому ГПН внаслідок гострих отруєнь (передозувань) наркотичними і психотропними речовинами.

Матеріали та методи дослідження. Проведено когортний ретроспективний аналіз медичних даних 86 пацієнтів, що були доставлені до відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації КНП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги» в період 2017-2021 рр. з діагнозом «Гостре наркотичне отруєння» (МКХ-10:T40.0-T40.3), ускладнене розвитком ГПН і ГНН. У випадках смерті пацієнтів проводилася судово-медична експертиза (7 випадків). Хіміко-аналітичні дослідження сечі пацієнтів на вміст наркотиків здійснено за допомогою імунохроматографічного аналізу (експрес-тестування); дослідження вмісту алкоголю в крові здійснено методом газової хроматографії (ГХ - Хром-5). Судово-медичні дослідження тканин та рідин померлих на вміст наркотиків здійснено методом рідинної хроматографії і мас-спектрометрії (прилад - Aligent 6850/5973N, колонка - HP-5MS). Дослідження хімічних речовин здійснювалися на базі акредитованих токсикологічних лабораторій Комунального закладу Київської міської ради «Київської міської лікарні швидкої медичної допомоги» і Комунального закладу Київської міської ради «Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи». Патогістологічні дослідження виконані, в тому числі, на базі відділення судово-медичної гістології Комунального закладу Київської обласної ради «Київське обласне бюро судово-медичної експертизи». Використані патогістологічні методи дослідження. Після формалінової фіксації, спиртової проводки та парафінової заливки, зрізи були пофарбовані гематоксиліном та еозином. Препарати досліджувалися за допомогою мікроскопа Olympus CX 41 в прохідному світлі, при збільшенні в 40, 100 та 400 разів. Статистичний аналіз отриманих даних проведено за допомогою пакету Microsoft Excel 2019, використаний кореляційний аналіз Пірсона, при $p \leq 0,05$.

Результати дослідження. За даними Державної установи «Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України», в багатьох країнах світу поширюється практика одночасного вживання декількох наркотичних речовин та/або психотропних речовин, наприклад: опіоїдів і етанолу; опіоїдів, кокаїну і етанолу; опіоїдів і марихуани, а також інших різноманітних комбінацій за участю амфетаміну, метамфетаміну, галюциногенів і анальгетиків. Україна не є виключенням у даному аспекті. Незважаючи на той факт, що опіоїди не володіють безпосередньо нефротоксичністю, їх поєднання з алкоголем, кокаїном, або іншими психотропними речовинами, обумовлює розвиток функціональних змін в багатьох органах і системах організму, що призводить до розвитку ГПН.

Слід зазначити, що синдром ГПН за визначенням (KDIGO, 2012) є клінічним синдромом, що характеризується підвищенням концентрації креатиніну в сироватці на $\geq 0,3$ мг/дл (26,5 ммоль/л) протягом 48 год, або $\geq 1,5$ -кратним підвищенням протягом останніх 7 днів, або діурез $< 0,5$ мл/кг/год протягом 6 год. ГПН характеризується широким спектром розладів - від тимчасового підвищення концентрації біологічних маркерів пошкодження нирок до важких метаболічних і клінічних розладів - ГНН, котрі вимагають застосування гемодіалізу, або інших форм замісної ниркової терапії і інших методів екстракорпоральної детоксикації [1].

Аналіз 86 випадків розвитку ГПН у пацієнтів з передозуванням наркотичними речовинами, в тому числі в поєднанні з алкоголем (57 випадків, 66,28 %) виявив, що при надходженні до відділення інтенсивної терапії у пацієнтів були виявлені наступні функціональні порушення: глибоке пригнічення свідомості, кома (100%), гіповолемія (100%), апное (90,7%), м'язова атонія (62,8%), електролітні порушення (75,6%), порушення серцевого ритму (40,7%), ознаки позиційної компресії м'яких тканин (13,9%) і гіпотермія (17,4%). Встановлений прямий кореляційний зв'язок між клінічними показниками і розвитком ГНН: глибока церебральна коми ($r=0,86$, $p=0,0012$) і апное ($r=0,66$, $p=0,0012$), порушення серцевого ритму ($r=0,76$, $p=0,0012$), гіповолемія ($r=0,61$, $p=0,0012$), ознаки синдрому компресії м'яких тканин ($r=0,58$, $p=0,0012$), гіперкаліємія ($r=0,55$, $p=0,0012$), гемоконцентрація, $Ht>0,58$ ($r=0,52$, $p=0,0011$), підвищений рівень креатинфосфокінази (КФК) у сироватці крові > 5000 ОД/л ($r=0,743$, $p\leq 0,05$). В багатьох випадках покази для початку гемодіалізу були визначені індивідуально [2].

На мікрофотографіях (див. фото 1, 2) представлений препарат нирки з патогістологічними проявами, характерними для синдрому ГПН при тяжкому отруєнні (передозуванні) наркотичними речовинами.

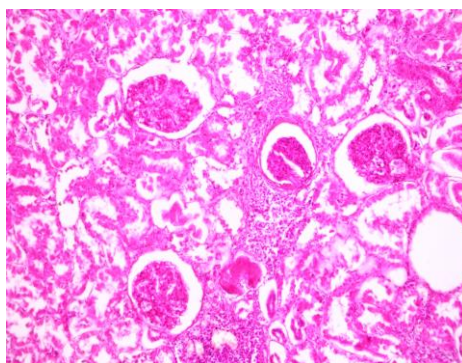

Фото 1. Нирка. ГО X 100. Тубулярна атрофія, інтерстиціальний фіброз, розширення каналців, гломерулосклероз, атрофія клубочків з розширенням Боуменового простору, інтерстиціальний запальний інфільтрат та зліпки в просвіті окремих каналців (еозинофільний вміст).

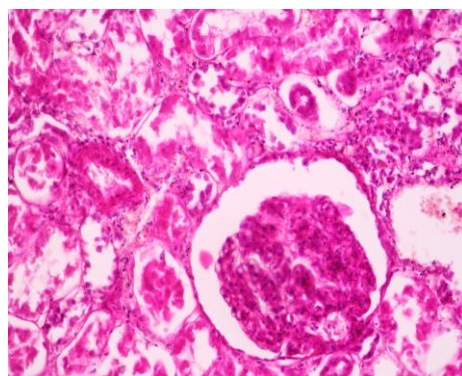

Фото 2. Нирка. ГО X 400. Дегенерація і атрофія каналців нирки (у просвіті каналців десквамовані епітеліальні клітини та уривки пошкодженого епітелію), проліферація мезангіоцитів.

Аналізуючи клінічні і патогістологічні прояви при тяжких наркотичних отруєннях (передозуваннях), можна зазначити, що головними факторами, що обумовлюють розвиток ГПН є: зневоднення з ознаками суттєвого зменшення об'єму циркулюючої крові, що проявляється гіпотонією, зниженням загального серцевого викиду та середнього артеріального тиску; гіпоксія, яка викликає зниження ниркового кровообігу та швидкості клубочкової фільтрації і призводить до пошкодження ниркових каналців. В свою чергу, не можна виключити, що зниження ниркового кровообігу активує симпатичний тонус нирки, посилюючи ефект ішемії і пошкодження каналців, що знайшло підтвердження під час проведення патогістологічних досліджень. Окрему роль у розвитку ГНН грає рабдоміоліз.

Висновки. Синдром ГПН при гострих наркотичних отруєннях (передозуваннях) є поширеним ускладненням і має багатфакторну природу. Не будучи безпосередньо нефротоксичними речовинами, опіоїди викликають функціональні порушення, що в комплексі призводять до розвитку ГПН і його найтяжчої форми - ГНН. Ризик ураження нирок потребує пильності від лікарів інтенсивної терапії і готовності до застосування методів екстракорпоральної детоксикації.

Ключові слова: комбіновані наркотичні отруєння, ниркова недостатність.

Список літератури:

1. KDIGO guidelines focus on topics related to the prevention or management of individuals with kidney diseases. URL:<https://kdigo.org/guidelines/>
2. Недашківський С.М., Кучма А.Б., Струк В.Ф., Богомол А.Г. Гостра ниркова недостатність при тяжких отруєннях метадоном. Медицина невідкладних станів. 2015. №1 (64). С. 106-110.

ЧАСТОТА ДІАГНОСТОВАНИХ ПРОЯВІВ КОРМОБІДНОСТІ В ХВОРИХ ІЗ COVID-19

Мороз Лариса Василівна,

доктор медичних наук, професор

Завідувачка кафедри інфекційних хвороб з курсом епідеміології
Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,
Вінниця, Україна

Шостацька Марія Олександрівна,

аспірантка кафедри інфекційних хвороб з курсом епідеміології

Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова

Недостатність розвитку підготовки щодо визначення основних ознак коморбідності лікарями первинної ланки, зумовлена обмеженою кількістю фундаментальних емпіричних досліджень механізмів розвитку в прогнозуванні супутніх захворювань у хворих за провідною етіологічною ознакою гострої кишкової інфекції (ГКІ). Коморбідність, переважно, діагностується в межах показників клінічно реалізованої маніфестації. ГКІ за наслідками інтоксикації певних видів мікроорганізмів, обумовлені їх концентрацією в кишківнику людини й сприяють розвитку діареї. Вірусні та бактерійні інтоксикації, за даними ВООЗ, є найбільш розповсюдженими в світі інфекційних хвороб. Саме вони становлять найбільшу небезпеку для осіб похилого віку внаслідок швидкого зневоднення організму, поєднуючись із супутніми розладами формують провідну етіологічну ознаку гострої кишкової інфекції [1, 2].

Метою тези є обґрунтування частоти прояву супутніх ознак коморбідних станів у хворих із COVID-19.

Дослідження було проведено на базі КНП «ВКБЛ ВМР» та КНП «ВКМЛ № 1» за вибіркою 71 особи похилого та старечого віку з COVID-19 та ГКІ спричиненими умовно-патогенними мікроорганізмами (УПМ), серед яких 29 (40,85 %) чоловіків та 42 (59,15 %) жінок, які перебували на стаціонарному лікуванні, середній вік котрих становив $71,48 \pm 7,53$ років. За патогенністю показників провідного етіологічного чинника ГКІ, визначеного за допомогою бактеріологічного методу, в обстежуваних було сформовано 3 групи, з яких: *I група* становила 38 (53,52 %) осіб із ГКІ з підвищеною концентрацією ентеропатогенної кишкової палички, *II група* – 10 (14,08 %) хворих із ГКІ, яку викликали представники родини *Pseudomonadaceae*, до *III групи* – 23 (32,39 %) пацієнти з *Staphylococcus aureus*-асоційованим запальним процесом. В усіх хворих констатовано COVID-19 за ознаками наявності основного захворювання в контексті виділення показників ПЛР дослідження, результатів імуноферментного методу, вимірювань ЧСС, легеневої сатурації дихання шляхом пульсоксиметрії і температурних показників, констатації пневмонії за допомогою інструментальних методів дослідження. У таблиці 1 представлено

частоту проявів діагностованих коморбідних станів у пацієнтів за показниками, якої статистично значущої відмінності не виявлено ($p=0,47$).

У переважної більшості пацієнтів 1 групи з гострою кишковою інфекцією обумовленою представниками родини Enterobacteriaceae на фоні COVID-19 було визначено 2 супутніх захворювання – 30 (78,95 %) (рис. 1). У 5 (13,16 %) пацієнтів 1 групи встановлено 3 коморбідних стани, у 2 (5,26 %) – 4. У 1 (2,63 %) хворого групи спостерігали 1 супутнє захворювання.

Таблиця 1

Частота діагностованих коморбідних станів у пацієнтів досліджуваної групи з урахуванням провідного етіологічного фактору

Частота коморбідних станів	1 група (n=38)	2 група (n=10)	3 група (n=23)	P
Відсутні	0 (0,00 %)	0 (0,00 %)	0 (0,00 %)	1,0
1 захворювання	1 (2,63 %)	0 (0,00 %)	8 (34,78 %)	0,0006*
2 захворювання	30 (78,95 %)	0 (0,00 %)	4 (17,39 %)	$\leq 0,00001^*$
3 захворювання	5 (13,16 %)	3 (30,00 %)	5 (21,74 %)	0,42
4 захворювання	2 (5,26 %)	7 (70,00 %)	6 (26,09 %)	$\leq 0,00001^*$
M $\pm$ SD	2,24 $\pm$ 0,68	4,70 $\pm$ 1,57	2,61 $\pm$ 1,59	0,0001*

*Примітка. Доведено статистично значущу відмінність показників при $p<0,05$.

У хворих 2 групи на COVID-19 з гострою кишковою інфекцією спричиненою представниками родини Pseudomonadaceae у переважної більшості – 7 (70,00 %) зафіксовано 4 коморбідних стани, у 3 (30,00 %) – 3.

У 8 (34,78 %) пацієнтів 3 групи з гострою кишковою інфекцією зумовленою представниками родини Staphylococcaceae на фоні COVID-19 визначили 1 супутнє захворювання, у 4 (17,39 %) – 2. Ще у 5 (21,74 %) пацієнтів 3 групи зафіксовано 3 коморбідних стани, ще у 6 (26,09 %) – 4.

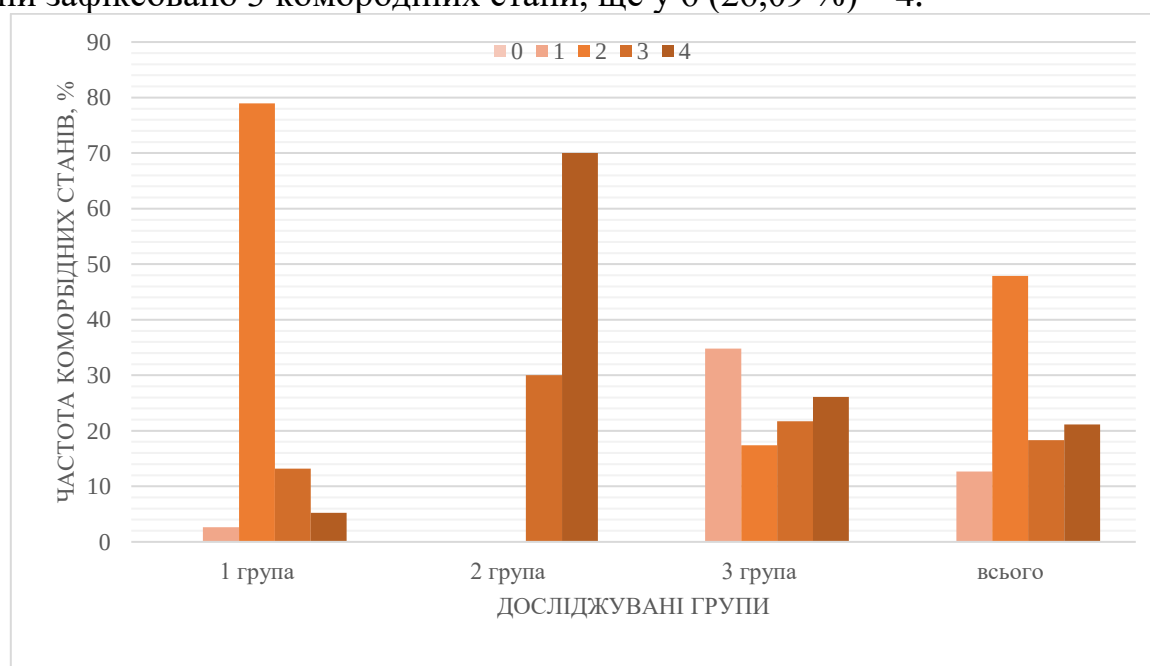

Рис. 1. Частота діагностованих коморбідних станів у пацієнтів досліджуваної групи з урахуванням провідного етіологічного чинника гострої кишкової інфекції

Діагностовано найвищі показники *середнього рівня коморбідності* та зафіксовано у пацієнтів 2 групи – $4,70 \pm 1,57$ балів. Середній показник коморбідності у пацієнтів 1 групи становив $2,24 \pm 0,68$ балів, $2,61 \pm 1,59$ балів – у 3 групі хворих. Різниця між середніми значеннями коморбідності з урахуванням провідного етіологічного чинника гострої кишкової інфекції на фоні COVID-19 статистично значуща ($p=0,0001$) (рис. 2).

Також було доведено статистично значущу відмінність з урахуванням основного етіологічного чинника гострої кишкової інфекції у частоті виявлення 1 коморбідного стану ($p=0,0006$), 2 ($p \leq 0,00001$) та 4, ($p \leq 0,00001$), достовірної відмінності при порівнянні частоти 3 супутніх захворювань у визначених групах не доведено ($p=0,42$).

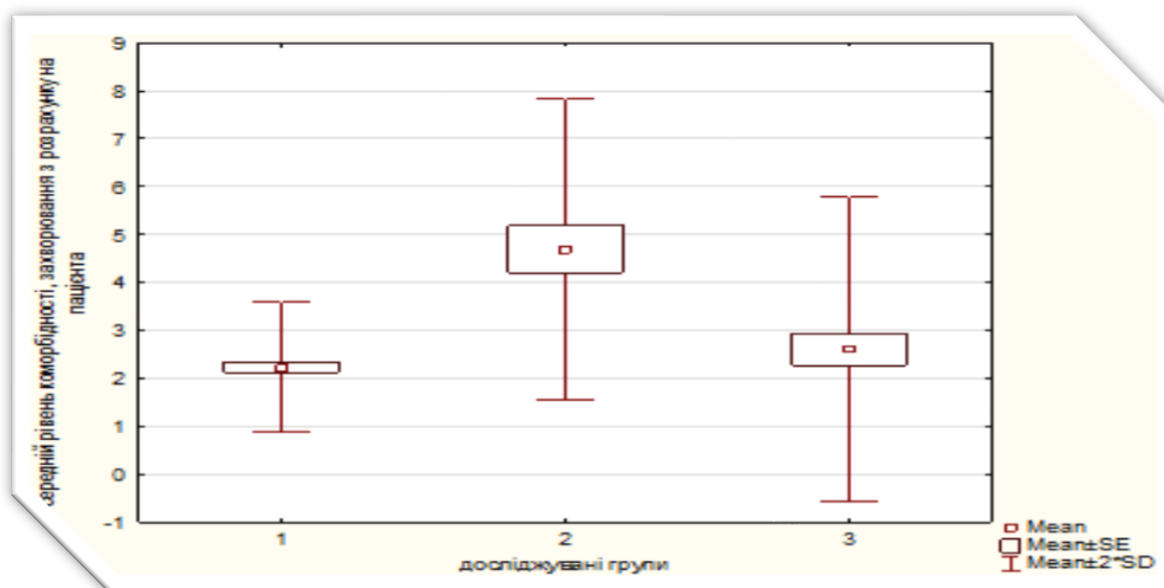

Рис. 2 Діаграма середніх рівнів коморбідності у пацієнтів похилого та старечого віку з COVID-19 та гострою кишковою інфекцією з урахуванням провідного етіологічного чинника останньої

Таким чином, частота прояву супутніх ознак коморбідних станів у хворих із COVID-19 зростає: ≥ 3 захворювань виявляють у 48% чоловіків та 52% жінок. Випадкову комбінацію коморбідності в одного пацієнта виділяємо за патогенезом та етіологією захворювань тоді, як нозологічна синтропія, закономірно зумовлених (детермінованих) поєднань хвороб, обумовлена частотою їх проявів.

Список літератури

1. Мозгова Г.П., Візнюк І. М. Психологічна реабілітація психосоматичних хворих працездатного віку [*Psychological rehabilitation of psychosomatic patients of working age*]. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Психологічні науки, 2021 [цитовано 2022 Чер 11]; 16 (61), 62-73. Available from: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.16\(61\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.16(61).06)
3. Mallory E.K., Acharya A., Rensi S.E. et al. Chemical reaction vector embeddings: towards predicting drug metabolism in the human gut microbiome. Pac. Symp. Biocomput, 2018; 23, 56-7.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ СОМАТОСЕНСОРНОГО АНАЛІЗАТОРУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ, ЯКА ЗАСВОЮЄ МЕДИЧНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ, У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Сергета Ігор Володимирович

д.мед.н., професор
завідувач кафедри загальної гігієни та екології
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Макарова Ольга Ігорівна

к.мед.н., лікар-педіатр
м. Вінниця, Україна

Дреженкова Інна Леонідівна

к.мед.н., доцент
доцент кафедри загальної гігієни та екології
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Рухова активність людини визначається сумарною кількістю локомоцій та сумарною кількістю енерговитрат, які особи жіночої або чоловічої статі певного віку, певної статі та певної професійної групи виконують протягом окремого проміжку часу (рік, місяць, тиждень, доба) в процесі здійснення власної життєдіяльності [1, 4]. Отже, незаперечно важливим та актуальним завданням сучасної профілактичної медицини слід вважати встановлення закономірностей і особливостей впливу різних режимів рухової активності на розвиток соціально-навчально- та професійно-значущих психофізіологічних функцій, зокрема на функціональні характеристики соматосенсорного аналізатора [2, 3, 5, 6].

Метою наукової роботи є визначення закономірностей і особливостей формування показників соматосенсорного аналізатору студентської молоді, яка засвоює медичні спеціальності, у залежності від рівня рухової активності.

Наукові дослідження проводились на базі Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. Досліджувані особи були розділені на 3 групи порівняння згідно із рівнем рухової активності, який визначався на підставі оцінки величин добових енерговитрат. До складу 1 групи рухової активності було віднесено студентів, рівень добових енерговитрат яких складав до 9000 кДж (дівчата) та до 11000 кДж (юнаки), до складу 2 групи рухової активності – дівчат і юнаків, рівень добових енерговитрат яких коливався в межах від 9000 до 11000 кДж (дівчата) та від 11000 до 13500 кДж (юнаки), до складу 3 групи рухової активності – студентів, рівень добових енерговитрат яких

становив понад 11000 кДж (дівчата) та понад 13500 кДж (юнаки).

Функціональні особливості соматосенсорного аналізатору дівчат і юнаків досліджувались на підставі оцінки величин координації рухів за допомогою методики тренометрії. Статистичний аналіз отриманих даних проводився на підставі застосування пакету програм багатовимірною статистичного аналізу "Statistica 6.1" (ліцензійний №АХХ910А374605FA).

Дійсно, важливим критерієм гігієнічної оцінки функціональних характеристик сомато-сенсорного аналізатору організму людини є координаційні здібності і, зокрема, показники координації рухів, які характеризують особливості процесів формування рухових навичок людини, що перебувають в основі здійснення певних типових рухових актів.

Так, в ході оцінки числа дотиків щупом до стінок лабіринту під час проведення тренометрії слід було відзначити, що серед дівчат і юнаків, які відносились до 1 групи рухової активності, їх кількість становила відповідно $6,77 \pm 0,46$ та $8,21 \pm 0,48$, серед дівчат і юнаків, які відносились до 2 групи рухової активності, – відповідно $5,65 \pm 0,41$ ($p(t)_{1-2} > 0,05$) та $7,63 \pm 0,43$ ($p(t)_{1-2} > 0,05$), серед дівчат і юнаків, які відносились до 3 групи рухової активності, – відповідно $6,01 \pm 0,53$ ($p(t)_{2-3} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$) та $8,57 \pm 0,57$ ($p(t)_{2-3} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$)).

Необхідно підкреслити, що найменші, і тому найкращі, виходячи із позицій здійснення процесів формування потенційно-високих адаптаційно-значущих функціональних можливостей організму, величини кількості дотиків як серед дівчат, так і серед юнаків реєструвались у представниць і представників 2 групи рухової активності, найбільші, і тому найгірші – у студенток 1 групи рухової активності і студентів 3 групи рухової активності. Проте яких-небудь міжгрупових статистично-значущих розбіжностей не спостерігалось ($p(t) > 0,05$). Натомість статево-обумовлені відмінності в ході досліджень, що проводились, реєструвались у представників кожної із досліджуваних груп ($p(t)_{д-ю} < 0,01-0,05$).

Під час визначення даних, які відзначають швидкість і, отже, відображують час виконання тестового завдання, що запропоноване, слід було визначити цілком порівняний характер швидкісних характеристик виконання коректурної проби студентами, які належали до 1 і 2 груп рухової активності, та значно більш повільний темп пересування щупа за прорізами лабіринту тренометру, що був властивий для студентів 3 групи рухової активності. Загалом серед дівчат і юнаків, які відносились до 1 групи рухової активності, час виконання завдання, що було пов'язане з визначенням координаційних здібностей студентської молоді, становив відповідно $39,59 \pm 1,57$ с та $35,82 \pm 1,33$ с, серед дівчат і юнаків, які відносились до 2 групи рухової активності, – відповідно $39,15 \pm 1,65$ с ($p(t)_{1-2} > 0,05$) та $35,09 \pm 1,52$ с ($p(t)_{1-2} > 0,05$), серед дівчат і юнаків, які відносились до 3 групи рухової активності, – відповідно $42,39 \pm 1,55$ с ($p(t)_{2-3} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$) та $38,42 \pm 1,53$ с ($p(t)_{2-3} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$). Яких-небудь міжгрупових ($p(t)_{1-2} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$; $p(t)_{2-3} > 0,05$) та статево-обумовлених ($p(t)_{д-ю} > 0,05$) відмінностей не реєструвалось.

Зрештою, результати, які відбивали тенденції щодо впливу на координаційні здібності студентів різних режимів рухової діяльності та були одержані під час визначення величин інтегрального показника координації рухів, котрий

вираховувався як відношення кількості дотиків до стінок лабіринту до часу виконання тестового завдання, в найбільшій мірі були подібні до попередніх даних, передусім тих, що були властиві для характеристик вищої нервової діяльності студентів. Зокрема, його значення серед дівчат і юнаків, які належали до 1 групи рухової активності, складала $0,19 \pm 0,01$ ум. од. та $0,25 \pm 0,02$ ум. од., серед дівчат і юнаків, які належали до 2 групи рухової активності, – відповідно $0,16 \pm 0,01$ ум. од. ($p(t)_{1-2} > 0,05$) та $0,23 \pm 0,01$ ум. од. ($p(t)_{1-2} > 0,05$), серед дівчат і юнаків, які належали до 3 групи рухової активності, – відповідно $0,17 \pm 0,02$ ум. од. ($p(t)_{2-3} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$) та $0,24 \pm 0,02$ ум. од. ($p(t)_{2-3} < 0,01$; $p(t)_{1-3} > 0,05$)).

Найменші, найкращі з адаптаційно-значущої точки зору, значення інтегрального показника координації рухів були властиві і для дівчат, і для юнаків, які відносились до 2 групи інтегрального показника координації рухів, найбільші, найгірші з адаптаційно-значущої точки зору, – для студенток і студентів, які відносились до 1 групи інтегрального показника координації рухів. Міжгрупових статистично-значущих розбіжностей не реєструвалось ($p(t)_{1-2} > 0,05$; $p(t)_{1-3} > 0,05$; $p(t)_{2-3} > 0,05$), водночас, статевобумовлені відмінності в ході досліджень, що проводились, реєструвались у представників кожної із досліджуваних груп ($p(t)_{д-ю} < 0,01-0,05$).

Отже, одержані результати в повній мірі підтверджували дані, отримані під час визначення особливостей вищої нервової діяльності та характеристик основних нервових процесів, та визначали, що найбільш значущі, позитивні за своїм змістом показники координації рухів, які засвідчують найвищий рівень функціональної готовності організму як дівчат, так і юнаків до інтенсивної навчальної діяльності у закладі вищої освіти, реєструвались серед представниць і представників 2 групи рухової активності, визначальними рисами якої слід вважати значення добових енерговитрат в межах від 9000 до 11000 кДж (дівчата) та від 11000 до 13500 кДж (юнаки). Натомість найменш значущі, показники, які засвідчують найнижчий рівень функціональної готовності організму як у дівчат, так і у юнаків, в переважній більшості випадків спостерігались серед представниць і представників 1 групи рухової активності, яких відрізняли величини добових енерговитрат – до 9000 кДж (дівчата) і до 11000 кДж (юнаки).

Звертало на себе увагу і те, що точнісні показники координаційних здібностей у дівчаток-студенток були значно кращими ($p(t)_{д-ю} < 0,01-0,05$), ніж аналогічні показники, властиві для юнаків-студентів, водночас, їх швидкісні показники, навпаки, кращими були у юнаків-студентів.

Список літератури

1. Сергета, І. В., Панчук, О. Ю., Стоян, Н. В., Дреженкова, І. Л., Макаров, С. Ю. Університетська гігієна у контексті імплементації “Закону про вищу освіту”: фізіолого-гігієнічні основи, реалії та шляхи розвитку. *Довкілля та здоров'я*. 2016. № 4 (80). С. 46-52.
2. Мороз В. М., Макаров С. Ю., Серебреннікова О. А., Сергета І. В. Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти. Вінниця : ТОВ “ТВОРИ”, 2020.

3. Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., Стоян Н. В. Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020.

4. Сергета І. В., Бардов В. Г., Дреженкова І. Л., Панчук О. Ю. Гігієнічні нормативи рухової активності студентів закладів вищої медичної освіти та шляхи її оптимізації. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020.

5. Сергета І. В., Панчук О. Ю., Яворовський О. П. Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020. 348 с.

6. Тимощук О. В., Полька Н. С., Сергета І. В. Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020.

ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНА ЛИХОМАНКА У ХВОРИХ НА ХОЛЕЦИСТОЛІТІАЗ, ЯКИМ ВИКОНАНО ЛАПАРОСКОПІЧНУ ХОЛЕЦИСТОЛІТОТОМІЮ ТА ХОЛЕЦИСТЕКТОМІЮ ЧЕРЕЗ ЄДИНИЙ ЛАПАРОСКОПІЧНИЙ ДОСТУП

Сиволап Дмитро Віталійович,

канд. мед. наук.,

доцент кафедри факультетської хірургії,

Запорізький державний медичний університет

За останнє десятиліття лапароскопія стала найбільш інноваційним хірургічним напрямком у загальній хірургії. Лапароскопія є стандартом лікування захворювань жовчного міхура та «золотим» стандартом лікування рефлюксної хвороби. Показання до лапароскопічного хірургічного підходу в лікуванні захворювань черевної порожнини продовжують зростати, і багато захворювань сьогодні можна лікувати за допомогою лапароскопічних методів. Лапароскопічні методи продемонстрували коротший час відновлення та більш раннє повернення до нормальної діяльності порівняно з відкритою операцією [5]. Через бурхливий розвиток лапароскопічних втручань особливого значення набуває «хірургія одного дня». Дві третини пацієнтів віддають перевагу амбулаторній хірургії, а більшість повертається до роботи впродовж 1–2 тижнів після операції. Основними факторами, що обумовлюють затримку пацієнтів в стаціонарі після оперативних втручань на жовчному міхурі є біль та лихоманка [3].

Післяопераційна лихоманка дуже поширена, але точна частота післяопераційної лихоманки невідома. Оцінки різних хірургічних процедур показують, що лихоманка виникає на початку післяопераційного періоду у 20-90 % пацієнтів. Післяопераційна лихоманка визначається як температура вище 38°C (або більше 100,4°F) впродовж двох перших післяопераційних днів або вище 39°C (або більше 102,2°F) в будь-який післяопераційний день [1].

У більшості випадків лихоманка зазвичай виникає на перший або другий день після операції і пов'язана з доброякісними причинами [1], асоціюється із усіма видами хірургічних втручань, незалежно від типу анестезії [2, 4, 6].

Післяопераційна лихоманка залежить від типу та обсягу оперативного втручання, але може виникати і після незначних хірургічних процедур, проте рідко. Загалом, як операції на органах черевної порожнини, так і на органах грудної клітини призводять до найвищої частоти післяопераційної лихоманки [1].

Мета – дослідити частоту післяопераційної лихоманки у хворих на холецистолітіаз після лапароскопічної холецистолітотомії та холецистектомії через єдиний лапароскопічний доступ.

Матеріал та методи. Після підписання інформованої згоди в дослідження залучено 83 хворих на безсимптомний холецистолітіаз. До основної групи увійшло 33 пацієнти, яким виконано органозберігаючу операцію лапароскопічну холецистолітотомію. Середній вік хворих основної групи $46,8 \pm 12,7$ роки, діапазон від 22 до 64 років, чоловіків 18 % ($n=6$), жінок 82 % ($n=27$). Групу порівняння було створено з 50 пацієнтів у віці від 22 до 67 років, середній вік – $(48,10 \pm 12,4)$ роки, чоловіків 8 % ($n=4$), жінок 92 % ($n=46$). В обох групах переважали жінки за кількістю, проте статистично вірогідної різниці за статевим розподілом у групах хворих не було, ($p=0,174$). Групи хворих не розрізнялись за віком ($46,82 \pm 13,02$) років проти ($48,10 \pm 12,42$) років, ($p=0,653$); вагою тіла ($78,68 \pm 16,03$) кг проти ($74,83 \pm 12,75$) кг, ($p=0,228$); індексом маси тіла ($28,56 \pm 5,85$) кг/м² проти ($27,64 \pm 4,16$) кг/м², ($p=0,404$); зростом ($166,15 \pm 8,04$) см проти ($164,42 \pm 6,87$) см, ($p=0,297$).

Оперативні втручання в групах виконувались під ендотрахеальним наркозом з використанням барбітуратів, нейролептаналгетиків та міорелаксантів. Для операції були використані стандартні інструментальні набори для лапароскопічної холецистектомії Richard Wolf (Німеччина) і Olympus (Японія), а також троакари фірми — Ethicon (США) та Karl Storz (Німеччина).

При холецистектомії через єдиний лапароскопічний доступ (SILC) до черевної порожнини проводився шляхом встановлення порта в умбілікальний області. Після розсічення шкіри і підшкірного шару в зоні пупка проводився розтин апоневротичної частини пупкового кільця, очеревини; формувался доступ у черевну порожнину діаметром до 3 см. Вводився порт-пристрій (SILC-порт-Covidien) з чотирма отворами для введення інструментів і газу (CO₂) для створення карбоксиперитонеуму (тиск – 12-15 мм рт.ст.). Була візуалізована та ідентифікована міхурова протока та артерія, виконувалось кліпування і пересічення кожної з цих анатомічних структур (по дві кліпси на проксимальну і по одній – на дистальну частини). Жовчний міхур виділявся з ложа субсерозно за допомогою монополярної коагуляції; капілярна кровотеча з ложа зупинялась за допомогою шарового електроду або аргоноплазмової коагуляції. Жовчний міхур видалявся разом з SILC-портом, рана зашивалась пошарово. Дренування підпечінкового простору виконувалось за наявності показань.

При лапароскопічному способі холецистолітотомії проводилась пункція та аспірація жовчі з жовчного міхура в області дна з подальшим розтином міхура в зоні пункції на довжину, що дорівнювала діаметру конкремента, визначеного за даними ультразвукового дослідження. Інтраопераційна ревізія порожнини міхура проводилась за допомогою фіброхоledохоскопа, подальшим видаленням конкременту/конкрементів (літоекстракція). Порожнину міхура промивали фізіологічним розчином (0,9% NaCl). Розтин жовчного міхура ушивався безперервним швом атравматичною голкою з лігатурою, що розсмоктується («Вікріл» 2.0). Конкремент видалявся за допомогою ендоконтейнера. Дренування черевної порожнини було обов'язковим (вводився дренаж у підпечінковий простір).

Статистичну обробку матеріалу виконано за допомогою пакету програм Statistica 6.0. Показники кількісних ознак представлялись у вигляді середнього арифметичного (M) та стандартного відхилення (SD) за умов нормального розподілу. Показники якісних ознак представлені у вигляді абсолютних та відносних частот. Статистична розбіжність показників визначалась на рівні $p < 0,05$, усі тести двосторонні.

Результати. В жодному випадку в групах спостереження не реєструвалось підвищення температури тіла хворих в післяопераційному періоді понад 38°C . Тривалість післяопераційної субфебрильної температури була зіставна в основній групі ($1,0 \pm 0,8$ діб) та групі порівняння ($0,94 \pm 0,76$ діб); ($p = 0,704$), тобто не залежала від виду оперативного втручання.

Післяопераційна субфебрильна температура не спостерігалась у 14 (42,4 %) хворих основної групи. Субфебрильна температура впродовж однієї доби була у 11 (33,3 %) хворих, двох діб – у 4 (12,1 %) хворих, трьох діб – у 3 (9,1 %) хворих, п'яти діб – у одного (3 %) хворого.

В групі SILC післяопераційна субфебрильна температура була відсутня у 21 (42 %) хворого. Субфебрильна температура впродовж однієї доби спостерігалась у 15 (30 %) хворих, двох діб – у 9 (18 %) хворих, трьох діб – у 2 (4 %) хворих, чотирьох діб – у одного (2 %) хворого, п'яти діб – у одного (2 %), шести діб у одного (2 %) хворого.

Отже, основна група та група порівняння статистично вірогідно не розрізнялись за кількістю хворих, у яких взагалі не спостерігалось післяопераційного підвищення температури, та за кількістю хворих з субфебрильною температурою впродовж перших чотирьох діб після лапароскопічних втручань на жовчному міхурі.

Висновок. В жодному випадку як після лапароскопічної холецистолітомії, так і після холецистектомії через єдиний лапароскопічний доступ не спостерігалось підвищення температури у хворих на безсимптомний холецистолітіаз понад 38°C . Після лапароскопічних втручань на жовчному міхурі у 40 % хворих на безсимптомний холецистолітіаз взагалі відсутнє підвищення температури тіла. Решта 60 % пацієнтів мала післяопераційну субфебрильну температуру.

Список літератури

1. Abdelmaseeh, T. A., Azmat, C. E., & Oliver, T. I. (2022). Postoperative Fever. In *StatPearls*. StatPearls Publishing.
2. Mayo, B. C., Haws, B. E., Bohl, D. D., Louie, P. K., Hijji, F. Y., Narain, A. S., Massel, D. H., Khechen, B., & Singh, K. (2018). Postoperative Fever Evaluation Following Lumbar Fusion Procedures. *Neurospine*, 15(2), 154–162. <https://doi.org/10.14245/ns.1836026.013>
3. Mogoanta, S. S., Paitici, S., & Mogoanta, C. A. (2021). Postoperative Follow-Up and Recovery after Abdominal Surgery. In A. Zaghal, & A. E. Rifai (Eds.), *Abdominal Surgery - A Brief Overview*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.97739>

4. O'Mara S. K. (2017). Management of Postoperative Fever in Adult Cardiac Surgical Patients. *Dimensions of critical care nursing: DCCN*, 36(3), 182–192. <https://doi.org/10.1097/DCC.0000000000000248>
5. Richardson, W. S., Carter, K. M., Fuhrman, G. M., Bolton, J. S., & Bowen, J. C. (2000). Minimally invasive abdominal surgery. *The Ochsner journal*, 2(3), 153–157.
6. Serraino, C., Elia, C., Bracco, C., Rinaldi, G., Pomero, F., Silvestri, A., Melchio, R., & Fenoglio, L. M. (2018). Characteristics and management of pyogenic liver abscess: A European experience. *Medicine*, 97(19), e0628. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000010628>

РОЛЬ RS198389 ПОЛІМОРФІЗМУ ГЕНА *BNP* В ДІАГНОСТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЯХ МОЗКОВОГО НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ У ЖІНОК 40-65 РОКІВ З ЕСЕНЦІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ ТА ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Сурсаєва Людмила Миколаївна

аспірантка кафедри внутрішньої медицини медичного факультету №2
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Жебель Вадим Миколайович

д.мед.н., професор, завідувач кафедри внутрішньої медицини медичного
факультету №2 Вінницького національного медичного університету
ім. М.І. Пирогова

Вступ. Есенціальна гіпертензія (ЕГ) – клінічний синдром, що характеризується підвищенням системного артеріального тиску (АТ), і з часом призводить до дисфункції або пошкодження органів, включаючи серце, мозок і нирки, та розвитку хронічної серцевої недостатності (ХСН). Захворюваність на артеріальну гіпертензію неухильно зростала протягом останнього десятиліття. Високий артеріальний тиск є однією із основних причин серцево-судинних захворювань та смертності у всьому світі. У 2000 році приблизно одна чверть дорослого населення страждала на гіпертензію, і, за оцінками, до 2025 році ця кількість збільшиться приблизно на 60% [1].

Серце являється ключовим органом-мішенню, що зазнає патологічного впливу при ЕГ. Індуковані активацією ренін-ангіотензин-альдостеронової системи (РААС) процеси структурної перебудови міокарда розвиваються задовго до клінічної маніфестації ЕГ [2]. Саме тому, раннє та своєчасне виявлення наслідків процесів ремоделювання міокарда, зокрема гіпертрофії лівого шлуночка (ГЛШ), є актуальною задачею сучасної науки та практичної медицини.

Протягом останніх років з цією метою почали широко застосовувати біомаркери, серед яких система натрійуретичних пептидів займає чільне місце, як основний природний антагоніст РААС. Визначення плазмових рівнів мозкового натрійуретичного пептиду (МНП) внесено в протокол діагностики ХСН на етапі, що передуює застосуванню візуалізуючих методів, таких як ЕхоКГ [3]. Це, безумовно, доводить його високу скринінгову цінність при виявленні ГЛШ. Проте, згідно з раніше опублікованими даними, плазмові рівні даного пептиду можуть залежати від багатьох факторів: віку, статі, коморбідності та генетичного підґрунтя. Досліджено велику кількість генів, що відповідають за функціонування усіх ланок серцево-судинної системи. Згідно з функціональною роллю, з рівнем циркулюючого МНП асоційований rs198389 однонуклеотидний поліморфізм гена *BNP*, при якому в 381 положенні промоторної зони відбулась

заміна тиміну на цитозин [4]. У роботі вперше було проведено паралельне визначення поширеності поліморфних варіантів гена *BNP* та відповідних плазмових рівнів МНП у популяції жінок Подільського регіону України 40-65 років.

Мета. Покращити діагностику ЕГ та ХСН шляхом дослідження частотного розподілу носійства поліморфних варіантів гена *BNP* у жінок-мешканок Подільського регіону України 40-65 років з визначенням відповідних плазмових рівнів мозкового натрійуретичного пептиду (МНП).

Методи і матеріали. Згідно з дизайном, для проведення дослідження було сформовано 3 групи спостереження загальною кількістю 180 жінок 40-65 років, що мешкають в Подільському регіоні України, та отримували амбулаторне лікування в КНП «Вінницький обласний спеціалізований клінічний диспансер радіаційного захисту населення ВОР». До контрольної групи увійшло 67 жінок без ознак серцево-судинної патології (середній вік $56,43 \pm 0,64$ років); до першої основної групи – 62 жінки з ЕГ II стадії (середній вік $57,3 \pm 0,61$ років) та до другої основної – 51 жінка з ЕГ, що ускладнена ХСН (середній вік $59,9 \pm 0,59$ років). Період менопаузи визначали анамнестично та підтверджували лабораторним визначенням рівня ФСТ в плазмі крові. Усі жінки залучались до дослідження відповідно до критеріїв включення та виключення та після підписання добровільної інформованої згоди на участь у дослідженні. Обстеження здійснювались із дотриманням засад Гельсінської Декларації Всесвітньої медичної асоціації (ВМА) [5], протокол дослідження був схвалений комітетом з біоетики ВНМУ ім. М.І. Пирогова та локальною етичною комісією КНП «ВОСКДРЗН ВОР». Діагностичний алгоритм передбачав опитування, фізикальне, лабораторне та інструментальне обстеження, ретроспективний аналіз медичної документації. Ідентифікацію поліморфних варіантів гена *BNP* (SNP rs198389: T381C) здійснювали методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР). Концентрація МНП у плазмі крові обстежуваних визначалась імуносорбентним методом ELISA (enzyme-linked immuno sorbent assay). Математичну обробку проводили на персональному комп'ютері з використанням стандартного статистичного пакета Statistica 10.0.

Отримані дані були порівняні з результатами обстеження чоловіків аналогічного віку та клінічного статусу. Інформацію стосовно 191 особи чоловічої статі було запозичено з оригінального наукового дослідження за погодженням з автором (Пашковою Ю. П.)

Результати і обговорення. Згідно молекулярно-генетичного дослідження вперше встановлено, що у популяції жінок-мешканок Поділля 40-65 років без ознак серцево-судинної патології розподіл генотипів становив: 31% ТТ, 52% ТС, 17% СС; серед жінок, хворих на ЕГ II ст. – 35% ТТ, 50% ТС, 15% СС; та 37% ТТ, 47% ТС, 16% СС серед жінок з ХСН. Функціональна роль вказаного поліморфізму, полягає в асоціації мінорної алелі С з вищими плазмовими рівнями мозкового натрійуретичного пептиду. Враховуючи це гетерозигот ТС та гомозигот СС було об'єднано в групу носіїв алелі С. Встановлено, що у групі контролю носіями мінорної алелі С є 69 % обстежених осіб (частота алелі С = 0,425), у групі жінок з ЕГ II ст. носії алелі С становлять 65 % (частота алелі С =

0,395, та 63 % серед жінок з ХСН (частота алелі С = 0,392). Частота носійства гетеро- та гомозиготних поліморфних варіантів rs198389 гена *BNP* (генотипів та алелей) у всіх групах зіставлення за критерієм χ^2 не відрізнялась ($p > 0,05$). При порівнянні з групами чоловіків статистично значущої різниці в розподілі частот виявлено не було [6]. Отримані дані співзвучні з результатами науковців США, Німеччини [7] і свідчать, по-перше, про репрезентативність вибірки, по-друге, про відсутність асоціації між успадкованим поліморфізмом гена *BNP*, статтю та розвитком ЕГ чи ХСН.

Однією із патофізіологічних ланок розвитку ЕГ є активація ренін-ангіотензин-альдостеронової системи. МНП, як визнаний природний антагоніст РААС, володіє не лише здатністю нівелювати її патологічні ефекти, а й може виступати у якості сигнального маркера її активності та тих змін, що відбуваються в серцево-судинній системі при ЕГ та ХСН. В роботі було визначено плазмові рівні пептиду у жінок постменопаузального віку, що мешкають в Подільському регіоні України, з урахуванням носійства поліморфних варіантів гена *BNP* та клінічного статусу. Так, методом імуноферментного аналізу було встановлено, що рівень МНП у плазмі крові жінок з ЕГ, що ускладнена ХСН, становить $193,27 \pm 2,98$ пг/мл і є вищим від показників у жінок з ЕГ II ст. ($82,15 \pm 1,47$ пг/мл) та представниць групи контролю ($38,3 \pm 0,65$ пг/мл). Окрім того, в усіх групах порівняння плазмові рівні пептиду у жінок були вищими, аніж у чоловіків відповідних груп ($p < 0,05$) (Рис. 1).

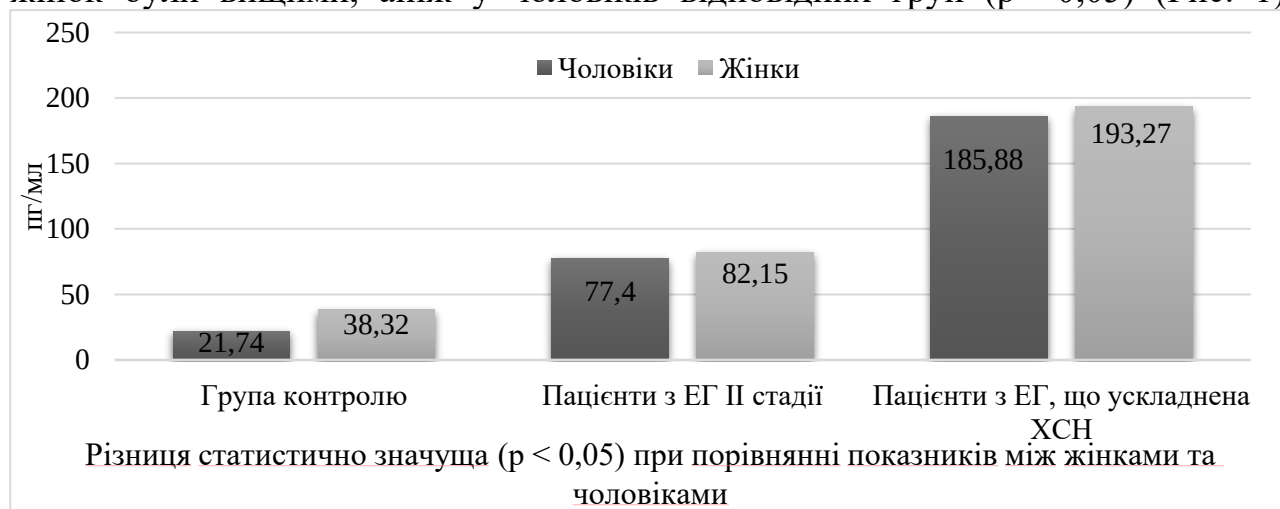

Рис. 1 Плазмові рівні МНП у мешканців Подільського регіону України, пг/мл.

Визначення плазмових рівнів МНП з урахуванням носійства поліморфних варіантів гену *BNP* встановило, що, як в контрольній, так і в основних групах обстежених жінок, у носіїв алелі С визначались вищі рівні пептиду в плазмі крові ($p < 0,05$) (Рис. 2).

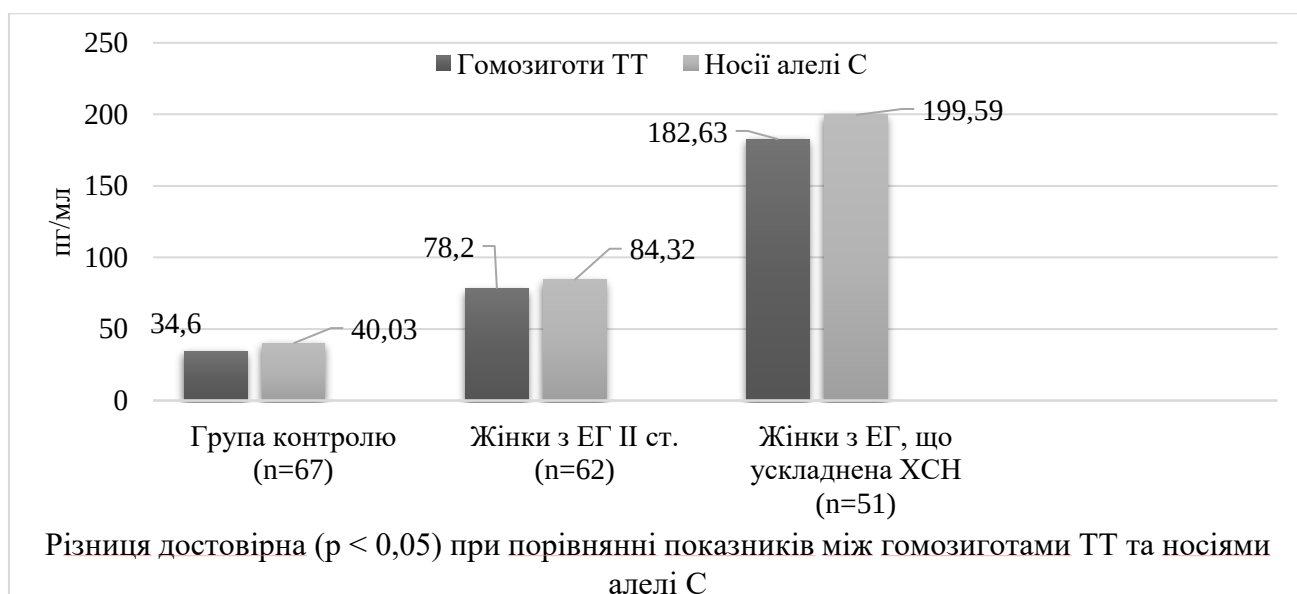

Рис. 2 Плазмові рівні МНП у мешканок Подільського регіону України з урахуванням носійства поліморфних варіантів гена *BNP*, пг/мл.

Незважаючи на те, що МНП визнано еталонним біомаркером, що віддзеркалює патологічні структурно-функціональні зміни серцево-судинної системи при ЕГ та ХСН, отримані відмінності доводять поширені твердження, що для задовільної діагностичної інформативності при інтерпретації результатів лабораторного визначення плазмових рівнів пептиду слід враховувати щонайменше стать, генетичне підґрунтя та етнічну приналежність обстежених осіб.

Висновки.

1. У мешканців Подільського регіону України частотний розподіл носійства поліморфних варіантів гена *BNP* не відрізняється у осіб жіночої та чоловічої статі та не асоціюється із розвитком ЕГ чи ХСН. Однак, жіноча стать є вагомим предиктором вищих ніж у чоловіків плазмових рівнів МНП незалежно від клінічного статусу обстежених.

2. Носійство алелі C гена *BNP* у жінок асоціюється з більшими плазмовими рівнями пептиду, в порівнянні з гомозиготами TT, як у осіб без ознак серцево-судинної патології, так і у пацієток з ЕГ та ХСН. Найвищі плазмові рівні МНП ($193,27 \pm 2,98$ пг/мл) визначено у жінок постменопаузального віку (40-65 років) з ЕГ, що ускладнена ХСН.

Список літератури

1. Williams B. et al. (2018). 2018 ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension. *European Heart Journal*, vol. 39, 33, 3021-3104. <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehy339>.
2. Mendis S, Puska P, Norrving B, editors (2014). Global Atlas on Cardiovascular Disease Prevention and Control. World Health Organization, Geneva 2011. http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789241564373_eng.pdf?ua=1

3. Mueller C. et al. (2019). Heart Failure Association of the European Society of Cardiology practical guidance on the use of natriuretic peptide concentrations. *European Journal of Heart Failure*, Vol. 21, 6, 715-731. <https://doi.org/10.1002/ejhf.1494>
4. Costello-Boerrigter L. C., Boerrigter G., Ameenuddin S. [et al.] (2011). The Effect of the Brain-Type Natriuretic Peptide Single Nucleotide Polymorphism rs198389 on Test Characteristics of Common Assays. *Mayo Clin Proc.*, Vol. 86 (3), 210-218.
5. Helsinki Declaration of the World Medical Association (2010). *Morphology*, Vol. 4, № 2. 65-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Morphology_2010_4_2_10.
6. Pashkova Yu. P., Zhebel VM (2015). Features of the structural organization of the brain natriuretic peptide gene and the level of its plasma concentration in men, residents of the Podolsk region. *Biomedical and Biosocial Anthropology*, № 25: 12-16.
7. Poreba R, Początek K, Gać P, Poreba M, Górska M, Jonkisz A, Derkacz A, Negrusz-Kawecka M, Sobieszkańska M, Pilecki W, Szuba A, Andrzejak R. (2009). SNP rs198389 (T-381 C) polymorphism in the B-type natriuretic peptide gene promoter in patients with atherosclerotic renovascular hypertension. *Pol Arch Med Wewn.*, Apr, 119(4), 219-24.

ІНТЕНСИВНІСТЬ КАРІОЗНОГО УРАЖЕННЯ ТА КАРІЄСРЕЗИСТЕНТНІСТЬ В ОСІБ З СИСТЕМНОЮ ГІПОПЛАЗІЄЮ ЕМАЛІ ЗУБІВ

Удод Олександр Анатолійович,

доктор медичних наук, професор,
Донецький національний медичний університет

Драмарецька Світлана Ігорівна,

кандидат медичних наук, доцент,
Донецький національний медичний університет

Таланов Вартан Михайлович,

лікар-стоматолог,
Донецький національний медичний університет

Мнухіна Наталя Валеріївна,

лікар-стоматолог,
медичний центр «Добробут»

Єфімова Олена Олександрівна,

аспірантка,
Донецький національний медичний університет

Некаріозні ураження твердих тканин зубів у дорослого населення цілком обґрунтовано відносять до достатньо розповсюдженої стоматологічної патології. Серед некаріозних уражень розрізняють такі, що виникають до прорізування постійних зубів, та такі, що розвиваються після того, як вони з'явилися у порожнині рота, тобто після їх прорізування [1]. Найбільш поширеним некаріозним захворюванням серед тих, які вражають зуби до їх появи у ротовій порожнині, вважають гіпоплазію емалі [2]. Вона поділяється на місцеву та системну, за останньої страждає емаль великої кількості зубів, навіть декількох анатомо-функціональних груп, зокрема, гіпопластичні зміни стосуються цієї твердої тканини тих зубів, в яких мінералізація відбувається в єдиному часовому періоді. Будь-які системні порушення на рівні організму, в тому числі захворювання органів та систем, гіповітамінози, недостатнє надходження з їжею або питною водою макро- та мікроелементів, вплив лікарських засобів тощо, призводять до відповідних змін у структурі емалі, формуючи системну гіпоплазію. У разі підвищеного вмісту фтору в питній воді виникає системне флюоротичне ураження твердих тканин зубів, тобто за наявності такого порушення можна посилається на конкретний етіопатогенетичний чинник [3].

Гіпопластичні ураження емалі характеризуються певною клінічною картиною, перебігають з формуванням дефектів або частіше без них, однак у

будь-якому випадку гіоплазія емалі проявляється у порушенні її структури без ознак прогресування, тобто гіопластичне вогнище є стабільним у часі. Цілком правомірно виникає питання щодо карієсрезистентності гіопластично зміненої емалі зубів і, зокрема, її імовірної високої схильності до каріозного ураження.

Мета дослідження – оцінка інтенсивності карієсу та карієсрезистентності емалі в осіб різного віку з системною гіоплазією емалі зубів.

Матеріали та методи дослідження. Було проведено стоматологічне обстеження 54 пацієнтів приватних закладів охорони здоров'я, які звернулися за стоматологічною допомогою та в яких було діагностовано системну гіоплазію емалі у вигляді плям, тобто без утворення дефектів. Вік пацієнтів становив від 20 до 64 років. Серед обстежених було 19 чоловіків (35,2% від загальної кількості) та 35 жінок (64,8%). Усі особи, які приймали участь у дослідженні, були розподілені на три групи за віком. До першої групи увійшли 18 пацієнтів (33,3%) віком від 20 до 29 років, до другої групи – 20 осіб (37%) віком від 35 до 44 років, до третьої групи було віднесено 16 пацієнтів (29,6%) віком від 55 до 64 років. Від усіх пацієнтів було отримано поінформовану згоду на участь у дослідженні. В обстежених осіб визначали інтенсивність каріозного ураження зубів за індексом КПВ. Карієсрезистентність емалі оцінювали за її структурно-функціональною кислотостійкістю, яку визначали за клінічним тестом емалевої резистентності [4]. Згідно з методикою його проведення, тест виконували на ділянці екватора вестибулярної поверхні одного з центральних верхніх різців за умови відсутності на будь-якій його поверхні пломб або каріозних порожнин. Ще однією умовою була відсутність на ділянці визначення кислотостійкості гіопластичного ураження, на інших ділянках такі ураження допускалися.

Результати дослідження та їх обговорення. У пацієнтів усіх трьох вікових груп констатували достатньо високий індекс інтенсивності каріозного ураження зубів. В осіб першої групи індекс дорівнював $12,7 \pm 0,6$, в осіб другої групи він був достовірно ($p < 0,05$) вищим та становив $15,4 \pm 0,5$, ще вищим, при цьому також достовірно ($p < 0,05$), індекс КПВ був у пацієнтів третьої групи – $19,9 \pm 0,6$. Цілком природно, що індекс інтенсивності карієсу зростає з віком, однак він відбиває кількість не тільки уражених карієсом та запломбованих зубів, але й видалених. Слід зазначити, що у першій групі дефекти зубних рядів мали лише 2 особи (11,1% від їх числа у даній групі), у другій групі таких пацієнтів було значно більше, зокрема, 7 (35% від кількості осіб у групі), а у третій групі дефекти зубних рядів мали 14 осіб (87,5% від їх числа у цій групі), тобто майже усі.

Що стосується структурно-функціональної кислотостійкості емалі зубів, то вона, складаючи $6,4 \pm 0,3$ бала, була достовірно ($p < 0,05$) найгіршою у пацієнтів першої групи. В осіб другої та третьої групи показники кислотостійкості емалі були дещо кращими, становили $3,9 \pm 0,3$ бала та $3,7 \pm 0,3$ бала, відповідно, і між собою розрізнялися недостовірно ($p > 0,05$). Це звертає на себе увагу, тому що у пацієнтів цих груп визначається майже однаковий середній рівень кислотостійкості, у той час, як добре відомо, що в осіб віком від 50 років і більше її рівень, як правило, високий, тобто ризик виникнення карієсу суттєво знижується. У пацієнтів першої групи зафіксований низький рівень структурно-функціональної кислотостійкості, що, відповідно, демонструє високий рівень

ризик розвитку у них каріозного ураження.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про високу інтенсивність каріозного ураження, а також, залежно від віку, низький або середній рівень карієсрезистентності емалі, яку визначали за структурно-функціональною кислотостійкістю, в осіб з системною плямистою гіпоплазією емалі зубів.

Список літератури

1. Шешукова О. В. Некаріозні ураження зубів (видання 2-е, доповнене та перероблене): навч. посібник / О. В. Шешукова, В. П. Труфанова, Т. В. Поліщук. – Полтава: Астроя, 2019. – 154 с.
2. Мазур І. П. Утрата твердих тканин зубів (некаріозні ураження): клініка, диференціальна діагностика. Огляд / І. П. Мазур, І. М. Супрунович. – Сучасна стоматологія. – 2018. – №5. – С. 6-12.
3. Каськова Л. Ф. Флюороз зубів та його вторинна профілактика у дітей / Л. Ф. Каськова, Л. І. Амосова. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2015. – 73 с.
4. Окушко В. Р. Основы физиологии зуба / В. Р. Окушко. – Тирасполь : Изд-во Приднестр. ун-та, 2005. – 240 с.

ТРУДНОЩІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хапченкова Дар'я Сергіївна

асистент кафедри анатомії людини,
педіатр, дитячий кардіолог

Гусєв Вячеслав Михайлович

доцент кафедри акушерства та гінекології, к.мед.н.

Білецька Валерія Олексіївна

студентка 1 курсу 1 групи мед. ф-ту №1

Книш Євген Андрійович

студент 1 курсу 1 групи мед. ф-ту №1

Донецький національний медичний університет
м. Лиман, Україна

Анотація: Медична освіта в Україні вже третій рік поспіль стикається з тяжкими випробуваннями, й 2022 рік не став виключенням. Від початку оголошення воєнного стану в країні минуло вже понад три місяці, за цей час кожна зі сфер суспільного життя зазнала вимушених змін, освіта не стала виключенням, адже саме вона відповідає за постачання кваліфікованих кадрів, особливо в галузі медицини. Навчальний процес постійно змінював формати, використовуючи альтернативні форми вивчення матеріалу та оволодіння новими навичками, аби зробити освіту максимально доступною в теперішніх умовах. Загалом медична освіта має найбільше проблем, адже навчання за спеціальністю «Медицина» може відбуватися виключно в очній формі. Однією з альтернативних форм здобування освіти стало відоме з попередніх карантинів дистанційне навчання, що краще за все забезпечує безпеку як викладачів, так і студентів. Дистанційна форма навчання – форма організації навчального процесу в закладах вищої освіти, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання і передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень [1, с.121]. Дистанційна освіта стає помітною складовою системи вищої школи XXI століття як найбільш перспективна, синтетична, гуманістична та інтегральна форма отримання освіти [2, с.59]. Вона займає провідне місце поряд із стаціонарною формою навчання [3, с.303]. У перспективність, життєвість дистанційного навчання і адекватність його (по відношенню до традиційних форм) сьогодні повірили не тільки колективи найбільших вищів країни, а й самі студенти, яких з кожним роком стає все більше [4, с.321]. Сучасні інформаційні технології й комунікаційні системи дозволяють докорінно змінити роль і призначення освіти, значно розширити комплекс освітніх послуг, а також розробити та застосувати специфічні освітні технології, характерні для

дистанційної освіти. При цьому виникає необхідність ретельного дослідження теоретичних основ і практичного досвіду впровадження подібних технологій освіти [5, с.3].

Ключові слова: навчальний процес, воєнний стан, дистанційне навчання, студенти.

Мета дослідження: визначити труднощі під час навчального процесу серед здобувачів освіти в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи: анонімне опитування 53 студентів 1 курсу Донецького національного медичного університету (ДНМУ).

Результати: досить актуальним є саме питання підтримання навчального процесу в медичних вишах України під час воєнного стану. За допомогою авторської анкети було проведено опитування, результати якого допомагають зробити висновки стосовно доречності впровадження тих чи інших заходів з метою оптимізації дистанційного навчання для здобувачів вищої освіти на тлі сьогоденних подій, настроїв студентства та їх самопочуття. Загалом було опитано 53 респонденти. Ця вибірка складалася зі студентів першого курсу ДНМУ. Анкета складалася з 4 питань, які повною мірою розкривають сутність перебігу навчального процесу під час чинного воєнного стану для студентів теоретичного блоку:

- 1) Чи вважаєте Ви дистанційний формат навчання ефективним?
- 2) Вас задовольняє Вас вивчення дисциплін, які передбачені освітньою програмою, за допомогою циклів?
- 3) З якими труднощами Ви стикаєтеся під час такого навчання? (з вибором декількох варіантів відповідей)
- 4) Чи задоволені Ви реалізацією дистанційного навчання?

Перш за все розглянемо ставлення респондентів до самого дистанційного формату навчання. Отримані дані показали, що 51 % (27 студентів) опитаних не вважають такий спосіб навчання ефективним. 37,7 % (20) здобувачів освіти – повністю підтримали дистанційний формат навчання. 11,3 % (6) респондентів наголосили на потребі стандартизувати цей формат, бо в сучасних умовах він є безпечнішим за очну форму навчання.

Реалізація дистанційного навчання стала можливою за допомогою сучасного обладнання та інформаційних джерел. Щоб посилити ефективність, було прийнято рішення запровадити для всіх курсів цикли як технологію дистанційної освіти, використання яких є прийнятним для 67,9 % (36). 22,7% (12) студентів вважає, що такий спосіб навчання здобувачів освіти потребує удосконалення. 9,4 % (5) зауважили неефективність циклів під час вивчення більшості теоретичних дисциплін та неприпустимість під час відвідання практичних занять з засвоєння матеріалу.

Найбільшій уваги потребують проблеми, із якими стикаються студенти під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Найрозповсюдженішими серед респондентів виявилися наступні труднощі (наведені частотні дані): забезпечення власної та безпеки своїх близьких – 32,1% (17); відсутність необхідного канцелярського набору (олівці, ручки, зошити, ластик і т.і.) – 20,8% (11); відсутність швидкісного інтернет зв'язку – 81,1% (43); відсутність

необхідного обладнання – 26,4% (14); проблеми із здоров'ям (психічним, фізичним, загострення хронічних захворювань) – 26,4% (14). Також студенти зауважили на відсутність занять, викладачів, своєчасного викладання матеріалу лекцій, практичних занять на деяких кафедрах.

Деякі зі студентів перебувають на територіях, де ведуться активні бойові дії, із цим пов'язані проблеми з електропостачанням, надійністю інтернет та мобільного зв'язку, на що скаржиться 1/5 (20%) з усіх опитаних. Це надзвичайно вагомим гальмівним моментом, які потребують своєчасного індивідуального чи суспільного вирішення цих важливих питань.

Не зважаючи на усі складності організації навчального процесу у теперішніх обставинах, були докладені зусилля задля покращення становища, аби зменшити навантаження на студентів, дати більше вільного часу на вирішення життєво необхідних питань, в цілому створити сприятливі умови для успішного закінчення семестру, не втрачаючи ефективності навчання. Був спрощений розклад лекцій та практичних занять, графік перескладань окремих дисциплін, співробітниками кафедр були розроблені робочі зошити з дисциплін для полегшення засвоєння нового матеріалу та підготовки до практичних занять через впровадження асинхронного режиму навчання. Задля отримання заліку студенту достатньо було вийти на зв'язок з викладачем та написати письмову роботу з поточної дисципліни. Можливістю отримати середній бал за будь-яку дисципліну "3,0" задоволені 28,3 % (15). Спрощена процедура закриття дисциплін за поточними оцінками або досягненнями попереднього семестру є доречною на думку 39,6 % (21) респондентів. Отже 67,9 % студентів, для кого створені умови навчання є прийнятними та задовільними. Натомість 32,1 % (17) вважають, що система потребує певних удосконалень. Майже третина опитаних не в повній мірі задоволені запропонованими варіантами навчання. Специфічною проблемою є втрата значної частини об'єктивності до оцінювання знань студентів з боку викладачів, академічної доброчесності до самого процесу навчання з боку студентів в сучасних умовах освітнього процесу.

Висновки: більшість студентів вважає дистанційний формат навчання неефективним, циклову систему прийнятною для досягнення освітнього рівня. Студенти задоволені організацією навчального процесу у цей складний для країни час. Найбільшою проблемою серед студентів під час активних бойових дій є відсутність надійного інтернет зв'язку, відсутність необхідного канцелярського набору, відсутність необхідного обладнання або самого викладача.

Список літератури

1. Глущенко, В. В. Проектування системи підтримки дистанційного навчання професійно-технічного навчального закладу [Електронний ресурс] / Глущенко Володимир Володимирович // Інформ. технології і засоби навчання : [електрон. наук. фах. вид.]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Т. 49, вип. 5. – С. 121–133. – Бібліогр.: 17 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_49_5_12

2. Гончар, О. Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти / Олена Гончар // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2012. – Ч. 1. – С. 58–65. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_1_10.
3. Овод, Ю. В. Перспективи впровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах / Ю. В. Овод // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 18. – С. 302–310. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_18_40.
4. Веремчук, А. Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ / Алла Веремчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2013. – № 7. – С. 319–325. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_50.
5. Агейчева, Г. Специфіка і можливості дистанційної освіти Швеції / Ганна Агейчева // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2012. – Ч. 1. – С. 8–12. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_1_3.

MAIN ASPECTS OF DIGITAL TECHNOLOGIES DURING DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES

Alyoshyna Olena

Senior Teacher of English

Flight Academy of National Aviation University

There are many approaches and interpretations of the term “distance learning”. For example, according to the “Concept of Distance Education Development in Ukraine” of December 20, 2000, “distance learning is a set of technologies that deliver the main amount of material to students or any learners and provide interactive interaction between students and teachers during training process, the method of providing students to work independently” [2].

Digital distance learning technologies represent many new opportunities for both teaching and learning English, especially for students with certain physical disabilities. They make authentic learning materials available to students; individualization of the educational process in accordance with the needs and level of knowledge of students; enable the involvement of modern psychological, pedagogical and information and communication technologies.

The use of digital technologies in the process of learning English as a foreign language increases the motivation of future professionals who constantly use digital gadgets (laptops, smartphones, computers) in educational, professional and social activities. The latest digital technologies are used to simplify both pedagogical diagnosis and observation of the teacher on the level and pace of knowledge formation of students, as well as the feedback between them and the teacher. Thus, the use of modern digital gadgets gives students additional opportunities to learn English according to distance learning. It was found that digital technologies help teachers to qualitatively and quickly organize the learning process, to exercise control over it, to create comfortable conditions for distance learning. Each student uses a laptop, computer, or smartphone without experiencing any psychological pressure, as the teacher creates the right learning environment to complete the required tasks [1].

Today, the issue of learning foreign languages in distance format is solved with the help of modern tools for synchronous (Big Blue Button, ZOOM, ICQ, SKYPE, interactive whiteboards, video conferencing) and asynchronous communication (e-mail, blogs, forums, video and audio podcasts, online testing), which are improved every day to increase interactivity, in fact, the process of mastering a foreign language.

In the conditions of distance learning we use the Zoom platform. This is the most convenient and adapted service for learning foreign languages. This service offers the most opportunities for online foreign language classes:

- conducting online classes on high quality video and the possibility of participation of the whole group;
- function of demonstration of materials on the screen with the ability to emphasize, highlight or supplement information;
- the use of high quality audio and video materials.

For a more effective organization of foreign language teaching, it is possible to use different forms of work: pair and group, by “moving” participants to separate “session rooms”, where they can practice separate grammatical or lexical structures in pairs. Depending on the task and the number of participants, the teacher manually or automatically determines how many “rooms” are needed, and can “walk” around the “rooms”, check how communication takes place. The participant can be moved from one “room” to another. According to our observations, such activities are liked by students, activate them and they show good results [4].

It may include the presence of a built-in interactive whiteboard, which has a large and convenient selection of tools. It is possible to write, highlight and underline with colored markers, mark, save what is written for participants who could not attend classes. Built-in chat allows you to communicate with the whole group and with an individual participant. This can be a private conversation in which mistakes are discussed, or a group conversation. In the chat, you can transfer files involved in the lesson, or a link to the site where the next task will be performed. These can be the online Padlet board, the online services Quizzes and Quizlet, which we often use in class.

Each participant of the online lesson can show the screen. This gives the opportunity to make a presentation. Thematic presentations can be considered an effective way to improve a foreign language. Presentations can be used both for the initial level of knowledge of students and for high. The use of this type of educational activity allows intensifying the assimilation of educational material. The presentation allows you to affect several types of memory at once: visual, auditory, emotional, etc. When organizing an online lesson using a presentation, the study material is presented clearly and accessible. In the process of speech, the student has the opportunity to use keywords, diagrams, tables, pictures. This allows you to build statements consistently, comprehensively, confidently and clearly. The use of thematic presentations is considered fully justified in the learning process of both general and professionally oriented foreign language [3].

Creating presentations is an integral part of the independent work of students. It can be used for listening, translating texts, composing dialogues. The development of presentations helps to increase the information culture, motivation and self-esteem of higher education students. Experience shows a high level of effectiveness of the use of presentations in distance learning of English.

References:

1. Kovalenko A. Dystantsiynе navchannya inozemnoyi movy za umov pandemiyi: spetsyfika form i metodiv roboty. Aktualni pytannya humanitarnykh nauk. 2021. Vyp. 35 (1). S. 250-255.
2. Kontsepsiya rozvytku dystantsiynoi osvity v Ukraini roku: Postanova vid 20 hrudnya 2000 [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo osvity i nauky Ukraїny // Rezhym dostupu: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.

3. Kukharenko V. M., Rybalko O. V., Syrotenko N. H. Dystantsiynе navchannya: umovy zastosuvannya. Dystantsiynyy kurs: navchal'nyy posibnyk. Kharkiv : NTU «KHPI», «Torsinh», 2002. 320 s.

4. Shymko I.M. Formy kerivnytstva i kontrolyu samostiynoyi roboty studentiv. – Zasoby navchal'noyi ta naukovo – doslidnoyi roboty. //Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 8-9. Za red. V.YE. Yevdokymova, O.M. Mykytyuka. – Kharkiv, KHDPU, 1998. – 320 s.

FUNDAMENTALS OF USING THE COMPUTER EDUCATIONAL PROGRAM «ÄLEMDI TANU»

Arzymbetova Sholpan Zhaksylykovna

PhD, professor

South Kazakhstan State Pedagogical University

Oralbekova Aliya Kurbanovna

PhD, associate professor

South Kazakhstan State Pedagogical University

Bektursunova Dinara Talgatbekovna

senior teacher,

master Central Asian Innovative University,
Institute of Academician Mardan Saparbayev

Today, the system of inclusive education seeks to improve its scientific and theoretical approach. The main feature of this method is that the assessment in this area is difficult for everyone, but there are different levels of difficulty. Inclusive education explores ways in which different levels of education can be used to meet the needs of all children.

The issue of children who need special education is still widely discussed in the Kazakh education system and is the subject of special research. will not be considered. There is no scientific research on the integration of students with disabilities into the general educational environment. In addition, the issue of creating a database of children who need special education in general education institutions is not sufficiently addressed. came.

At present, cognitive development is viewed by teachers and psychologists not in isolation, but in terms of dialectical definition, structure, system, unity of consciousness and action, unity of activity and personality, and is reflected as a biological and social, personal and social phenomenon. This approach is an objective consequence of the long genesis and development, as well as the modern humanistic paradigm of education, based on which the reorientation of subject-object relations of learning, interaction of ready knowledge, orientation of cooperation to pedagogical relations, active inner desire for cognitive activity provides.

Main part

In the context of the reform of education in the country, there is a new concept of the system of thinking, which is still emerging in the context of the development of social and economic processes. It is well-known that higher education institutions also understand the importance of education and are committed to improving the situation.

The accumulation of experience and knowledge in the field of inclusive education has a positive impact on the education of children with special needs in society, as well as on a regular basis. allow you to An important place is given to the educational institutions themselves, because their integration into the new model of teaching is one

of the criteria of success.

One of the main principles of the state standard of preschool education is the implementation of the program in the facilities typical of children of this age group, primarily in the form of play, cognitive and research activities, creative activities. This is evidenced by the international program "Development of educational and cognitive activities", established in 1983 under the auspices of UNESCO.

Information and communication technologies are a set of tools and methods of transforming information to obtain new qualitative (information product) information [1]. Information and communication technologies represent a wide range of digital technologies used to create, transmit and disseminate information and services (computer equipment, software, telephone networks, mobile communications, e-mail, mobile and satellite technologies, wireless and cable networks, multimedia as well as the Internet) [2].

Information and communication technology, I.D. According to Frumin, the technology of preparation and transmission of information to students through a computer. Using ICT in the organization of lessons and educational activities in preschool, the computer is a learning tool that does not replace the teacher, but complements it. The computer can be used at different stages of the lesson or direct educational activity (hereinafter - CPI) [3, p. 102].

ES Polat defines information and computer technologies as individual-oriented pedagogical technologies, so they contribute to the implementation of the principles of differentiated and individual approach to learning [4, p. 14].

Features of lessons using ICT:

- adaptation, adaptation of the computer to the individual characteristics of the child;
- management, the teacher can make changes in the learning process at any time;
- interactivity, dialogical nature of teaching;
- optimal combination of individual and group work;
- maintaining the psychological comfort of children when interacting with a computer;
- Infinite learning, content, its interpretation and wide range of applications [5].

There are advantages and disadvantages to using ICT in education. Advantages of using ICT:

- individualization of training;
- Intensification of children's independent work;
- increase in the volume of completed tasks;
- Expansion of information flows when using the Internet;
- increase the intensity of the learning process, modernized in integrated lessons mastering of information technologies [6].

Disadvantages of using ICT include:

- Insufficient time to prepare for educational activities;
- Insufficient computer literacy of the teacher;
- difficulties in integrating the computer into the lesson structure;
- the table does not provide for the use of the Internet;
- When working on the computer, children are exposed to games, music, etc.

worried about things.

However, the significant advantages of ICT outweigh the disadvantages, and today the use of computer technology is in demand in preschool. Their use increases children's interest in lessons, the level of cognitive abilities of preschool children. In addition, the use of new methods of interpretation and affirmation, especially in the form of games, increases the attention of children. ICT in preschool education provides an individual-oriented approach, increases the volume of material, which can be repeated several times and in a new form each time. Computer learning games help to strengthen children's knowledge, they can be used in individual learning, to develop and correct the mental qualities and characteristics of children. Computer programs used in preschool organizations teach children independence, develop self-control skills, develop cognitive abilities.

Scientific work on the introduction of ICT in preschool education in our country has been conducted since 1987 on a central basis. A.V. Zaporozhets, L.S. Новоселова, Л.Д. Researchers led by Chainova. Since 2008, the theoretical basis for the use of scientific information technology in the educational process of work in the school has been developed. Currently, computer programs for preschool children are being developed in accordance with the current level of development of science and technology.

When using computer game training programs, there are different ways of organizing work with children, depending on the purpose, complexity and content of computer programs.

Analysis of the literature showed that three main areas of work with ICT in preschool can be identified:

- Inclusion of computer game curricula in the content of lessons in mathematics, literacy, music and nature. In this case, the usual lesson is shortened (15-20 minutes), because instead of a didactic game or conversation, a computer correction or training game is added to the final section.

We started the empirical part of our research with the information-research work: "Knowing the world: smart games for smart children, parents, teachers" from the set of games on the children's website assembly. Based on the analysis, a number of computer games that affect the development of cognitive processes in preschool children were selected that meet the objectives of the study, such as perception, visual memory, attention and thinking.

Further, a computer educational program was developed to develop the cognitive abilities of children aged five to six years, which was called "Knowing the World". The research was conducted on the basis of № 15 b / b.

The experimental study was conducted with children aged six to seven years, in an experimental group of ten people with different cognitive abilities. There was a control group of ten people, working with them only at the beginning of the study and at the end of the study to determine the level of ability.

The study was conducted in three stages.

1. Detection period - October 2020. At this stage, the initial monitoring of cognitive development of children in the control and experimental groups was carried out, in particular: productivity of attention, shift and distribution of attention, volume of

attention, short-term visual memory, assessment of visual-logical thinking and perception.

2. The second formative - November 2020. To develop the cognitive abilities of children aged five to six years, a modified program "World Recognition" (hereinafter - the program) was developed and implemented to develop the cognitive abilities of children aged five to six years.

3. Control period - May 2021. During this period, re-diagnosis of attention productivity, shift and distribution of attention, volume of attention, short-term visual memory, levels of visual-logical thinking and perception, a comparative analysis of the results obtained in the control and experimental groups.

Next, let's move on to the description of the detection phase.

The purpose of this stage is to determine the level of development of children's cognitive abilities at the beginning of the experiment in the experimental group.

Responsibilities:

- monitoring the productivity of attention, shift and distribution of attention, the amount of attention, the amount of short-term visual memory, the processes of visual and logical thinking in children of this age;
- tabulation of the received data.

List of sources

1. Nazarova N.M. Integririvannoe (inklyuzivnoe) obrazovanie: genezis i problemy vnedreniya // Social'naya pedagogika. - 2010. - № 1. - С. 77 - 87. [in Russian].

2. . Ekzhanova E.A. Dvuhkomponentnaya inklyuzivnaya model' obespecheniya prav na obrazovanie detej s razlichnym urovnem psihofizicheskogo razvitiya // Sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. - M.: MGPPU, 2012. - S. 23 - 25. [in Russian].

3. . Radlov E.L. Filosofskij slovar' logiki, psihologii, etiki, estetiki i istorii filosofii. - M.: Kniga po trebovaniyu, 2016. - 284 s. [in Russian].

4. . Shaharudin, S.M., Rajak, N.A., Junus, N.W.M., Samat, N.A. Development and validation of early childhood care and education pre-service lecturer instrument (Open Access) (2020) International Journal of Evaluation and Research in Education, 9 (1), pp.188-194.

<http://ijere.iaescore.com/index.php/IJERE/article/download/20415/12955> doi: 10.11591/ijere.v9i1.20415

5. . Mamutović, A., Marković, M., Stanisavljević Petrović, Z. Computer games and cognitive development of pre-school children (2020) eLearning and Software for Education Conference, pp. 484-565. www.elseconference.eu doi: 10.12753/2066-026X-20-006

TOWARDS A MULTILINGUAL AND MULTICULTURAL FUTURE: A NEW DIMENSION IN UKRAINIAN EDUCATION

Gladushyna Raisa

PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor of English Language
and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv University

Abstract

The paper examines the current linguistic situation in Ukraine through the lens of multilingual and multicultural education with special emphasis on the rights and challenges of national minorities. Linguistic rights are human and civil rights that protect the individual and collective right to choose the language for communication. Linguistic rights in international law are usually treated in a wide-ranging frame of cultural and educational rights. First the article gives a general overview on minorities in Ukraine, then the focus is moved to the educational framework of the country as currently worded and finally, the paper analyses and recapitulates the state language policy implementation in Ukrainian education.

Keywords: multicultural education, linguistic rights, national minorities, equal opportunities, language policy implementation.

Introduction

The issue of national minorities is particularly relevant to Ukraine. Since the 1990 Declaration on State Sovereignty of Ukraine, and the adoption of the Act of Independence on 24th August 1991, the country has tried to find a middle ground, the right policies and practices to protect and promote Ukrainian, the state language and the ways of inclusion the languages of national minorities in education and social framework.

The Declaration on the Rights of the Nationalities of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada in 1991 guaranteed equality before the law for all citizens of Ukraine regardless of their race and national identity. This act in law set the core principles of state policy against discrimination and privileges of individuals and ethnic groups in Ukraine. Moreover, this legal act states the right to free use of minority languages in all areas of social life, including education, manufacturing, media, the right to establish cultural centers, societies, communities, and unions.

The Declaration on the Rights of the Nationalities of Ukraine is of great significance, it outlines the national policy towards establishing and maintaining favorable conditions for the development of national languages and cultures.

Preparing young people to be global citizens requires a multilingual and multicultural structure of educational system in Ukraine. Multilingualism and multiculturalism constitute the prospective benefits of global sustainability.

Byram (2008) views language teaching as a social and political activity. Thus, the role and educational responsibility of teachers of foreign languages have changed. Moreover, it gives new insights into the topic of foreign language education. He goes on and stresses that teachers should encourage young people to identify with the nation-state. The importance of understanding otherness, people beyond the national borders is crucial.

Global processes raise new tasks for the education as well as pinpoints the importance of equal opportunities for education and linguistic rights of national minorities.

Modern comprehensive education in Ukraine must reflect the general European dimension i.e., particularly through the teaching and dissemination of the languages of the Member States.

In the Ukrainian context: to support the languages and cultures of Ukraine's indigenous peoples, to promote cultural and linguistic diversity. If multiculturalism is accepted as essentially positive, good, and valuable, then diversity itself is a value and a virtue and should be heightened within the educational arena. Therefore, policies and programmes need to reflect and support cultural literacy, to make every effort to ensure equality of education opportunity and academic achievements.

At the same time there is a need to draw attention to the challenges that arise in multilingual education in Ukraine. Minority language education is rarely concerned as a research subject. On the one hand, the field of research of language policy is rather comprehensive and sensitive issue in Ukrainian linguistic landscape. On the other hand, it has become an extremely politicized theme. Education is responsibility of nation states and that is why the issue of multilingual and multicultural education can be extremely political. The minority card is being played by the political elite of Ukraine.

The focus should be shifted from politics to academic domain problems, namely multilingual and multicultural education in Ukraine.

Thus, the critical questions arise how to effectively implement the latest law on education, in particular language minority education and how to promote the importance of multilingual education as an effective means to prepare young people to live and cooperate in the new international environment and interconnected world.

Literature Review

For the time being, due to a globalizing society cross-cultural, social, educational issues are marked up to a multicultural dimension. Educational policymakers must strike a sensible balance between enabling people to use local languages in learning and providing access to global languages through education (UNESCO, 2003).

Banks (2019) puts forward the following argument, he states that scope and goal of multicultural education is to re-design schools so that all students gain the knowledge, attitudes, and skills needed to perform in ethnically and racially diverse communities and nations, and in the world. The idea that multicultural education is in the shared public interest of democratic nation-states is a core principle of this scholar.

Ukrainian researchers Nikolska and Pershukova (2020, p. 6) suggest to improve the "conceptual foundations of multilingual education, taking into account Western

European experience and national characteristics, the requirements of the labour market and Ukrainian society”.

According to Grigule (2018, p. 10), “implementation of multilingual education is about the change of the education paradigm in correlation with socio-political processes and concerning stakeholders at all levels. At international level it relates to the Western approach to minority education. At national, state, and regional level, it relates to the gap between multilingual education management and methodological support in the context of the Ukrainian regional reform”.

Goodman (2009, p. 35) outlines that “continued monitoring of the political situation as well as explicit and implicit language policy practices in Ukraine is necessary to ensure language rights for speakers of all languages in the country. More research is also needed on the attitudes, status and educational access or conditions of national minorities other than Russian in Ukraine. Finally, more systematic, nationwide data on the historical, current, and predicted position of English within the language ecology of Ukraine is needed”.

The critical analysis of related literature confirms that learning and using minority languages in social and cultural life of society makes a positive impact on the children of minority groups regarding their personal development, cognitive, affective, and academic progress, and achievements.

To sum up, it should be stressed that there is an unexampled interplay of policy, practice, cultural behaviour, and beliefs in Ukraine, which are likely to influence and shape Ukrainian multilingual education.

Present Study

The aim of this study is to determine multilingual and multicultural education in Ukraine as basis for the cultural capital of younger generation to become effective world citizens. The study design was based on mixed methods: desk review, case study, structured and semi-structured questionnaires.

Based on the nature of the study, two main research objectives have been defined:

- to outline the opportunities and challenges of multilingual education;
- to explore the effective ways of multilingual language medium.

The methodological basis of the study was the desk research – the analyses of published texts (peer-reviewed journal articles, book chapters), legislative documents, a comparison of their content and the synergistic approach to their interpretation. The participants of this study were 17 stakeholders at different levels: scholars, school authorities and teachers, representatives of non-governmental organizations whose knowledge, expertise and understanding of the current state of multilingual education in Ukraine are rather valuable. Consequently, the findings resulted from a synthesis of the literature and practice. One of the main tasks in multilingual education in Ukraine is to transform attitudes to this problem through greater understanding.

Discussion

Multilingualism is a distinctive facet of the national structure of the population of Ukraine. According to All-Ukrainian Population Census of 2001, representatives of more than 130 nationalities and ethnic groups live in Ukraine, 2.9% of people speaks

a language of one of 130 ethnic groups. The main minority groups comprise Russians, Belarussians, Hungarians, Moldovans, Crimean Tatars, and Bulgarians. Ukraine also has minority groups of Poles, Romanians, Jews, Armenians, Roma, and other nationalities.

At the same time, as reported by the Ministry of Education and Science (MoES) in Ukraine (MON), only four languages other than Ukrainian or Russian are used as a medium of instruction in schools: Romanian, Hungarian, Crimean Tatar, and Polish (MoES, 2010).

The use of languages is determined by the Constitution and Law of Ukraine on National Minorities. This Law encloses some general provisions regarding the language related rights of national minorities: “Persons belonging to national minorities of Ukraine are guaranteed the right on education in municipal educational institutions of pre-school and primary education in the language of the national minority they belong to and in the official language of the State.” (Law of Ukraine “On National Minorities”, 1992).

Article 10 of the Ukrainian Constitution protects linguistic rights and legislates the basic constitutional principles for the functioning of languages in Ukraine: “The State language of Ukraine shall be the Ukrainian language. The State shall ensure comprehensive development and functioning of the Ukrainian language in all spheres of social life throughout the entire territory of Ukraine. Free development, use, and protection of languages of national minorities of Ukraine shall be guaranteed in Ukraine. The State shall promote the learning of languages of international communication. The use of languages in Ukraine shall be guaranteed by the Constitution of Ukraine and shall be determined by law.”

The Law of Ukraine “On Education” (1991) declares that all citizens of Ukraine regardless of sex, race, nationality, and religion have the right to free education in all public educational institutions.

Thus, educators are responsible for fostering in the students the respect to cultural, national, and historical values of the state of residence and the state of origin, to prepare young people for life and work guided by the principle of mutual understanding, respect, dignity, and peace among all nations, ethnic, and national groups.

Finally, the official position of the Ukrainian state is that the education law is in accordance with the Ukraine’s Constitution, the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages.

The research showed that to change and improve multilingual education in Ukraine, it is not enough to regard it only based on legislation. In Ukrainian discourse, the law cannot be the only resolution. A more sophisticated approach is needed to solve this problem. There is the urgent need to strengthen the place and the role of minority languages in formal and informal educational and socio-cultural environment.

Zabolotna et al. (2019) consider that there is minority students’ vulnerability to educational failure and language-based pressure on the part of neighbouring countries. Thus, there is a need to develop evidence-informed language policies in Ukraine.

Csernicskó (2017) strongly reinforces the inequities in Ukraine’s education system. He argues that recent in-depth analysis of the results of External Independent Test

affirms the nature of inequity in terms of learning opportunities and outcomes in secondary education. It also specifies the results of preparation for higher education in Ukraine.

Consequently, it is vitally important not only to find the balance but the true relationship between linguistic plurality in Ukrainian education and the European Charter for Regional or Minority Languages (1992).

The European Charter for Regional and Minority Languages (ECRML) was prepared within the framework of the Council of Europe and opened for signature in Strasbourg in 1992. The Charter came into force in 1998 and is aimed at protection and promotion of languages used by traditional minorities.

Hence, there should be a broader platform for discussing the issue of minority language education in Ukraine.

For effective implementation of the Ministry of Education's Roadmap for the implementation of Article 7 of the Law on Education of Ukraine, the following issues should be addressed:

- the thorough analysis and discussion of the experience and best practices of European Union member states in teaching and learning the state and minority languages.
- the development and improvement of curricula and the contextualization of textbooks and teaching materials.
- the proportions of teaching hours and subjects taught in the state and in minority languages in Ukrainian primary and secondary schools.
- the professional training of subject teachers working with pupils belonging to national minorities.

Education in minority languages in Ukraine is the basis for all-round development of the individual in linguistically and culturally diverse modern world, refining student's language knowledge building. Demonstration of student's bilingual/multilingual competence enables them to be better at problem solving, helps enhance student's creativity and critical thinking.

The study also revealed that the use of minority languages was of paramount importance and a salient part of language minority identity. Thus, the national language policy is to be aimed at maintaining and protecting their language rights and have an equal opportunity to get education, to learn and be taught in their mother-tongue language. Another key aspect of multicultural education should not be neglected. The practice and experience of European member countries manifest the necessity to assure the language minority groups of learning and mastering not only their native and foreign languages but the state language as well. It will enlarge their opportunities to enter higher educational institutions in Ukraine as Ukrainian is the language of instruction there.

Conclusion

The paper explored the state language policy implementation in modern education in Ukraine. The findings enriched understanding of the current multilingual situation in Ukraine.

The conducted analysis gave the opportunity to see the profile of multicultural education in Ukraine in a new dimension, its specific contemporary features. It requires the new approaches to teaching young people in relation to multilingual and multicultural, globalizing society.

Deepening and broadening the dialogue about multicultural education with stakeholders at all levels might be an onward movement in developing Ukraine's education paradigm, which lay the ground for alternative teaching strategies, teacher training, curriculum planning, and assessment.

Articulating approaches for enhancing multilingual education in Ukraine, it is essential to underline the close connection between linguistic and human rights. Within the frame of principal common values members of national language minorities have the right to hold on to characteristic cultural identities. Multilingual education involves drawing on language and cultural capital to form positive learning cultures for learners. Teachers' responsibility in multilingual and multicultural education is viewed as participation in promoting and supporting of linguistic rights of national language minorities on a national scale, in coordinating with stakeholders to improve the national language policy and strategy.

Teachers and educators are to be respected and assisted as change agents.

Finally, new dimension of the multilingual education involves the understanding that the linguistic problems of national minorities cannot be solved without a sense of national coherence in addressing the needs of both parties the majority and minority: to manifest and strengthened Ukrainian as the official state language that helps to safeguard the unity of the country, to transfer values and traditions and advocate indigenous and minority languages through education and public engagement. It suggests both eagerness of the majority group to accept linguistic diversity and state strategy to guarantee equal rights for minority language groups.

Linguistic pluralism and cultural diversity should be supported and promoted in policy and law making in Ukrainian social and educational landscape.

Multilingual education should gain the upper hand in modern society.

Education is powerful and life-changing force, and its main mission, priorities and goals are to foster human and linguistic rights, national dignity, respect for cultural diversity, to open new conceptualization of identity and belonging, and shared responsibilities for upbringing the younger generation to be active and effective global citizens, to succeed both professionally and personally in modern quickly changing world.

References

1. Banks, James A. (2019). An Introduction to Multicultural Education James A. Banks University of Washington (6th ed.). <https://www.pearsonhighered.com/assets/preface/0/1/3/4/0134802403.pdf>
2. Byram, Michael. (2008). From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship: Essays and Reflections.
3. Council of Europe European Treaty Series (CETS) 148, Strasbourg 1992.

4. Csernicskó, I. (2017). Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In S. E. Pfenninger & J. Navracsics (Eds.), *Future Research Directions for Applied Linguistics*. (pp. 120-148). Bristol: Multilingual Matters.
5. Goodman B. (2009) The Ecology of Language in Ukraine Bridget Goodman Working Papers in Educational Linguistics 24/2: 19-39. <https://wpel.gse.upenn.edu/sites/default/files/archives/v24/Goodman.pdf>
6. Grigule L. (2018). Multilingual education experiments in post-Soviet space: the case of multilingual education in Ukraine <https://pdfs.semanticscholar.org/1b70/c1283fec57d50acea441daf215047dd95649.pdf>
7. Law of Ukraine “On the Principles of State Language Policy” (2012), <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. Accessed 16 Sept 2014
8. Law of Ukraine ‘On National Minorities’ no. 2494-XII of 25 June 1992. https://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_Minorities_English.htm.
9. Nikolska N., Pershukova O. (2020). Development of multilingual education in Ukraine. https://www.researchgate.net/publication/340180124_Development_of_multilingual_education_in_Ukraine
10. Proceedings of the 2001 All-Ukrainian Census (2001).
11. The Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine (1991). The Verkhovna Rada of Ukraine.
12. The Law on Education (1991). The Verkhovna Rada of Ukraine.
13. Ukrainian Census <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language>
14. UNESCO (2003): Education in a multilingual world. UNESCO Education Position Paper.
15. Zabolotna, O., Shchudlo, S., Medina, T., Panchenko, I., & Kozlov, D. (2019). Teaching Ukrainian as a Non-native Language to National Minorities in Ukraine: Challenges for Evidence-based Educational Policies. *Advanced Education*, 6(11), 60–67. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.164167>

Q&A SESSION AS A TEACHING TOOL FOR STUDENTS' ENGAGEMENT IN THE FLIPPED LEARNING ENVIRONMENT

Klymovych Yuliia

Lecturer

Ivan Franko Zhytomyr State University

At the current stage of educational technologies development there are various approaches to updating and evaluating students' knowledge, but in practice, however, the *question* itself is the main means of assessing students' understanding and stimulating their critical thinking. Logically and consistently formulated questions encourage new insights and lively discussion, help to create a background for effective and exhaustive research. Instead, illogical or too complex questions can cause misunderstandings and decrease in students' motivation for further discussion.

During the traditional lesson the teacher is the "generator" of questions, and students answer them, discuss and, if necessary, formulate clarifying questions. A Q&A session is a mirror opposite approach: the audience (students) ask their own questions that arose during independent studying. Researchers claim that the question asked in the right way already indicates that the student is familiar with the topic and is ready to discuss problematic issues if there are any.

In our research we worked out four stages of flipped learning: "**F**"- **facilitation**, "**L**" - **learning online**, "**I**" - **interaction**, "**P**" - **post-class activities**. [1] Hence, questions at the students' initiative increase the effectiveness of the higher order skills formation, which is the main aim of the **I-STAGE** of flipped learning, and the Q&A session is one of the options for updating self-acquired knowledge. It's well known that flipped learning involves self-mastery of professional knowledge, skills and habits and their further improvement by means of interactive in-class learning. Thus, while studying educational materials at the **L-STAGE** (learning online stage), students formulate their own problematic questions within the topic, which are discussed with peers and the teacher at the interactive stage of flipped learning.

The students' ability to frame problematic questions plays an important role in the effectiveness of this teaching method, and therefore, it is necessary to distinguish between them. A **classification of problematic questions** based on the critical thinking skills structure according to Bloom's Taxonomy is provided below [3]:

- questions that involve recalling and recognizing previously acquired knowledge (*What do you remember about secondary education in the USA?*)
- questions that involve understanding and comprehension of information (*How would you differentiate between Ukrainian and American student?*)
- questions that involve the application of the acquired knowledge in practice (*What actions would you take to pass your GCSE?*)
- questions that involve the interpretation and analysis of information (*What are the pros and cons of public schools in the UK?*)

- questions that involve the developing of criteria and evaluation of information (*What is the most influential university in the USA?*)
- questions that involve the creation of new ideas based on the acquired knowledge (*What would you get from being an exchange student in the USA?*)

It's worth mentioning that the last three types of problematic questions are the most effective for higher order skills formation and their use is preferable during the Q&A sessions. Several options for organizing a question-and-answer session using online tools are considered:

Polling. While completing individual tasks at the L-STAGE, students prepare several questions and place them on the Padlet board (or other online-tool such as Mentimeter, Polleverywhere, etc.). Fellow students have the opportunity to evaluate each other's questions with the help of “likes” (thumbs up), so they choose the most difficult questions with their votes. Before the lesson, the teacher analyzes the students' questions and selects the “top 5” most difficult questions to discuss. Students can comment on the remaining questions online.

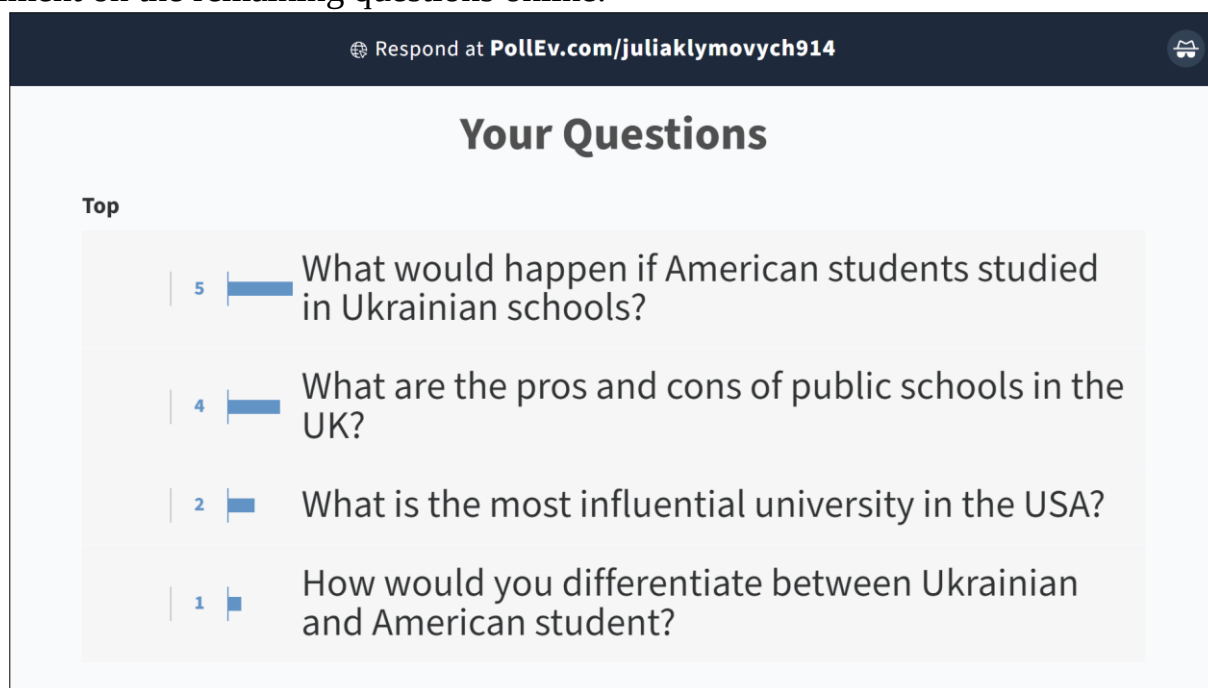

Figure 1. Polling for the most difficult questions.

Level Up! This technique is an expanded version of “Polling”. While working independently, students are asked to prepare one difficult question, one question of medium difficulty and one easy (but important) question, which can be posted on the online board. In the classroom, students initially work with easy questions in pairs, then with questions of medium difficulty – in groups, and finally the most difficult questions are discussed with the whole class.

Personal Q&A. Once a week students are allowed to ask questions they think are “too personal”. They might seem too easy or off-topic, but in fact they influence general understanding of educational concepts. For example, within the topic “Secondary Education in Ukraine” students are often interested in entry requirements for the Master’s degree, but they are afraid to ask the teacher.

Taking everything into account, engaging students in discussion by means of Q&A session increases their engagement with the material and with the instructor himself/herself, assesses the depth of understanding and provides a lead-in to new information.

References:

1. Kalinina L.V., Klymovych Y.Y. Let's Flip: vykorystannia zasobiv perevernutoho navchannia u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh filolohiv [Let's Flip: the usage of flipped learning tools in the process of future philologists' professional competence formation]. Zhytomyr. 2021. 114 p. [in Ukrainian]
2. Chin C. Questioning Students in ways that encourage thinking. *Teaching Science: The Journal of the Australian Science Teachers Association*, 50(4). 2004.
3. Krathwohl D.R. A revision of Bloom's taxonomy: an overview. *Theory Practice*. 41. 2002. p. 212–218.
4. Leeds D. The 7 powers of questions: Secrets to successful communication in life and at work. London: Penguin. 2000. 320 p.
5. Spreyer L. Teaching Is an Art: An A-Z Handbook for Successful Teaching in Middle Schools and High Schools. Palo Alto, CA. 2016. 200 p.

CLOUD-BASED COLLABORATION TOOLS IN THE ESP CLASS

Kornytska Yuliya,

PhD (Education), Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine

Kolisnyk Maryna,

PhD. (Philology),
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine

Recent years have seen a paradigm shift in the way learners and teachers collaborate. Due to the COVID-19 pandemic, online classes have replaced face-to-face ones. Training processes have gone distant, with collaboration tools for distant communication proving to be very handy. It has become crucial to adopt new ways of teaching, learning, and collaborating. Online training is experiencing a meteoric rise and is expected to only continue to gain more and more proliferation over the coming years.

Implementation of various technological solutions in the education process was surging even before the onset of COVID-19. This trend has been gaining increasing popularity in the recent decade and for a vast range of technological solutions, introduced in the education process and claiming their effectiveness, a substantial number of researches have been done to investigate whether the integration of these solutions could facilitate productive learning for students and support for teaching [1-5]. The findings have revealed mostly a significant improvement in students' performance and productivity [3-5; 8].

However, there are still mixed opinions on the implementation of the technologies and online classes. Some researchers and practitioners believe that this sudden shift to online mode and extensive use of digital tools for collaboration may lead to a detrimental impact over time. On the other side, some believe that it will lead to a completely new paradigm of education – a hybrid model with remarkable benefits for all the sides of the educational process [4; 6; 7; 8].

Despite some obvious challenges and disadvantages, online collaboration and interaction offer the learners and teachers a completely new and remarkable experience with great potential to supplement the process and make it richer.

In our practice, we have used a cloud-based collaboration service Padlet as a platform for building and developing a learning network aimed to engage students with their learning by means of collaborations, and sharing information.

Padlet provides a cloud-based software-as-a-service, hosting a real-time collaborative web platform in which users can upload, organize, and share content to

virtual bulletin boards called "padlets". The potential of this tool in education includes collaborative finding, creating and exchanging information and initiating a self-organized collaborative learning process, which has great importance in the current educational context.

Having analyzed recent publications, existing experience and our own practice we are presenting the list of the most productive modes for implementing Padlet (or any other cloud-based collaboration service) in the ESP class:

1. *Course information hub:*

all course information (curriculum, evaluation criteria, rubrics, test schedule, assignments, handout materials, etc.) may be organized in blocks and posted on the board. It allows permanent independent access, so, students can get all necessary information at any time

2. *Course resource repository:*

may be used to publish relevant course resources - texts, audio, and video. A teacher can also offer links to topical articles, news and podcasts. Extra blocks for students will enable them to create a collection of links where they may post, comment, group and classify relevant links.

3. *Students' portfolio:*

to use the service as a student portfolio tool a teacher can create boards for each student and let them post assignments, handy findings (articles, links, posters, infographics), presentations and projects on it. A teacher can use the options "rate" or "comment" on each one and give meaningful and personalized feedback.

4. *Collaboration activities platform:*

a range of service-based activities may be implemented in the regular training process: brainstorming on a topic, statement, project or idea; live question bank; "thinking" maps; classroom communication; discussions; making class newsletters etc.

The analyses of the obtained results of the students' survey conducted after including Padlet-based activities in regular online classes revealed that students appreciated the opportunity to acquire new learning experiences and positively evaluated it. Therefore, we can conclude that cloud-based collaboration services have a great potential to complement the training process engaging students in content across the curriculum and being a time- and cost-saving option for a teacher to manage the process. However, implementing this solution requires not only careful planning, but also monitoring the students' feedback since it also affects the process and its productivity.

References:

1. Assapari, M. M., Martha, I. N., Utama, I. M., & Artini, L. P. (2019). Developing EFL learning materials for adult learners: A Case in Indonesia. *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 5(3), 32-42. <https://doi.org/10.21744/ijllc.v5n3.629>
2. Bower. M. (2015). A typology of Web 2.0 learning technologies. EDUCAUSE Digital Library, Retrieved June 2015, from <http://www.educause.edu/library/resources/typology-web-20-learning-technologies>.

3. Boyd, D. (2007). The significance of social software. In T. N. B. J. Schmidt (Ed.), *Blogtalks, Reloaded: Social Software Research & Cases*. pp. 15-30. Norderstedt: Books on Demand.
4. Fuchs, B. (2014). The writing is on the wall: using Padlet for whole-class engagement. *LOEX Quarterly* 40(4), 7-9. Retrieved from http://uknowledge.uky.edu/libraries_facpub/240
5. Indrasari, N. (2016). English for Specific Purposes: A Need Analysis at The Second Semester of Physics Education Students of IAIN Raden Intan Lampung in The Academic Year of 2015/2016. *English Education: Jurnal Tadris Bahasa Inggris*, 9(1), 161-172.
6. Sailer, M., Stadler, M., Schultz-Pernice, F., Franke, U., Schöffmann, C., Paniotova, V., ... & Fischer, F. (2021). Technology-related teaching skills and attitudes: Validation of a scenario-based self-assessment instrument for teachers. *Computers in Human Behavior*, 115, 106625.
7. Sun, M., Wang, M., Wegerif, R., and Peng, J. (2022). How do students generate ideas together in scientific creativity tasks through computer-based mind mapping? *Comp. Edu.* 176:104359. doi: 10.1016/j.compedu.2021.104359
8. Tyrou, I. (2021). Online collaborative written activities in L2 for the teaching of language and culture. *European journal of foreign. Lang. Teach.* 5, 34–59. doi: 10.46827/ejfl.v5i4.3744

APPLYING VARIOUS TYPES OF TESTS IN THE TEACHING OF ENGLISH TO 6TH GRADE STUDENTS

Meirbekov Akylbek Kairatbekovich

PhD., acting associate professor of
International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yassawi
(Kazakhstan, Turkistan),
<https://orcid.org/0000-0002-9439-0614>

Abstract. One of the modern types of control is testing. The ancestors of foreign language tests are American test-takers. Nowadays, there is a constant use of this type of checking work as a control. If we talk about the discipline of «Foreign Language» note, skills and abilities are the main component of learning, not knowledge. This is something that can be detected in tests. Thus, the history of the emergence and development of tests shows that this method of implementation has become an important method of assessment. With the help of this method, the results of the educational process can be measured, processed and interpreted in a very objective and reliable way, and the performance of specific psychological qualities, characteristics and states of individuals can be diagnosed and their level of development measured. Today there is a large variety of tests, but a unified system of classification of tests to date pedagogical science has not yet developed. After all, test methods are not meant to replace the teacher and his personal experience, but rather to help him by freeing him from his routine work. The specific content of a foreign language as a school subject should necessarily reflect the control of different types of examinations. The subject of the research is testing as a means of controlling the skill of introductory reading. In this review article, the purpose is to develop methods of applying different types of tests in teaching English to 6th grade students as one of the effective means of controlling the lesson.

Keywords: tests, English, control, students, correction, content.

Introduction. Modification and evaluation are used, on the one hand, as one of the tasks of control and, on the other hand, as an incidental method of control. Testing corresponds to the complex task of controlling the quality of assimilation. The control of language skills and competences aims to determine the level of competence formation of all students in the class, to identify the nature of the process, to diagnose the difficulties encountered by students in the acquisition of language materials and in the acquisition of language skills and competences, and to check the effectiveness of learning methods and approaches.

P. Cunningham also considers control a related method that includes correction and assessment. She attributes a special role to control in skill training because it is at this stage that skills are formed, so the student must perform actions with the learning material correctly [1]. Mistakes should be prevented and corrected as they occur. According to A.L. Duckworth, the most economical form of control is tests [2]. They

can be used to quickly check how each student knows the instructional material and how he or she can use it.

The concepts of «test» and «testing» remain controversial today. B.K. Hamre understands under the traditional test a standardized method of diagnosing the level and structure of preparedness [3]. In such a test, all test takers answer the same tasks, at the same time, under the same conditions, and with the same rules for evaluating answers.

Literary review: In the methodology of teaching English there is not yet a consensus on the issue of testing students. For example, A. Hughes singles out the testing method as an accompanying one. In her opinion, the test, as a rule, is aimed at checking the assimilation, correction and evaluation of students' actions [4]. Having analyzed the opinions of scientists on the concept of «control» and «test», we can conclude that the view on this issue is ambiguous. The methodological basis of the study was the work of M. Canale, M. Swain, C.R. Hancock, E. Shohamy, K.M. Bailey, J.D. Brown, G.P. Wiggins, J.C. Alderson, L.F. Bachman, T.N. Dao. The basis of the study is the students of the 6th grade.

The main part. Testing and learning are inseparable in the educational process, only in time learning is ahead, but testing is also learning. The literature identifies the following functions of control:

- control-corrective;
- control and preventive;
- control and stimulating;
- control and generalizing.

The first function is to determine the level of mastery (strong, average or weak) of a given group of students and to improve their mastery through new materials, knowledge, skills and competencies. Improving the method of correction in the sense of adapting it to the characteristics of the class by adjusting the learning level of certain types of language activities to the characteristics of high school students. Systematic observation of groups in the class by the teacher over several years occupies an important place.

These observations help the teacher to understand the learning progress in certain content, the mastery of certain skills, or the general trend in certain skills in a particular class. Pre-emptive testing allows teachers to focus students' attention on what material is being tested, what skills and abilities are being tested, what the teacher is paying attention to, how well students are preparing for the test, and how well they are mastering the material. This allows them to identify problems in absorbing material or certain language phenomena that can then be remediated in a timely manner. Controlled stimulus testing is preparation for test papers, usually to verify possession of specific material that has been passed. It is private in nature. The control test is designed to show the degree of possession of skills and competencies in a part of the course (subject, quarter, semester or end of the year). This test is general and comprehensive.

Through testing, the state of the trainee at a particular time can be assessed. The trainee is usually represented as a controlled system that is moved from one state to another by a control system (the teacher). In order to move a controlled system from

one state to another, appropriate information is required, and the arrival of this information is referred to as «feedback» in cybernetics. During the test, the teacher has the opportunity to collect this information. For this reason, the main function of control can be called «feedback function». This function has a special role in education. Without it, it would be impossible to effectively control the learning process, take meaningful action, apply personalized methods, support students, or evaluate the effectiveness of methods, techniques, and teaching aids. It should also be remembered that students who are furthest behind need to be especially prepared for exams, tests, and controlled work. All students will do the exercises before the teacher (or at least pretend to). They will do better homework for the written exams that are controlled. In other words, the presence and expectation of control stimulate students' work and motivate them to further learning. Thus, another function of control on a test is the stimulus function. This function is strongly related to assessment, but it is not just about control. However, there are numerous opportunities to talk about the stimulus function of control itself rather than the stimulus function of reinforcement (assessment). Depending on the role that the test plays in this process, it can be divided into the following types:

- preparatory (propaedeutic) control is used to obtain information about the initial level of the student's cognitive activity (e.g., entrance exams). Entrance examinations are a type of control that includes not only knowledge and skills in a particular subject, but also general indicators of the student's psychological and personal development (the same type of control may precede the study of a single subject, topic, or course). The input control determines the level of knowledge and skills, as well as the adaptation of the curriculum for learning English;

- the stream control fulfills a systematic control and compensation testing function. The control test fulfills a feedback function. The number of control activities in current control should be 6-8 times per year. This is the most frequent type of control;

- intermediate controls (regular controls) are used at the end of each phase of training to check mastery of the material (no more than twice per semester). This provides information about the student's overall progress in grade 6;

- the topic check is designed to verify that students have internalized and mastered the relevant skills and competencies after the last lesson on that topic;

- the final check helps assess the learning outcomes achieved at the end of the course and facilitates the systematization and integration of the subject-specific material;

- residual knowledge management (residual) refers to the level of knowledge and skills that a student has developed and consolidated after studying a specific topic over a period of time [5].

An important condition for any type of test is the objectivity of the results, so that an accurate assessment can be made and suggestions for changing the pedagogical discourse activities of students and the methodological activities of teachers can be identified.

When describing the subject «English», it should be noted that the main component of the educational content is not knowledge, but skills and competencies. The teaching methods used to reinforce their education are the main focus. If students do not know

if they are doing the right thing, they cannot successfully develop their skills (and thus their competencies). Without this external information, students must rely on evaluating their own behavior, which can lead to mistakes and the development of incorrect skills for year 6 students. As students develop their oral and written skills, teachers must evaluate their behavior. Assessing student behavior results in reinforcement. However, reinforcement does not occur without observing student behavior and seeing the consequences of their actions. Moreover, proper assessment requires skillful observation, which is a form of control. For this reason, the following rules and requirements must be strictly adhered to when administering tests:

- tests must be administered on a regular basis;
- tests should cover a maximum number of students per unit of time. This should not take a lot of time in every case;
- the amount of material monitored should be small but representative so that you can assess whether students have learned and mastered the material and whether they have acquired the required skills and competencies;
- because learning and testing are organically linked, tests should be based on the specific goals of English instruction [6].

Tests are sometimes interpreted broadly to include all of the above, such as simple quizzes, checks or exercises, or the checking process itself. Tests can reveal the depth of a student's knowledge in a relatively short time. All activities are composed of three parts:

- try it out;
- perform;
- control.

The advantages of test control lie in the following positions:

- it eliminates complex thought processes due to individual cognitive styles and strategies;
- short test intervals;
- personality type considerations: extroverted, introverted, sensory, intuitive, thinking, emotional, organized, spontaneous;
- flexibility;
- classification of knowledge gaps;
- accuracy of assessment.

The content of the test is subjected to a clear planning process. This is a very labor-intensive process. Specific steps are included in this difficult process, as well as clear guidelines (different levels of difficulty, types, percentages). The format of the order should be standardized. There are specific assessment criteria. Teachers need to take an observer rather than an administrator role in the classroom and teach grade 6 students to learn independently without the teacher's help and to recognize and explore the individual learning paths of each student in the learning process. All of this can be accomplished with the help of tests. However, the main purpose of tests is to diagnose problems at any stage of the learning process. Tests are not only used to manage and evaluate knowledge and skills, but also help students to control themselves, and it is very important that students work independently and individually. There are always a number of features of an analytical test in English. The most important of them are:

- validity;
- reliability;
- cost-effectiveness;
- veracity.

Validity is the suitability and significance of test results for the purpose of the test. The ability of a test to fulfill the purpose for which it is measured. A measure of what the test is intended to measure. Reliability is a measure of the degree of consistency and stability of test results. There are procedures for evaluating the reliability of a test. Such tests allow teachers to obtain the most consistent results. Test cost-effectiveness is the ability to develop, administer, analyze, and process a given test with a minimum of time and effort to obtain the maximum amount of reliable and accurate information about test takers. Test veracity (also called veracity) is achieved by selecting text data and creating test scenarios that approximate real communication situations [7].

We know many types of test control. By test and understand some types and types of tasks. The main and most important difference between a test and a traditional test work is that it always involves measurement. More objectivity has a score, put on the test. Assessment also has independence from the possible subjectivity of the teacher. The main and distinctive feature of the test compiled for students in grades 6-9 is objectivity, guaranteed by measurement. Supply and provide quantitative information - this is its main function. When testing, it is important to formulate the problem and correctly describe the activities to be performed. A reliable test should exclude the randomness of a certain result. Testing is not just a list of tasks, it is a whole science. The purpose of test control in ELT is to determine:

- the level of excellence in a particular activity;
- competence in a particular activity;
- the difficulties in accomplishing this or that activity and the possible methods and techniques to overcome them.

This first group of tests is most often encountered by teachers in practice. This type of test can be used to measure general skills and the achievement of certain levels of competence in mastering a particular English curriculum. The test is used to manipulate lexical units and grammatical forms in the mind and understanding of other foreign language learners. Tests are widely used in teachers' work because they provide clear direction for students' thinking activities and teach them to modify the process of using perceptual information. Constant testing helps students actively participate in class and feel responsible for completing their studies. For this reason, tests are necessary in the English classroom. Test results are evaluated by the teacher as an indicator of the student's level of knowledge and as a self-assessment of the teacher's work. The test is administered 10 to 15 minutes before the end of class.

K.M. Bailey is one of the methodologists who gives testing a significant role in teaching. Her textbook «Language testing courses» is divided into chapters, at the end of each of them in addition to «phonetic support» there is «grammar support», in which students' knowledge of grammatical material is repeated, reinforced and generalized. On this basis, we can say that K.M. Bailey places great importance on the grammatical aspect of language, giving space at the end of each cycle for a «grammar and phonetic test» aimed at testing grammatical skills and abilities [8]. At the end of the test a scale

is given, using which the student marks himself, objectively assessing his results, which in turn promotes independence and independence of judgement and motivates further learning activities. For theory buffs, there is a «revision» section at the end of the textbook, where grammatical material is summarized, as well as punctuation, American and British variants of words, national words, and ways of word formation. In addition, the textbook has a place for the keys, which also contributes to self-checking, but at the same time increases the likelihood of cheating. The current test is differentiated by several levels and has nothing to do with teaching methods or teachers. Students are also tested in all four activities:

- reading;
- listening;
- speaking;
- writing.

When classifying tests, it is also important to consider what the test is intended to accomplish and the effort required to accomplish it. So let's classify the tests. First, there are four groups of tests for each type of language activity: reading, writing, speaking, and listening. Vocabulary and grammar tests can be grouped into a separate group called «vocabulary-grammar». In this article, we will not attempt a complete and comprehensive classification of the available tests, but will take a closer look at each group of tests. In the first group we distinguish between vocabulary and grammar tests

1. The vocabulary test checks spelling, word formation and discrimination of words with similar meaning and spelling (homophones and homographs). For example, the verbs «do», «make» and «lie».

2. The grammar test assesses the ability to use various grammatical phenomena:

- the use of English tenses in the active and passive voice;
- the coordination of tenses;
- the use of impersonal verb forms, gerunds, infinitives and participles;
- the use of modal verbs;
- the use of the infinitive subjunctive construction;
- the use of comparative classes of adjectives and adverbs;
- the use of articles, prepositions, and pronouns.

In this type of test, the task options are as follows:

- choose the correct answer (multiple choices are possible);
- form the given words correctly;
- rephrase, form and complete sentences;
- correcting mistakes;
- combining two parts of a sentence into one, for example [9].

The use of language tests to control individual parts, i.e. specific components, makes it possible to determine the degree of mastery of these aspects of the language by performing the same type of task. Indicators of the formation of communicative competence of students are, of course, their knowledge of English vocabulary and grammar, as well as their practical use in everyday life and at work. The introduction of a pedagogically controlled testing system into the learning process requires the creation of appropriate teaching conditions, a friendly psychological environment and the establishment of trusting relationships. The peculiarity of such tests is that they

allow monitoring the process of formation of competencies and skills and adjustments by the teacher. When conducting test tasks of different complexity, which require active cognitive activity, attention should be paid to the personal characteristics of students.

Results and discussion. Often single lexical and grammatical tests are compiled to check skills in all the above-mentioned topics. Such tests can be found in entrance exams, in centralized testing, in olympiads, as well as in checking the mastery of material learned over a long period. In the process of school education are usually used separately lexical and grammatical tests, tied to the studied topics. In the second group there is also a written exam. The written exam tests the ability to express oneself in a foreign language, to work with documents, to extract information from tables, diagrams and drawings and to reproduce them in writing. The written exam includes the following elements:

- when completing forms, your ability to summarize information of a personal or business nature is tested;
- describing tables and charts will test your ability to comprehend, organize, and concisely reproduce the logical sequence of information received and your ability to use figures of speech;
- writing personal letters and business correspondence requires knowledge of business ethics, generally accepted communication norms, and relevant vocabulary, i.e., knowledge of etiquette;
- dictations in 6th grade students test their understanding of foreign speech by ear, knowledge of vocabulary, spelling, and grammar;
- ability to write and quickly correlate the sound and graphic image of a word;
- writing a short essay, an essay on a given topic, checks the ability to state their own thoughts and draw conclusions.

Important features of this type of work are adherence to the logical order of statements and paragraphs, the ability to relate and contrast facts, and the use of conjunctions (but, so, otherwise, summarize, etc.). In the third group, a test on reading may be administered. Reading tests the extent to which a text has been understood and the information it contains has been absorbed. There are two common types of tests here: missing text and different task text [10]. Missing tests the ability to reconstruct lost semantic connections based on context. Here, small texts containing the missing words are provided and candidates have to insert these texts themselves and rely on their meaning. This type of task is common in tests designed for intensive exams. They are also given extensive texts with missing sentences, usually after the text, and are supposed to arrange them according to the content. Task texts (group 2) are usually popular science or sociocultural in nature and are aimed at a broad audience. Newspaper and magazine articles are preferred; excerpts from novels are used less frequently. In recent years, the nature of text work has changed. In the past, the text was selected after reading and the work was done from memory. The children have to answer questions, choose the correct answer from a set of answers, and decide whether the statements in the text are true or false. The text has now been placed in the hands of the students. The tasks are given at the same time as the text, and students must refer to the information as they work through the task, i.e., they must read exploratively. The

tasks themselves have also increased in scope and complexity. In addition to the above tasks, the following tasks are also possible:

- selecting the correct translation or definition;
- put in the correct words;
- identify who or what a sentence refers to in a text;
- determine the relationship between events and phenomena mentioned in a text;
- choose titles for different parts of a text;
- create diagrams;
- reconstruct a sequence of events or steps in a process;
- check if the proposed statement is consistent with the content of the text and the author's point of view;
- search for specific information (dates, names, events, etc.);
- identify the main points of a text;
- explain details about equipment and how it works in a technical book;
- construct sentences;
- fill in tables, forms, and diagrams;
- classify phenomena and events [11].

The fourth group is a listening test. Listening tests the level of understanding and assimilation of linguistic information. Listening is a very difficult task and requires a high level of attention and concentration. In the past, it was suggested that listening comprehension tasks should be solved by listening to a text and then memorizing it, just like reading a text. In many cases, the text was swiped twice before the students were given a sample task. Now the listening test changed as well. Students did their work while listening. This means that the listening test is as close as possible to the natural environment [12]. After all, in normal life, when we listen to people, we need to observe and at the same time have the opportunity to react immediately. In hearing tests, you can do this under the same conditions: listen, observe, and respond at the same time. In addition, modern tests offer both conversations and monologues.

Such tests may include noise accompaniment, various dialects, and idiomatic expressions. The tasks in such tests are manifold. Usually a short time is offered before listening to the test to familiarize yourself with the task and the requirements for completing it. Sometimes a sample answer is given. The answers are usually written in short form. Listening assignments can be such as:

- filling in tables;
- locating on a map or diagram;
- multiple choice;
- matching phrases or parts of sentences;
- substituting words, numerical values;
- answering questions;
- completing a diagram, chart, form;
- composing sentences;
- conclusion of the main idea and other types of work [13].

The listening test assesses the ability to extract specific factual information from what you hear, identify the speaker, and recognize connections between ideas and

given information, such as cause and effect, sequence of events, and comparisons. You will also be tested in the following areas:

- following oral directions;
- identifying names, dates, and times;
- recognizing whether the speaker is stating a fact, hypothesis, or opinion;
- drawing conclusions and summarizing.

Group 5 may include oral communication tests for grade 6 students. These tests are used to test students' communication skills, such as.

- vocabulary acquisition;
- the ability to express opinions, make evaluations, and summarize;
- drawing conclusions and asking questions;
- answering questions and responding to explanations and comments;
- interpreting and locating objects.

These tests also test pronunciation of words and the ability to speak grammatically correctly. There are many forms of oral speech, it can be:

1. Be simple: a description of a picture, a description of a topic, etc. It should not be too long. What is tested here is the ability to condense and convey the necessary information, the correctness and logic of speech registration, the use of linguistic units, etc.

2. Conversational Voice: dialogue - asking questions, requesting information, giving direction, discussing events, literature, movies, etc. Here you are expected to respond quickly and understand what your conversation partner is saying [14].

The tasks in this test usually require you to be able to reproduce natural situations, draw conclusions, generalize, and talk about common global topics. You must be able to personally evaluate the facts and phenomena discussed, using vocabulary based on your personal values. Logical and coherent statements and the ability to discuss, explain and expound are also welcome here.

In another group 6, you can take thematic tests on culture, socio-culture, history, geography, politics and economy of the country or countries of the studied language. Psychological tests, tests of a scientific nature, etc. can also be included in this section. These tests are used in schools for Olympiads, tests, various competitions and in learning foreign languages. They help maintain interdisciplinary connections, improve students' cognitive abilities, and increase their interest in foreign language learning. In recent years, the latest computer technology has been used in testing. These tests require students to know how to use a computer and to be computer literate. Unfortunately, not all secondary schools have the opportunity to prepare for computer-based tests, and few teachers are adequately prepared. However, such tests could have a future.

Conclusion. Thus, summing up, we can conclude that tests are of great importance in learning English at the stage of consolidation and control of grammatical knowledge, skills and abilities. In recent years, interest in testing as an effective method of verification, which can be successfully applied in schools for training, interim, final control is steadily growing.

In this article we have considered the psychological and pedagogical foundations of testing, expediency of using this method of checking at the initial stage of mastering a foreign language, identified the types, structure, features, functions of tests, and also analyzed the difficulties that may arise during the development and use of tests and outlined ways to eliminate them. For the fullest disclosure of the topic it seemed appropriate to consider testing not only from the pedagogical point of view, but also from a psychological point of view, because testing is, above all, a psychodiagnostic procedure and in psychology experimental psychologists have long understood and appreciated all the advantages and importance of this method of research. Having studied and analyzed the methodological literature of several authors, their educational and methodological sets, we had the opportunity to clearly see and appreciate the degree of importance of testing in their eyes. Thus, testing should be given quite serious attention in the planning of teaching material and in the process of learning English at the secondary school.

The work was carried out with the financial support of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan in the framework of the scientific project AP08052329

References:

1. Cunningham P., Allington R. (2003). Classrooms that work: they can all read and write. Columbus, OH: Allyn & Bacon.
2. Duckworth A.L., Quinn P.D., Tsukayama E. (2012) What no child left behind leaves behind: the roles of IQ and self-control in predicting standardized achievement test scores and report card grades. *Journal of Educational Psychology*, 104(2), 439-451.
3. Hamre B.K., Pianta R.C., Downer J.T. (2013) Teaching through interactions: testing a developmental framework of teacher effectiveness in over 4,000 classrooms. *The Elementary School Journal*, 113(4), 461-487.
4. Hughes A. (1989). *Testing for Language*. New York: Cambridge University Press
5. Canale M., Swain M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second-language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 2(1), 1-47.
6. Hancock C.R. (1994). *Teaching, testing, and assessment: making the connection*. IL: National Textbook Company.
7. Shohamy E. (2001). *The power of tests: a critical perspective on the uses of language tests*. UK: Pearson Education.
8. Bailey K.M., Brown J.D. (1996). *Language testing courses: what are they*. UK: Multilingual Matters.
9. Wiggins G.P. (1992). Creating tests worth taking. *Educational leadership*, 49(8), 26-33.
10. Cheng L. (2008). The key to success: English language testing. *Language Testing*, 25(1), 15-37.
11. Alderson J.C., Clapham C. (1995). *Language test construction and evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Bachman L.F. (1990). *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press.

13. Dao T.N. (2014). Using internet resources for extensive reading in an EFL context. Hawaii Pacific University TESOL Working Paper Series, 12, 72-95.
14. Bachman L.F. (2000). Modern language testing at the turn of the century: Assuring that what we count counts. *Language Testing*, 17(1), 1-42.

COLLAGES WHEN TEACHING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION TO FUTURE SEAFARERS

Romanovska Olha

Senior Lecturer

Danube Institute of National University "Odessa Maritime Academy"

Recently, methodologists have recognized that it is impossible to teach a foreign language without a linguo-socio-cultural component. This is especially true for future sailors, as they deal with representatives of different nationalities.

The methodological works emphasize the importance of teaching a foreign language as a component of culture and recognize the onset of a new stage in the development of this problem, characterized by increased needs of the educational process and a deeper understanding of the relationship between language and culture, which is manifested in the teaching of a foreign language through the use of linguocultural dictionaries, reference books, new technologies (video, multimedia, internet).

Realities are understood as the names of objects and phenomena inherent only to a given people, therefore the words denoting them do not have equivalents in the compared language, hence their name - non-equivalent vocabulary.

One cannot but agree with Tarnopolsky O.B. and Dimova L.S. that native speakers willingly forgive pronunciation, grammatical or lexical mistakes of a foreign interlocutor (in the worst case, they cause a slight smile), but they react very painfully to a violation of the speech and behavioral etiquette adopted by this linguistic community [1 – 29].

Teaching background vocabulary and concepts-realities, including non-equivalent lexical units, abbreviations, names of events in the social and cultural life of the country, names of historical figures, requires the search for appropriate effective forms of work.

Along with the creation of linguo-cultural dictionaries and reference books, we consider such a form of work as collage and collage technique, or "associative schemes", to be effective in teaching background knowledge.

Collage is a technical technique in the visual arts, gluing onto a base materials that differ from it in color and texture; it is used mainly in graphics for the sake of greater emotional sharpness of the work, the unexpectedness of the combination of dissimilar materials.

As a formal experiment, collage was introduced by the Cubists, Futurists and Dadaists, who glued scraps of newspapers, photographs, wallpaper, pieces of fabric, wood chips, etc. to the canvas.

Collage has also become widespread in music, where it is understood as the use of fragments of works by other composers that differ in style in composition. For example, D.D. Shostakovich included the theme of the sonata by F.J. Haydn.

Currently, collage is also used in the methodology of teaching foreign languages as an associative build-up of the lexical-semantic background of the key concept-reality.

For the first time, this technique was used in a foreign methodology for teaching foreign languages by the German scientist B.-D. Müller, and later - when teaching a language as a foreign language M.A. Nefyodova, N.P. Grachyova, V.S. Krasilnikova, T.N. Chainikova.

B.-D. Müller interprets collage "as a learning process, as the construction of the social meaning of a concept with the help of very different, relevant information that comes to the student's disposal during uncontrolled language acquisition" [2, 5-15].

The German methodologist sees the purpose of using the collage technique in facilitating the teaching of regional studies and considers collage also as a way of working in the independent study of regional content at the level of knowledge and behavior. The author offers an original classification of types of collages.

At the same time, the collage is a kind of plan for mastering the content of the key reality, acts as a stimulus for further speech activity with a schematically given logical sequence of the statement.

References:

1. Tarnopolsky O.B., Dimova L.S. Teaching the etiquette of foreign language everyday pedagogical and business communication in a language university: a preface to the study // Foreign Languages. - K, - 1999. - No. 1.
2. Muller B.-D. Begriffe und Bilder. Bedeutungscollagen zur Landeskunde // Zielsprache Deutsch. – 1983. - №2.

DYSLEXIA AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND TOOLS TO HELP DYSLEXIC STUDENTS LEARN A FOREIGN LANGUAGE

Voloboieva Anna
Lecturer
Alfred Nobel University

Volobuieva Polina
Senior Lecturer
Alfred Nobel University

10-15% of the population suffers from dyslexia. Dyslexic students are frequently exempted from learning extra languages or perform poorly in foreign language lessons. Dyslexia is a language-based learning disability that affects one out of every five persons on the planet, making it one of the most frequent. Because dyslexia is a language-based disorder, it will have an impact on a student's academic achievement in most areas, but none more so than language subjects such as their first or second language. Although dyslexia is not a curable disease, most dyslexic students will work with a special-education teacher in their native language to develop methods for academic success. [4].

In 1968, the World Federation of Neurology published one of the earliest working definitions of dyslexia. "A problem in children who, despite conventional classroom experience, fail to develop language abilities of reading, writing, and spelling commensurate with their intellectual potential," they characterized dyslexia as. Since 1968, dyslexia research has advanced significantly, and we now have a greater grasp of the disorder, its symptoms, and its causes. [3].

Dyslexia is a problem with language processing. This means that the dyslexic will struggle with one or more components of language processing. To comprehend what this entails for dyslexics, it is necessary to first comprehend the complicated system known as language. "Phonology is the system that maps speech sounds on to meanings, and meanings are part of the semantic system," Margaret J. Snowling explains language as the interaction of four subsystems. Pragmatics is concerned with language use, while grammar is concerned with syntax and morphology (the way words and word pieces are used to convey different meanings) In order to read, write, and speak, using ones language, these four subsystems must be working in unison. If they are not, for whatever reason, one's ability to write, read and speak will be affected; as seen in the case of dyslexic people. [2].

Of course, it's difficult to say why one dyslexic student may find a subject more difficult than another because each dyslexic has different strengths and weaknesses, but it's safe to say that dyslexics have difficulty learning a FL for two main reasons: 1) the disability itself; and 2) the nature of the disability. 2) how FL are typically taught in schools. [1].

Many strategies and programs for teaching dyslexic students have been developed since the early 1920s, when Samuel Torrey Orton, one of the most significant researchers of dyslexia and the first to examine dyslexia from an educational perspective, was born. Orton-Gillingham Approach, Alphabetic Phonics, Slingerland Approach, The Wilson Program, Hickey Program, and Shelton Program are some of the most well-known programs. What strategy to employ and how to utilize it is a highly discussed topic, as one method may be ideal for one dyslexic learner but useless for another. The above-mentioned strategies are aimed at assisting dyslexic students in improving their native language skills. [5].

Orton–Gillingham is a reading instruction method that was created to assist problem readers. It's a method of organised literacy instruction. It established the concept of breaking reading and spelling down into simpler abilities involving letters and sounds, which could then be built upon over time. Orton–Gillingham principles are used in many reading programs. It also pioneered the multimodal approach to reading instruction, which is now a standard component of successful literacy programs. This means that teachers combine sight, hearing, touch, and movement to help kids relate letters and words to language. The first step is for students to be assessed by an Orton–Gillingham professional or teacher. This diagram depicts the students' reading abilities as well as their areas of strength and weakness. The students are then divided into small groups for teaching. Teachers teach skills in a certain order based on how people develop language naturally. Before moving on, students must master each skill. If a student is unsure about a skill, the instructor will re-teach it. The goal is for students to be able to decode words independently using the abilities they've acquired. [7,10].

A language teacher should always adapt his or her approach to teaching dyslexic students to the individual's personality. The strategies listed below may assist a learner in acquiring a foreign language: [8].

- Getting to know the language's sounds. Listening to the sounds and putting them into practice. A teacher should assist students in practicing listening to and pronouncing pairs of words that differ only in one sound;
- Using flash cards to aid language retention. To correlate a word with a visual image or color, add photos, color, and draw shapes around it;
- Using color to code grammar, such as distinguishing between masculine and feminine nouns or representing distinct parts of speech with different colors;
- To aid in word order recall, write the words on card, split the card into independent phrases, mix them up, and practice putting them back together;
- Making use of multi-sensory learning to recall vocabulary: reading, writing, speaking, and listening;
- Produce videos or animations in a foreign language.

There are numerous user-friendly and entertaining online platforms available to assist English learners in improving their language skills. However, there is one instrument in particular that should be considered while working with dyslexic pupils. Immersive Reader is a free tool that uses proven ways to help people of all ages and abilities improve their reading and writing skills. Immersive Reader can help English

language learners enhance their reading comprehension and fluency. It can help emerging readers gain confidence as they learn to read at higher levels, as well as provide text decoding solutions for children with learning disabilities like dyslexia. It's available in OneNote, Word, and the Outlook web version. It's also available for iOS in Office Lens. [6].

Immersive Reader offers the following to a teacher or learner:

- Splitting words into syllables;
- Changing font size, text spacing, and background color;
- Emphasize verbs, nouns, adjectives, and subclauses.
- Choosing between two fonts that are optimal for reading;
- Reading the material aloud and varying the reading pace;

To summarize, the phonological-orthographic approach for teaching dyslexic students English as a foreign language is a step forward that should be incorporated into the current educational system. All areas of language acquisition, from speaking and hearing to writing, grammar, syntax, and comprehension, should be supported for students. The fundamental source of students' difficulty, however, is a lack of phonemic awareness. As a result of this deficiency, dyslexic students experience words as opaque and impenetrable units that constitute an insurmountable barrier to conquer.

According to the findings of the study, the following strategies proved to be the most common: allow your students to complete tasks using a computer while listening to audiobooks during reading comprehension activities. Make eye contact with dyslexic students during class to see if they have understood something, use videos, images, and music to teach new vocabulary words and verb conjugations, have dyslexic students work with non-dyslexic students so that they can contribute but not write, practice vocabulary words by writing the word several times, copy information and words directly from the textbook Make PowerPoint presentations for students to view in class and at home, eliminating the need for them to take notes.

Microsoft's Immersive Reader, which is included in Microsoft's products and services and available on other platforms, provides school systems and parents with the help they need for students with dyslexia without the expenditures associated with traditional techniques. According to the research, it is not widely explored in Ukraine, therefore it would most likely assist teachers who work with dyslexic students in easing and differing the language perception process. For inclusive students, this technology will make studying more interactive in the long run.

References:

1. Schneider, E. Dyslexia and foreign language learning. The Routledge Companion to Dyslexia. NY: Routledge. 2015, pg. 297.
2. Snowling, M. J., & Hayiou-Thomas, M. E. The Dyslexia Spectrum: Continuities Between Reading, Speech, and Language Impairments. Topics in Language Disorders, 2006, pg. 110–126.
3. Ziegler Johannes C., Perry Conrad, Ma-Wyatt Anna, Ladner Diana. Developmental dyslexia in different languages: Language-specific or universal? / Johannes C. Ziegler, Conrad Perry, Anna MaWyatt, Diana Ladner. – Netherlands, 2003, pg. 26.

4. Lancaster University online course. URL:
<https://www.futurelearn.com/courses/dyslexia>
5. Lina Knudsen, Dyslexia and Foreign Language Learning, 2012, Malmö Universität. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1498521/FULLTEXT01.pdf>
6. Microsoft Immersive Reader. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/education/products/learning-tools>
7. Orton–Gillingham approach. URL:
<https://www.understood.org/en/articles/orton-gillingham-what-you-need-to-know>
8. Pearson, Teaching strategies. URL: <https://www.english.com/blog/teaching-english-from-home-try-these-5-fun-online-platforms/>
9. Sara Dalla Libera, Dyslexia and learning English as a foreign language: the phonological/orthographic teaching through the multisensory method. 2014, Ca' Foscari University of Venice. URL:
http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/7457/809144_1174726.pdf?sequence=2
10. What is Orton–Gillingham? URL:
<https://www.understood.org/en/articles/orton-gillingham-what-you-need-to-know>

FORMING OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING

Yaroshchuk Kateryna

Ph.D., Candidate of pedagogical sciences

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

Educational and Scientific Institute of Vocational Education and Technologies

In the context of European values, higher education requires a significant reorientation of society and, above all, in the training of future teachers, which involves teachers in their professional activities, taking into account the principles of tolerance, respect for individual characteristics, non-discrimination and impartiality. In addition, ethical relationships between people are generally the basis for the development of a democratic society. After all, the subject of study of culture and ethics is morality – one of the forms of social consciousness as a system of principles, norms, assessments, rules, requirements, acting as spiritual and cultural mechanisms for regulating human behavior [2].

Note that the culturological paradigm is based on the provisions that the educational system does not reflect the structure of social production, and the space of culture in accordance with its content and forms. Professional and ethical competence is an important component readiness of future specialists for professional activity. Professional culture involves the formation of future professionals is not a pragmatic interest in broad education, and the ability to independently develop values, creative activity, the dominant components of which are professionalism, high morality, spiritual culture [1].

In turn, professional ethics is a set of principles, norms and rules that regulate the behavior of certain professions on the basis of universal moral values, taking into account the specifics of a particular professional activity [3].

We believe that the task of forming the correct ethical thinking of the future teacher of vocational education should include studying ways to eliminate adverse factors, conflict situations that may arise in the professional process, prevent formal application of knowledge by teachers, education of moral qualities, and increase prestige pedagogical profession.

We found that the level of professional ethics of future teachers of vocational training largely depends on some characteristics of the teacher, in particular: motives, his worldview, professional orientation, moral qualities, knowledge of human psychology, pedagogy, ability to organically combine these aspects of a single process in inclusive space.

The main ethical principles of cooperation in the educational environment, in our opinion, include: the principle of humanism, the principle of combining respect for the individual pupil with reasonable demands on him, the principle of nature, democratization, the principle of reliance on the positive, the principle of subject-

subject interaction, the principle of individual approach to students, acmeological principle.

The future teacher of vocational training must combine professional and ethical culture with a sensitive attitude to the student, be able to establish personal contact with the student. For the successful organization of the educational process, the teacher must study the psychological, emotional and volitional characteristics of the student, get acquainted with the conditions of education and training of the student, family relationships and more. V. Sukhomlynskyi emphasized that without deep knowledge of the child's soul, peculiarities of thinking and perception of the world around him, learning is impossible, there is no pedagogical culture. Only for a teacher who understands the child's soul, students will discover themselves: "without knowledge of the child – his mental development, thinking, interests, hobbies, abilities, inclinations – there is no education" [4].

Summarizing all the above, we can identify a number of important moral and ethical qualities of a teacher of vocational training, which must have a future specialist:

- humanity and respect for the student's personality (teacher's position, which is expressed in the ability to see any external manifestations of individuality);
- empathy (understanding the feelings, mental states of students in the form of empathy; the ability to understand the child, as well as awareness of its uniqueness and uniqueness);
- tolerance (respect, tolerance of other people's opinions, beliefs, behavior, recognition of equality of all students, regardless of the special needs of each);
- charity (the embodiment of high love for others, one of the essential manifestations of humanity);
- pedagogical optimism (implies confidence in the progress of the child's development, faith in its capabilities and its future, cheerfulness, success, tendency to see the good in everything);
- psychological and pedagogical competence and developed pedagogical thinking (professional knowledge that allows the teacher to successfully carry out professional and pedagogical activities and solve complex pedagogical problems);
- culture of professional behavior (pedagogical communication, language, appearance, etc.).

The formation of such qualities in the future teacher, in our opinion, will help to know the world of the student, to establish cheerfulness, faith in the success of the common cause, as well as contribute to the acquisition of ethical thinking, deep theoretical knowledge and practical skills in vocational education.

Thus, professional and ethical training of future teachers working in the field of vocational education is a complex purposeful but manageable process that ensures the formation of professional and ethical competence of the specialist, the formation of moral and ethical qualities necessary for proper professional behavior in vocational education.

Therefore, this study should provide a useful overview and reference for both researchers and practitioners. A further direction of the problem development is research and experimental verification of the proposed professional and ethical qualities of the future teacher of vocational training.

References:

1. Kolisnyk-Humeniuk Y.I. (2013) Formation of professional and ethical culture of future specialists in the process of humanitarian training in medical colleges: monograph. Lviv: Krai, 2013. 296 p. [in Ukr.]
2. Lozova V.O., Panov M.I. (2004) Ethics: Teaching. way. Kyiv: Yurinkom Inter, 2004. 224 p. [in Ukr.]
3. Malakhov V.A. (2014) Ethics: a course of lectures. Ostrog: Ostroh Academy National University Publishing House, 2014. 214 p. [in Ukr.]
4. Sukhomlinsky V.O. (1980) Education without punishment. Selected works: in 5 volumes. Kyiv: Higher School, 1980. P. 343-347. [in Ukr.]

ӨЗІНДІК ЖҰМЫС ЖАСАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС- ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Абашева П.А.,

П.Ғ.К.,

Избасханова А.А.,

П.Ғ.К.,

Чинташова Б.Б.

магистр-оқытушы

Бектурсунова Д.Т.

магистр-оқытушы

Орталық Азия инновациялық университеті,
академик Мардан Сапарбаев институты

Өздік жұмысты ұйымдастыру, оны басқару әр мұғалімнің жауапты және күрделі жұмысы. Белсенділік пен тәуелсіздік тәрбиесі студенттерді тәрбиелеудің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылуы керек. Бұл міндет әр мұғалімнің алдында маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Оқушылардың өзіндік жұмысын қалыптастыру туралы айтатын болсақ, бір-бірімен тығыз байланысты екі міндетті ескеру қажет. Олардың біріншісі — оқушылардың танымдық іс-әрекеттегі тәуелсіздігін дамыту, оларды өз бетінше білім алуға үйрету, олардың дүниетанымын қалыптастыру; екіншісі-бар білімдерін оқу мен практикалық іс-әрекетте өз бетінше қолдануға үйрету. Өзіндік жұмыс-бұл мақсат емес. Бұл білім алушылардың терең және берік білімі үшін күрес құралы, олардың жеке қасиеттері ретінде белсенділігі мен тәуелсіздігін қалыптастыру, ақыл-ой қабілеттерін дамыту құралы. Алғаш рет мектептің табалдырығын аттаған бала өз іс-әрекетінің мақсатын өз бетінше қоя алмайды, әлі де өз іс-әрекеттерін жоспарлай алмайды, олардың орындалуын реттей алмайды және нәтижені мақсатқа байланыстыра алмайды. Оқу процесінде ол әртүрлі тапсырмаларды шешуге, оқу мәселелерін шешу процесінде жаңасын алуға мүмкіндік беретін тәуелсіздіктің белгілі бір жоғары деңгейіне жетуі керек.

Өздік жұмыс-бұл оқу сабақтарын ұйымдастыру нысаны немесе оқыту әдісі емес, ол оның заңды қарауға тезірек құралы ретінде тарту, оқушылардың өзіндік танымдық қызметін құралы, оның логикалық және психологиялық ұйымдастыру [1, 279 б.]

Қоғамның қазіргі мектепке деген негізгі талабы-ғылыми, өндірістік, әлеуметтік мәселелерді өз бетінше шығармашылықпен шеше алатын, сыни тұрғыдан ойлана алатын, өз көзқарасын, сенімдерін дамытып, қорғай алатын, өз

білімін жүйелі және үздіксіз толықтырып, жаңартып отыратын, өз білімін жетілдіріп, жан-жақты тұлғаны қалыптастыру.

Жан-жақты және үйлесімді тұлғаны қалыптастыру үшін оны өзіндік іс – әрекетке жүйелі түрде енгізу қажет, ол оқу тапсырмаларының ерекше түрі –өздік жұмыс барысында проблемалық-іздеу қызметінің сипатына ие болады.

Оқушылардың оқудағы белсенділігі мен дербестігінің табиғатын зерттеуде көптеген түрлі бағыттар бар. Бірінші бағыт ежелгі дәуірден бастау алады. Оның өкілдерін ежелгі грек ғалымдары (Сократ, Платон, Аристотель) деп санауға болады, олар баланың білімді ерікті, белсенді және тәуелсіз игеруінің маңыздылығын терең және жан-жақты негіздеді. Өз пайымдауларында олар адамның ойлауының дамуы тек өзіндік іс - әрекет процесінде ғана сәтті бола алады, ал жеке тұлғаны жетілдіру және оның қабілеттерін дамыту өзін-өзі тану (Сократ) арқылы жүзеге асады. Мұндай әрекет балаға қуаныш пен қанағат сыйлайды, осылайша жаңа білім алуда оның енжарлығын жояды. Олар Франсуа Рабленің, Мишель Монтеннің, Томас Мордың мәлімдемелерінде одан әрі дамиды, олар ортағасырлық қараңғы дәуірде өркендеу кезеңінде схоластика, догматизм мектебінің тәжірибесінде баланы өзіндік тәуелсіздікке үйретуді, оған ойлы, сыни тұрғыдан ойлайтын адамды тәрбиелеуді талап етеді. Дәл осындай ойлар Я.А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский және басқалардың педагогикалық еңбектерінде дамиды.

Педагогикалық жұмыста теориялық ғалымдар философтармен, психологтармен, әлеуметтанушылармен және физиологтармен бірігіп, қазіргі дәуір өкілінің жеке басының негізгі қасиеттері – бастамашылдық, тәуелсіздік, шығармашылық белсенділік – адамның жан-жақты дамуының негізгі көрсеткіштері ретінде мәселенің осы аспектісін зерттейді және теориялық тұрғыдан негіздейді [2].

Теориялық тұрғыдан өзіндік жұмыстың мәнін зерттей отырып, оқытудың тәуелсіздігі дами алатын қызметтің 3 бағыты бөлінеді – танымдық, практикалық және ұйымдастырушылық-техникалық. Б.П. Есипов (60-шы ж. ж.) оқу үрдісіндегі өзіндік жұмыстың рөлін, орнын, міндеттерін негіздеді. Оқушылардың білімі мен дағдыларын қалыптастыру кезінде стереотиптік, негізінен ауызша оқыту әдісі тиімсіз болады. Оқушылардың өзіндік жұмысының рөлі оқу мақсатының өзгеруіне, оның дағдыларды қалыптастыруға, шығармашылық белсенділікке, сондай-ақ оқытуды компьютерлендіруге байланысты артады.

Екінші бағыт Я.А. Коменскийдің еңбектерінен бастау алады. Оның мазмұны оқушыларды өзіндік жұмысқа тартудың ұйымдастырушылық және практикалық мәселелерін әзірлеу болып табылады. Сонымен қатар, мәселенің негізгі ережелерін теориялық негіздеу пәні-бұл оқыту, мұғалімнің іс-әрекеті,

Үшінші бағыт өзіндік жұмыстың зерттеу пәні ретінде таңдалуымен сипатталады. Бұл бағыт негізінен К.Д. Ушинскийдің еңбектерінен бастау алады. Психологиялық-педагогикалық бағытқа сәйкес дамыған зерттеулер өзіндік іс–әрекеттің мәнін дидактикалық категория ретінде, оның элементтері-пән және іс-әрекеттің мақсаты ретінде анықтауға бағытталған. Алайда, оқушының тәуелсіз

қызметінің осы бағытын зерттеудегі барлық жетістіктермен оның процесі мен құрылымы әлі толық ашылған жоқ.

Алайда, тәуелсіз қызметтің мәнін, орнын және функцияларын талдаудың кейбір құрылымдық принциптері бар. Іс жүзінде жақын, бірақ нақты мазмұны мен ерекшелігі бар 2 нұсқа бар: олар (егер олар біріктірілсе) іс-әрекеттің өзіндік мәнін анықтайды [3].

Бірінші топ: мазмұндық компонент: ұғымдарда, бейнелерде, қабылдауларда және көріністерде көрсетілген білім; операциялық компонент: сыртқы және ішкі жағынан әртүрлі әрекеттер, дағдылар, әдістер; нәтижелі компонент: жаңа білім, тәсілдер, әлеуметтік тәжірибе, идеялар, қабілеттер, қасиеттер.

Екінші топ: мазмұндық компонент: танымдық міндеттерді, оқу қызметінің мақсаттарын бөліп көрсету; процестік компонент: нәтижелерге қол жеткізуге алып келетін іс-қимылдардың барабар тәсілдерін іріктеу, айқындау, қолдану; мотивациялық компонент: сөзжасам және іс-әрекетті түсіну функцияларын орындайтын жаңа білімге деген қажеттілік.

Өзіндік іс – әрекет процесі үштік түрінде ұсынылады: мотив – жоспар (әрекет) - нәтиже.

Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру мәселесіне арналған монографиялық жұмыстарды талдау, П. И. Пидкасистый, И.А.Зимняя, өзіндік жұмыс ұғымы екіұштылықпен түсіндірілгенін көрсетті: өзіндік жұмыс-бұл мұғалімнің тікелей қатысуынсыз орындалатын жұмыс, бірақ оның тапсырмасы бойынша, бұл үшін арнайы берілген уақытта, ал білім алушылар саналы түрде өз мақсаттарына жетуге тырысады, күш-жігерін жұмсайды және ақыл-ой немесе физикалық (немесе екеуі де бірге) әрекеттердің нәтижесін белгілі бір түрде білдіреді [2, 152 бет].

Үшіншіден, өзіндік жұмыс оқушыдан өзін-өзі танудың, рефлексивтіліктің, өзін-өзі тәрбиелеудің, жауапкершіліктің жеткілікті жоғары деңгейін талап ететін және өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі тану процесі ретінде оқушыға қанағаттануды талап ететін оқу іс-әрекетінің ең жоғары түрі ретінде қарастырылады.

Өзіндік жұмыс түрлерін таңдау кезінде, оның көлемі мен мазмұнын анықтау кезінде, бүкіл оқу процесіндегі сияқты, дидактиканың негізгі принциптерін басшылыққа алу керек. Бұл мәселеде қол жетімділік пен жүйелілік принципі, теорияның практикамен байланысы, қиындықтардың біртіндеп өсу принципі, шығармашылық белсенділік принципі, сонымен қатар студенттерге сараланған көзқарас принципі маңызды [4].

Әдебиеттер:

- 1.Пидкасистый П.И. “Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении.” — М, 1980.
2. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. М.: Учпедгиз, 1961. 239 с

3. Коноводова, Ю. А. Сущность понятия «самостоятельная деятельность учащихся» при обучении школьников / Ю. А. Коноводова. — Текст : непосредственный // Актуальные вопросы современной педагогики : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июль 2012 г.). — Уфа : Лето, 2012. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/60/2536/>

4. Климбей Л.В., Ядрова Н.В., Нұржанова Р.М. Студенттердің танымдық бекенділігін қалыптастырудың заманауы тәсілдері // Қазіргі мәселелер ғылым мен білім.-2017.-№6.

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ У СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Богомаз Крістіна Сергіївна

асистент вчителя, корекційний педагог.
Комунального закладу середньої освіти
«Середня загальноосвітня школа N 2»
Дніпровської міської ради

Модернізація спеціальної початкової освіти, перехід до особистісно-орієнтованої моделі взаємодії педагога та дитини спрямовують педагогів на врахування освітніх потреб особистості дитини. Оскільки особистість є статевою категорією, то пріоритети в освіті відкривають перспективи успішного навчання і виховання дітей різної статі. Дослідження в галузі гендерної педагогіки сприяють вирішенню задач, які стоять перед освітою, розширюють самосвідомість, самопізнання і рефлексію особистості і тому потребують системності та розлогості.

Проблема гендера у педагогічній науці досить нова, хоча деякі аспекти знаходились у колі інтересів багатьох науковців, а саме опанування основ гендерної компетентності, гендерних особливостей змісту роботи з молодшими школярами (С. Марутян, Н. Плисенко, Т. Репіна, Л. Таранікова, С. Шаповалова та ін.), набуття ознак теоретичної і практичної готовності до гендерного виховання й освіти нової генерації підростаючого покоління (Л. Булатова, В. Кравець, Л. Штильова та ін.). Однак проблема формування та розвитку гендерної самосвідомості не була предметом конкретного психолого-педагогічного дослідження.

Стать – це сукупність тілесних, фізіологічних та поведінкових ознак, на підставі яких індивіда вважають хлопчиком (чоловіком) або дівчинкою (жінкою).

Гендер – це соціально-психологічна стать людини, сукупність її психологічних характеристик і особливостей соціальної поведінки, що проявляються у спілкуванні і взаємодії.

Поняття «стать» пов'язують з біологічними характеристиками за сферою сексуальної поведінки, що істотно ускладнює обговорення проблем, пов'язаних зі статтю. Популярне сьогодні поняття «гендер» містить ідею соціального моделювання та репрезентації статі у різних ситуаціях взаємодії.

Інтеграція гендерного компоненту у безперервну педагогічну освіту, на думку багатьох сучасних зарубіжних та українських теоретиків, є одним із визначальних факторів впровадження гендерного підходу в роботу спеціальних закладів освіти. Л. Штильова вважає, що засвоєння і сприйняття гендерної парадигми для педагогів «сприятиме звільненню професійного бачення від статево-рольових стереотипів як специфічних та серйозних бар'єрів сприйняття особистості дитини, допоможе сконцентрувати увагу на реальних задатках і здібностях учнів різної статі». Зрозуміло, що робота над будь-якою новою

справою супроводжується певними труднощами, усвідомлення яких важливе для їх успішного подолання. З одного боку, відсутність досвіду гендерного виховання, неможливість застосування ряду методів та принципів гендерної освіти внаслідок причин (недостатня кількість методичних посібників, рекомендацій) дали про себе знати з самого початку. З іншого боку, нова тематика, яка для багатьох педагогічних працівників здавалась у певній мірі радикальною, не завжди адекватною, сприймається з погляду на психологічний супротив, що часто виникає, коли ми зіштовхуємось з чимось новим і незвичайним.

Не завжди педагогами розуміється потреба впровадження гендерних уявлень у освітній процес. Не кажучи вже про велику місію у формуванні гендерної культури особистості, як необхідної передумови існування демократичного суспільства. Це можна пояснити тим, що більшість сучасних освітніх працівників відчули на собі вплив традиційної освіти, що пов'язана з традиціями есенціалізму (представляє абсолютну істину) та біологічного детермінізму, в основі яких лежить статево-рольовий підхід у вихованні особистості. Він залишається домінуючим у сучасній педагогіці. Тому саме педагог є носієм патріархальних гендерних стереотипів по відношенню до хлопчиків і дівчаток.

Інтеграція гендерного підходу здійснюється згідно з адміністративною або самодіяльною стратегією, досягаючи локального чи глобального масштабу. Послідовна інтеграція гендерного підходу в освітньо-виховне середовище спеціального закладу освіти закономірно приводить до інституалізації нового – гендерного компонента змісту освіти й виховання дітей.

Інтегрувати гендерний підхід в освітньо-виховне середовище спеціального закладу освіти означає спроектувати, методично забезпечити й реалізувати практично всі елементи нової гуманістично-зорієнтованої технології організації методичної роботи педагогічних кадрів, мета якої – формування професійно важливих якостей особистості педагогів – гендерологів як нового покоління кадрів сфери освітніх послуг, здатних успішно виконувати завдання гендерної соціалізації та виховання дітей. Серед них чисельне місце посідає професійна компетентність педагога з гендерного виховання.

Гендерна компетентність педагога являє собою структуровану систему знань про людину як індивіда, індивідуальність, особистість, а також професійно важливих (гностичних, інформаційних, комунікативних, організаційних) умінь, які набуваються одночасно з її власним досвідом.

Професійна компетентність з гендерного виховання молодших школярів – це новий і найважливіший аспект професіоналізму особистості і діяльності сучасного педагога, яка являє собою сутність як складно структуроване новоутворення, що має у своєму складі три провідних компоненти:

- предметно-змістовний, який задає та відображає суть концептуальних засад у розумінні феноменів гендеру і гендерного підходу в освіті;
- операційно-діяльнісний, що орієнтує на виконання специфічних функцій професійної діяльності, пов'язаних із гендерним вихованням молодших школярів;

– особистісно-професійний, який обіймає зону розширення суб'єктивного простору професіонала через подолання власних застарілих гендерних стереотипів й усвідомлення своїх нових потенційних можливостей самореалізації в усіх сферах життєдіяльності.

Інтеграція гендерного підходу в освітньо-виховне середовище спеціального закладу освіти забезпечує ефективність розвитку професійної компетентності педагогів із гендерного виховання, але слід застосовувати для цього інноваційні засоби і форми методичної роботи: розроблення гендерних проєктів, конкурси, конференції, майстер-клас, семінари, круглі столи.

На заняттях з гендерного виховання педагоги можуть обговорювати свій досвід та проблеми, пов'язані з упровадженням гендерних підходів у навчально-виховну роботу спеціального закладу освіти.

Робота у сфері гендерної освіти, як і в іншій діяльності, має бути безперервною. Тоді буде бажаний результат.

Таким чином, гендерний компонент у системі спеціальної освіти постає як один із важливих принципів, покликаний змінити традиційний напрям навчально-виховних дій у роботі педагога. Він має стати складовою цілі, спрямованої на створення більш рівноправного та демократичного суспільства, у якому задекларовані принципи гендерної справедливості.

Список літератури

1. Розвиток дитини : сучасні підходи та освітні технології : монографія / Г. В. Беленька та ін. ; ред. І. І. Загарницька ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Інститут розвитку дитини. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 272 с.

2. Формування гендерної компетентності дошкільників у процесі організації навчально-виховної роботи : методичні рекомендації / за заг. ред. Т. І. Туркот, Херсон; КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради. 2012. 48 с.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МЕТОДИКИ БІНАРНИХ ЗАНЯТЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ІНФОРМАТИКИ

Валентина Біленко

викладач, спеціаліст вищої категорії,
Харківський державний автомобільно-дорожній коледж,
м. Харків, Україна

Скриннік Наталія

кандидат філологічних наук, викладач, спеціаліст вищої категорії,
Харківський державний автомобільно-дорожній коледж,
м. Харків, Україна

Хільман Алла

викладач, спеціаліст першої категорії,
Харківський державний автомобільно-дорожній коледж,
м. Харків, Україна

Максимовська Лариса

викладач, спеціаліст першої категорії,
Харківський державний автомобільно-дорожній коледж,
м. Харків, Україна

Постановка проблеми. Глобальні економічні й технологічні зміни, упровадження інноваційно-інформаційних технологій, євроінтеграційні процеси, потреби ринку праці як регіонів, так і країни в цілому висувають нові вимоги до підготовки фахівців та їх відповідності професійній компетентності [2, 5]. У таких умовах підготовка здобувачів у закладах фахової передвищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Фаховий молодший бакалавр» потребує суттєвої модернізації та підтримки. Так, генеральний директор Директорату фахової передвищої та вищої освіти МОН України О. Шаров зазначив, що в новому законі вперше у вітчизняній законодавчій практиці сформульоване поняття студенто зорієнтованого навчання як сучасного підходу до організації освітнього процесу, що передбачає: «<...> заохочення здобувачів фахової передвищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів фахової передвищої освіти, включаючи надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства здобувачів фахової передвищої освіти та адміністрації, педагогічних та інших працівників закладу фахової передвищої освіти» [4]. Це визначення було напрацьоване під час роботи над удосконаленням законодавства у сфері вищої освіти спільно з Українською асоціацією студентів на основі сучасного

міжнародного досвіду й на сьогодні увійшло до Закону України «Про фахову передвищу освіту», ставши основою для переосмислення ролі здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз і дослідження сучасної науково-методичної літератури засвідчує, що питанню проведення нетрадиційних занять у вищій школі присвячено чимало наукових праць. Кожен науковець викладає свій авторський підхід та шляхи розв'язання вищезазначеної проблеми, але всі вони погоджуються з тим, що суть нетрадиційних занять полягає в такому структуруванні змісту й методики проведення, яке б, насамперед, викликало інтерес у студентів і сприяло би їх оптимальному розвитку й вихованню.

Мета статті – проаналізувати можливості ефективного використання мультимедійних технологій у навчанні англійської мови.

Викладення основного матеріалу. Упровадження комп'ютерів у таку нетрадиційну сферу, як навчання іноземних мов, є засобом для навчання студентів, що підсилює та розширює можливості їх навчальної діяльності. Основною метою застосування мультимедійних технологій у навчанні є підготовка студентів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. Найефективнішим з огляду на розвиток навичок мислення, пізнавальної діяльності студентів і навичок самостійної дослідницької діяльності є засоби, які проєктують і розробляють самі студенти в процесі вивчення навчального матеріалу. Із цієї точки зору використання мультимедійних технологій, а саме презентацій, на заняттях англійської мови є дієвим засобом підвищення ефективності навчального процесу [1, 5].

В освітньому процесі основною організаційною формою, що забезпечує набуття здобувачами освіти знань, умінь, навичок, є навчальне заняття. Його можна проводити за традиційною та нетрадиційною формами. За традиційною формою студент, як правило, є пасивним об'єктом навчання. Сучасна освітня ситуація в суспільстві потребує оновлення багатьох аспектів педагогічної діяльності, обумовлює необхідність упровадження інноваційних технологій, форм і методів активної взаємодії викладачів і здобувачів освіти.

Упродовж тривалого часу педагоги намагаються відповісти на питання, як «пожвавити» процес пояснення матеріалу та зворотного зв'язку, що допоможе активізувати всіх студентів, підвищити їх інтерес до занять і разом із тим забезпечить швидкість запам'ятовування, розуміння й засвоєння навчального матеріалу.

Нетрадиційні заняття – це заняття, які акумулюють методи та прийоми різних форм навчання. Їх побудовано на основі спільної діяльності «викладач – здобувач освіти», пошуку й експерименту з відпрацювання нових прийомів задля підвищення ефективності освітнього процесу.

Ознаками нетрадиційного заняття вважають:

- наявні елементи нового (відбувається зміна зовнішніх меж);
- крім програмного використовують і позапрограмний матеріал;
- організовано колективну діяльність студентів у поєднанні з індивідуальною;

- заняття проводять у нетрадиційному місці або з використанням оригінального оформлення;
- у процесі заняття використовують відео, інформаційні комп'ютерні технології, мультимедійне обладнання.

Звичайно, переводити весь навчальний процес на нетрадиційний формат проведення занять не потрібно. Саме традиційні заняття мають бути основною формою навчання й виховання. Проте урізноманітнити навчальний процес нестандартними заняттями необхідно, тому що вони допоможуть активізувати розумову діяльність студента, розвинути його творчі здібності, підвищити вмотивованість до навчання. Під час проведення відкритих занять нетрадиційна форма завжди буде найбільше виграшною, оскільки можна долучити й ігрові моменти, й оригінальне подання матеріалу, і різні види колективної та групової роботи студентів.

Як викладачам із дисциплін «Інформатика» та «Іноземна мова», нам доводиться часто звертатися до міжпредметних зв'язків під час розроблення та проведення практичних занять. За мету педагогічної діяльності, спрямованої на здійснення освітнього процесу, ми вбачаємо розвиток власних професійних умінь і навичок, поліпшення ефективності та якості освітнього процесу. Однак бінарні заняття повинні мати чітке розмежування за часом, бути компактними та детально розробленими на всіх етапах. Такі заняття знижують втомлюваність головного мозку, створюють комфортні умови для студента як особистості, підвищують успішність навчання, дозволяють уникнути ситуації, коли та чи інша дисципліна потрапляє до переліку «нецікавих».

Одним із критеріїв визначення рівня культури та професіоналізму людини є не лише рівень її мислення й володіння мовою, але й рівень володіння комп'ютерною технікою. Інформатика дозволяє визначити кількість відомостей у повідомленні, функціональне навантаження того чи іншого мовного матеріалу в певному виді мовленнєвої діяльності й усвідомити причини втрати інформації під час мовного спілкування.

Таким чином, без ретельно розробленої лінгвістичної основи не може бути створена жодна методика навчання іноземної мови. Завершуючи розгляд міждисциплінарних зв'язків іноземної мови й інформатики, можна ствердити, що як теоретична наука, методика враховує дані інших наук у їх діалектичному зв'язку, проте, у свою чергу, формулює свої методичні закони. Урахування та творче використання досягнень інформатики як дисципліни сприяє створенню ефективної системи навчання іноземної мови.

Основні завдання, які викладачі ставлять перед собою:

- урізноманітнити методи й форми проведення занять;
- застосовувати інноваційні методи навчання;
- упроваджувати бінарні заняття в навчальний процес.

Слово «бінарний» походить від латинського слова, що означає «подвійний». За класифікацією А. Хуторського, бінарне заняття належить до занять комунікативного типу [2].

Бінарне заняття – це нетрадиційна форма навчання, яка має такі особливості:

- по-перше, дозволяє студентам засвоїти матеріал із певної дисципліни та паралельно з інших дисциплін;
- по-друге, сприяє формуванню пізнавального інтересу студентів;
- по-третє, забезпечує узагальнення наявних знань, розвиває вміння та навички застосовувати їх у процесі вивчення інших дисциплін.

На перший погляд, бінарне заняття – це подвійне заняття, подвійність якого можна трактувати неоднозначно. Кожен із запропонованих видів бінарних занять має право на існування, але, зазвичай, передбачає проведення «спареного» заняття за суміжними темами з двох дисциплін за участі двох викладачів або одного викладача, який викладає кілька дисциплін.

Розглянувши особливості бінарних занять, зауважимо, що саме застосування таких видів занять психологічно й методично допомагає викладачам і здобувачам освіти опанувати навчальний матеріал за професійним спрямуванням; формує критичне ставлення до змісту дисциплін, які викладають, із точки зору можливості їх інтеграції; сприяє формуванню вмінь та навичок студентів з організації самостійної пошуково-дослідницької роботи; забезпечує накопичення досвіду використання інформаційних технологій як під час викладання, так і під час перевірки рівня знань студентів.

Бінарні заняття сприяють оптимізації освітнього процесу, підвищують зацікавленість студентів і розширюють можливості їх самовираження й самовдосконалення.

Із досвіду роботи викладачів англійської мови та інформатики наводимо приклад практичного бінарного заняття з англійської мови та інформатики, яке відбулось у формі короткострокового проєкту з використанням двох дисциплін одного навчального плану, проведеного викладачами в одній навчальній групі з поєднанням теоретичних і практичних знань.

Практичне заняття

Тема. Розроблення слайдової презентації. Анімації в слайдових презентаціях.

Мета: набуття студентами вмінь і навичок роботи в процесі створення й налаштування електронних презентацій.

Теоретичні відомості:

Презентація – це набір слайдів, які містять тексти, графічні зображення, відео-, анімаційні та звукові фрагменти, гіперпосилання, кнопки тощо.

Можливості програми Microsoft PowerPoint:

- створення електронних презентацій, які можуть містити текстові, графічні, звукові та відеоматеріали, анімаційні ефекти;
- оформлення друкованих документів, призначених для роздавання здобувачам освіти;
- створення слайдів і прозорих плівок для перегляду в слайдоскопах і кодоскопах;
- створення веб-сторінок для розміщення й перегляду в мережі Інтернет;
- створення нотатку доповідача.

Для створення презентацій можна скористатися програмою Ms. PowerPoint, яка входить до пакета Ms. Office – Пуск – Програми – Ms. Office – Ms. PowerPoint.

До інтерфейсу програми Ms. PowerPoint входять такі елементи: рядок заголовку; рядок меню; панелі інструментів; рядок стану; панель завдань; панель змісту презентації.

Етапи створення презентації:

- проєктування презентації;
- створення запланованих слайдів;
- установлення послідовності слайдів і демонстрація презентації.

Презентація, що створена за допомогою програми Ms. PowerPoint, має розширення *.ppt.

Порядок виконання роботи

1. Завантажте програму PowerPoint.
2. Установіть режим «Звичайний/Структура».
3. В області задач (вікно праворуч) виберіть «Створити презентацію».
4. Створіть 4 слайди:

I-й слайд

– Титульний слайд (Створити слайд) – у заголовку наберіть «Харківський державний автомобільно-дорожній коледж»; у підзаголовку – власне прізвище, ім'я, групу, відділення.

II-й слайд

«My Future Career»

- Let me introduce myself

I am _____

I study at Kharkiv State Auto and Road College.

I am a student of Building and Civil Engineering Department.

III-й слайд

I have chosen this profession because I want...

- to get a qualification of bridge construction
- to have a well- paid job
- to design magnificent bridges

IV-й слайд

My future opportunities in the career are...

- creating incredible bridges
- improving Ukrainian transportation system
- being useful in the society

V-й слайд

Відповісти на контрольні запитання:

- Як запустити програму Ms. PowerPoint на виконання (2 способи)?
- Як зберегти електронну презентацію?
- Як додати слайд?
- Як видалити слайд?
- Яке меню відповідає за демонстрацію презентації?
- Яке розширення має файл, створений за допомогою програми Ms. PowerPoint?

5. Для кожного слайду виберіть своє оформлення – Формат/Оформлення слайда, а після – Застосувати до виділених слайдів.

6. Для кожного слайду налаштуйте анімацію – Показ слайдів/Налаштування анімації (встановіть для кожного слайду свій ефект виходу заголовку, тексту, рисунка).

7. Збережіть презентацію.

Підведення підсумків заняття

1. Аналізування роботи студентів на занятті та їх оцінювання.

2. Закріплення знань щодо створення презентацій.

Домашнє завдання

1. Individual project work. Create your own CV. Індивідуальна проєктна робота. Створити особисте резюме.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, бінарне заняття інтенсифікує процес освіти; знання здобувачам освіти подають в інтеграції, що презентує взаємозв'язок наук; міжпредметні зв'язки забезпечують цілісність розумової діяльності здобувачів освіти; реалізація міжпредметних зв'язків є мотивацією до оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Сучасні мультимедійні технології підвищують ефективність самостійної роботи, дають цілком нові можливості для творчості, знаходження й закріплення нових професійних компетентностей, дозволяють реалізувати принципово нові освітні форми й методи, що, безумовно, позитивно відображається на ефективності навчання. Перспективним напрямком підвищення ефективності професійної підготовки здобувачів фахової передвищої освіти вважаємо розроблення й удосконалення методичних матеріалів для бінарних занять із різних навчальних дисциплін.

Список літератури:

1. Англійська мова та література. URL: <http://journal.osnova.com.ua/article/48887>.

2. Гречаник О., Шинкевич М. Удосконалення інформатизації управління закладом загальної середньої освіти. *Current issues and prospects for the development of scientific research* : Матер. IV Міжн. науко-практ. конф., 7–8 груд. 2021. Орлена, Франція. 2021. №90. С. 57–62.

3. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/proftech/24899/

4. Основні завдання Директорату фахової передвищої, вищої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/proministerstvo/direktorati/direktorat-vishoyi-osviti-i-osviti-doroslih>.

5. Tomashevska A., Popova O., Tkachov S., Tkachova N., Grechanyk O., Grygorash V. The application of distance technology in student education. *Journal of critical reviews*. 2020. Vol. 7. Issue 19. URL: <http://www.jcreview.com/?mno=106431>.

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕФОЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Волобуєва Поліна Сергіївна,
старший викладач
Університет імені Альфреда Нобеля

Волобоєва Анна Олександрівна,
викладач
Університет імені Альфреда Нобеля

Враховуючи сучасні тенденції у викладанні та вивченні іноземних мов використання інтерактивних методів навчання студентів нефілологічних спеціальностей набуває особливого значення. Ділові та рольові ігри, проекти, квести, кейси, тощо – це ті ігрові інтерактивні технології, які використовуються найчастіше для навчання студентів економічних спеціальностей і дають змогу ще під час навчання зіткнутись з деякими практичними аспектами їх майбутньої професійної діяльності.

В нашій роботі ми більш детально розглянемо використання кейс-методу на заняттях з дисципліни «Ділова іноземна мова», як одного з найефективніших інтерактивних методів навчання при формуванні та розвитку у студентів таких навичок та вмінь, як комунікабельність, гнучкість, критичне мислення, співпраця, що в подальшому дасть можливість швидше адаптуватись у професійній діяльності. Слід зазначити, що вперше кейс-метод був застосований у Гарвардській бізнес школі у 20-х роках ХХ століття під час викладання управлінських дисциплін та з того часу набув популярності на заході, але в Україні активно почав використовуватись лише у 90-х роках минулого століття. Серед вчених, що плідно займаються дослідженням використання кейс-методу у навчальному процесі, слід відзначити закордонних вчених М. Лідере, М. Норфі, Е. Монтера, К. У. Гроссе, а також українських дослідників Ю. П. Сурмин, О. І. Сидоренко, І. М. Богданова та інші.

Кейс-метод (англ. Case method, case study, метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) – це техніка активного навчання, що полягає у використанні реальних або наближених до них соціальних, економічних та бізнес-ситуацій. При цьому студенти аналізують ситуацію, визначають суть проблеми, пропонують різні вирішення та намагаються знайти найкращий варіант із запропонованих. Вважається, що найбільш доцільно використовувати кейс-метод під час вивчення студентами ділової іноземної мови або іноземної мови для спеціальних цілей. Ми повністю підтримаємо такий підхід, адже метод кейсів дає можливість студентам формувати компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності такі, як здатність до критичного мислення, аналізу, синтезу; здатність працювати в команді, розвиваючи вміння співпрацювати; здатність генерувати ідеї; здатність застосовувати отримані

професійні знання у практичних ситуаціях; здатність формувати та демонструвати лідерські якості під час обговорення проблеми та пошуку її вирішення. Відзначимо, що кейс-метод може успішно використовуватись на заняттях з іноземної мови, оскільки включає всі види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння та письмо.

Успіх кейс-методу залежить від декількох складових. По-перше, це якість самого кейсу, котрий має бути максимально детальним та наочним, по-друге, підготовленість студентів і, по-третє, готовність викладача організувати роботу з кейсом та вести дискусію. Підготовка власного кейсу не є легким завданням, тому на початковому етапі ми пропонуємо використовувати вже готові кейси. Вважаємо, що одними з кращих у розробці завдань до кейсів є автори серії посібників Market Leader від Pearson Education Limited, розроблені для студентів та дорослих, які вивчають ділову англійську мову. Розглянемо один із запропонованих кейсів підручника Market Leader Upper-Intermediate, а саме Case study «Just good friends?», поданий в кінці вивчення теми Job satisfaction (Unit 5). Метою цього кейсу є формування та вдосконалення комунікативних навичок англійської мови під час обговорення та вирішення проблем пов'язаних із стосунками на робочому місці. Суть кейсу «Just good friends?» полягає в тому, що генеральний директор компанії Techno21 Патрік Макгваєр стурбований близькими стосунками між співробітниками компанії та їх впливом на діяльність компанії. Студентам пропонується відіграти роль працівників відділу людських ресурсів та знайти можливі рішення тієї чи іншої проблеми, з якою зіткнулась компанія.

На першому етапі студенти ознайомлюються із розділом Background, в якому надається загальна інформація стосовно компанії, її сфери діяльності, корпоративної культури, стосункам між співробітниками, тощо. Після ознайомлення з цим розділом викладач стимулює студентів обговорити переваги та недоліки роботи в такому середовищі.

На другому етапі студентам пропонується ознайомитись власне із кейсами, які потрібно вирішити. Ці кейси подаються у вигляді нотаток, які були підготовлені помічником генерального директора. На цьому етапі студенти аналізують ситуації, визначають проблеми. Викладач може розділити студентів на три групи (так як кейсів три), кожна група вивчає «свій» кейс, визначає проблему та доповідає іншим. Під час кожної з доповіді викладач або представники кожної групи стисло описують ситуацію та суть проблеми, роблячи нотатки у вигляді тез на дошці (Whiteboard, Jamboard, тощо, якщо це онлайн заняття).

На третьому етапі у студентів з'являється можливість отримати додаткову інформацію стосовно пошуку рішень. Студенти прослуховують розмову генерального директора з начальником відділу людських ресурсів та роблять нотатки. Після прослуховування студенти виділяють чотири варіанти вирішення ситуацій, запропоновані генеральним директором. Таким чином ми бачимо, що вже протягом цих трьох етапів задіяні майже всі види робіт: аудіювання, читання, говоріння та частково письмо.

Четвертий етап проходить у вигляді засідання відділу людських ресурсів, на якому студенти виконують ролі працівників відділу та безпосередньо обговорюють ситуації, які склалися, та шукають шляхи їх вирішення. Викладач ділить студентів на групи до чотирьох представників в кожній, надає документ для обговорення у вигляді електронного листа з повісткою дня засідання. В малих групах, студенти розглядають ситуації ще раз, беручи до уваги всю інформацію, яку вони отримали до цього, та пропонують дії, які потрібно зробити для подолання труднощів. Під час дискусії студенти виявляють переваги та недоліки запропонованих рішень, оцінюють альтернативи. Вже на завершальному етапі зустрічаються як одна група, представляють результати своїх обговорень і знову ж таки намагаються знайти оптимальне рішення кожної ситуації. В процесі виконання кейсу студенти розвивають та удосконалюють вміння аналізувати ситуацію, співпрацювати, критично мислити, вміння застосовувати отримані професійні знання на практиці. Все це стає можливим за умови, коли викладач пропонує матеріал, що відповідає знанням студентів на цьому етапі навчання. Немає сенсу проводити кейси, якщо студенти ще не вивчили необхідну термінологію, не зустрічались із запропонованим матеріалом, а також не мають необхідного рівня мовленнєвої підготовки.

Кейс-метод успішно працює з тими студентами, які вбачають в ньому гру, що в свою чергу забезпечує оволодіння теоретичним матеріалом у практичних умовах. Таким чином, використання кейсів на заняттях дозволяє готувати конкурентоспроможних спеціалістів певної сфери діяльності, як то економіка, менеджмент, маркетинг, розглядаючи конкретні ситуації з ділової практики і при цьому стимулює удосконалювати навички володіння англійською мовою та формує позитивну мотивацію до навчання.

Список літератури:

1. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н. П. Волкова. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. – 360 с.
2. Дегтярьова Ю. В. Підвищення ефективності навчання іноземних мов з використанням кейс-методів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/173.pdf>
3. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
4. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / под ред. д-ра социол. наук, проф. Ю. П. Сурмина. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
5. Cotton D., Falvey D., Kent S. Market Leader. Upper Intermediate. Business English Flexi Course Book. – Pearson, 2016

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КІНОКЛУБУ МЕДІАПРОСВІТИ З ПРАВ ЛЮДИНИ Docudays UA В ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Гончаренко Валерій Федорович

вчитель – методист,

заступник директора

Миколаївська загальноосвітня школа I-III ступенів №57

імені Тараса Григоровича Шевченка

Миколаївської міської ради Миколаївської області

м. Миколаїв, Україна

Вимогою сучасності є урізноманітнення форм та методів навчального процесу. Це також актуально для викладання предметів гуманітарного циклу, зокрема для формування громадянської компетентності учнів.

Елементом інновації автора можна вважати залучення в освітній процес можливостей Всеукраїнської Мережі постійнодіючих кіноклубів медіапросвіти з прав людини Docudays UA.

Мережа кіноклубів медіа просвіти з прав людини створена при ресурсному онлайн-центрі медіа просвіти з прав людини Docudays UA та фільмотеці Docudays UA, які працюють під егідою Європейської Комісії. На сьогодні в Україні більше 400 таких клубів. Вони створені в університетах, школах, бібліотеках, в пенітенціарних закладах, євроклубах, при центрах безоплатної правової допомоги (Мал. 1). В розпорядженні клубів колекція більше ніж 100 тематичних документальних фільмів про різні аспекти прав людини, різні соціально значимі події в різних країнах світу. Проводиться адаптація цих фільмів до екранізацій (озвучення, відео ремастеринг, переклад, створення субтитрів, описових субтитрів та аудіодескрипцію для людей з інвалідністю), а також розробка відповідних сценаріїв обговорення фільмів з фокусом для різних цільових груп.

Малюнок 1. Банер клубу Docudays UA

Проект покликаний підвищити рівень обізнаності щодо практичних способів та інструментів захисту прав людини, щодо поточних демократичних реформ у сфері прав людини в Україні та супровідних державних кампаній, а також щодо того, як кожна організація та людина може допомогти просувати та впроваджувати їх. Також проект сприяє посиленню місцевої участі та відповідальності, реалізації практичних адвокаційних заходів (Мал. 2). Тобто, мережа кіноклубів, фактично, є структурною одиницею громадянського суспільства України. За класифікацією її можна віднести до двох груп:

- інформаційної та освітньої групи (ті, які виробляють та розповсюджують, задля прибутку чи ні, публічні знання, ідеали, новини та інформацію, як-от, недержавні заклади освіти та ЗМІ);

- групи розвитку (організації, які об'єднують індивідуальні ресурси з метою покращення інфраструктури, інститутів та якості життя спільноти) [1, с. 7,8].

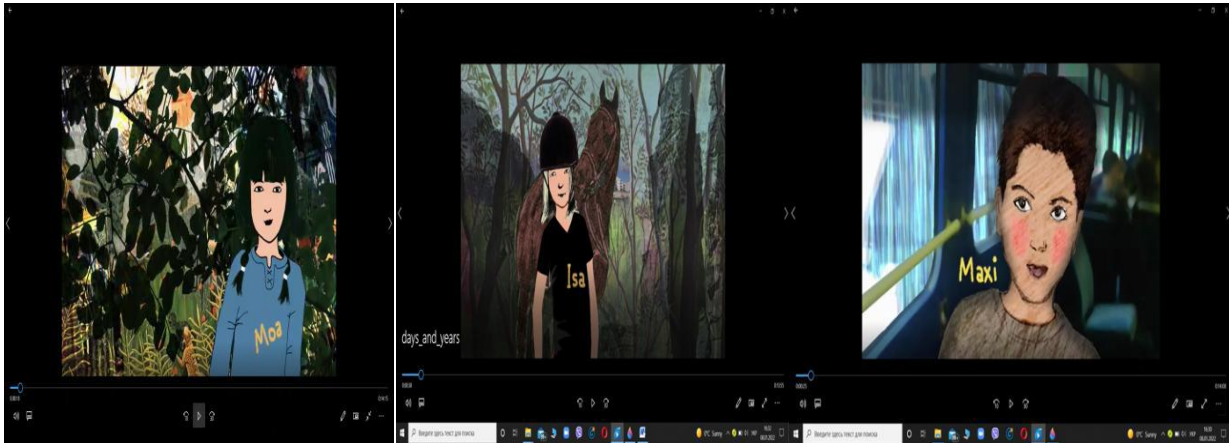
Про місію щорічного кінофестивалю, який входить до Міжнародної мережі правозахисних кінофестивалів Human Rights Film Network, сказано у «Декларації етичних засад» Всеукраїнської Мережі постійнодіючих кіноклубів медіапросвіти з прав людини Docudays UA: «Ми заявляємо про визнання місії фестивалю Docudays UA: створювати можливості для кожної людини в Україні дивитися найталановитіше й найактуальніше документальне кіно з усього світу, сприяти розвитку критичного мислення, формуванню активної громадянської позиції та ставленню до людської гідності як до найвищої цінності. Реалізуючи нашу місію, ми сприяємо популяризації й розвитку документального кіно та підвищенню рівня дотримання прав людини в Україні» [2, с. 1].

Малюнок 2. Інфографіка напрямків діяльності кіноклубу за 2022 р.

Кіноклуб медіапросвіти з прав людини Docudays UA Миколаївської ЗОШ №57 імені Т.Г. Шевченка працює з грудня 2020 року. Автор, як заступник директора з виховної роботи та модератор цього клубу, зразу оцінив потенціал документальних фільмів для урочної і позаурочної роботи, оскільки багато з них за тематикою співпадали з розділами і окремими темами курсу «Громадянська освіта», а також могли стати основою для проведення позаурочних виховних заходів. Як зазначається в навчальній програмі інтегрованого курсу для 10 класів, формування цілісного світогляду учнівської молоді та набуття нею інтегративних громадянознавчих знань включає також такі напрями як морально-етичний: усвідомлення особистістю суспільних цінностей, громадянських ідеалів, формування етичних норм поведінки, моральних якостей, громадянської відповідальності, громадянської самосвідомості та інтеркультурний: оволодіння сукупністю здатностей, необхідних для життя у багатокультурному суспільстві на засадах толерантності, виховання культури соціальних відносин та ефективної комунікації [3, с. 5,6]. Саме ці напрями є визначальними для формування дружного учнівського колективу та толерантних відносин між дітьми. Автор використав можливості кіноклубу Docudays UA для проведення позакласного заходу «Людяність проти байдужості та пригнічення»

у вигляді засідання кіноклубу, з переглядом фільму шведських кінематографістів «Рахую дні, рахую роки» (Мал. 3). В ньому розповідається про долю трьох дітей, батьки яких потрапили в місця позбавлення волі. Після обговорення фільму діти прийшли до висновку про необхідність толерантного ставлення до однокласників та підтримці їх у цей непростий час, наводять приклади з життя, надають рекомендації.

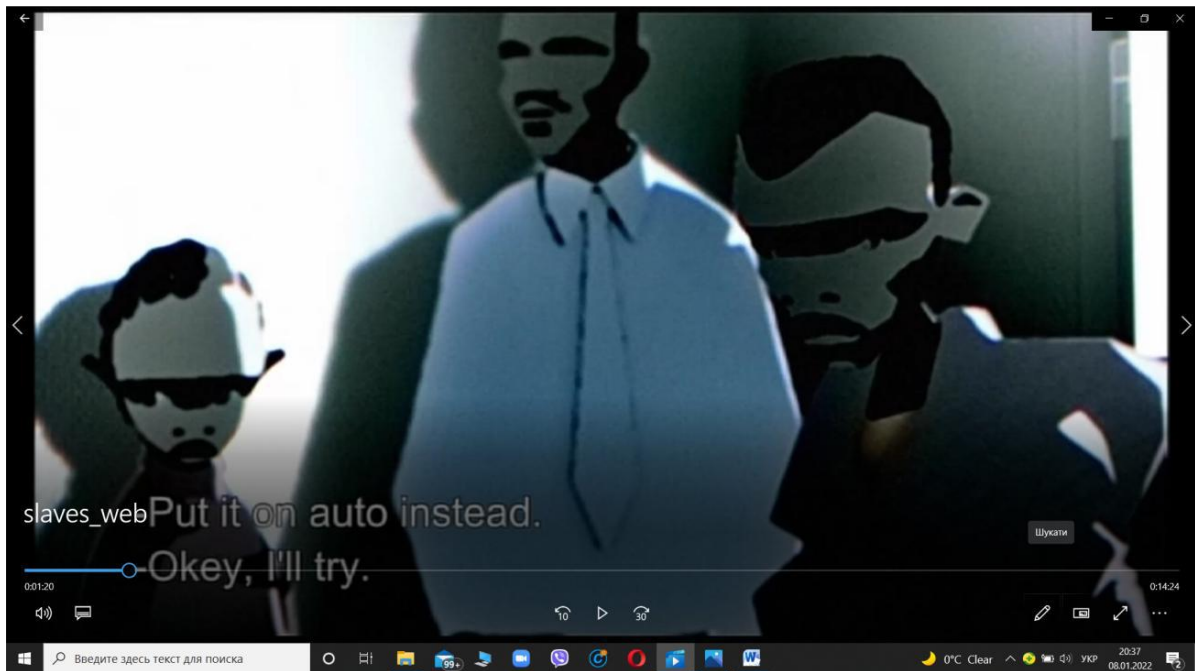

Малюнок 3. Кадри з фільму «Рахую дні, рахую роки»

Однією із важливих складових мети громадянської освіти є «виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності» [3, с. 2]; Ці питання розглядаються у розділі II «Права і свободи людини».

Для проведення уроку «Права дитини», було обрано фільм скандинавських кінематографістів «Раби» (Мал. 4). Це фільм про дев'ятирічну Абук та п'ятнадцятирічного Мачік. Вони опинилися у вирі кривавої громадянської війни у Південному Судані. Суданська арабська міліція, яку фінансує уряд, забрала їх, як і тисячі інших чорношкірих дітей, у рабство. Через деякий час дітей звільнив Комітет протидії викраденню жінок та дітей (CEAWC), що його очолює Джеймс Агуер.

В ході уроку учні знайомляться організаціями, які займаються захистом прав дітей, зокрема Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), створеним у 1946 році та з Конвенцією про права дитини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у листопаді 1989 року. Визначають державні органи України, які відповідають за дотримання прав дітей: Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України, суди загальної юрисдикції, прокуратура, адвокатура й нотаріат, структурні підрозділи різноманітних міністерств і відомств, органів місцевого самоврядування. Забезпечення належних умов для реалізації прав дітей в Україні здійснюється Уповноваженим Президента України з прав дитини.

Малюнок 4. Кадр з фільму «Роби»

В результаті обговорення фільму діти приходять до висновку, що тільки в демократичній, правовій державі можливе дотримання прав людини і дитини.

Сьогодні в Україні іде повномасштабна війна з Російською Федерацією. Ця країна, підступно напала на нашу державу. Дії російської армії носять характер геноциду, оскільки вона нищить не тільки військових, а й мирних жителів. Російські війська застосовують методи випаленої землі, вщент руйнуючи міста, містечка та села, вбиваючи чоловіків, жінок, дітей тільки тому, що вони українці. Мародерство, зґвалтування, розстріли стали нормою на окупованих територіях. То ж документальні фільми, які відтворюватимуть ці події, стануть цінним дидактичним матеріалом для розгляду тем, які зачіпають питання прав людини, гуманітарного права, міжнародних відносин, норм моралі. Війна ще не закінчилася, але вона уже спричинила значні зміни у світогляді, цінностях українців, які зрозуміли, що свободу й демократію, свою національну ідентичність і територію треба рішуче захищати від будь-яких ворогів. Надію на повернення до мирного життя в демократичній Україні висловив президент Володимир Зеленський: «Віримо, що у мільйонів наших людей є майбутнє. Воно буде вдома в Україні» [4].

Список літератури:

1. Карташов А. В., Радченко О. В. Громадянське суспільство і політика. Міжнародний Республіканський Інститут, Політична та громадянська освіта. Київ : 2016.- 48с.

2. Декларація етичних засад Всеукраїнської Мережі постійнодіючих кіноклубів медіапросвіти з прав людини Docudays UA, 5с. URL: <http://docuclub.docudays.ua>

3. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>.

4. 100 днів війни: звернення Володимира Зеленського. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=_7f15RL8D58

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мазанбекова Меруерт Ержановна

магистр педагогических наук,
Университет Сырдария

Сыпырындиева Гулзада Кудишовна

магистр педагогических наук,
Алматинский
казахский государственный
гуманитарно-педагогический колледж 1
(АКГГПК /1), г.Алматы

Аюпова Гулбаршын Турагуловна

доктор философии PhD
УО «Alikhan Bokeikhan University»

Исмаилова Гульнара Муратовна

доктор философии PhD
УО «Alikhan Bokeikhan University»

Адилъжанова Тогжан Алпамысовна

магистр филологических наук
УО «Alikhan Bokeikhan University»

Осознавая социально-педагогический процесс, возникающий в контексте реформы образования страны, известно, что необходимость подготовки педагогов с новой концептуальной системой мышления заключается в своевременной информированности вуза и полном принятии поставленных задач. Обширный анализ опыта и исследований в области инклюзивного образования позволил сформировать позитивное социальное отношение к образованию детей с ограниченными возможностями здоровья вместе с нашими нормально развивающимися сверстниками. Немаловажное место занимают и сами учебные заведения, так как их подготовка к новой модели обучения является одним из критериев успешности.

В настоящее время в системе образования Казахстана существует потребность в высококвалифицированных педагогах, обучающих и воспитывающих не только здоровых детей, но и детей с нарушениями развития с учетом различных социальных факторов и особенностей социализации. Этот вопрос очень важен и прозрачен и четко определен в международных и отечественных правовых документах. Во Всемирном отчете об инвалидности

отмечается, что для развития инклюзивного образования важна специальная подготовка учителей общего образования [1]. В указанном документе говорится: "специальное обучение учителей государственных общеобразовательных школ может укрепить их уверенность и улучшить навыки обучения детей-инвалидов. Принципы инклюзии должны быть внедрены в программы подготовки учителей и включены в другие инициативы, позволяющие учителям обмениваться профессиональными знаниями и опытом в области инклюзивного образования».

К актуальным вопросам образовательной политики в нашей стране относятся: улучшение и совершенствование качества профессиональной подготовки, кардинальное обновление научно-методической системы обеспечения образования, изменение форм и методов обучения, устранение расхождений в ней передового опыта и запросов современного общества, дифференциация новаторства в образовании, повышение его значимости в обеспечении непрерывности процесса совершенствования образования и умение на высоком уровне применять современную технику и технологии [2].

С 1970-х годов продолжается разработка и реализация инновационных образовательных программ за рубежом. Большой вклад в реализацию этих проектов внес В. М. Полонский. Несмотря на недавний опыт, опыт в этой области очень велик. Это касается разработки учебно-методического комплекса, законодательной базы в области образования, а также экономического и технического обеспечения реализации данных проектов [3].

В работе Т. Ю. Хотылевой и Т. В. Ахутиной сформулированы четыре основных направления работы инвалидов в Европе и США.

Рассмотрим каждого из них:

1. Widening participation. Эта политика применяется в европейских странах, которые доминируют в Великобритании. Его основная цель-расширение образовательных возможностей для инвалидов, этнических меньшинств и уязвимых слоев общества. Эта политика реализуется через различные соглашения и финансовые стимулы для образовательных учреждений, участвующих в этих проектах.

2. Mains-treaming. В связи с этим учитывается приоритет непосредственного общения инвалидов с населением в рамках досуговой деятельности.

3. Integration. Это предполагает непосредственное участие всех детей в учебном процессе с учетом их индивидуальных, физических и психологических особенностей.

4. Inclusion. Этот вид образовательной деятельности предполагает, что люди с различными личностными ограничениями и потребностями могут получать образование наравне с нормальными людьми. В результате инклюзивное образование устраняет любую дискриминацию и делает процесс обучения открытым для всех. Это достигается за счет модернизации школ, в основном за счет реконструкции классных комнат, а также разработки новых учебных программ [4].

В своем исследовании Н. М. Воскресенская акцентирует внимание на инклюзивном подходе к образованию в формах и методах профессионального

образования людей с ограниченными возможностями здоровья. Международный опыт внедрения инклюзивного образования в общеобразовательных школах открыл новые возможности для людей с ограниченными возможностями. Сегодня этот метод обучения используется более чем в 40 странах мира. В Германии, Норвегии, Франции, Испании, США, Канаде и других развитых странах проблема воспитания людей с ограниченными возможностями решается посредством инклюзивного подхода к образованию [5].

В Норвегии система психолого-педагогической помощи юридически выстроена и подразумевает право на изучение отдельных курсов, учитывающих особенности студентов. В частности, закон предусматривает право на обучение в интегрированных школах любого ребенка с отклонениями в развитии. Для реализации этого плана разработан и эффективно работает ряд мер. Основные из них-Т. В. Ахутина и Т. Ю. Хотылева дали краткое описание и определения:

1. технология распространения знаний среди родителей и экспертов. Данная технология предполагает распространение информации между организациями, в которых находятся родители всех детей с ограниченными возможностями. Эта информация распространяется в виде листовок, брошюр, периодических изданий, научно-популярной литературы.

2. Методы инклюзивного образования детей с различными отклонениями в развитии в системе общего образования (синдром Турретта, синдром Аспергера, умственная отсталость) [6].

Процесс инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями в Германии характеризуется эмпирическим образованием и научно обоснованным организационным подходом. Как и в Италии, особую поддержку оказывает междисциплинарная команда профессионалов, родителей и представителей общественности. Стоит отметить, что все сотрудники школы активно участвуют в этом процессе, чтобы создать естественную, открытую и хорошую интерактивную атмосферу. Раз в неделю учителя специального и общего образования составляют планы работы на следующую неделю.

По словам Х. Мюллера-Колленберга, работа немецких педагогов в основном заключается в доступности образования для всех детей, поэтому большинство детей получают руководство в классе, а не в отдельной группе, что положительно влияет на других детей. Однако индивидуальная поддержка детей с особыми образовательными потребностями может оказываться как во внеклассных, так и в специальных центрах. Методы обучения детей, учебный материал, различные формы работы педагогов и детей, а также гибкие и индивидуально дифференцированные методы с точки зрения времени, отводимого на любую деятельность. Зарубежные исследователи отмечают, что одним из основных принципов в организации учебной деятельности является концентрация и расслабление, замещение одного вида деятельности другим, например, творческой деятельностью человека. таким образом, эти инклюзивные классы имеют внешние и внутренние различия [7]. Следовательно, в этих инклюзивных классах осуществляется внешняя и внутренняя дифференциация.

В процессе инклюзивного образования в США педагоги уделяют большое внимание специальной поддержке этих детей. По мнению зарубежных исследователей, аргумент В. А. Ардзинбы вызывает некоторое противоречие между теоретической основой концепции и реальным опытом школы [8].

Инклюзивная школа-это, прежде всего, школа, которая представляет собой непрерывную рефлексивную деятельность. Изменение ракурса на восприятие и признание ценности детей с их различиями требует глубокого анализа конкретных ситуаций, в которых живет ребенок, сознательных усилий, чтобы помочь лучше распознать его индивидуальность и развить его потенциал. Успешное прохождение данного процесса требует решения следующих задач, актуальных для современной зарубежной педагогики:

- усиление роли раннего обучения как фундаментальной ступени инклюзивного образования;
- повышение качества сотрудничества с родителями как ведущего механизма развития инклюзивного образования;
- Актуализация образовательной программы профессиональной подготовки студентов по направлению «Образование».

Теоретическими и практическими путями решения проблемы интеграции в республике занимались и ряд ученых: А. А. Бейсенбаева, М. А. Кудайкулов, К. Б. Болеев, А. Д. Болтаев, проблемы организации учебно-воспитательного процесса на основе межпредметных связей, А. Р. Бектеньярова, Р. К. Аббасова, Н. Жапанбаева педагогические основы.

В работах Абсатовой М. А. рассмотрены история становления и развития идеи интеграции, к. г. н. Шолпанкуловой, Г. А. Мендыгалиевой педагогические основы интеграции науки и практики школ нового типа, А. Муханбетжановой - проблемы интеграции содержания начального образования. Эти работы были первыми в республике исследовательскими работами, направленными на научно-практическое определение феномена интеграции в современном образовании и педагогической науке [9].

Как отметил С. К. Сейткалиев, возникновение образовательной интеграции в Казахстане обусловлено следующими факторами: недостаточной законодательной базой и противоречиями, кризисами в экономике, но она не ограничивает права здоровых детей [10].

Поэтому анализ показывает, что при поиске идеальной модели инклюзивной школы иностранные педагоги не могут создать единую инклюзивную модель, они могут адаптироваться к каждой школе, они не могут говорить о единственно правильном подходе к инклюзивной школе через призму исключительности в общеобразовательном процессе. Поэтому важно помнить, что главной целью инклюзивности является создание "школы для всех". Важность изменений, направленных на признание разнообразия и ценностей каждого ребенка, создание инклюзивной школьной культуры, профессиональное сотрудничество директоров, руководителей инклюзивного движения, гибких организационных структур по борьбе с дискриминацией в школах и внедрение показателей эффективности в инклюзивный образовательный процесс при широкой внешней поддержке правительств и организаций, количественно не

должна учитываться. В процессе инклюзивного образования каждая деталь практической работы требует качественной оценки того, как деятельность, используемая в конкретных ситуациях, способствует расширению границ инклюзии.

Список литературы:

1. Доклад о Всемирных инвалидах. Всемирная организация здравоохранения, 2011г // http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf. Уа
2. Методические рекомендации по подготовке требований к профессиональным компетенциям учителей, работающих в условиях инклюзивного образования. - Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2015. - 32 С.
3. Полонский В.М. Оценка качества научно-педагогических исследований. – М., 1987. – С. 9-21.
4. Хотылева Т. Ю., Ахутина Т. В. Технологии психолого-педагогической помощи детям с СДВГ в Норвегии // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». – 2010. – №5. С.112. http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n5/Hotyleva_Ahutina_full.shtml
5. Воскресенская Н.М. Некоторые вопросы методологии сравнительной педагогики в Англии в 80-х годах: концепция Б. Холмза // Методологические проблемы сравнительной педагогики. – М., 1991. – 93 с. С. 51-70.
6. Ахутина Т. В. , Хотылева Т. Ю. Технологии психолого-педагогической помощи детям с СДВГ в Норвегии // Психологическая наука и образование. - 2010. - №5.
7. Мюллер-Колленберг Х. Интегративное образование в Германии: аргументы «за» и «против» // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. - 2001. - № 1. - С. 50-71.
8. Ардзинба В. А. Инклюзивное образование инвалидов в Соединенных Штатах Америки // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». — 2010, № 5
9. Абсатова М. А., Уралбекова А. К. трансформация процесса интеграции в трудах казахстанских ученых / / межрелигиозное образование в Казахстане. матер. - Алматы, 2015. - С. 35-38.
10. Сейткалиев С.К. Интегрированное образование в Казахстане: проблемы политика // Интеллект, идея, инновация. - 2017. - №1. - С. 23 - 26.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВИХОВАТЕЛЯ

Малетич Надія Богданівна

старший викладач кафедри фізичного виховання
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Особистісно зорієнтована концепція педагогічної діяльності передбачає підготовку педагогічних кадрів, спроможних готувати молоде покоління до життєдіяльності в конкретних історичних умовах. Нині реформування закладів дошкільної освіти передбачає вільний розвиток особистості дитини, її здібностей на основі загальнолюдських цінностей. Такий підхід вимагає від сучасного педагога особистісного розвитку, пошуку шляхів, засобів, форм, методів виховання в гуманістичному суспільстві [1].

Зміцнення здоров'я молодого покоління розглядається наразі як один із пріоритетних напрямів модернізації навчання і виховання та складає важливу доктрину розвитку сучасної освіти.

Вихователь, використовуючи інтегративні знання, уміння та навички, отримані під час навчання, зобов'язаний формувати фізичну культуру особистості дитини і звичку до здорового способу життя.

Професійна культура особистості педагога передбачає пошук оптимальних форм, шляхів, засобів активізації здоров'язбережувальної діяльності з дітьми дошкільного віку.

Готовність сучасних педагогів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності визначається розвитком у них науково-педагогічної свідомості, гуманістичних ціннісних орієнтацій, фізичної культури та культури здорового способу життя особистості, відповідальності за своє здоров'я та здоров'я своїх вихованців [3, С. 55].

Теоретична, практична і методична підготовка фахівця з дошкільної освіти полягає в умінні організовувати та здійснювати керівництво системою фізичного виховання в закладі дошкільної освіти, умінні навчати дітей фізичних вправ, використовуючи доступні та доцільні методи, форми, засоби фізичної культури, проводити різноманітні форми роботи з фізичного виховання та оздоровлення дітей дошкільного віку. Керівництво системою фізичного виховання дітей дошкільного віку, передбачає традиційну науково обґрунтовану та відпрацьовану систему фізичного виховання дітей дошкільного віку, обов'язково враховуючи на нинішньому етапі переосмислення педагогічних цінностей діяльності закладу дошкільної освіти, пріоритетність створення здоров'язбережувального середовища у сучасному закладі дошкільної освіти [15].

Здоров'язбережувальне середовище є своєрідним комплексом організаційних, психолого-педагогічних, соціальних, гігієнічних, екологічних, фізкультурно-оздоровчих, освітніх умов, котрі спрямовані на збереження різних

видів здоров'я, забезпечення психічного комфорту та зручних побутових умов в закладі дошкільної освіти. Тому педагог сучасного дитячого садка має бути і вихователем, і організатором діяльності дітей (здоров'язбережувальної теж), і активним учасником спілкування з дітьми, їх батьками, колегами, консультантом, просвітителем тощо [12].

Процес розробки змісту фізкультурно-оздоровчої освіти на сьогодні нашою є певні протиріччя між теорією, пов'язаною з формуванням культури здоров'я особистості і практикою, котра вимагає наукового обґрунтування, а також пошук нових підходів до її реалізації.

Чітке усвідомлення проблема виховання культури здоров'я та потреби вести здоровий спосіб життя – завдання усього педагогічного колективу закладу дошкільної освіти. Адже від цього залежить реалізація соціального замовлення суспільства – виховання фізично здорової особистості, здійснення здоров'язбережувальної діяльності на основі інтегративного підходу загалом [4–7].

Сучасний підхід до здоров'язбережувальної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти повинен відбуватися з урахуванням таких тенденцій: прийняття, засвоєння студентами норм, традицій, цінностей здоров'я та здорового способу життя відповідно до соціальних умов життя; тенденція їх розвитку, переосмислення і перетворення через призму своєї індивідуальності.

На теоретичному рівні «вихователь:

- формує уявлення про особливості оздоровчих методик для дітей дошкільного віку та опанування ними на основі доцільності їх застосування в освітньому процесі закладу дошкільної освіти;
- систематизує знання про технологічні основи здоров'язбережувальної діяльності;
- формує вміння вивчати, діагностувати, аналізувати стан здоров'я, особливості фізичного розвитку, фізичної підготовленості дітей, їх динаміку;
- планує різні форми роботи з фізичного виховання та оздоровлення дітей з урахуванням стану здоров'я, фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості;
- свідомо ставиться до професійної діяльності, усвідомлює зміст сучасної дошкільної освіти у галузі здоров'язбереження тощо» [11, С. 13].

Самостійна дослідницька діяльність вихователя передбачає такі «напрями роботи:

- аналіз роботи передових педагогів дошкільного профілю;
- діагностика фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку;
- аналіз програм з фізичного виховання дошкільників;
- інноваційні оздоровчі методики та особливості їх застосування на практиці;
- відбір матеріалу для роботи з дітьми в конкретному закладі дошкільної освіти» [9, С. 51].

З цією метою організовуються перегляди різних форм роботи з фізичного виховання та оздоровлення дітей в закладі дошкільної освіти з обов'язковим акцентом на формуванні діяльнісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності в процесі професійного становлення та росту.

В арсеналі сучасного вихователя «повинні бути:

- знання про сутність здоров'язбереження;
- вміння реалізовувати на практиці різноманітні способи та прийоми збереження власного здоров'я;
- вільне володіння основними принципами, засобами, формами, методами здоров'язбережувальної діяльності;
- спроможність визначення мети здоров'язбережувальної діяльності з метою правильного її спрямування та організації;
- володіння різноманітними оздоровчими методиками;
- здатність до вибору комплексу засобів та методів оздоровлення;
- уміння планувати здоров'язбережувальну діяльність залежно від закономірностей побудови освітнього процесу закладу дошкільної освіти [10, С. 101].

Нині існує велика кількість різноманітних оздоровчих технологій. Педагог повинен уміти їх аналізувати, впроваджувати, бути озброєним методикою навчання дітей різними способами оздоровлення, створити відповідне середовище для збереження здоров'я дітей. Найважливіше при цьому – турбота про особистість дитини, про її фізичне та психічне здоров'я тощо [2, 8, 13].

Таким чином, на сучасному етапі для виховання цілісної особистості дитини засобами фізичної культури вихователь повинен уміти підбирати адекватні засоби і методи фізичного виховання та оздоровлення дітей, використовуючи різноманітні стандартні та нестандартні, традиційні та нетрадиційні форми роботи. Будувати свою педагогічну діяльність так, щоб його знання, уміння, навички, переконання відповідали здоров'язбережувальному середовищу кожного дошкільного навчального закладу. Визначаючи сутність здоров'язбережувальної діяльності, ми виходили з розуміння особливостей педагогічної діяльності взагалі. Специфіка педагогічної діяльності полягає в тому, що вона, з однієї сторони, перетворює саму особистість, а з іншої – керує процесом перетворення особистості.

Отже, фізичний розвиток дітей в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї базується на створенні мотиваційних ціннісних орієнтацій. Саме тому в основі здоров'язбережувальної діяльності вихователів лежать наукові уявлення про здоров'я та здоровий спосіб життя, навички збереження здоров'я дітей, уміння використовувати доступні засоби зміцнення здоров'я, розважливе ставлення до впровадження оздоровчих методик у практику роботи закладу дошкільної освіти, оскільки метою педагогічної діяльності є охорона життя та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку.

Список літератури

1. Богініч О. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету*. Івано-Франківськ, 2008. Випуск XVII-XVIII. С. 191–199.
2. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим. Здоров'я та фізична культура: монографія. Київ. 2005. №2. С. 1–4.
3. Букреєва Н. М. Створення здоров'язбережувального середовища в дошкільному закладі (за результатами експериментальної роботи). Запоріжжя. ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. № 3. С. 54–61.
4. Вільчковський, Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: монографія. Суми: Університетська книга, 2017. 428 с.
5. Денисенко Н. Ф. Управління системою фізичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах: монографія. Запоріжжя: ЛПКС. Лтд., 2001. 308 с.
6. Дубогай О. Д. Теоретичні та методичні аспекти особистісно-орієнтованого підходу у фізичному вихованні дітей. *Дошкільна освіта*. 2005. № 2. С. 26–29.
7. Єфименко М. М. Театр фізичного виховання та оздоровлення дошкільнят авторський стиль роботи: методичні рекомендації. Київ: ІСДО, 1995. 40 с.
8. Загородня Л.П., Тітаренко С.А., Барсуковська Г.П. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2018. 272 с.
9. Калічак Ю.Л. Методика фізичного виховання дітей. Модуль 1: навчально–методичний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 198 с.
10. Калічак Ю.Л. Методика фізичного виховання дітей. Модуль 2, 3: навчально–методичний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 192 с.
11. Калічак Ю.Л. Оздоровчі технології та діагностичні методики фізичного розвитку дітей: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 128 с.
12. Левінець Н. Впровадження здоров'язберігаючих технологій як актуальний напрям сучасної дошкільної освіти. *Вісник інституту розвитку дитини*. 36. наук. праць. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Вип. 16. Київ, 2011. С. 25–27.
13. Нікітін Б. П. Ми та наші діти / Б.П. Нікітін, Л.О. Нікітіна: монографія. Київ: Молодь, 1989. 240 с.
14. Шамардіна Г. М. Основи теорії та методики фізичного виховання: навчальний посібник Київ: Пороги, 2003. 445 с.
15. Шамрай А. І. Організація фізкультурно-оздоровчої роботи в ДНЗ. *Дошкільний навчальний заклад*. 2007. № 10. С. 8–10.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПІАНІСТИЧНОГО АПАРАТУ ДО РОБОТИ НАД ТВОРАМИ ПРОГРАМОВОГО РЕПЕРТУАРУ

Мельник Лариса Вікторівна,

викладач циклової комісії

викладачів фортепіано,

Луцький педагогічний фаховий коледж

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради

Зміни, що пройшли майже в усіх сферах життя України, прямо й безпосередньо торкнулися системи освіти. Завдання національної школи щодо музично-естетичного виховання – якісно поліпшити якісний цей процес.

Грунтовні знання сучасних поглядів на музику, на її значення в житті людини, практичний досвід – усе це необхідно вчителеві-музиканту для усвідомлення своєї ролі в реалізації завдань, що стоять перед музичною освітою.

Підготовка піаністичного апарату до роботи над творами програмового репертуару займає одне з провідних місць у процесі підготовки вчителя початкових класів, вихователя закладу дошкільної освіти та музики.

Мета статті – тезово показати практичне використання та роботу над творами програмного матеріалу майбутніх учителів.

Сама методика викладання та гри на фортепіано закладає основи, необхідні вчителеві-музиканту для його подальшої самоосвіти та вдосконалення майстерності.

Наведемо приклад підготовки піаністичного апарату до роботи над творами програмового репертуару.

Виконання різноманітних видів гами сприяє розвитку та удосконаленню різних видів техніки, що важливо при формуванні навичок гри на фортепіано. Під час виконання варто звертати увагу на ритмічно організоване, чітке, рівне звучання гамоподібних пасажів у швидкому темпі. Чітка пальцева артикуляція при виконанні всіх видів арпеджіо повинна поєднуватися з позиційною грою. Всі види гами повинні виконуватися в єдиному темпі, бути підпорядкованими єдиному динамічному розвитку, що надає виконанню відчуття енергії руху.

Заняття варто розпочати з бесіди про жанр.

Зазначаємо, що «музичний жанр – багатозначне поняття, що характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання та інші ознаки (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо)» [1].

На сьогодні визначають наступну класифікацію жанрів:

1. Ліричні жанри (пісня, романс, ноктюрн, колискова, елегія, тощо).
2. Епічні жанри (дума, гімн, увертюра, рапсодія, балада).
3. Жанри, пов'язані з рухом (танець, марш, скерцо, етюд).

Жанрові особливості створюють певну художню образність творів або

надають їм різноманітних відтінків: мелодія, гармонія, ритм, темп, динаміка, артикуляція, штрихи, агогіка тощо.

На занятті працюємо над творами, основні мелодії яких мають пісенне й танцювальне походження. Робимо порівняльний огляд рухливої та запальної мелодії танцю коломийки, джазової п'єси із синкопованим ритмом, а згодом переходимо до роботи над твором зі збірки «Етюди» Генадія Без'язичного.

Разом зі студенткою аналізуємо твір (характер, темп, динаміка, штрихи), синтаксичну будову мелодичної лінії. Визначаємо проміжні частини та головну кульмінацію твору, технічні завдання, що стоять перед виконавцем.

Працюємо над піаністичними проблемами, що виникають у процесі роботи. В етюді використовується декілька видів техніки. Зокрема, працюємо над короткими паралельними пасажами та синхронністю виконання рук, «мартелято» – стаккато великої сили. Етюд розвиває загальну орієнтацію на клавіатурі з включенням рухів корпусу. Це в свою чергу значно розслаблює основні плечові м'язи. Відпрацьовуємо перехід із одного регістру в інший одним рухом без зупинок перед взяттям звуку. Відтак переходимо до роботи над коломийкою Віталія Кирейка.

Але перед цим маємо отримати відповідь на питання: «Що таке коломийка?»

Так, коломийками називають короткі пісеньки-куплети, що складаються із двох віршів. Тексти коломийки за змістом охоплюють всі аспекти життя народу. Найбільш типова коломийка належить до розряду танцювальних пісень гумористичного змісту, поширених в регіоні Карпат. Пісня-коломийка поєднується з танцем. Це швидкий дводольний круговий танець [2].

Робимо аналіз засобів музичної виразності, гармонії, характеру твору. Працюємо над мелодичними лініями у ведучій та акомпануючій партіях. Звертаємо увагу на ритм. Значної уваги потребує робота над педаллю.

Наступний етап роботи на уроці – регтайм «Кленовий листок» Скотта Джоупліна, який розпочинається з короткої бесіди про композитора та екскурсу в світ африканських мелодій. Від початку XVIII ст. і до середини XIX ст. мільйони жителів Західного узбережжя Африки було перевезено до Америки і продано в рабство. Незважаючи на жорстокі умови, неволю, афроамериканці зуміли зберегти свою природну музикальність і створити багато форм, у яких елементи негритянського фольклору тісно переплелись з побутовою музикою англійців, французів, іспанців, що склали молоду американську націю.

Регтайм – це жанр, який зараз відносять до джазу і перекладається як «рваний ритм», «рваний час». Це маршево, тому що регтайм насичений «нерівностями» і непопаданням в сильну долю.

Обговорюємо форму, синкопований ритм, засоби мелодичного розвитку, засоби музичної виразності. Працюємо над різними піаністичними завданнями, ансамблевим виконанням.

Працюючи над твором, ставимо завдання виховання метро-ритмічних навичок гри, усвідомленого інтонування мелодії, навичок педалізації (яка прямо залежить від стилю композиторського письма та характеру твору), слухового контролю, добору необхідних технічних засобів.

Фортепіанний ансамбль – це один із найурочистіших жанрів музики.

Формує такі якості, як почуття поваги, тактовності, партнерства.

У проведенні заняття використовую власний показ.

Винятково важливе значення для правильної організації роботи здобувачів освіти має раціональна постановка всієї підготовчої роботи викладача зі студентом, що сприяє виконанню навчального завдання самостійно.

Таким чином, твори різних епох, стилів, жанрів та музичних форм поширюють загальнокультурні орієнтири студентів, їх музично-естетичний досвід, стимулюють розвиток музичних та творчих здібностей, підвищують рівень фахової компетентності. Музичний репертуар для практичного опанування на фортепіано розширений кращими творами як українських, так і зарубіжних композиторів.

Список літератури:

1. Музика – це стиль без якого не можливо прожити. URL: <https://cutt.ly/0KwrTs1> (дата звернення: 14.06.2022).

2. Танцювальні пісні. Коломийки. URL: <https://cutt.ly/eKwtVNng> (дата звернення: 14.06.2022).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛОГОТЕХНОЛОГІЙ З ФОРМУВАННЯ РИТМІЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Мілевська Олена Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Постановка проблеми. Ритмічна здатність як базова універсальна властивість людини має значний вплив на становлення мовленнєвих умінь дитини. Недорозвиток цієї здатності може спричинити специфічні прояви мовленнєвого дизонтогенезу на рівнях усного і писемного мовлення. Типовими з них є порушення у засвоєнні та використанні мовленнєвих наголосів, неадекватність виживання інтонаційних та дихальних пауз, труднощі опанування ритміко-складової структури слів та темпо-ритмічних умінь, а також порушення розвитку графо моторних умінь.

Тому важливим завданням логокорекційної роботи є розвиток у дітей з порушеннями мовлення ритмічних здібностей та умінь щодо сприймання, впізнавання (ідентифікації), запам'ятання, відтворення, трансформації ритмів.

У сучасній логопедії набула широкого застосування системна методика логоритмічного впливу, яка передбачає послідовне цілісне виховання і перевиховання порушених мовленнєво-ритмічних функцій. Проте, за останні роки у практиці логопедії закріпилась тенденція щодо диференційованого використання логотехнологій, на відміну від системних методик.

Аналіз джерельної бази. Зміст, форми й методи логопедичної роботи з формування ритмічних умінь (логоритміки в сучасному розумінні) беруть свої витоки з досліджень у сфері ритмічного виховання. На вітчизняних теренах переважно до цієї проблеми долучались педагоги та музиканти (початок ХХ ст.), а також психологи. Найбільш відомими в цій галузі стали праці Н. Римського-Корсакова, Е. Жака-Далькроза, Н. Александрової та ін. Вперше систему ритмічного виховання започаткував Е. Жак-Далькроз, професор Женевської консерваторії. Він був вражений неритмічністю своїх (дорослих!) учнів та вважав, що музиканту потрібно мати не тільки хороший слух, а й хороший ритм. Він також запропонував комплекс вправ, змістом яких були пластико-ритмічні етюди призначені для передачі емоційно-образного змісту музики через рух [1; 3]. В подальшому система ця система набула назви Dalcroze-method (Далькроз-метод), і була адаптована для роботи з дітьми з метою музичного виховання.

Метод ритмічного виховання широко пропагували науковиці Н. Александрова і В. Гринер, які наголошували, що цінність ритмічного виховання полягає у боротьбі з аритмією, яка руйнівним чином діє на психофізичне та суспільне життя людини. Зокрема, Н. Александрова наголошувала на важливості ритмічного виховання в школі, яке повинно здійснюватися на основі тісного взаємозв'язку ритму і музики. Вона надавала ритміці центрального

значення у педагогіці, фізкультурі, вказуючи, що ритміка вміщує в собі ритмічні елементи кожної з цих галузей. Н. Александрова у своїх роботах звертала увагу на значимість диференційованого використання ритміки залежно від віку людей, від їхнього стану. Вона вважала, що якщо ритміст працює в дошкільних установах, то його предмет стає частиною виховних завдань, які ставить сучасна педагогічна думка. Якщо ритміст працює в лікувальних установах для нервовохворих, чи тих, що заїкаються, або глухих чи сліпих, то він вирішує зовсім інші завдання [3].

Тобто, авторству Н. Александрової належить первинна ідея про диференційоване застосування ритмічного впливу з терапевтичною метою.

На тепер логопеди-практики мають у своєму арсеналі декілька технологій формування ритмічних здібностей та мовленнєво-ритмічних умінь у дітей з порушеним мовленням: технологія фонетичної ритміки (Н. Мікляєва, Т. Власова); технологія вивчення і формування моторного ритму (О. Лурія, Х. Бирч, Л. Белмонт, Н. Волоскова); технологія розвитку метра (музичного ритму, темпоритму) (Е. Жак-Далькроз, Н. Ветлугіна, С. Матвієнко, Е. Kilinska-Ewertowska); технологія формування мовленнєвого ритму (Л. Федорович, Н. Пищалка, Л. Сухар, О. Золотарьова, С. Школьнік, Л. Беякова, Н. Ричкова, Г. Шашкіна, Г. Волкова); технологія розвитку моторного і мовленнєвого ритму (О. Прокопенко, Ю. Філатова, Н. Гончарова).

Метою статті є характеристика змісту та методичних відмінностей сучасних логотехнологій з формування ритмічних умінь у дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Ритмічна здібність займає важливе місце у розвитку дитини. Рухова активність дитини, починаючи з немовлячого віку, підпорядкована певним ритмам; під час лепету проявляються ритмічні повтори спочатку однорідних, а потім й різнорідних складів; у ранньому віці дитина ритмічно махає руками, стукає іграшкою тощо та активно реагує на зовнішній ритм (музичний), піддаючись м'язовим реакціям. Наукові дослідження В. Тарасун, Т. Дегтяренко, Н. Бабич, З. Ленів, А. Sollberg, S. Kirschner, M. Tomasello, W. Fitch та ін. свідчать про те, що в основі мовленнєвих здібностей, як і художніх та музичних, лежать почуття ритму та ритмічні здібності.

Мовлення загалом є ритмізованою діяльністю, а мовленнєвий ритм вважають найбільш складним видом ритмічної активності центральної нервової системи (О. Березан, О. Прокопенко, А. Sollberg та ін.). Зв'язок між ритмічними функціями і мовленням має діалектичний характер: ритм виступає як компонент розподілу рухів у часі, а стан рухових функцій впливає на здійснення мовлення [2; 7; 9].

Значимість ритмічних здібностей, ритмічних дій для дитини впливає з їхнього впливу на становлення інтегративної діяльності мозку через активізацію різних аналізаторних систем. Разом з цим, варто зазначити їхню роль у становленні ритміко-складової та темпо-ритмічної структури мовлення (Л. Федорович, І. Пищалка, Н. Кондратенко та ін.) [4, с. 18; 6, с. 26; 5].

Обґрунтування технологій формування ритмічних умінь ґрунтується на психофізіологічних та лінгвістичних даних, згідно з якими трирічний вік визначено віковою межею опанування ритміко-структурними особливостями

рідної мови. У віці 3 роки дитині доступне відтворення більшості ритміко-мовленнєвих структур, за винятком структур тих слів, які мають недоступну вікову семантику (Г. Волкова, О. Березан, Т. Овчиннікова, Л. Федорович, Е. Kilinska-Ewertowska).

Відповідно, методична проблема розвитку у дітей ритмічних умінь актуалізується у молодшому дошкільному віці – від 3-х років. Розкриємо зміст традиційних логотехнологій формування ритмічних умінь у дітей.

1. Технологія фонетичної ритміки (Т. Власова, А. Пфафенродт) представлена як система вправ для формування фонетично правильно мовлення. У цій системі за основу покладено синтез рухових і психологічних процесів, зокрема нейропсихологічних компонентів, психомоторних та гностичних функцій, мовленнєвих функцій та ритмічної здатності.

Технологія фонетичної ритміки ставить перед собою чимало завдань.

Її особливістю є спрямованість на тренування правильної вимови звуків та звукосполучень в різних фонетичних умовах: у складі, у слові, ізольовано. Крім цього, фонетична ритміка передбачає нормалізацію мовленнєвого дихання та головних якостей (розвиток сили, висоти, регуляція тембру); розрізнення та відтворення різних ритмів; розвиток орієнтації в просторі; відпрацювання мовленнєвого матеріалу у заданому темпі; розвиток умінь виражати свої емоції за допомогою засобів інтонації [1, с.45].

2. Технологія діагностики і формування моторного ритму (О. Лурія, Н. Волоскова, ін.) – це система спеціальних прийомів формування слухомоторних та слухозорових координацій. В основі цієї технології лежить сприймання зорових чи слухових сигналів з наступним відтворенням їхньої кількості та послідовності у вигляді графічного запису або відстукування – моторна відповідь. Технологія моторних ритмів має чітку послідовність завдань:

- моторні відповіді на звукові ритмічні стимули: дитина прослуховує зразок ритмічного малюнка, не маючи змоги спостерігати за виконанням (наявний екран); потім повторює ритм самостійно;

- моторні відповіді на зорові ритмічні стимули: дитина сприймає графічну схему ритмічного малюнка і відтворює ритм так, як зображено на картці, зберігаючи порядок і кількість візуальних позначень;

- моторні відповіді на одночасне пред'явлення звукових та зорових (бімодальних) ритмічних стимулів.: дитині пропонується ритмічний малюнок і одночасно вводиться його графічна схема; час пред'явлення довільно збільшується до отримання моторної відповіді;

- виконання графічного запису олівцем у відповідь на пред'явлення звукових ритмічних стимулів; запис здійснюється рисками чи крапками.

Технологію формування моторного ритму передбачено застосовувати в роботі з молодшими школярами.

3. Технологія розвитку метра (музичного ритму) (Е. Жак-Далькроз, Н. Ветлугіна та ін.) розв'язує завдання розвитку моторного ритму, але в інший спосіб – через використання музики. Сутність технології полягає в ознайомленні з ритмами у процесі прослуховування музики; серед завдань – формування поняття про сильні і слабкі долі; формування рухів співставно з мелодикою

музичних творів. Розвиток почуття музичного ритму у дітей з мовленнєвими порушеннями здійснюється від сприймання найпростіших ритмів та паралельного виконання однотипних рухів до сприймання ускладнених ритмів і виконання різноманітних рухів зі зміною тривалості звуків, з введенням пунктирування, танцювальних рухів [3].

4. Технологія формування мовленнєвого ритму (Г. Волкова, Л. Белякова, Н. Пищалка, Н. Ричкова, Л. Федорович та ін.) є найпоширенішою серед логопедів, які працюють з дошкільниками. Змістом цієї технології є комплексний вплив на мовленнєві та психофізичні функції: фонематичне сприймання, на слухову увагу, артикуляційну моторику, фізіологічне дихання, мовленнєву фонацію, мовленнєве дихання, ритміко-складову структуру, слухо-моторні координації, темпоритмічні процеси.

Особливістю методики формування мовленнєвого ритму є укріплення нових моторних динамічних стереотипів у процесі розвитку рухової сфери в поєднанні зі словом і музикою.

5. Технологія розвитку моторного і мовленнєвого ритму (О. Прокопенко, Ю. Філатова, Н. Гончарова) має в своїй основі рухове навчання і позиціонується як інноваційна на сучасному етапі розвитку логопедії.

Ця технологія становить новий напрям корекційного навчання, який дозволяє розвивати ритмічні якості рухів і мовлення, поетапно формуючи та закріплюючи нові ритмічно організовані мовленнєві навички. На думку, науковців та практиків, цю технологію слід віднести до здоров'язберігаючих, оскільки вона щільно пов'язана з методикою формування мовленнєвого дихання. Відповідно, шляхом застосування цієї технології відбуватиметься не лише вплив на моторний і мовленнєвий ритм, а й на корекцію фізіологічного дихання, на вироблення навичок координації дихання, голосу і фонації [7].

Послідовність розвитку моторного і мовленнєвого ритму у цій технології передбачає реалізацію наступних змістових напрямків:

- розвиток темпу рухів та темпу мовлення, координації рухів на музичних і на логопедичних заняттях;
- розвиток почуття музичного ритму: а) формування умінь виділяти метричний акцент в рухах; б) формування умінь виділяти неочікуваний і перехідний акцент в рухах; в) розвиток почуття музичного розміру;
- розвиток складового, словесного і синтагмового ритмів на музичних заняттях;
- розвиток складового, словесного і синтагмового ритмів на логопедичних заняттях;
- розвиток темпо-ритмічних і координаційних здібностей у логоритмічних іграх.

На нашу думку, особливого значення у цій технології має акцент на диференційоване формування різновидів мовленнєвих ритмів:

– складового; – словесного; – синтагмового.

Зупинимось на характеристиці цих різновидів.

Під складовим ритмом розуміють комбінації акцентованих (наголошених) і неакцентованих складів (їх чергування) у певному розташуванні відносно одини

одного. Складові ритми розглядають без прив'язки до слова (*та-та, та-то-ту* тощо). Розрізнення складових ритмів відбувається з урахуванням структури, яка визначається кількістю та розташуванням наголошеного складу відносно ненаголошених складів. Відповідно до цих критеріїв виділяють такі види складових ритмів:

1) Двоскладові ритми: а) двоскладовий ритм з наголосом на першому складі [*тА - та*]; б) двоскладовий ритм з голосовим акцентом на другому складі [*та - тА*];

2) Трискладові ритми: а) трискладовий ритм з наголосом на першому складі [*тА - та - та*]; б) трискладовий ритм з наголосом на другому складі [*таА - тА - та*]; в) трискладовий ритм з голосовим акцентом на третьому складі [*та - та - тА*];

3) Чотирискладові ритми: а) чотирискладовий ритм з наголосом на першому складі [*тА - та - та - та*]; а також з наголосами на другому складі (б): [*та - тА - та - та*], третьому (в): [*та - та - тА - та*] та з наголосом четвертому складі (г): [*та - та - та - тА*].

4) Інші багатоскладові ритми, до складу яких входять структури попередніх типів.

Значення складового ритму полягає в тому, що віє виконує роль структурної основи для опанування словесного ритму та синтагмового.

Загалом, словесний ритм – це ритмічні структури, ідентичні до різновидів складових ритмів, але із певною послідовністю чергування наголошеного і ненаголошених складів. Така послідовність має не лише ритмічну основу (яка може реалізуватись безвідносно до урахування фонемного складу), а й фонетичну – комбінації фонем, які утворюють слово.

Опанування словесним ритмом в онтогенезі відбувається послідовно: спочатку діти засвоюють двоскладові словесні ритми, пізніше – трискладові та чотирискладові словесні ритми.

Значення словесного ритму полягає у тому, що під час промовляння слів виробляється виділення ритмічної структури в артикуляційній програмі – вирівнюються усі склади під час вимови і, таким чином, створюється основа ритмізації мовлення.

Словесний ритм лежить в основі опанування синтагмового ритму. За своєю сутністю, синтагмовий ритм – це лінійна послідовність словесних ритмів. Вона визначається відрізком між двома паузами, об'єднана інтонацією та виражає закінчену думку. Синтагмовий ритм реалізується на словосполученнях, в тому числі з прийменниками, сполучниками, вигуками; у реченнях та у віршах [7].

Технологія „*теппінг*” призначена для розвитку складового ритму, для розвитку чуття ритму в процесі здійснення мовленнєвих рухів. Вона передбачає поєднання вимови кожного складу у слові, або кожного слова у реченні з відстукуванням ритму за допомогою долоні об певну поверхню. Важливо використовувати ведучу руку.

Різновидами цієї технології є: 1) відстукування за допомогою плескання у долоні; 2) відстукування за допомогою вертикально-горизонтальних рухів вказівного пальця ведучої руки (при цьому рука зігнута у ліктьовому суглобі,

який зафіксований на столі) 3); за допомогою енергійних змахів ведучої руки; 4) за допомогою стискання – розтискання пальців в кулак / кулаки;

Технологія „диригування” призначена для розвитку словесного ритму і передбачає поєднання рухів руки з вимовою кожного слова. Диригувальні рухи здійснюються дистальними відділами ведучої руки (долоня + передпліччя). Всі рухи виконуються дугоподібно. Під час вимови наголошеного складу виконується особливо інтенсивний рух, який створює ефект „розрізу” повітря. Під час вимови ненаголошених складів рухи є плавними, хоча склади теж вимовляються твердо.

Ця технологія допомагає дітям зрозуміти важливість, а інколи й необхідність узгодження мовлення з рухами: рух руки унаочнює супровід мовлення, відбувається підлаштування двох діяльностей (рухової та мовленнєвої).

Для розвитку синтагмового ритму використовують різноманітний мовленнєвий матеріал (віршований, прозовий), поєднуючи його з технологією „теппінг”. Оскільки вірш чи прозове висловлювання передбачають наявність певної кількості слів, яка реалізується у темпо-часовому вимірі, що обумовлює протяжність (тривалість), обов’язковою умовою роботи над синтагмовим ритмом є врахування темпу:

- спочатку застосовують повільний темп промовляння віршів, згодом переходять до помірного темпу у поєднанні з рухами руки; віршоване мовлення має чітку внутрішню структуру, сприймається як природна ритмічність і мелодійність;

- потім відпрацьовують прозові висловлювання повільно та у помірному темпі; рекомендовано ретельно добирати прийменники, та службові частини мови (частки, сполучники, вигукі) до висловлювань для забезпечення додаткових тонових акцентів та регуляції пауз.

Формування синтагмового ритму важливо починати саме з віршованого мовлення. У віршах, завдяки ритмізації, вирівнюється тривалість звучання складів і, тим самим, вдається послабити редукцію голосних, розташованих перед і після наголошених голосних у словах. Як наслідок – ненаголошені голосні вимовляються дитиною більш тривало, хоча й менш інтоновано. Таким чином зберігається загальний ритмічний малюнок, без втрати ненаголошених складів.

Технологія розвитку синтагмового ритму із використанням „теппінгу” передбачає певну методику:

- здійснюється презентація тексту вірша (прослуховування);
- повторна презентація тексту вірша з використанням теппінгу, який демонструє педагог;
- розучування теппінгування ритму вірша дітьми, при чому вірш промовляє дорослий, а дитина лише теппінгує ритм;
- сумісне промовляння вірша дорослим та дитиною у супроводі теппінгування ритму вірша;
- відтворення вірша без теппінгування.

Методисти-розробники логотехнологій формування мовленнєвого ритму у дошкільників визначають порядок добору ритмічного розміру для опрацювання

синтагмового ритму на матеріалі віршів з огляду на онтогенетичні закономірності опанування дітьми ритміко-складових структур: *хорей* (двоскладовий ритм з наголосом на першому складі), *ямб* (двоскладовий ритм з наголосом на другому складі), *дактиль* (трискладовий ритм з наголосом на першому складі).

Висновки. Попри те, що технології ритмічного виховання не мають статусу навчально-корекційних, а розцінюються як корекційно-реабілітаційні, неможливо зменшити їхню значущість. Особливої уваги заслуговують такі результати ритмічної корекції, як: розвиток стійкості і переключення уваги, пам'яті, емоційності, уяви; формування плануючих і контролюючих операцій; розвиток рухових переключень; формування рухо-моторних координацій та довільності під час виконання завдань.

Наведений вище теоретико-методичний аналіз дозволить логопедам-практикам диференційовано використовувати логотехнології з формування ритмічних умінь у дітей.

Список літератури

1. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика. М: Просвещение.1985.188 с.
2. Березан О. І. Неврологічні основи логопедії: навч. посібн. Полтава: Друкарня ПП Ткалич А.М., 2008. 92 с.
3. Забара О.В. З історії виникнення логопедичної ритміки. *Логопед.* 2012. №10. С. 8–15.
4. Лісова Л.І. Логоритміка з методикою. Логоритміка з методикою: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 132 с.
5. Мілевська О.П. Ритмічні здібності та їх роль у становленні мовленнєвої діяльності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка та психологія.* Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип. II. С.161–167.
6. Овчиннікова Т.С., Федорович Л.О. Музика, ритм і співи в логопедичній роботі / за ред. Л.О. Федорович. Кременчук: Християнська Зоря, 2009. 88 с.
7. Филатова Ю.О., Гончарова Н.Н., Прокопенко Е.В. Логоритмика: Технология развития моторного и речевого ритмов у детей с нарушениями речи. М.: Национальный книжный центр, 2017. 208 с.
8. Kilinska-Ewertowska E. Logorytmice. Lublin, 1978.
9. Sollberg A. A biological rhythm research. Amsterdam-London-NY, 1965.

СПЕЦКУРС «ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА МЕДІАОСВІТА» У РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ

Онкович Ганна Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор
Київський медичний університет

Онкович Артем Дмитрович,
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет культури і мистецтв

Корж Марина Олегівна,
студентка III курсу медичного факультету
Київський медичний університет

Вступ. Медіаінформаційна грамотність, на опануванні якої кілька років тому наголошувала ЮНЕСКО, нині стала ключовою ознакою фаховості спеціаліста. Вона успішно розвивається завдяки медіаосвітнім технологіям, котрі об'єднують відносно нове поняття - медіадидактика. Медіадидактика успішно розвивається в різних аспектах і на різних рівнях функціонування медіаосвіти. У статтях [1; 2] ми пропонували досить великий перелік посилань, щоб зацікавлені фахівці могли ними скористатися, адже наші матеріали мають багато нової термінології, якою слід володіти. І це, як свідчать досвід, неважко.

Мета статті – представити перші результати впровадження авторського спецкурсу «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх спеціалістів.

Завдання дослідження. Ознайомити освітній загал з прикладом впровадження в освітній процес нової навчальної дисципліни, представити деякі приклади практичних завдань із спецкурсу «Професійно орієнтована медіаосвіта» у навчальному закладі медичного спрямування.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові методи: аналізу та синтезу, аналогії, системний аналіз, спостереження.

Дослідження даної теми. Поняття «професійно орієнтована медіаосвіта» вперше з'явилося в напрацюваннях відділу теорії і методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (зліквідованого 2015 року) та в публікаціях часопису «Вища освіта України» [3, 4, 5, 6, 7]. Згодом воно, як й деякі інші новітні терміни, стало складником парасолькового поняття «медіадидактика» [8, 9, 10]. Дослідниками-практиками й молодими науковцями було розглянуто різні аспекти використання засобів масової інформації та їхніх продуктів у навчальному процесі. Більшість досліджень була зорієнтована на певний фах майбутніх спеціалістів, масовококомунікаційні джерела розглядались як додаткові резерви для

опанування фаховими знаннями. Згодом прийшов час не просто використовувати медіазасоби у навчальному процесі, а вести мову про окремий спецкурс. Спецкурси з медіаосвіти пропонувалися в різних навчальних закладах. Це, зокрема, представлено у збірнику програм [11, 12] і колективній монографії [13]. Згодом при вивченні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» (в дистанційному режимі через ковід) у Київському медичному університеті було апробовано медіаосвітні технології [14, 15, 22]. Ряд студентських досліджень були представлені на конференціях, деякі – опубліковано [16, 17, 18, 23, 24]. Виконання практичних завдань з цього курсу свідчили про цікавість студентів до фахових медіаджерел, що й привело нас до думки у необхідності введення в освітній простір понять «Медична благодидактика» [19], «Стоматологічна благодидактика» [20], «Фармацевтична благодидактика» [21]. До того кількома роками раніше вже було апробовано поняття «Педагогічна благодидактика», до поширення і наповнення якого долучилися українські педагоги-новатори. Розвиток медіадидактики вищої школи на очах збагачувався новітніми технологіями, поняттями [25, 26].

Виклад основного матеріалу. Постала потреба узагальнити ці теоретичні і практичні напрацювання, базовані на досвіді практиків. Так виник спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта», який пройшов апробацію в Київському медичному університеті. Він розроблявся для студентів фармацевтичного факультету, проте минулого навчального року викладався на медичному факультеті для вітчизняних (українською мовою) й іноземних (англійською мовою) студентів. В якості навчальних матеріалів використовувалися монографія «Новітні освітні технології сучасної медіадидактики» [14], публікації, котрі широко представлені в профілі «Медіаосвіта» в Гугл-академії [25], а також студентські знахідки з інтернет-простору. Цікаво, що іноземні студенти збагачували однокурсників і викладача англійськими джерелами з різних країн. Це при тому, що в полі зору медіапедагогів-дослідників на пострадянському просторі зазвичай перебували англійські джерела з США, Канади, Великої Британії, Австралії, роботи Ш.Гоні з Франції, праці німецьких дидактів. Наразі створюється навчальний посібник з дисципліни

Представляємо тематичний план авторського спецкурсу (україномовний варіант). Докладніше його представлено у публікаціях [1], [2].

Спецкурс «ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА МЕДІАОСВІТА» (на прикладі медичного профілю)

Тематичний план

Тема 1 Вступ: предмет, мета і завдання медіаосвіти. Термінологія медіа й медіаосвіти. Ключові поняття медіаосвіти. Теорії медіаосвіти

Тема 2 Основи медіакомпетентності. Розвиток професійної компетентності засобами медіаосвіти. «Старі», «нові» й «новітні» медіа. Поняття «медіапродукт».

Тема 3 Медична галузь в енциклопедичних словниках, довідниках. Видавнича діяльність установ медичної спрямованості. ПРЕСОДИДАКТИКА.

Тема 4 МЕДІАДИДАКТИКА та її складники Інтернет-дидатика та її складники.

Тема 5 Медіаосвіта - засіб розвитку критичного мислення як однієї з фахових компетентностей. КІНОДИДАКТИКА. Фільми про медиків і медицину.

Тема 6 Медична галузь в українській, англійській, латинській Вікіпедіях. ВІКІДИДАКТИКА

Тема 7 БЛОГОДИДАКТИКА. Сайти і блоги медичної спрямованості в соціальній мережі та їхня медіаосвітня функція. Сайто- і блогодидактика .

Тема 8 Професійно-орієнтована медіаосвіта майбутнього медика. ВЕБІНАРОДИДАКТИКА . Роль вебінарів з фаху у професійному становленні.

Тема 9 Галузеві бібліотеки та музеї, їхня медіаосвітня діяльність. БІБЛЮДИДАКТИКА . Музеї (медичні, фармацевтичні) в інтернет-мережі. Книгоспалах-дидактика. МУЗЕЄДИДАКТИКА.

Тема 10 . Конференція як медіаосвітня технологія .

Підсумкове заняття. Захист рефератів за тематикою курсу (залікове заняття)

Представлений і апробований спецкурс зорієнтований на потреби майбутніх працівників сфери охорони здоров'я. Проте, як показав наш досвід, він легко може бути трансформований і використаний у навчальних закладах різних профілів. При введенні подібного спецкурсу у навчальних закладах іншого профілю змінюється тільки наповнення тем. Наприклад, майбутні економісти переглядатимуть і коментуватимуть фільми з економічної сфери, інженери – з промислової тощо. При чому ці коментарі містимуть складники критичного мислення, адже звернення до медіаджерел майбутніх фахівців передбачає таку оцінку. Сайти і блоги теж будуть іншого фахового спрямування. Екскурсії до профільних бібліотек та музеїв студенти будуть відвідувати он-лайн і це значно розширить межі їхньої культурної пам'яті.

Програмою передбачено лекційні і практичні заняття, в т.ч. - заняття з моделювання медіаосвітніх і професійно орієнтованих ситуацій; тести, самостійна науково-пошукова робота; підготовка рефератів за проблематикою курсу (участь у роботі студентського наукового гуртка); захист реферату або зініційованого самими студентами медіапроекту за проблематикою курсу; залік. Апробований у навчальному процесі спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» переслідує мету: формування і розвиток медіакультурної компетентності майбутнього фахівця за допомогою і на матеріалах фахових медіаосвітніх текстів через засоби масової комунікації. Саме вони стають додатковими навчальними джерелами з огляду на потребу їх вивчення та подальше використання у професійній діяльності як засобу самоосвіти і самовдосконалення упродовж життя. Медіакомпетеність стає вагомим складником професійної компетентності фахівців.

На поточних заняттях послідовно вирішуються завдання набуття знань у галузі медіаосвіти, її історії, теорій, технологій, інформаційної культури і навичок застосування цих знань на практиці. Наголошується, що медіаосвіта і журналістика – не синоніми, хоча інколи і можуть бати такими [27]. Проведення

практичних занять спрямоване на закріплення знань, набутих під час опанування теоретичного курсу, орієнтує студентів на подальшу самостійну роботу за тематикою курсу, на використання фахово-орієнтованих джерел упродовж життя.

Найбільш корисні і цікаві напрацювання студентів, котрі обрали для вивчення спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» представлено на сторінці «Медична блогодидактика» у мережі Фейсбук [26]. (Зауважимо принагідно, що ці та інші студентські дослідження, виконані в рамках нового спецкурсу, будуть розглянуті в наших подальших публікаціях). Як ілюстрацію, розглянемо практичні можливості спецкурсу крізь призму однієї студентки – третьокурсниці Марини Корж. Її дописи виконані в різній стильовій манері, тяжіють до різних мовних жанрів. Тексти також свідчать про те, що студенти, схильні до журналістської творчості, можуть через заняття з медіаосвіти належним чином зреалізувати свої потенції. Отже, кілька виконаних завдань.

1. «МЕДИЧНА ЖУРНАЛІСТИКА В УКРАЇНІ». Свій виступ хочу почати з визначення поняття «медична журналістика». Як зазначено у Вікіпедії: «Медична журналістика – особливий вид наукової журналістики, який висвітлює інформацію з медичної галузі» (https://uk.wikipedia.org/wiki/Медична_журналістика)

На мою думку, такий вид подачі інформації дуже важливий. Це ще один спосіб викладу набутих знань в медицині та передача людям по всьому світі. Але на жаль, журналістика в медичній сфері погано розвинена, як для мене та залишається недостатньо вивченою областю наукового знання. І кількість дійсно популярних усім журналів – мала.

Журналістика реалізується через систему засобів масової інформації: преса, радіо, телебачення, Інтернет... Тобто кожен розуміє, що якщо правильно подавати медичну інформацію, то охопити можливо багато різних джерел. Чим більше будуть говорити, тим краще люди будуть опізнанні у темі медицини. Завдяки «журналістикодидактиці» можна висвітлювати різні теми. Починаючи від надання першої допомоги, що повинна знати кожна людина, закінчуючи поясненням як поводити себе під час надзвичайних ситуацій, коли залишаєшся сам на сам з хворобою, а під рукою нічого нема. Також треба стисло давати людям визначення різних хвороб. Я б більше підіймала питання тих же генетичних захворювань, підготовки організму до вагітності аби уникнути різних хромосомних аномалій. Ще більше б приділяла увагу щодо контрацепції. Медична журналістика – це шанс для людини. Треба агітувати людей піклуватися про своє здоров'я. Зробити все для того, щоб людина стала довіряти лікарям, а не зверталась з 4 стадією раку з метастазуванням, а до того ходила і займалась самолікуванням. Журналістика в медицині – це можливість донести, що треба проходити плановий медогляд. Це допоможе виявляти хвороби на ранніх стадіях. А це означає, що у кожного з'являється шанс на життя.

Ось наприклад, нещодавно, кардіохірург Борис Михайлович Тодуров, імплантував свині перший транскатетерний біологічний клапан, розроблений саме в Україні. Подібні високотехнологічні клапани випускають лише у 3-4 країнах світу, вартість таких пристроїв перевищує 30 тисяч євро, що робить їх

недоступними для наших пацієнтів. Інститут Серця спільно з вітчизняними виробниками розробляє та проводить клінічні випробування нових вітчизняних імплантів, щоб зробити їх доступними для українських пацієнтів. Результат. Результати перевершили всі очікування, їх опубліковано в журналі "Кардіохірургія та інвазивна кардіологія" (гол. ред.є Б.М.Тодуров). (<https://www.instagram.com/tv/CWgh42ijR9P/?igshid=YmMyMTA2M2Y=>). Додаю посилання на цей журнал : <http://csic.com.ua/en/> . Мені б хотілось, щоб такі відкриття були висвітленні усюди і про них знало якомога більше людей. А якщо згадати, що у кожного лікаря завжди є чим поділитися, але, на жаль, більшість це не робить, то зрозуміємо, скільки безцінних знань ми втрачаємо.

Нещодавно, я прочитала одну статтю, де були написані такі слова: «Серед основних складнощів, які заважають писати на наукові та медичні теми, журналісти вказали закритість лікарів та наукових співробітників до співпраці з медіа, відмову давати коментар, малу кількість українських джерел інформації про дослідження, та складність термінології.» (<https://imi.org.ua/monitorings/lyshe-23-zhurnalistiv-mayut-vlasnyj-pul-ukrayinskyh-ekspertiv-z-nauky-ta-medytsyny-imi-i34202>) Тому, роблячи висновок, я ще раз підкреслюю, що якби лікарі більш були активними у сфері журналістики, якби замість важкої термінології обирали синоніми, зрозумілі для всіх, дослідження могли б виноситися на загальний огляд, то українська медична журналістика матиме змогу стати найкращою у світі!!!!

2. МЕДИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ (НА ПРИКЛАДІ БЛОГІВ - БЛОГОДИДАКТИКА). Постановка проблеми: Медицина – це непізнана до кінця безодня. Кожного дня у світі з’являється щось нове, адже організм людини, я б сказала, що це певний, до кінця не вивчений об’єкт. Мільйони людей по всьому світу щодня працюють задля підтримки нашого здоров’я. Лікарі профільних напрямків, вчені, дослідники... Для кожного завжди є робота. Людина, що обирає шлях по життю з медициною, повинна вчатися завжди! Тому у наш час, коли існує медіадидактика, відкривається багато можливостей черпати інформацію з усяди. Це саме засвідчують пресодидактика, інтернетдидактика та блогодидактика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: У наш час, з’явився такий напрямок, як блогодидактика. Якщо ми зайдемо у вікіпедію, напишемо у пошуковій графі слово «блог», то побачимо таке визначення: «Блог (англ. blog, від web log — «мережевий журнал чи щоденник подій») — це вебсайт, головний зміст якого — регулярно додавані записи, зображення чи мультимедіа. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості» (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Блог>) А якщо додамо до цього значення медицину, то отримаємо нові знання. У блогах автори коротко, лаконічно викладають матеріал, певні світлини, відео, свій досвід або цікаві клінічні випадки чи відкриття. Іноді нема часу читати товстезні книги, бо, читаючи їх не завжди можна розуміти матеріал. Однак нові знання треба здобувати, поповнюючи свою бібліотеку у голові, розширювати межі знань.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги кількість напрямків медицини (гінекологія, генетика, педіатрія, психологія, хірургія.....), а потім кожне ще

їхній поділ на окремі підтипи (пластична хірургія, щелепно-лицьова, кардіо, нейрон... і це все тільки про хірургію), то блоги можна створювати на різні тематики. Наприклад, я слідкую за блогом, нашого талановитого кардіохірурга Тодурова Бориса Михайловича і маю змогу бачити на власні очі трансплантування серця, шунтування, кіста перикарду (https://instagram.com/borys_todurov?igshid=YmMyMTA2M2Y=). Автор розповідає, описує та додає фото і відео всього процесу. Через певний час - інформація щодо завершення, і ми чуємо, що операція закінчена «будемо спостерігати»... А потім сам пацієнт виходить на зв'язок у блог. Нещодавно вони імплантували свині, яка була під наркозом, перший транскатетерний біологічний клапан, розроблений та створений в Україні. (<https://www.instagram.com/tv/CWgh42ijR9P/?igshid=YmMyMTA2M2Y=>). Я не бачу себе у сфері кардіохірургії, але мені цікаво про це знати, розвиватися у різних напрямках. Якби не було таких блогів, то я могла б і не знати багато нового у сфері, яка стала моїм життям.

Ще один гарний приклад блоготерапії - блог такого ж колись студента-медика, як ми «smart medic» (https://instagram.com/smart_medic?igshid=YmMyMTA2M2Y=). Його блог має багато складників на різні теми. Чи то тести онлайн в інстаграмі з цікавими картинками із клінічної практики, чи то відео для кращого засвоєння теми з різних предметів, що викладають в університеті, чи то підказки, що робити у різних складних випадках. Як правильно готуватися до кроку... Кожен може знайти актуальне для себе, а головне - цікаво вчитись та знаходити певні лайфхаки для полегшення життя. Я слідкую за ним в інстаграм-блозі (https://instagram.com/smart_medic?igshid=YmMyMTA2M2Y=) і на ютуб каналі (https://youtube.com/channel/UCSdjuTPE308_1cQ7a7zC3oA). І таких цікавих блогів багато, але не всі про них знають.

Висновок: Важливість блоготерапії (використання блогів із освітньою метою) у нашому житті дуже висока! Це ще один спосіб дізнаватися, ділитися, спілкуватися з іншими. З розвитком цього напрямку, світ отримав великий скарб не тільки для медицини, а й для інших сфер нашого життя. А тому було б круто, як би всі лікарі вели блоги і ділилися своїми найкрутішими знахідками, випадками та відкриттями. Щодо медиків, то такі блоги, дійсно, необхідні, тому треба шукати цікаві для себе, поширювати своїх фаворитів, обговорювати з іншими... щоб ще більше людей у світі знали наших українських медикоблогерів, ми мали змогу обмінюватися досвідом з різними націями.

3. ВЕБІНАРОДИДАКТИКА. У наш час, ми отримали велику можливість для пізнання нового, спілкування з людьми з усіх куточків світу, проведення тренінгів, лекцій... Все це – онлайн-, знаходячись у комфортному для нас місці. Вебінари представлені на різну тематику - і це чудово! З кожним днем їх кількість зростає. Мене завжди цікавила генетика, дослідження про хвороби. Вже не один рік я вивчаю тему «Спінальна м'язова атрофія» у дітей всього світу, адже в Україні, поки що не дуже розуміються на темі СМА. Завдяки деяким вебінарам, я дізналася про найдорожчі у світі ліки – Зольгенсма, ціна якого складає 2 мільйони 300 тисяч доларів. Таких дітей називають «смайликами». В

Україні у 2021 році запустили сайт для дороги таким діткам <https://vstygnemo.org.ua> Сьогодні хочу поділитися зі знайденими мною вебінарами на цю тему:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=TJWcsN6ahcg> У цьому вебінарі пояснюються сам діагноз, основні значення, ознаки захворювання, основні діагностичні процедури,

2. У цьому відео підіймається питання смайликів на українському телебаченні, хоч це не вебінар, але також дуже цікаво <https://www.youtube.com/watch?v=MONWAzoXb4M>

3. Також хочу поділитися вебінаром на тему «СМА у дорослих» <https://www.youtube.com/watch?v=MzvTcAx6m0g>

4. Вебінар на тему «харчування для смайликів» <https://www.youtube.com/watch?v=ci9FXTLWM-k>

5. Методи скринінгу для новонароджених https://www.youtube.com/watch?v=Jh0iJLL_7Hs&t=38s

Цікавлячись цією проблематикою, я часто-густо перебуваю в пошуках нової інформації для себе. На жаль, поки що в основному всі вебінари англійською, тому перекладаю, а також російською. Я дуже сподіваюсь, що вже найближчим часом я побачу такі ж висвітлені вебінари в Україні.

4. Ще одне виконане завдання з курсу "Професійно орієнтована медіаосвіта" - "ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ І ДО МУЗЕЮ МЕДИЦИНИ". Робота з авторськими світлинами.

...Сьогодні, в умовах війни, ми отримали завдання здійснити віртуальну подорож до Національної медичної бібліотеки і до Музею медицини, але на щастя, я мала можливість декілька разів побачити все на власні очі. Почну розповідь з мого улюбленого місця – «Музею медицини». Цей музей є одним з найбільших медичних музеїв у Європі, масштабність якого вражає. Відвідавши його, кожен матиме змогу дізнатися багато нового та цікавого про розвиток медицини. На мою думку, в такому місці, кожний знайде щось цікаве для себе. Пройтися залами музею можна одному, замовити екскурсію або навіть побувати на виставі.

Мене завжди зачаровують воскові фігури, старі хірургічні інструменти. Але найбільш цікавим для мене стала їх нова квест-кімната «Проект «SUPERHOMO». Це квест, що знаходиться в справжньому анатомічному театрі. Кожен, хто потрапляє у кімнату, має одну годину, для того щоб дізнатися таємниці будови тіла, знайти відповіді на загадки вченого, пройшовши 8 експериментів і вийти з кімнати. Така програма підійде як для дорослих, так і для дітей. Перевірено мною.

На цьому квесті я була двічі! Всі два рази тут я святкувала день народження з друзями з різних сфер навчання, молодшу сестру, якій було всього 9 років. Всі були у захваті, але, на жаль, з першого разу ми не пройшли всі завдання, а тому вже наступного року, на свій день народження, ми з друзями повернулись сюди. І, нарешті, пройшли квест. (Додаю фото, які сама зробила під час проходження).

«Національну медичну бібліотеку» я також відвідала декілька разів. Мені провели екскурсію. Я була в захваті. Це ж рай для медиків. Мільйони книг. Нові

видання та старі. Багато залів, читацький куточок, є актова зала, де я мала змогу виступати на конференції разом з однією з кафедр нашого Київського медичного університету. Найбільше враження на мене призвів книжковий ліфт, який дуже старий, але все ще функціонує і доставляє потрібні книги для читача. Отже, підбиваючи підсумок, хочеться підкреслити значимість бібліотекодидактики та музеєдидактики для кожного з нас! Це великі можливості саморозвитку та самопізнання!

Висновки (до статті). Медіапедагоги розглядають кілька варіантів запровадження медіаосвіти: включення її до навчальних програм у загальноосвітньому чи вищому навчальному закладі; дистанційну освіту за допомогою телебачення, радіо, Інтернет; самостійну/безперервну освіту медіазасобами та ін. Отже, запровадження професійно орієнтованої медіаосвіти до фахової підготовки є актуальним завданням педагогіки вищої школи на шляху побудови єдиного європейського освітнього простору.

Список літератури

1. Онкович Г.В., Онкович А. Д., Флегонтова Н.М., Ляліна О.О. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності: з досвіду викладання // Актуальні пріоритети сучасної науки, освіти та практики. Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції. Париж Франція. 2022. - С. 555-562. URL-адреса: <https://isg-konf.com/actual-priorities-of-modern-science-education-and-practice-two/>Доступно за адресою: DOI: 10.46299/ISG.2022.1.21
2. Онкович Г.В., Онкович А.Д., Ляліна О.О. Спецкурс «Професійно орієнтована медіаосвіта» у розвитку фахової компетентності майбутніх працівників у системі охорони здоров'я //The 11th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects” (June 1-3, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. 819 p. – P. 522 - 530 ISBN 978-4-9783419-3-8.
3. Онкович Г.В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку // Вища освіта України № 1 : теорет. та наук.-метод. часоп. / Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ : [Ін-т вищ. освіти НАПН України], 2010. – Темат. вип. : Наука і вища освіта в Україні: технології взаємодії / за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – С. 184–190.
4. Онкович Г.В. Медіаосвіта в колі сучасних гуманітарних дисциплін // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – № 1 (Дод. 1) / Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ ; Запоріжжя : [б. в.], 2011. – Темат. вип. : Наука і вища освіта: проблеми взаємодії та інтеграції. – С. 266–273:
5. Онкович Г.В. Професійно орієнтована медіаосвіта у вищій школі // Вісник НАПН України: Педагогіка і психологія, 2013. - № 2. - С.55-60.
6. Ганна Онкович. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі / Г. В. Онкович // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. / Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – № 2 (53). – С. 80–87

7. Онкович Г.В. Проблематика медіаосвіти на сторінках часопису «Вища освіта України» (до 20-річчя часопису «Вища освіта України») // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Українська освіта аксіологія європейського вибору». 21 жовтня, 2021 р. – С. 292-300.

8. Медиадидактика: масс-медиа в учебном процессе по русскому языку как иностранному: [монография] / Анна Онкович. – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2012. – 332 с.

9. Ганна Онкович. Медиадидактика вищої школи: український досвід / Ганна Онкович // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. / Ін-т вищ освіти НАПН України. – Київ, 2013. – № 1. – С. 23–29.

10. Онкович Г.В. Розвиток медиадидактики вищої школи: український досвід // Обрії друкарства, 2020. - № 1(8). – С. 130-150.

11. Медіаосвіта. Загальний курс : експерим. програма баз. навч. курсу для студ. вищ. навч. закл. / Г. В. Онкович ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Логос, 2010. – 40 с.

12. Медиадидактика вищої школи: програми спецкурсів / Ганна Володимирівна Онкович, Катерина Євгенівна Балабанова, Інна Юріївна Гуріненко, Наталя Мар'янівна Духаніна, Артем Дмитрович Онкович, Інна Андріївна Сахневич, Ольга Каролівна Янишин ; за наук. ред. Г. В. Онкович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Логос, 2013. – 195 с.

13. Медіакомпетентність фахівця : кол. монографія / Г. В. Онкович, Ю. М. Горун, В. О. Кравчук, Н. О. Литвин, І. В. Костюхіна, К. А. Нагорна ; за наук. ред. Г. В. Онкович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Логос 2013. – 286 с.

14. Новітні освітні технології сучасної медиадидактики : монографія / Г. В. Онкович, В. В. Агаркова, М. М. Боголюбова, О. М. Ляліна, А. Д. Онкович, Л.В. Редько-Шпак, Н. М. Флегонтова; За наук. ред. д. п. н., проф. Г. В. Онкович. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. – 156 с.

15. Флегонтова Н. Онкович Г., Боголюбова М. Медіаосвіта як технологія при вивченні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» // Нові технології навчання: збірник наукових праць: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2020. № 94. С. 253 – 259.

16. Зульфузар Алімова, Кадир Озтюрк, Дарія Табулкан, студенти, Наук. кер. – Онкович Г.В. «Міжнародний день рідної мови» і мовні розділи Вікіпедії. - С.50-53 // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті: Збірник тез наукових доповідей: XXI Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2020 р., м. Харків. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2019. – Ч. II. – 139 с.

17. Карасюк Сарра-Марія, Кірик Т.В., Онкович А.Д // Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів: тези доповідей міжнародного науково-практичного семінару. – Х. : Видавництво Іванченка І. С., 2019. – 438 с.- С.156 – 159. ISBN 978-617-7675-00-7

18. Рудакова Т., Онкович А. YOUTUBE-канали в Україні. - Молодий вчений, 2022/1/3. - № 1 (101). – С.43-46.

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТИПІВ ГРАВЦІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ШАХОВОЇ ГРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОБУМОВЛЕНОСТЕЙ

Петров Владислав Сергійович

випускник Спеціалізованої школи I-III ступенів №220 з поглибленим вивченням іноземних мов,
абітурієнт Національного університету фізичного виховання і спорту України
за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт,
спеціалізації «тренерська діяльність в обраному виді спорту»

В даний час про психологію шахової гри написано мало методологічної та наукової літератури. Для гри в шахи психологія гравців розміщується на головному місці серед інших видів тренувань. Тому тема на вплив психологічних типів гравців на ефективність гри в шахи є актуальною.

На основі літературних джерел відрізняються такі види шахів: "Вагони станції", "комбінатори", "Позиціонери" [1, 5]. На початкових етапах підготовки переважають "комбінатори", на наступних етапах вони переходять у "вагони станції" та "позиції". Дуже складно назвати виділені різновиди класифікацією психологічних типів шахістів.

Є ще один підрозділ шахів на сім основних типів [2]. Перший тип можна назвати "військовими" або "десантниками" [2]. Під час гри цей тип дуже виділяється, оскільки він поводить себе дуже жваво. Вони постійно коментують незнайомців та їх рухи. З ними потрібно грати важко і напружувати.

Другий тип - це "технолог" або інженер "[2]. Їх гра відрізняється ретельністю та використанням багатьох методологічних підходів. Вони ретельно готуються до гри, проаналізують опонента і знаходять у ньому слабкі місця. Гравці такого типу мають вроджене передчуття, вони мають певний тип гри.

Третій тип - «дипломати» [2]. Цих гравців можна назвати «Класичні позиційні гравці». Вони тягнуть положення опонента, коли грають білі. Або активно захищають себе, коли вони грають у чорне. Щоб досягти перемоги над ними, суперник повинен докласти максимальних зусиль. З віком цей тип шахів все більше і більше погоджується на розіграш (у нічию).

Четвертий тип - "новатори" або "винахідники" [2]. Вони придумують нові концепції гри, оригінальні рухи. Цей тип любить грати активно та позиційно. Часто в грі ці шахісти ризикують, але це не заважає їм зайняти провідну позицію. Якщо ми говоримо про приз, вони можуть грати в класичному стилі, іноді генеруючи щось нове.

П'ятий тип - «Мисливці», які заманюють у свої сітки [2]. Підготовка до гри з ними доволі непроста. Вони люблять, коли супротивники йдуть до нього. У цьому випадку вони чекають слабких рухів, йдуть на тиск і починають атакувати. Про їх гру та їх самих можна назвати ризикованими гравцями з сильними нервами та хорошою психологічною готовністю.

Шостий тип - це "сектантські" або "фанатики" [2]. Підтримуючи цей тип шахів, які присвятили все своє життя цій грі. Ці гравці занурюються у свою реальність, вони відірвані з повсякденного життя. Вони часто мають психологічну залежність від гри, заганняючи суперника нескінченними партіями.

Сьомий тип - "хулігани" або "клоуни" [2]. Цей тип гравців любить грати в шахи всупереч традиційній грі. Вони є хуліганами в ігрові моменти, намагаються знущатися над суперником. Цей тип рідко досягає будь-яких висот у шахах. Провокаційна гра цього типу найчастіше зустрічається з недосвідченими шахістами. Зрозуміло, що ця класифікація дуже узагальнена.

В даний час шахи є настільною грою з логічними побудовами спеціальних фігур на 64-клітинній для двох суперників дошці, що поєднує в собі елементи мистецтва (в частині шахової композиції), науки та спорту.

Дослідження українських та зарубіжних учених переконливо доводять, що навчання молодших школярів шахам позитивно позначається на їхньому інтелектуальному розвитку [1, 2, 3, 4, 6,8].

Під час занять шахами працюють обидві півкулі мозку, що дуже важливо. Тому у дитини розвивається і абстрактне, і логічне мислення. Ліва півкуля відповідає за логічне мислення. Молодший школяр продумує результат партії, будує ланцюжок подій та послідовність ходів. За абстрактне мислення відповідає права півкуля. Під час створення потенційних ситуацій у партії, прийняття можливих ходів суперника, школяр будує та моделює партію.

У молодших школярів під час занять шахами розвивається довготривала та оперативна пам'ять. Потрібно намагатися запам'ятовувати всі ходи для позитивного результату зустрічі. Мозок школяра намагається переробити візуальну та цифрову інформацію. Таке навантаження позначається позитивно на розвиток інтелектуальних здібностей дитини.

На нашу думку, правильно скласти прогнози, передбачати ходи противника, орієнтуватися в рамках шахівниці, швидко приймати рішення та враховувати їх наслідки – в цьому полягає користь від застосування шахів у рамках загальноосвітньої школи.

Ми радимо навчати дітей грі в шахи з самого раннього віку. Якщо на початковому етапі прищепити любов до цієї гри, то це позитивно позначиться на інтелектуальному та особистісному розвитку дитини. Школярі навчаються логічно мислити, концентруватись, запам'ятовувати інформацію. Більше того, гра в шахи розвиває у них волю до перемоги, твердість характеру та емоційну стійкість. Програш партії – це також важливий елемент виховання. Дитина вчиться програвати, аналізувати власні помилки, набувати неоціненного досвіду. Вміння гідно пережити програш і отримати з нього зиск – важлива риса характеру, яку можна розвинути під час гри в шахи.

Шахи допомагають розвивати психічні якості, виробляють усидливість (вона потрібна для школярів молодших класів), допомагають дітям робити висновки, виховують самостійність.

Варто сказати, що не буває лише чоловічих турнірів, але є лише спільні та жіночі. Тобто жінки можуть брати участь у чоловічих змаганнях, а чоловіки у жіночих – ні. За особистими спостереженнями як викладача з шахів, хлопчики

грають у шахи значно більше за дівчаток. А рейтинг Міжнародної шахової федерації (FIDE) показує, що чоловіки-професіонали грають набагато краще за профі-жінок.

Розрив між Магнусом Карлсеном (діючий чемпіон світу з шахів) та найсильнішою шахісткою світу Хоу Іфань становить понад двісті пунктів. Це як між першорозрядником та кандидатом у майстри. А якщо брати різницю між Карлсеном та чинною чемпіонкою світу Цзюй Веньцзюнь, то розрив становить 300 пунктів (як між майстром FIDE та гросмейстером).

Якщо не брати до уваги очевидних історичних причин (про позиціонування заняття як чоловічого), є й інші пояснення. У рейтингу FIDE лише 16% жінок (майже в п'ять разів менше за чоловіків), і часто вони воліють грати у своїх турнірах і не змагатися з представниками іншої статі. У тому числі тому, що у жінок свої розряди та звання, досягти яких простіше. Все це призводить до низького рівня конкуренції, отже, менша кількість шахісток доходить до високого рівня.

Сьогодні у світі налічується 1723 гросмейстери, серед яких лише 37 жінок. У той же час титул жіночого гросмейстера (порівняно званням міжнародного майстра) присуджено 317 жінкам.

Аналітики та шахові федерації по всьому світу звітують про бум шахів. Це пов'язано як із пандемією та самоізоляцією, через що зросла кількість онлайн-турнірів, так і з серіалом «Хід королеви» від Netflix. Хоча говорити про глобальні зміни поки що рано, вже зараз можна бути впевненими, що він дав імпульс у розвитку жіночих шахів. За словами директора з маркетингу Міжнародної шахової федерації, за останні тижні у шахи почало вчитися грати більше жінок, ніж за останні п'ять років.

Навіть з особистого досвіду ми можемо відзначити, що у нас з'явилися дві дорослі 20+ учениці, чого ми ніяк не міг уявити півроку тому. Сподіваємося, що шахи процвітатимуть, а незабаром ми побачимо, як за світову шахову корону боротимуться не лише чоловіки, а й жінки.

Ні для кого не є секретом, що характери у людей різні. Люди по-різному розмовляють, по-різному радіють, сумують, навчаються, по-різному реагують на труднощі. Гра в шахи - це найчастіше гра людини з людиною. Крім продумування комбінацій та стратегій, важливо також розуміти, що за суперник сидить навпроти, і як саме з ним можна взаємодіяти з максимальною ефективністю для гри. Крім того, часом потрібно ясно також усвідомлювати свої психологічні особливості, щоб діяти правильно і ефективно в будь-якій шахівниці.

Людина влаштована неймовірно складно - у поєднанні задатків та досвіду народжується унікальність кожного. Однак, незважаючи на це, ми можемо виділити кілька типів поведінки, властивих тому чи іншому шахісту. Цей поділ, безперечно, є спрощенням, проте, орієнтуючись нею, можна зрозуміти загальні особливості поведінки спортсменів.

Перший тип шахістів - це спортсмени із серйозною емоційною витримкою. Такі гравці, хоч і можуть трохи засмутитися після поразки, але загалом їх чуттєве тло залишиться непохитним. Вони можуть грати партію за партією, залишаючись

в одному настрої не дивлячись ні на що. До таких шахістів належить Е. Ласкер, Шлехтер та інші.

Такі шахісти зазвичай дуже витривалі у шахівниці, рідко зриваються. Проте часто їхні емоції та почуття залишаються «за лаштунками» загального спокою і, одного разу, вони можуть вирватися на волю в будь-якій іншій формі, не завжди приємній. Якщо перший тип схожий на вас чи вашу дитину, то для того, щоб діяти ефективно та не допустити емоційних зривів, важливо помічати всі почуття та емоції, і не боятися їх проживати та опрацьовувати вчасно.

Другий тип характеризується крайньою ранимістю. Для спортсменів, яких ми відносимо до цієї категорії, характерно ставитися до програшів дуже емоційно, можна сказати про них, що кожна поразка б'є їх прямо в серце. І цей удар не залишається для них непоміченим – після нього вони дуже засмучуються і не можуть налаштуватися на наступну гру. Перебуваючи у програшній позиції, навіть якщо партія ще йде і її результат не відомий, вони втрачають ініціативу, стають млявими, боязливими. Часто після одного програшу у таких гравців слідує ціла низка поразок - одна за одною вилазять грубі помилки, починаються позіхання. До першого типу шахістів належить, наприклад, А.Рубінштейн. Він дуже переживав через поразки і ніяк не міг знову привести себе в порядок і налаштуватися на наступну гру.

Якщо описані вище особливості характерні для вас або вашої дитини, то для того, щоб найбільш ефективно справлятися з труднощами, що виникають, важливо вміти приводити себе в налаштований стан. Для цього в критичні моменти можуть допомогти техніки абдомінального дихання, прогресивної м'язової релаксації та інші.

Для інших шахістів, навпаки, характерно реагувати на труднощі через активізацію і навіть агресію. «Найкращий захист – напад» - ось їхній девіз у житті. Так, при поразці у шахістів третього типу відбувається потужна активізація, напруга всіх ресурсів, вони стають набагато ініціативнішими, напружують волю і намагаються грати все сильніше і сильніше.

Такий стиль, безсумнівно, часто призводить до великих успіхів. Так, наприклад, О.Альохін саме таким чином виграв не одну партію – перебуваючи на куражі та в стані активізації.

Проте варто пам'ятати, що часом у настрої куражу можна «загратися» і втратити критичність по відношенню до гри та своєї поведінки. Тому для тих, кому властивий такий тип реакцій та поведінки було б дуже добре та корисно практикувати техніки усвідомленості та завжди пам'ятати про сенс тих чи інших своїх дій.

У 1978 р. в англійському шаховому журналі British Chess Magazine було опубліковано список 100 найсильніших турнірів, проведених у світі до 1960 р. включно. Сила турніру визначалася середнім рейтингом його учасників за системою індивідуальних коефіцієнтів А. Ело, офіційно прийнятою Міжнародною шахівницею (ФІДЕ) у 1970 році.

Привертає увагу відсутність у списку «турніру століття» Гастінгс-1895, що не дотягнув навіть до 10-ї категорії, Карлсбада-1911, Лондона-1922, Буенос-Айреса-1960 і багатьох інших відомих турнірів. Водночас у нього потрапили

турніри, назви яких нічого не говорить широкому загалу, наприклад, Лейк Хопатконг–1926 (14-та категорія).

Напрошується висновок, що метод класифікації Ело, відповідно до якого нині формуються шахові змагання, ускладнює організацію кругових турнірів із великою кількістю учасників та слабким «хвостом».

Що ж являє собою сучасний супертурнір? Для відповіді на це запитання звернемося до «Шахових інформаторів» (далі - ШІ) №№ 30-42, що видавалися в Белграді, які представляли 6,5 років шахових змагань у 1980-1986 рр. У них описано 131 круговий турнір 10-ї категорії ФІДЕ та вище, з кількістю учасників не менше чотирьох (турніри з малою кількістю учасників проходили у кілька кіл). Це показує величину прискорення темпів шахового життя: за 6, 5 років було зіграно більше висококласних турнірів, ніж майже за 100 попередніх років з 1862 (турнір 4-ї категорії) до 1960.

Для порівняльного аналізу сучасних супертурнірів пропонуються дві характеристики, що раніше не зустрічалися в шаховій літературі: спортивна – «коефіцієнт нешанобливості» [2] і творча – «індекс цитованості».

Дотримуючись логіки Ело, можна стверджувати, що, як правило, шахіст з більш високим рейтингом повинен набирати більше очок і, отже, посідати вище місце у турнірній таблиці. Проранжуємо окремо коефіцієнти Ело учасників та набрані ними в результаті очки. Тоді коефіцієнт кореляції рангів за Спірменом (позначимо його K) покаже ступінь тісноти зв'язку між рейтингами та зайнятими в результаті місцями або, образно кажучи, міру шанобливості учасників турніру до коефіцієнтів Ело один одного.

Величину $K_{неп} = 1 - K$ природно назвати коефіцієнтом нешанобливості або бойовитості турніру. Коефіцієнт нешанобливості змінюється від нуля до двох, причому чим він більший, тим менше «поважають» суперники рейтинги один одного. Наприклад, якщо коефіцієнт нешанобливості дорівнює двом, то чим вищий клас гравця, тим нижче зайняте ним місце. У разі рівності нулю коефіцієнта нешанобливості всі учасники розташовуються у підсумковій таблиці в порядку зменшення вихідних рейтингів.

Для оцінки та порівняння творчої атмосфери турнірів пропонується використовувати з урахуванням специфіки шахів загальноприйнятий у науці індекс цитованості, що дорівнює відсотковому відношенню кількості цитованих у ШІ партій до загальної кількості зіграних у турнірі. Індекс цитованості змінюється від нуля (жодна турнірна партія не цитувалася експертами) до ста (всі партії були відібрані для друку).

Тепер можна намалювати портрет гротескного турніру 90-х років ХХ ст. Почнемо з опису спортивних та творчих характеристик різних типів шахових турнірів: за силою (з 10-ї по 16-ту категорію) та специфікою (відбіркові та національні). Зі зростанням категорії турніру, тобто середньої сили його гравців, виявляються тенденції до зменшення кількості учасників; збільшення нешанобливості учасників до коефіцієнтів Ело один одного; підвищення творчого рівня змагання; зменшення результативності.

Їх аналіз представляє не тільки як вузькоспеціальний (шаховий) інтерес, а й той, що проливає світло на певні соціально-психологічні закономірності перебігу міжособистісних конфліктів за умов високої значимості їх результатів для професіоналів.

Однією з причин зменшення кількості учасників є дефіцит висококласних гравців. Наприкінці аналізованого періоду за даними ФІДЕ можна було зібрати турнір 16-ї категорії максимум із тринадцятьма гротмейстерами. Нині з допомогою «інфляції» як спортивних звань, і індивідуальних коефіцієнтів ця проблема успішно вирішується.

Друга тенденція підтверджує думку експертів, що на найвищому рівні рейтинги мало що визначають. З одного боку, її можна довести, виходячи з динаміки мотиваційної сфери гравців. У разі приблизно однакового класу гри першому плані виходять не шахові, а шахово-людські характеристики противників.

З іншого, вона розкриває важливі недоліки системи визначення сили гравців. У ній підмінюється основна мета змагання, яка полягає в тому, щоб зайняти якомога вище місце в турнірній таблиці, випередити суперників (відносний показник). Замість неї пропонується прагнути того, щоб набрати певну суму очок (абсолютний показник), щоб не погіршити свій рейтинг. Підкреслимо різницю цілей: місця завойовуються, а окуляри набираються. Не дивно, що там, де виконання кваліфікаційної норми не потрібне, система Ело перестає виконувати прогностичну функцію.

Аналіз ставить під сумнів розповіді коментаторів про «кровопролитність» відбіркових змагань. У середньому вони у аналізований період мали 11 категорію. У нашій вибірці їх середні коефіцієнти нешанобливості та результативності нижчі за «норму» для звичайних турнірів цієї категорії. Проте знаходить цифрове підтвердження високий творчий рівень гри при спортивному відборі. Ця закономірність була раніше описана М. В. Крогіусом, який показав, що об'єктивно гостріше, напружене суперництво дає, загалом, цінніший творчий матеріал.

Скористаємося традицією ІІІ підбивати підсумки кожні півроку та оцінимо творчу значимість досліджуваних турнірів за двома критеріями: естетичним (кращі партії) та новизною (партії, важливі для теорії). Зі 120 найкращих партій за аналізований період у супертурнірах було зіграно 70 або 58.3%; з 120 важливих для теорії – 49 або 40.8%.

Турніри, що виділяються своєю найбільшою та найменшою результативністю, приблизно рівні за кількістю гравців та індексом цитованості. «Миролюбні» турніри в середньому на дві категорії сильніші (13-та проти 11-ї), але найцікавіше те, що, як правило, найрезультативніші турніри відрізняються низькими коефіцієнтами нешанобливості (у середньому - 0.31). У них тріумфує «клас» гри і немає місця несподіванкам. Таким чином, у турнірах з високою результативністю, як правило, тріумфує арифметика професора Ело: володар вищого рейтингу перемагає. Проте чим ближче до вершини шахового Олімпу, тим менш надійними стають статистичні прогнози.

За приблизно однакових середніх показників за кількістю гравців та категорії турніру «небажані» мають середній індекс цитованості 53.2. У них зіграно 7

найкращих та 4 важливих у теоретичному плані партії. У «шановних» турнірів усі показники нижчі: 41.3, 5 та 2 відповідно. Таким чином, простежується тенденція, що у «нешанобливих» турнірів вищий спортивний і творчий потенціал, ніж у «шанобливих». Середня результативність у першій десятці турнірів нижча, ніж у другій: 45.8 та 51.7 відповідно.

У шахівниці є посилення на те, що кількість учасників турніру (партій у матчі) впливає на спортивний, а отже, і на творчий бік гри. Введені коефіцієнти дозволяють зробити висновок про те, що зі зростанням кількості гравців у турнірі зростає коефіцієнт нешанобливості, а індекс цитованості та результативність максимальні, якщо у турнірі грають від 12 до 14 осіб.

Чому той чи інший турнір проходить миролюбно чи по-бойовому? Надовго залишається в пам'яті своїми творчими досягненнями чи великою кількістю гротмейстерських нічиїх? Особу турніру визначають насамперед його учасники. Кожен з них «шановно» або «небажано», миролюбно чи результативно, змістовно або шаблонно заповнює свій особистий рядок у турнірній таблиці.

Список використаних джерел:

1. РОМАНОВА, І. А. Порівняльний аналіз використання інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2014, 3: 64-69.

2. ХОДОСЕНКО, О. Ю. ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ХОДІ ОВОЛОДІННЯ ГРОЮ В ШАХИ. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, 2009, 2.6.

3. КУЗНЄЦОВ, О. В.; МАТВИЄНКО, М. І. Виховні аспекти в методичних особливостях впровадження навчання гри в шахи в організацію рухливих ігор учнів молодшого шкільного віку. *Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова]. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2017, 3К: 236-240.

4. ДУДРОВА, Анастасія. ШАХИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ. *РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ*, 2015, 290.

5. ПОЄДНАННЯ, Т. Матвиєнко МІ и Кузнєцов ОВ Національний педагогічний університет імені МП Драгоманова ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБГРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МЕТОДИК ПОЄДНАННЯ РУХОВОЇ ТА РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБОМ НАВЧАННЯ ГРИ В ШАХИ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ РУХЛИВИХ ІГОР. "Педагогічні науки-фахове видання затверджене постановою Президії ВАК України від 26.01. 2011 р. № 1-05/1. "Фізичне виховання і спорт "-фахове видання затверджене постановою Президії ВАК України від 14.10. 2009 р, № 1-05/4–Бюл. ВАК України, 2009.-№ 11. С. 8. Державний комітет телебачення і радіомовлення України Свідоцтво про державну реєстрацію, 66.

6. Vitomski, Y., & Bondarenko, S. (2021). Theoretical and practical foundations for innovative implementation of psychotherapeutic confrontational supervision: towards a concept of cognitive psychotherapy in higher education institutions. *Public Administration and Law Review*, (3), 65-71.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО КАЗКУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сахно Наталія Олександрівна

студентка - магістрантка
факультету педагогіки і психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник:
Шкурко Іван Іванович
кандидат педагогічних наук, професор
кафедри теорії та історії педагогіки

*Казка – це колиска думки,
зумійте поставити виховання дитини так,
щоб вона на все життя зберегла
хвилюючі спогади про цю колиску.
(В. О. Сухомлинський)*

Проаналізовано великий масив наукових джерел з педагогіки і психології, осмислено провідні тенденції народних засобів виховання старших дошкільників і молодших школярів, зокрема української казки, розкрито зміст деяких форм і методів українських народних казок у формуванні інтелектуальних здібностей і моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку і учнів молодших класів.

Ключові слова : українська народна казка, інтелектуальні засоби, моральні почуття, старший дошкільний вік, В. О. Сухомлинський, НДЗ, рідне слово, дитяча думка, молодші школярі.

По-різному прокладається життєва стежка ровесників автора даного дослідження: одні вибирають професії інженера, будівельника, технолога, працівника агропромислового сектору, військового тощо. Доля дослідника цього проекту – людинознавство, пізнання внутрішнього світу людини ХХІ століття. Будучи дипломованим медичним працівником, на тепер, автор цього дослідження пов'язала свою долю з медико-педагогічною діяльністю у Новаківському закладі дошкільної освіти «Сонечко» Полтавської області Лубенського району с. Новаки.

Працюючи в НДЗ нами ґрунтовно опрацьовані, хоч і не всі до кінця осмислені, наукові дослідження вчених - педагогів і психологів минулого і сучасності, а також вихователів і методистів - практиків з проблеми: «Трансформація педагогічних ідей В. О. Сухомлинського про казку як засіб формування інтелектуальних здібностей і моральних почуттів у старших дошкільників і молодших школярів». Вважаємо, що заявлена нами тема дослідження – надзвичайно перспективна і запитана в українському соціумі,

актуалізована в документах про Нову українську школу.

Аналізуючи психолого – педагогічну літературу з проблеми дослідження, приходимо до висновку про те, що починаючи з 1960 – 1970-х років, пріоритет у актуалізації народної казки, як засобу формування інтелектуальних здібностей і моральних почуттів у старших дошкільників і молодших школярів належить знайомому у світі гуманісту, вченому – педагогу, Заслуженому учителю України, члену - кореспонденту АПН радянської доби, Герою Соціалістичної Праці, колишньому директору Павлиської середньої школи на Кіровоградщині - Василю Олександровичу Сухомлинському, загальний тираж педагогічних творів якого становить понад 12 мільйонів примірників, надрукованих 41 мовою народів світу. З-під пера В. О. Сухомлинського вийшло півтори тисячі оповідань, легенд, і казок. У різних видавництвах побачили світ 6 збірників його казок. Казки павлиських дітей друкувала «Літературная газета», їх передавали по радіо і телебаченню (на жаль сьогодні в Україні нам не вдається про це почути і побачити – Н. С.), вони видані окремою книгою [3, с. 24]. За прикладом В. О. Сухомлинського, а також учителів, класних керівників молодші школярі поступово вчилися також фантазувати, складати казочки. Зокрема такі : «Горобчик і Гусениця», «Метелик і Сорока», «Як до нас прийшла весна», «Груша і Горіх», «Соняшник і Сонце», «Весняні струмочки, або чому шумлять ріки», «Чому таке вбрання носять горобина, бузок, береза». У меморіальному музеї В. О. Сухомлинського налічується понад 80 томів казок, написаних учнями Павлиської школи [3, с.22]. Автор статті на власному, хоч і не дуже тривалому медико-педагогічному досвіді переконалась, що створювати дитячі казки не так і просто. У Павлиській середній школі учителі також вчилися писати казки. У цьому зв'язку для читачів, а також колег-педагогів навчальних дошкільних закладів України, на наш погляд, доцільно осмислити розповідь колишнього депутата Верховної Ради УРСР, учителя-методиста Павлиської школи К. М. Жаленко . « Якось зібрав нас Василь Олександрович на засідання методоб'єднання і попросив написати казку про сонце, - згадує К. М. Жаленко. – Ми сприйняли це як жарт, але директор і не думав жартувати. У великих творчих муках ми написали свої оповідки. Буду відвертою, вийшли вони примітивними. Тоді Василь Олександрович прочитав нам кілька власних казок і пояснив, що дає дітям їх складання. Він попросив удома все - таки доопрацювати свої казки. Словом десь через тиждень - другий казки вийшли більш-менш вдалі, але вони були занадто довгі. Василь Олександрович похвалив нас, зауваживши при цьому, що писати треба лаконічніше. І лише тоді, коли навчилися створювати казки педагоги, почали залучати до цього й дітей» [3, с.23]. Висловимо також і власне судження з приводу сказаного. Адже наше опитування понад 30-ти молодих матерів, більше 20-ти батьків із подружнім стажем до 10 років у анонімних анкетах зазначили, що їх ніколи і ніхто не вчив бути казкарями. Тільки одиниці із респондентів зафіксували в анкетах, що вони генетично уміють талановито і натхненно створювати дитячі казки. Можна догадуватися, що відповіді батьків - вихованців Павлиської середньої школи 60-70-х років минулого століття могли б бути аналогічними. Зрозуміло, що така арифметика була добре знайома Василю Олександровичу. За 35-ть років учителювання, глибокого наукового

аналізу педагогічного процесу, педагог-дослідник переконався, що, перш за все, від батьків залежить, якою прийде їх дитина до школи, які моральні якості будуть заґрунтовані в ній. Тому закономірно, що надзвичайно важливою складовою педагогічного кредо учителя і директора середньої загальноосвітньої школи В. О. Сухомлинського був принцип: педагогіка для всіх – і для вчителів, і для батьків. Реалізація ідеї – створення «Школи для батьків», яку можна впевнено назвати батьківською десятирічкою. Пріоритетні напрямки батьківського всеобучу – психолого-педагогічні знання. Сьогодні складно навіть уявити, що курс педагогіки і психології у «Школі для батьків» був розрахований на 250 годин, що у рази більше, ніж у сучасному педагогічному університеті. Важливо зазначити також і те, що лекції, бесіди інші види занять із слухачами поєднувалися, як правило, з практикою виховання у сім'ї, мали не тільки теоретичний, а й прикладний і диференційований зміст. Зокрема, для груп батьків, діти яких потребували особливих освітніх послуг, пропонувалася така тематика занять: «Стимули, які спонукають дитину до розумової праці», «Як розвивати пам'ять», «Складання казок, оповідань як засобу розвитку інтелектуальних здібностей дітей» інші теми [3, с.16].

Відомо, що В. О. Сухомлинський був рідкісно талановитим, ерудованим учителем і міг викладати всі предмети шкільного навчального плану, починаючи з 1-го і закінчуючи 10-м класом. Водночас, аналіз його багаторічної педагогічної діяльності дає підстави стверджувати те, що Василь Олександрович отримував найбільшу насолоду у спілкуванні з дітьми, починаючи саме з шестирічного віку. Зазначимо, що за життя В. О. Сухомлинського навчання дітей у школі розпочиналося з 7-річного віку. Проте, мудрий директор школи, - за свідченням його колег, - Павлиських учителів, запрошував майбутніх учнів - 6-річного віку до школи, починаючи з серпня місяця. «Кожного ранку о восьмій годині діти приходили до школи босоніж, у трусиках і майках. Їх ознайомлювали із навколишнім світом, показували школу, розповідали казки» [3, с.41]. У багатьох педагогічних творах В. О. Сухомлинського, зокрема у книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина» інших дослідженнях Василь Олександрович велике місце у виховній роботі відводить казці. «Казка – вважав учитель Сухомлинський В. О., - є тим різцем (її можна порівняти хіба що тільки з музикою), який відточує найтонші риси індивідуального мислення кожної дитини і водночас розкриває дитячі серця назустріч одне одному, творить тонкі інтелектуальні взаємини дитячого колективу. Творення казки – найщасливіші хвилини мого духовного спілкування з дітьми, а для них – незрівнянна радість мислення» [8, с. 510].

Проведений нами аналіз першого етапу дослідження свідчить про те, що педагогічні ідеї українського педагога В. О. Сухомлинського, сторінки біографії якого досить тісно пов'язані з Полтавщиною (навчався на підготовчих курсах у Кременчуцькому педагогічному інституті, був студентом факультету мови та літератури цього інституту; продовжував навчання у Полтавському педагогічному інституті, де здобув спочатку кваліфікацію вчителя української мови і літератури неповної середньої школи, а потім – викладача цих предметів середньої школи) і сьогодні не втратили своєї актуальності, активно

трансформуються в практику шкіл і дошкільних установ. Сказане покажемо на прикладі навчального дошкільного закладу с. Новаки Полтавської області Лубенського району.

Зазначимо, що природа Лубенщини справді надзвичайно багата, різнобарвна і пишна. Вона відображена в палітрі казок, звичаїв, традицій, вірувань людей, що населяють полтавську землю. У казках, які є важливою складовою виховних традицій, що склалися у Новаківському навчальному дошкільному закладі намагаємося показати дітям важливі історичні події, що відбувалися на землях нашого краю, рідної полтавської землі, рідної домівки. Практикуємо також гумористичні і сатиричні твори, які не завжди мають педагогічне спрямування, але ж прославляють мудрих, хоробрих, та кмітливих і засуджують зрадливих, ледачих і підступних. Наші спостереження, а також безпосередня участь в організації, виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку свідчить, що у казках гармонійно поєднується реальне й фантастичне, краса рідного українського слова, морально- етичні та естетичні принципи. Ми переконалися, що переважна більшість казок, які вихователі включають у програми занять НДЗ, як правило, мають повчальний характер, формують у дітей установки з елементами моральних почуттів і доступних дитячому віку інтелектуальних задач.

Покажемо апробовані нами теми народних казок : « Суд правди над кривдою – мрія знедоленого народу», «Протиставлення бідних багатим (нерідко бідна людина – розумна і кмітлива, багатий – невіглас)», «Любов до праці – протиставлення працьовитої людини ледачій», « Хліб і золото» - у змісті засуджується жадібність до наживи і водночас стверджується, що для людини хліб є набагато важливіший, цінніший, ніж будь-які коштовності» тощо.

Науково доведено і наш досвід також підтверджує ідею про доцільність казки саме в період раннього дитинства, тобто в період 3-5 років. Більшість опитаних нами вихователів і методистів, зокрема Новаківського НДЗ також розділяють наші передбачення про ефективність казки у ранньому дитинстві. Наше дослідження показує, що у НДЗ Полтавщини позитивно зарекомендували себе такі казки для дітей 3 - 5 років : «Рукавичка», «Котик і Півник», «Телесик», «Курочка ряба», «Колобок», «Круть і Верть», «Ріпка», «Солом'яний бичок» та інші. У цьому ряду казок, як правило, головні герої звірята та тварини. Вороги – хижі, дикі звірі (у казці «Колобок» - лисичка, «Вовк і семеро козлят» - вовк). Домашні тварини , в сюжетах казок, показані добрими, гуманними, вдячними. Дружба та відданість - пріоритетна ідея казки « Котик і Півник», повага до праці, і людей праці, а також тих хто не бажає чесно трудитися висвітлює казочка «Круть і Верть» тощо.

Наші спостереження свідчать про відмінність змісту казок у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку у порівнянні з казками, які осмислюють діти в період раннього дитинства. Вихователі і методисти, які брали участь у опитуванні, підтвердили нашу гіпотезу. Респонденти однозначно вважають, що казковий світ дітей старшого дошкільного віку і молодших школярів (як правило, шестирічного віку) має набагато глибший і ширший моральний зміст. Для підтвердження сказаного подаємо цикл казок, виявлених

нами у Полтавському регіоні. Зокрема такі казки для старших дошкільників і учнів молодшого шкільного віку : «Котигорошко», « Дідова дочка і бабина дочка», «Яйце-райце», «Летючий корабель», «Кирило Кожум'яка», «Кривенька качечка», «Правда і Кривда» тощо. У системі проаналізованих нами казок понад 60 відсотків складає героїко – патріотична тема, що на наш погляд, є цілком виправдано. Адже у роки новітньої історії України суспільство почало осмислювати раніше маловідомі, а бо ж взагалі невідомі факти нашої складної, інколи досить заплутаної історії. Сьогодні достеменно відомо, що українцям, а також іншим народам, які проживали на українських землях, досить часто доводилося боронити свій край від загрози. Тому закономірно, що казкарі у своїх оповідях показують героїв казок обдарованих великою силою, красою, відвагою. Як приклад, казка про богатиря Котигорошка, що боровся із змієм. Досить помітне місце в українських казках посідає тема козаччини. У всіх проаналізованих нами українських казках козаків показано як лицарів, відважних, сміливих, непоборних богатирів. У казкових оповідях, як правило, звучить козацька відвага, бринить рідна материнська душа, чуйність і краса молодих дівчат, які спроможні все побороти задля порятунку свого суженого. Останнє, наприклад, виразно змальовано у казці «Змієва дочка».

Помітне місце у змісті українських казок відведено ідеям, які несуть оптимістичний заряд і надію на краще майбутнє. Водночас, більшість дослідників казки як засобу формування інтелектуальних здібностей і моральних почуттів у старших дошкільників і молодших школярів вважають, що українські народні казки – складний жанр, що має декілька різновидів: казки про тварин (птахів, рослин, комах); чарівні (їх іноді називають героїчні або фантастичні); суспільно – побутові (реалістичні, новелістичні). Найдавнішими із зазначених жанрів є казки про тварин. Проте в українській народній творчості, – вважають фахівці з проблем етнопедагогіки, – вони давно втратили свій первісний характер. Зазначимо, що в українських казках є також багато спільного з казками народів світу. Проте у кожного народу казки відрізняються національними особливостями. При цьому доцільно прислухатись до роздумів одного з найкращих дитячих українських казкарів - В. О. Сухомлинського. Його глибоко продумане, виважене, мудре переконання : «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка. Щоб діти замислилися й здивувалися, переживали подив перед ідеєю, одухотворилися істиною. Щоб в очах отих найслабкіших, важкомислячих спалахнули вогники власної думки, щоб їм захотілося сказати своє слово про світ і про себе, щоб колектив побачив, як вони виражають себе в думці, в слові» [7, с. 510].

Список літератури

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : / А. Богуш, Н. Лисенко. [навчальний посібник] – Київ.: Вища школа, 1994. – 398 с.
2. Бондаренко Н. В. Особливості формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини / Н. Бондаренко // Дошкільна освіта. / 2010 – №1. – С. 75-82.
3. Бровченко Л. Ф. Насамперед – учитель. К.: Т – во «Знання» УРСР, 1986. – 48 с.

4. Калуська Л. О. Поспішаймо закладати моральний фундамент / Л. Калуська // Дошкільне виховання – 2006 – № 7. – С. 13-15.
5. Кисельова О. І. До проблеми виховання моральної поведінки дошкільників / О. Кисельова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : [зб. наук. пр.] – Одеса, 2006. – № 9–10. – С. 128–134.
6. Кононко О. Л. Духовність, людяність, щирість / Кононко О. Дошкільне виховання. – 1999 - № 2 . – с. 8-9.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. – Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. К; «Рад. школа», 1976. - 654 с.
8. Яновська М. Г. Моральне виховання і емоційна сфера особистості / М. Яновська / Класний керівник. / 2013. – № 4 – С.24-29.

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ РОБОТИ З РОЗВИТКОМ МИСЛЕННЯ, ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сєдма Євгенія Володимирівна,

ст. викладач

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

В обставинах, що сформувалися в сучасному світі, важливим елементом майже кожної галузі є дистанційна робота й подолання труднощів, пов'язаних з нею. Особливо це стосується галузі освіти, яка на довгий час перейшла до онлайн-режиму. Це обумовило появу проблем, пов'язаних із концентрацією й увагою студентів, їх зацікавленістю та активністю під час навчальної роботи. Мета статті – дослідження пізнавальних процесів студентів і відмінностей їх активізації під час офлайн-занять й онлайн-занять.

Важливими факторами в сприйнятті, осмисленні та засвоєнні навчальної інформації є пізнавальні психічні процеси, серед яких особливе місце займають пам'ять, мислення й увага студента.

Навчання – це процес мислення. Процес мислення підкорюється загальним законам логіки, але науковці відмічають, що у різних людей процес мислення відбувається неоднаково. Індивідуальні особливості розумової діяльності людини виступають, перш за все, результатом розвитку його розуму в процесі життя та виховання [10]. Особливості людського розуму залежать також від типу нервової системи, динаміки основних нервових процесів збудження і гальмування, а також від співвідношення розвитку першої й другої сигнальних систем [11].

Відмінності в характері розумової діяльності людей проявляються в різноманітних якостях процесу мислення. Розуміння мислення студента дозволять уявити особливості його інтелекту та можливостей і визначити, де і в чому він краще проявить себе: в процесі рішення практичних задач або абстрактно-логічних проблем [11].

На початку роботи необхідно визначити тип розумової діяльності студента – образний або логічний, з яким пов'язані характер і механізми збереження того чи іншого матеріалу в пам'яті людини. Логічне мислення людей умовно можна розділити на дві категорії: теоретичне й емпіричне. Характер мислення людини, перш за все, проявляється в тому, як зберігає матеріал його логічна пам'ять, тобто не в простому пасивному запам'ятовування, а в освоєнні, відборі по ступеню важливості й переробці матеріалу [2].

Для підвищення ефективності навчання необхідна відповідна організація розумової діяльності студентів в навчальному процесі й управління цією діяльністю. Її організація полягає в наступному:

- застосування всього комплексу операцій мислення;
- поєднання предметно-дієвого, образного і логічного мислення;

- формування й розвиток у студентів конвергентного та дивергентного мислення;
- виховання пильності в пошуку проблем та здібності побачити те, що не вкладається в рамки раніше засвоєного матеріалу, в «координатну сітку» вже наявних знань й уявлень;
- виховання здібності до «згортання» розумових операцій, довгого ланцюга міркувань й заміну їх однією узагальнюючою операцією – тільки так можна досягти неперервного накопичення наукової інформації;
- виховання здібності до перенесення досвіду, тобто здібність застосовувати навик, який було сформовано або набуто під час рішення однієї задачі, до рішення іншої задачі. Так формується здібність до вироблення узагальнюючих стратегій;
- тренування широко розподіленої уваги та бокового мислення – здібності побачити путь до рішення з використанням «сторонньої» інформації;
- виховання здібності об'єднувати інформацію, що сприймається, з тим, що було відомо раніше, включати її до вже наявної системи знань [6].

Під час дистанційної роботи існує необхідність приділяти процесам мислення студента особливу увагу – від них залежить стійкість концентрації студента під час онлайн-заняття й його зосередженість на навчальному матеріалі.

В навчальному процесі важливим є урахування характеру студента, тому що він визначає безпосередню поведінку людини. Характер – це сукупність стійких індивідуальних особливостей і рис особистості, яка складається й проявляється в діяльності й спілкуванні [8]. Характер обумовлює типові для кожної особистості засоби поведінки. Особливий інтерес представляє вміння виявляти й ураховувати акцентовані риси характеру студента, розвиток тих рис і якостей, які визначають його відношення до себе й інших людей [8].

Характер людини стійкий, тому при побудові особистих й ділових взаємостосунків з нею необхідно ураховувати вже сформовані особистісні особливості [8]. Вивчення індивідуальних рис характеру й особливостей їх прояву в навчальній діяльності дає можливість визначити індивідуальний підхід до студента й правильно будувати індивідуальну роботу з ним. Індивідуальний підхід потребує вибору й здійснення таких виховних заходів, які відповідали б особливостям особистості студента.

Реалізація індивідуального підходу обов'язково потребує опори на все те позитивне, що є в кожного студента в області його інтересів, життєвих цінностей і ідеалів, в його відношенні до окремих видів діяльності, в першу чергу у відношенні до навчання й оволодіння знаннями [6].

З характером нерозривно пов'язані здібності людини, які формуються й розвиваються в діяльності, в процесі його навчання й виховання. Для успішного їх розвитку необхідні наявність інтересу, визначене поле діяльності й активність. Здібність – сформована пізнавальна діяльність [10]. Здібності можуть виявлятися в процесі оволодіння діяльністю, в освоєнні індивідом засобів її організації й здійснення.

Здібності тісно пов'язані з загальною направленістю особистості, зі стійкістю схильності людини до виду діяльності [1]. В основі однакових досягнень при виконанні будь-якої конкретної діяльності можуть лежати різноманітні здібності, і в той же час одна здібність може бути умовою успішності людини в різноманітних видах діяльності. Здібності студентів можуть бути мінімальними, середніми й максимальними [10]. Знайомство з рівнем здібностей студентів до оволодіння навчальним матеріалом дисципліни необхідне для організації роботи зі студентами.

Оскільки здібності можуть успішно розвиватися в разі поєднання з глибоким інтересом і стійкою схильністю до навчання, в процесі навчання необхідно пробуджувати й формувати інтереси студентів. Інтерес – це форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує направленість особистості на усвідомлення цілей діяльності, сприяючи орієнтуванню в нових фактах та інформації [5]. Для усвідомлення студентом потреби в вивченні відповідної дисципліни необхідно продемонструвати її роль у забезпеченні успішності майбутньої діяльності спеціаліста й місце в загальній системі його професійної підготовки.

Сигнал про розвиток здібностей студента, його руху вперед, придбання знань і формування умінь – це його емоції. Емоції – це психічне відображення в формі безпосереднього переживання життєвого сенсу явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб людини. Фактор почуття емоційної незадоволеності людини собою часто представляє собою стимул до самовдосконалення [12].

Почуття не можна тренувати, як пам'ять або волю, їх можна розвивати. В розвитку вони стають мотивами вчинків, збудниками дій [12]. Існує необхідність дбати про виникнення позитивних емоцій у студентів, тому що вони сприяють успішному навчанню. Використання різноманітних прийомів для формування позитивних емоцій в аудиторії необхідне для підтримання в ній «здорової» атмосфери. Емоції потрібні для надання образності інформації, що повідомляється, й максимальній зосередженості уваги на основній ідеї [12]. При недооцінці емоційності в навчальному процесі в студентів значно ускладнюється розвиток уяви й фантазії, необхідних в процесі формування інноваційної направленості їх мислення.

Психологічні знання про стани людини включають уявлення про її позитивний і негативний емоційний стан, про внутрішню напругу, про характер афектів [12]. Емоційне життя людини наповнене багатоманітним змістом: емоції виражають її оціночне відношення до окремих умов, які сприяють або перешкоджають здійсненню діяльності, до конкретних досягнень в ній, до наявних або можливих ситуацій і т.д. Знання психічного стану студента дозволяє знаходити засоби комунікації з ним й, як наслідок, уникати непорозумінь і конфліктів [7].

Зосередженість викладача на характері, здібностях й емоціях студента – це путь до пошуку важливих для викладача точок в області інтересів студента. Вміння працювати з ними полегшить стосунки між викладачем і студентом і допоможе зберегти концентрацію студента на предметі вивчення.

Увага – це концентрація або зосередження психічної діяльності на певному реальному або ідеальному об'єкті [4]. Увага характеризує також узгодженість різних ланок функціональної структури задачі, яка визначає можливість успішного її виконання – швидкість і точність рішення студентом певної задачі залежить насамперед від уваги. Відомо, що існує три види уваги – мимовільна, довільна та післядовільна увага [9].

Довільна увага виникає на основі зусилля волі. Утримування довільної уваги – виснажливий процес, оскільки він пов'язаний з певними зусиллями людини [3]. Студент втрачає концентрацію в середньому через двадцять хвилин після початку лекції – щоб утримати увагу необхідно, перш за все, вміти організувати увагу, використовуючи не тільки довільну, але й мимовільну увагу. Мимовільна увага більш стійка, тому що частіше за все пов'язана з областю інтересів студента.

Психолого-педагогічна теорія й практика виробили певну сукупність прийомів, які викликають й утримують увагу. До них відносяться:

- посилення значущої інформації, її актуалізація;
- урізноманітнення викладення матеріалу, зміна виду діяльності;
- використання прийомів підтримки й повернення уваги;
- використання можливостей усного мовлення, як засобу керування увагою й сприйняттям. Гучність, тембр і темп мовлення, інтонації, паузи є сильними орієнтирами для слухача у відношенні його уваги до змістовної сторони повідомлення;
- врахування емоціонального фактору, проведення вікторин, тестів;
- практика неповного викладення змісту інформації;
- систематизування матеріалу;
- опора на досвід студента;
- задоволення вираженої пізнавальної потреби студента в певних знаннях;
- створення ситуації очікування;
- зняття напруги, страху, невпевненості;
- повага до особистості студента [10].

Утримання уваги студента під час онлайн-уроку з першої до останньої секунди – процес більш складний, ніж під час «живого» заняття. «Живе» заняття – це безпосередній контакт зі студентом, при якому викладач бачить і чує студентів, маючи змогу прослідкувати за ними і, в разі потреби, підійти до студента, що відволікся, для того, щоб повернути увагу до теми лекції. Контроль за концентрацією студента при дистанційній роботі слабшає.

Більшість прийомів с офлайн-занять можна застосувати під час онлайн-заняття, але для утримання уваги їх буде недостатньо, тому під час онлайн-заняття існує необхідність використовувати додаткові прийоми утримання концентрації студентів на дисципліні.

- робота з ввімкненою камерою, вимога до студентів працювати з ввімкненими камерами;
- використання різноманітних інструментів дистанційного навчання. Увага студентів активізується при появі додаткових задач: наприклад, перехід до

чату, по посиланню, відкриття сторінки сайту. Також підтримці концентрації уваги сприяють онлайн-вікторини, проходження тестів або опитувань в Google Forms, т.д.;

- демонстрація презентацій і зображень, схем, таблиць, відео-матеріалів.

Під час онлайн-заняття увагу студента можна привернути, назвавши його ім'я, попросивши виконати завдання, відповісти на питання, прокоментувати відповідь іншого студента. Для підтримки концентрації студентів можна переключити увагу на чат. Окрім відправки матеріалів і посилань, диференціювання завдань, існує багато варіантів роботи з чатом.

- прохання написати відповіді в чат.
- відправка запитань для роздумів у чат.
- відправка повідомлення студенту, який повинен відповідати.
- відправка запитання в чаті одному студенту для того, щоб він дав відповідь, а інші студенти намагалися відгадати запитання.
- проведення голосувань у чаті, наприклад, прохання відправити плюс, якщо студент згоден з висловом.
- листування з тими, хто виконує завдання швидко: такі студенти відволікаються, тому необхідно відсилати їм в чат додаткові завдання, запитання або просто коментарі щодо виконаної роботи.

Парна й групова робота може бути більш зручною в проведенні під час онлайн-заняття. Zoom дає можливість вільно переміщуватись по створених кімнатах для окремих груп/пар і слухати їхнє обговорення, спостерігати за їхньою роботою. Студенти відчують себе комфортніше завдяки тому, що групи чують тільки себе.

Отже, організація уваги й спостереження за нею є одним з головних умов успіху навчання. Половина успіху полягає в умінні привернути увагу до своєї дисципліни з самого початку курсу лекцій. Зберігати концентрацію студентів на предметі вивчення – завжди трудомісткий процес. Під час непрямого контакту викладача і студента викладачу складніше контролювати процес навчання студента, утримувати його довільну увагу. Під час дистанційного навчання існує необхідність звертати більше уваги процесам мислення студентів, їх області інтересів, використовувати різні прийоми привертання й утримування уваги, дія більшості з яких була б спрямована на роботу з мимовільною увагою студента. При дистанційному навчанні зростає необхідність більш детально вивчити здібності студентів, тому що ті студенти, які виконують завдання викладача швидше, втраять концентрацію в очікуванні результатів інших студентів.

Дистанційна робота позбавляє викладачів і студентів прямого контакту та комунікації, але надає багато переваг в роботі з навчальним матеріалом. Під час занять викладач може використовувати відео-матеріали, презентації, зображення. Також з'являється можливість проведення онлайн-вікторин, тестів, опитувань, використання сайтів, пов'язаних з основною темою заняття. Дистанційне навчання – це, перш за все, можливість більш глибокої роботи з областю інтересів студента, пошуку точок дотику областей інтересів студентів і викладача та, як наслідок, встановлення більш стійкого контакту між студентами й викладачем і зміцнення довіри між ними.

Список літератури

1. Беляєв, І. А. Цілісність людини в аспекті взаємозв'язку його здібностей і потреб: досвід типологізації : автореф. дис. ... Докт. філос. наук: захищена 16.02.2012; затв. 18.10.2012 / І. А. Беляєв. Челябінськ, 2012. – 55 с.
<https://www.disscat.com/content/tselostnost-cheloveka-v-aspekte-vzaimosvyazi-ego-sposobnostei-i-potrebnosti-opyt-tipologiza/read>
2. Богданов, І. В. Психологія мислення.
<https://web.archive.org/web/20111206190222/http://website-seo.ru/215-067511021.html>
3. Гальперін, П. Я. До проблеми уваги.
http://flogiston.ru/library/galperin_attention
4. Гіппенрейтер, Ю. Б. Психологія уваги.
<https://www.rulit.me/books/psihologiya-vnimaniya-read-415837-1.html>
5. Жеребкін, В. Є. Логіка: Підручник. 9-те вид., стер. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. — 255 с. <https://westudents.com.ua/knigi/262-logka-jerebk-n-v.html>
6. Зайченко, І. В. Педагогіка.
<https://pidru4niki.com/17000308/pedagogika/pedagogika>
7. Ізард, К. Емоції людини : пер. с англ. Москва: Вид. Моск. ун-ту, 1980. – 440 с.
http://www.many-books.org/auth/3949/book/11497/izard_kerrol_e/emotsii_cheloveka/read
8. Михайлов, А. З історії характеру / Людина і культура: Індивідуальність в історії культури.
<http://ec-dejavu.ru/c/Character.html>
9. Рубінштейн, С. Л. Основи загальної психології.
<https://bookap.info/clasik/rubinshteyn/>
10. Столярєнко, Л.Д. Психологія и педагогіка.
https://studme.org/46901/psihologiya/psihologiya_i_pedagogika
11. Henshilwood, Christopher; Marean, Curtis. The Origin of Modern Human Behavior: Critique of the Models and Their Test Implications. Current Anthropology 44 (5).
https://www.researchgate.net/publication/249179638_The_Origin_of_Modern_Human_Behavior_Critique_of_the_Models_and_Their_Test_Implications
12. Mayer, J.D. The intelligence of emotional intelligence / Intelligence.
<https://psycnet.apa.org/record/1994-33528-001>

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Тищик Вадим Борисович

кандидат мистецтвознавства, старший викладач
кз «харківська гуманітарно-педагогічна академія» хор

Плаксіна Олена Федорівна

заслужена артистка України, доцент
кз «харківська гуманітарно-педагогічна академія» хор

Тищик Олег Борисович

старший викладач
інститут культури і мистецтв лну імені тараса шевченка

Музично-педагогічна діяльність підпорядкована загальним закономірностям теорії, має свою структуру, та визначається специфікою вищої музичної освіти. Сутність музично-педагогічної діяльності полягає у вирішенні педагогічних завдань засобами музичного мистецтва. Саме тому вона поєднує у собі педагогічну, музикознавчу, інструментальну, вокальну, дослідницьку роботу, побудовану на вмінні самостійно узагальнювати та систематизувати отримані знання. Музично-педагогічна сфера синтезує педагогічну та музичну творчість, де її реалізація відбувається за наявності музично-педагогічного завдання з опорою на основні постулати функції музично-педагогічної творчості.

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійної діяльності у закладах вищої освіти може здійснюватись як спосіб проектування до подальшої музично-педагогічної діяльності. Соціально-культурний досвід у поєднанні з музично-педагогічною освітою визначатиме фахову компетентність.

Професійно-педагогічна спрямованість педагога-музиканта є основною умовою формування та вдосконалення не лише окремих якостей його особистості, а й набуття ним умінь та навичок. Професійно-педагогічна спрямованість визначає набір методів навчання на уроках музичного мистецтва, освоєння вчителем педагогічної та науково-методичної літератури, музичного репертуару під час підготовки до уроку. Професійно-педагогічна культура постає як проекція загальної культури, з упорядкованою системою ідей, професійно-цілісних орієнтацій та якостей особистості, універсальних способів пізнання.

Такий аспект музично-педагогічної культури включає в себе особистісно-орієнтованість, який сприймається як прояв індивідуальних якостей професійної діяльності у спілкуванні. Показниками особистісно-орієнтованої професійно-педагогічної культури виступають:

- психолого-педагогічна компетентність і розвинене музично-педагогічне мислення з здатністю вирішувати проблеми з позиції учня.

- вміння обґрунтовувати та реалізовувати власну творчу педагогічну діяльність як особистісно-орієнтовану систему (дидактичну, виховну, методичну).

- культура професійної поведінки та саморозвитку, вміння і готовність саморегулювати власну діяльність та процеси педагогічної взаємодії.

Особливості професійної культури вчителя музичного мистецтва багато в чому обумовлені музичним мистецтвом, яке має свою мову та систему викладу, та веде до оволодіння засобів виразності, емоційно усвідомленого переживання його музичного змісту. Такий потенціал музичного мистецтва та його функції реалізують структурні компоненти усього мистецтва у цілому. При цьому усі функції мають певну послідовність переходу від однієї до іншої. Пізнавальна функція мистецтва нерозривно пов'язана завдяки специфіці художнього пізнання. Прогностична функція буде займати проміжне положення між пізнанням та ціннісними орієнтаціями. Музично-педагогічна спрямованість професійної культури вчителя музичного мистецтва проявляється, насамперед розкриттям змісту самого мистецтва.

Професійно-педагогічна компетентність вчителя музичного мистецтва.

Для характеристики рівня володіння професійними знаннями, вміннями та навичками вчителя в сучасному педагогічному тезаурусі утвердилося поняття «педагогічна компетентність» яка на нашу думку включає наступні елементи: спеціально-педагогічну компетентність, методичну соціально-психологічну, диференціально-педагогічну та аутопсихологічну компетентність. Саме визначення поняття «компетентності» дозволяє розглядати її як міру усвідомлення фахівцем сенсу своєї діяльності, сукупний метод пізнавальної (знання), репродуктивної (уміння діяти за образом) та творчої (уміння ефективно вирішувати проблемні ситуації) діяльності. У більш вузькому сенсі компетентність включає інтелектуально-діяльнісний компонент (освітньо-кваліфікаційний стандарт). Її характеристиками виступають інтегративність та культурологічна спрямованість, які проявляються у сукупності однорідних чи близьких споріднених знань і умінь, що становить сфери загальної культури та професійної діяльності. Культурологічна орієнтація професійної компетенції вчителя музичного мистецтва проявляється у семантичному, проблемно-діяльнісному, комунікативних аспектах.

Таким чином, професійна компетентність вчителя музичного мистецтва є багатофункціональною, надпредметною, міждисциплінарною та багатовимірною. Інформаційний компонент як фундаментальна основа професійної компетентності вчителя музичного мистецтва це – професійні знання предмета, його методики, педагогіки та психології. Їх найважливішими особливостями виступають: комплексність і системність, у синтезі з науковими дослідженнями.

Фахова компетентність вчителя музичного мистецтва є результатом як саморозвитку, так і педагогічної системи, в якій отримано професійну підготовку. Її вага визначається з одної сторони: вимогами компетентнісного

підходу до сучасного змісту музично-освітнього процесу (формування інтегральних інформаційних, комунікативних, художньо-музичних здібностей; узагальнених навичок культурної поведінки та способів організації власної музично-естетичної діяльності). З іншої – необхідністю створення сприятливого середовища та професійного самовдосконалення та саморозвитку особистості самого вчителя музичного мистецтва.

У цьому контексті процес професійно-педагогічної підготовки вчителів музичного мистецтва складають ключові компетенції – належать до загального змісту музично-педагогічної освіти; загальнопредметні компетенції – відносяться до певного кола освітніх предметів. Ефективність музично-педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва забезпечується володінням ним взаємопов'язаною сукупністю ключових компетенцій, формування яких має здійснюватися практично на всіх етапах фахової підготовки.

Наступний рівень компетенцій вчителя музичного мистецтва є загальнопредметними компетенціями, які мають виступити, на наш погляд, як освітні результати в психологічній та загальнопедагогічній сферах професійної підготовки. Ефективність освітнього процесу обумовлена володінням вчителя мистецтва цілим рядом компетенцій у галузі музикознавства, музичного виконавства, педагогіки та методики музично-естетичного виховання.

Результатами мають виступити такі предметні компетенції: музично-теоретична компетенція, диригентсько-хорова та вокальна компетенції – досвід диригування хоровим колективом та керівництва вокальним ансамблем, досвід вокалізації та чистоти інтонування; музично-інструментальна компетенція – досвід художньо-інтерпретаційного аналізу музичного матеріалу та його емоційно-образного виконавського відтворення; досвід концертмейстерської роботи та творчого музикування (читання з нот, підбір на слух, транспонування); методична компетенція - досвід організації музично-виховного процесу з опорою на психологію, музикознавство та загальну педагогіку; досвід формування цілісної музично-естетичної культури.

Таким чином, кожна з освітніх дисциплін, її розділ, становлять зміст професійно-педагогічної підготовки вчителів музичного мистецтва та можуть бути орієнтовані на формування не лише певної предметної компетенції, а й становлення загальнопредметних компетенцій, що сприяють творчому самовизначенню здобувача вищої освіти, що актуалізують та розвивають його досвід. Музично-виконавська (інструментальна) компетентність є сукупністю усіх компонентів. Музичне мистецтво, вимагає від вчителя досконалу виконавську техніку, художньо-виконавські уміння та навички, та потребує неперервного їх розвитку, доведення до віртуозності.

Важливим компонентом музично-виконавської компетентності виступає система музично-виконавських знань, умінь та навичок які проявляються у музично-педагогічній діяльності, яка у свою чергу включає в себе і загальномузичний комплекс теоретичних знань та умінь, художньо-виконавську культуру роботи з музичним матеріалом, виконання художнього репертуару. Художньо-виконавча культура вчителя багато в чому визначає успішність

музично-педагогічної діяльності, що включає інтерпретацію (interpretation – тлумачення, пояснення) аналіз музичного матеріалу, художньо-технічне втілення інтерпретаційного задуму, концертмейстерство і творче музикування.

Теоретичний аналіз музичного твору передбачає володіння такими знаннями:

- технології проведення аналітичного етапу роботи; закономірностей стилю, жанру та його характеристик; історичної періодизації художніх напрямів; своєрідності авторських стилістик, основних засад формоутворення. Вміннями та навичками:

- реалізовувати міжпредметні зв'язки; розрізняти елементи музичної мови; усвідомлювати значення засобів музичної виразності; виокремлювати кульмінації в частинах та в цілому в побудові музичного твору.

Виконавче втілення інтерпретаторського задуму ґрунтується на використанні вчителем музичного мистецтва наступних інформаційно-операційних компонентів. Знання:

- технології поетапного навчання твору; прийомів та способів звуковидобування; основних аплікатурних принципів та послідовностей; художня природа музичного матеріалу. Вміння та навички:

- дотримуватись балансу у співвідношенні художніх та технічних завдань; долати технічні проблеми; концентрувати увагу на звучанні та свободі виконавського апарату; здійснювати постійний слуховий самоконтроль. Гра в ансамблі та концертмейстерська діяльність будується на володінні вчителем музичного мистецтва такими знаннями, вміннями та навичками: акустичних особливостей різних інструментів та вокальних діапазонів; закономірностей виконання сольної та супроводжуючої партії; смислових навантажень різних видів акомпанементу.

Творче музикування включає такі види діяльності, як читання з аркуша, транспонування, підбір по слуху та здійснюється за допомогою наступних знань: технології читання з аркуша, транспонування, підбір на слух, імпровізація. Для роботи в ЗЗСО репертуар вчителя музичного мистецтва має включати велику кількість творів різних епох, стилів та жанрів зі шкільної програми з музичного мистецтва, що мають цільову вікову та виховну спрямованість.

Таким чином, професійно-педагогічна діяльність вчителя музичного мистецтва охоплює в собі систему музично-теоретичних, диригентсько-хорових, вокальних, музично-інструментальних та методичних знань, умінь та навичок, що становлять інформаційно-операційну основу загальної професійної компетентності. Саме їх наявність є передумовою для ефективної діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва.

Список літератури

1. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання музики і музичного виховання”– Київ – 2005. 22с

2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. Київ : Промінь, 2006. 432 с.

4. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія. Суми : Наука, 2004. 210 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Київ. 2006. 188 с.
6. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. Київ : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1998. 183 с.
7. Овчаренко Н. А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія: монографія. Кривий Ріг: 2014. 400 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ. : Освіта України, 2008. 274 с

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ

Чепурна В.О.

канд. пед. наук,
доцент кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Серед нагальних проблем людства у кризових умовах, що сталися у період пандемії останніх двох років та воєнного стану, звертають на себе увагу, перш за все, не економічні та політичні, а проблеми охорони здоров'я, психічного здоров'я людини та наслідки постстресових розладів, проблеми сучасної освіти та забезпечення її адекватної організації на усіх рівнях. Освітній процес чи не вперше за історію цивілізованого існування людства опинився в умовах, коли фактично була втрачена комунікація, до якої звикла сучасна людина. Здавалося, що гаджетизація освітнього простору, дистанційне та змішане навчання стало вже реальністю для усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, проте нові виклики прогресу, глобальні проблеми людства вказали на соціально-психологічну неготовність діяльності людини у «закритому» від реального спілкування форматі. Кризові явища викрили низку проблем організації навчання та виховання, поставивши філософію та гуманітарні науки перед пошуком нових освітніх парадигм, здатних адекватно вирішити завдання сучасної освіти та вивести її на новий рівень можливостей та розвитку.

Сучасні виклики освіти викривають низку проблем соціально-політичного, психологічного та педагогічного характеру та виводять на авансцену наукового пошуку і суспільної свідомості загалом. На порядок денний ставляться питання про перехід до нового етапу цивілізаційного розвитку, що ґрунтується на радикальній зміні цінностей і цілей сучасного суспільства, а також векторності та змістовності різних сфер людської діяльності [6].

Психолого-педагогічна підготовка інженерно-педагогічних спеціальностей є складником фахової підготовки і пов'язана із формуванням психологічної культури особистості, комунікативних та управлінських компетенцій майбутніх фахівців, а також покликана розвинути педагогічний потенціал майбутніх фахівців з метою їх подальшого наукового та кар'єрного зростання в системі вищої освіти. Тому пошук, удосконалення та впровадження технологій навчання таких як технологія портфоліо, коучингові технології, VR-технології, стають життєво необхідними в умовах кризових явищ у суспільстві. Технологія портфоліо актуалізується у процесі фахової підготовки інженерів-педагогів доступністю у використання та педагогічним ефектом в умовах онлайн навчання

Мета дослідження полягає у теоретико-практичному аналізі особливостей організації технології портфоліо у фаховій підготовці студентів інженерно-педагогічних спеціальностей.

Професійна діяльність інженера-педагога має інтеграційний характер і складається із двох видів: професійно-галузевої і професійно-педагогічної діяльності. Інженер-педагог – це поліфункціональний фахівець: має володіти теорією і мати початковий досвід організації професійно-продуктивної праці учнів, студентів, знати пов'язані із цим проблеми; може одночасно виконувати і теоретичну, і практичну діяльність; має готуватись до викладання низки додаткових дисциплін, які включають не тільки суміжні загальноосвітні дисципліни, але і гуманітарні; йому доводиться виконувати найрізноманітніші організаторські функції, які відповідають виробничим відносинам нового типу, а також виконувати виховні функції [5].

Враховуючи складність і багатовекторність професійного становлення студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, у процес фахової підготовки слід залучати новітні педагогічні технології та методики активізації навчально-пізнавальної діяльності, самостійності і творчості. Зазначимо, що технологія портфоліо у навчальному процесі використовувалася ще у середині 80–х років у США. В Україні ця технологія набуває поширення останні 20 років, але зацікавленість і підтримку з боку студентської аудиторії отримала у добу соціальних мереж, коли портфоліо із дисципліни, чи із блоку дисциплін вони асоціюють із сторінкою у соціальній мережі, де, по суті, функціонально і змістовно вони схожі. Портфоліо студента, який він формує протягом вивчення навчальної дисципліни є доповненням навчальних успіхів у роботі на лекціях, практичних і лабораторних заняттях, відображаючи оригінальність думок, креативність, індивідуально-психологічні особливості особистості студента, репрезентує стан сформованості певних професійних якостей. Для дослідження професійного становлення портфоліо виступає у певній мірі засобом діагностики цього процесу на різних етапах навчання.

«Портфоліо» як технологія передбачає організацію поетапної діяльності: мотивацію і цілепокладання по створенню портфоліо; розробку структури матеріалів портфоліо; планування діяльності по збиранню, оформленню і підготовці матеріалів до презентації; збір і оформлення матеріалів; спроби в презентації портфоліо; презентацію; оцінювання результатів діяльності з оформлення і використання матеріалів портфоліо [1; 3]. Використання технології портфоліо допомагає розв'язувати важливі педагогічні завдання: підтримувати високу навчальну мотивацію студентів; заохочувати їх активність і самостійність, розширювати можливості навчання й самонавчання; розвивати навички рефлексивної й оцінної (самооцінної) діяльності студентів; формувати вміння вчитися – ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність [1; 5].

Аналіз портфоліо як педагогічної технології вказує на різноманітність визначень сутності цього поняття, зміст яких можна звести до декількох варіантів, де портфоліо це: засіб (інструмент, метод, форма) оцінювання ефективності (результативності) будь-якої достатньо тривалої у часі та складної

за змістом діяльності; зібрання зразків робіт і документів, що підтверджують результати діяльності та ілюструють можливості й досягнення власника портфоліо; комплект матеріалів, які відповідно до поставленої мети систематизують та ілюструють процес безперервної самооцінки і корекції результатів та досягнень; технологія саморозвитку і самовдосконалення; засіб мотивації і стимулювання творчої активності і самоосвіти; засіб самопрезентації і кар'єрного зростання; показ досягнень в управлінській і педагогічній діяльності; засіб моніторингу й оцінювання професійного розвитку; відповідним чином формалізований та спеціальним чином скомпонований комплекс документальних матеріалів (довідок, звітів, протоколів, публікацій, рефератів, курсових та дипломних робіт, дисертаційних робіт, нормативних документів, фото-, кіно-, відео-, аудіоматеріалів в паперовому та електронному вигляді) [3].

Практичний досвід використання технології портфоліо у фаховій підготовці студентів інженерно-педагогічних спеціальностей Харківського національного автомобільно-дорожнього університету вказує на позитивні зміни у навчальній та науково-дослідній діяльності студентів визначених спеціальностей. У процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу («Психологія праці», «Психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Риторика», «Професійна педагогіка», «Педагогіка дистанційного навчання») студенти формували власне портфоліо і за результатами опитувань 98% висловилися позитивно щодо даного нововведення у фахову підготовку, посилаючись на те, що це цікаво, оригінально, і що це спонукає до подальших звершень.

Психолого-педагогічної підготовка інженерно-педагогічних спеціальностей як складник фахової підготовки здійснюється протягом восьми навчальних семестрів. У результаті вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу студенти повинні знати: предмет та завдання психології та педагогіки вищої школи; особливості організації навчально-виховного процесу у вищій школі; основні категорії психології та педагогіки вищої школи; психологічну характеристику студентів та викладачів; психологічні особливості студентського віку; комунікативні процеси в структурі педагогічної діяльності; професійно важливі якості викладача; особливості виникнення, розвитку та вирішення конфліктів у вищій школі; специфіку педагогічної діяльності, її структуру; основні психологічні чинники, які впливають на організацію навчально-виховного процесу; принципи, форми, методи, технології навчання; особливості виховної роботи зі студентською молоддю; сучасні парадигми психології та педагогіки вищої школи; історію та перспективи розвитку вищої освіти в Україні; основні етапи розвитку системи вищої освіти за кордоном.

Отримані теоретичні знання у процесі вивчення дисципліни «Педагогіка професійного навчання» дозволяють сформувати наступні уміння: давати психологічну характеристику суб'єктів навчально-виховного процесу; застосовувати психологічні методи діагностування рівня пізнавальних та емоційно-вольових, комунікативних процесів та їх розвитку у навчально-виховному процесі; застосовувати психологічні методи у навчанні та виховній роботі зі студентами; використовувати психологічні знання і прийоми у процесі спілкування; застосовувати комунікативні тактики в конфліктних ситуаціях;

використовувати психологічні та педагогічні методи корекції психічного стану студентів у процесі навчання та виховання; вивчати та аналізувати пізнавальну мотивацію студентів; застосовувати психологічні та педагогічні принципи в організації навчально-виховного процесу; визначати умови індивідуального розвитку особистості студента у навчально-виховному процесі; застосовувати сучасні форми, методи та педагогічні технології у навчально-виховному процесі; планувати та проектувати навчально-виховний процес; складати індивідуальні плани викладача, робочі навчальні програми; аналізувати проблеми розвитку системи вищої освіти в Україні та світі; аналізувати стратегію і тактику професійного та кар'єрного зростання, розвитку педагогічної майстерності. Впровадження технології портфоліо у вивчення цієї дисципліни дозволяє ефективно вирішувати проблеми самостійності і творчості, самоконтролю і самоменеджменту як професійно важливих якостей педагога.

Практичний досвід використання технології портфоліо вказує на те, що репрезентувати навчальні досягнення доцільно під час занять, де використовуються методи активізації і стимуляції навчально-пізнавальної діяльності. У процесі психолого-педагогічної підготовки інженерів-педагогів доцільно проводити *евристичні бесіди, дискусії*, під час яких виникають проблемні питання, продукуються концепції і гіпотези, демонструються магістрам шляхи та способи вирішення проблем у новому матеріалі [2; 4]. Під час вирішення та обговорення поставленої проблеми магістри демонструють міждисциплінарні зв'язки, дають інформацію на більш високому концептуальному, теоретичному рівнях. Під час таких занять реалізуються принципи педагогіки співробітництва, коли викладач та студенти намагаються в ході бесіди чи дискусії разом вирішити поставлене завдання. Формування культури спілкування та культури ведення дискусії здійснюється в процесі комунікації магістрів і викладача.

Одним із найбільш проблемних в організаційному відношенні видів занять у процесі психолого-педагогічної підготовки є *заняття-екскурсії*, що покликані закріпити знання із навчальної дисципліни та підсилити мотивацію на подальше самостійне удосконалення психолого-педагогічної культури майбутніх фахівців. Досвід вказує на доцільність відвідання магістрами майстер-класів із педагогіки та психології, психологічних майстерень та тренінгів. Проте, результати такого заняття надихають студентів якомога творчо представити його у вигляді міні-звіту, застосовуючи сучасні застосунки та додатки мультимедіа.

Важливим складником психолого-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей є педагогічне стажування. Крім професійних знань за обраним фахом студенти мають отримати певні знання, уміння та навички з педагогіки та психології викладацької роботи. Це відкриває для них у подальшому можливість займатися викладацькою діяльністю в навчальних закладах різних рівнів акредитації та форм власності. *Мета педагогічного стажування* полягає у підвищенні рівня навчально-методичної компетенції майбутніх викладачів навчальних технічних закладів вищої школи у напрямку вирішення невідкладних та актуальних завдань, пов'язаних із поступовим входженням України в європейський освітній простір; поглиблення

знань із загальної теорії, змісту і методів навчання і виховання у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації; а також формуванню необхідних психолого-педагогічних знань для здійснення управлінської діяльності на адміністративних посадах підприємства.

Основне завдання педагогічного стажування полягає у формуванні у студентів практичних умінь та навичок професійного ділового спілкування для подальшого застосування в професійній діяльності у вибраній галузі науки і техніки.

Організаційно-методичні особливості педагогічного стажування полягають у організації і проведенні студентами практичних занять та самостійної роботи студентів I-IV курсів. Результатом проведення цих видів навчальної роботи є формування у студентів елементів управлінської діяльності. У портфоліо результати педагогічного стажування репрезентуються у вигляді-навчально-методичних розробок.

Організація психолого-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей може використовуватися як у процесі вивчення однієї дисципліни, так і протягом усього періоду вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу та педагогічного стажування.

Спираючись на теоретичний аналіз досліджень технології портфоліо та практичний досвід її використання, слід зазначити, що «портфоліо» дозволяє вирішити такі завдання, як: формування самоосвітньої компетентності студента, що дозволяє йому аналізувати й усвідомлювати власний шлях навчання, а також впливати на нього; формування інноваційної особистості студента, розвиток умінь конструювати свої знання, орієнтуватись в інформаційному просторі; ставити перед собою завдання і поетапно розв'язувати їх; розвиток мотивації навчальної діяльності; розвиток організаційних, управлінських навичок, творчих здібностей студента; формування готовності здійснювати педагогічну діяльність інноваційного характеру; розвиток самооцінки, самоаналізу та професійної рефлексії студентів; комплексне оцінювання стилю педагогічної діяльності майбутнього фахівця.

Портфоліо майбутнього інженера-педагога репрезентує рівень розвитку професійно важливих якостей та рівень професійного становлення, дозволяє проаналізувати та спланувати шляхи і конкретні способи підвищення його ефективності, виступає засобом рефлексії навчальних досягнень та досягнень у науково-дослідній діяльності. В умовах онлайн навчання ця технологія є практичною та доступною як для студентів у виконанні і самоконтролі досягнень, так і для діагностики і контролю з боку викладача. Для впровадження цієї технології сприяє і рівень гаджетизації освітнього простору, який надає можливість творчо і оригінально візуалізувати навчальні досягнення студентів.

Список літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / Дичківська І. М. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник.- К.: Центр учбової літератури, 2007.- 232 с.

3. Педагогічні технології: Навч. посіб./ І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокімов; Акад. пед. наук України, Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Колегіум, 2005. – 223 с.

4. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З.І. Слєпкань. – К.: НПУ, 2000. – 210 с.

5. Чепурна В.О. Використання технології портфоліо у процесі професійного становлення студентів інженерно-педагогічних спеціальностей // Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м.Київ, Україна 3-4 квітня 2020. – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. – С.79-82.

6. Чепурна В.О. Теорія і практика реалізації сучасних педагогічних методик та технологій в освіті BLENDED-LEARNING у фаховій підготовці студентів інженерно-педагогічних спеціальностей Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції, 19–20 листопада 2020 року / за заг. ред. О.А. Жукової, А.І. Комишана. - Х.: ФОП Бровін О.В., 2020. – С.269-273.

ПЕРЕВАГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАКАТОНІВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ

Черкас Олена Анатоліївна,

к. ф.-м. н., доцент кафедри загальнонаукових дисциплін,
Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»

Хакатон (*hackathon*, від *hack* (хакер) та *marathon* — марафон) – захід, який є динамічним змаганням з кодування програмного забезпечення [1].

Як працюють хакатони.

1. Придумати ідею.
2. Створити команду. Від двох до п'яти осіб, що об'єднуються або до заходу, або після прибуття на хакатон.
3. Розробити концепцію. Вся або більша частина роботи виконується на конкурсі, який зазвичай триває 24 або 48 годин. Після закінчення часу очікується, що основна функція програмного забезпечення буде функціональною. Також у проекті має бути назва, логотип та сайт.
4. Уявити готовий продукт. Кожна команда має хвилину або дві, щоб продемонструвати свій продукт. Коротке слайд-шоу пояснює, як працює застосунок, і підкреслює його потенціал для отримання доходу, реклами та зростання.
5. Зустріч із суддями. Венчурні капіталісти, генеральні директори, журналісти та програмісти зазвичай голосують за переможця, ґрунтуючись на концепції, функціональності, дизайні, корисності та бізнес-плані застосунку.
6. Нагородження. На великих хакатонах переможець може отримати фінансування у розмірі 250 000 доларів або місце у акселераторі стартапів. На невеликих змаганнях команди можуть отримати 10 000 доларів, iPad чи ноутбук чи подарункові сертифікати на веб-хостинг.

Розробники OpenBSD вперше використали цей термін для позначення зустрічі, яка присвячувалась криптографії у Калгарі (Канада) 4 червня 1999 року [2].

Тенденція вже поширилася за межі звичайного світу технологій. Існують хакатони тільки для жінок, хакатони для підлітків, хакатони для студентів коледжів, хакатони з покращення освіти, хакатони з чистої енергії, тощо.

Хакатони дають можливість людям з однієї галузі зібратися разом і повчитися успіхам та невдачам один одного. Професіонали зустрічаються та співпрацюють, вирішують проблеми, діляться навичками та допомагають створювати кращі продукти.

Все більше і більше університетів та вищих навчальних закладів організовують хакатони для своїх студентів, висувуючи тисячі амбітних ідей та створюючи у процесі інноваційну студентську культуру.

Хакатони — це чудовий модус об'єднати студентів, надихнути на інновації та командну роботу, а також вирішити реальні проблеми, що хвилюють студентів.

Щорічний хакатон (MIT iQuHACK) у Массачусетському технологічному інституті з квантових обчислень. MIT iQuHACK — це хакатон, присвячений вивченню того, що таке квантові комп'ютери і як їх використовувати. Мета MIT iQuHACK — розширити знання учасників у галузі квантових обчислень та дати досвід використання найпередовіших квантових комп'ютерів у світі. Учасники отримують можливість навчатися в експертів та спілкуватися з іншими людьми, які цікавляться квантовими обчисленнями. MIT iQuHACK 2022, був проведений віртуально, в ньому взяли участь 400 учасників з 57 країн. Завдання, доповіді та призи щодо квантових обчислень були надані групою спонсорів, включаючи QuTech, Microsoft, IonQ, Google, IBM, HRL, Zapata, Zurich Instruments, QuEra, qBraid, MIT CQE, MIT RLE та MIT EECS. Хакери мали вільний доступ до квантового комп'ютера IonQ та платформи QuTech Quantum Inspire [3].

Oxford Hack – це офіційний студентський хакатон Оксфорда, на якому щороку збираються понад 300 осіб, щоб співпрацювати, впроваджувати іновачії, навчатися та експериментувати, створюючи проект із нуля за 24 години. Надаються всі необхідні ресурси, від обладнання та API до семінарів, спонсорів, які надають допомогу з питань, що виникають [4].

Можна виділити наступні переваги організації хакатонів для студентів університетів.

1. Хакатони допомагають студентам розвивати комунікативні навички. Студенти отримують не лише можливість зустрітися та поспілкуватися з іншими студентами, потенційними роботодавцями, спонсорами, але також зможуть розвивати необхідні навички критичного та міжособистісного спілкування у дискусіях із професіоналами у своїй цільовій галузі. За своєю суттю хакатон це тісна співпраця. Щоб отримати максимальну віддачу від цих заходів, учасники повинні бути готові поділитися своїм досвідом з іншими, гарантуючи, що кожен навчатиметься у всіх інших.

2. Хакатони надихають на здорову конкуренцію.

3. Хакатони надихають студентів на ризик. Організуючи хакатон у стінах навчального закладу, у студентів з'являється можливість ризикнути у безпечній та знайомій обстановці. Під час хакатону невдача — це просто частина процесу, і якщо щось не вдасться, жодних витрат не буде.

4. Хакатони допомагають студентам покращити свої резюме. Команди-переможці хакатонів отримують більше, ніж просто гострі відчуття від успіху після того, як вразять суддів своїм прототипом. Вони також отримують доповнення до свого резюме, яке може допомогти їм виділитися серед інших випускників та кандидатів на роботу.

5. Хакатони знайомлять студентів із потенційними роботодавцями. Багато організацій використовують хакатони як спосіб знайти свіжі та амбітні таланти для найму на нові посади у своїй компанії. Залежно від того, хто є спонсором хакатону, експертами та суддями, для студентів це хороша можливість продемонструвати свої навички та шанс подальшого працевлаштування.

6. Хакатони допомагають студентам розвивати навички публічних виступів. У рамках процесу відбору хакатони вимагають від команд продемонструвати свою ідею за допомогою короткої презентації колегам та суддям. Презентація

ідеї перед аудиторією потребує мужності, впевненості та деякої стратегії. Більше того, студенти можуть випробувати, як це працювати в команді в умовах високого тиску, навичка, яка може виділити їх серед інших кандидатів на роботу.

7. Хакатони допомагають студентам розвинути навички вирішення проблем. Хакатони — це, по суті, майстер-класи прискореного курсу, присвячені тому, як ефективно та швидко вирішувати проблеми, як працювати у команді.

Хакатони закликають учасників продемонструвати свою здатність до інновацій та створення привабливих реальних рішень з використанням новітніх пристроїв та технологій. Це також є можливість продемонструвати певні навички.

Короткі часові межі (24-48 годин) спонукають учасників думати на ходу, обмежені ресурси заохочують їхню винахідливість, а вартість призу спонукає їх мислити нестандартно і втілювати свої найкращі ідеї. Враховуючи, що аналітичне мислення та вирішення проблем є одними з найпотужніших навичок, університети можуть використовувати хакатони, щоб дати студентам поштовх до їхнього майбутнього успіху.

Література:

1. http://www.wired.com/magazine/2012/02/ff_hackathons/all/1
2. <https://web.archive.org/web/20161220221138/http://www.govtech.com/pcio/Who-Invented-the-Hackathon.html>
3. <https://www.iqwise.mit.edu/iQuHACK/2022-01-28>
4. <https://oxfordhack22.co.uk/#challenges>

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯ КЕЗЕҢДЕРІ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ

Шашкенова Нұргүл Шынтасқызы

Педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

Аннотация: Бұл мақалада инновация ұғымы талданады, педагогикалық инновациялардың таралу факторлары көрсетіледі және оның даму кезеңдері мен құрылымы қарастырылады.

Түйін сөздер: инновация, педагогикалық инновация, жаңашылдық.

"Инновация" ұғымы ғылымда ХІХ ғасырда антропология мен этнография арқылы пайда болып, мәдениеттегі өзгерістер үрдісін зерттеуде қолданылып, "дәстүр" сөзіне антоним ретінде қаралтырылған. ХХ ғасырда экономика ғылымы "инновация" ұғымын игеріп, оларды қолданыстағы элементтердің жаңа комбинацияларымен белгіледі, ал 50-70 жылдары бұл терминді әлеуметтану ғылымы игерді. Осылайша, "инновация" ұғымы пәнаралық сипатқа ие және қазіргі ғылыми зерттеулерде ең танымал болып табылады.

Инновацияның теориялық негіздерін В.Кваша, Ю.Вооглайд, Н.И.Лапин, А.И.Пригожий, Б.Ф.Усманов, Т.Х.Оганесова, В.А.Сластенин, Г.В.Лавреньев сияқты ғалымдар қарастырған. Ғалымдардың зерттеу нәтижелері инновациялық үрдістер теориясының негіздері туралы идеяларды байытып, педагогикалық инновацияларды зерттеудің әдіснамалық негізін қалады.

"Инновация" анықтамасы туралы бірнеше көзқарастарын қарастырайық.

В.Кваша "инновация" ұғымына келесі түсінік береді: "Инновация дегеніміз – кәсіби қызметті түбегейлі жаңа сапалы деңгейге шығаратын нормадан тыс іс-әрекеттің түбегейлі жаңа үлгілерін жасау".

Т.Х.Оганесова өзінің зерттеуінде инновация дегеніміз - жағымды педагогикалық әсер беретін практик-педагогтардың инновациялық тәжірибесі мен теориялық ғылыми жаңалықтарын шығармашылық тұрғыдан пайдалану деп санайды.

Ал келесі педагогтар В.И.Загвязинский және М.М.Поташник инновацияны шығармашылық нәтижесінде пайда болатын жаңа енгізілім, жаңа білім деп түсінеді.

А.И.Пригожий "инновацияны" белгілі бір әлеуметтік бірлікке-ұйымға, елді мекенге, қоғамға, топқа, жаңа салыстырмалы түрде тұрақты элементтерге әкелетін мақсатты өзгеріс ретінде анықтайды.

А.И.Пригожий, М.М.Поташник, В.С.Лазарев атап өткендей, әрбір инновация мен жаңашылдықтың өзіндік өмірлік циклі болады. Инновацияның өмірлік циклі келесі сатылардың өзгеруін білдіреді: әзірлеу (іргелі зерттеулер), жобалау (модельдерді, құжаттарды рәсімдеу), дайындау, пайдалану, ескіру (балама инновацияның пайда болуы) [1].

Инновацияның да өзінің өмірлік циклі бар: шығу, игеру (енгізу), диффузия (басқа объектілерде инновацияны қайталау), рутинизация (тиісті объектілердің тұрақты жұмыс істейтін элементтерінде іске асыру). Егер инновация кез-келген кезеңге тоқтаса, ол толығымен аяқталған деп санауға болмайды.

Осылайша, жаңашылдықтың өмірлік циклі оны қалыптастыру үрдісі, ал инновацияның өмірлік циклі жаңашылдықты қолдану үрдісі болып табылады. Бұл екі цикл де осы жаңашылдықтың ұйымдастырушылық, экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайларын қамтитын инновациялық үрдісте жүзеге асырылады.

Жаңашылдық немесе инновациялар адамның кез-келген кәсіби қызметіне тән, сондықтан, әрине, зерттеу, талдау және іске асыру тақырыбына айналады. Инновациялар өздігінен пайда болмайды, олар ғылыми ізденістердің, жеке педагогтар мен бүкіл топтардың озық педагогикалық тәжірибесінің нәтижесі. Сондықтан бұл үрдіс өздігінен жүре алмайды, оны басқару қажет.

С.И. Ожеговтың сөздігі «жаңаның» келесі анықтамасын береді: жаңа - алғаш рет жасалған немесе жасалынған, пайда болған немесе жақында пайда болған, бұрынғы орнына жаңадан ашылған, жақын өткенге немесе қазіргі уақытқа қатысты, таныс емес, аз белгілі. Айта кетсек, терминді түсіндіруде прогрессивтілік туралы, жаңаның тиімділігі туралы ештеңе айтылмаған [2].

"Инновация" ұғымын латын тілінен аударғанда "жаңару, жаңашылдық немесе өзгеріс" дегенді білдіреді. Бұл ұғым алғаш рет XIX ғасырда зерттеулерде пайда болып және бір мәдениеттің кейбір элементтерін екіншісіне енгізуді білдірді. XX ғасырдың басында білімнің жаңа саласы пайда болды, инноватика - инновациялар туралы ғылым, оның аясында материалдық өндіріс саласындағы техникалық инновациялардың заңдылықтары зерттеле бастады. Педагогикалық инновациялық үрдістер Батыста 50-ші жылдардан бастап және соңғы жиырма жыл ішінде біздің елімізде арнайы зерттеу тақырыбына айналды.

Педагогикалық процеске қатысты инновация оқыту мен тәрбиенің мақсаттарына, мазмұнына, әдістері мен нысандарына жаңасын енгізуді, оқытушы мен білім алушының бірлескен іс-әрекетін ұйымдастыруды білдіреді.

Педагогикалық инновация – тиімділікті арттыру мақсатында педагогикалық қызметтегі жаңалықты, оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен технологиясындағы өзгерістер. Осылайша, инновациялық үрдіс жаңа мазмұнды қалыптастыру мен дамыту және ұйымдастыру болып табылады. Жалпы алғанда, инновациялық үрдіс дегеніміз – инновацияларды құру (пайда болу, дамыту), пайдалану және тарату бойынша кешенді қызмет.

Білім берудегі инновациялар педагогикалық бастама негізінде арнайы жобаланған, әзірленген немесе кездейсоқ ашылған жаңашылдықтар болып саналады. Инновацияның мазмұны келесілер болуы мүмкін: белгілі бір жаңалықтың ғылыми-теориялық білімі, жаңа тиімді білім беру технологиялары, технологиялық сипаттама түрінде жүзеге асырылатын тиімді инновациялық педагогикалық тәжірибе жобасы. Инновациялар - бұл педагогикалық және психологиялық ғылымдардың жетістіктерін тәжірибеге енгізу кезінде, озық педагогикалық тәжірибені қолдану кезінде қалыптасатын оқу процесінің жаңа сапалық жағдайлары.

Кез-келген үрдіс сияқты педагогикалық инновацияның да таралуын анықтайтын факторлар бар. С.Д.Поляков педагогикалық инновациялардың таралу факторларын кең жоспарлық әлеуметтік жағдайларына, жеке әлеуметтік жағдайларға және жеке факторларға бөледі. Біріншісіне қоғамдағы педагогикалық идеяларға басым болатын қатынастар, білім беру саласындағы мемлекеттік саясат жатады. Екіншісі – нақты мемлекеттік институттардың, бұқаралық ақпарат құралдарының жаңалықтарды насихаттау және тарату жөніндегі қызметі. Үшіншіден, педагогикалық қоғамдастықтың алдында инновацияны насихаттайтын тасымалдаушының жеке беделі.

Педагогикалық инновация - бұл үш деңгейде жүзеге асырылатын теориялық негізделген, мақсатты және тәжірибеге бағытталған жаңашылдық: макро деңгей, мезо және микро деңгей.

Макро деңгейде инновациялар бүкіл білім беру жүйесіндегі өзгерістерге әсерін тигізеді және оның парадигмасының өзгеруіне әкеліп соғады. Мезо деңгейінде инновациялар аймақтың білім беру ортасындағы, нақты оқу орындарындағы өзгерістерге бағытталған. Мезо деңгейде жаңа тұжырымдамалық тәсілдер негізінде жаңа оқу орындарын құру туралы болып табылады. Микро деңгейде инновациялар жеке курстың да, курстар блогының да (мысалы, экологиялық немесе гуманитарлық) жаңа мазмұнын жасауға; білім беру үрдісін құрылымдаудың жаңа тәсілдерін пысықтауға; немесе жаңа технологияларды, оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін әзірлеуге бағытталған.

Кез келген деңгейде білім беру инновациясы бес кезеңде дамиды.

Бірінші кезең – инновацияны бастау және белгілі бір типтегі жаңашылдықтарды енгізу қажеттілігі туралы шешім қабылдау. Бұл бастама ұйым жетекшісінің ішкі уәжімен туындауы мүмкін, бірақ көбінесе оның себебі сыртқы немесе ішкі қысым болып табылады, яғни Министрліктің бұйрығы, саланың жаңа маманға тапсырысы, ұйымның өз ішіндегі өзгерістер мен үрдістер.

Екінші кезең – теориялық кезең, яғни психологиялық-педагогикалық талдау негізінде инновацияларды негіздеу және пысықтау, инновациялық үрдістің қалай дамитынын және оның жағымсыз, оң салдарлары (экономикалық, құқықтық және т.б.) қандай екенін болжау. Бұл кезең ең қиын болып табылады, өйткені педагогикалық ойлар мен қабілеті "басқа педагогикалық шындықты ойлау" (Г.П.Щедровицкий) болып, келесіні қамтиды:

- психологиялық-педагогикалық теорияны меңгеру;
- өз идеяларын бірыңғай тұжырымдамаға құра білу;
- инновацияның қажеттілігі немесе сөзсіз керектігі туралы негіздеме;
- инновацияны енгізуге ықпал ететін факторларды анықтау.

Бұл кезең жоспарланған жаңашылдықты ақпараттық қамтамасыз етуді де қамтиды. Екінші кезеңдегі мұқият жақсы орылдалған жұмыс педагогикалық үрдісте инновацияларды енгізу кезеңінде сәттілікке әкеледі.

Үшінші кезең – ұйымдастырушылық-практикалық – бұл инновацияны дамытуға ықпал ететін жаңа құрылымдарды құру: зертханалар, эксперименттік топтар және т.б. Бұл құрылымдар мобильді және тәуелсіз болуы керек. Бұл кезеңде ұйымдағы ықпалды және беделді адамдардың арасынан инновациялық

идеяның қолдаушыларын табу маңызды, сонымен қатар, осы жаңалықтарға тікелей әсер ететіндердің ішінен көптеген басқа қызметкерлердің жаңалықтарына деген көзқарасты болжау қажет. Инновациялық үрдістің бұл кезеңі ұйым мүшелерінің көпшілігін жаңашылдықтың қажеттілігіне және жағымды эмоционалды-мотивациялық фон құруға сендірумен аяқталады.

Төртінші кезең – аналитикалық – алынған модельді жалпылау және талдау. Бұл кезеңде инновациялық үрдістің қандай деңгейде жүзеге асырылатындығын түсіну керек; тұтастай алғанда білім беру мекемесінің жағдайын (немесе белгілі бір пәнді оқыту жағдайын) инновация нәтижесінде қол жеткізуге болатын болжамдық күймен байланыстыру. Егер сәйкестік болмаса, «неге?» деген сұраққа жауап табу керек.

Бесінші кезең – енгізу, ол сынақ ретінде болуы мүмкін, содан кейін толық болуы мүмкін. Бұл кезеңдегі жетістік үш факторға байланысты:

- жаңалық жүзеге асырылатын оқу орнының (немесе білім беру ортасының) материалдық-техникалық базасына;

- оқытушылар мен басшылардың біліктілігіне, олардың жалпы инновацияларға көзқарасына, олардың шығармашылық белсенділігіне;

- ұйымдағы моральдық-психологиялық ортаға (жанжал дәрежесі, қызметкерлердің бірлігі, кадрлардың ауысуы, олардың жұмысын қоғамдық бағалау және т.б.). Сонымен, В.И.Добрынина және Т.Н.Кухтевич жоғары мектепте инновацияларды енгізуге "оқытушы – студент" және "оқытушы – оқытушы" байланыстары бойынша жоғары жанжалдар айтарлықтай кедергі келтіретінін тікелей атап өтті [3].

Р.Н.Юсуфбекова "педагогикалық жаңашылдық" ұғымын қарастыра отырып, оны оқыту мен тәрбие теориясы мен практикасын дамытатын бұрын белгісіз, бұрын кездеспейтін жағдайға, нәтижеге әкелетін педагогикалық шындықтың мүмкін болатын өзгерістерінің мазмұны ретінде анықтайды. Бұл мазмұн жалпы педагогикалық шындыққа немесе оның жеке компоненттеріне қатысты болуы мүмкін [4]. Педагогикалық инноватиканың негізгі ұғымдарының жүйесін қарастыра отырып, Р.Н.Юсуфбекова білім беру жүйесіндегі инновациялық үрдістер құрылымындағы үш блокты анықтайды.

Бірінші блок – педагогикада жаңаны құру блогы. Мұнда педагогикадағы жаңа категориялар, педагогикалық инновациялардың жіктелуі, жаңаның пайда болу шарттары, жаңашылдық критерийлері, жаңаның оны игеруге және пайдалануға дайындығы, дәстүрлер мен жаңашылдық, педагогикада жаңаның пайда болу кезеңдері, жаңаның жасаушылары қарастырылады. Шын мәнінде, бұл педагогикадағы жаңа теорияның категориялық өрісін дамыту, бұл ұғымдарды педагогикалық неология зерттейді.

Екінші блок – жаңа нәрсені қабылдау, дамыту және бағалау блогы: педагогикалық қоғамдастық, жаңаны игеру процестерін бағалау және олардың түрлері, педагогикадағы консерваторлар мен жаңашылдар, инновациялық орта, педагогикалық қоғамдастықтың жаңа нәрсені қабылдауға және бағалауға дайындығы. Бұл ұғымдарды педагогикалық аксиология зерттейді.

Үшінші блок – жаңасын пайдалану және қолдану блогы. Бұл блокта жаңаны енгізу, қолдану заңдылықтары мен түрлері зерттеледі. Педагогикалық

жанашылдықты енгізу мен қолдану бойынша жүргізілетін іс-әрекет жөнінде ғылыми білім педагогикалық праксиология деп аталады.

М.М.Поташниктің инновациялық үрдісті анықтауы қызығушылық тудырады. Ол инновациялық үрдістің келесі құрылымын анықтайды:

- қызмет құрылымы – компоненттер жиынтығы: мотивтер-мақсат-міндеттер-мазмұн-формалар-әдістер-нәтижелер;

- субъективті құрылым – барлық даму субъектілерінің қызметі;

- деңгейлік құрылым – субъектілердің халықаралық, өңірлік, аудандық, қалалық және т. б. деңгейлердегі инновациялық қызметі;

- мазмұнды құрылым – оқу мен тәрбие жұмысында, басқаруда жаңалықтардың пайда болуы, әзірленуі және дамуы.

- өмірлік цикл құрылымы, келесідей кезеңдерде көрінеді: пайда болу-тез өсу-жетілу-даму-диффузия (ену, тарату) - қанықтыру-рутинизация-дағдарыс-иррадиация-инновацияны жаңғырту.

- басқару құрылымы – басқару іс-әрекетінің төрт түрінің өзара әрекеттесуі: жоспарлау-ұйымдастыру-басқару-бақылау.

- ұйымдастыру құрылымы – диагностикалық, болжамдық, нақты ұйымдастырушылық, практикалық, жалпылау, енгізу [5].

Осылайша, инновациялық үрдіс – бұл құрылымдық байланыстар мен заңдылықтарды қамтитын жүйе.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, келесідей қорытынды шығаруға болады: педагогикалық инновацияларды жаппай практикаға енгізу білім беруді реформалаудың бір шартысы - білім беруді дамытудың маңызды факторлары болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Пригожий А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноваций). – М.: Политиздат, 1989. – 486 с.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка/ С.И. Ожегов. - М.: 1978.

3. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука/ В.И. Загвязинский //Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. - Тюмень: 1990. - с. 8.

4. Юсуфбекова Р.Н. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании.- М., 1991.

5. Поташник М.М., Хомерики О.Т. Структуры инновационного процесса в образовательном учреждении // Магистр. - 1994. - № 5.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ТИМЧАСОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Шевченко Андрій Федорович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
НПУ імені М.П.Драгоманова

Як свідчить сьогодення сфера вільного часу та дозвілля є і залишається в колі нерозв'язаних проблем педагогічної науки.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про намагання авторів презентувати філософський, психологічний, соціологічний спекти цього питання. Тому в дослідженнях маємо справу: з вільним часом який ототожнюється з простором де реалізуються специфічні соціальні функції; характером та змістом вільного часу особистості; діяльністю соціальних інститутів дозвілля; аксіологією вільного часу проживання людини; потребами та мотивами особистості, що спонукають до активності саме в цій сфері життєдіяльності.

Складність та багатогранність цього педагогічного явища змушує звернути нашу увагу на організацію культурно-дозвіллевої діяльності в умовах тимчасового дитячого об'єднання. Зауважимо, що тимчасове дитяче об'єднання являє собою педагогічно організоване середовище життєдіяльності вихованців з притаманними йому функціями, «нішами», особливостями функціонування, умовами, обставинами та чинниками. Не поглиблюючись в тлумачення та взаємозв'язок таких термінів та понять як: «середовище», «простір», «діяльність», «взаємодія» та інших складових педагогіки середовища, варто зауважити, що ми маємо справу з організацією життєдіяльності дітей та підлітків. Специфіка лише в тому, що тимчасовість життєдіяльності вихованців визначає ряд важливих характеристик такого об'єднання. Серед них:

- контактність, що характеризує як постійне пряме та безпосереднє спілкування в тимчасовій групі;
- взаємовплив та контагіозність. Тимчасове дитяче об'єднання розглядається як динамічна жива система, в якій відбувається обмін інформацією між окремими елементами, бажаннями та прагненнями, досвідом та думками;
- співробітництво у розв'язанні конкретних завдань на основі принципів добровільності, а регуляторами суспільного життя в такому соціумі стають моральні правила, традиції, звичаї.
- згуртованість, що виявляється в характері міжособистісних відносин, рівнем активності в організації практичної діяльності, що визначається ціннісно-орієнтаційною єдністю учасників спільності.

Говорячи про особливості тимчасового дитячого об'єднання, не можна оминати одну з них – обмеженість в часі його існування (тимчасовість). У дитячому оздоровчому центрі максимальне життя такого об'єднання становить 21 день. За цей час досяжні оперативні виховні завдання, коли об'єднавшись,

хлопці та дівчата привносять свій досвід, налагоджуються відносини в новій тимчасовій групі. Система міжособистісних відносин швидко формується, й у стислі терміни створюється сприятлива емоційно-психологічна атмосфера. А якщо є захоплююча мета, багата суспільно корисна діяльність і враховано ряд психолого-педагогічних умов, то подібна група здатна набути характеристик тимчасового дитячого об'єднання.

Друга особливість – збірність. Така соціальна спільнота об'єднує дітей, які вперше познайомилися один з одним: вони з різних учнівських класів та шкіл, іноді з різних регіонів, із різних соціальних прошарків суспільства, з різним досвідом спільної самостійної життєдіяльності. Ця обставина виявляється значним чинником, що впливає на поведінку дітей та підлітків, на організацію життя такого тимчасового об'єднання, його функції та педагогічний потенціал.

Наступною важливою особливістю є відносна просторова автономія існування такого соціального конструкта. По-перше, у такій групі є чітко визначений простір для самовизначення та самореалізації кожного. По-друге, вплив на дитину її сім'ї, класу та дружнього спілкування, засобів масової комунікації тимчасово ослаблений. Отже, створюються умови, за яких виховний ефект функціонування такого об'єднання посилюється.

Четвертою особливістю стає насиченість, різноманітність та варіативність взаємодії з однолітками чи дорослими у різних видах діяльності, спілкування, відносин. Стає очевидним наскільки важливо, щоб діти та підлітки потрапляли у середовище однолітків: у нових умовах, з різним досвідом, знаннями, можна перевірити свої ідеали, ідеї та ставлення до світу. Це сприяє більш повному пізнанню власного «Я», формує комунікативні навички.

П'ятою особливістю дитячого тимчасового об'єднання зазвичай є інтенсивність процесів розвивального спілкування, що здійснюються в різних видах діяльності. Різноманітність форм, видів та способів організації діяльності створюють сприятливі можливості для розвитку ініціативи та самодіяльності, можливості зміни поглядів та соціальних ролей.

Вище зауважене свідчить про те, що ми маємо всі шанси створити умови для самореалізації зростаючої особистості, прискорити соціалізацію, позбавити впливу негативних явищ, чинників та обставин, моделюючи процеси життєдіяльності особистості.

В даному аспекті варто говорити про тимчасову групу вихованців (гурт, об'єднання, спільнота) яка є складовою системи виховної роботи дитячого оздоровчого центру. Акцентуючи увагу на дитячому тимчасовому об'єднанні, а не на системі роботи дитячого центру, ми навмисно наголошуємо на ролі зростаючої особистості у функціонуванні подібного соціального конструкта. Дитина як суб'єкт життєдіяльності неодмінно визначає динамічну характеристику цілепокладання, яка цілковито вдало адаптується, визначається та самоактуалізується лише з реальної потреби пізнати світ, познайомитися з однолітками, поспілкуватись у вільний час, подружитись, обмінятись досвідом організації тієї чи іншої діяльності [6].

Як правило за такого формату взаємин в діяльності педагога – організатора чи вихователя присутні елементи невизначеності чи хаотичності. Ці

характеристики не дозволяють комплексно оцінити педагогічну діяльність, але дають підстави говорити про елементи педагогічної імпровізації в його роботі.

Так, педагогічна імпровізація, на думку В. Смирєнського є об'єктивною складовою навчально-виховного процесу, яка виступає засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей між його стереотипними та несподіваними елементами в безпосередньому спілкуванні вчителя й учнів [5]. І це об'єктивно, оскільки вихователь стикається з постійним світом своїх вихованців, із необхідністю миттєво приймати рішення, адекватно діяти в конкретній ситуації.

Не применшуючи складові процесу управління, а саме, цілепокладання, прогнозування, планування, зауважимо, що поряд з цим вихователь (педагог-організатор) має бути готовим до появи непередбачених реальних життєвих ситуацій, розв'язання яких потребує адекватних виражених педагогічних дій.

У такій чи подібних ситуаціях, як зауважує В. Кан-Калик, можна говорити про вияв імпровізаційних здібностей педагога. Важливо, що інтуїція також відіграє важливу роль в педагогічній імпровізації [1]. Автори дослідження вважають, що реальна педагогічна практика виявляє різноманіття і неповторність ситуацій, велику кількість чинників, що впливають на результат, так само як неповнота і приблизність інформації, якою володіє педагог, обмеженість часу для пошуку і прийняття рішення роблять часом точний розрахунок просто неможливим, і інтуїтивне передбачення результатів виявляється в цих умовах навіть точніше логічних міркувань.

Отже, виховна робота в умовах тимчасового дитячого об'єднання – вид педагогічної діяльності, спрямований на організацію виховного середовища та управління різноманітними видами діяльності школярів з метою створення умов для самореалізації всіх суб'єктів такої педагогічної взаємодії.

Розглядаючи тимчасове дитяче об'єднання як соціальну систему, варто визначити основні її компоненти. Серед таких: предметно-просторовий, соціальний та технологічний.

Предметно-просторовий – відповідальний за конструювання тимчасового простору проживання суб'єктів педагогічної взаємодії з урахуванням ергономічних та естетичних характеристик. Йдеться також про готовність педагога використовувати засоби матеріальної та духовної культури для розв'язання тактичних, а значною мірою оперативних виховних завдань.

Соціальний компонент такого об'єднання дозволяє нам говорити:

1) про проблеми організації офіційно оформленого та неформального педагогічного спілкування, зокрема його перцептивної складової;

2) про необхідність в соціальній адаптації до нових незнайомих умов та обставин;

3) про потребу у самовизначенні в колі однолітків, де наявні елементи змагання, суперництва, нерідко, конфліктогенної поведінки вихованців.

Все це говорить про налагодження в тимчасовій групі міжособистісних взаємовідносин, проходження певних етапів становлення групи як соціальної спільності з притаманною їй згуртованістю, спрямованістю, відповідальною залежністю та ін.

Звертаючи увагу на технологічний компонент, ми передбачаємо систему педагогічних кроків, скеровану на розв'язання виховних завдань тактичного та оперативного рівня в умовах вільного від навчання часу, і в першу чергу – дозвілля дітей та підлітків.

Своєю чергою розгляд дозвілля як соціального явища та сфери життєдіяльності дитини, необхідно нам лише в тому контексті, коли, як справедливо зауважує А. Гриньків, є можливість вільного, самостійного вибору видів діяльності та форм поведінки [2]. Тоді особиста свобода з можливістю відчувати себе господарем становища та реалізацією власних інтересів та бажань, створюють у вихованця певний настрій, окриляють його; підвищують творчі сили у розв'язанні певних справ.

В нашому випадку організація культурно-дозвілдової діяльності – це в першу чергу педагогічна підтримка вибору дитиною шляхів та способів використання вільного часу, створюючи умови для самореалізації зростаючої особистості.

Так, серед особливостей організації культурно-дозвілдової діяльності з дітьми та підлітками у літній період мають стати [4]:

- різноманітність уподобань дітей та підлітків;
- добровільність участі (вибір профілю за інтересами);
- суспільна спрямованість (зміст повинен відповідати потребам суспільства та показувати досягнення науки, культури, мистецтва);
- ініціативність, самодіяльність дітей та підлітків (врахування бажання, їх пропозицій).

Наголошуючи на таких особливостях ми спираємось у своїй роботі, саме, на особисто організований вільний час дітей та підлітків. Попри те, що традиційний підхід до організації культурно-дозвілдової діяльності підсилює суспільно організований вільний час, чим позбавляє зростаючу особистість адекватно оцінити простір життєдіяльності, дозволяє оминати ситуації самовизначення в процесі самореалізації зростаючої особистості в новому тимчасовому соціумі.

Отже, серед педагогічних умов організації культурно-дозвілдової діяльності необхідно назвати:

- підготовка педагога-організатора до мінливих обставин життєдіяльності вихованців. Йдеться про імпровізаційні моменти, так само як і про певні логічні взаємозв'язані системні кроки щодо організації культурно-дозвілдової справи;
- залучення дітей та підлітків до виконання спеціальних творчих справ на рівні первинної та вторинної груп дитячого центру оздоровлення та відпочинку;
- створення ситуації успіху;
- добровільність участі вихованців в організації як простих, так і комплексних спільних культурно-дозвіллових справ;
- залучення ресурсів (матеріальних, людських, інтелектуальних) первинних суспільних інститутів культури – перш за все, музеїв, бібліотек, палаців та будинків культури, виставкових залів та художніх майстерень, театрів, концертних залів, музичних шкіл, розважально-дозвіллових закладів до організації вільного часу дітей та підлітків.

Список літератури:

1. Взаємодія інтуїтивних та імпровізаційних компонентів в професійній діяльності педагога <http://www.pedahohikam.net/nervs-429-5.html>
2. Гриньків А. Роль культурно-дозвілєвої діяльності у процесах соціалізації дитини. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія.* 2014. Вип. 33. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_4. (дата звернення: 03.05.2022).
3. Кушнірук С., Дубровіна І., Тепла О. Концептуальні підходи до формування змісту освітньо-професійної програми бакалаврського рівня “Педагогіка дозвілля”. *Молодь і ринок.* № 1 (199) січень 2022. С. 62-67. URL: <http://mir.dsru.edu.ua/article/view/254056> (дата звернення: 20.05.2022).
4. Особливості організації культурно-дозвілєвої діяльності з дітьми та підлітками у літній період 2015.06.04 URL: http://www.nmck-volyn.com.ua/scenarios_detail.php?id=219 (дата звернення: 06.05.2022)
5. Смирєнський В. Педагогічна імпровізація: зміст, функції та види *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.* 2019. Вип. 9. С. 168-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2019_9_17 (дата звернення 07.05.22)
6. Шевченко А.Ф. Урізноманітнення спектру суб’єктного досвіду в умовах тимчасового виховного середовища. *Історико-педагогічні студії: Науковий часопис* / гол. ред. Н.М. Дем’яненко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. Вип. 13-14. 193 с. С. 182-186.

ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ В ФАРМАЦІЇ

Божок Владислав Володимирович

здобувач вищої освіти магістерського рівня
фармацевтичного факультету
Київський міжнародний університет

В управлінні запасами виділяють такі параметри, як попит, замовлення, поставки та рівень запасів. Параметри попиту повинні включати: інтенсивність споживання (витрати) за період; середню інтенсивність споживання запасу в одиницю часу за певний період; тимчасові характеристики дискретного попиту (інтервали споживання); функцію попиту та ін.

Серед параметрів замовлення та постачання можна виділити розмір, точку замовлення, інтервал відставання, розмір партії, інтервал поставки та ін. Залежно від розглянутих параметрів можна виділити значну кількість моделей управління запасами.

У традиційних моделях критерієм оптимізації системи управління запасами виступають витрати запасів (із включенням всіх чи деяких складових: витрат на утримання запасів на складі та в дорозі, витрат на замовлення, втрат від вичерпання запасів), при цьому регулюючим чинником є рівень запасів, який створюється певними партіями поставок та певним циклом поставки.

Контроль за рівнем запасів – систематичне спостереження та перевірка процесу функціонування центрів відповідальності за управлінням запасами з метою встановлення відхилень від заданих параметрів, що характеризують об'єкти управлінського обліку. При цьому методичний апарат, який використовується, залежить від розміру підприємства; політики та технології менеджменту; обсягу, видів та інших особливостей запасів[3].

Найбільше розповсюдження в практиці закордонних фірм отримали такі системи контролю рівня запасів:

- ✓ метод червоної лінії (red-line method), сутність якого полягає у визначенні мінімальної (лімітної) межі, нижче якої рівень запасів не повинен опускатися. По досягненні цього рівня відбувається автоматичне розміщення нового замовлення;
- ✓ двосекторний метод контролю (two-bin method), відповідно до якого запаси для зберігання розміщуються в двох секторах – робочому та резервному. При витраті запасів робочого сектора, включаються два процеси – поповнення робочого сектора за рахунок резервного запасу та розміщення нового замовлення.
- ✓ Застосування розглянутих моделей для управління запасами в фармацевтичних компаніях неможливо у зв'язку з тим, що:
- ✓ усі існуючі модифікації моделей розроблені стосовно управління виробничими запасами, тому їх застосування для управління товарними

запасами в процесі розподілу фармацевтичної продукції можливе лише після доопрацювання;

- ✓ практично всі моделі розраховані для ідеальних умов функціонування підприємств, у той час як сучасні фармацевтичні підприємства працюють в умовах невизначеності та ризику;
- ✓ в оптимізаційних моделях управління запасами використовується умова рівноваги між витратами на зберігання та витратами на оформлення замовлення і поставку, а при управлінні запасами фармацевтичної продукції необхідно також враховувати втрати від її дефіциту;
- ✓ моделі, які пропонуються для управління запасами в детермінованих умовах, ґрунтуються на припущенні про нормальний розподіл факторів, які впливають на рівень запасів, що не завжди збігається з дійсністю[4].

Найбільш розповсюдженими моделями управління запасами, які застосовуються на підприємствах, є: модель з фіксованим розміром замовлення; модель з фіксованим інтервалом постачання; модель зі встановленою періодичністю поповнення запасів до постійного рівня; модель «мінімум-максимум» [1].

Серед найбільш розповсюджених методів управління товарно-матеріальними запасами на фармацевтичних підприємствах є: метод ABC-аналізу; метод XYZ-аналізу; метод ABC-XYZ-аналізу; нормування запасів.

Але слід зазначити, що використання методів управління запасами в фармацевтичних компаніях має певні недоліки і обмеження. Основне обмеження це не призначення запасів на виробництві і товарних запасів у роздрібній й оптовій торгівлі. Метою нормування запасів у виробництві є визначення такого рівня кожного виду запасу, при якому стає можливим безперебійне виконання виробничої програми підприємства.

Метод ABC-аналіз дозволяє виділити запаси, які користуються «найбільшим» і «найменшим» попитом. Використання ABC-аналізу для групування запасів фармацевтичних підприємств передбачає, що фармацевтична продукція категорії С є неперспективною, але в категорію С може потрапити продукція, продаж якої відбувається не одночасно з початком аналізованого періоду, або продукція, яка знаходиться на початку життєвого циклу, коли його потенціал продажу ще не розкритий.

Використання методу XYZ-аналізу для управління запасами в фармацевтичних компаніях дозволяє дати оцінку надійності прогнозування продажів з тієї чи іншої групи запасів. Наприклад, при виборі такого показника, як обсяг продажів в групу Х потрапляють лікарські засоби з мінімальним, але стабільним обсягом продажів, а нестабільність обраного показника не обов'язково свідчить про непотрібність даної асортиментної позиції, вона може бути обумовлена перебоями в постачанні або новизною даного лікарського засобу.

Формування асортименту в роздрібній мережі буде більш обґрунтованим, якщо використовується узагальнений ABC-XYZ-аналіз за кілька періодів. З його допомогою можна відслідкувати динаміку життєвого циклу лікарського засобу

та своєчасно відреагувати на падіння або підйом попиту, а також відстежити динаміку роботи відділу по закупівлях [2].

Список використаних джерел

1. Новицька Ю. Є. Дисертація: «Науково-практичні підходи до управління товарними запасами фармацевтичних компаній в умовах менеджменту якості» – Х.: 2015. – С. 30-34.

2. Новицька Ю. Є., Посилкіна О. В., Козирєва О. В., Хромих А. Г. Логістичні підходи до управління запасами на фармацевтичних підприємствах // Український медичний альманах. – 2013. – Том 16, № 3. – С. 112-115.

3. Кудирко О. М. Управління товарними операціями підприємств оптової торгівлі фармацевтичної галузі [Електронний ресурс] / О. М. Кудирко. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/79.pdf.

4. Тараненко Ю. В. Способи моделювання системи управління товарними запасами [Електронний ресурс] / Ю. В. Тараненко. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/30.pdf.

SEMANTIC AND COGNITIVE MODELLING IN LINGUISTIC METAPHOROLOGY

Kravtsova Yuliia

Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Slavic Languages
National Pedagogical Dragomanov University

Modelling is actively used in a various fields of modern science, due to the rapid growth of computer technology and the expansion of technical capabilities for obtaining new knowledge. The methodology of modelling has a great research potential, the implementation of which contributes to the penetration into the essence of many complex phenomena of reality.

In linguistics the notions of model and modelling were first used by the adherents of structuralism in the first half of the XX century. They did not set the global task of creating a general linguistic theory that would explain the phenomena of a language and their interrelations, but they developed the methods for modelling and synchronous description of a language. Later the terms “model” and “modelling” were become widespread in connection with the emergence of mathematical linguistics, which developed a formal apparatus for describing the structure of natural and artificial languages, as well as the penetration of mathematical methods into linguistics. Currently modelling is actively used in linguistics and in unity with other methods of language learning is acted as a means of deepening the knowledge of hidden mental-linguistic mechanisms.

In recent years modelling has become one of the leading methods for studying metaphors, since the active study of metaphorisation led scientists to understand metaphors as a simulated object (Balashova, Baranov, Teliya, Chudinov et al.). The imaginative mental-verbal activity of native speaker is carried out according to certain, relatively limited models. Metaphorical nominations resulting from cognitive processes, which are directly influenced by language and the method of conceptualization of reality characteristic of a given culture, are accumulated by an ethnos during its historical development. As a result, a metaphorical picture of the world is formed and modified, revealing a certain stereotype of national figurative thinking. In different periods of the existence of a language, certain metaphorical models are inherent in it (Balashova, Baranov, Kravtsova, Chudinov et al.).

The analysis of publications on the problem of metaphorical modelling (Baranov, Kudryavtseva, Laguta, Rezanova, Teliya, Tropina, Chudinov et al.) showed that modelling as a method of linguometaphorological research is still in the formative stage: there are relevant metalinguistic differences in the use of terminology in characterising metaphorical modelling, so there is no clear boundaries of the description of the simulated object; definitions of the metaphorical model and modelling in connection with the wide application of these concepts are somewhat amorphous; due to the ambiguity of the interpretation of the metaphorical model and modelling their characteristics are difficult to determine; the use of models and

modelling in other branches of linguistics creates issues with the definition of the status and boundaries of the description of the object being modelled. Consequently, the use of modelling in linguometaphorology requires further unification of its categorical and conceptual apparatus.

In the Eastern Slavic linguometaphorology, two main approaches to metaphorisation modelling have emerged – semantic and cognitive. The semantic approach continues the traditions of linguistic semantics and proceeds along the lines of semantic derivatology in the context of key points of cognitology (Kudryavtseva, Laguta, Sklyarevskaya et al.). The cognitive approach is based on the postulates of linguistic cognitive science taking into account the achievements of linguistic semantics (Baranov, Budaev, Chudinov et al.). According to these approaches, metaphor is regarded respectively as a semantic and cognitive model. Quite a few applied studies have been devoted to establishing and describing specific metaphorical models in different genre-style differentiation texts and discourses, but many questions still remain unresolved or debatable.

Within the framework of semantic and cognitive metaphorical modelling, there are different ways of parametrising metaphorical models, the principles of their description and classification. However, despite the differences, there are similar features: the unity of the basic concepts of metaphorical modelling (with different terminology), operating with the same term “metaphorical model”, a commonality in the selection of such model parameters as the source sphere and the target sphere of metaphorical projection.

From the standpoint of linguistic semantics, metaphorical modelling can be described as the construction of metaphorisation models that demonstrate the regular transfer of names from one class of objects to another based on the similarity of their characteristics and reflecting the specificity of the ethnos figuratively-associative thinking at a certain stage of its development.

In accordance with the semantic approach, every model predetermines the possibility of transforming the meanings of words that are close in meaning. However, the metaphor as a semantic model is interpreted ambiguously: regular transfer of words, ideographically correlative, from one class of objects to another based on the similarity of their properties; typical correlation of direct and figurative meanings for thematically close words (Ponomareva, Sklyarevskaya et al.), etc. Thus, the metaphorical model is interpreted as a regular relationship between denotative-conceptual spheres deriving and derived meanings of words based on a certain semantic motivation.

It should be noted that in semantic studies the descriptions of metaphorical models have significant differences in the characteristics of their parameters both in quantitative and qualitative terms: the basis of metaphor as the thought of the world (object, event, property, etc.); some figurative representation of auxiliary entity; the very meaning of the reinterpreted name (Teliya); agent (parameter word); main and auxiliary subjects (figurative and direct meanings); attributable properties of objects; base of comparison; context (argument word) (Balashova); parameter word (image carrier); argument word (microcontext) (Vardzelashvili), etc.

Thus, in accordance with the semantic approach, every model predetermines the possibility of converting the meanings of words close in meaning to each other.

Modelling can be based on various principles, which is accordingly reflected in the nature of parameterisation and classification of models. Therefore, when describing metaphors as a semantic model, denotative-conceptual spheres are most often characterized (or other semantic associations – lexicosemantic / thematic groups, semantic fields, etc.), which include the corresponding words in primary and secondary (metaphorical) meanings, as well as motivating metaphorical transference signs. In various semantic studies, the metaphorical models include components of different nature and quantity, but the separation of ideographic spheres of deriving and derived meanings is similar. Such works are usually characterised by a thorough consideration of the facts of a secondary nomination. Based on component analysis, it contributes to a deep insight into the essence of metaphorisation. However, such descriptions of metaphorical models are carried out, as a rule, on a relatively small amount of data, often of a selective nature. It is characterized by the complexity of structuring and the ambiguity of parameterisation of models.

Metaphorical modelling in the linguocognitive aspect is a means of comprehending, categorizing, presenting and evaluating reality, reflecting national self-consciousness at a certain stage of development of society (Budaev, Chudinov et al.).

Understanding of a metaphor as a cognitive model established in East Slavic cognitive linguistics (in Western European and American cognitive linguistics, the term “model” is practically not used in relation to metaphor) is based on a mental phenomena reflecting the process of cognition of the world and fixed in language. Metaphor as a cognitive model is interpreted in different ways: thematic field of significate descriptors; the sphere of the source, whose elements are connected by various semantic relations (Baranov, Kobozeva et al.); an existing or emerging in the minds of native speakers a communication scheme between two conceptual spheres, which can be represented by a certain formula: “X is Y” (Budaev, Chudinov et al.), etc. Thus, the metaphorical model is considered in two ways: most often as a correlation between the source sphere and the target sphere of the metaphorical projection (the interaction of two conceptual spheres), fixed in the language and reflecting the national-cultural traditions of a given society, more rarely as a conceptual sphere, correlated with the sphere of the source of metaphorisation.

In cognitive linguometaphorological studies, the parameters of a metaphorical model are described in different ways: a significate descriptor; tree of the significate descriptor (Baranov); initial conceptual domain (source sphere, donor sphere); new conceptual domain (target sphere, recipient sphere); typical scenarios; frames; typical frame slots; the component that connects the primary and secondary meanings of words (Chudinov); source sphere; sphere of metaphorical attraction (sphere-target, sphere-aim); source sphere and / or target sphere frames; slots of sphere-source and / or sphere-target frames (Shinkarenkova), etc.

Within the framework of cognitive modelling of metaphorisation, there are two leading theories – descriptor (Baranov) and cognitive-discursive (Chudinov) theories. They suggest the appropriate metaphorical model building techniques for corpus research of metaphors in some discourse; although metaphorical model is interpreted

in them in different ways, which is reflected in the principles of modelling, parametrization, classification and description of models.

In accordance with descriptor theory (Baranov, 2004, 2006, 2014), the metaphorical model (M-model) is a thematic field of significate descriptors. Every descriptor includes the hierarchically ordered “trees”. The author of this theory identifies M-models of war, sports, games, transport, machinery, family relations, fauna, etc., structured in the form of “trees”. For example, the metaphorical model “War” includes several conceptual spheres “weapon”, “types of military actions”, “participants of military actions”, etc., which, in turn, are formed by a set of terminal concepts. The method of analysis and corpus description of metaphor proposed by Baranov makes it possible to use standard computer data processing tools and to involve for analysis considerable amounts of actual (language) information, which significantly increases the reliability of the obtained results.

According to the cognitive-discursive theory of metaphor (Chudinov, 2001, 2003, 2013), while describing the metaphorical model, it is proposed to characterize such parameters as the original and new conceptual spheres (source sphere and magnet sphere), which structure their typical scenarios, frames and slots. For example, the model “Political realities is the human body” appears in the form of frames “human body”, “physiological organs”, “body parts”, “physiological actions”, etc. The frame “physiological actions” consists of slots “nutrition, digestion and adjacent processes”, “sleep (and its phases)”, “breath”, etc.

Consequently, when describing a metaphor as a cognitive model, it is usually indicated its parameters: the conceptual spheres of the source and the target of the metaphorical projection (or only the sphere of the source), their frames and slots. In the cognitive approach, conceptual convergence is perceived as a factor much more important than level or structural differences. As a result, when describing metaphorical models, restrictions defining features of the semantic approach are eliminated (a clear structure of models by semantic fields / micro-fields, lexicosemantic / thematic groups, etc., which includes the deriving and derived meanings, the seme’s hierarchy). This leads to certain discrepancies in the representation of frame-slot characteristics of the same conceptual spheres. In general, cognitive studies of metaphor are distinguished by the scale of the material represented in them, the thoroughness of its systematization, and a detailed analysis of the structure of metaphors. However, in some works, metaphor is understood very broadly and often includes, as a research data, the facts of metonymy, paraphrases, comparisons, phraseological units.

The author of this work (Kravtsova, 2011, 2014) has developed a new semantic-cognitive approach to the study of metaphors and modelling of metaphorisation. According to it, a metaphor is considered as a phenomena of language and thinking. Through the study of the semantics of the metaphorical nominations of any language and the construction of appropriate metaphorical models it allows to establish the models of national metaphorical thinking, which are typical for certain historical period. The study of cognitive processes, including metaphorisation, is possible only based on the research of the results of their realization in language (speech).

Metaphor is understood as a mental and verbal construct intended for characterisation and nomination of an object and created based on its analogy or associative similarity with another object, which already has a name, in the process of human cognitive activity. As it is known metaphor plays a significant role in the cognition and understanding of human reality. On the one hand, it serves to name certain phenomena, objects, processes, etc., which contributes to the formation of a figurative concept of this reality. On the other hand, the constant use of the same metaphor in relation to a particular object of reality allows us to form a stereotypical view of it. Metaphorisation is a cognitive and semantic mechanism that allow to detect commonality among various objects of reality based on the analogue and associative complexes existing in the minds of representatives of certain ethnoculture.

Metaphorical modelling can be defined as the construction of metaphorisation models that reflect the national stereotypes of the figurative analogue or associative thinking of any ethnocultural community (or individual ideas about the world of a native speaker) at a particular stage of historical development.

Technique of semantic-cognitive metaphorical modelling developed by the author is based on the following principles: understanding of a metaphor as a mental and linguistic phenomena; synthesis of ideas of semantic and cognitive metaphorical modelling; implementation of metaphorical modelling based on the reconstruction of fragments of a national (or individual) metaphorical picture of the world; analysis of the representative corpus of metaphorical contexts; description of the metaphorical model as a three-component structure – original and new denotative-conceptual spheres, semantic-cognitive formant, which deal with a manifestation of metaphorical motivation (base of metaphorisation); the establishment of regular / frequency and productive metaphorical models; the possibility of structuring the metaphorical models as components of the mega-model and organisation of sub-models.

According to the outlined principles, a metaphorical modelling is carried out in several stages: 1) analysis and systematisation of metaphoric nominations of representative sample (studying various metaphorical contexts and establishing links among them); 2) the construction of metaphorical mega-models, models and sub-models (the ascertainment of the basic structures – mega-models and models, but then the detailing of every model, the identification of sub-models); 3) analysis and systematisation of metaphorical models (finding out the general properties of different mega-models and models based on which they are systematised); 4) summarising the preliminary results of the study of models (comparison of metaphorical models, the detection of the general and the particular, the ascertainment of the consistent patterns of metaphorical modelling); 5) analysis of the obtained results and their application (verification of the simulation results, elucidation of the extent of their practical application and the nature of their use in the further development of the theory of metaphorical modelling).

The developed technique of constructing and describing metaphorical models can be used: 1) as an independent operational mechanism in the semantic analysis of metaphorisation facts or a mandatory stage of the semantic-cognitive research of metaphors; 2) as in the corpus study of the metaphors of texts or discourses and in the study of separate facts of metaphorisation, which makes it universal. In addition,

depending on the research objectives, it is possible to modernise the structure of the description of metaphorical models (for example, to exclude sub-models).

The metaphorical model is understood as a scheme of verbalization of correlative in analogue and associative terms of notions that exist in the minds of native speakers. The parameters of the model should clearly reflect the essence of the metaphorical nomination process, describing the following main stages: the motivation (basis) of metaphorisation – the source of metaphorisation – the target of metaphorical projection (the metaphor itself). According to it, a metaphoric model is a three-component structure that includes original and new denotative-conceptual spheres, semantic-cognitive formant, which reflect the metaphorical motivation (for example, “human physical properties → atmospheric phenomena | sound”). The ideographic way of representing the metaphorisation spheres (original and new) makes it possible to understand the system of logical and conceptual connections between motivating and motivated meanings. In such a description, sphere-source (denotative-conceptual sphere of motivating meaning) and sphere-target (denotative-conceptual sphere of motivated meaning), that are common for semantic and cognitive modelling, are topical and the grammatical differences are eliminated, that is typical for cognitive studies (in the semantic studies, descriptions are usually carried out based on certain parts of speech).

One of the most important parameters of the metaphoric model is the semantic-cognitive formant (my term – Yu. K. – that was introduced to describe a metaphor as a semantic-cognitive model) are a formal indicator of metaphorical motivation. Metaphorical motivation is understood as the relation of the original conceptual sphere (primary meaning) and the new conceptual sphere (secondary meaning) based on the common semantic-cognitive sign of different objects of reality. The semantic-cognitive formant is mental and semantic element that integrate different entities similar in some relationship. It act as a motivating sign of a metaphorical projection from the original conceptual sphere into a new one. In other words, it is a semantic component that connect the conceptual spheres of the deriving and derived (metaphorical) meanings and reflect the system relations of linguistic and cognitive structures. The semantic-cognitive formants are formulated as “form”, “sound”, “colour”, “dynamics”, etc. This terminological designation makes the content topical and typical for the formant (the conceptual spheres that form this) and displays the systemic relations of cognitive and language structures, emphasizing the essence of metaphor as a phenomena of language and thinking.

In conclusion it should be noted that in modern linguistics modelling is one of the main methods for studying various linguistic phenomena and consists in constructing models that recreate certain properties of the objects being modelled. Metaphor in recent years has also become regarded as a simulated object. In accordance with different linguistic approaches, it is described as a semantic or cognitive model, in the construction and description of which different ways of parameterization are used.

According to the proposed semantic-cognitive approach, metaphorical model is a scheme of verbalisation of correlative in analogue and associative terms of concepts that exists in the minds of native speakers. It is a three-component structure, including original and new denotative-conceptual spheres (sphere-source and sphere-target),

semantic-cognitive formant. The developed technique of metaphorical modelling can be used in the study of both large metaphors corpus in texts or discourses of various genre-style qualifications, as well as separate facts of metaphorical nomination.

The main point of the semantic-cognitive approach to the study of metaphors is that through the study of the semantics of metaphorical nominations and the construction of metaphorical models reconstructed as a result of analysing any fragment of the language picture of the world, it is possible to reveal models of the national (or individual) metaphorical thinking typical for a certain historical period.

The further development of the theory and practice of metaphorical modelling based on the data of various languages in descriptive and comparative aspects is one of the promising directions of linguometaphorology. Conducting such studies will contribute to a deeper penetration into the essence of metaphorisation, identification and systematisation of productive metaphorical models at different stages of the evolution of one or the other language, generalisation of the results of scientific research and objectivity of describing the processes of metaphorical nomination, which will open up great opportunities for ascertainment general trends of metaphorical modelling of reality.

References

Balashova, L. V. (2014) *Russkaja metafora. Proshloe, nastojashee, budushee* [Russian metaphor. Past, present, future]. M.: Jazyki slavjanskoj kultury. 496.

Baranov, A. N. (2014) *Deskriptornaja teorija metafor* [Descriptor Theory of Metaphor]. M.: Jazyki slavjanskoj kultury. 632.

Budajev, E. V., Chudinov, A. P. (2013) Kognitivnaja teorija metafor: novye gorizonty [Cognitive theory of metaphor: new horizons]. *Izvestija Uralskogo federalnogo universiteta. Ser. 1. Problemy obrazovanija, nauki i kultury*. 1 (110). 6–13.

Kravtsova, Ju. V. (2014) *Metaforicheskoe modelirovanie mira v khudozhestvennom tekste: semantiko-kognitivnyj analiz* [Metaphorical modelling of the world in the artistic text: semantic-cognitive analysis]. Kiev: Izd-vo NPU im. M. P. Dragomanova. 320.

Laguta, O. N. (2003) *Metaforologija: teoreticheskie aspekty. Ch. 2. Lingvometaforologija: osnovnye podhody* [Metaphology: theoretical aspects. P. 2. Linguometaphology: main approaches]. Novosibirsk: Izd-vo NGU. 208.

INFOGRAPHICS AS A MEANS OF TRANSMITTING INFORMATION

Omarova Arailym

teacher

Karaganda university named after academician E.A. Buketov, Kazakhstan

Zhantuganova Ainur

teacher

Karaganda university named after academician E.A. Buketov, Kazakhstan, Ainur

Infographics (from Lat. Informatio presentation, explanation, exposition; etc.- Greek. γραφικός - written, from γράφω - I write) is a graphical way of presenting information, data and knowledge, the purpose of which is to quickly and clearly present complex information[1][2]. One of the forms of graphic and communication design.

The range of its application is huge: geography, journalism, education, statistics, technical texts. Infographics can not only organize large amounts of information, but also more clearly show the relationship of objects and facts in time and space, as well as demonstrate trends [1].

Infographics as a whole and each part of it is an independent means of transmitting information. It is designed for fast, visual and vivid presentation of the material.

There are many advantages of infographics:

- infographics allow you to show a large amount of information (you will not need to read the text for a long time);
- good infographics make information much clearer;
- infographics - an interesting picture helps to attract the attention of the audience, so this format is used in public speeches, especially used in the media and in modern textbooks.

Infographics are used almost everywhere. For example, it was first used in the media to provide statistical data.

Here are some areas of application:

- with the help of infographics, you can familiarize customers or employees with the information;
- show important news;
- advertise your products/services;
- make a convenient technical instruction that will be understandable to everyone, no matter what language people speak;
- create a well-remembered and easy-to-understand safety instruction;
- clearly show the stages of preparation in the cooking recipe;
- to issue statistical data, annual report, research results;
- infographics are widely used by entertainment and popular science sites most often in order to explain the device or mechanism of some phenomenon. For the same purpose, it is used in educational materials;

- road signs are also a kind of infographic;

There are five main types of infographics:

- analytical or digital infographics. With its help, statistical data is presented, there are many figures, diagrams, graphs in it.

- news infographics. Clearly tells about recent events, reflects the chronology and important stages of what is happening around;

- structural infographics. Demonstrates the structure of an object or the mechanism of a phenomenon, sometimes the chronology and causes of a historical event;

- advertising infographics. Created by companies to promote their product. As a rule, this is a bright picture with a description of the advantages of the product and the benefits of the purchase. It can attract customers if it is done well that is, it combines competent marketing and successful design;

- comparative infographics. Allows you to compare the characteristics of different objects.

The first disadvantage of infographics is that it is not very cheap. Writing a text or a list is usually much easier, cheaper and faster than choosing the right images and combining them competently. In addition, to create a good infographic, you need creativity, developed design thinking.

The second disadvantage is that sometimes such a colorful form of presentation of the material makes people perceive this information as not very serious. You can solve this problem: focus the audience's attention on the importance of what you are talking about.

The third disadvantage is that infographics are almost always some schematics, generalization and simplification of reality.

The fourth disadvantage depends more on the performers than it is related to the method of presenting information itself. The fact is that if a good infographic helps to assimilate information, then a poorly done one, on the contrary, prevents it from being perceived, and in the worst case, even gives an incorrect explanation of the information provided. Each line, arrow, or icon should carry a meaning [2].

It is important not to overload the image with text, since the main information and benefits should be carried by the elements of infographics. Infographics are needed for fast, compact, bright and interesting presentation of the material. It is a self sufficient object of information. Infographics display the necessary or simplify complex information through graphs, diagrams, schemes.

Infographics can transmit large amounts of information, while the audience will not get tired of perceiving it. 3-4 informational slides look better and more advantageous than a long and boring text. Interesting and creative presentation of information attracts the attention of the audience. Therefore, speakers often use infographics in public presentations and reports.

Infographics are used in mass media, digital media, textbooks, presentations, advertising. It is used in articles, quarterly and annual reports, research results, when advertising a product or service, writing user instructions or safety instructions that will be understandable to everyone. Popular science, technical and educational websites use infographics to explain the device of the equipment [3].

You can use it anywhere, both online and offline. Although infographics are more common on websites users don't like to waste time on long boring texts, so it's much easier to attract attention this way. However, it is worth remembering that you should not overdo it either. If all the information on the site is presented in the form of infographics, it also becomes boring and annoying.

Infographics can be used:

- on the company's website or online store. With the help of infographics, customers are told about goods, delivery, cooperation and etc.;
- on the websites of online magazines. Many articles and news are not written in text, but presented in the form of a graphic image;
- in advertising. Goods and services are effectively advertised with the help of infographics: they show the product itself, tell about the advantages, place contacts for communication;
- in the design of culinary recipes. A great idea for those who want to run a cooking blog or create a website with recipes;
- in the instructions. Infographics will help you understand the use of various things and technical devices;
- in schools and universities. In the learning process, teachers often use infographics to draw students' attention to the topic being studied;
- in medical institutions. In the corridors and offices there are often posters with infographics about how to properly provide first aid, how to protect yourself from the flu, why you can't use drugs and etc.;
- in presentations. Infographics in presentations will be useful to those who talk about the company or provide a report on the work done;
- in road signs. They are also considered infographics of a separate kind.

You can use infographics almost everywhere, everything is already decided by the imagination of its creator;

Positive:

- information from infographics is much easier to remember than from plain text.
- this is a great way to distinguish yourself from the competitor;
- important facts and excerpts from the text remain on the infographic, the excess is discarded. Therefore, it is much easier to perceive information in this way;
- unlike a text article, infographics immediately catches the reader's eye;
- infographics are more often saved in «bookmarks», «saved», sent to friends or shared on pages in social networks;
- even boring information in infographics becomes more interesting;
- infographics help to develop the brand. The main thing is not to forget to specify the company logo;
- infographics have become a popular format, so many people are looking for information on the Internet in this form;

Minuses:

- creating infographics is not a cheap pleasure. You will need to write a text, choose suitable images, draw illustrations, choose a style for the design, choose the right font, work out the details and combine all this competently;

- infographics greatly simplify information. This is both an advantage and a disadvantage. Some descriptions and clarifications cannot be transmitted through infographics, because in this case it will turn out to be overloaded. Therefore, the text will have to be greatly reduced;
- some people are not serious about the information that is presented on the infographic, due to the fact that it is too colorful;
- creating an infographic takes more time than writing a text article [4].

Spector the use of infographics in the modern world is expanding and is an excellent assistant in transmitting and demonstrating important, but difficult to perceive information.

References:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
2. https://skillbox.ru/media/design/chto_takoe_infografika_5_besplatnykh_servisov_dlya_eye_sozdaniya/
3. <https://blog.calltouch.ru/chto-takoe-infografika-i-kak-ee-delat/>
4. <https://edison.bz/blog/infografika-polnyy-gid.html>

СТУПІНЬ ВПЛИВУ МЕЛОДИКИ НА МОВЛЕННЄВУ ПОВЕДІНКУ ІНДІЙСЬКИХ МОРЯКІВ

Єфанова Інна Анатоліївна,

викладач англійської мови

Національний університет “Одеська морська академія”;
аспірантка ОНУ ім. І. І. Мечникова, спеціальність – 035 Філологія.

Англійська мова займає друге місце у світі за кількістю носіїв і є офіційною мовою у 70 країнах. Це одна з найважливіших міжнародних мов, що є наслідком колоніальної політики Британської імперії у ХІХ ст. Оскільки англійська мова ще визнана мовою Міжнародної морської організації, на якій ведеться уся морська документація у світі, у даній роботі спробуємо дослідити особливості мовленнєвої поведінки моряків з Індії.

Згідно із статистичними даними, Індія представляє собою третю, а за де-якими індійськими даними, другу англомовну державу у світі після Великобританії та США. Існує багато діалектів і говорів англійської мови, серед яких індійський варіант є одним з найбільших у світі. Цікаво, чому у Індії багато населення говорить саме англійською мовою? У цієї східній країні ймовірно частіше почути англійське мовлення замість традиційного хінді. Слід зазначити, що найбільший вплив на культурний розвиток Індії зробила саме Великобританія, яка колонізувала величезні території країни. Отже, мова колонізаторів дуже швидко зайняла місце офіційної.

15 серпня 1947 року Індія отримала статус незалежності. Саме у цей час було зроблено багато спроб повернути хінді статус державної мови. Але велика кількість місцевого населення з обуренням зустріла цю спробу. Навіть де-які мешканці штату Таміл Наду вчинили спроби самогубства на знак протесту щодо нав'язування хінді. Отже, влада була вимушена піти на поступки і залишити у статусі державних обидві мови. Безсумнівно, у сьогоденній Індії англійська мова має силу та якість державної мови. Для того, щоб підкреслити це, активіст Чандра Бан Прасад спорудив храм богині англійської мови у північному штаті Уттар Прадеш (Ел. рес. Хінгліш або хінді – англійська двомовність).

Федеративна республіка Індія складається з двадцяти восьми штатів, а також семи союзних територій. Відомо, що у різних провінціях Індії існують різні діалекти, такі як панджабі, бенгалі, тощо. В провінціях англійська мова набула статусу “хінгліш”, тобто мови, яка виникла у результаті як запозичень з літератури, так і оригінальної мови з дотриманням усіх правил та традицій, а також розмовної мови (Ел. рес. Англійська мова в Індії).

Кембріджський словник презентує слідууючу дефініцію слова “хінгліш”:

“A mixture of the languages Hindi and English, especially the type of English used by speakers of Hindi” (El. r. dictionary.cambridge). Тобто, це своєрідна суміш мов хінді та англійської.

Однак, найбільша від'ємність "хінгліша" від англійської мови полягає у вимові. Мешканці з різних частин Індії вимовляють слова з різним акцентом, а англійські слова, у свою чергу, зазнають сильних фонетичних трансформацій.

На сьогоднішній день англійська мова набула офіційного статусу у чотирьох штатах: Маніпур, Мегхалая, Трипура, Нагаленд, а також у восьми союзних територіях. Англійську мову широко використовують як у законодавчій системі, державних і комерційних засобах масової інформації, так і у морській сфері. Оскільки англійська мова є мовою Міжнародної морської організації, індійські моряки мають знати мову і добре володіти нею.

Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи індійських моряків із судна: "Channel Poterne":

Табл. №1
Тексти аудіозаписів моряків (оригінальна версія)

№	Інформант	Текст інформантів
1.	Моторист Фашан Кадам	"Hi, my name is Fasham Kadam, I'm twenty seven years old. I'm from Mumbai, India. I'm working on ship around six years and mostly I did bulk careers, container ships. My hobbies are playing cricket, watching movies, sometimes reading books."
2.	Маторс першого класу Ман Рау	"Hi, my name is Man Rau, I'm forty seven. I'm from India. My sea experience is more than twenty years. I've been working on many vessels, like bulk careers, container vessels, reefers, tankers. Thank you!"
3.	Матрос першого класу Рагу	" Good evening, dear colleagues, my name's Ragu, I'm fifty two years. My home town is Andrapades, India. I'm working for thirty two years at sea. I'm working at the tankers, reefers, car careers, bulk vessels and containers."
4.	Четвертий механік Дармір Хумар	" Ok, I'm fourth engineer, My name is Darmir Humar and I'm thirty five years old. My home town is India, New Delhi, the Ragul. It's a hill area, hill place, touristic place. I've been working in this company since 15 years and I have done so many ships like container, bulk, car career, reefer ships. My hobbies are sport games and disco, it's very good."

Метою даної роботи є виявлення номенклатури основних шкал та термінальних тонів у мовленні досліджуваних моряків з Індії.

Основним завданням дослідження є проведення перцептивного аналізу з метою визначення руху шкали та конфігурації термінального (ядрового) тону.

Табл. № 2

Частотність вживання основних типів шкал у мовленні моряків

Інформанти	Основні шкали (%)				
	Спадна	Рівна	Висхідна	Змінна	Однонаголошена
Інформант № 1	38	21	30	9	2
Інформант № 2	30	19	40	11	—
Інформант № 3	38	28	25	7	2
Інформант № 4	21	25	45	7	2
Усереднені показники	32	23	35	9	2

Як свідчать результати перцептивного аналізу, найбільш частотною є висхідна шкала (35%). Вона є більш характерною для молодих індійців і це не дивно, тому що на сучасному етапі розвитку англійського мовлення висхідна шкала є найбільш рекурентною для мовлення, як молодих британців, так і для мовлення молодих представників інших варіантів англійської мови. Дана шкала вживається як у фінальних, так і в нефінальних синтагмах. В результаті мовлення інформантів звучить доволі жваво.

Наведемо приклад вживання висхідної шкали в мовленні представника офіцерського складу, четвертого механіка на ім'я Дармір Хумар (35 років):

“My ‘name’s /Humar, my ‘home town is /India, New /Delhi, the /Ragul.”

· — · / ·	· — · / ·	· / ·	· / ·

Друге місце в мовленні моряків-індійців посідає спадна шкала (32%). Спадна шкала є найбільш типовою для мовлення британців. Як свідчать дослідження О. Я. Присяжнюк, дана шкала є найбільш частотною в мовленні інформантів з шости регіонів Великобританії.

Прикладом вживання спадної шкали є мовлення матросу першого класу на ім'я Рао (47 років):

“\Hi, my ‘name’s \Rao, I’m forty \seven”.

\ · — · \	· · — · \ ·

Вживання рівної шкали представлено 23%; незначне місце посідає змінна та однонаголошена шкали (9% та 2%).

У номенклатурі термінальних тонів домінуюче місце посідає спадний термінальний тон - (43 %). Рекурентність вживання висхідного термінального тону є також високою - (30 %). Рівний тон посідає третє місце – (21%). Незначними за вживанням є спадно-висхідний та висхідно-спадний термінальні тони – (6% та 1,5%).

Отже, в індійському варіанті англійської мови спостерігається доволі значна варіативність у вживанні термінальних тонів. Якщо за даними О. Я. Присяжнюк (Присяжнюк, 2020: 96) у стандартній британській вимові вживання спадного тону становить 58,7%, тобто більше ніж половина, то у англійському мовленні індійських моряків спадний тон хоча і домінує, але не є таким вираженим, як у британському варіанті англійської мови.

Частотність вживання висхідного термінального тону є типовим для індійських моряків, що робить мовлення інформантів яскравим та жвавим.

Дане дослідження присвячене вивченню особливостей мовленнєвої поведінки індійських моряків, метою якого було виокремлення номенклатури основних шкал та термінальних тонів досліджуваних інформантів. Отримані перцептивним шляхом результати дозволяють констатувати, що домінуючою шкалою є висхідна шкала, а термінальним тоном є спадний та висхідний тон, що свідчить про емоційно-забарвлений характер мовлення.

Перспективою подальшої роботи є дослідження темпу мовлення індійських моряків та їх порівняння з темпом мовлення британських моряків.

Список літератури

Григораш В. С. Варіативність частотних характеристик у мовленні носіїв йоркширського діалекту. Нова філологія: збірник наукових праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. №62. С. 40 – 44.

Присяжнюк О. Я. Особливості сучасної мовної ситуації у Великобританії: варіативність та консерватизм британських діалектів. Полілог. Збірник статей молодих науковців з історії, філософії, культурології. Вип. 7. Одеса, 2020. С. 77 – 95.

Присяжнюк О. Я. Просодія гендеру на британських островах. Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”: серія “Філологія Соціальна комунікація”. Том 31 (70) №1, 2020. Київ: Видавничий Дім “Гельветика”, 2020. С. 180 – 185.

David Crystal. The Cambridge Encyclopedia of the English Language, 1997.

Kirk Hazen. Labov: Language variation and change. West Virginia University, 2010. P. 24 – 39.

Електронний ресурс: <https://lcfreeway.com/hinglish-or-hindi>. Хінгліш або хінді – англійська двомовність.

Електронний ресурс: <https://habr.com/englishdom/blog/440850/> Англійська мова в Індії: історичний екскурс – post in a row / Habr

Електронний ресурс: <https://dictionary.cambridge.org/>

РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ЖАННИ Д'АРК В УКРАЇНСЬКІЙ КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Бойченко Оксана Іванівна

аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. образ Жанни д'Арк став досить популярним на вітчизняних теренах. Про що можемо стверджувати, зважаючи на велику кількість україномовних перекладів творів європейських авторів про французьку національну героїню. Крім того, знаходимо у вітчизняних виданнях і багато критичних праць та розвідок, присвячених Орлеанській діві. Перш за все таке звернення до цього традиційного образу можна пояснити політичною ситуацією в нашій країні того часу, схожою із політичною ситуацією у Франції ХV століття.

І. Франко побіжно торкнувся цієї історичної постаті у статті «Ведмедівка» (1907 р.), в якій згадував оповідання П. Чубинського «Ведмедівська попівна» (1874 р.) про дівчину, ватажка козаків, попівну з Ведмедівки. І. Франко писав: «Мені пощастило записати уривок пісні про сю українську Іоанну д'Арк, а також переказ про напад турків, у якого відбитті брала участь та дівчина» [1, С. 289]. Героїзм ведмедівської попівни, яка «стояла в тісній, але отвореній брамі і вбивала турків, поки ті не вбили її списами» [1, С. 292], зовсім справедливо викликав у І. Франка асоціацію з французькою героїнею.

Цікаве порівняння «Мойсея» І. Франка з «Жанною д'Арк» Б. Шоу проведено в дослідженні Д. Донцова «Криве дзеркало нашої літератури», опублікованому в «Літературно-науковому віснику» за 1929 рік. Основну увагу у своїй розвідці автор приділяє аналізу інтерпретацій традиційних образів в українській літературі, зауважуючи, що «на загал – коли великі типи світової літератури (разом з її проблемами) захотіли б себе розглянути в дзеркалі нашого письменства, то побачили б часто свою карикатуру» [2, С. 259]. Літературознавець стверджує, що у творі Франка ми не знайдемо чистого дзеркала для постаті Мойсея: «Чужий пророкові сумнів українського Мойсея – нащо він збавив свій народ фантастичним маривом ідеалу? Чи не ліпше було б лишити жидів у Єгипті?» [2, С. 266]. Окрім цих, Мойсей І. Франка, на думку Д. Донцова, ставить собі й інші питання, як-от: чи взагалі існує на світі той Бог, чи варто будувати плани, неспівмірні із силами, чи не пожартує з цих планів раціоналістично логіка фактів, чи варто йти за Богом, який наказує здійснити меч на немилих йому приятелів і братів, та чи взагалі варто в пустельній мандрівці губити тисячі життів. «В Біблії пророк, – каже дослідник, – людина віри, тут – раціоналіст» [2, С. 266]. І тут же Д. Донцов вважає за доцільне прирівняти «нашого раціоналіста до англійського раціоналіста» Б. Шоу, який, на його думку, опрацював ту ж тему у своїй п'єсі «Свята Іоанна», котра теж є пророком і провідником свого народу, що визволила його від тиранії Англії і була Мойсеєм

Франції. «Раціоналіст Шов, очевидно, не вірить, щоб голоси, які чула Жанна д'Арк, були голосами Бога. Але він вірить, що Жанна в них вірила. Подібної віри щодо свого Мойсея – не має Франко. Не вірить Шов і в чудо, але вірить у його існування для віруючих. Його Свята Іванна ні хвилини не сумнівається у великій своїй місії – врятувати свій народ. Мойсей Франка – сумнівається в своєму післанництві. Погрози кількох дурноватих хлополапів, Датана й Авірона, зм'ягчують серце Франкового Мойсея, будять у його душі сумнів навіть у самім існуванні Єгови. Жанні Шова – не видерти сумніву навіть на кострищі. Ніяка «логіка фактів» не переконає її, що вона не має рації. Мойсей у спідниці вийшов більшим мужчиною з-під пера британця, ніж Мойсей-мужчина з-під пера українця» [2, С. 266].

Якщо розглядати критичну розвідку «Жанна д'Арк. Історія і легенда» того ж Д. Донцова, опубліковану в «Літературно-науковому віснику» за 1929 рік, там автор зосереджує свою увагу на докладному розгляді історії Жанни д'Арк, аналізі художніх творів, присвячених її постаті, а також на проблемі інтерпретації типових образів узагалі в українській літературі. Зокрема, дослідник зазначає, що для історика епопея Жанни д'Арк – це невичерпне джерело спостережень і аналогій, а для психолога і соціолога становить цікавий матеріал для теорій про «героя і юрбу», а також багату ілюстрацію старої як світ і завжди нової трагедії новатора серед консерваторів. Коротко зупиняючись на огляді деяких творів, написаних раніше, автор стверджує: «Безліч було тих, які пробували свій літературний хист на сім сюжеті. І дуже мало таких, яких варто було б згадати. Сам катальог літератури про Жанну д'Арк виглядав би на грубий том» [3, С. 545]. Серед іншого дослідник заявляє, що Вольтер, наприклад, у своїй поемі дав мішанину «Іліади» і «Гаргантюа», але на Жанні «мусів пощербитися його зубатий сарказм» [3, С. 545], тому постать Орлеанської діви йому не вдалася. Не вдалася вона, за словами Д. Донцова, і Маркові Твену, який «не знайшов у своїй палітрі барв для зображення цієї героїні», а також Анатолію Франсу, який своїм твором «не вирвав жадного листка з лаврового вінця Орлеанської дівчини, ані вплив жадного до свого власного» [3, С. 545]. Однак у Ф. Шиллера є деякі натяки на драму героїні, але це лише натяки: «Йоганна Шиллера є тінню тільки історичної. Вона, виборюючи свободу своїй країні, вмирає на полі бою, а не гине на кострищі; цілий драматизм, ціла проблематика сеї трагічної постаті свідомо усувається з дії, позбавляючи її трьох чвертей її вартости» [3, С. 545-546]. Цікавою спробою схопити постать Жанни дослідник вважає твір французького письменника Жозефа Дельтея, у якому виділяє такі сильні сторони, як «ясна і сильна епопея, влучні афоризми» [3, С. 546]. Однак «найцікавішу спробу в літературі дати психологічно-соціологічний портрет Жанни д'Арк, – за визначенням Д. Донцова, – зробив, як се не дивно, скептик і матеріяліст Бернард Шов у своїй драмі «Saint Joan, a Chronical play» [3, С. 546]. Дослідник наголошує також на тому, що образ Жанни, який створив Б. Шоу, найбільше за всі використовувані коли-небудь образи історичних осіб у творах літератури відповідає Жанні історичній, однак указує ще й на те, що «у своїй героїні розрізняє Шов три постаті: мученицю протестантизму (хоч і добру католичку рівночасно), одну з перших апостолок націоналізму і першу – в

наполеонівським стилю – реалістку. А при тім усім ще піонірку... раціонального одягу для жінок» [3, С. 546]. Окрім усього цього, Д. Донцов також ставить п'єсу Б. Шоу за приклад сучасним йому письменникам щодо того, як варто писати, критикуючи авторів сучасних драм, де герой сам не знає, чого хоче: «Багатьом нашим авторам, які роблять із Сірків та з Данилів «рідних» інтелігентів 19 або 20 віку, варто детально перестудіювати п'єсу Шоу, аби навчитися від нього, як треба вживатися в дух далекої епохи» [3, С. 546].

Доволі докладно зупинившись на аналізі передмови Б. Шоу до п'єси «Свята Іоанна», Д. Донцов зауважує, що драматург відразу вводить читача в суть конфлікту між Жанною та її оточенням, який, власне, і привів її після короткого тріумфу на вогнище. Прагнучи врятувати Францію і здеморалізованих французів єдиним можливим способом – своєю диктатурою, вона наткнулася на законну владу: церкву і двір. «Уся існуюча *Dei gratia* влада, очевидно, уважала за богохульство претенсії неznаної дівчини – промовляти і командувати теж *Dei gratia*. <...> Вона хвалилася, що була післанницею і повномочницею Бога, а рівночасно, що є вірною донькою католицької церкви. Негуючи посередництво церкви, вона думала, що знайде в ній союзницю. Уявіть собі члена комуністичної партії, який претендує толкувати свою доктрину з власного натхнення, протиставляючи його opinії партії, – і ви зрозумієте, як могла поставитися до претенсій Жанни католицька церква» [3, С. 546-547]. Та й не тільки церква: Жанні, котра, за словами дослідника, підкорила своїй волі нерішучого дофіна, повчала державних мужів і прелатів, нав'язувала свій план дій генералам, ведучи їх від перемоги до перемоги, недвозначно висловлювала погорду до урядової думки й законної ієрархії, до тактики й стратегії військових офіцерів, не могли цього так подарувати.

Однак Жанна д'Арк не була такою «простою сільською дівчиною», якою хочуть її зробити. Покликаючись на того ж Б. Шоу, Д. Донцов зазначає, що «родичі Жанни були заможні фермери, а її родинне село Домремі не було заказаною дірою: воно лежало на старім рухливім римським шляху з Лянгра до Вердена. Факт, що вона вродилася в Домремі, а не в Парижі, не управнює вважати її за темну сільську дівчину, так само як факт «голосів», які вона чула, не управнює нас уважати її за умово недужу, як се подобається новітнім раціоналістам. Мимо отих своїх «голосів» була вона людиною реальної політики, а не сліпих імпульсів» [3, С. 548]. Крім того, стосовно голосів Жанни Д. Донцов пише таке: «Їй з'являлася ідея її часу в постаті св. Катерини так само, як Робесп'єрові його ідея – в формі «богині розуму», а Ленінові – в формі наказів св. Маркса» [3, С. 548]. Бачимо тут ще одне відсилання до політичних реалій, сучасних Д. Донцову.

Причину того, чому церква виступила проти Жанни д'Арк, автор статті вбачає насамперед у тому, що вона претендувала на щось більше і твердила, що справа спасіння душі не належить до справ церкви, що кожен на свій лад, без посередництва церкви, може звертатися до Бога. Апелюючи знову до передмови Б. Шоу, Д. Донцов накреслює непевне майбутнє, яке очікувало б на Жанну, якби її не спалили в Руані: «Коли б її не спіймали під Комп'єном, вона билася б, поки не вигнала б Англійців, а тоді струсила б двірський порох від своїх ніг та й

вернула до Домремі, як Гарібальді на Капреру. Можливо, але можливий й інший кінець. Шов не дурно зве її (очевидно, несвідомо) предтечею протестантизму. А Лютер теж спочатку не думав, що спалить колись папську булю. Не виключене, що проживи Жанна довше – й вона зробила б щось подібне, замість бути спаленою іншими...» [3, С. 549-550].

Дослідник наголошує, що в образі Жанни д'Арк, створеним Б. Шоу, є також націоналізм і диктатура, кажучи, що драматург вбачає у своїй героїні початки новітнього націоналізму, оскільки вона не визнає нікого між собою й королем в ім'я своєї боротьби проти Англії, в ім'я ідеї – «Франція для Французів», в ім'я націоналізму, «якого прапор хилився додолу в руках тодішнього лицарства» [3, С. 551]. Крім того, Д. Донцов стверджує, що такою, як Жанна є у п'єсі Б. Шоу, такою ж вона була і в історії. У її образі є все: «завзяття фанатика, почуття самотності, віра у своє післанництво, погорда до гуманістів, для яких життя одної чи кількох овець важливіше відкупленої жертвами боротьби за майбутнє країни; глум над миролюбцями, для яких шматок Франції був важливіший за цілу...» [3, С. 551]. Зокрема, автор задумується над питанням: чи можна говорити про націоналізм в епоху Столітньої війни і чи Франція як одна держава і як нація, що вийшла з тої війни, була створена династією чи вибухом національного гніву? І сам же на нього відповідаючи, Д. Донцов констатує, що в тому національному почутті, яке охопило Францію за Жанни д'Арк, немає нічого, окрім династичного почуття, оскільки в ті часи національне почуття ще втілювалося в особі монарха. Та в будь-якому разі ідея незалежності після Жанни д'Арк, ідея вітчизни щораз більше віддаляється від феодальних прикмет, набираючи рис новітнього націоналізму. «Носителькою ідеї сього націоналізму й була Орлеанська дівчина. Спершися на її чині, Карл VII зі своїми дорадниками упорядкував Францію. Він запровадив перше стале військо в Європі (1439), приготівляючи кінець лицарству, ввів потрібний для його утримання особливий поголовний податок (taille), а «вільне козацтво», зорганізоване Арманьяком, <...> розпустив, скінчивши тим способом з «отаманією». Але свою владу він завдячував все таки тим Арманьякам і Жанні, і без них ніколи ні сили власного авторитету, ні країни, ні трону не вратував би; без сили національного зриву, яка і тоді, і тепер була силою прімарною» [3, С. 555].

Автор дослідження відверто стверджує, що Жанна була таким типом політичних діячів, яких зараз називаємо диктаторами. Оскільки, як диктатор, вона з'явилася в момент політичної кризи, як диктатор, прийшла несподівано: «Як один з диктаторів, які переважно (не завжди) з'являються з нижчих верств, вийшла вона не з двірської аристократії, лише з народу. Головні прикмети диктатора: бажання домінувати, сила душі, характеру, моральна відвага, абсурдальна віра в себе і свою справу, непризнання над собою жадної вищої інстанції, були й прикмети Жанни» [3, С. 552].

Завершуючи свою розвідку, Д. Донцов звертає увагу, що історія Жанни д'Арк та її часу є цікавою з огляду на те, що має безліч аналогій «з нашими бурливими часами» [3, С. 555]. Автор ставить риторичні запитання: чи не було в нас відповідника бургундців, які були в союзі із загарбниками і при цьому були страшними демократами, чи не було у нас своїх арманьяків, які в умілих руках

були б знаряддям спасіння країни, чи не було у нас представників законної влади, подібної до влади у тодішній Франції, яка визнала себе васалом чужинця: «За Жанни казав Француз, єпископ Кошон: «Що станеться з нами і з нашими сутанами, коли Арманяк переможе Англію і Бургундію?.. Засудім сю дівчину!» І чи в нас не паношилися отсі «кошони», для яких важніше було, що станеться з їхніми «сутанами» (уживаю сього слова не в буквальному змісті, лиш як символ) та маєтками, аніж з їх країною, які тремтіли на саму думку про те, що може зробити «анархістична стихія» з їхніми «Бургундцями» (Малоросами) і їхнею Англією (Росією)? Для яких чужий цар був легітимним монархом, поки не «звільнив» нас з присяги, а його країна – фатумом, який треба було признати? <...> Чи сотки українських «Арманяків» не пішли на смерть, засуджені трибуналами наїздника в Києві і Харкові?» [3, С. 555].

Підсумовуючи власне дослідження, науковець говорить, що історія Жанни та її доби багато чому нас учить. Зокрема тому, що численна перевага в битві нічого не вирішує, що не географічне положення забезпечує свободу нації, лише чинник моральної природи, що не ієрархія є важливою сама собою, що в деякі критичні для народу моменти не мудрі реалісти рятують його, а лише такі безумці, як Жанна д'Арк, «які вміють коли не розв'язати, то розтягти заплутаний нездарями вузол подій». «Що, зрештою, вчить нас історія тої доби найважливішого: Жанна д'Арк згинула як «еретичка» в обороні аксіоми майбутнього – єдиної, вільної Франції, в боротьбі з аксіомами сучасного та його негідними оборонцями. Але згинувши, вона перемогла. Отже, історію свого народу роблять не ті, що в ім'я сучасного нищать зародки майбутнього, лише ті, що проти всіх готові переминаюче сучасне аж до своєї особи включно – зложити на кострищі в ім'я вимріяної ідеї будуччини» [3, С. 556].

Схоже трактування дістається літературній рецепції образу Жанни д'Арк у вступній статті Стефана Мокульського «Вольтер і Орлеанська діва» до окремого видання українського перекладу Вольтерової поеми, виконаного М. Рильським. Автор зазначає, що до завдання цієї статті не входить докладне ознайомлення читача з життям та багатогранною літературно-громадською діяльністю Вольтера, оскільки це зайняло б забагато місця і віддалило б від основної теми, якою є аналіз лише одного з численних творів французького просвітника. Отож основним завданням своєї статті автор вважає ввести читача в коло тих літературно-суспільних питань, які виникають під час прочитання поеми Вольтера і знання яких потрібне, щоб зрозуміти цей поетичний твір.

Своє дослідження С. Мокульський розпочинає нагадуванням про те, що в основу сюжету своєї сатиричної поеми Вольтер поклав історичний факт, який трапився у Франції в першій половині XV ст. Після чого подає інформацію про реальну Жанну д'Арк і описи історичних, політичних та економічних причин Столітньої війни, також розповідає про походження Жанни, її роль у цій війні, полон і страту.

С. Мокульський слушно зазначає, що з 1452 року, року перегляду справи Жанни д'Арк, починається культ Жанни, аргументуючи це тим, що «спираючись на свідчення сучасних літописців, які розповідали про Жанну малоправдиві байки, духівництво оголосило її небесною посланницею, що врятувала Францію

з допомогою чуда. Дівочість Жанни оголосили одним із доказів божественності її покликання. Зусиллями духівництва Орлеанська дівка перетворилася на особу напівміфічну, обличчя її набуло іконописних рис; життя її почало нагадувати традиційне життє святої» [4, С. XI]. Тут же автор наголошує на тому, що паралельно з цим церковним культом Жанни як божественної обраниці в середині XV ст. розпочинається світський культ її як національної героїні. Також автор, згадуючи В. Шекспіра і створений ним образ Орлеанської дівки у п'єсі-хроніці «Генріх VI», намагається реабілітувати драматурга, говорячи, що він змальовував Жанну такою, як вона була показана в англійських хроніках того часу, які зі зрозумілих причин називають її підлою розпусною відьмою, богопротивною чародійкою і кровожерною розбійницею [4, С. XI].

Крім того, у своїй розвідці С. Мокульський подає цікаву версію щодо виникнення у Вольтера задуму написати свою «Орлеанську дівку»: «За словами Вольтерівського секретаря Лоншана (Longchamp), думка написати поему про Жанну д'Арк була підказана поетові його товаришем по чарці на одній вечірці у герцога Рішельє в 1730 році. Під час вечері тут випадково зайшла мова про «Дівку» Шаплена... і хтось порадив Вольтерові... написати нову епопею на шапленівський сюжет, цілком гідну його хисту» [4, С. XX]. Як відомо, Вольтер створив свою поему у полеміці з поемою Шаплена, котрий в основу свого твору поклав церковну легенду про Жанну д'Арк – його героїня покликана Богом за особливим клопотанням Богоматері для захисту Франції. Та Вольтер, за словами С. Мокульського, задумав висміяти аж ніяк не історичну Жанну, а «героїню церковної легенди, що дратувала своїм безглуздям і марновірством» [4, С. XXXI]. Тому, наголошує автор, дослідники, які говорять про антипатію Вольтера до Жанни д'Арк, не мають рації.

С. Мокульський торкається у своїй статті зокрема й питання впливу «Орлеанської дівки» Вольтера на подальшу літературу і з сумом констатує, що «здавалося б, що великий успіх, який випав на її долю, викличе цілу літературу наслідувань, тим більше, що громадські настрої другої половини XVIII століття сприяли створенню подібних творів. А насправді сталося інакше. До самої революції 1789 року не з'явилося жодного хоч би якого-небудь значного твору, навіяного вольтерівською поемою» [4, С. L]. Що стосується подальшої долі «Орлеанської дівки», то з початком наступного століття помітно певний ажіотаж. Католицька реакція першої третини XIX ст. була надзвичайно вороже налаштована щодо Вольтера взагалі, а до його поеми й поготів, зазначає автор розвідки. Це був час, коли легітимістські літератори називали Вольтера «диким звіром», «прокурором пекла». З опозиції до поета намагалися всіляко реабілітувати висміяну ним Жанну д'Арк, були спроби поставити вивчення її історії на науковий ґрунт, а з тим і відновити її репутацію національної героїні й святої. Відколи Наполеон влаштував на її честь 1803 року в м. Орлеан урочисте свято, культ Жанни у монархічній, а потім і в республіканській Франції не припинявся. Її ім'я стало символом батьківщини, а 1909 р. папа оголосив її «блаженною». Імперіалістична війна ще більше підіграла культ Жанни д'Арк. Титул «блаженна» здавався для неї замалим, і 1920 р. Ватикан остаточно канонізував її як «святую». Того ж року французький уряд оголосив присвячений

їй день – 30 травня – загальнонаціональним «святom патріотизму». Підсумовуючи сказане вище, С. Мокульський зауважує, що «при таких умовах не тільки не могло й бути мови про популярність Вольтерової поеми, а й навіть про хоч трохи об'єктивне ставлення до неї. Більш стримані критики й літературознавці обминали поему могильною мовчанкою, менш стримані нагороджували її лайливими епітетами. І так стояла справа в ХІХ столітті не тільки у Франції, але і в інших європейських країнах» [4, С. L].

Дослідник подає короткі відомості про попередників Вольтера, які висвітлювали образ національної французької героїні у своїх творах, а на завершення своєї розвідки також згадує й пізніші інтерпретації цього образу в літературі, нагадуючи, що «думка драматизувати легенду про Жанну д'Арк з'явилася у Шиллера як протест проти загального захоплення вольтерівською поемою всього освіченого суспільства Німеччини. Створюючи свою «Орлеанську діву», Шиллер хотів протиставити карикатурі Вольтера ідеальний образ: але, оповивши Жанну ореолом, по суті <...> відійшов від історичної правди значно далі, ніж Вольтер» [4, С. LII]. А в Англії «Жанна д'Арк знайшла свого співця-реабілітатора в особі романтика лейкіста Роберта Сауті, який прославив у палкій оді Орлеанську діву, а Вольтера трактував як зрадника батьківщини. <...> Всупереч цій романтизації образу Жанны у Шиллера і Сауті не можна не згадати про тверезе, підкреслено прозаїчне і дещо ексцентричне змалювання її у «Святій Іоанні» Бернарда Шоу, який іронізував з церковної канонізації цієї звичайної дівчини». [4, С. LIII].

У журналі «Нова хата» за 1931 рік знаходимо цікаву статтю Наталени Королевої «Жанна д'Арк (З приводу 500-ліття спалення Орлеанської Дівчини)», у якій авторка детально описує найважливіші етапи з історії реальної Жанны д'Арк. Вона розпочинається словами з гімну на честь Орлеанської діви, де сказано, що «пильно обробляє вона вбогий садочок, їй вже тринадцять літ, та не має вона жодної освіти». І саме в цей час, як пише Н. Королева, рідний край Жанны переживав трагічні часи, Франція палала у вогні, перетворюючись на руїни, розірвана між арманьяками та бургундцями. «Відомо, що страшний той англійський король зі своїм непереможним військом. Таж, кажуть, що ще страшніший його союзник, «свій» запроданець, найлютіший тепер ворог Франції – герцог бургундський <...> І валиться все, обертається в руїну. Гине багатий, веселий край. Горить, підпалене ворожою рукою, достигле збіжжя на сільських ланах, а чорний дим пожеж, за яким чорними хмарами тягнуть круки, несе руїну й голод у міста» [5, С. 8].

Описуючи далі складну політичну ситуацію в тогочасній Франції і непевне становище дофіна, під яким залишилося лише декілька провінцій в «осередку Краю», авторка констатує, що «саме в цей останній, дванадцятий, час, коли лицарство, поводити та мужі бойові падають на дусі й поратунок стає виключеним, 16-літнє селянське дівча, котре раніш не бачило нічого, крім свого рідного села, котре цілком щиро признається про себе архієпископові Реймському: «Я не знаю ні «А», ні «Б», кидає свою хопту на городі та овець у полі й з'являється перед військовим капітаном Бодрикуром» зі словами, що вона мусить урятувати Францію [5, С. 8]. У досить іронічній манері подає Н. Королева

відповідь військового капітана Жанні, котрий називає її божевільною й наказує гнати оту «спасительку Франції» геть у її село, щоб та й далі пасла там свої вівці.

Та недовго, усього якийсь рік, Жанна витримала у своєму селі. Тоді вона звертається за допомогою до Архистратига Михаїла, який «поможе слабій і темній дівчині», проти якої постають усі: і батьки, і близькі, і чужі. Та з підтримкою святого покровителя вона «проти всіх стає одиноко» [5, С. 8]. І коли вона знову постає перед капітаном Бодрикуром, «коли Жанна починає говорити кров'ю свого серця, не витримує грубий вояк. Сталева воля й непохитна віра хуторянської пастушки, її пляни й обрахунки – все це таке дивовижне, але неймовірної сили, що може статися чудо!» [5, С. 8-9]. І те диво, яких досить мало знає історія, пише Н. Королева, сталося. І було воно аж ніяк не в тому, що молода й недосвідчена дівчина безперешкодно перейшла доценту заповненою ворогами й бандитами країною, а «було чудом, що й той король, і всі вояки віддали в її руки свою й цілого краю долю. Було чудом, що її рука, котра ні раніш не тримала зброї, ні в походах не брала її, а несла лиш вишиваний прапорець – орифламу, показувала напрям, куди йти, щоб досягти перемоги. І перемога йшла за нею» [5, С. 9].

Зовсім не вдаючись у подробиці військових перемог Жанни д'Арк, таких як звільнення Орлеана і коронація Карла VII в Реймському соборі, авторка обмежується лише констатацією того, що перед Жанною не було перепон, вона брала місто за містом, розгромила найстрашніше за тих часів англійське військо й таки дійшла до повного здійснення своєї мети – врятувала Францію.

Роздумуючи над риторичним питанням «Ким же ж зрештою була Жанна д'Арк: феноменом, генієм, святою чи чудотворцем?», авторка говорить, що не можемо знати напевно, можливо, й була кимось із них, але не можемо це довести, а знаємо лише один незаперечний і зрозумілий факт: «Жанна зуміла всеціло скупчити свій дух на одній думці, на одному стремлінні, на одному бажанні. Ми знаємо також, що їй вистачило волі, щоб, без огляду на перешкоди, зовнішні й внутрішні, без огляду на волю інших, зробити те, що вона порішила. Ми знаємо, що пастушка з Домремі вирішила й довела правдивість євангельського парадоксу: «Вірою можна рухати гори». І тому, і – власне – тільки тому, перед її тремтячим прапорцем падало все і рухались гори...» [5, С. 9].

Продовжуючи огляд історії й постаті Жанни д'Арк, Н. Королева каже, що й на переможному шляху Орлеанської діви сталося те, чого вона не змогла подолати, тому, власне, її беруть у полон і кидають до в'язниці, де вона «переживає агонію, борючись від всяких найганебніших насильств». І тут Жанна розуміє, що її особисту справу програно: «бо ж купувати волю й життя за зраду своїй ідеї, як це їй пропонують, вона собі не дозволить. «Цидула» вертає з «круглої вежі» непідписана – на майдані виростає костир для відьми» [5, С. 9].

На завершення статті Н. Королева констатує, що хоча Жанну й спалили, її попіл розвіяли, її ім'я зганьбили, – пам'ять про неї жива й досі, оскільки безмежну людську волю не можна ні спалити, ні розвіяти, ні знищити. «Минуло півтисячі літ, як спалили Орлеанську Дівчину. Проклята тоді – тепер Свята. Тоді – в хурдизі й на костурі. Нині – її найменню пишні храми, багаті вівтарі, гимни й урочистости. Нащадки народу, що сам палив її на дровах, сьогодні має день її

спалення за день національного свята. Бо ж зрозуміли, що ідея жива, що нестерпне не вмирає, а сила перемоги в духу, «що рве до бою» <...> Але ж де наша Жанна, що піднесе той прапорець?!...» [5, С. 9].

Окрім згаданих уже критичних розвідок, де фігурує постать Жанни д'Арк, знаходимо ще одну коротку згадку про неї в статті українського художника, поета й перекладача С. Гординського «Чотири реторти лірики», у якій автор досліджує питання, якою має бути жіноча творчість. Звертаючись до образу французької національної героїні, С. Гординський каже, що завжди думав, що вона «трохи комічна дівчина», з котрої численні малярі, різьбярі та кінорежисери, прагнучи одночасно отримати такі різні речі, як невинний вигляд і войовничість, зробили пародію, оскільки «поза формою треба бачити й ідею, що страшенно важко, тоді як велика й шляхетна ідея трохи більша за мистецьку форму» [6, С. 2]. І тут же автор говорить, якою він сам бачить історичну постать Орлеанської дівчи: «Скоріш міг би я уявити собі Жанну д'Арк як ту жінку з тріюмфального Луку на площі Етуаль, що її різьбив Рюд, яка, могутня й сильна, кличе до бою вояків. Та річ у тому, що вона дуже мало вже жіноча» [6, С. 2].

Розмірковуючи над питаннями, чи можна ставити до жіночої творчості ті ж вимоги, що й до чоловічої, чи жіноча творчість обов'язково мусить брати до рук меч, чи може вона має інші завдання, які лише вона може виконувати, С. Гординський відразу звертається до творчості Лесі Українки, констатує, що «Леся Українка – Жанна д'Арк української літератури, скоріш нагадує оту постать Рюда, – вона дуже мало жіноча і, можливо, лиш тією ціною вона оплатила своє ім'я для літератури» [6, С. 2].

Як бачимо, в українській критиці кінця XIX – першої половини XX століття є досить багато праць, присвячених французькій національній героїні. Очевидно, що національній свідомості українців того часу була близькою історія Орлеанської дівчи, оскільки наша держава у той непростий у політичному сенсі період своєї історії чекала на свою українську Жанну д'Арк, яка б, як Жанна історична, повела за собою народ, підняла бойовий дух і національну самосвідомість українського народу й привела його до державної незалежності.

Список літератури:

1. Франко І. Ведмедівка. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1984. т. 42. С. 228–294.
2. Донцов Д. Криве дзеркало нашої літератури. *Дві літератури нашої доби*. Львів : Книгозбірня «Просвіта», 1991. С. 259–278.
3. Донцов Д. Жанна д'Арк (історія і легенда). *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1929. Річник XXVIII. Т. XCIX. Книжка VI. С. 545–556.
4. Мокульський С. Вольтер і Орлеанська дівка. *Вольтер. Орлеанська дівка. Поема / пер. М. Рильського*. Київ-Харків : Держлітвидав, 1937. С. VII–LIX.
5. Королева Н. Жанна д'Арк (з приводу 500-ліття спалення Орлеанської Дівчини). *«Нова хата» : журнал*. 1931. ч. 9. С. 8–9.
6. Гординський С. Чотири реторти лірики. *«Назустріч» : журнал*. 1935. ч. 2. С. 2.

ТВОРЧЕСТВО МУХТАРА АУЭЗОВА В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-ВОСТОЧНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Машакова Айну́р Касымжановна,

кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник,
Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова,
г. Алматы, Республика Казахстан

Литературные связи казахского народа с народами Востока существовали еще с давних времен, когда произведения восточных поэтов передавались устным путем, при этом они подвергались некоторым изменениям и дополнениям. В результате казахское устное творчество пополнялось новыми темами и сюжетами. Если обратиться к истории художественного перевода Казахстана, то можно обнаружить, что в советский период процесс перевода на казахский язык произведений зарубежных восточных авторов был активным, «казахский народ получил возможность в талантливых переводах на родном языке прочесть творения великих писателей мира: Фирдоуси, Низами, Навои, Махтумкули, Рабиндраната Тагора, персидскую, японскую, китайскую, корейскую, вьетнамскую, арабскую, индийскую классику» [1, с. 3]. Из зарубежных восточных стран в основном в Китае и Монголии появлялась переведенная казахская литература. Издание произведений казахских авторов в других странах зарубежного Востока осуществлялось довольно редко. Творения казахских писателей и поэтов на восточных языках выходили в свет, в основном, в Москве и Ташкенте.

В данной статье основное внимание будет уделено творчеству известного казахского писателя Мухтара Ауэзова в контексте казахско-восточных литературных связей, так как распространение и восприятие его творчества в странах зарубежного Востока занимает особое место в связи со значительным количеством переведенных произведений и откликов на них.

Перевод романа «Путь Абая» в Монголии произошел в 1972 году, но перед этим в 1969 году были изданы другие произведения Мухтара Ауэзова: роман «Племя младое», рассказ «Серый Лютый». В 1983 году появилась еще одна публикация рассказа «Серый лютый». В Москве опубликованы на хинди повесть «Степной табунщик» (1968) М. Ауэзова, на арабском языке – повесть «Выстрел на перевале» (1966) М. Ауэзова, на персидском языке – повесть «Выстрел на перевале» (1966) М. Ауэзова. В Ташкенте изданы на хинди роман «Абай» (1980) М. Ауэзова, на арабском языке – роман «Абай» (1984) М. Ауэзова в переводе Бурхана Аль Фатиба.

В условиях независимости в Казахстане развитию процесса художественного перевода на восточные языки способствовала активизация литературных связей с Турцией, Китаем, Монголией, Индией, Пакистаном, Ираном. Большую роль в этом процессе сыграло проведение в 1990-2000-е годы под эгидой ЮНЕСКО литературных юбилеев классиков казахской литературы: Абая Кунанбаева, Мухтара Ауэзова, Сабита Муканова, Габита Мусрепова, Махамбета Утемисова.

В этом ряду следует выделить празднование 100-летия Мухтара Ауэзова в 1997 году, так как это юбилейное мероприятие проходило не только в Казахстане, но и в странах зарубежного Востока.

Юбилейные мероприятия в честь Мухтара Ауэзова проходили не только в Казахстане, но и в Турции, Китае, Индии. В Турции к юбилею казахского писателя был издан пятитомник Мухтара Ауэзова на турецком языке. В него вошли роман-эпопея «Путь Абая», рассказы, повести, научные статьи и публицистика. В журналах и газетах были опубликованы статьи о его творчестве. В Иране был осуществлен перевод романа «Путь Абая» Мухтара Ауэзова. Предисловие к этой книге было подготовлено иранским литературоведом Али Асгар Ширдустом, который, подробно останавливаясь на основных периодах творческой деятельности Мухтара Ауэзова, с удовлетворением отмечает, что «в своих литературных исследованиях Мухтар Ауэзов не обошел вниманием персидский язык» [2]. Али Асгар Ширдуст подчеркнул, что Мухтар Ауэзов в своих статьях писал о персидских произведениях «Шахнаме», «Юсуф и Зулейха», «Лейли и Меджнун» и др. Кроме того, автор предисловия особо выделил участие Мухтара Ауэзова в конференции востоковедов в Ташкенте и выступление на съезде востоковедов в Москве. В конце предисловия иранский ученый пишет: «Мухтар Ауэзов как компетентная личность участвовал в решении проблем цивилизации Востока, будучи членом редакционной коллегии научного журнала «Советское востоковедение». Он был членом Комитета востоковедов стран Азии и Африки» [2].

Среди многочисленных торжественных мероприятий, проходивших в Казахстане, следует особо отметить юбилейную сессию Общего собрания Академии наук РК «Мухтар Ауэзов – великий писатель и гуманист XX века», в которой принимали участие восточные исследователи. Турецкий ученый Садык Турал посвятил свое выступление отношению к творчеству Мухтара Ауэзова в Турции. Фахар Заман, представитель Пакистанской Академии литературы провел параллели между пакистанской литературой и казахской литературой в лице Мухтара Ауэзова. В своем выступлении он подчеркнул: «Основной темой у Мухтара Ауэзова в романе об Абае была борьба прогрессивных сил казахского общества против отсталости и невежества, что имело место и в пакистанской литературе. Пакистанская литература боролась против национализма, шовинизма и против сил мрака. Пакистан имеет солидные традиции мистической поэзии. Она простирается сквозь столетия, начиная с середины II века и до начала XX века. Дело еще в том, что Ауэзов близок мне и как мусульманин, это очень важно. Я тоже, как и Ауэзов, боролся против мистики. Пакистанцы чтят Ауэзова как мыслителя, ученого, интеллектуала. Он является чистым, искренним выразителем интересов своего народа» [3, с. 65]. Фахар Заман рассказал также о том, что в Исламабаде планируется открытие дома Ауэзова.

Таким образом, рассмотренные рецептивные источники показывают, что восточные исследователи искали в творческой деятельности Мухтара Ауэзова моменты, связанные с восточной литературой, как и европейские литературоведы, которые акцентировали внимание на обращении казахского

писателя к западной литературе. И что интересно, каждый находил то, что искал, так как Мухтар Ауэзов был разносторонне талантливым, образованным человеком. Восточные исследователи не только выявляют национальное своеобразие и самобытные аспекты казахских произведений, но и отмечают типологические сходства с отечественными литературами. На примере восприятия творчества Мухтара Ауэзова представителями литературных сообществ восточных стран можно констатировать, что казахская литература является равноправной частью мировой литературы.

Список литературы:

1. Лизунова Е.В. Из глубины веков до наших дней // Казахская литература и её связи с литературами народов стран Азии и Африки. – Алма-Ата: ИЛИ им. М.О. Ауэзова, 1973. – С. 1-15.
2. Али Асгар Ширдуст. Предисловие к роману Мухтара Ауэзова «Путь Абая» // Мир Ауэзова. – Алматы: Международный клуб Абая, 2004. – С. 63-65.
3. Фахар Заман. Мухтар Ауэзов и пакистанская литература // Мухтар Ауэзов – великий писатель и гуманист XX века. – Алматы: Наука, 1997. – С. 64-65.

М. В. ВОЛЫНЦЕВА: ИНСТИТУТКА ИЛИ ЧЁРНАЯ МОЛЬ ЭМИГРАНТСКОГО ПАРИЖА?

Рожченко Зоя Владимировна

Преподаватель

КНУ имени Тараса Шевченко

Русскую эмигрантскую писательницу Марию Вегу знают сейчас по известной пародии на эмигрантский романс – «Не смотрите вы так...» Другие названия этого романа – «Институтка» и «Чёрная моль». Впрочем, авторство Марии Веги именно тут остаётся под вопросом. Единственное свидетельство – мемуары певицы Людмилы Ильиничны Лопато «Волшебное зеркало воспоминаний», записанные искусствоведом и коллекционером Александром Васильевым, называющим себя «историком моды» [1].

К Александру Васильеву у академических учёных отношение не всегда серьёзное из-за его весьма экстравагантного внешнего вида, манер, интересов и привычек. Это недоверчивое отношение переносится также и на интервьюируемых им людей. В частности, о Людмиле Ильиничне Лопато говорят, что на момент записи ей было 88 лет, следовательно, память могла её подвести. Поскольку воспоминания певицы – единственное свидетельство авторства Марии Веги, напрашивается вывод, что доверять такому свидетельству в принципе нельзя. Можно ли считать подобные рассуждения серьёзным аргументом? Что же это, как не чистой воды эйджизм? По достижении какого именно возраста оппонента разрешается огульно объявить данного человека полоумным стариком или старухой? Молодые ведь точно так же могут что-то забывать, путать и даже более того – умышленно фальсифицировать доказательства или легкомысленно мистифицировать собеседников. Поэтому ни преклонный возраст певицы Лопато, ни странный на чей-то взгляд внешний вид историка моды Александра Васильева никого не должен смущать. Утверждения этих людей можно либо принять, либо опровергнуть. Опровергнуть можно лишь при помощи других фактов, но таких фактов пока никто не представил.

В воспоминаниях Людмилы Ильиничны Лопато, которые относятся к 50-м гг. XX в., говорится: «В Париже я довольно часто устраивала благотворительные спектакли... Вечер назывался „В гостях у Людмилы Лопато“. Первое отделение мы решили сделать не просто концертным: действие было объединено единым сюжетом. Сценарий написала для нас Мария Вега – автор нескольких книг стихов и многочисленных комических песенок и жестоких романсов из репертуара кабаре тех лет, – женщина огромного роста, полная и походившая лицом на мужчину. Самый её знаменитый надрывный романс „Не смотрите вы так сквозь прищуренный глаз, джентльмены, бароны и леди...“ на слуху до сих пор и в эмиграции, и в России» [2]. В последнее время он приобрёл популярность под названием «Чёрная моль». Больше никаких свидетельств об авторстве слов не осталось. Автор музыки неизвестен. Романс зажил своей жизнью, имеет много стихотворных и мелодических вариантов:

Не смотрите вы так сквозь прищуренный глаз,
Джентльмены, бароны и леди.
Я за двадцать минут опьянеть не смогла
От бокала холодного бренди.

Ведь я институтка, я дочь камергера,
Я черная моль, я летучая мышь.
Вино и мужчины – моя атмосфера.
Приют эмигрантов – свободный Париж!

Наиболее интересным и смелым является исполнение этого романса Наталией Медведевой. Известной постсоветской писательнице, супруге скандального автора Эдуарда Лимонова, самой приходилось выступать певицей в парижских кабаре, хотя и гораздо позднее, уже в 80-х гг. XX в. Для неё была ясна и понятна невероятность «бокала холодного бренди» в «приюте эмигрантов», абсолютная несочетаемость всех этих слов, вместе взятых: крепкие напитки не пьют бокалами, коньяк или арманьяк не пьют холодным, а пить бренди в Париже – то же, самое, что глушить стаканами сивуху в дорогом московском ресторане. Не удивительно, что благородную девицу, институтку и дочь камергера, развезло даже не за двадцать минут, а мгновенно. Одна лишь строчка делает романс шедевром: слушатель видит пьяную дешёвую проститутку, безуспешно набивающую себе цену родством с царским придворным. Ни одному её слову верить нельзя, как вообще нельзя верить проститутке. Но слова о «родимой пыли» Одессы в романсе – чистейшая правда. Здесь она невольно проговорила, потому что вспоминает о детстве или ранней юности: она родом именно оттуда, и это был последний адрес при отправлении в эмиграцию. Под конец просто невозможно не проникнуться сочувствием к падшей женщине, которая когда-то давно не по своей воле покинула Родину и в результате очутилась в чужой для неё стране на самом дне общества. Подняться оттуда невозможно, и она это прекрасно осознаёт. Возникшее сочувствие к её безысходности – сродни эмоциям, вызванным лучшими произведениями Достоевского, Чехова и Куприна, посвящёнными подобным героиням. Не стоит относить этот романс к обычным образчикам «дворовой» песни, он гораздо серьезнее. Его простота и безыскусность очень обманчивы.

Далеко не случайно романс получил распространение в России в конце 90-х – начале 2000-х гг., когда множество женщин потеряли работу и, имея высокую квалификацию, с дипломами инженеров и преподавателей не смогли работать по специальности. Тогда советские «институтки» очень сочувствовали героине романса, потому что они тоже были вынуждены выбирать: пойти ли им в уборщицы или в проститутки.

О Марии Веге известно мало, информация очень часто путаная и нуждается в исправлении [3]. Это либо автобиографические сведения, содержащиеся в её произведениях, либо биографический очерк авторства поэтессы Светланы Соложенкиной, лично знавшей Марию Николаевну в последние годы жизни. Был лично знаком с Марией Вегой также поэт Илья Фоняков, написавший о ней короткий изящный очерк [4].

Она родилась в Петербурге, и её настоящее имя Мария Николаевна Волынцева. Её отец был офицером, а мать, которая, вероятно, была намного младше отца, – певицей, происходящей из артистической семьи. Бабушка – рано ушедшая из жизни актриса, звезда Александринского театра Александра Карловна Брошель. Родная сестра бабушки – балерина Мариинского театра, Дядя – актёр, служащий у известного антрепренёра Симона Сабурова, а крёстная – великая драматическая Мария Гавриловна Савина. Матери своей девочка практически не знала: она то ли сбежала из дому с возлюбленным, то ли была изгнана мужем, узнавшим об измене:

Была у меня сероглазая мать,
Но мне запретили её вспоминать,
И только осталось о прошлом, – о ней,
Что пела она, как поёт соловей.

Я плакала долго, – всё детство в тоске,
Я тени ловила на зыбком песке,
Встречая напрасно у школьных дверей
Высоких, красивых, чужих матерей.

Впрочем, свою дочь, невзирая на личные драмы, отец любил и дал ей хорошее образование. Мария Волынцева действительно была институткой – училась в Павловском женском педагогическом институте, который в своё время окончила Лидия Чарская. Современные авторы в своих разухабистых статьях порой очень легко бросаются пренебрежительными оценками в адрес этого учебного заведения и его воспитанниц-«павлушек», забывая, что женщине получить серьёзное образование, а в дальнейшем и достойную работу, в те времена было практически невозможно: университеты были открыты лишь для мужчин. Павловский институт был уважаемым учебным заведением, дающим девушкам из приличных, но небогатых семей, как правило, утративших кормильца, хорошее образование и воспитание. После его окончания девушки получали право работать домашними учительницами. В целом информативная статья Игоря Шушарина, с одной стороны, привлекает внимание к малоизвестным фактам биографии и творчеству Марии Веги, а с другой – грешит подобными легковесными оценками [5].

В 1910 г. на одном из институтских балов 12-летняя Мария Волынцева танцевала в паре с 17-летним гардемаринком, воспитанником Морского кадетского корпуса Михаилом Лангом. Между молодыми людьми вспыхнуло первое романтическое чувство, как впоследствии оказалось – на всю жизнь. Буквально за две недели до начала Первой мировой войны выпускника Морского Корпуса Михаила Максимилиановича Ланга произвели в мичманы. Он отправляется к месту прохождения службы на Черноморский флот. Именно там, уже в звании лейтенанта, он встретил революцию 1917 г. Мария с отцом оставались в Петрограде, а впоследствии отправились в эмиграцию в южном направлении, через Турцию.

В 1923 г. Волынцевы перебираются из Константинополя во Францию: сперва живут в курортной Ментоне, что в 30 км от Ниццы, а некоторое время спустя

переезжают в Париж. Именно здесь, в столице, согласно поздним воспоминаниям Марии Веги, в одной из газет она прочла траурное извещение о гибели лейтенанта Ланга. Однако ещё по пути во Францию Мария Волынцева успела выйти замуж и стать княгиней Нижерадзе. Впрочем, так же быстро она и овдовела: князь умер от тифа, косившего тогда многих. Проведя некоторые изыскания, И. Шушарин пришёл к выводу, что князь был товарищем отца Марии Волынцевой, выпускником Михайловского военного училища 1896 г. [5].

Для заработка Марии Николаевне пришлось вспомнить былое детское увлечение рисованием. Она стала работать в мастерской, специализирующейся на репродукции картин известных мастеров: профессионально исполненные копии охотно раскупались. Незадолго до войны она получила диплом парижского Салона, позволяющий выставляться в частных галереях даже со своими авторскими работами.

Творческий псевдоним – Мария Вега – придумал для дочери отец. Вега – самая яркая звезда в созвездии Лиры и третья по яркости звезда, которую можно наблюдать в России. Средневековые астрологи считали Вегу одной из пятнадцати избранных звёзд, влияние которых на человечество наиболее велико.

Первая книга Марии Веги – сборник стихов «Полынь» – была издана в Париже в 1935 г. За ним последовали поэтический сборник «Лилит» и «Мажор в миноре». Илья Фоняков отмечает: «Все эти (и последующие) зарубежные издания труднодоступны. Имеющаяся у меня книжка „Лилит“ с дарственной надписью автора, в авторском переплёте и с самодельным титульным листом оказалась в итоге без выходных данных, можно лишь констатировать, что вышла она не позже 1953 г. – именно так датирована включённая в неё поэма „Петербург“» [4]. В 1958 г. в парижском журнале «Возрождение» был опубликован её биографический роман «Бронзовые часы» [6] и его продолжение – «Бродячий ангел». Известна писательница также как прозаик и драматург: в Русском театре в Париже шли в 50-е гг. пьесы «Великая комбинаторша», «Король трэф», «Ветер», «Суэта сует». Пьеса «Великая комбинаторша» была в дальнейшем поставлена в СССР, на Всесоюзном радио. Занималась Мария Вега также живописью, а для заработка – изготовлением на продажу кукол, о чём даже написала в одном из своих стихотворений.

В это время она вновь встречает свою первую любовь, Михаила Ланга. Оказалось, что потомственный морской офицер, выпускник Морского корпуса, участник Первой мировой войны лейтенант Императорского Черноморского флота, Михаил Ланг не погиб, а попал в США и там служил в американской армии, в русской батарее. Потом он вышел в отставку и имел во Флориде маленький домик и американскую пенсию. Туда и приехала к нему Мария Вега.

В послевоенные годы она много печаталась в выходившем в Париже литературно-политическом журнале «Возрождение», где, помимо романа «Бронзовые часы» и его продолжения «Бродячий ангел», опубликовала несколько переводов из Райнера Марии Рильке. Критики считают, что её переводы в большей степени являются переложениями, поскольку метрика стиха не была соблюдена. Переложение – разновидность художественного перевода, которая редко встречается в русской литературе XX века, но она вполне имеет право на

существование. Именно благодаря этой работе Марии Веги известнейший поэт-модернист Райнер Мария Рильке, во многом связанный творческими узами с Россией, стал доступен русскому читателю.

Ещё в 1946 г. писательница получила советский паспорт, а с 1962 г. началось её активное сотрудничество в советской печати, прежде всего в изданиях Комитета по культурным связям с соотечественниками за рубежом (газета «Голос Родины», журнал «Родина», сборники «В краях чужих», «Лицом к Родине»). Ни для кого не было секретом, что Комитет по культурным связям находился под кураторством КГБ. С этого времени в эмигрантских кругах Марию Вегу уже перестали принимать.

С 1964 г. супруги Ланг живут в Швейцарии. Получив швейцарскую прописку в Берне, Мария Вега окончательно отдалилась от русских эмигрантов. Причём отдалилась настолько, что Глеб Струве даже не включает её имя в свою обзорную работу «Русская литература в изгнании», посвящённую в основном довоенному периоду, хотя Мария Вега активно публиковалась с середины 30-х гг., и в литературе русского зарубежья она уже тогда была заметна [7]. Вполне возможно, что Г. Струве даже видел в ней свою конкурентку, поскольку оба они переводили поэзию Р. М. Рильке. В середине 60-х гг. она создаёт поэму «Свершилась!», посвящённую Октябрьской революции, и цикл стихов о В. И. Ленине, а также стихотворение под весьма двусмысленно звучащим сейчас названием «Страна чудес».

У наших современников существуют сомнения в искренности Марии Веги, а стихи о Ленине признаются невозможными к чтению. В частности, Максим Кравчинский пишет об этом так: «От поэтессы потребовали стихов о Ленине. К тому же на подходе был и столетний юбилей вождя, и она наваяла несколько абсолютно нечитаемых произведений на эпохальную тему» [1]. Ему вторит Игорь Шушарин: «Похоже, Мария Николаевна бралась за подобные заказухи исключительно с одной целью – выслужить лояльность советских властей, позволившую бы ей вернуться умирать домой, в Петербург. Потому-то безропотно ваяла Вега нетленки к 50-летию Октябрьской революции, к 100-летию Ильича... Получалось неважнецки, но зато идеологически безупречно» [5]. Авторы, которые в таком ёрническом стиле пишут о Марии Веге, на самом деле отождествляют её с героиней романа, той самой «чёрной молью» и «летучей мышью», которая продавалась всем, кому ни попадя, а теперь вот продана и советской власти: больше, мол, некому. На самом деле эти стихи вполне читаемы, и в них узнаётся рука мастера: они безупречны не только идеологически, но и с точки зрения поэтической техники. Просто Максим Кравчинский не любит Ленина и испытывает к нему личную неприязнь, да и Игорь Шушарин советскую власть не любит. Однако всё это к поэтическому мастерству Марии Веги не имеет никакого отношения.

Писать о Ленине её действительно никто не заставлял. Игорь Шушарин прав, говоря, что она хотела вернуться на Родину, и эти стихи служили для неё пропуском домой. В отличие от «дочери камергера», оказавшейся в безвыходном положении, перед ней стоял выбор: умереть в Швейцарии в одиночестве, выброшенной на улицу, либо получить в старости достойное материальное

обеспечение и медицинскую поддержку в городе своего детства. Бывшая княгиня Нижарадзе вдоволь намучилась одна, без семьи, поэтому мыслила вполне прагматично. Но вместе с тем она знала себе цену, потому что владела истинным поэтическим даром. Все её стихи на самом деле отражали настроения определённой части эмиграции в послевоенные годы. В 1958 г. возвратилась в СССР подруга Марии Ланг, дочь писателя Александра Куприна Ксения, известная как модель и актриса театра и кино Киса Куприна. В 1962 г. двоюродная сестра Михаила Ланга, художница Евгения Александровна Ланг (по мужу Аронсберг) также вернулась из Парижа в Москву. Но ей это было проще осуществить, так как она покинула Россию в 1919 г. уже с советским паспортом. Возвращались на самом деле очень многие, просто не все, кто вернулся, были поэтами. Толчком к возвращению послужила смерть Сталина: его перестали бояться. Все, кто писал просьбы о возвращении, непременно клялся в преданности советской власти. По крайней мере, в этом присутствует определённая логика. Советская власть, заключая такую сделку, свою часть условий выполняла. Кто не клялся, умер в полном забвении, никому и нигде не нужный.

После 1968 г. Мария Николаевна дважды смогла побывать в СССР по туристической визе, причём вместе с мужем. Их приняли достаточно благосклонно и даже издали авторский сборник стихов Марии Веги «Одолень-трава». В Швейцарии она не могла бы об этом даже мечтать. Возвратиться в Россию они с супругом планировали вдвоём. Подстегнули причины сугубо материальные: к 1973 г. в Швейцарии в связи с падением курса доллара банки перестали обменивать доллары на швейцарские франки. Пенсия Михаила Ланга уже не могла обеспечить супругам сносное существование, и их ожидала полная нищета. Возвращения на родину Михаил Ланг не дождался. Он умер в Швейцарии в феврале 1975 г.

Через несколько месяцев после смерти мужа Марии Николаевне позволили окончательно вернуться на родину. Ей было 77 лет. По возвращении она стала готовить к публикации свою книгу стихов в московском издательстве «Современник». Рукопись сначала принялись сокращать, а потом и вовсе заявили, что она должна поделиться частью гонорара, чтобы книга вышла поскорее [8]. Светлана Соложенкина в послесловии к другой, уже посмертно изданной книге стихов и писем Марии Веги, не делает из этого секрета и называет имя составителя злосчастного сборника – Г. К. Талько (которого Мария Вега знала ещё с 1973 г. и в своих письмах именвала «такой французский Жорж Талько» и «мой Вергилий») [9]. Особой пикантности ситуации придавало то, что означенный Вергилий был сотрудником Комитета по культурным связям (что было эвфемистическим псевдонимом КГБ) и курировал возвращение Марии Веги на Родину. По линии Комитета Марии Веге постоянно приходилось в срочном порядке откликаться на всевозможные «значительные» события в жизни страны вроде очередной речи Генерального секретаря ЦК КПСС Леонида Ильича Брежнева, и ей казалось, что этой платы с неё за пропуск в СССР должно быть достаточно. «Французом» поэтесса называет Георгия Талько с намёком на алчность, подобную французским издателям, с которой она также сталкивалась в своей жизни. Вполне понятно, что именуя его Вергилием, Мария Вега хорошо

отдавала себе отчёт в своих действиях и с самого начала понимала, что она спускается с ним в ад. Иного пути в жизни она для себя не видела, но избрала его добровольно и никогда не жаловалась и не роптала на свою судьбу. Сборник стихов «Самоцветы» всё-таки был издан в «Современнике» в 1978 г. [10]. Она успела его увидеть, этот свой маленький сборник. Видимо, размер личного гонорара её не слишком интересовал, поэтому коммерческая сделка с Вергилием была заключена. Она прожила в Советском Союзе почти пять лет и скончалась 27 января 1980 г. в ленинградском Доме ветеранов сцены, некогда основанном её знаменитой крёстной, Марией Гавриловной Савиной.

Поэтическая книга «Ночной корабль» (Л., 1982), которую первоначально писательница готовила к печати сама, была издана посмертно [9]. А спустя десятилетие в Советский Союз, уже на излёте его существования, возвратилась из Парижа поэтесса Ирина Одоевцева. Её, напротив, никто не осуждал за возвращение, не обвинял в предательстве и меркантильности. Книга Одоевцевой «На берегах Невы» была издана тиражом 125 000 экземпляров, а продолжение – «На берегах Сены» – уже 500 000 экземпляров. Время уже было другое.

Поскольку прямых наследников у Марии Николаевны Ланг не осталось, и за материальное вознаграждение уже никто бороться не будет, все опубликованные ею в СССР произведения доступны для прочтения. С напечатанными за рубежом дела обстоят хуже. Тиражи были небольшими, времени прошло достаточно много, поэтому эти публикации могут быть утрачены.

В конце своей жизни Мария Николаевна Ланг написала большой прозаический труд «Атилла» (название представлено в орфографии- Марии Веги – *З. Р.*), в основе которого лежали её воспоминания о многомесячном пребывании в закавказских Гаграх в условиях частой смены властей и полной неопределённости. Мария Николаевна очень заботилась о том, чтобы её воспоминания были сохранены для потомков. Но рукопись эта так и не была опубликована. Случилось то, что опасливо предполагала и чего стремилась не допустить Мария Вега: в декабре 1993 г. рукопись сгорела вместе с Ленинградским домом писателя, располагавшимся на улице Воинова. Поэтесса действительно очень боялась подобного и словно напроорочила трагедию в своих стихах:

Возьми мой талант, и мои неуставшие реки,
И опыт, и память, и гнева отточенный меч,
И верное сердце, что выросло в долгой разлуке,
И строгую лиру, и мягкую женскую речь.

И посох возьми, что стучал о холодные плиты
Чужих городов, и веками накопленный клад,
И краски моей, нищетой расцвечённой, палитры,
И парус скитальца, лохматый, в узоре заплат.

Сложи их на площади, в снежном твоём Ленинграде,
Костёр запали, пусть огонь высоко возгорит,
И лёгкими стаями к небу взвывают тетради,
Как жёлтые листья, когда леденеет гранит.

Ведь только из страшных горений рождается слово,
И если ты спросишь, стихам моим веря живым:
«Готова ли дважды сгореть?» – я отвечу: «Готова!»
И русская муза протянет мне руки сквозь дым.

Вероятно, следовало бы принять во внимание замечание И. Фонякова и заняться поисками малоизвестных и малодоступных произведений Марии Веги, опубликованных за рубежом, дабы они не были утрачены навсегда. Они достойны внимания по двум причинам: как произведения талантливого автора и как свидетельства времени.

Список литературы

1. Кравчинский, Максим. Драма «Институтки». URL: <http://a-pesni.org/grvojna/bel-dvor/tchernajamol.php> (Дата обращения 30.04.2020)
2. Авторство песни «Институтка» – реальность или миф? URL: <https://tunnel.ru/post-avtorstvo-pesni-institutka-realnost-ili-mif> (Дата обращения 02.05.2020)
3. Писательницы России (материалы для биобиблиографического словаря). Сост. Ю. А. Горбунов. URL: <http://book.uraic.ru/elib/authors/gorbunov/index.htm> (Дата обращения 19.09.2021)
4. Фоняков И. Мы, Петербуржцы, Божьи скоморохи... (Мария Вега и Анна Ахматова). URL: <http://ahmatova.niv.ru/ahmatova/kritika/fonyakov-my-peterburzhscy-bozhi-skomorohi.htm> (Дата обращения 04.05.2020)
5. Шушарин, Игорь. Навстречу Октябрю: Чёрная моль – она же Летучая мышь. URL: <https://47news.ru/longreads/navstrechu-oktyabryu-chernaya-mol-ona-ge-letuchaya-mish/> (Дата обращения 04.05.2020)
6. Кравцов А. Н. Петербург как «персонаж» в биографическом романе М. Веги «Бронзовые часы» // Известия высших учебных заведений. Уральский регион, № 4, с. 110-114
7. Струве Г. П. Русская литература в изгнании / Глеб Струве. – 3-е изд., испр. и доп. Краткий биографический словарь русского Зарубежья / Р. И. Вильданова, В. Б. Кудрявцев, К. Ю. Лаппо-Данилевский. Вступ. ст. К. Ю. Лаппо-Данилевского. – Париж: YMCA-Press; М.: Русский путь, 1996. – 448 с.
8. Макаренко-Астрикова, Светлана. Серебряная роза. Женщины в искусстве. Строфы и судьбы. Том 1. URL: <https://www.litres.ru/svetlana-makarenko-astrikova/serebryanaya-roza-zhenschiny-v-iskusstve-strofy-i-sudby-tom-pervyy/chitat-onlayn/> (Дата обращения 20.09.2021)
9. Вега, Мария. Ночной корабль. Стихотворения и письма. – М.: Водолей, 2009. – 528 с.
10. Вега, Мария. Самоцветы. – М.: Современник. 1978. – 125 с.

СПОСОБЫ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Л.УЛИЦКОЙ

Тарасенко Валентина Ивановна,

канд.пед.наук, доцент,
Киев, НПУ имени М.П.Драгоманова

В настоящее время в современном обществе активно формируется интегральная наука об эффективном общении, основу которой составляет целый комплекс смежных наук – традиционной системной лингвистики, коммуникативной лингвистики, психолингвистики, прагмалингвистики, риторики, дискурсивной лингвистики, стилистики и культуры речи, психологии, теории массовой коммуникации, рекламы, персонал-менеджмента, социологии, связей с общественностью, культурологии, этнографии, конфликтологии и др. [1, с.3]. Эту науку сегодня принято называть речевым воздействием.

Различаются два основных аспекта или способа речевого воздействия – вербальный и невербальный. При воздействии при помощи слов успешность зависит от их расположения, интонации, содержания выражаемой ими мысли. Невербальное воздействие осуществляется при помощи несловесных средств, которые сопровождают нашу речь (жесты, мимика, поведение во время речи, внешность говорящего, дистанция до собеседника и др.). Изучение способов речевого воздействия – одна из актуальных проблем современной лингвистики.

Глаголы речевого воздействия являются частью лексико-семантической группы глаголов речи и относятся к базовым глаголам, которые принадлежат к числу фундаментальных основных действий человека. Считается, что глаголы речевого воздействия обозначают воздействие на собеседника с помощью речи для достижения определённой цели.

В работе Е. В. Падучевой выделяются особенности этого класса: глаголы, обозначающие речевые действия, объединяются по признаку «способ действия», различие этих глаголов – в цели действия. Поскольку речевое действие имеет цель, глаголы речи обладают двумя темами: одна тема, общая, – речь, а другая может быть своя для каждого подкласса. [2]

Т. Д. Сергеева определяет следующие характеристики глаголов речевого воздействия:

1) Денотативная ситуация данных глаголов включает несколько обязательных компонентов: говорящий (адресант); слушающий (адресат, объект воздействия); текст; предмет речи; целеустановка говорящего.

2) Глаголы речевого воздействия относятся к разряду комплексных действий, «которые располагаются как бы в нескольких сферах одновременно». В речевом действии «представлен физический аспект – произнесение звуков, и психический – воздействие на собеседника, его настроение, и социальный – относящийся к человеческим отношениям».

3) Глаголы речевого воздействия отличаются степенью дескриптивности, то есть в них по-разному сочетаются элементы описательного и оценочного.

Например, в глаголе *просить* преобладает описательный компонент, а в глаголе *умолять* – оценочный. Однако можно сказать, что глаголы этой группы преимущественно интерпретативны, то есть служат для передачи субъективной оценки говорящего [3, с.63].

Согласно «Большому толковому словарю русских глаголов», типовая семантика глаголов речевого воздействия сводится к следующему определению: «произносить что-либо каким-либо образом, выражая различные эмоции, тем самым воздействуя на собеседника, проводя его в определённое эмоциональное состояние, а также побуждая его к чему-либо, к совершению какого-либо действия». [4, с. 297]. В эту ЛСГ входит 56 единиц.

На основе анализа дефиниций глаголов можно их классифицировать по цели адресанта, которая считается основным компонентом, формирующим коммуникативные ситуации. Среди глаголов речевого воздействия по цели были выделены 6 синонимических рядов:

глаголы, которые выражают **просьбу**: *просить, молить, умолить, кланяться, упрашивать, выпрашивать; грозить, уговаривать*; перечисленные глаголы объединены интегральной семой «обращение к кому-либо, призывающее удовлетворить какие-либо нужды, желания» и отличаются дифференциальными семами, управлением, стилистической окраской, внутренней формой; доминантой ряда является глагол *просить*;

глаголы, характеризующиеся целью **предложения**: *предлагать, советовать, рекомендовать, консультировать, отсоветовать; агитировать, клонить*, объединены интегральной семой «давать советы, помочь каким-либо образом кому-либо»; доминантой ряда является глагол *предложить*;

глаголы, используемые для выражения **одобрения**: *одобрять, хвалить, славить, расхвалить, превозносить; приветствовать*; интегральная сема данного ряда «давать положительную оценку»; доминантой ряда является глагол *хвалить*;

глаголы, которые выражают **неодобрение**: *упрекать, критиковать, корить, бранить, обвинять, осуждать, ругать, насмехаться, проклипать, придирается, стыдить*; интегральная сема данного ряда «давать отрицательную оценку»; доминантой данного синонимического ряда является глагол *упрекать*;

глаголы, способствующие выражению **приказа**: *приказывать, командовать, требовать, настаивать, обязывать, велеть*; данные глаголы объединены интегральной семой «давать приказ, побуждать кого-л. к беспрекословному выполнению чего-л.»; доминантой данного ряда является глагол *приказывать*;

глаголы с общим значением **обмана**: *врать, кляузничать, лгать, льстить, оклеветать, порочить*; интегральная сема этой группы «говорить неправду»; доминантой является глагол *врать*.

Эти шесть подгрупп глаголов позволяют воздействовать на адресата, приводить его в какое-либо эмоциональное состояние или побуждать его к совершению какого-либо действия.

Изучение языковых особенностей на материале произведений художественной литературы, которым свойственны выразительность, авторский стиль и эмотивность, находится в сфере современных тенденций развития науки о языке.

Л. Улицкая, один из ярких представителей современной русской литературы, за короткое время получила широкое признание как в России, так и за рубежом. Произведения писателя вызывают большой интерес у читателей из разных стран и переведены на 25 языков. Однако творчество Л. Улицкой остается недостаточно изученным с языковедческой точки зрения. К числу наиболее объективных научных анализов творчества Л. Улицкой относятся работы О.Н.Батрашкиной, Т.В.Пьянковой, А.М.Товт, И.В.Щуровой, Сунь Чао.

Материалом для анализа послужили повесть «Сонечка» и рассказы из авторского сборника, написанные Людмилой Улицкой в период с 1989 по 2002 год [5].

Лексико-семантическое пространство речевого воздействия в рассмотренных текстах рассказов Л.Улицкой образуют 6 синонимических рядов глаголов, каждый из которых имеет свои особенности употребления и сочетаемостные возможности.

Синонимический ряд «просьба»: *Соня попросила опустить казенные сборчатые ишторы; И отец, и ... мать Сони уговаривали ее остаться в городе ... («Сонечка»); Геня, сделай девочкам фанты,- попросила мать («Бумажная победа»).*

Синонимический ряд «предложение»: *Пошли, что ли, к тебе, – предложила Катя («Народ избранный»); Давайте в фанты,- предложила мать.; Позови из класса кого хочешь и из двора,- предложила она. («Бумажная победа»).*

Синонимический ряд «одобрение»: *она превозносила своего покойного мужа («Бронька»); Какое варенье у тебя красивое! – восхитилась Ася (Бедные родственники).*

Синонимический ряд «неодобрение»: *Некоторые дамы были готовы укорить Соню в притворстве; ...которых можно было бы порицать за душевную грубость («Сонечка»).*

Синонимический ряд «приказ»: *Мне нужно сто пятьдесят грамм, – требовала она у продащицы («Генеле-сумочница»); Гуля приказала малярам красить синим. («Гуля»); И еще мать велела, чтобы Зинаида надеялась на Божью Матерь («Народ избранный»).*

Синонимический ряд «обман»: *Я купила несколько, – соврала она («Бедные родственники»)*

В зависимости от условий различных речевых ситуаций, наиболее употребительными являются глаголы речевого воздействия, находящиеся в центре синонимических рядов и имеющие нейтральный характер.

В текстах произведений Л.Улицкой встречаются словосочетания со значением речевого воздействия, например, *Первое время дворовые мальчишки ... делали разнообразные предложения («Бронька») - предложение; ... отдельно и наставительно произнесла Генеле («Генеле-сумочница») - просьба; Возьми! – сказал он хрипло и требовательно. («Лялин дом»); Елена, Маргарита и Беатриче в одном лице! – восторженно, искренне и вдохновенно понес Сан Саныч («Гуля»); Меня так беспокоит... - шла в робкую атаку Сонечка; ...он сказал строго: «Быстро под одеяло, простудишься! («Сонечка») - приказ.*

В процессе общения в целом вербальные и невербальные факторы речевого воздействия взаимосвязаны самым тесным образом.

Нас интересуют невербальные факторы, сопровождающие и дополняющие речь, или заменяющие её и несущие информацию в процессе общения. Невербальные сигналы могут передавать информацию, воздействовать на собеседника и воздействовать на говорящего.

В пранализированных прирзведениях были выделены такие значения невербальных средств:

одобрение: *Непревзойденные!* – Наум поцеловал кончики пальцев («Генеле-сумочница»);

неодобрение: *При этом Анна Марковна так поджала губы, что стало понятно: никаких увлекательных подробностей* («Бронька»); *Видно, она не поумнела, - фыркнул он; ... одной его усмешки было достаточно, чтобы выправить заблудшую дискуссию* («Сонечка»);

приказ: *по тому, как дрогнули ее брови, он понял, что ему не отвертеться* («Гуля»); *мать строго взглянула на бабушку, и та закрыла рот* («Бумажная победа»).

В процессе общения героев рассказов Л.Улицкой вербальные и невербальные средства речевого воздействия тесно взаимосвязаны. В текстах выявлены случаи конгруэнтности, т.е. соответствия смысла вербальных и сопровождающих их невербальных сигналов: *Сядьте, пожалуйста, - придвинул он стул* («Сонечка»); – *А ты сюда боле не ходи, ноги тебе переломаем!* – и стала толкать ее в спину *корявой сумкой* («Народ избранный»), и неконгруэнтности, т.е. несовпадения или противоречия между ними: *Генеле вся встrepенулась, как охотничья собака, и, сладко улыбаясь, сделала пристрелку:* («Генеле-сумочница»; *Подумала, пожевала волнистыми губами и попросила: – Так ты и мне дай* («Дочь Бухары»).

Использование того или иного средства для выражения речевого воздействия является следствием сознательного выбора, специального расчета писателя с целью повлиять на своего читателя.

Список использованных источников

1. Стернин И. А. Основы речевого воздействия. Учебное издание. Воронеж: Истоки, 2012. 178 с.
2. Падучева Е. В. Глаголы речевого действия как тематический класс. Русский язык сегодня. Вып. 2. Сб. статей. М.: Азбуковник, 2003. С. 201-215.
3. Сергеева Т. Д. Вопросы семантической типологии глагольной лексики. Барнаул: Изд-во АГУ, 1984. 82 с.
4. Большой толковый словарь русских глаголов: идеографическое описание: Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / под ред. Л. Г. Бабенко. М.: АСТ-Пресс. 2009.
5. Улицкая Л. Е. Рассказы (авторский сборник) .М.: «АСТ», 2007.

РОЛЬ МІСТА В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ ЛЮДИНИ

Зінов'єва Катерина Федорівна

асистент кафедри філософії та політології

Університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, Харків, Україна

Зовнішня культура, техніка життя, історичні традиції – це проблеми сучасного життя, які виникають тоді, як людина намагається зберегти свою самобутність і індивідуальність від насилля з боку суспільства. Психологічна основа, на якій виступає індивідуальність великого міста, – це підвищена нервовість життя, що походить від швидкої та безперервної зміни зовнішніх та внутрішніх вражень [1].

Місто, як соціальна структура розмежовує свідомість людини, адже як писав Георг Зіммель, що відчуження і байдужість стають типовими для індивіда, тому як інтенсивна зміна вражень від міста впливає на нервовий стан його жителів, на внутрішні і психологічні переживання. Відносини мешканців великих міст, які сприймають один одного «поодинокі», формально характеризуються замкнутістю, відчуженістю, неприйнятністю, відокремленістю. Якби безперервним, зовнішнім зносином з безліччю людей мали б відповідати так само багато внутрішніх реакцій, душевних реагувань, як у маленькому місті, де знаєш майже кожного зустрічного і до кожного маєш безпосереднє відношення, — якби це було так, – внутрішній світ розпався б на атоми, і душевний стан став би прямо неможливим, адже для людини це прямо «емоційний терор». Почасти це психологічна обставина, частково право на недовіру, в місті, де ми живимо, і реагування на людей, які швидко проходять повз нас, ледь зачіпаючи нашу увагу. Елементи життя великого міста, змушують нас до тієї замкнутості, яка є всередині особистості, так і на рівні в колі родинному, не виставляючи на показ родинні зв'язки. Тому, внаслідок цієї замкнутості, ми часто не знаємо навіть на вигляд своїх багаторічних сусідів, таким чином нерідко мешканці маленького міста вважають людей з великих міст – холодними та бездушними. [1].

Таким чином, Зіммель показав, що типовий мешканець великого міста, який має, звичайно, тисячі модифікацій, створює собі самозахист проти загрозливих його існуванню течій і протиріч зовнішнього середовища, адже він реагує на них не почуттям, а переважно розумом, якому розвинена свідомість надала гегемонію у духовному житті. Раціональна рефлексія людини свідчить про самостійність її духовної обізнаності, про прокладання і розподіл своїх думок і почуттів лише в малому колі спілкування. [1].

Читаючи славнозвісну книгу «Самотнє місто» британської письменниці Олівії Ленг, яка пише про Нью-Йорк наступне: «Уявіть: ви стоїте вночі у вікна на шостому, чи сімнадцятому, або сорок третьому поверсі якогось будинку. Місто відкривається вам як набір клітин, сотнею тисяч вікон: якісь темні, а якісь залиті зеленим, або білим, або золотим світлом. У них туди-сюди пропливають

незнайомці, клопочуть наодинці з собою. Вам їх видно, однак до них не дістатися, і тому це звичайне міське явище, у всі дні, в будь-якому місті світу, повідомляє навіть самим товариський трепет самотності, його незатишне поєднання роз'єднаності і наготи. Одиноким можна бути де завгодно, але у самотності міського життя, в оточенні мільйонів людей, є особливий присмак» [2]. Ці рядки нам показують психологічно-соціальну картинку природи людських почуттів, які ми переживаємо знаходячись у просторі між людьми. Місто – як образ суспільно- психологічного відчуження, в той момент який ми проживаємо і називаємо життям. Напевно, відчуття порожнечі й безвиході в місті пов'язане з фундаментальною екзистенційною проблемою – браком відчуття своєї значущості й потрібності. Таким чином перед нами постає місто як симулякр самотності.

У місті, у мегаполісі представлені яскраві форми соціальності, які зібрались у наступний комплекс: просторова близькість, легкість взаємодії та взаємообміну, доступність інформації у будь-який час. Але данна соціальність пагубно впливає на психологічний стан особистості і в психо-емоційному стані індивіда виникає байдужість та напади замішання. Моделлю цього стану, як у атмосфері загальної байдужості кожен обертається на власній орбіті, немов супутник, може послужити транспортна розв'язка: шляхи руху тут будь-коли перетинаються, ви більше ні з ким не зустрічаєтеся, бо в усіх один і той же напрямок руху; так, на екрані визначника швидкості видно лише ті індивіди, хто рухається в той самий бік. [3]. І тут виникає суттєво значиме питання для жителів великих міст: Може якраз в цьому і заключається основна форма існування особистості у мегаполісі- одностороннє співіснування. За фасадом комунікацій криється байдужість та відмова від будь-яких соціальних зв'язків.

Тому урбаністична проблематика приводить нас до критичних проблем , які назрівають у індивіда, який живе у мегаполісі – спустошеність особистості через призму соціальних комунікацій. Славнозвісна цитата Жана Бодрійяра: «Люди стають відходами своїх власних відходів» - показує нам одну із проблем соціально-психологічної складової людини – самотність. [3].

Список літератури:

1. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя / Георг Зіммель. // Логос. – 2002. – №2.
2. Лэнг О. Одинокий город. Одинокий город. Упражнения в искусстве одиночества / Оливия Лэнг. – Москва: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2016. – 366 с.
3. Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Жан Бодрийяр. // Логос. – 2016. – №2. – С. 22–29.

ON DIFFERENTIAL EQUATIONS VIA BANACH FIXED POINT THEOREM

Farajzadeh Ali,

Ph.D., Professor

Department of mathematics, Razi university, Kermanshah, Iran

Dalkiliç Serkan

M.SC student

Department of mathematics, Igdir university, Igdir , Turkey

Abstract

In this paper, the existence of solutions for some ordinary differential equations by using the Banach fixed point theorem is given. The stability theory for ordinary differential equations by means of fixed point theory is studied. Recall that x is a fixed point of a self-mapping T on X if $Tx = x$. Also T is a Banach contraction if there exists a positive constant $K < 1$ such that for all x, y of X the following inequality is satisfied;

$$(1) \quad d(T(x), T(y)) \leq K d(x, y)$$

Geometrically, this means that the images $T(x)$ and $T(y)$ are closer together than the points x and y .

The following results is known as Banach Fixed point Theorem:

Theorem. Let (X, d) be a complete metric space and let T be a contraction on X . Then T has a unique fixed point.

By using the above theorem we study the Liapunov theory about differential equations. In Part I we consider problems which are half linear and are studied in part by a variation of parameters formula. That formula enables us to set up the conditions of the above theorem in such a simple way. Part II considers fully nonlinear problems.

Which require adhoc techniques for the mappings. Liu [3] considers many nonlinear variation of parameter problems which might be very useful in that connection, but we have not studied that.

References:

1. Banach, S, (1922). Sur les opérations dans les ensembles abstraits et leur application aux équations intégrales, *Fund. Mathe.* **3**(1922) 133–181. doi:10.4064/fm-3-1-133-181.

2. Burton, T. A. and Hatvani, L. Stability theorems for non-autonomous functional differential equations by Liapunov functionals. Tohoku Math. J., 41,(2),(1989) 65-104.
3. Liu, Xinzhi, A generalization of variation of parameters and Lyapunov's method. Fields Institute Communications, v. 21 (1999) 377-385.

DEVELOPMENT OF THE QUESTIONNAIRE OF TYPES OF SEXUAL EDUCATION (V. HUPALOVSKA, V. PAVLIUK)

Hupalovska Viktoriia,

Ph.D., Associate Professor

Lviv Ivan Franko National University

Pavliuk Veronika

student-bachelor

Lviv Ivan Franko National University

Many features of human behavior are determined by upbringing and events that happened to them in childhood. Thus, we can assume that sex education also contributes to sexual well-being, and the type of sex education may affect the individual in the future. Previous research has shown that people who reported open communication and satisfaction with parenting reported significantly higher levels of sex education at home, along with information from peers and online sources.

It follows that the type of sex education can affect sexual well-being, and the latter in turn affects a number of other psychological factors that shape the overall subjective feeling of happiness.

Currently, there is no single definition of sex education, in their works, foreign or domestic researchers form an answer focusing on one or another aspect.

Sex education is a process aimed at developing the qualities, traits, certain characteristics, attitudes of the individual that determine his desired attitude towards members of the opposite sex. This opinion is expressed in their work on the health of adolescents and men (P. Plakhtiy, V. Kotsyba and D. Ishchuk). That is why, in their opinion, the sphere of sexual education includes not only marital relations between males and females, but also others related to the upbringing of children, professional activities, recreation [6, p.14].

The International AIDS Prevention Organization AVERT under sexual education understands the process of obtaining information and forming attitudes and beliefs about sex life, gender, relationships and intimacy. Sex education also includes the development of young people's skills and abilities to make conscious choices of behavior, the formation of a sense of confidence and responsibility for their actions [27].

L. Oliynyk considers sexual education as a process of systematic, consciously planned influence on the formation of sexual consciousness and behavior of people, an integral part of the educational process that ensures proper sexual development of children and youth and mastery of relationships with members of the opposite sex, and the right attitude to gender [1]. Miriam and Otto Ehrenberg singled out 4 types of attitudes toward gender: repressive, avoiding, democratic, and obsessive.

In the repressive type, parents warn their children about sex with the message that it is something horrible and obscene. Usually in such families jokes on sexual topics

are strictly taboo, it is not accepted walking in underwear at home, to say "obscene words". Biological names of genitals can be replaced by something more "decent". All attempts to establish a dialogue on sex are reduced to "You will learn, when you get married."

With an avoiding style of sex education, parents tend to avoid any questions about sex, and find it difficult to maintain such dialogues, although they may have a reasonable and patient attitude toward sexuality. They may view sex as beneficial rather than harmful.

In the case of a democratic type of sex education, there is an open discussion of sexuality. At the same time, parents set a reasonable framework for detecting the sexuality of children (as well as for others). In conversations, they express the message that sexuality is a positive and healthy phenomenon, but it does not deserve to focus all their thoughts on it.

If you follow an obsessive type of sex education, parents look at sex as something useful, healthy, enjoyable. However, sometimes this can be too much. Such parents can flaunt sexual life, which sometimes surprises children. Excessive attention to sexual issues can irritate children or cause feelings of depression.

Proper sex education helps a person to better understand themselves, frees from the false sense of shame, builds respect for the relationship between partners.

At the stage of developing the questionnaire of sexual education, 30 questions were formed, which described different options for parents' behavior in situations related to informing children, discussing the anatomy and physiology of the reproductive system.

Based on the classification of M. Ehrenberg, O. Ehrenberg for the purpose of psychological diagnosis of the predominant type of sex education, we developed a questionnaire consisting of 22 questions, two of which check the veracity of respondents. Each question offers 4 possible answers that are relevant to Ehrenberg's four types of sex education. The answers are built from the repressive type, through the avoidant and democratic, to the obsessive. The questionnaire contains 22 questions and 5 scales. Four of them are the names of the sex education styles being studied, and the fifth is the lie scale. The scales reflect the types of attitudes toward gender that Miriam and Otto Ehrenberg singled out: repressive, avoiding, democratic, and obsessive.

During the statistical processing of the results, a normal distribution was found, but with the help of the "Lie Scale" in the "Sex Education Questionnaire" 11 people were found to be inclined to give socially desirable answers, and their results were excluded from the study. The survey involved 87 people with different styles of sex education and levels of sexual well-being, respondents were asked to fill out a self-developed questionnaire to obtain personal data, questionnaire "Sexual well-being" [3] and "Sexual scenarios" [4] V.A. Gupalovskaya, "Types of sex education" V.A. Gupalovskaya and V.V. Pavliuk, "Parents are evaluated by children" (BOD) I.A. Furmanov and A.A. Aladdin. Statistical analysis has shown that the type of sex education is related to the level of sexual well-being. The higher the communication between children and parents about sex, the higher the level of sexual well-being in adulthood.

Answers to questions about sex education were mathematically processed using the Statistics 10.0 package. Initially, a factor analysis was performed. After varimax

rotation, 4 normalized factors were identified, which explain 52% of the data variance, which is sufficient for this stage of development. 1 factor included with sufficient factor contributions (0.42-0.58) 7 questions that correspond to the Democratic style of education. Factor 2 with high factor contributions with a minus sign (-0.59 - -0.78) included 11 questions that correspond to the unobtrusive type of interaction between parents and children. Factor 3 identified 13 questions with contributions (-0.46 - -0.62) that correspond to non-repressive types of education. Factor 4 contains 6 questions that correspond to the not avoiding style of sex education. Therefore, in general, we can distinguish the planned 4 scales.

In the next step, the internal consistency of the scales was checked by calculating the Cronbach's alpha coefficient. Its values are high in all four scales and range from 0.842305 to 0.884455. Thus, after correcting the number of questions, the next validation and standardization of the questionnaire scales can be performed.

References:

1. Grabova G. Basic approaches to sex education in Ukrainian and foreign pedagogy. Comparative and pedagogical studies No. 4 (14), 2012.[in Ukrainian]
2. Hupalovska, V. (2021). SUBJECTIVE SEXUAL WELL-BEING: CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT AND PSYCHOLOGICAL MODEL.PSYCHOLOGICAL JOURNAL, 7 (9), 36-47. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.3> [in Ukrainian]
3. Hupalovska, V. (2021). QUESTIONNAIRE OF PSYCHO-DIAGNOSTICS "SUBJECTIV SEXUAL WELL-BEENG": DEVELOPMENT AND VALIDATION. PSYCHOLOGICAL JOURNAL, 7 (8), 16 - 39. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.8.2> [in Ukrainian]
4. Hupalovska V.A. Methods of psychodiagnostics of sexual scenarios "Types of sexual scenarios": development and validation. Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Psychology. Volume 31 (70), № 4, 2020. pp. 8-21. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/02>
5. Masters W. Fundamentals of Sexology / W. Masters, W. Johnson, R. Kolodny. - Москва: Мир, 1998. - 702 с.
6. Plakhtiy P.D. Sexual health of young men and women / P.D. Plakhtiy, V.M. Kotsyba, D.F. Ishchuk. - Kamyanets-Podilsky: Medobory, 2002. - 114 p.
7. Kanabus, Forrest, S. A. Sex education that works. JOUR, 01/01/2009 [Electronic resource]. - Access at: <http://www.avert.org/sex-education.htm>

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ХАРАКТЕРИСТИКАХ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНЦІВ

Васюк Катерина Миколаївна

к.психол.н., доцент

доцент кафедри психології

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Одним з основних компонентів свідомості є уявлення, що в свою чергу виражається в мовленні особистості. Комплекс уявлень про себе та оточуючий світ не завжди є суто індивідуальним утворенням. Велику частку в ньому займають стереотипи. Вони формуються в межах великих соціальних груп, поєднаних спільною культурою, політичними і релігійними уявленнями, дозволяють особистості економити зусилля в побудові картини світу, а також об'єднують групи людей ментально. Зокрема функцію об'єднання відіграють етнічні стереотипи. У кризові періоди життя суспільства, які зараз переживає Україна, етнокультурні стереотипи є одним з важливих компонентів формування етно-національної свідомості та єднання у боротьбі за виживання.

Дослідниця Т.Ф. Семашко визначає етнічний стереотип як ментальний конструкт, який утверджується в свідомості через мову і включає такі складники: соціальний, психологічний, етнічний, культурний, лінгвістичний, когнітивний. Вони включають в себе усталені тривкі колективні переконання, переважно у вигляді особистісних рис або поведінкових типів, що приписуються певній етнічній групі. І до речі, не обов'язково існують насправді [1]. Але незалежно від того, чи є вони фактично в реальності саме такими, стереотипи допомагають кожній особистості усвідомити свою етнічну приналежність. Також дослідниця зазначає, що основними джерелами засвоєння етнічних стереотипів є виховання, освіта, як в родині, так і в офіційних закладах, і ЗМІ [2]. Тому дослідження етно-стереотипів саме у молоді набуває особливої актуальності. Як зазначає Н. Левус, етнічні стереотипи поділяються на аутостереотипи (уявлення про свій етнос) та гетеростереотипи (стереотипи щодо інших етносів). Перші сприяють формуванню етнічної ідентичності і згуртованості в межах певної етнічної групи за допомогою формування «ми-почуття» [2, с. 78]. До речі саме в підлітковому віці такі ідентифікації з групою є нормою.

Соціологиня Н. Семенів вважає, що етно-стереотипи – це спрощені, схематизовані образи етнічних груп, що характеризуються високим ступенем узгодженості індивідуальних уявлень [3, с. 28]. Найкраще етно-стереотипи виявляються у мовленні, особливо в фольклорних образах, фразеологізмах і примовках [4, с.132;]. Хоча деякі дослідники, зокрема О.П. Мазуркевич, більший акцент роблять на невербальних засобах спілкуванняб жестах, стилі одягу, емоційній експресії [5].

В якості компонентів етно-стереотипу виділяють моральні, розумові, фізичні якості, притаманні представникам різних етнічних спільнот [6, с. 175].

Г.О. Кісла застерігає від об'єктивізації етно-стереотипів, оскільки це лише приписування певних рис етносу, яке хоча і обумовлює в цілому сприйняття соціальних груп в усіх аспектах суспільного життя, але може не відповідати реальності [7, с. 82]. Так, естонці сприймаються як флегматичні і повільні, а кавказці гарячкуваті і агресивні, але в реальності далеко не кожен представник етносу має такі характеристики. З огляду на це ми здійснили емпіричне дослідження, які саме особистісні якості входять в структуру етно-стереотипу підлітків і юнаків.

Мета дослідження: здійснити порівняльний аналіз етнокультурних стереотипів, які стосуються українців як нації у осіб раннього підліткового та юнацького віку.

Об'єктом дослідження є етнокультурні стереотипи щодо української нації

Предметом дослідження виступають вікові особливості етнокультурних стереотипів української нації.

Основними **методами** виступали опитувальні – бесіда та анкетування, де респондентам пропонувалося охарактеризувати позитивні і негативні риси українців, кількість можливих позицій не обмежувалося, але в середньому респонденти вказували 3-4 характеристики в позитивному значенні і 2-3 в негативному. В якості досліджуваних були опитані 100 дітей у віці 10-11 років та 112 студентів у віці від 17 до 19 років шкіл Вінницької, Полтавської, Київської та Донецької області, а також ЗВО «Донецький національний університет імені Василя Стуса». Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою ф*-кутового перетворення Фішера, оскільки результати були представлені у відсотках.

За підсумками дослідження були виділені два типи характеристик представників української нації – позитивні і негативні. Методом контент-аналізу з них виділені найуживаніші категорії. Позитивних характеристик було виділено 12, а негативних – 8. Цікавим є те, що не всі характеристики представлені в обох вибірках. Тому нульові показники не дозволили статистично опрацювати ці категорії за допомогою математичного критерію. Виділені критерії представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні категорії етнокультурних стереотипів українців у підлітків і юнаків у відсоткових відношеннях

позитивні стереотипи (%)			негативні стереотипи (%)		
категорії	підлітки	юнаки	категорії	підлітки	юнаки
добрі	65	78,5	злі, жорстокі	5	7,1
розумні	11	14,3	дурні, обмежені	12	20,5
терплячі	69	28,6			
працелюбні	27	42,3	ліниві, пасивні	49	50
патріотичні	64	24,3	запроданці	11	6,25
щедрі	12	35,7	жадібні	25	19,6
щирі	38	14,3	нещирі	31	19,6
гостинні	30	50	неакуратні	8	6,3

милосердні	51	14,3	заздрісні	16	12,5
ввічливі	53	10			
веселі	11	7,1			
зберігають традицій	43	10			

Як бачимо з таблиці 1., не всі характеристики мають своїх антагоністів, очікувано часто протиставляються поняття «добрий-злий», «розумний-дурний», «щедрий-жадібний», «працелюбний-лінивий», «щирий-нещирий», «милосердний-заздрісний», «патріотичний-запроданець». Не мають пари поняття «акуратні», «веселі», «ввічливі», «терплячі», «зберігають традиції».

Також ми спостерігаємо, що стереотип демонструє вікову динаміку, тому в деяких моментах змістовне наповнення стереотипних уявлень підлітків і юнаків відрізняється. Обидві вікові групи вважають українців добрими, гостинними в міру працелюбними, але у підлітків спостерігається більш ідеалізований образ українців, натомість особи юнацького віку стриманіші в позитивних характеристиках. Вони підкреслюють патріотичність, щирість, милосердність, ввічливість і відданість традиціям, в той час як особи юнацького віку такі характеристики виділяють набагато рідше. Серед негативних характеристик досить часто виділяють пасивність. Статистичний аналіз за допомогою кутового перетворення Фішера показав достовірний результат між означеними характеристиками на рівні $P \geq 0,01$. Всі інші представлені недостатньо для того, щоб вважати це в повній мірі стереотипними уявленнями.

Таким чином ми бачимо досить типовий образ українців, де позитивні риси явно переважають негативні, що логічно при оцінці автостереотипу. Перспективними в подальшому було б вивчення гетеростереотипів щодо українців в уявленнях представників інших етносів.

Список літератури

1. Семашко Т.Ф. Етнічні стереотипи та їх роль у міжкультурній комунікації. *Linguistic Studies. Мовознавство*. № 11 (3). Т.6. 2020. С. 27-32.
2. Левус Н., Трофимлюк А. Етнічні авто- та гетеростереотипи в юнацькому віці. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 77-87.
3. Скіданова К. Етнічні стереотипи як складові мовної картини світу. *Наукові записки. Серія Філологічні науки*. Вип. 81 (4). 2009. С. 27-31.
4. Малюга Н.М. етнічні стереотипи і упередження в українському художньому дискурсі. *Філологічні студії*. Вип. 4. 2010. С. 131-140.
5. Мазуркевич О.П. Етнічні стереотипи традиційного спілкування та їх вияв в етикетних жестах. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 19. Т.2. 2013.

6. Семенів Н. Етнічні стереотипи та чинники формування та їх використання засобами масової інформації. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2018. Вип. 42. С. 170-190.

7. Кісла Г.О. Етнічні стереотипи польських та українських студентів: симетрія-асиметрія сприйняття. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 16. 2014. С. 81-86.

ПРОБЛЕМАТИКА САМОЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Миколенко Наталія Валеріївна,

старший викладач

Київський університет імені Бориса Грінченка

Через воєнну агресію росії проти України українське суспільство зараз переживає важкі часи. Тривога і фрустрація призводять до того, що величезна кількість людей звертається за психологічною допомогою. Поруч з актуальною зараз кризовою допомогою значна кількість запитів не пов'язані напряду із подіями в країні, війна стала каталізатором актуалізації вже існуючих давніх проблем: психологічної травматизації довоєнного періоду, труднощів у стосунках з оточуючими (аб'юзивні стосунки, розрив, стосунки з батьками і сепарація від них, тощо) та проблем самоствалення особистості. Деякі запити тих, хто звертається за допомогою, звучать так, ніби людина взагалі не знає про події в країні, інші віддзеркалюють прояви притаманних людині труднощів у нових, спричинених воєнними діями, життєвих ситуаціях та умовах.

Як і у мирний час, спостерігається значне поширення клієнтських запитів, так чи інакше пов'язаних із відсутністю почуття власної цінності людини для себе та оточення, зокрема, скарг на низьку самооцінку, невпевненість у собі або складності у стосунках з оточенням, причиною яких є нерозвинуте почуття самоцінності особистості.

Самоцінність особистості розглядається як переживання цінності й унікальності власного «Я» та передбачуваної цінності його для інших [1]. Теоретичні основи вивчення феномену самоцінності закладені в роботах російських та зарубіжних дослідників – А. Адлера [2], В. Сатір [3], Л. Бурбо [4], А. Ленгле [5], Л. Просандєєвої [6] Л.Г. Штавеманна [7] та інших. Несформованість самоцінності спричиняє почуття невпевненості у собі, своїй здатності долати життєві труднощі та перешкоджає вибору людиною оптимальних способів взаємодії з собою та з іншими.

Глибока психологічна проблематика вирішується або в результаті цілеспрямованої психотерапевтичної роботи, або життєві події та обставини спричиняють переоцінку цінностей та формування нових, ефективніших форм поведінки. Причому відчутні результати проявляються внаслідок саме надзвичайних за впливом на життя людини подій, інакше адаптація до нових обставин може відбуватися без зміни свідомості та перегляду старих способів дій, без радикальної їх заміни на інші.

Зниження почуття власної цінності при наявності такої проблематики у попередньому періоді спостерігається у тих українців-клієнтів психологів потрапили у ситуації обмеження свободи, можливості вибору і можливості діяти з власної волі – наприклад, внаслідок необхідності проживання з близькими, що вдаються до психологічного насильства. Почуття провини, безпорадності, тривоги, знецінення найближчим оточенням переживань та несхвалення

особистості в цілому для людей, що не мають стійких звичок самопідтримки, спричиняють посилення сумнівів у цінності власної особистості, у тому, що вони заслуговують на любов та повагу інших.

Ті ж наші співвітчизники, адаптація яких до, часом, радикально нових умов життя та праці відбувається на тлі ставлення інших як до рівного серед рівних, визнання їх життєвої ситуації як об'єктивно складної, а їх почуттів та переживань як нормальних у ненормальній ситуації, а зусиль – як таких, що заслуговують на повагу, відчувають зростаючу впевненість у свій власній цінності. Чинниками цього процесу є переоцінка цінностей і розробка нової, власної, ціннісної системи; зміна кола спілкування в результаті переміщення самої людини або її оточення і можливість проявляти себе інакше, ніж раніше у попередньому колі, без ризику стикнутися з опором оточуючих на зміни у поведінці; необхідність швидко навчатися новим способам дій і усвідомлення себе людиною, що швидко опановує нові навички у скрутних умовах; ситуації успіху і накопичення досвіду подолання труднощів, які так чи інакше виникають в житті кожного українця сьогодні. Страждання примушують до роздумів про сенс того, що відбувається, намагатися встановити причинно-наслідкові зв'язки, в тому числі і щодо власних реакцій та вчинків, щоб на їх основі прогнозувати подальший розвиток подій і свої реакції на них. В екстремальних умовах людина має можливість пізнати себе краще; власні особливості, що яскраво проявилися у стресовій ситуації, спонукають процеси самопізнання та увагу до власних уподобань, бажань – навіть у найпростіших моментах, повагу до власних потреб та смаків як таких, що мають право на існування.

Список літератури:

1. Пантилеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система М.: Изд-во МГУ, 1991. 110 с.
2. Адлер А. Наука жить. Киев: Port-Royal, 1997. 287 с.
3. Сатир В. Как строить себя и свою семью. М.: Педагогика-пресс, 1992. 190 с.
4. Бурбо Л. Пять травм, которые мешают быть самим собой. М.: София, 2020. 224 с.
5. Лэнгле А. Грандиозное одиночество. Нарциссизм как атропологически экзистенциальный феномен. *Московский психотерапевтический журнал*. 2002. № 2. 34-58.
6. Просандеєва Л.Є. Концептуальні засади теорії самоцінності. *Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т.7. Вип. 13. К., 2007. 282–288.
7. Штавеманн Г. Самоценность. Как заставить её работать на себя. Харьков: Гуманитарный центр, 2015. 212 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИСТОЯННЯ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ

Михайлишин Уляна Богданівна

Доктор психологічних наук, професор
Завідувач кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Шмідзен Ірина Юріївна

Викладач кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Проблема маніпулятивного впливу на психіку особистості є досить важливою проблемою. На даний час маніпуляцію можна зустріти у звичайному, повсякденному житті людини.

Знання про механізми та прийоми психологічних маніпуляцій необхідні не тільки окремим фахівцям, але й широкому колу осіб. Дані знання допоможуть більш свідомо сприймати інформацію, яка надходить через різні канали, зокрема засоби масової інформації.

Актуальною дана проблема є через те, що спостерігається інтерес до даної проблеми. Аналізуються питання щодо допустимості маніпулятивного впливу на людину та здійснюється пошук способів протистояння, захисту від маніпуляцій.

Маніпуляція характеризується як вид психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого насадження у психіку адресата цілей, бажань, намірів, ставлень або установок, що не співпадають з тими, які є в адресата в даний момент [1].

На сучасному етапі розвитку науки відсутня єдина класифікація типів маніпулювання, їх список відкритий, він постійно доповнюється. Окрім цього, вчені користуються різною термінологією.

Усі типи маніпулювання у реальній дійсності зустрічаються, як правило, не ізольовано, а у різноманітних комбінаціях. При цьому маніпулятор обирає той вид впливу, що найбільш відповідає ситуації, місцю, часу і об'єкту маніпулювання. З метою маніпулювання засоби мови можуть використовуватися у поєднанні з елементами інших знакових систем, адже сприйняття слова залежить від того, як воно проговорено, записано.

Слід зазначити, що кожна людина тією або іншою мірою вдається до мовленнєвого маніпулювання з метою досягнення мети. Зустрічаються приклади маніпулювання заради громадського добра і свободи слова [2].

Е. Шостром виокремлює такі типи маніпуляторів: «Активний маніпулятор» намагається керувати іншими за допомогою активних методів. Він уникає проявів слабкості і грає роль сильної особистості. Як правило, для цього він використовує своє статусне або соціальне становище.

Пасивний маніпулятор являє собою протилежність активному. Він вирішує, що не в силах контролювати своє життя. Демонструє свою безпорадність,

слабкість. Якщо активний маніпулятор домагається свого за допомогою перемоги, пасивний домагається того ж за допомогою поразки.

Маніпулятор, який змагається, розглядає життя як стан, що вимагає постійної пильності, оскільки тут можна або виграти, або програти: третього не дано. Для нього життя – це поле битви, а всі решта – суперники чи вороги, реальні або потенційні.

Байдужий маніпулятор, контактуючи з людьми, робить вигляд, що зустрічі з ними не викликають для нього інтересу, він байдужий до них, і що він взагалі їх уникає. Він відноситься до іншої людини так, немов її не існує [3].

Для маніпуляції використовуються різні прийоми: дратуючі та підбадьорюючі висловлювання; «невинний» обман, введення в оману; замасковані під малозначні і випадкові висловлювання обмови і наклеп, які можуть бути прийняті за такі, які виникли нібито лише через непорозуміння; перебільшена демонстрація своєї слабкості, необізнаності, недосвідченість для того, щоб пробудити у адресата прагнення допомогти, зробити за маніпулятора його роботу і т. д.; «невинний» шантаж (дружні натяки на промахи, помилки, допущені адресатом в минулому, жартівливі згадки «старих гріхів» або особистих таємниць адресата).

Виділяють наступні маніпулятивні тактики: провокування захисних реакцій (партнер змушений захищатися, оборонятися, виправдовуватися, відчувати почуття провини); провокування замішання і дезорієнтації (мета – порушити чужі плани, вивести зі стану рівноваги, нанести шкоди інтересам, змусивши висловлюватися негативно); формування враження, що партнер настроєний на співпрацю; «гра» на нетерплячості та почутті безвиході [4].

Розглянемо найбільш розповсюджені види маніпуляції та можливі шляхи протистояння даним впливам:

Маніпуляція любов'ю. Маніпуляція любов'ю одна із тих, якими часто користуються в сім'ях. Людина-маніпулятор – це той, кого люблять. І що найцікавіше, той хто любить – дуже часто розуміє, що він знаходиться під дією маніпуляцій, але нічого не робить, так як почуття стають понад усе.

Бажання всім подобатися, всім догодити – це відголос тих самих маніпуляцій любов'ю, які людина отримала в дитинстві. Однак у дорослому віці таким маніпуляціям реально протистояти. Коли людина помічає, що її почуттями користуються, потрібно зупинитись і подумати, наскільки це потрібно.

Маніпуляція страхом. Перший і основний інструмент маніпуляції – це страх, оснований на інстинкті самозбереження, він спонукає більшість людей до дії. Викликавши у людини почуття страху, можна повністю підпорядкувати її волю. Брехня є додатком до страху, яка може бути у вигляді лестощів, у вигляді неповної інформації, або виділення її певної частини. Брехня може фактично породжувати страх. Маніпулятор представить ситуацію так, що співрозмовник бачить лише потенційну небезпеку, а як правильно вийти з ситуації – підкаже маніпулятор.

Використання людських страхів – один із найулюбленіших прийомів маніпуляторів, при цьому вони найчастіше користуються недостатньою інформованістю людини. Тому, аби захиститися від маніпуляції страхом,

потрібно з'ясувати, наскільки реальною є загроза. Уточнити для себе ступінь і ймовірність небезпеки, звернувшись до незалежних і надійних джерел інформації, а краще до декількох.

Маніпуляція невпевненістю у собі. Проблема маніпулятора полягає в тому, що він не володіє реальним авторитетом, але дуже хоче ним бути. Однак, маніпулювати він зможе тільки в тому випадку, якщо людина, на яку здійснюється вплив з приводу свого недоліку переживає. Існує цілий набір маніпуляцій, спрямованих на приниження опонента:

- Демонстрація залежності. Очікувана реакція – завоювати авторитет і змусити людину засумніватися в собі настільки, щоб вона не могла зберегти зайняту позицію. Спосіб протидії – продовжувати задавати критичні питання, реагувати демонстративно холоднокривно.

- Демонстрація виняткової впертості і самовпевненості. Очікувана реакція – змусити опонента бути прохачем, показати, що його методи неуспішні. Спосіб протидії – поставитися скептично до поведінки опонента.

- Постійне підкреслення того, що «Ваші аргументи не витримують жодної критики». Очікувана реакція – викликати відчуття безсилля, невпевненості у правильності дій. Спосіб протидії – повідомити опонентові, що він не зовсім правильно зрозумів та діяти на свій розсуд.

- Бути дружнім і разом з тим постійно обурюватися поведінкою людини, на яку здійснюється маніпулятивний вплив. Очікувана реакція – налякати, дезорієнтувати. Спосіб протидії – нейтрально ставитися як до товариськості, так і до агресивності опонента.

Маніпуляція почуттям провини. Маніпуляції почуттям провини найкраще піддаються люди з низькою самооцінкою, які постійно прагнуть отримати схвалення оточуючих. На почуттях провини і сорому грають не тільки в особистому, але і в діловому спілкуванні. Для ефективної маніпуляції на почутті провини треба аби друга людина відчувала себе відповідальною за емоційний стан першої. Маніпулюють почуттям провини тоді, коли бояться реакції партнера на прохання, бояться бути невдячними або навпаки зловживають на довірливості та позитивному ставленні іншої людини.

Маніпуляція почуттям гордості. Стороною маніпуляцій почуттям гордості є лестощі. Маніпулятор розхвалює партнера при всіх, говорить компліменти, зізнається у щирій вдячності, при цьому живить марнославство і у певний момент починає діяти на свою користь. Засліплена людина відчуттям власної значущості не розуміє, що нею маніпулюють.

Маніпуляція почуттям жалю. Існують дуже підступні маніпулятори почуттям жалю – «жертви», які весь час скаржаться на життя і збирають дивіденди – слова підтримки та допомогу. Такі люди можуть нескінченно довго обговорювати їхні життєві проблеми, але ніколи не зроблять нічого, щоб щось змінити.

Маніпуляція на «правилах пристойності». Почуття провини, що виховується з дитинства, змушує турбуватися про те, як інші поставляться до наших вчинків. Існує цілий набір маніпуляцій:

- Патетичне прохання «увійти в становище». Очікувана реакція – викликати прихильність і великодушність. Спосіб протидії – не брати на себе зобов'язань.

- Створюється видимість того, що позиція опонента надто складна для розуміння. Очікувана реакція – примусити партнера дати більше інформації, ніж потрібно. Спосіб протидії – запитати про те, що саме незрозуміло.

- Партнер вдає з себе «занадто ділового», вдаючи, що наявні проблеми несуттєві. Очікувана реакція – створити у опонента установку, що йде діалог двох досвідчених людей, яким не слід ускладнювати один одному життя. Спосіб протидії – твердо вказати на те, що є багато перешкод для вирішення проблеми.

- Авторитетні заяви, посилення на експертів і на «очевидні факти». Очікувана реакція – викликати страх бути некомпетентним, неконструктивним. Спосіб протидії – заявити, що деякі дуже важливі аспекти ще не були взяті до уваги [5].

Отже, у результаті теоретичного аналізу розглянутої проблеми, визначено, що маніпуляція проявляється як вид психологічного впливу. За допомогою маніпуляції здійснюється прихований вплив на психіку особистості з метою зміни бажань, цілей, намірів, думок.

Визначено, що існує велика кількість видів та способів маніпулятивного впливу, проте на даний час вони повністю не визначені. Також, немає однозначної думки щодо шляхів протидії маніпуляції.

Таким чином, розглянуті питання психологічних особливостей протистояння маніпулятивним впливам, повністю не вичерпують вивчення даної проблематики. Актуальними залишаються теоретичний аналіз та емпіричні дослідження психологічних особливостей маніпуляції та шляхів протистояння маніпулятивним впливам.

Список літератури:

1. Литвинчук О.М. Маніпуляції як вид психологічного впливу в педагогічному спілкуванні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1-10. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2009/09lomvps.pdf (дата звернення: 18.06.2022).
2. Місяць Н. Психологічна природа мовленнєвого маніпулювання. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Misiats.pdf> (дата звернення: 18.06.2022).
3. Хаметова Л.М. Вплив маніпуляції на психічне здоров'я особистості. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С.165-169.
4. Михайлишин У.Б. Теоретичний аналіз взаємозв'язку маніпулятивного спілкування та локусу контролю особистості. *Scientific Research in XXI Century. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference*. February 6-8, 2020. Ottawa, Canada: Methuen Publishing House, 2020. P. 77-81.
5. Євдокимова Н.О., Зливков В.Л., Лукомська С.О. Дорога змін: ефективне спілкування у кризових умовах життя. Миколаїв, 2016. 116 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ

Мухіна Людмила

кандидат психологічних наук, доцент

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Сучасні соціальні зміни та трансформації стосуються усіх сфер життєдіяльності людини. Сім'я не є виключенням. Найчастіше, саме на сімейних взаємостосунках позначається якість життя людини.

Останнім часом зростає кількість: малих сімей, що складаються з двох осіб (неповних), материнських, «порожніх гнізд» (подружжя, діти яких покинули батьківську сім'ю), офіційно незареєстрованих сімей та сімей із дисгармонійним типом взаємостосунків між її членами.

Звертаючись до робіт сучасних науковців (Цуканова Є.В, Сисенко В.А., Шиделко А.В. та інші), неможливо не зазначити, що головною думкою кожного з них є те, що сім'я є унікальним утворенням суспільства, яке попри свої турботи і проблеми, прагне до щасливого життя та сімейного благополуччя.

Сьогодні сімейна психологія є одним з популярних напрямів психологічної науки і практики в Україні.

Сімейні взаємостосунки прийнято поділяти на дві основні групи: гармонійний тип та дисгармонійний тип. Гармонійний тип сімейних взаємостосунків побудований на гармонії, взаємоповазі, взаєморозумінні. Дисгармонійний тип характеризується негативним характером подружніх відносин, та виражається у їх конфліктній взаємодії (розбіжність у системах ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів і цілей) [1].

Аналізуючи результати досліджень даного питання, можна зазначити, що при гармонійних взаємостосунках у сім'ї жінка, як правило, завжди ділиться з чоловіком своїми переживаннями і отримує при цьому морально-психологічну підтримку, в неблагополучних ж сім'ях – тільки 16,7% жінок розповідають своїм чоловікам свої проблеми і труднощі.

Причинами порушення сімейних стосунків, за визначенням Шиделко А.В. є: порушення спілкування між подружжям; розходження уявлень про основні сімейні цінності; низький рівень самоактуалізації кожного з членів подружньої підсистеми; ревності; алкоголізм [4].

Цуканова Є.В. вважає, що до ознак та показників проблем сімейного спілкування належать: низька кількість взаємних звернень один до одного; небагатослівність висловлювань; безапеляційні категоричні судження та інтонації; знижений рівень демонстрації бажання і уміння вислухати свого партнера; зменшення або відсутність «зорового контакту»; незацікавленість в продовженні спілкування; зростання негативного ставлення до партнера; неввічливість; грубість; прагнення принизити іншого; прояви агресивності по відношенню до іншого [3].

Сисенко В.А., прийшов до висновку, що сварки і суперечності базуються на наступних причинах: незадоволеність сексуальних потреб одного з партнерів; пристрасть одного з партнерів до алкогольних напоїв, азартних ігор; фінансові розбіжності подружжя; незадоволеність потреби в цінності і значимості свого «Я»; незадоволеність потреби в кооперації і співробітництва, пов'язаних з розподілом праці в сім'ї, доглядом за дітьми; незадоволеність потреби одного або двох партнерів в позитивних емоціях [2].

Гармонійна родина – є найвищою цінністю, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним та плідним. Саме тому, коли люди помічають ознаки дисгармонійного типу взаємостосунків, вони намагаються не замовчувати цю ситуацію, а знайти найбільш екологічний спосіб її вирішення та все частіше звертаються за допомогою до відповідних спеціалістів у галузі сімейної психології.

Список літератури

1. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: *навчально-методичний посібник* / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. К.: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.
2. Сисенко В.А. Подружні конфлікти : *монографія*. М.: Думка, 1989. 457с.
3. Цуканова Е.В. Психологические трудности межличностного общения : *монография*. К. : Высшая школа, 1985. С. 54-55.
4. Шиделко А.В. Етика і психологія сімейного життя : *навчально-методичний посібник*. Львів : Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти АПН України, 2009. 132 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Ткаченко І.В.

старший викладач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Проблема самореалізації особистості розглядається як у вітчизняних та і в зарубіжних дослідженнях. Як зарубіжні, так і вітчизняні вчені відзначають, що це складне поняття, зміст якого багато в чому визначається іншими поняттями, які з ним пов'язані. У сучасній психологічній науці самореалізація визначається як психічне явище (метапотреба, стан, процес, результат і властивість особистості), пов'язане з самовдосконаленням і самопізнанням особистості й забезпечує її соціальну результативність.

Поняття «самореалізація» використовується в понятійно-категоріальному апараті психології в сучасних умовах, але єдиного розуміння його в чіткій закінченій формі до цих пір не існує. Прообраз концепції самореалізації виявляється ще в античній філософії, в релігійних навчаннях Стародавнього світу. А науковий підхід до вивчення самореалізації починається тільки в кінці ХІХ століття в роботах філософів, які осмислювали людину як «діюче» створіння [1].

Уявлення про розвиток особистості, особистісне зростання й т. і. розроблялися академічної психологією в дусі психофізіологічних теорій про надбудову функціональних систем над фізіологічними в ході переживання особистого досвіду. Їхні практичні рекомендації не виходили за рамки вдосконалення освітніх і виховних технологій, вдосконалення методів лікування неврозів і психопрофілактики [2].

Психоаналіз не розглядав самореалізацію особистості як феномен, який мав для суб'єкта позитивне значення. Так, аналітична психологія К. Г. Юнга описувала процеси розвитку в езотеричному метафоричному стилі, доступному розумінню лише вузького кола інтелектуалів. Розвиток особистості суб'єкта міг здійснюватися тільки при одночасній дії жорсткого тиску обставин, свідомого морального вибору та «ірраціонального поклику самості». Цілі розвитку людини виносилися за межі дійсності, їх досягнення передбачало відхід від практичної діяльності. З точки зору К. Г. Юнга, самореалізація за допомогою безперервної творчої діяльності сприяє більш тривалому життю. Він вважав, що творчість і уява є рушійними силами людського існування [3].

А. Адлер в своїй індивідуальній психології розглядав будь-які цілі як фіктивні, рух в напрямку розвитку розглядався неодмінно в зв'язку з «комплексом неповноцінності», «життєвим стилем» і боротьбою з недостатністю органів. Невірні кроки на шляху компенсації комплексу

неповноцінності могли привести до катастрофічної «гіперкомпенсації», прикладом якої описувався Адольф Гітлер [4].

А. Адлер в концепції творчого «Я» вважав, що всі люди наділені творчими здібностями ще з народження і головне – вміти ними правильно розпорядитися. На думку Адлера творча сила впливає на сприйняття, пам'ять й ін. [3]. Творчість – процес реалізації енергії, яка утворюється в результаті її трансформацій. У звичайному житті людина поглинена вібраціями матеріальної і сексуальної енергії, яка не дозволяє творити. Це енергія нетворча. А творча енергія нематеріальна, так як вона трансформується в процесі сублимації в інший вид енергії. Тим самим матеріальна, сексуальна енергія перетворюється в духовну енергію, що дозволяє людині творити, бути творцем, а значить, – самореалізуватися.

Поняття духовно-творчий потенціал особистості об'єднує самореалізацію і творчість. Наприклад, за теорією Н. К. Винокурової, існують психологічні фактори, що сприяють актуалізації духовно-творчого потенціалу особистості молодих людей: 1) взаємовідносини з батьками – розвиток самореалізації, творчих здібностей відбувається вже в ранньому дитинстві, тому в розвитку творчого потенціалу найважливішу роль відіграють батьки і взаємини в сім'ї; 2) взаємовідносини з колективом – відносини між учнями в класі можуть сильно впливати на бажання самореалізуватися, самоактуалізуватися, розвивати свій творчий потенціал; 3) Внутрішні чинники – стан психічних процесів (мислення, уваги, сприйняття, пам'яті) і орієнтації в навколишньому світі. Для створення сприятливих психологічних умов для актуалізації духовно-творчого потенціалу і виховання психічно здорової особистості потрібна спільна робота багатьох людей (педагогів, психологів, батьків, і, звичайно, самої молодшої людини) [1].

В біхевіористичній психології проблема самореалізації особистості взагалі залишалась поза увагою дослідників, не «вписувалося» в цю наукову парадигму. Таким чином, в середині ХХ століття загострилась необхідність у створенні нового підходу до вирішення проблеми визначення принципів й механізмів особистісного розвитку – саме в контексті самореалізації й самоактуалізації творчих, духовних ресурсів особистості людини як представника соціуму. На той час існувала потреба у наукових теоріях, які б відповідали новим соціальним обставинам, вимагали творчого підходу до вирішення проблем, саме особистісної ініціативи, а не тільки пристосування до існуючої реальності. До того ж такі теорії повинні були відновити загублені зв'язки філософії та психології, намітивши при цьому конкретні шляхи для самовдосконалення пересічної людини. Саме це й зробила гуманістична психологія і, зокрема, теорія самоактуалізації [4].

Повною мірою концепція самореалізації розроблена в 50-60-х роках ХХ століття гуманістичною психологією, в працях А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Шострома, Р. Мей, В. Франкла, Дж. Бьюдженталя. Досягнення цих вчених – характеристика феномена самореалізації як предмета вивчення психології і опис

найважливіших характеристик особистості, яка самореалізується й самоактуалізується [4].

Термін самоактуалізації та самореалізації в психологію вперше ввів Курт Гольдштейн. Він розглядав самоактуалізацію як фундаментальний процес в кожному організмі, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки для індивідуума. Організм управляється за К. Гольдштейном тенденцією актуалізувати в найбільшій можливій мірі свої індивідуальні здібності. Основне положення теорії Гольдштейна: індивід мотивується не багатьма, а одним головним мотивом – самоактуалізацією та самореалізацією. К. Роджерс наприклад, також вважає, що в кожного суб'єкта є прагнення ставати здатним і компетентним настільки, наскільки тільки це для нас можливо біологічно. «Як рослина прагне бути здоровою рослиною, як зерно містить в собі прагнення стати деревом, так людина спонукається ставати цілісним, повним, самоактуалізованим суб'єктом» [4].

У гуманістичній психології самореалізація розглядається в тісному зв'язку з творчістю. На думку розробників гуманістичної психології, розвиток самореалізації творчого потенціалу і особистості є найважливішою умовою оздоровлення соціального життя в суспільстві, оскільки передбачає єднання соціуму і людини, а також зумовлює творчу соціальну адаптацію особистості, яка є необхідною для повноцінного життя в світі з його швидкими змінами [1].

Гуманістичні психологи вбачаючи в творчості: а) вищу людську потребу; б) прояв психічного здоров'я; в) прояв особистісної інтеграції, психологи розглядають творчу людину: як особистість, яка самоактуалізується і самореалізується (А. Маслоу); як «продуктивну особистість» (Е. Фромм); людину, яка «повноцінно функціонує особистість» (К. Роджерс) [4].

Наприклад, на думку А. Маслоу, самореалізація – це особистісна властивість з різним ступенем виразності, а особистість з високою виразністю даної властивості є такою, що самореалізується і самоактуалізується. Маслоу вважав, що повноцінне буття людини нерозривно пов'язане з її прагненням до реалізації власного потенціалу, використанням в повну силу всіх своїх здібностей. Самореалізація та самоактуалізація, в їх широкому розумінні – виступають свідомством того, що людина в своєму житті прагне до досконалості і те, на що вона здатна – робить найкращим чином. Маслоу розглядав особистість, що самореалізується і самоактуалізується як таку, що рідко зустрічається в суспільстві, але таку, що є зразком психічного здоров'я, критерієм для дослідження можливостей людини [5].

А. Маслоу проаналізував потреби психічно здорової особистості і розділив їх на дві групи. Перша група – базові потреби, які включають фізіологічні (в їжі, питті) і психологічні (в безпеці, любові, визнанні). Друга група – це метапотреби, що складаються з потреб більш високого рівня, які відрізняють людей, які самореалізуються: по-перше, кожен з них має реальні досягнення в світі дійсності, в сфері соціуму, а не в боротьбі «проти» дійсності; по-друге, оцінки експертів не суперечать їх самооцінці, а також узгоджуються з публічної

позитивною оцінкою соціуму їх творчої, наукової, політичної та громадської діяльності, їх досягнення визнані за життя; по-третє, ніхто не пояснює успіх цих людей як результат довгої боротьби з невротичними станами, ірраціональним покликом або недостатністю органів [5].

Маслоу виділив певні ознаки, яким має відповідати особистість, яка самореалізується: 1. Сприйняття реальності є більш ефективним. 2. Прийняття інших людей, природи і себе. 3. Природність, безпосередність і простота. 4. Центрація на проблемі. 5. Потреба в самоті, незалежність. 6. Незалежність від оточення і культури (автономія). 7. Свіжість сприйняття. 8. Вершинні або містичні переживання. 9. Суспільний інтерес. 10. Уміння вибудовувати глибокі міжособистісні відносини. 11. Демократичний склад характеру. 12. Розмежування засобів і цілей. 13. Філософське почуття гумору. 14. Креативність. 15. Опір окультуренню [5].

Популярність теорії Маслоу пов'язана, по-перше, з евристичністю понять самоактуалізації і самореалізації і можливістю його використання в емпіричних дослідженнях. По-друге, запропонована модель особистості, підкреслюючи позитивні прояви людської природи, такі як любов, дружба, творчість, альтруїзм, свобода і т.д., служить певним еталоном в навчанні, вихованні, формуванні особистості того, хто навчається, побудові системи взаємин учня і педагога.

А. Маслоу самоактуалізацію і самореалізацію визначає як прагнення до самоздійснення, іншими словами актуалізувати те, що міститься в потенції. Це тенденція – прагнення людини стати все більш і більш тим, ким вона здатна стати [5].

На думку К. Роджерса самореалізація відбиває безпосередньо особистісний розвиток. Така людина довіряє собі, разом із тим з готовністю вступає в кооперацію з іншими. Самореалізуватися – це значить бути самим собою, таким, яким ти є. Така людина не прагне сподобатись іншим, а прагне самому керувати своєю поведінкою. Така людина розуміє складність буття, але приймає його таким, яким воно є. Така людина відкрита досвіду, в тому числі новому, разом із тим приймаючи інших людей [6].

Таким чином, під самоактуалізацією та самореалізацією в сучасній психології розуміється особливий вид діяльності людини, спрямований на самовдосконалення, розвиток своєї соціальної та індивідуальної компетентності, максимально можливе використання свого потенціалу на благо суспільства і самого себе [7].

Для нашого дослідження важливим є розгляд співвідношення між собою понять особистісної зрілості та самореалізації. На нашу думку, найбільш конструктивним у цьому є підхід Д. О. Леонтьєва, згідно з яким головним феноменом особистісної зрілості виступає особистісний потенціал – сукупність якостей, проявів і здібностей, які дозволяють індивіду відбутися як особистість. Цей процес проявлення особистості в різних видах діяльності Д. О. Леонтьєв називає самодетермінацією.

Феномен самодетермінації виступає формою прояву особистісного потенціалу особистості. Самодетермінація за психологічним змістом дуже близька до самореалізації в її розумінні Маслоу, Роджерса та інших. При цьому самодетермінація активізує процес особистісної трансформації, в ході якої особистість набуває завершеності й цілісності. Тим самим насправді зріла особистість – та, яка постійно вдосконалюється в ході самореалізації. Звичайно, матеріал для такої самореалізації може бути різним – в залежності від того виду діяльності, в яке включений індивід та в залежності від спрямованості його особистості.

Список літератури

1. Левченко А. В. Психологические характеристики временной транспективы самоактуализирующейся личности // Мир науки, культуры, образования, №4 (29). – 2011. – С. 206 – 209.
2. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрогогики // Новые знания. – 2002. № 4. – С. 17-20.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер; Пер. с нем. и вступ. ст. А.М. Боковой. – М.: Фонд «За экон. грамотность», 1995.
4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2005. – 607с.
5. Маслоу А. Психология бытия. / А. Маслоу. – М.: Мир, 1998. – 512с.
6. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / общ. ред. и предисл. Е. И. Исениной. – М.: Мир, 1994. – 77 с.
7. Ткаченко І.В. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН. Сучасний рух науки: тези доп. XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 8-9 жовтня 2020 р. – Дніпро, 2020. – Т.2. – 426 с.

ПРОБЛЕМА ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОЖБОВИЦЬ В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

Басараба Ірина

викладач кафедри іноземних мов

Національна академія Державної прикордонної служби України

Боровик Людмила

доктор педагогічних наук

Національна академія Державної прикордонної служби України

Ісламова Олександра

старший викладач кафедри іноземних мов

Національна академія Державної прикордонної служби України

В сучасному світі гендерна рівність характеризується однаковим правовим статусом і жінок, і чоловіків, що є характерним допуском обох статей до участі у рівноправній діяльності та сферах суспільства. Проблема гендерної рівності в Україні є однією з важливих проблемних питань, що стоять на шляху до розбудови вільної демократичної держави та розглядається в трудовій, сімейно-побутовій, політичній й інших сферах. Рівність у правах і гідності громадян України гарантується відповідно до Конституції. Проте у зв'язку з початком збройної агресії російської федерації проти України недостатньо приділяється уваги гендерній рівності серед військовослужбовців, зокрема до жінок.

Гендерна рівність серед обох статей регламентується не лише на законодавчому рівні, а і в ряду міжнародних договорів, зокрема: Статуту Організації Об'єднаних Націй, Пекінській декларації, Декларації про ліквідацію дискримінації стосовно жінок, Загальній декларації прав людини тощо. Проте законодавство України підходить до гендерної рівності жінок лише формально, а загальні положення створюють доброякісні можливості для лобіювання цих питань без будь-якої конкретизації.

Ще 1857 рік ознаменувався початком боротьби жінок за гендерну рівність. Україна, як демократична держава, закріпила основні положення щодо рівності чоловіків та жінок на законодавчому рівні. З початком збройної агресії гендеризація отримує новий шлях розвитку, що зумовлений отриманням жінками-військовослужбовицями не лише прав, а й певних зобов'язань, зокрема і військових. Відповідно до ст.24 Конституції України всі громадяни володіють однаковими свободами і правами та є рівними перед законом.

Класична модель ведення воєнних операцій в генетичному коді людства сприймається як суто чоловіча справа, адже на полі бою чоловіки, зазвичай, показували свої подвиги та гідність. Але якщо робити висновки з історичної літератури, то ідея залучення жінок у війнах виношувалась століттями. Проте суспільство не сприймало жіночі військові батальйони як повноправний елемент армії. З початком Другої світової війни, жінок почали активніше залучати до

воєнних дій, що зумовлювалось великим проявом патріотизму, стійкою громадською позицією та навіть недостатньою кількістю чоловіків.

Із закінченням Другої світової війни Україна практично не брала участь у війнах у порівнянні з іншими державами. Проте відновлення військових дій на території України зумовило появу жінок-військовослужбовиць. Суспільство почало відходити від традиційних орієнтирів про те, що роль жінки полягає лише у ролі матері, дружини, бабусі, домогосподарки, а законодавство визнає існування феномену жінки-військовослужбовиць.

Проте на практиці положення, що є прописаними на законодавчому рівні, не дають можливостей отримувати військовослужбовицям статус учасниць воєнних дій та захищати свої права на рівні з чоловіками. За свідченнями жінок-військовослужбовиць вони безпосередньо виконують свої обов'язки у зоні проведення воєнних дій (снайпери, розвідниці, лікарі та ін.). Проте в офіційних документах зазначено, що ці жінки перебувають на посадах кухарів, прибиральниць. Це зумовлюється тим, що розпис унеможливорює перебування жінок на таких посадах.

Це пов'язано з досить застарілим підходом, що жінки є слабкі та тендітні, а їхні прямі обов'язки обмежуються ролями доглядальниці, прибиральниці, медичної сестри або кухарки, а в воєнній сфері їм місця немає. Тому жіноча половина стикається з прямою дискримінацією, осудом або інколи навіть повним несприйняттям та знеціненням їхньої бойової готовності. Навіть на законодавчому рівні усі глибоко переконані, що війна є суто чоловічою справою.

Отже, застарілі погляди на статус жінок лише як матері та домогосподарки почали відходити на другий план. З кожним роком все більша кількість жінок відкрито демонструє своє бажання, щоб виконувати чоловічі обов'язки, посідати військові керівні посади та брати участь в суспільному житті на рівні з чоловічою статтю.

Проте, досі існують професії, де роль жінок сприймається як недоречна або неможлива. В умовах воєнного стану жінки почали більш активно залучатись до воєнних дій, хоча це не змінює застарілі підходи. Жінки становлять важливу роль армійських корпусів, хоча повноцінно їх роль не визнається ні державою, ні військовим командуванням.

Список літератури

1. Ковбаса Ю.В., Наливайко Л.Р. Поняття гендерної рівності. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 09 грудня 2016 р.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ОТД, 2017. С.233-236

2. Верещак Т., Кілеосар К., Слободянюк О., Ковальова О. Гендерні стереотипи на заваді становлення гендерної рівності в Україні. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 09 грудня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра, ОТД, 2017. С. 402-419.

МІСТО, (НЕ)БЕЗПЕКОВЕ ДЛЯ ЖІНОК

Демичева Алла Валеріївна

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У міському середовищі існують /співіснують різні соціальні групи, які мають різні ресурси та по-різному відчують себе у місті. Це стосується усіх без виключення груп городян, зокрема жіноцтва, дітей та підлітків, молоді, людей похилого та старого віку, заможних людей, представників ЛГБТІ спільноти, людей без постійного місця проживання, нарко- та алкозалежних, людей з інвалідністю тощо. В січні 2022 р. Наукова лабораторія соціологічного моніторингу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ провела онлайн анкетування «Уявлення здобувачів вищої освіти про безпекові характеристики м. Дніпро», об'єктом якого стали здобувачі вищої освіти, які навчаються у провідних ЗВО міста – Дніпропетровському університеті внутрішніх справ, Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара, НТУ «Дніпровська Політехніка». Вибірка багатоступенева, цільова, мала аналітичний характер та склала 300 студентів. Анкетне питання «Хто, на вашу думку, наражається на небезпеку в м. Дніпро в першу чергу?» виявило основні групи, чие існування у міському просторі є небезпечним з точки зору опитаних студентів: дівчата та молоді жінки – 78,2 %, діти та підлітки – 66,3 %, пенсіонери та старики – 41,7 %, представники ЛГБТІ+ спільноти – 30,4 %, безхатченки – 30 %, люди з алко- та наркотичною залежністю – 17,3 %. Отже, на думку опитаних здобувачів вищої освіти життя дівчат та жінок в місті пов'язано з небезпекою.

Дійсно, дівчата та молоді жінки дійсно є групою, яка може слугувати індикатором відчуття безпеки у місті. Саме ця категорія містянок за статистикою найчастіше стає жертвами та потерпає від нападів у темний час доби навіть у громадських місцях.

У радянські часи проектування та дизайн міст були орієнтовані на середньостатистичного чоловіка, – фізично сильного, здорового, не обтяжливого маленькими дітьми. Потреби жінок, людей з інвалідністю зазвичай не враховувалися, тому у більшості міст України і до сьогодні жінки та дівчата не відчують себе у безпеці та комфорті, практично не мають доступу до ключових об'єктів інфраструктури, отже, до повноцінного життя. В брошурі з результатів аудиту безпеки територій, який провела ГО «Інформаційно-консультативний жіночий центр» у чотирьох містах України, зазначається, що такі напади відбуваються в публічних місцях та навколо них, школах, парках та скверах, громадських вбиральнях, у транспорті, міських та сільських територіях, конфліктних та (пост)конфліктних умовах [1].

В Україні поступово започатковуються практики гендерної оцінки міського простору, так в рамках реалізації гендерної ініціативи «Гендерний

аудит міського простору» (2020 р.) розроблені принципи комплексного гендерного аудиту (КГА) міста, тобто аудит є таким інструментом, що дає можливість виявити та зафіксувати різноманітні бар'єри, що ускладнюють / обмежують / унеможливають доступ жінок до міських інфраструктури та благ, зменшують їх присутність в місті. Хоча були і більш ранні спроби такого аналізу, зокрема проєкти «Аудит безпеки територій «Безпечно для жінки – безпечно для всіх»», 2011 р.; «Гендерний аудит міського простору», 2013 р.; візуальний проєкт «Місто, дружнє до людини», 2016 р. та ін. Гендерний аудит зосереджується на виявленні місць, що потребують (пере)облаштування з урахуванням потреб жінок в першу чергу у вечірні/нічні часи та під час непогоди: органи державної влади та місцевого самоврядування; соціальні служби; парки, сквери та інші місця відпочинку; зупинки громадського транспорту; вулиці та наземні, підземні переходи; парковки; громадські туалети; місця креативної індустрії (театри, кінотеатри, музеї, бібліотеки); місця громадського обслуговування; кафе, ресторани, бари.

Ознаками гендерно чутливого міста, на думку авторів проєкту «Гендерний аудит доступності» (2017 р.), є доступність міського простору та всіх його складових для всіх городян незалежно від статі, віку, фізичного стану та стану здоров'я; безбар'єрність на пішохідних шляхах та пішохідних переходах; безперешкодність переміщення всередині будинків і споруд; безпека шляхів руху (у тому числі евакуаційних); наявність системи отримання інформації, яка дозволяє орієнтуватися в просторі; можливість користуватися обладнанням (у тому числі для самообслуговування); зручність і комфорт середовища життєдіяльності; відсутність візуальних зображень, висловів та реклами з ознаками сексизму та мови ворожнечі [2].

Великий розмір території та кількісного складу населення, промисловий характер певних міських локацій, люмпенізація деяких місць міського простору призводить до зменшення як об'єктивних показників безпеки Дніпра (рівень та коефіцієнти злочинності, розповсюдженість наркотизму, алкоголізму та інших форм девіантної поведінки) так і відчуваної безпеки з боку містян. У нашому опитування на запитання «Чи відчуваєте Ви себе в безпеці, ідучи сам/сама додому після настання темряви у Вашому районі?» загальний розподіл має такий вигляд: так, цілком - 20,5%, скоріше відчуваю - 29,8%, скоріше не відчуваю - 38,1%, взагалі не відчуваю - 11,6%. Тобто половина опитаних студентів не відчуває себе в безпеці, що відповідає загальному відчуттю містян. За суб'єктивним відчуттям студентів, найбільш потенційно небезпечними у місті є провулки, що мають погану оглядовість та неосвітлені місця, ці позиції мають значний відрив у респондентів. Дещо нижчі, проте теж вагомі відсотки, набрали покинуті та недобудовані домівки, гаражі, стихійні автостоянки. Найбільш безпечними із запропонованого переліку здобувачі вважають пляжі, зупинки громадського транспорту. Серед іншого превалює варіант «будь-яке місце вночі».

Таким чином, інструментарій гендерного аудиту міської території може бути застосований у м. Дніпро. І це важливо як з точки зору позиціонування Дніпра як «міста для людей», так і з точки зору приєднання України до «Партнерства

Біарріц» (2020 р.), що означає ратифікацію всіх стандартів гендерної рівності, в тому числі у сфері запобігання насильству та в розвитку безбар'єрного публічного простору.

Список літератури:

1. Аудит безпеки територій. Безпечно для жінки – безпечно для всіх. Інформаційно - консультативний жіночий центр. Київ, 2018. URL: <http://www.empredu.org.ua> (дата звернення 14.06.2022).
2. Методика проведення комплексного гендерного аудиту міського простору. Методичний посібник. Центр гендерної культури. URL: [https:// www.Gender-culturecentre.org/wp-content/uploads/2020/11/Methods-of-conducting-a-comprehensive-gender-audit-space.pdf](https://www.Gender-culturecentre.org/wp-content/uploads/2020/11/Methods-of-conducting-a-comprehensive-gender-audit-space.pdf) (дата звернення 15.06. 2022).

SECURITY FEATURES OF INNOVATIVE ELECTRONIC COMMERCE ON THE INTERNET NETWORK

Andrushchak Igor,

Doctor of Technical Sciences, Professor

The modern security problems of the Internet payments market, the existing types and risks of electronic money fraud are considered, as well as ways to solve the security problem in e-commerce are identified.

Keywords: internet security, e-commerce, e-business.

.....

Many services are now available online. The financial sector is no exception. Various payment systems, online wallets and payment terminals have appeared. The security of payments within these systems is ensured by many high-tech solutions, such as security certificates, cryptographic protocols. However, all these solutions are ineffective when attackers use social engineering methods that take into account the weaknesses of the human factor.

The World Wide Web has covered almost all branches of activity of modern man. The sector of business services provided via the Internet is developing at a tremendous pace. Among the developing areas, an important role is played by Internet trading systems e-commerce. This business sector is associated with the provision of services or products to the final consumer. The main type of these systems is an electronic store - an automated system of electronic commerce on the Internet. Electronic commerce systems are a typical example of a distributed computing system. In them, several clients work with one server, less often with several servers. Thus, the electronic store is threatened by all the internal and remote attacks inherent in any distributed computer system that interacts by transmitting data over open networks [1].

Security is a key issue for the implementation of e-commerce. The main obstacle to the development of the Internet payment market is the psychological factor associated with the awareness of the threat of potential fraud. People still do not consider the Internet as a safe environment, which is facilitated by objective information about the degree of safety of working on the Internet. Surveys show that people are most afraid of the potential threat of someone getting their personal data when working through the Internet. According to many payment systems, about 23% of transactions with bank cards are never made due to the client's fear of entering personal information about the client requested by the electronic store. As a result, people mainly use the Internet as an information channel to obtain information of interest to them.

To date, the most interesting object for attack by electronic cyber-hackers are legal entities. As a rule, scammers are not interested in individuals, since their account balances are not large enough. In addition, the likelihood of hacking legal entities increases due to the fact that the accounting department is always active on weekdays. Every month, dozens of such incidents are recorded in law enforcement agencies. In

terms of the amount of damage caused, they can be quite significant - in real practice, most theft in remote banking systems is \$1 million.

In the overwhelming majority of cases, the theft of money is organized with the unauthorized use of even non-retrievable secret keys during online attacks, when the US token is installed in the working computer. The token, in turn, is a miniature device equipped with a keyboard and a liquid crystal display. These devices allow you to protect the key from unauthorized access both at the software level, since only a person who knows the corresponding P-code can use it, and at the physical level. Even if the token is stolen and disassembled into parts by attackers, it is impossible to access the information stored on it [2].

The greatest number of problems arises if the accounting computer is not only constantly equipped with a US-token once installed, but also the system unit is not turned off for the night, but only put into "sleep" mode, remaining connected to the Internet access channel. Viruses penetrating a computer highlight a period of interruption in the operation of the remote banking system, and after adapting to the client software installed on the computer and reading the main parameters of the similar operations, begin to create their own payment orders to be sent to the bank.

Usually these are Trojan viruses with the function of remote access to the remote banking console. The bootloader first penetrates the user's computer, which, after "rooting" on the victim's computer and detecting the developer of the remote banking client module, downloads add-ons to the machine to work with this particular version of the system. Since they do not go online, antiviruses often do not track them.

Another way of fraud is to intercept commands to request an electronic digital signature from the computer's US ports from the attacker's host through the client's computer immediately to the bank server. Thus, during a remote banking session, the client actually uses his computer together with the fraudster, who remotely works freely with his system. Accordingly, the operator of the accounting computer may not keep track of the formation of other payments that are formally signed and go to the bank, among others.

But to protect customers from new virus threats, the bank, in turn, can improve its security system. Its capabilities include setting individually for each legal entity or individual entrepreneur a threshold amount for a payment order. If this amount is exceeded, the standard signature will require additional confirmation via an authorized communication channel using OTP tokens, one-time passwords via SMS or voice over a specific mobile phone number, and such a conversation must be recorded. It is customary to distinguish the following types of risks of fraud with electronic money on the Internet:

- the risk of duplication of a technical device (electronic wallet or computer hard drive);
- the risk of alteration or duplication of information or programs;
- risk of changing messages;
- the risk of theft;
- the risk of failure of operations.

The risk of duplication of a technical device is the probability of losses as a result of the creation by a fraudster of a new device that would accept electronic wallets as

real. At the same time, a copy is made from the electronic wallet, including its cryptographic keys, account balances and other important information. Alternatively, scammers can create an e-wallet that functions like a real one, but contains fraudulently created balances [3].

Another risk of fraud may be the risk of changing the information stored in the e-wallet. If the balance of funds recorded on the card was fraudulently increased without visible violations (breakdowns) of the card itself, then the holder can perform operations from this card, which will seem real to the trading terminal. In addition, the internal functions of the e-wallet, such as reporting procedures, may be changed so that the calculation does not work as expected. Changing the data or functions of the electronic wallet can be carried out due to the weak security of the operating system, or by physical impact directly on the electronic wallet chip itself.

The risk of changing messages is the probability of losses as a result of changing the data or processes of a technical device by deleting, repeating or replacing messages. Messages between technical devices can be intercepted by scammers at the moment of their transmission over telecommunication lines, computer networks or through direct contact between technical devices.

The risk of theft is manifested in the likelihood of losses as a result of the theft of a technical device and the illegal use of the balance of funds recorded on it. Data stored on a technical device can also be stolen through illegal copying. A fraudster can intercept communications between the legal owner of electronic money and their issuer, and then use the intercepted data when making any transactions. Such theft will be discovered only after the issuer receives real electronic money, which will have similar characteristics with illegal money. By that time, the scammer will have already received a financial benefit.

Fraud can also be committed by refusing transactions made with electronic money. For example, in remote transactions performed using telephone or computer networks, the user may claim that he did not authorize the transaction. This, in turn, can lead to financial losses for the merchant or electronic money issuer.

The measures taken by e-commerce participants to ensure secure payments on the Internet are quite diverse.

First of all, this is teaching bank card holders the minimum skills to ensure their own security: using only familiar Internet resources, studying the procedure for delivering goods and providing services, checking the use of certified protocols by an Internet merchant that guarantees the security of transmitted information.

With a fairly extensive list of measures taken to ensure secure payments on the Internet, much depends on the user himself. Often the reason for fraudulent access to the account of an Internet banking user is the inattention and negligence of the user himself. Therefore, in order to avoid possible problems, the account owner needs to protect access data to it. You must periodically change passwords to access the system and do not use Internet banking on unverified computers [4].

In addition, you should be careful when browsing the Internet. Fraudsters widely use "social engineering" techniques in order to obtain authentication data - login, password of clients. The oldest method is "phishing" emails, which entice recipients to

send their authentication data to attackers or invite them to follow a link to a fraudulent site.

In addition to such simple methods of protection against fraud as the education of holders, technological means are also used.

Banks are trying to use various systems and mechanisms designed to both guarantee and improve the security of using online banking. One such mechanism is data encryption. Today, almost all banks that provide Internet banking services use SSL (Secure Socked Layer) - encryption of data transmitted from a user's computer to the bank's system and vice versa. The SSL protocol, which is widely used and has become almost mandatory in Internet commerce, allows all participants in the trade to transfer a wide variety of information with ease. If you try to intercept data, they will be closed with a cipher, which cannot be cracked in any adequate period of time.

The SSL protocol securely protects information transmitted over the Internet, but still it cannot protect private information stored on the seller's server, such as credit card numbers. When a merchant receives credit card information along with a purchase request, the information is decrypted and stored on the server until the request is completed. If the server is not secure and the data is not encrypted, then unauthorized access to private information and its further use for fraudulent purposes is possible. The share of online commerce is steadily growing from year to year, the turnover from the sale of goods and services on the network is increasing, the number of fraudulent transactions is proportionally growing, but few people want to give up the benefits, so all participants in the process are increasingly concerned about the security of payments and settlements.

Another one of the methods of protecting Internet banking is one-time passwords obtained from an ATM. With such a security system, in addition to the usual login and password, to enter the system and confirm operations, the user must enter a one-time password, a list of which he can receive at the ATM of his bank. From a security point of view, such a system has an advantage - in order to make transactions on a card account through Internet banking, a person must at least have the card itself directly available, as well as know the PIN code in order to get a list of passwords at an ATM.

At the same time, a number of shortcomings of such a protection system cannot be ignored. One of them is that the list of passwords printed as a receipt from an ATM must be kept to confirm future transactions. And this means that if you lose it, you will need to purchase a new one. One of the effective areas of information protection is cryptography or cryptographic information, which is widely used in various fields of activity in government and commercial structures.

Unlike traditional encryption systems, in which the same key is used for encryption, in asymmetric encryption methods - public key systems, two keys are provided, each of which cannot be calculated from the other. One key is public, used by the sender to encrypt information, the other is private, the recipient decrypts the received ciphertext. Electronic digital signature - the mechanism is more often used when servicing companies by banks, but sometimes it is also offered to individual clients. The advantage of an electronic digital signature is that it allows you to uniquely identify a user. The disadvantage is that the electronic digital signature can also be

vulnerable to fraudsters. Attackers can get their hands on the digital signature key by infecting the computer with malware.

Today, external electronic devices are also common. Some banks offer online banking users to purchase or rent a special device - a one-time password generator. The generator connects to a computer via a USB port and does not require special software [5].

It must be remembered that the security problems of online services are also associated with the lack of a regulatory framework: the law on digital signature, a set of regulations directly regulating the rights and obligations of participants in the circulation of online financial services, guarantees for the execution of orders given in electronic form, interpretation of such operations by the relevant regulatory and supervisory agencies, all these circumstances hinder the development of electronic banking services. In addition, the lack of standardized encryption protocols for transmitting information over the Internet does not add activity to potential banking customers. Today, each bank solves the issues of ensuring the security of online banking operations individually through the use of professional protection tools. However, banks will need a lot of time and effort before they can gain the trust of such protections from a significant mass of customers.

References:

1. Bukin M. Active security of RBS // Banking technologies. - 2010 - 110.
2. Goncharov V.V. Security and protection of Internet payments // Settlements and operational work in a commercial bank. - 2010.
3. Kalemberg D. Token is a key element of information security in the new conditions // Banking technologies. - 2015 - 11.
4. Reznichenko E. Internet banking security: practical aspects http://www.prostobank.ua/internet_banking/stati/
5. Timoshkin A.V. The evolution of financial control of the shadow economy. Protection of information and technologies - a condition for the stability of the banking system // Banking. - 2019.

METHOD OF CALCULATION OF DYNAMICS OF TWO-LAYER SEMI-SPACE WITH INITIAL STRESSES

Babich Stepan,

Doctor of Engineering, Professor
Institute of Mechanics S.P. Tymoshenko of the National Academy of Sciences of
Ukraine,

Zhiguts Yuriy,

Doctor of Engineering, Professor
Uzhhorod National University

Lazar Vasyly,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Mukachevo State University

Introduction. Currently, in the dynamics of elastic bodies with initial (residual) stresses, a number of scientific areas are being developed, of which the following can be noted: studies of the laws of wave propagation in bodies of various shapes (monographs [1,2]); study of the mechanics of moving cracks inhomogeneous materials (for example [1,3] and a number of other publications) and in the interfaces of materials; study of the dynamics of materials under moving loads (for example, [2,3] and a number of other publications).

In this article, within the framework of formulations, using the integral Fourier transform, we obtain a solution to the problem in a general form for compressible and incompressible materials and for rigid and sliding contacts between the layer and the base [1-5].

Statement of the problem. Consider a layer of thickness $2h$, lying on a half-space, the initial stress-strain state of which is determined by the following components of the displacement vector and the generalized stress tensor:

$$u_j^0 = \delta_{ij} (\lambda_i + 1) x_i; \quad \sigma_{ii}^{*0} \neq 0 \quad (i, j = 1, 2, 3), \quad (1)$$

where λ_i – elongations ($\lambda_i = \text{const}$) along Lagrangian axes coordinate system x_i , which is overlapping in the natural condition of the Cartesian coordinate system. Along with the Lagrangian coordinates let us bring Cartesian coordinates ξ_i of initial deform condition, connected with coordinates x_i by $\xi_i = \lambda_i x_i$.

The stresses, displacements, and velocities of displacements in the half-space through functions $\chi^{(j)}$ are determined by the formulas [1]

$$\tilde{Q}_{ij} = \left(\alpha_{ij}^{(12)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{ij}^{(22)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \frac{\partial \chi^{(2)}}{\partial y_{2-\delta_{ij}}} + \left(\alpha_{ij}^{(11)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{ij}^{(21)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \frac{\partial \chi^{(1)}}{\partial y_{1+\delta_{ij}}}; \quad i, j = 1, 2; \quad (2)$$

$$u_i = -\beta_{i1}^{(i)} \frac{\partial^2 \chi^{(i)}}{\partial y_1 \partial y_2} + \left(\beta_{i1}^{(j)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \beta_{i2}^{(j)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \chi^{(j)}; \quad i, j = 1, 2; \quad i \neq j; \quad (3)$$

$$\dot{u}_i = v \left[\beta_{i1}^{(i)} \frac{\partial^3 \chi^{(i)}}{\partial y_1^2 \partial y_2} - \left(\beta_{i1}^{(j)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \beta_{i2}^{(j)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \frac{\partial \chi^{(j)}}{\partial y_1} \right]; \quad i, j = 1, 2; \quad i \neq j; \quad (4)$$

where in the case of a compressible material

$$\begin{aligned} \alpha_{ii}^{(11)} &= \tilde{\omega}_{ii22} (\tilde{\omega}_{1111} - \tilde{\rho} v^2) - \tilde{\omega}_{ii11} (\tilde{\omega}_{1212} + \tilde{\omega}_{2211}); & \alpha_{ii}^{(12)} &= \tilde{\omega}_{ii11} (\tilde{\omega}_{1221} - \tilde{\rho} v^2); & \alpha_{ii}^{(21)} &= \tilde{\omega}_{ii22} \tilde{\omega}_{2112}; \\ \alpha_{ii}^{(22)} &= \tilde{\omega}_{ii11} \tilde{\omega}_{2222} - \tilde{\omega}_{ii22} (\tilde{\omega}_{1122} + \tilde{\omega}_{2121}); & \alpha_{ij}^{(11)} &= \tilde{\omega}_{ij21} (\tilde{\omega}_{1111} - \tilde{\rho} v^2); & \alpha_{ij}^{(22)} &= \tilde{\omega}_{ij12} \tilde{\omega}_{2222}; \\ \alpha_{ij}^{(12)} &= \tilde{\omega}_{ij12} (\tilde{\omega}_{1221} - \tilde{\rho} v^2) - \tilde{\omega}_{ij21} (\tilde{\omega}_{1122} + \tilde{\omega}_{2121}); & \alpha_{12}^{(21)} &= \tilde{\omega}_{ij21} \tilde{\omega}_{2112} - \tilde{\omega}_{ij12} (\tilde{\omega}_{1212} + \tilde{\omega}_{2211}); \\ \beta_{11}^{(1)} &= \beta_{21}^{(2)} = \beta = \tilde{\omega}_{1212} + \tilde{\omega}_{2211}; & \beta_{i2}^{(j)} &= \tilde{\omega}_{2jj2}; & \beta_{i1}^{(j)} &= \tilde{\omega}_{1jj1} - \tilde{\rho} v^2; \quad i, j = 1, 2; \quad i \neq j; \end{aligned}$$

and in the case of an incompressible material

$$\begin{aligned} \alpha_{ii}^{(ii)} &= (-1)^i \tilde{q}_{jj}^{-1} \tilde{\chi}_{1212} - \delta_{j2} \tilde{\rho} v^2 \tilde{q}_{11}^{-1}; & \alpha_{jj}^{(ii)} &= \tilde{q}_{jj} \tilde{q}_{ii}^{-2} (\tilde{\chi}_{iiii} - \delta_{j2} \tilde{\rho} v^2) + \tilde{\chi}_{jjjj} \tilde{q}_{jj}^{-1} - \tilde{q}_{ii}^{-1} (2\tilde{\chi}_{1122} + \tilde{\chi}_{1212}); \\ \alpha_{ij}^{(12)} &= -\tilde{q}_{22}^{-1} \tilde{\chi}_{ij21}; & \alpha_{ij}^{(22)} &= \tilde{q}_{11}^{-1} \tilde{\chi}_{ij12}; & \alpha_{ij}^{(11)} &= \tilde{q}_{22}^{-1} \tilde{\chi}_{ij21}; & \alpha_{ij}^{(21)} &= -\tilde{q}_{11}^{-1} \tilde{\chi}_{ij12}; \quad i, j = 1, 2; \quad i \neq j; \\ \alpha_{22}^{(12)} &= \tilde{q}_{22}^{-1} (\tilde{\chi}_{1221} - \tilde{\rho} v^2); & \alpha_{11}^{(12)} &= \tilde{q}_{11} \tilde{q}_{22}^{-1} \alpha_{22}^{(12)}; & \alpha_{11}^{(21)} &= \tilde{q}_{11}^{-1} \tilde{\chi}_{2112}; & \alpha_{22}^{(21)} &= \tilde{q}_{22} \tilde{q}_{11}^{-1} \alpha_{11}^{(21)}; \\ \beta_{11}^{(1)} &= \beta_{12}^{(2)} = \beta = \tilde{q}_{11}^{-1}; & \beta_{21}^{(2)} &= \beta_{21}^{(1)} = \tilde{q}_{22}^{-1}; & \beta_{11}^{(2)} &= \beta_{22}^{(1)} = 0; \end{aligned}$$

Taking into account (2) and (3), boundary conditions (2) can be written as

$$\begin{aligned} & \left[\delta_1 \theta_1 \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} \left(\beta_{11}^{(2)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \beta_{12}^{(2)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) - \frac{\partial}{\partial y_2} \left(\alpha_{21}^{(12)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{21}^{(22)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \right] \chi^{(2)} - \\ & - \left[\delta_1 \theta_1 \beta_{11}^{(1)} \frac{\partial^3}{\partial y_1^2 \partial y_2} + \left(\alpha_{21}^{(11)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{21}^{(21)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \right] \frac{\partial \chi^{(1)}}{\partial y_1} - \delta_1 \theta_1 h \frac{\partial^2 \varphi}{\partial y_1^2} = \delta_1 P_1; \\ & - 2\kappa h G_1 \frac{\partial \varphi}{\partial y_1} - \left[\theta_3 \beta_{21}^{(2)} \frac{\partial^3}{\partial y_1^2 \partial y_2} + \left(\alpha_{22}^{(12)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{22}^{(22)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \right] \frac{\partial \chi^{(2)}}{\partial y_1} + \\ & + \left[\theta_3 \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} \left(\beta_{21}^{(1)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \beta_{22}^{(1)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) - \frac{\partial}{\partial y_2} \left(\alpha_{22}^{(11)} \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \alpha_{22}^{(21)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right) \right] \chi^{(1)} = P_2; \\ & \theta_2 \frac{\partial^2 \varphi}{\partial y_1^2} - 2\kappa G_1 \varphi - \left[(2\kappa G_1 \beta_{21}^{(2)} + \delta_1 \alpha_{21}^{(12)}) \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + \delta_1 \alpha_{21}^{(22)} \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right] \frac{\partial \chi^{(2)}}{\partial y_2} + \\ & + \left[(2\kappa G_1 \beta_{21}^{(1)} - \delta_1 \alpha_{21}^{(11)}) \frac{\partial^2}{\partial y_1^2} + (2\kappa G_1 \beta_{22}^{(1)} - \delta_1 \alpha_{21}^{(21)}) \frac{\partial^2}{\partial y_2^2} \right] \frac{\partial \chi^{(1)}}{\partial y_2} = 0; \end{aligned} \quad (5)$$

Thus, the problem of the steady motion of a two-layer compressible half-space under the action of a moving load is reduced to finding the functions $\chi^{(j)}$ and φ from the boundary conditions (5).

Solution of the problem in the field of images. We find the solution of the problem using the integral Fourier transform with respect to the variable and the corresponding inversion formula. Applying the Fourier transform to equations (5), we obtain

$$\left(\frac{d^2}{dy_2^2} - k^2 \eta_1^2 \right) \left(\frac{d^2}{dy_2^2} - k^2 \eta_2^2 \right) \chi^{(j)F} = 0; \quad j=1,2. \quad (6)$$

Let us define the solution of the problem in a general form for the cases of unequal and equal roots, for various conditions of conjugation of the layer and half-space, and for any speed of the load (subsonic, transonic, and supersonic).

Thus, the solution of the problem of the steady motion of a two-layer elastic half-space with initial stresses under the influence of a moving load in the region of Fourier images has the form (6).

From (6) it follows that the value of the quantities characterizing the stress-strain state of a two-layer elastic half-space increases without limit at $\Delta(k) \rightarrow 0$. The effect of initial stresses on the values of critical velocities is more significant for relatively soft plates and for non-rigid contacts. The value of the lowest critical speed for a non-rigid contact is always less than for a hard one.

Numerical studies. In order to pass in formulas (5) to the originals, one should use the inverse Fourier transform.

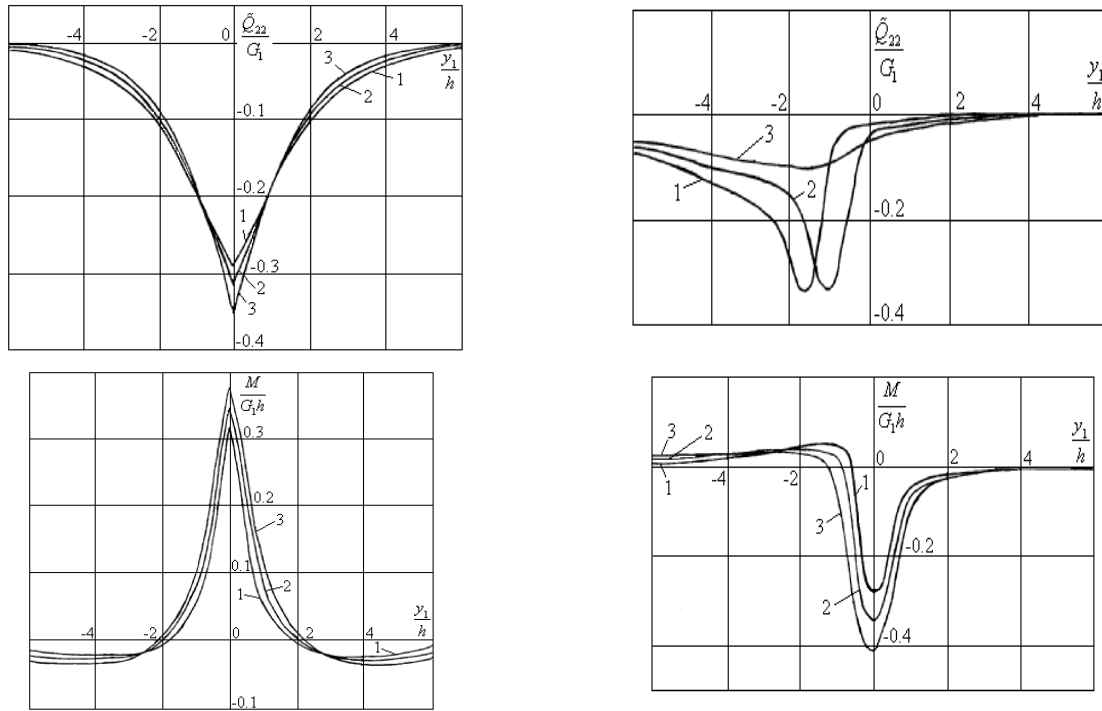
It follows from the results obtained in [3,4] that the calculation of the inversion integrals essentially depends on the speed of the load. Depending on the velocity v , the denominator $\Delta(k)$ in the inversion integrals may or may not have real positive roots. If no root lies on the real axis, then the inversion integrals have no singularities and can be calculated directly using tables. In the presence of unequal real positive roots of the denominator $\Delta(k)$, the integrals along the integration contour from $-\infty + i\gamma$ to $+\infty + i\gamma$ the sum of all residues multiplied by $(-i\pi)$ [6]. In the case of the existence of a double positive root, the inversion integrals do not exist even in the Cauchy sense, i.e. resonance appears. Since it was assumed in the formulation of the problem that the perturbations caused by the moving load are very small, the resonant region was excluded from consideration.

Fig. 1 show how the initial stresses in the base affect the characteristics of the stress-strain state in a two-layer half-space at different speeds of the load (subsonic, transonic, and supersonic) and the conditions of contact between the plate and the half-space. The following designations are used in the figures: c_{11} and c_{12} are the velocities of propagation in the direction of the axis Oy_1 , respectively, of longitudinal and transverse polarized waves in an unlimited compressible body with initial stresses, c_1 and c_2 are the velocities of propagation of transverse waves in the direction of the axes Oy_1 and Oy_2 in an unlimited incompressible body with initial stresses, c_s is the speed of movement of shear waves in the layer, v^* is the critical speed of the load [3,4]. As an example, a compressible half-space with an elastic potential of harmonic type and an incompressible half-space with the Bartenev-Khazanovich potential are considered [1]. It was assumed that the initial deformed state is flat and there is no surface load.

Elastic potential of the Bartenev-Khazanovich type

$$\begin{aligned} &(\nu = 0,845; \mu/G_1 = 0,5; \varrho/\varrho_1 = 0,5; \nu_1 = 0,25; \alpha = \pi/2; \delta_0 = 1) \\ &v < v^* < c_1; \quad v^2 = 0,1c_s^2 \qquad \qquad \qquad v > c_1; \quad v^2 = 2c_s^2 \end{aligned}$$

Rigid contact

Non-rigid contact

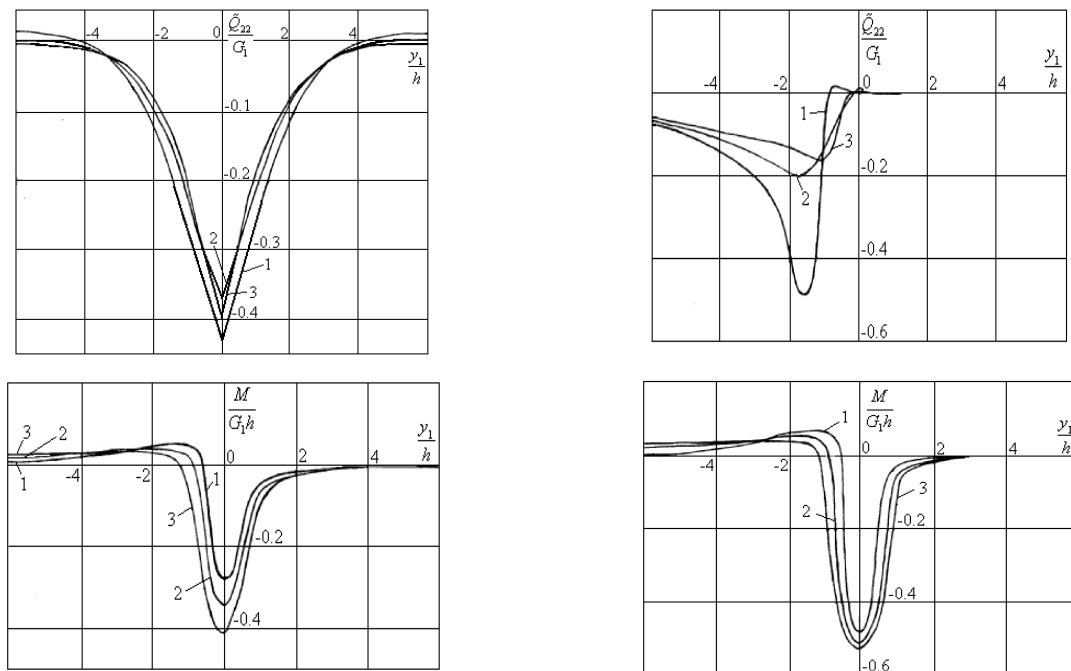

Figure 1. Distribution of stresses and displacement velocities in the half-space at depth $y_2 = -2h/\lambda_2$ and the bending moment in the plate at depth $y_2 = -h/2$ (curve 1 corresponds to $\lambda_1 = 0,8$; curve 2 – $\lambda_1 = 1$; curve 3 – $\lambda_1 = 1,2$).

The calculation results are given for a concentrated linear load, the normal and tangential components of which are determined by the formulas

$$P_1 = P\delta(y_1)\cos\alpha; \quad P_2 = P\delta(y_1)\sin\alpha; \quad P = G_1;$$

where α is the angle of inclination of the load to the axis Oy_1 .

Conclusions. An analysis of the results shows for subcritical speeds of movement of the load with rigid contact of stress, the speed of movement in the half-space and the bending moment in the plate is less than with non-rigid contact. At the same time, in the studied range of values, the growth rate of the amplitude of the studied quantities during compression is greater than during tension. Attenuation with distance from the point of application of the load in compression is slower than in tension.

The influence of the initial stresses increases significantly with the increase in the speed of the load. This is especially true during pre-compression. With rigid contact, the influence of velocity and initial stresses is less significant than with non-rigid contact. Accounting for rotational inertia within the considered velocities of the surface load and values λ_1 in the case of rigid contact introduces an insignificant correction (less than 2.6%), but in the case of non-rigid contact, the difference in the results will be very large (up to 30%). It is especially necessary to take into account the inertia of rotation at $\lambda_1 < 1$ and high speeds of the load.

References:

1. Guz A.N., Babich S.Yu., Glukhov Yu.P. Statics and dynamics of the elastic grounds with initial (residual) stresses. Kremenchug: Publisher "Kremenchug", 2007. 795 p.
2. Guz A.N. Critical phenomena in cracking of the interface between two prestressed materials. 2. Exact solution. The case of unequal roots // *Int. Appl. Mech.* 2002. Vol. 38, No 5. P. 548–555.
3. Babich S.Yu., Glukhov Yu.P. and Guz A.N. Dynamic Problem for a Prestressed Compressible Layered Half-Space // *Int. Appl. Mech.* 2008. Vol. 44, No 4. P. 388–405.
4. Babich S.Yu., Glukhov Yu.P. and Guz A.N. Using Complex Potentials to Determine the Reaction of a Prestressed Two-Layer Elastic Half-Space to a Moving Load // *Int. Appl. Mech.* 2008. Vol. 44, No 5. P. 481–492.
5. Guz A.N. Desing models in linearized solid mechanics // *Int. Appl. Mech.* 2004. Vol. 40, No 1. P. 1–37.
6. Wright J.P., Baron M.L. Exponentially decaying pressure pulse moving with contact velocity on the surface of a layered elastic material (superseismic half space) // *Trans. ASME. Ser. E. J. Appl. Mech.* 1970. Vol. 37, No 1. P. 148–159.

ON THE STABILITY OF THE BALANCE OF AN UPRIGHT MEN AND WOMEN IN VARIOUS ANTROPOMETRICS

Moistsrapishvili Karlo

Ph.D. Professor,
Georgian State University Of Physical Culture and Sports. Tbilisi, Georgia
Head of Department of Biomechanics and Computer Technologies
app. 45, VII building, II quarter, II micro-district, Nutsubidze pl., Tbilisi, Georgia

Resume: The proposal article is the union of the two previous scientific works [1, 2]. The given paper studies conditions of the equilibrium stability of a cylinder – shaped homogeneous body. Thus, conditions of the equilibrium stability of different proportion upright standing men were studied. A new method allowing determination of a man's common centre of gravity was developed. An optimal bending forward angle at which the degree of the equilibrium stability of an upright standing man reaches its maximum value was determined. Hence, the appropriate conclusions were drawn.

External forces are introduced herein, which may disturb the stable equilibrium and cause the body to tumble. The paper also introduces the concept of the coefficient of the stable equilibrium and proposes a formula for its calculation. Finally, a formula is set up to obtain the maximum value of external forces under which the body still maintains the state of equilibrium.

Key words: equilibrium stability; common center of gravity; optimal bending; critical angles, stability coefficient, force of gravity, external force, overturning.

PREAMBLE

The equilibrium of a body and its maintenance (stability) has a definitive significance in all fields of men's vital activities including sports. Let's examine conditions of the equilibrium stability by the example of a cylindriform homogeneous body (Fig.1). Its center of gravity (O) coincides with the mechanical center and the degree of its equilibrium stability comes to a maximum value of expression when it is at a strictly vertical position (Fig.1a) [1].

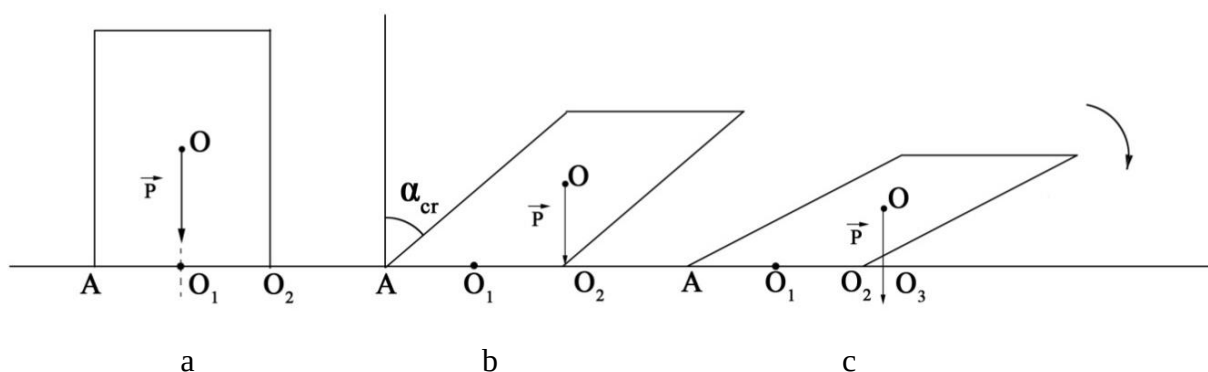

Fig.1

Process of gradual bending of a cylindriform body having fixed base

At such position the vertical projection of the center of gravity of the cylindriform body onto the base area, coincides with the mechanical center of the base (O_1) and the moment of gravity of the cylinder $M = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2}$, as regards the center of rotation (O_2), has maximum value of significance and serves as a restricting function (i.e. is a restricting moment), thus ensuring maximum degree of the equilibrium stability ($|\vec{P}|$ - gravity value, $d=|AO_2|$ - base diameter, $\frac{d}{2}$ - arm of gravity).

With the cylinder's gradual deviation (on conditions that the base is fixed) both the arm of gravity and the value of the restricting moment diminish resulting in the decrease in the cylinder's equilibrium stability degree.

At the position given in Fig. 1b, the cylinder's vertical projection of gravity onto the base area coincides with the center of rotation and the restricting moment (a), therefore, the equilibrium stability degree comes practically to zero (critical angle of deviation - α_{cr}). At the subsequent deviation of the cylinder, the gravity moment changes its sign and acquires the function of a rotational moment and the body begins to topple over (Fig. 1c).

Considering the said above, one may conclude: the degree of the body's equilibrium stability becomes maximum when the vertical projection of its center of gravity onto the base area coincides with the mechanical center of the base; i.e. while the vertical projection of the body's gravity is within the base area, the body maintains its equilibrium position but when the given projection leaves the area, the body fails equilibrium and toppling over begins.

The dependence of the critical angle values (α_{cr}) on the cylindriform body ($\frac{H}{d}$), where (H) is the height of the cylinder and (d) is the base diameter.

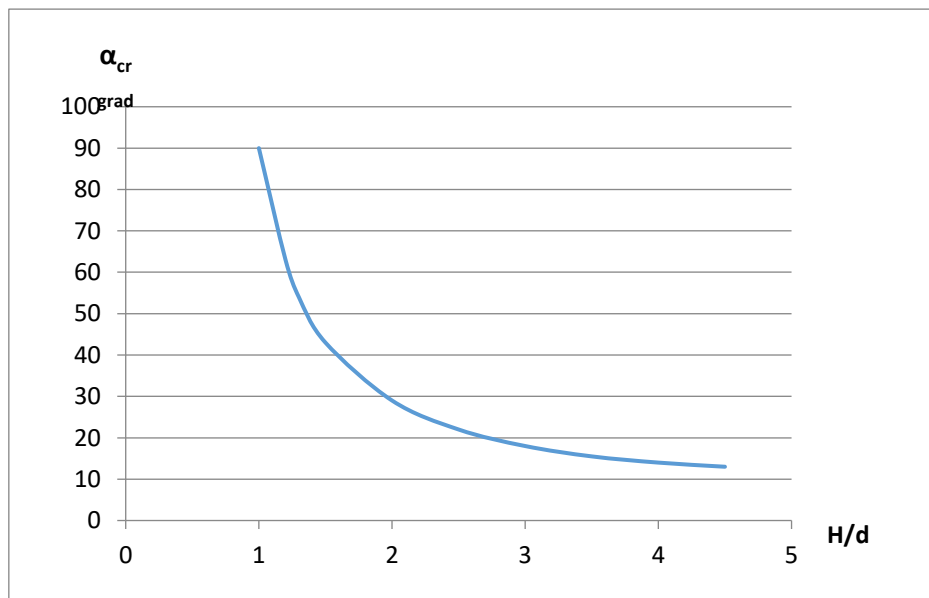

Fig.2

Dependence of the critical angle value of the cylindriform body on its geometry

$$\alpha_{cr} = f\left(\frac{H}{d}\right)$$

MAIN PART

Fig. 4a clearly demonstrates that if an upright standing man is placed into an imaginary (virtual) cylinder (Fig. 3a), the body weight will be distributed unevenly inside the cylinder and the general center of gravity (GCG) of the man will not coincide with the cylinder's mechanical center. The GCG (O') of a man and the mechanical center of the cylinder (O) are displaced considerably against each other due to the specificity of the men's anatomy.

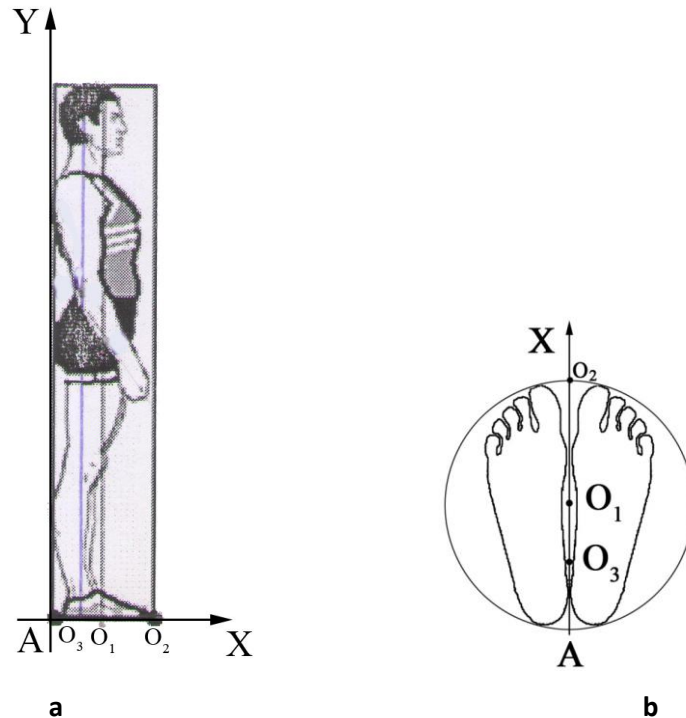

Fig.3

a-An upright standing man placed into an imaginary (virtual) cylinder.
b-Feet position on the bearing area

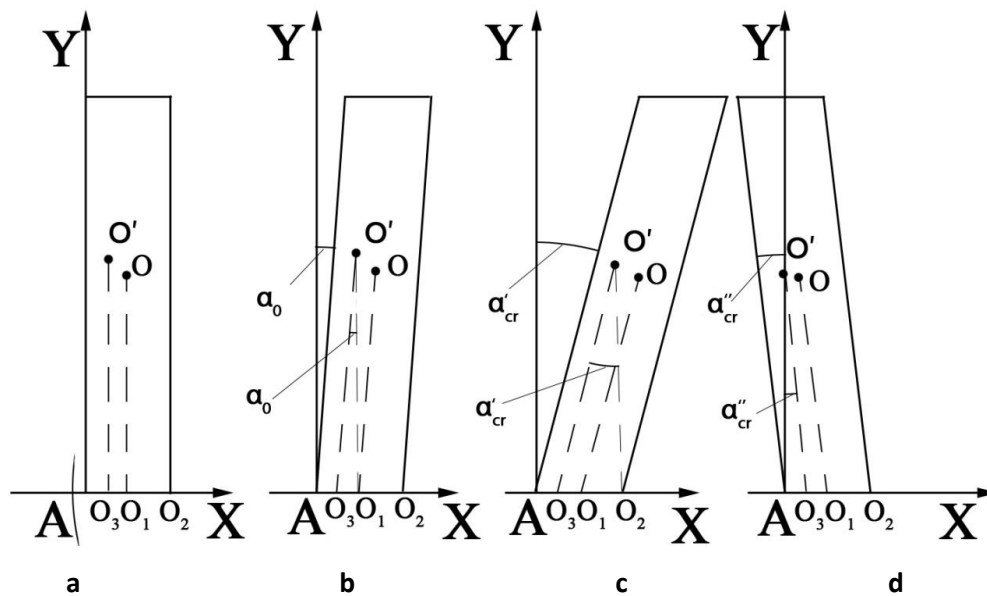

Fig.4

a – Position of the general gravity center (O') of an upright standing man

- b – Optimal position of a man when the equilibrium stability degree is a maximum and the optimal bending forward angle (α_0) correlates with it.
- c - Critical situation occurs when a man bends forward and the equilibrium stability degree equals zero and toppling over of the body takes place; critical angle of bending forward α'_{cr} .
- d - Critical situation occurs when a man bends backward; critical angle α''_{cr} . Body topples over backward.

Feet position of a man on the cylinder base is given in Fig. 3b, where point O_1 is a projection of the cylinder's mechanical center (O) (Fig. 4a) coinciding with the mechanical center of the base area (O_1), whereas O_3 point is a projection of the man's GCG onto the same area; since the GCG projections of the man (O') and the cylinder's mechanical center on the base area are reciprocally displaced, the equilibrium stability degree cannot have its maximum value; to succeed, the upright standing man should bend forward (without tearing the feet away from the foothold) at an optimal angle (α_0) so that the vertical projection of the man's GCG (of O' point) onto the base area gets coincided with its mechanical center (O_1). The given situation is presented in Fig.4b and enables to determine the optimal angle of bending [1]:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(\frac{|O_3O_1|}{|O_3O'|} \right). \quad (1)$$

In much the same way critical angles of bending forward α'_{cr} and backward α''_{cr} can be determined by the following formulas (Fig.4c and 4d):

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(\frac{|O_3O_2|}{|O_3O'|} \right), \quad (2)$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(\frac{|AO_3|}{|O_3O'|} \right). \quad (3)$$

It is well known {1,2} that: $|AO_3| = |O_3O_1| = \frac{d}{4}$, $|O_3O_2| = \frac{3}{4}d$, $|O_2O_1| = \frac{d}{2}$, and $|O_3O'| = h$

Taking the aforesaid into consideration, formulas (1), (2) and (3) will become:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(\frac{d}{4h} \right), \quad (1')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(\frac{3d}{4h} \right), \quad (2')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(\frac{d}{4h} \right), \quad (3')$$

Where $d=|AO_2|$ is the diameter of the base area (length of the man's foot), h – the height of GCG position from the same area.

In order to determine the height of the GCG position of the upright standing man ($h=|O_3O'|$) by means of the man's height (H), we make use of Phidias Number (or "Fibonacci Number" and "Golden Ratio" equivalently). Phidias Number ($\phi=1.6118$) determines the ratio between the man's height H and the height of the man's umbilicus (h'):

$$\phi = \frac{H}{h'} \quad (4)$$

Also, it is well known that the GCG of an upright standing man is below the umbilicus by 0.05, and as the women are concerned, it is by $0.1 \cdot H$, since their umbilicus

is lower than the one of the men by $0.05 \cdot H$. Taking into consideration both the said above and formula (4) we derive for men:

$$h = H \cdot \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right), \quad (5)$$

$$h = 0,5680 \cdot H;$$

and for women:

$$h = H \cdot \left(\frac{1}{\varphi} - 0,1 \right), \quad (5')$$

$$h = 0,5180 \cdot H.$$

If formula (5) is taken into consideration, formulas (1'), (2') and (3') will become:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(\frac{1}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6)$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(\frac{3}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7)$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(\frac{1}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8)$$

Taking into consideration that $\varphi = 1,618$, we receive:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(0,44 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(1,32 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(0,44 \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8')$$

In case of women and taking into consideration (5'), formulas (6'), (7') and (8') will become:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(0,48 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6'')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(1,44 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7'')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(0,48 \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8'')$$

It is generally known that the Phidias Number is the most harmonic ratio in the nature of things; sculptors, painters and architects of the ancient Egypt, of the antique epoch and Renaissance used it. Leonardo da Vinci used the Number in his famous work on "the human figure proportion".

For a man of the Da Vinci proportion, both optimal α_0 and critical α'_{cr} , α''_{cr} have the following value:

$$\alpha_0 = 3,7^0, \quad \alpha'_{cr} = 11,15^0, \quad \alpha''_{cr} = 3,7^0.$$

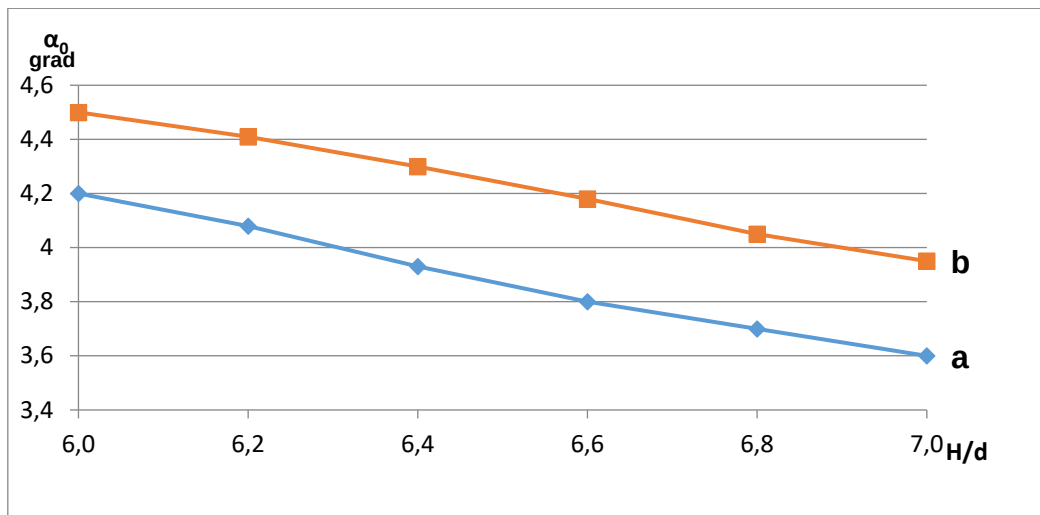

Fig.5

**Dependence of the optimal angle value (α_0) on the man's proportion ($\frac{H}{d}$).
a-for men; b-for women (The average value ($\frac{H}{d}$) for a proportional man varies within 6÷7)**

Comparing the given diagrams (Fig. 5) one can conclude that the degree of the equilibrium stability of women is higher than of the men of similar proportion caused by a lower position of their (women) GCG. Similarly, a formula determining skier's optimal angle of bending forward can be drawn:

$$\alpha_0 = \arcsin \left[\frac{1}{H} \left(1,32 \cdot d + \frac{n \cdot l}{0,568} \right) \right]$$

Where d-length of foot, l-length of ski, H-height of skier, n-coefficient determining the part of the ski length made up by the distance from the tip of foot to the geometric center of the part of the ski's bearing area.

The previous paper addressed the situation with no external force. For the sake of simplicity, we introduce the coefficient of stability as applied to a stationary ankle joint (special footwear in sports where skis or skates are used provide such relative immobility of ankle joint):

$$K_{st.} = \frac{M_{res}}{M_{tur}} \quad (9)$$

where M_{res} – resisting moment of gravity

M_{tur} – moment (torque) of external force

If $K_{st.} \geq 1$, body maintains state of equilibrium, while if $K_{st.} < 1$ – it loses equilibrium and overturns.

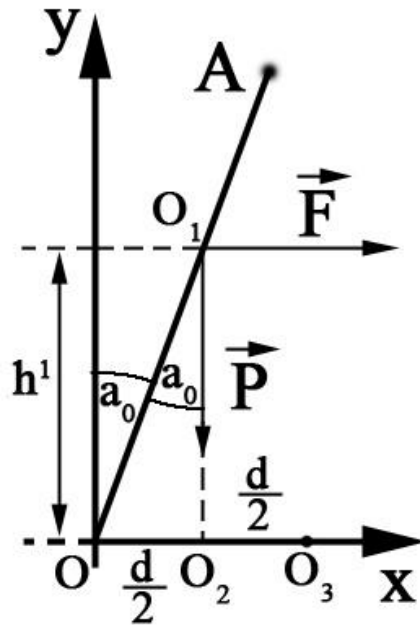

Fig. 6. Schematic representation of human body in a position with the maximum degree of stability [1].

It is clear from Fig. 6, that $M_{res} = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2}$ and $M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h'$, when point O₃ is the center of rotation. External influences are represented by $|\vec{F}|$, which is the horizontal effect of all external forces. It is directed towards the gradient of a human body as applied to point O₁ - common center of mass (CCM) of a human body.

Explanation of fig.1:

$|OA| = H$ – human height;

$|OO_1| = h$ – level of body's common center of mass;

$|OO_3| = d$ – foot length;

$\vec{P}$ – force of gravity on human body, including vertical effect of external forces (body weight);

$\vec{F}$ – horizontal component of resultant external forces;

O₁ – body's common center of mass

O₂ – geometrical center of the area of a foot

O₃ – body hinge point;

α₀ – Optimum slope angle of a human's body bending forward, at which the maximum degree of stability of equilibrium is achieved [2].

With respect to the center of rotation O₃ (Fig. 6) the following is true:

$$M_{res} = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2} \quad \text{and} \quad M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h' \quad (10)$$

As $d = 2 \cdot h \cdot \sin \alpha_0$ and $h' = h \cdot \cos \alpha_0$, we receive:

$$M_{res} = |\vec{P}| \cdot h \cdot \sin \alpha_0 \quad \text{and} \quad M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h \cdot \cos \alpha_0 \quad (11)$$

By simple transformations we receive:

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \tan \alpha_0 \quad (12)$$

Paper [1] defined the optimum angle α₀ for men:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right) \quad (13)$$

And for women:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right) \quad (14)$$

Considering (5) and (6) the formula (4) will result in the following:

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (15) \text{ for}$$

men

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (16) \text{ for women}$$

$$\text{When } K_{st} = 1 \quad |\vec{F}| = |\vec{F}|_{max}$$

(17)

$|\vec{F}|_{max}$ – the maximum value of the external force at which body maintains in a state of equilibrium;

When $|\vec{F}| > |\vec{F}|_{max}$ (i.e. $K_{st} < 1$) body overturns.

Considering condition (9), from (7) and (8) we deduce:

$$|\vec{F}|_{max} = |\vec{P}| \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (18) \text{ for men}$$

$$|\vec{F}|_{max} = |\vec{P}| \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (19) \text{ for women}$$

From these formulae we can obtain numerical values of $|\vec{F}|_{max}$ for human bodies of different parameters.

Based on the above, we can conclude:

1. When $|\vec{F}| \leq |\vec{F}|_{max}$ body maintains its balance;
2. When $|\vec{F}| > |\vec{F}|_{max}$ body overturns;
3. Given the same external effects and identical anthropometry, stability in women is greater than in men.

Bibliography

1. K. Moistsrapishvili. Once again on the equilibrium stability of a man. The General Science Journal <http://www.gsjournal.net> 2015.
2. K. Moistsrapishvili. Conditions for Stable Equilibrium of the Upright Human Body in the Presence of External Influence. The General Science Journal, <http://www.gsjournal.net> 2018.

STUDY THE INFLUENCE OF GAS SAMPLE TEMPERATURE ON THE EFFICIENCY OF ECOLOGICAL DIAGNOSTICS SYSTEMS FOR AUTOMOTIVE DIESEL ENGINES

Polyvianchuk Andrii

Doctor of Technical Sciences, Professor
Vinnytsia National Technical University

Burennikov Yuriy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Vinnytsia National Technical University

Tsymbal Olga

Assistant
Vinnytsia National Technical University

Semenenko Roman

Postgraduate Student
Vinnytsia National Technical University

Bazyl Andrii

Postgraduate Student
Vinnytsia National Technical University

Research problems. When using compact systems for environmental diagnostics of automotive diesel engines - mini- and microtunnels, the requirement to ensure their accuracy should be met: relative deviations of the measurement results of the normalized indicator PM - mass emission of particulate matter with exhaust gases (EG), determined by compact (partial flow) and reference (full flow) systems should not exceed $\pm 5\%$ [1, 2]. When using compact tunnels to measure the PM index, a methodological error arises in measuring this value - δPM_t , due to a change in the temperature of diluted HS in the tunnel, on which the mass of the soluble organic fraction (SOF) in the PM composition depends [3-5]. The δPM_t error can be eliminated by using sample temperature controllers in compact systems that provide the conditions for dilution of the EG corresponding to the reference system. Since such regulators are expensive, high-tech devices, the installation of which complicates and increases the cost of measuring systems, the feasibility of their use should be investigated.

Analysis of recent research and publications. In accordance with the requirements of regulatory documents - UNECE Regulation R-49, international standard ISO 8178, etc. measurement of mass emissions of PM from automotive diesel engines can be carried out using various measuring systems [1]: reference full-flow tunnels with 1 and 2-fold dilution of EG with clean air and compact partially flow

Presentation of the main material of the study.

At the heart of the mathematical model for determining the temperature of a sample of diluted EG in the tunnel is t_f . the heat balance equation for the process of heat exchange of heated gas in a cylindrical pipeline with ambient air was used [11]. As a result of the transformation of this equation, the main calculation formula was obtained to determine the temperature of the gas flow at the end of the pipelines for the flow of diluted EG. Sequential calculation of the final temperatures of gas flows in all pipelines of the EG dilution system makes it possible to determine the sample temperature before the filter - t_f .

The mathematical model for determination of the resulting error of PM indicator measurements - δPM provides determination of this quantity as sum of its instrumental - δPM_{in} and methodical - δPM_t components: The magnitude δPM_{in} is determined by the dependence for calculation of the error of indirect measurement result [10]. The error δPM_t is numerically equal to the relative deviation of the controlled mass emission of PM determined at the actual temperature t_{fi} from the mass emission of PM determined at the temperature t_{foi} , taken as the reference and corresponding to the dilution of HB in the reference system at $t_{dil} = 20^\circ C$, $t_{f(max)} = 52^\circ C$ [12].

Studies of the feasibility of regulating the temperature of the sample in mini- and microtunnels were carried out on the criterion of relative deviation of the results of measurements of the RM by partial-flow and reference systems - δPM^* . Based on the results of environmental tests of diesels 1Ch12/14, equipped with a minitunnel MT-1, and 4ChN12/14, equipped with a microtunnel MKT-2 [5, 10, 12] on a 13-stage ESC cycle using these mathematical models calculated calculations of absolute temperature deviations samples in a full-flow system with a diameter of 46 cm from similar temperatures in a minitunnel with a diameter of 10 cm and a microtunnel with a diameter of 3 cm - Δt_f , as well as the resulting methodological errors in measuring mass emissions of PM - m_f (fig. 2).

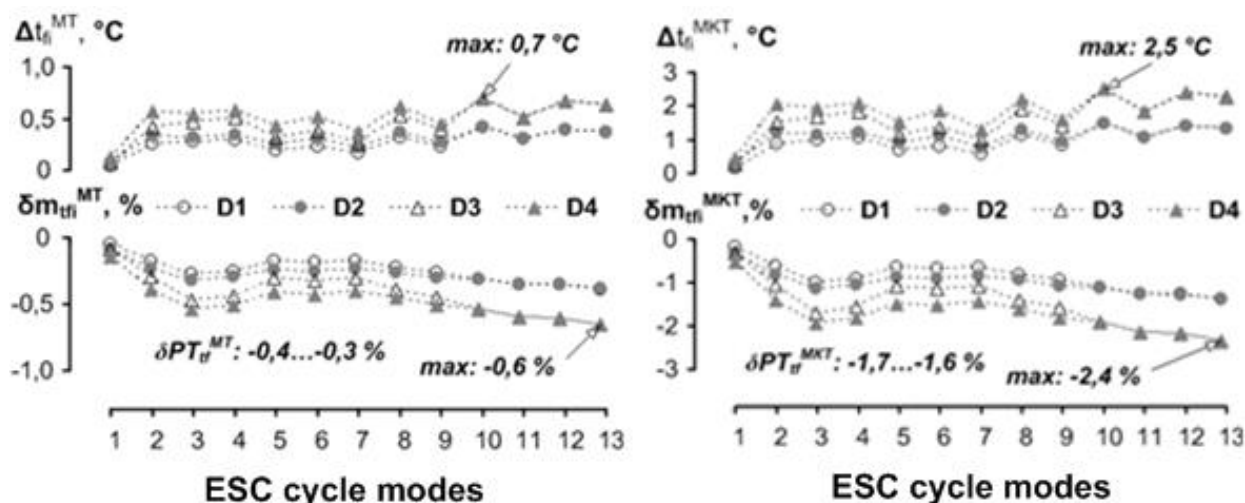

Fig. 2 - Results of experimental studies of the accuracy of mini- and microtunnels

The results of the studies indicate the following: thermal conditions of dilution of hydrogen sulfide in a minitunnel and a reference system are approximately equal:

deviations of sample temperatures in these systems are less than 0.7 °C, resulting in methodical errors of PM measurements do not exceed 0.4 % and do not affect significantly the resulting error of the tunnel; thermal conditions of hydrogen sulfide dilution in a microtunnel and a reference system have significant differences: sample temperature deviations in these systems reach 2.5 °C, the resulting methodological errors of RM measurements are 1.6 - 1.7%, which leads to an increase in the resulting error up to $\pm 5.9\%$. Thus, adjustment of the sample temperature in minitunnels can be not used, but in a microtunnel it is expedient and allows to provide the necessary accuracy of PM measurements.

Conclusions. Based on the results of the analysis of regulatory documents - UNECE Rules R-49, R-96, international standard ISO 8178, etc., world and domestic experience in the use of dilution tunnels, the following were established: technical characteristics and operating conditions of reference full-flow and partial-flow tunnels, empirical dependences of the degree of temperature impact samples in the tunnel for the accuracy of measurements of mass emissions of PM in different operating modes of the diesel engine. Mathematical models have been developed to determine: the temperature of a sample of EG diluted with air in tunnels of various types, the resulting error in determining the average operational PM emission - the PM indicator, taking into account the influence of the sample temperature in the tunnel on the accuracy of PM measurements. Based on the test results of diesel engines 1Ch12/14 and 4ChN12/14 in the ESC cycle and the developed mathematical models, computational studies were carried out to assess the effect on the accuracy of a minitunnel and a microtunnel with diameters of 10 cm and 3 cm, respectively, of the temperature regimes of sample preparation, which were compared with a diameter of 46 cm. The results of the research proved the expediency of controlling the temperature of the sample in the microtunnel to eliminate significant methodological errors in the measurements of the PM index,

References:

1. Regulation № 49-06. Uniform Provisions Concerning the Measures to be Taken Against the Emission of Gaseous and Particulate Pollutants from Compression-ignition Engines and Positive-ignition Engines for Use in Vehicles. E/ECE/TRANS/505, 2013. – 541 p.
2. Lianga Z. Investigation of SVOC nanoparticle emission from light duty diesel engine using GC×GC-ToF-MS / Z. Lianga, J. Tiana, S. Zeraati Rezaeia, Y. Zhanga et al. // School of Mechanical Engineering, University of Birmingham, UK, 2015. – 31 p.
3. Foote E. Evaluation of Partial Flow Dilution Methodology for Light Duty Particulate Mass Measurement / E. Foote, M. Maricq, M. Sherman, D. Carpenter et al. // SAE Technical Paper № 2013-01-1567, 2013. – 10 p.
4. Клименко О.А. Дослідження та створення перспективної системи для визначення масових викидів забруднюючих речовин у відпрацьованих газах двигунів / О.А. Клименко, А.М. Редзюк, О.В. Кудренко, С.О. Ричок // Автошляховик України, 2012. – № 5 (229) – С. 2–8.
5. Polivyanchuk A.P. Improving the accuracy of the gravimetric method for control particulate matter in diesel exhaust / A.P. Polivyanchuk, I.V. Gritsuk, E.A. Skuridina

// New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2019. – P. 269-301.

6. Редзюк А.М. Щодо визначення масових викидів забруднюючих речовин двигунами колісних транспортних засобів / А.М. Редзюк, О.А. Клименко, О.В. Кудренко // Автошляховик України, 2012. – № 4 (228) – С. 2–7.

7. Alozie, N. Influence of Dilution Conditions on Diesel Exhaust Particle Measurement Using a Mixing Tube Diluter / N. Alozie, D. Peirce, A. Lindner, W. Winklmayr et al. // SAE Technical Paper № 2014-01-1568, 2014. – 14 p.

8. Smart Sampler PC SPC 472. PC program for SPC 472 control. – AVL, List GmbH Graz, Austria, 1993. – 76 p.

9. Russel R. Development of a Miniaturized, Dilution-Based Diesel Engine Particulate Sampling System for Gravimetric Measurement of Particulates / R. Russel // SAE Techn. Pap. Ser. №931190, 1993. – 12 p.

10. Polivyanchuk A.P. Features of Environmental Diagnostics of Heat Motors and Boiler Plants by Information Methods / A. Polivyanchuk, M. Ahieiev, A. Kagramanian, A. Baranovskis, O. Samarin // ICTE in Transportation and Logistics 2019. Series: Lecture Notes in Intelligent Transportation and Infrastructure. Springer, Cham, 2020. – P. 360-367.

11. Болгарский А.В. Термодинамика и теплопередача / А.В. Болгарский, Г.А. Мухачев. – М.: Высшая школа, 1964. – 458 с.

12. Полив'янчук А.П. Підвищення ефективності систем контролю викидів твердих частинок з відпрацьованими газами дизелів: монографія / А.П. Полив'янчук. – Х.: ХНАДУ, 2015. – 224 с.

LOCALLY WEIGHTED LINEAR REGRESSION TO FORECAST REAL ESTATE PRICES

Solovei Olga,

Candidate of Technical Sciences (PhD)

Kyiv national university of construction and architecture

Kyiv, Povitroflotsky Avenue, 31, 03680

The accuracy of the real estate prices forecasting models are critical to prospective homeowners, developers, investors, appraisers, and tax assessors, as well as other real estate market participants. For the last two decades as the forecasting models had been proposed and used machine learning algorithms: Multiple Regression Analysis (MRA), Artificial Neural Network (ANN), Support Vector Machine (SVC). Prediction power of the mentioned approaches had been analyzed in studies [3,4,5] and the findings demonstrate that ANNs outperform the rest of the mentioned algorithms, e.g., Table1 from [3] specifies ANN model's the average value of coefficient of determination $R^2 = 0.84$ and Table2 from [3] - the average values of root mean squared error (RMSE) and mean absolute percentage error (MAPE) are 0.004 and 16.55 correspondingly.

However, in work [4] is mentioned that ANNs retains a 'black box' architecture that limits their usefulness to practitioners, in additional in real market it is difficult to persuade traders to accept prices forecasted by MRA, ANN, SVC models, instead the most used are knowledge-based systems: Expert Systems (ES), Case Based Reasoning (CBR) - that are making decision on price forecast by retrieving cases of similar previously solved problems and adapting their solutions to fit new situations. Those methods are less accurate compared to ANN. Other methods are income approach, cost approach, comparative approach, quantitative comparative approach have in common the following steps: comparison - calculates the distance between the comparative cases and target cases; weighting - calculates the weight of the comparative cases; integration- integrates the weights with the weighted average approach. Those methods eliminate human subjectivity which is present in ES and CBR systems however still less accurate compared to ANN. The effectiveness of the comparative methods for real estate prices forecast is based on logic: 1) The higher the similarity, the smaller the distance; 2) The smaller the distance, the higher the weight of the comparative sample, 3) During integration the most weighted samples' values are having more impact on predicted value.

In machine learning, similar logic is used in non-linear learning algorithm, such as Locally Weighted linear Regression (LWR), which makes a prediction by Fitting θ to minimize $\sum_i w^{(i)}(y^{(i)} - \theta^T x^{(i)})^2$, where $w^{(i)}$ - non-negative valued weights, usually calculated as

$$w^{(i)} = \exp\left(-\frac{(x^{(i)}-x)^2}{2\tau^2}\right) \quad (1)$$

LWR algorithm belongs to non-parametric regression is a procedure for fitting a regression surface to data through multivariate smoothing: the dependent variable is smoothed as a function of the independent variables analogous to how a moving average is computed for a time series [1]. While the formula (1) takes a form that similar to the density of a Gaussian distribution, the $w^{(i)}$'s do not directly have anything to do with Gaussians, and in particular the $w^{(i)}$ are not random variables, normally distributed or otherwise. The parameter τ – controls observations whose $x^{(i)}$ values are closest to x , i.e. defines a neighborhoods in the space of the independent variables. According to formula (1) when $|x^{(i)} - x|$ is small than the weight is close to 1; when $|x^{(i)} - x|$ is high than the weight is close to 0. Thus similar to target case a comparative case will receive the high weight and more impact during the integration.

In current study will be researched the effectiveness of using LWR algorithm to build real estate prices forecast model. The advantage of utilizing LWR is a simplicity of linear least squares regression with the flexibility of nonlinear regression; Furthermore LWR employs comparative approach used in market for estate price forecast it should be fairly easy adopted by market participant.

To use LWR with dataset it must meet criteria: 2) target variable has normal distribution; 2) residual $\varepsilon^{(i)} = y^{(i)} - \theta^T x^{(i)}$ has constant variance [2]. Criteria 1 is verified before LWR is applied to dataset; Criteria 2 – after predictions are made.

The research will include two phases: 1) build of experimental price forecast model with dataset Real estate valuation data set from UCI by using LWR; 2) assess the quality of made prediction compared to ANN metrics from works [3].

The dataset includes 414 samples; three independent features: house_age: the house age (unit: year); Distance_to_MRT_Station: the distance to the nearest MRT station (unit: meter); no_of_convenient_stores: the number of convenience stores in the living circle on foot (integer). Target variable house_price is house price of unit area (10000 New Taiwan Dollar/Ping, where Ping is a local unit, 1 Ping = 3.3 meter squared).

Spread of data on boxplot diagram (Fig.1) shows different data' scales and the presents of outliers in feature: Distance_to_MRT_Station. The distribution of house_price has a form of Gaussian, however mean is not equal to 0. To meet the LWR criteria 1 – we will do data normalization and scaling. While building LWR model we will use cross-validation technic, i.e. 414 samples will be divided into 10 sub-sets; the model will be trained 10 times where on each iteration: 9 sub-sets will be used for training and 1 to test the performance. As a result of such approach for the performance report will be available the best, worst and average estimations.

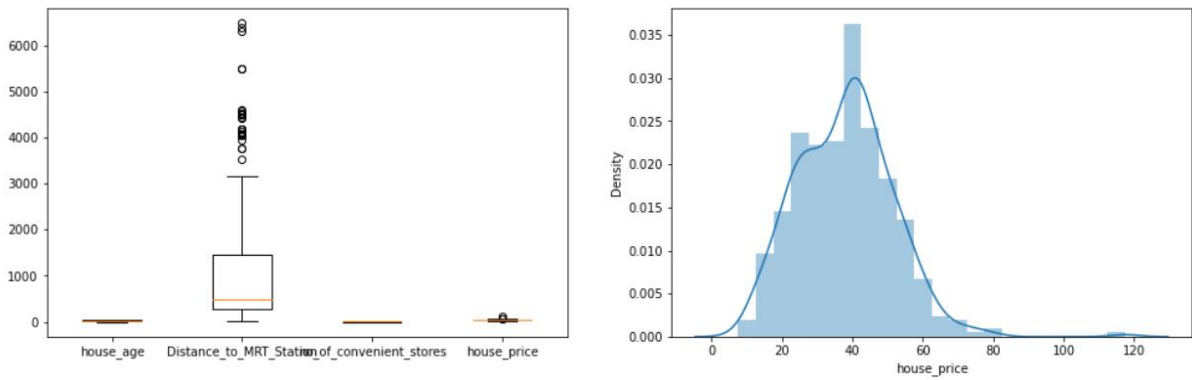

Figure1. Boxplot and distribution diagrams of Real estate valuation data set

Once data is preprocessed, we will calculate weights utilizing (1) and get predictions by using weighted average expression: $\hat{y}^{(i)} = \frac{y^{(i)} * w^i}{\sum_{i=1}^n w}$. Figure 2 illustrates calculated weights' values - when distance is small then the calculated weight is close to 1 which is importance for correct price predictions. From Figure 3 can be compared regression surfaces of “true normalized prices” and “predicted prices”; the rightest picture shows “true normalized prices” is smoothed with “predicted prices” surface which means that the forecasted prices are closed to the real market prices. Figure 4 shows the variance of residuals $\varepsilon^{(i)}$ which is constant inside the interval $[-0.05; 0.05]$ that allow to conclude that the 2nd criteria is met.

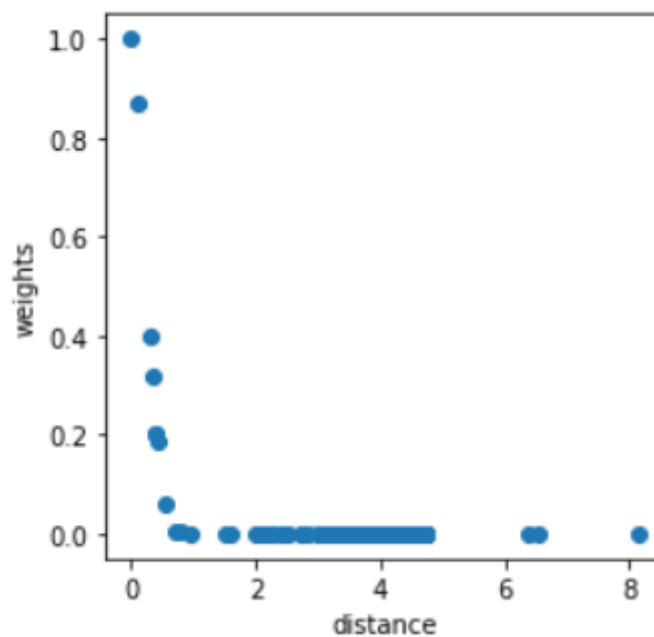

Figure2. Weights calculated from distance

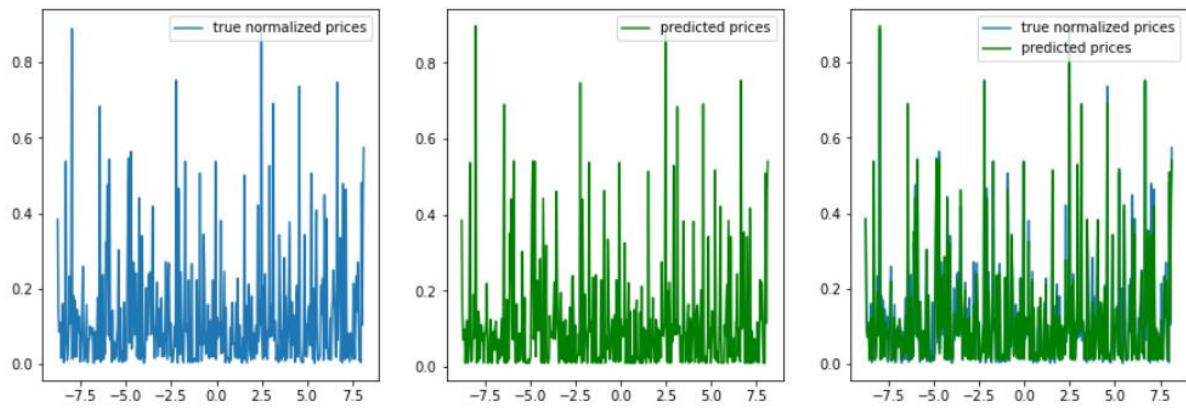

Figure3. Regression surfaces and smooth surfaces

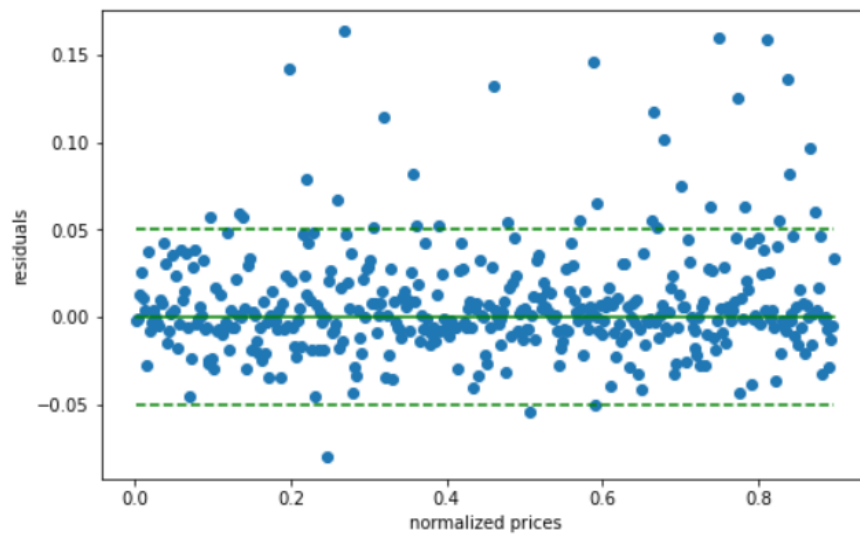

Figure4. Residuals variance

The values of the performance metric from each from 10 train/test iterations is illustrated in Figure 4. From Table1 can be seen that coefficient of determination R^2 is higher than captured for ANN model in study [3] and the values of RMSE and MAPE are low which gives the confidence in high accuracy of the built forecast model.

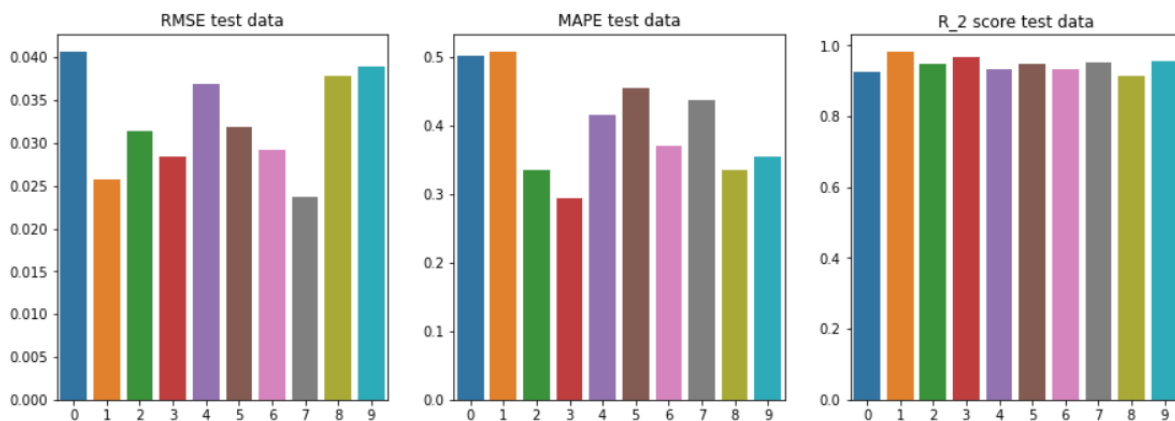

Figure5. RMSE, MAPE, R^2 score from 10 train/test iterations

Table1.

LWR model best, worst and average scores

	RMSE	MAPE	R^2
Best	0.023	0.29	0.92
Worst	0.04	0.5	0.95
Average	0.032	0.4	0.98

Conclusions

When dataset with real estate prices meets LWR's criteria then LWR algorithm can be used to build prices' forecast model with quality score not less than captured with ANN model. The comparative approach used in market is fully covered in the algorithm so market participant can quickly adopt the model.

References

1. Robust Locally Weighted Regression and Smoothing Scatterplots. William S. Cleveland Source: Journal of the American Statistical Association, Vol. 74, No. 368 (Dec., 1979), pp. 829-836
2. Locally Weighted Regression: An Approach to Regression Analysis by Local Fitting William S. Cleveland; Susan J. Devlin Journal of the American Statistical Association, Vol. 83, No. 403. (Sep., 1988), pp. 596-610.
3. Research on the Effect of Artificial Intelligence Real Estate Forecasting Using Multiple Regression Analysis and Artificial Neural Network: A Case Study of Ghana Bin Ge¹, Madami Michael Ishaku^{2*}, Hill Isaac Lewu². Journal of Computer and Communications, 2021, 9, 1-14
4. Yeh, I. C., & Hsu, T. K. (2018). Building real estate valuation models with comparative approach through case-based reasoning. Applied Soft Computing, 65, 260-271.
5. J. Zurada, A. S. Levitan, J. Guan, A comparison of regression and artificial intelligence methods in a mass appraisal context, Journal of Real Estate Research 33(3) (2011) 349-387

FORMATION OF CRITERIA FOR SUBURBAN PASSENGER TRANSPORTATION SERVICE EFFICIENCY EVALUATION

Vdovychenko Volodymyr,

Doctor of Technical Sciences, Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine

Vasyliiev Mykyta

Postgraduate Student
Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine

Ivanov Igor

PhD, Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine

The organization and work plans of passenger transport should meet the needs of the population in transportation with a high level of their quality and as little as possible cost resources [1-3]. The system- wide efficiency of urban and suburban passenger transportation depends on many factors that complicate the definition of the general type of criterion for optimal management decisions.

Many years of foreign and domestic experience in transport research allow us to include the effectiveness of transport services as the most objective indicator of assessing the conditions for the formation of the quality of passenger traffic for various components. Solving the problems of organizing the processes of rational interaction of transport service entities, elements of transport infrastructure, and consumers of services, their coordination with individual technological operations implemented within the route lines necessitates consideration of integrated performance indicators [4-7]. This provides a higher overall efficiency compared to the total efficiency of the parts taken separately. The effect of interaction, which does not correspond to the local effect, in systems theory is seen as a manifestation in complex systems of the property of integrity (emergence), which is inherent in the system as a whole, rather than its constituent elements.

The variety of conditions and requirements for the organization of the transport process leads to the emergence of a system of indicators of private efficiency of individual processes, as well as the work of the transport company, which includes various non-integrated meters. Among the set of optimality criteria used in solving various problems of transportation organization, the most interesting are:

- timeliness of passenger movement;
- the duration of the passenger's trip;
- waiting time for passengers in the process of their movement;
- vehicle performance;
- the capacity of infrastructure facilities;

- the specific labor intensity of transport operations;
- energy intensity of the complex transport operations;
- general or reduced costs;
- profit of the motor transport enterprise.

The combination of cost and some natural indicators of transport process evaluation can characterize the changes that occur both in individual service subsystems and in total in the form of an integrated effect. It is possible to use a set of qualitative and cost indicators of evaluation for the selected subject of research. Thus their coordination is expedient to realize by a method of the main criterion. This method involves reducing the problem of multicriteria optimization to single-criteria optimization. To do this, choose one of the considered criteria as the main criterion, and the rest become restrictions. The task of optimization, in this case, can be formulated as follows.

First, you need to set the main criterion K_e . After that, a system of restrictions is introduced for other criteria (B_c). That is, for each criterion you need to specify that it should not exceed or be less than some specified value. After that, the problem of single-criteria conditional optimization is solved by $K_e \rightarrow opt$, where K_e strives for a maximum or minimum provided that each private criterion B_c , except the main criterion will be greater than or equal to the specified control value.

In this case, all values of control effects should belong to the possible set, because they are considered within the allowable set of solutions. The advantages of the main criterion method are the simplicity of interpretation of the results, and the lack of high requirements for mathematical training of experts, software, and computing tools. After we reduce the problem of multicriteria optimization to the problem of single-criteria optimization, we get the opportunity to use standard software. For the selected task of improving the quality of transport services on the suburban route, the criterion of efficiency is set based on the condition of ensuring the maximum level of satisfaction of passenger needs

$$K_e = \frac{1}{n_r} \sum_{i=1}^{n_r} \frac{P_i}{F_i} \rightarrow \max, \quad (1)$$

where P_i – transport possibility of the route, passengers/hour;

F_i – demand on the route, passengers/hour;

n_r – numbers of routes.

The development of methods for constructing mathematical control models is one of the important cybernetic problems. If you have a mathematical model of communication, it is advisable to use the "white box" model for impact analysis. In this model, all input and output data, and all external and internal parameters are known. For the object of study, the model of the "white" chest is shown in Figure 1.

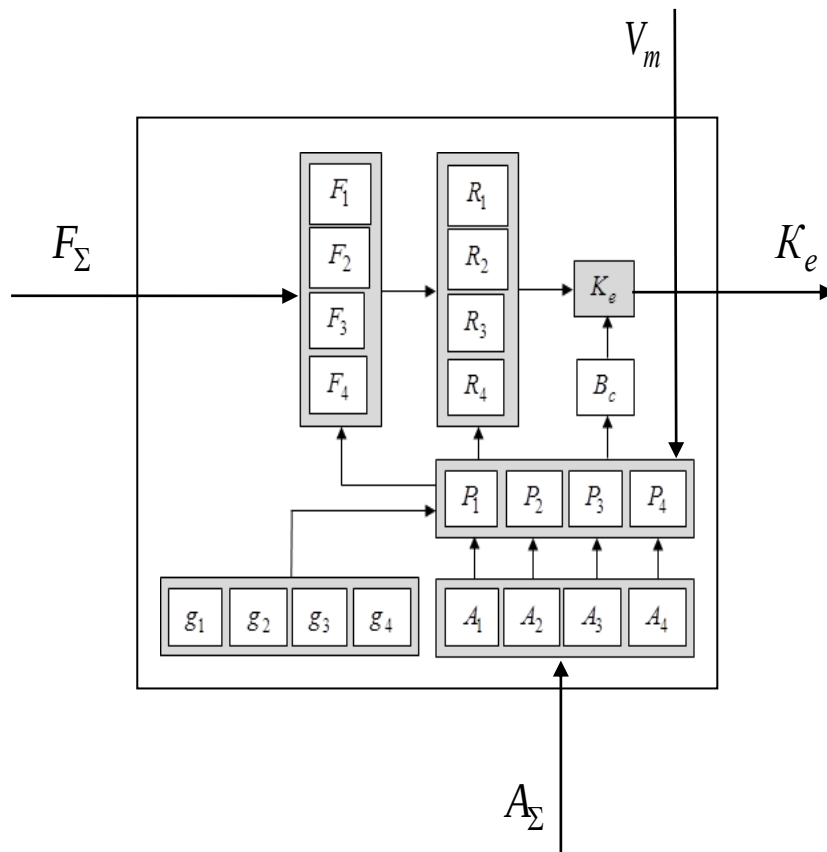

Figure 1 - Model of the "white" chest of the object of study

The search for the extremum of the presented criterion of efficiency takes place under the conditions of observance of the system of restrictions

$$\left\{ \begin{array}{l} A_\Sigma = \sum_{i=1}^{n_r} A_i \\ 20 \leq g_i \leq 60, \quad i = \overline{(1, n_r)} \\ 5 \leq I_i \leq 45 \\ L_\Sigma = \sum_{i=1}^{n_r} L_i \leq 600 \end{array} \right. , \quad (2)$$

where A_i – the number of buses on the route, units;

g_i – passenger capacity of the bus, passengers;

I_i – interval of movement on the route, min;

L_Σ – total mileage on routes during the morning hour "peak", km;

L_i – mileage on the route during the morning rush hour, km;

n_r – numbers of routes, units.

The values of the restrictions system are set based on the conditions of compliance with the minimum requirements for the duration of waiting for bus passengers, the

structure of the existing fleet of rolling stock, and the actual available costs for the maintenance of routes. Based on the analysis of the structural relationship of the model of the "white" chest of the object of study, the constituent elements of the service-resource model of route operation are established. Creating a mathematical description requires the application of adequate approaches to the representation of production processes and is a kind of scientific art. It is necessary to form an algorithm according to which the "white" box responds to the input signal depending on the controlling influence. In the future, attempts are made to establish analytical equations that link the response of the output parameter of the "white" box with its inputs and input stimulators.

References:

1. Вдовиченко, В.О. (2016) Формування сервісно-ресурсних умов сталості міського громадського пасажирського транспорту. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 6/2(32). 47-52.
2. Vdovychenko, V. (2017) Analysis of the formation of fluctuations of service time of vehicles in transport-transfer stations of urban passenger transport. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 4/2(36). 37-43.
3. Вдовиченко, В.О. (2017) Слот-координація руху міського громадського пасажирського транспорту в умовах транспортно-пересадочних терміналів. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 5(106). 51-55.
4. Вдовиченко, В.О. (2017) Структура оцінки ефективності міського громадського пасажирського транспорту з позицій сталого розвитку. *Наукові нотатки*. 59. 38-44.
5. Markevych, A., Vdovychenko, V., Ivanov, I. (2021) Influence of bus service downtime in the transport interchange on the duration of inter-route transfer of passengers. *Technology Audit and Production Reserves*. 3/2(59). 6-10.
6. Іванов, І.Є., Вдовиченко, В.О. (2021) Структура адаптивної резонансної моделі управління якістю транспортного обслуговування міським громадським пасажирським транспортом. *Автомобіль і електроніка. Сучасні технології*. 19. 54-67.
7. Vdovychenko, V. (2020). Assessment of the influence of the time spent by vehicles at the stopping point of urban passenger transport on the level of conflict in the interaction of the route flow. *Technology audit and production reserves*, 3(2), 47-51.

ВИЯВЛЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ В МУЛЬТИМЕДІА

Іларіонова Ольга Вікторівна,

студентка

Національний університет «Одеська політехніка»

Васалатій Роман Ігорович,

студент

Національний університет «Одеська політехніка»

Лебедєва Олена Юріївна

к.т.н., доцент кафедри кібербезпеки та програмного забезпечення

Національний університет «Одеська політехніка»

Розвиток технологій та цифровізації в сучасному світі йде швидкими темпами, багато сфер життя людини оцифровуються і переводяться в смартфон або комп'ютер: таксі, доставка, сімейні архіви фотографій. Фото- та відеоматеріали вже складають звичну та необхідну нам частину оточення.

Ми настільки звикли споживати та виробляти візуальний контент, так міцно увійшла в наше життя цифровізація, що багато складних сфер людського життя тепер нерозривно пов'язані з роботою з фото- та відеофайлами, такі як, наприклад, криміналістика або засоби масової інформації.

Стають масово доступними та більш дружелюбними до користувача не тільки нові інструменти зйомки та зберігання фото- та відеоконтенту, але також інструменти модифікації отриманої інформації. Не потрібно мати спеціальну освіту або вузькопрофільне обладнання, що фальсифікувати зображення або відео, вистачить персонального комп'ютера та певної кількості часу, витраченого на вивчення будь-якого графічного редактора.

У багатьох людей немає ні часу, ні бажання довго думати над тим, чи достовірна інформація, яку вони щойно прочитали на сайті новин або каналі; вони приймають на віру те, що першим побачать і що не виглядає як зовсім відверта брехня. Однак інформація, яку могли приховати або додати на відео та зображенні, здатна навіть змінити його сенс на протилежний. І вже точно фальсифікація надовго відкладеться в головах якщо не всіх, то багатьох людей, які побачили підроблену новину, і може сильно вплинути на їхню думку та рішення надалі.

Для запобігання таким неприємностям потрібно постійно створювати та розвивати методи та інструменти, що дозволяють аналізувати відеофайли і зображення та виявляти в них наявність фальсифікації. Тому тема даної роботи є актуальною.

Метою даної роботи є розробка алгоритму виявлення відеопослідовностей, що були сфальсифіковані, шляхом пошуку клонованих кадрів та клонованих областей всередині кадрів.

Для досягнення даної мети були поставлені наступні задачі:

- виконати огляд сучасного стану проблеми фальсифікації відео та зображень;
- розробити алгоритм виявлення фальсифікації у відеопослідовностей, що були сфальсифіковані, шляхом пошуку клонованих кадрів;
- розробити систему маркерів для пошуку клонованих областей всередині кадрів;
- реалізувати розроблений алгоритм виявлення фальсифікації у відеопослідовностей у вигляді програмного додатку.

Методи фальсифікації відео можна розділити на міжкадрові та внутрішньокандрові [1].

Міжкадрові підробки – це будь-які зміни, внесені до послідовності кадрів, наприклад, видалення або вставка кадру або набору кадрів із відеопослідовності або до неї. Сюди можна віднести дублювання або клонування кадрів, а також склейку, коли кадри з двох або більше відео інтерполують для створення нового відео.

При внутрішньокандрових підробках змінюється вміст окремих кадрів, наприклад, копіювання та вставка окремих фрагментів, кадрування тощо.

Прикладами внутрішньокандрових підробок є копіювання-вставка та обрізка. При копіюванні-вставленні (або копіюванні-переміщенні) зломисник може додати або видалити об'єкт до або зі сцени, представленої у відеокадрах. Невеликі маніпуляції зазнає лише невелика область кадру, а решта кадру залишається недоторканою.

Відео складається з відеокадрів, тобто із зображень. Цифрове зображення – це відображення реального зображення у вигляді набору чисел, який може зберігатися та оброблятися комп'ютером.

В процесі роботи, відеопослідовність розглядається як набір зображень. При роботі з зображеннями переводимо їх з колірної моделі RGB в колірну модель YUV для зменшення обчисленої складності.

Основна ідея виявлення фальсифікації у відеопослідовностей, що були сфальсифіковані шляхом клонування кадрів полягає в порівнянні всіх кадрів між собою. Для порівняння кадрів використовуються метрики.

Метрики оцінки якості зображень були створені для того, щоб оцінювати вплив на зображення різних спотворень, отриманих внаслідок стиснення або обробки, таких як шум, артефакти, розмиття тощо. В роботі розглядається коефіцієнт кореляції Пірсона.

Коефіцієнт кореляції Пірсона використовується для виявлення взаємозв'язку між двома змінними, визначає, чи пропорційна їх мінливість, коли при зміні одного показника змінюється і другий. Кореляція Пірсона є лінійною. У математичній статистиці значення коефіцієнта кореляції Пірсона може бути від +1 до -1, де +1 свідчить про наявність повного позитивного лінійного зв'язку, а -1 – про наявність повного негативного лінійного зв'язку.

Якщо використовувати коефіцієнт кореляції Пірсона для оцінки подібності двох зображень, обчислення можна зробити за наступною формулою

$$\frac{\sum (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum (X_i - \bar{X})^2 \sum (Y_i - \bar{Y})^2}}$$

де $\bar{X}, \bar{Y}$ – середня яскравість кадру; X_i, Y_i – яскравість пікселів кадру.

Якщо фальсифікація відеопослідовності відбувалась шляхом заміни кадру або декілька кадрів іншими кадрами з цієї відеопослідовності (клонування) та після фальсифікації відео зберігається в форматі без втрат, то коефіцієнт кореляції Пірсона буде мати значення 1 для кадрів що були джерелом та результатом клонування. Якщо відео зберігається в форматі з втратами, то для виявлення кадрів джерела та результату клонування вводиться граничне значення δ . Якщо коефіцієнт кореляції Пірсона для двох кадрів буде мати значення більше граничного значення δ , то ці кадри ідентифікуємо як джерело та результат клонування.

Було розроблено алгоритм виявлення та локалізації областей клонування в цифрових зображеннях, в якому зображення розбивається на пересічні блоки і для кожної пари блоків обчислюється коефіцієнт кореляції Пірсона [2].

Для зменшення часу роботи алгоритму для виявлення та локалізації областей клонування запропоновано використання маркерів для блоків стандартної та нестандартної форми. Під маркерами будемо розуміти декілька точок всередині блоку, які визначають вид блоку при розбитті.

Використання маркерів блоку в алгоритмі виявлення та локалізації областей клонування в цифрових зображеннях дозволяє обчислювати коефіцієнт кореляції Пірсона тільки для тих блоків для котрих маркери співпали, що зменшує час роботи алгоритму.

Посилання:

1. Raahat Devender Singh, Naveen Aggarwal: Video content authentication techniques: a comprehensive survey, Multimedia Systems 24. 2018. С. 211–240.
2. Лебедева Е.Ю. Исследование метрик используемых при обнаружении клонированных участков изображений в задачах выявления фальсификации / Е.Ю. Лебедева, Ю.Ф. Лебедев // Вісник національного технічного університету «ХП». 2011. №35. С.25 – 31.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРОМОБІЛІВ В УКРАЇНІ

Батиль Дем'ян-Віталій Олександрович

пошукач IV курсу бакалаврату спеціальності – 274 «Автомобільний транспорт»
Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)

Сапожник Дмитро Іванович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства, митної
справи та управління якістю
Львівський торговельно-економічний університет (Україна)

Постановка завдання. У електромобілів неоднозначне минуле, але топ-менеджери та аналітики з автоіндустрії переконані: наближається переломний момент, коли масове впровадження таких машин стане неминучим. Його простимулюють поява дешевих акумуляторів, тиск з боку регуляторів та щедрі державні субсидії. Ці фактори об'єдналися, щоб змусити традиційну промисловість серйозно поставитися до електрифікації. Україна сьогодні є одним зі світових лідерів за темпами росту продажів електромобілів. Станом на 1 червня 2019 р. в Україні зареєстровано більше 25-ти тисяч електромобілів та гібридів, що на 56% більше, ніж рік тому (рис. 1). Втім, останнім часом темпи зростання пришвидшуються. Так, протягом травня поточного року було зареєстровано на 97% таких автомобілів більше, ніж за аналогічний період 2018 р. [1, 2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із проблем, що гальмує розвиток електромобільності в Україні, є неврегульоване питання обладнання місць для паркування та зарядки електромобілів, відсутність відповідних дорожніх знаків. Неодноразово зафіксовані випадки, коли місця, що облаштовані зарядними пристроями, займаються транспортними засобами без електродвигуна.

Це створює проблеми для доступу електрокарів до зарядної станції, що часто перешкоджає подальшому руху електромобілів через низьку зарядженість акумулятора і гальмує розвиток інфраструктури.

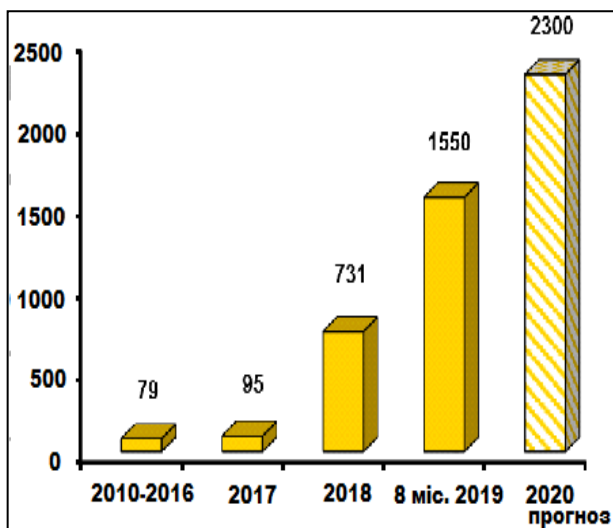

Рис. 1. Динаміка зростання обсягів ввезення електромобілів PEV в Україну в 2010 – 2020 рр.

Джерело : [2]

Рис. 2 Динаміка зростання світового парку електромобілів PEV та щорічних обсягів продажу PEV у 2010 – 2019 рр. з прогнозом на 2020 р.

Адже, інфраструктура – ключовий елемент у розвитку будь-якої галузі чи сектору економіки. Для електромобільної галузі розгалужена мережа зарядної інфраструктури є запорукою комфортного використання електромобілів з можливістю пересуватись не лише в межах населених пунктів, а й здійснювати міжміські подорожі. Варто зазначити, що Закон набрати чинності з 01 січня 2020 р., але, як вже зазначалося вище, підписано його було лише 06 серпня 2019 р. Тому у 2020 р. виникнув так званий «вакуум регулювання», ситуація коли закон набрати чинності, але відсутні підзаконні-правові акти, для його реалізації. Так, шестимісячний термін відведений центральним органам виконавчої влади для приведення власних нормативно-правових актів до вимог Закону, спливе в березні, тому ми вже можемо готуватися до двох-трьох місячного відтермінування застосування нового Закону на практиці.

Доречним буде зазначити, що Нагадаємо, що у законопроекті ВРУ України VIII скликання 11 липня 2019 р. проголосувала законопроект № 10405 про введення спецномерів для електромобілів, у пояснювальній записці до якого йдеться, що однією з проблем, яка уповільнює розвиток електромобільності в Україні, є питання обладнання місць для паркування та зарядки електромобілів, відсутність відповідних дорожніх знаків. Прийнявши закон, ВРУ доручила МВС, Мінекономіки, Мінрегіону, МОЗу, ДСНС упродовж пів року після офіційної публікації документа ввести номери для електромобілів із зеленим кольором шрифту, а також встановити вимоги до парко місць для електрокарів; ввести дорожні знаки «Для електромобілів», «Крім електромобілів», «Станція зарядки електромобілів». При цьому штраф за зупинку або стоянку авто на місці для електромобілів або створення перешкод водіям електрокарів передбачений у розмірі 340–510 грн., а інспекторам із паркування надається право в такому випадку затримати автомобіль порушника, зокрема з допомогою евакуатора.

За даними Bernstein [3], різке зниження цін на акумулятори дозволить провідним автовиробникам продавати повністю електричні автомобілі дешевше, ніж ті, що працюють на бензині та дизельному паливі, вже до 2022 року. Електрокари вже набрали обертів, хоча зовсім недавно, у 2010 році, їх продажі були близькі до нуля. В електромобілі вкладаються неймовірні суми грошей, причому до більш рішучих дій традиційних автовиробників підштовхують два додаткові фактори:

- по-перше, нові правила Євросоюзу, які вимагають від національних автопромів різко скоротити викиди вуглекислого газу в наступному періоді;
- по-друге, наприклад, в Китаї, який вже є найбільшим у світі ринком електромобілів, уряд запровадив систему, яка вимагає від автовиробників випускати безпечні для екології автомобілі або оплачувати збиток від викидів вуглекислого газу.

Термінова необхідність вивільнити гроші для нових технологій змушує автовиробників знаходити партнерів, з якими можна розділити витрати.

Наприклад, BMW і Daimler, які активно конкурують на ринку предметів розкоші, оголосили про співпрацю в області високоавтоматизованого і повністю автономного водіння. Вони також інвестують мільярд доларів у розвиток сервісів для спільних поїздок і зарядні станції для електромобілів.

Ford буде випускати автомобілі, використовуючи електричну платформу Volkswagen, в рамках угоди, про яку було оголошено в липні минулого року. Volkswagen, своєю чергою, приєднається до Ford і інвестує в Argo AI, компанію по виробництву автономного транспорту, яка оцінюється в 7 мільярдів доларів. Розглядаються і більш кардинальні зміни. У травні минулого року Fiat Chrysler запропонував злиття з Renault – воно призвело б до створення третього за величиною автовиробника у світі й дозволило б щорічно економити більше 5,6 мільярда доларів. Коли пропозиція була відкликана, Renault поскаржився на втрачену можливість, заявивши, що злиття мало «велику фінансову цінність» і «переконливу промислову логіку».

Життя деяких автобрендів висить на волосині. У прогнозі LMC Automotive йдеться, що величезний обсяг інвестицій Volkswagen допоможе компанії щорічно продавати понад 1,4 мільйона електромобілів до 2025 року – більше, ніж будь-якого іншого автовиробника, і більш ніж в три рази більше, ніж Tesla. Альянс Renault, Nissan і Mitsubishi Motors має намір зайняти друге місце на ринку у 2025 році, продавши близько 590 тисяч електромобілів. Китайська Geely, що володіє Volvo, посяде третє місце. Tesla буде четвертою з 413 тисячами електрокарів, за нею слідує Toyota. За прогнозами експертів, Daimler, Hyundai, General Motors і Ford у 2025 році продадуть від 330 тисяч до 400 тисяч електромобілів [3, 4].

Згідно з даними Головного сервісного центру МВС український парк електромобілів переважив за позначку 20 тисяч одиниць. У першому півріччі 2020 року в Україні було поставлено на облік 3516 одиниць автотранспортної техніки, що працює виключно на електротязі. Такий результат на 10% перевищив показник річної давності. З цієї кількості легкових електромобілів було 3346, комерційних авто на електротязі – 169 та один електроавтобус [1, 5].

Стабільно серед присутніх брендів на ринку першість тримає Nissan, який охоплює 39% ринку. Натомість значно посилила свою присутність Tesla, займаючи 30% ринку та майже подвоїла свої показники торік. Chevrolet з долею ринку 6% побив рекорди росту і посідає третє місце у рейтингу брендів. Наступні два бренди Volkswagen та Fiat вийшли на 4 та 5 місце у рейтингу з показниками 5% і 5% відповідно, потіснивши позиції BMW.

На розвиток і впровадження електромобілів дуже сильно впливає прогрес нових видів акумуляторних батарей та систем рекуперації електроенергії. Дуже важливо на цьому етапі зменшити вагу акумуляторів без втрати їхньої ємності. Розробникам також для збільшення запасу ходу та покращення мобільності електромобілів слід звернути увагу на розміщення на самих транспортних засобах додаткових джерел виробітку електроенергії, таких як сонячні панелі, повітряні генератори, інерційні генератори, тощо. Що підвищить їхній коефіцієнт корисної дії і в перспективі дасть можливості електромобілям більш суттєво конкурувати з іншими автомобілями, які використовують системи двигунів внутрішнього згорання. Збільшення частки електромобілів вплине не тільки на модернізацію автомобілебудування, але й на реструктуризацію національної економіки загалом, оскільки зменшиться потреба в газі та нафтовій сировині, що в свою чергу також суттєво зменшить забруднення навколишнього середовища.

Автомобілізація пов'язана з необхідністю вирішення низки породжених нею проблем. Найбільш суттєвою проблемою залишається зниження розміру екологічної шкоди від експлуатації автомобілів. Сучасні моделі автомобілів з ДВС мають істотно менші викиди парникових газів внаслідок використання при їх конструюванні та виробництві інноваційних технологій. Серед різних факторів, що визначають забруднення автомобілями довкілля, висувається емісія в атмосферу тепла, що розсіюється гальмівними механізмами транспортних засобів. Головною перевагою електромобіля в порівнянні з автомобілем з двигуном внутрішнього згорання (ДВЗ) вважається його екологічність. Електромобіль не виділяє вуглекислий газ та інші викиди, крім того, він є практично безшумним.

Подивимось на цю проблему з іншого боку. Електрика виробляється в основному на теплових електростанціях (понад 60% її отримують спалюючи вугілля та газ). Тобто заряджаючи електромобілі цією електрикою, місце виникнення CO₂ переходить з автошляхів на електростанції. Наприклад, популярність електромобілів в Норвегії пов'язана з тим, що в цій країні вся електроенергія виробляється ГЕС. Тобто в Норвегії відмова від використання ДВЗ дійсно скорочує забруднення повітря і викиди CO₂ [6].

Найбільший і найважчий компонент електричного ТЗ – батарея, з точки зору виробництва, є в десятки разів більш енергомістким і шкідливим для природи, ніж звичайний автомобільний акумулятор через вміст рідкоземельних елементів Co, Ni і Li, промислова розробка яких є серйозним втручанням в екосистему, забруднення води, поверхні Землі та атмосфери. Заради виготовлення однієї «теслівської» батареї необхідно пожертвувати приблизно 10 т чистого природного середовища (кожна з них потребує 67 кг Co або 69 кг Ni,

24 кг Cu та 14 кг Li). Сумно відомий «синдром Катанги» (одна з провінцій Республіки Конго, де видобувається значна частина цих хімічних елементів без дотримання будь-яких заходів безпеки, зокрема й руками дітей).

В цій ситуації слід звернути увагу на вислів одного з директорів компанії Glencore, найбільшого постачальника кобальту: «Електромобілі – це не турбота про навколишнє середовище та чисте повітря. Це спосіб переділу автомобільного ринку.

В свою чергу дії ЄС послідовно спрямовані на подальше підвищення безпеки дорожнього руху, що має бути досягнуто, наприклад, шляхом запровадження правил, що передбачають використання певних систем активної безпеки, обов'язкових для всіх нових автомобілів. Експерти зазначають, що електромобілі також вплинуть на скорочення кількості ДТП [7].

Як показує статистика, зараз дороги на території Європейського Союзу є найбезпечнішими у світі [8]. На один мільйон його жителів припадає в середньому лише 49 смертельних випадків, тоді як світовий показник становить 174 смертельні випадки на один мільйон жителів земної кулі. За останні два десятиліття кількість дорожньо-транспортних пригод у Європі скоротилася вдвічі, проте рік у рік ця тенденція уповільнюється. Більше того, дорожньо-транспортні пригоди, як і раніше, становлять найбільший відсоток усіх пригод зі смертельним наслідком, досягаючи навіть 46%. Найбільше таких подій відбувається на міжміських дорогах, до 55%. На другому місці ДТП у містах – 37%. Найбезпечнішими є автомобільні дороги, де відбувається лише 8% таких подій. Постійно впроваджуються нові системи безпеки в автомобілях та нормативні акти, які, на думку їх виробників, краще реагують на соціальні та демографічні зміни, що відбуваються. До них відносяться старіння суспільства, поява нових джерел відволікання уваги у вигляді смартфонів або навігаційних систем, а також зростання кількості велосипедистів та пішоходів.

На думку експертів автомобільної галузі, електромобілі захищають від наслідків аварії не лише завдяки тому, що в них використовуються найсучасніші технології активних систем безпеки, які потрібні Євросоюзу. Міцна конструкція електромобіля включає посилений каркас, який дозволяє забезпечити захист як акумуляторів, так і пасажирів від бічних ударів. Розташований у підлозі акумуляторний модуль є додатковим бар'єром, що пригнічує сили, що виникають у момент аварії, а знижений центр тяжкості запобігає перевертанню автомобіля догори дном.

Підсумовуючи, зазначимо, що готовність ринку до впровадження електромобілів в транспортну систему України слід здійснювати за наступними (основними) критеріями: наявність розвиненої інфраструктури обслуговування, що є першочерговою умовою розвитку попиту (не тільки у вигляді зарядних станцій ТЗ, а також і станцій технічного та сервісного обслуговування); наявність попиту на електричні ТЗ, зважаючи на рівень доходів потенційних споживачів по регіонах, оскільки умовою їх придбання є наявність досить високих доходів у значної частини населення.

Переваги електромобілів очевидні, і рано чи пізно вони будуть домінувати на дорогах України. Однак на сьогодні актуалізується прагматичне

питання – чи варто нам поспішати з їх впровадженням, оскільки окремі приклади технологічної історії свідчать, що іноді поспішні технічні революції можуть «коштувати» досить дорого.

Висновки. Аналіз світового досвіду свідчить, що найкращим стимулом розвитку та впровадження ринку електромобілів є звільнення від податків та митних зборів. Щоб зберегти позитивні тенденції розвитку ринку електромобілів в Україні необхідно не тільки скасувати мито на ввіз електромобілів, але варто також скасувати ПДВ для електричних транспортних засобів. А для виробників електромобілів, які випускають електромобілі в Україні, зменшити податкове навантаження. Доцільно було б також розробити пільгову програму кредитування з низькою відсотковою ставкою для придбання громадянами таких транспортних засобів. Дозволити безкоштовний в'їзд та паркування в центральних частинах міст, рух по смугах для громадських транспортних засобів. Необхідно також стимулювати процес впровадження швидких електричних зарядних пристроїв в центральних частинах міст та на бензинових автозаправних станціях.

Список джерел:

1. Головний сервісний центр МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/4581_Golovniy_servisniy_centra_MVS_Ukraini.htm.
2. Терещенко О. Використання електромобілів в Україні: що змінилось? URL: <https://loyer.com.ua/uk/vikoristannya-elektromobiliv-v-ukrayini-shho-zminilos/> (07.08.2019).
3. BERNSTEIN – VD MAIS. URL: <https://vdmais.ua/brands/bernstein/>.
4. Шумак Ю. Нова ера: що гальмує розвиток ринку електромобілів в Україні. URL: <https://dyvys.info/2020/09/11/nova-era-shho-galmuye-rozvytok-rynku-elektromobiliv-v-ukrayini/> (11 вересня 2020).
5. Petryha N. O. Identification characteristics of modern electric vehicles for personal use. *Scientific Collection «InterConf» with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Experimental and Theoretical Research in Modern Science» (November 16-18, 2020)*. № 2 (35), Kishinev, Moldova: Giperion Editura, 2020. 705 p. (Pp. 571-580).
6. Крючкова В. В., Ю. В. Марченко, С. А. Гринь. Электромобиль. Его особенности и преимущества с точки зрения экологии. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 44-47.
7. Бригадир І. В., Панова І. В. Роль законодавства та державної політики в мінімізації впливу загроз екологічній безпеці в галузі автомобільного транспорту. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 4(91). С. 49-58.
8. Найбезпечніші дороги Європи. Компанію «Адвокат в Європі». URL: <https://advokatveurope.com/uk/pro-nas/>.

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПТИЧНОГО МЕТОДУ КОНТРОЛЮ ВОЛОГОСТІ ПОРОШКОВИХ ФАРБ

Габльовська Надія Ярославівна

кандидат технічних наук, доцент кафедри електроенергетики, електротехніки та
електромеханіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Кононенко Марина Андріївна

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри метрології та інформаційно-вимірювальної техніки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Габльовська Надія Ярославівна

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри електроенергетики, електротехніки та електромеханіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Порошкові матеріали є найбільш значним відкриттям ХХ століття в лакофарбовій технології. Вони були розроблені не тільки для того, щоб забезпечити надійний захист і надати красивий вид виробам, але й щоб вирішувати екологічну проблему в області покриттів. Цьому сприяє практично повна відсутність органічних розчинників та інших летких компонентів у їх складі.

Ринок порошкових фарб за останні роки зазнавав серйозних змін. Це пов'язано із економічною конкуренцією і з наслідками пандемії. Станом на кінець 2021 року попит у порошкових фарбах почав значно зростати, і концепція сталого розвитку запрацювала і в галузі порошкового фарбування і виробництві нових композицій з використанням перероблених полімерів та сировини на основі відновлюваних рослинних матеріалів.

Порошкове фарбування добре захищає поверхню. Фарба лягає щільним шаром, товщиною 35-250 мкм, кількість пор менша. Один шар замінює 2-3 шари звичайної фарби. Рівна міцна плівка покриття є стійною до подряпин та не пошкоджується при транспортуванні.

Технологія виробництва робіт дозволяє збирати розпорошену в повітрі фарбу для повторного використання. Втрати фарбувального складу зведені до мінімуму, становлять 1-4% загальної маси. Процес фарбування металу нескладний, нетрудомісткий, не вимагає великої кількості працівників. Ці чинники здешевлюють вартість нанесення на квадратний метр конструкції.

До недоліків слід віднести:

- склад не корегується за кольором, вибір йде з готовою палітрою відтінків;
- неможливість нанесення вручну, тільки в умовах цеху, за допомогою спеціального обладнання;

- при дефекті в фарбуванні металу виправити окрему ділянку неможливо, деталь потрібно перефарбовувати цілком;
- матеріал металевої деталі повинен витримувати 200-250 градусів, що не завжди можливо;
- габарити деталей залежать від габаритів камери полімеризації.

Для того, щоб отримати якісне покриття, недостатньо просто купити фарбу й обладнання. При використанні неякісної фарби обов'язково з'являться дефекти, які треба буде виправляти.

Тому перш ніж приступати безпосередньо до фарбування, необхідно обов'язково перевірити якість порошку.

Перевірка якості порошкової фарби в першу чергу полягає в контролі сипучості, часу полімеризації, розміру часток і щільності порошку [1].

Досвідчені технологи радять проводити перевірку наявності у фарбі сторонніх летючих речовин: вологи або інших добавок. Порошковий матеріал може поглинути вологу, що ускладнить його нанесення.

Тільки результати вимірювального вхідного контролю дають змогу оцінити вміст вологи у готовому порошку фарби перед нанесенням і визначити його придатність до застосування за цим показником.

Для вибору методу вимірювального контролю необхідно провести аналіз методів вимірювання вологості у сипучих матеріалах.

Враховуючи особливості виробництва необхідно обрати метод, що володіє широким діапазоном вимірювання і можливістю інтегральної оцінки вологості у різних об'ємах при можливій нерівномірності розподілу вологи в порошковому матеріалі.

При цьому на точність результатів вимірювань окрім похибок, властивих безпосередньо методу, впливає ще один фактор – неоднорідність матеріалу по розподілу вологи в усьому об'ємі. Вплив цього фактору можна тільки враховувати, оскільки керувати ним неможливо [2].

Методи вимірювання вологості у сипучих і порошкових матеріалів поділяють на прямі і непрямі. Серед прямих найбільш вживаними є термогравіметричні методи, але вони не придатні для оперативного, безперервного контролю вологості через велику тривалість сушки досліджуваного матеріалу. Малі вмісти вологи вимірюють методом газової хроматографії, методом титрування по Карлу Фішеру, екстракційними методами та дистиляційним методом. Але такі методи більш придатні для дослідницьких лабораторій, або обмежені у використанні через значну вартість обладнання і низку оперативності контролю.

Також застосовується оптичний метод вимірювання вологи, який полягає у дослідженні залежності оптичних властивостей матеріалів від їх вологовмісту.

Цей метод легко і ефективно реалізується у виробничих умовах за допомогою оптичних вологомірів. Оптичні (інфрачервоні - ІЧ) вологоміри мають високу точність і чутливість і дозволяють проводити вимірювання вологи у різних видах сипучих матеріалів різних об'ємів [2].

Отже, запровадження вимірювального контролю вологості порошкових фарб оптичним методом дасть змогу проводити вхідний контроль якості матеріалу з

належною точністю і оперативністю і поряд з іншими контрольними заходами стане запорукою одержання якісного готового покриття.

Список літератури

1. Інтернет ресурс: https://odri.com.ua/useful_articles_ua/novye-parametry-poroshkovyh-krasok-ua
2. Калганов І.В. Кононенко М.А. Аналіз методів вимірювання вмісту вологи у цементах та його сумішах// Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів «Інформаційні технології в освіті, техніці та промисловості», 7 жовтня 2021 року, ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ. С.94-95

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВАРІАНТІВ ПІДСИЛЕННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ КОНСТРУКЦІЙ

Данкевич Наталія Олександрівна,

к.т.н., доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Всі будівлі в період запланованого терміну експлуатації повинні виконувати своє функціональне призначення, а саме бути надійними і довговічними, створювати безпечні умови проживання, праці та відпочинку людей. Придатність будівель до нормальної експлуатації оцінюється їх технічним станом, тобто показниками якості, які передбачені проектом. Нажаль, фізичне зношення будівель, вплив природних та техногенних явищ погіршують якісні показники будівель порівняно, що може призвести до їх непридатності та руйнування в процесі експлуатації. До теперішнього часу вік багатьох будівель перевищує 50-80 років і їх технічний стан характеризується наявністю великої кількості дефектів, пошкоджень та несправностей, які свідчать про прогресуючий фізичний знос.

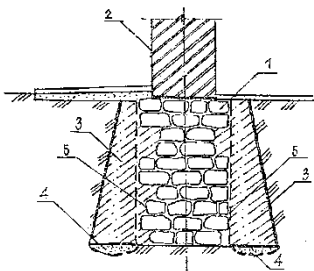
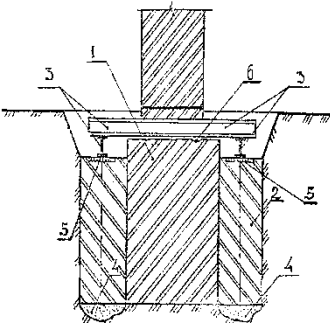
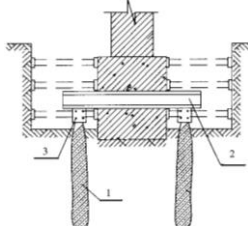
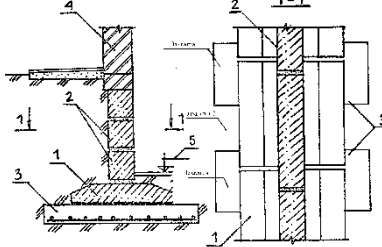
Враховуючи показники рентабельності реконструкція будівель та споруд є ефективною, коли витрати на реконструкцію не перевищують 70% вартості нової будівлі чи споруди. При цьому слід мати на увазі, що строк окупності коштів складає від 3,5...4 років проти 5 років при новому будівництві. Таким чином у кожному конкретному випадку повинно бути проведене техніко-економічне обґрунтування реконструкції.

Згідно ДБН В.2.1-10:2018 «Основи і фундаменти будівель та споруд. Основні положення»[1], фундамент - це підземна частина споруди, яка сприймає навантаження від несучих конструкцій і передає їх на основу, складену природними ґрунтами (природну) чи штучними ґрунтами (штучну). Необхідність у підсиленні фундаментів виникає у двох випадках: при недостатній несучій здатності ґрунту основи слід збільшити розміри подошви фундаменту та тим самим зменшити напруження в ґрунті; коли несуча здатність тіла самого фундаменту недостатня, виникає потреба зміцнити його.

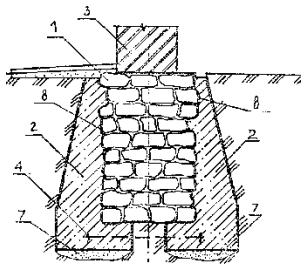
За даними науково-дослідних установ України в тому числі і Запорізького відділення Державного підприємства «Державний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій» останнім часом відзначається збільшення інтенсивності руйнування конструкцій фундаментів старих будівель, яке зв'язується зі збільшенням динамічної дії за рахунок інтенсифікації руху транспорту, вібрації механізмів і ударних навантажень промислового устаткування, будівництва поряд з існуючими будівлями нових з використанням забивання паль або шпунта, будівництва підземних споруджень метрополітену і прокладення міських комунікацій, різкого зростання міри агресивності підземних вод [2-5].

Аналіз наукових праць [3-5] показав наявність безліч варіантів методів підсилення фундаментів в залежності від конструктивних та інженерно-геологічних умов.

Таблиця 1
Методи підсилення фундаментів

№ з/п	Методи підсилення	Ескіз	
1	2	3	
1	Розширення опорної площі фундаменту облаштуванням приливів з бетону.		1- фундамент який підсилюється; 2 – несуча стіна будівлі; 3 - підливи з бетону, 4-ущільнюваний ґрунт, 5-підготовлена поверхня фундаменту).
2	Розширення підшви фундаменту облаштуванням розширення стовпів з бетону або цеглини з підведенням додаткових балок.		1-фундамент який посилюється; 2-залив з бетону або додатковий цегляний стовп; 3-розвантажувальна балка, 4-ущільнюваний ґрунт, 5-металеві пластини.
3	Встановлення фундаментів на палі.		1- набивна паля, 2 - розвантажувальна балка, 3 - подовжні балки
4	Збільшення площі опирання фундаменту облаштуванням фундаментних подушок		1- існуюча фундаментна стрічка, 2 - стіна підвалу (фундаментні блоки), 3 - знову влаштована фундаментна стрічка, 4 - капітальна стіна 5-відмітка підлоги підвалу.

Продовження таблиці 1

1	2	3
5	Розширення підшви фундаментів облаштуванням приливів з бетону з одночасним заглибленням фундаментів.	 1- фундамент, який підсилюють; 2-залівка з бетону; 3 – несуча стіна, 4-анкер з'єднання, 7-ущільнений ґрунт, підготовлена поверхня фундаменту(очищення від пилу, насічка).

Кожен з запропонованих методів має свої переваги та недоліки. Наприклад як показують дослідження, метод розширення опорної площі фундаменту облаштуванням приливів з бетону неефективний, оскільки немає надійного зв'язку між старим фундаментом і приливами з бетону і як наслідок відсутній механізм розподілу навантажень від будівлі по новій площі фундаменту(приливи з бетону не включаються в роботу. Метод розширення підшви фундаментів облаштуванням приливів з бетону з одночасним заглибленням фундаментів неможливо виконати під навантаженням.

Тому, при виборі способу посилення фундаментів існуючої будівлі має бути враховане усе різноманіття чинників, що впливають на їх стан і вибраний такий спосіб посилення, який зміг би нейтралізувати або звести до мінімуму дію несприятливих чинників і сприяти надійній і тривалій експлуатації будівлі, що реконструювалася.

Об'єктом дослідження є двоповерхова будівля (рис.1) в м. Запоріжжя, рік побудови - 1914. Проектом передбачається надбудова мансардного поверху, прибудова сходової клітини, тамбура і паливної, по поверхове перепланування.

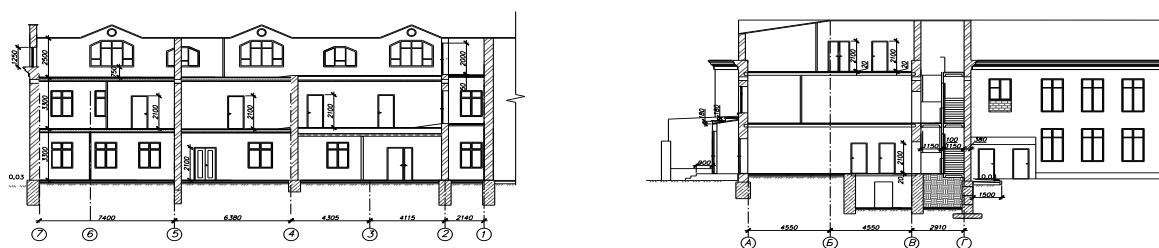

Рис. 1. Схема адміністративної будівлі

В процесі виконання комплексу дослідницьких робіт в які увійшли такі питання: уточнення ґрунтових умов майданчика і визначення фізико-механічні характеристик ґрунтів основи фундаментів; визначення параметрів і матеріалу фундаментів будівлі; обстеження будівельних конструкцій з визначенням їх технічного стану; була дана оцінка технічного стану будівельних конструкцій обстежуваної ділянки будівлі і розроблені рекомендації по планованій реконструкції і безпечній експлуатації будівлі.

На основі отриманих даних були розглянуті методи розрахунку способів підсилення будівельних конструкцій, ефективність яких доведена досвідом проектування і науковими роботами [3-5], а також кошторисними розрахунками методів підсилення будівельних конструкцій: підсилення фундаментів облаштуванням додаткових фундаментних подушок (вартість 1м.п.); підсилення фундаментів підведенням балок які розвантажують навантаження (вартість 1м.п.); підсилення фундаментів облаштуванням паль і балок, які розвантажують навантаження (вартість 1м.п.); підсилення балок введенням в переріз додаткових металевих профілів (вартість 1шт); облаштування металевого перекриття над дерев'яним (вартість 1шт); підсилення цегляних стовпів металевою обіймою (вартість посилення 1столба перерізом 380x380).

Конструктивний розрахунок включає визначення необхідних параметрів конструкції, що підсилюється (кількість бетону та арматури, поперечний переріз металевих елементів підсилення, міцність матеріалів тощо) таким чином, щоб підсилена конструкція могла нормально експлуатуватись. При цьому відповідальність будівлі чи споруди, діяння оточуючого середовища враховується коефіцієнтами умов роботи відповідно до вимог чинних норм. У кожному конкретному випадкові проводиться техніко-економічний аналіз доцільності використання того чи іншого матеріалу для ремонту та підсилення будівельних конструкцій. При цьому необхідно враховувати не лише одноразові, але і подальші експлуатаційні витрати[6]. Данні техніко-економічних розрахунків зводимо у порівняльну таблицю 2.

Таблиця 2

Аналіз техніко-економічних показників підсилення конструкцій

№ з/п	Методи підсилення конструкцій	Кошторисна вартість, тис. грн.	Кошторисна трудомісткість робіт, тис. чол.-год.	Кошторисна заробітна плата, тис. грн.
1	Підсилення фундаментів підведенням балок які розвантажують навантаження	1,396	0,016	0,509
2	Підсилення фундаментів улаштуванням нових фундаментних подушок	0,91	0,008	0,246
3	Підсилення фундаментів: улаштування паль і балок	1,934	0,014	0,39

Таким чином, на основі проведеного техніко-економічного аналізу вибирається спосіб і схема підсилення конструкцій.

Останнім часом в нашій країні надається велика увага збереженню та відновленню будівельного фонду, для чого створена необхідна нормативна база. Зокрема всі вимоги до діагностики та паспортизації регламентуються Постановами Кабінету Міністрів України, наказами, а також ДСТУ–Н Б В.1.2-

18:2016 «Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану». На виконання постанови розроблені відомчі правила щодо обстежень, оцінки технічного стану та паспортизації виробничих будівель і споруд.

Роботи з обстеження та реконструкції відносяться до спеціальних, і виконувати їх можуть лише спеціалізовані організації, що мають необхідне устаткування, кваліфікований персонал і певний досвід виконання робіт. Тому найефективнішою формою реконструкції не завжди буває найбільш економічний варіант із точки зору вартості матеріалів та виконання робіт. При проведенні техніко-економічного обґрунтування слід враховувати місцеві фактори: наявність кваліфікованої підрядної організації, втрати від зупинення виробництва, фінансові можливості замовника.

Вибір того або іншого методу посилення будівельних конструкцій залежить від наступних чинників: конструктивній ефективності; економічною доцільністю та можливістю доступу під час виробництва робіт до матеріальних і технічних ресурсів.

Список літератури:

1. ДБН В.2.1-10:2018 Основи і фундаменти будівель та споруд. Основні положення. [Чинний від 2019–01–01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіон України, 2018. 42 с.
2. Запорізьке відділення Державного підприємства «Державний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій». URL: http://www.niisk.com/regionalna-d-yaln-st/zaporizke_viddilennja.php (дата звернення 03.06.2022).
3. Бабич Є.М., Караван В.В., Бабич В.Є. Діагностика, паспортизація та відновлення будівель і інженерних споруд : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2018. 176 с.
4. Клименко Є.В. Технічна експлуатація та реконструкція будівель і споруд : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
5. Якименко О.В., Кіктьова К.О. Технічна експлуатація будівель та споруд : навч. посіб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 247 с.
6. ДСТУ–Н Б В.1.2-18:2016 Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану. [Чинний від 2017–04–01]. Вид. офіц. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2017. 44 с.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ВІД НЕСАНЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ

Каганюк Олексій Казимирович

к.т.н., доцент.

Луцький національний технічний університет

Багнюк Наталія Володимирівна

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

Бурчак Ігор Несторович

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

Відповідно до закону Меткалфа, цінність мережі нелінійно зростає залежно від кількості її користувачів. Суть закону показано на рис. 1. У групі із двох членів можлива лише одна комунікація, у групі із п'яти членів число можливих комунікацій зростає до 10 тощо..

1 комунікація

3. Комунікації

10 Комунікацій

Однак твердження про збільшення цінності мережі зі зростанням кількості комунікацій справедливе лише в тому випадку, якщо комунікації дозволяють накопичувати корисну інформацію. Коли користувачі (крім їхньої волі) починають отримувати непотрібну їм рекламу від великої кількості спамерів, цінність мережі переходить у свою протилежність.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Проблема полягає в тому, що цю інформацію слід доставити на об'єкт у заданій формі без спотворення та втрат, для афективного управління різноманітними об'єктами і не тільки[1].

Грунтуючись на фундаментальних трактуваннях, виділимо із загального поняття інформації, таке поняття як безпеку зберігання даної інформації, так і безпеку формування безпечного каналу передачі цієї інформації.

У доктрині інформаційної безпеки України розглядається безпека захищеності національних інтересів в інформаційному просторі у сфері, що визначається сукупністю збалансованих всебічних інтересів суспільства та держави. У більшості випадків, трактування інформаційної безпеки ми розумітимемо як стан захищеності інформації, що підтримує інфраструктуру від випадкових обурювальних впливів різного характеру, що впливають на життєдіяльність соціуму.

Нам необхідно визначитися, а в чому полягає захист інформації та інформаційного каналу передачі даних. Це, як правило, комплекс правових, організаційних та технічних способів та дій, які перешкоджають поширенню загроз та забезпечують передумови зменшення наслідків у процесі передачі інформації в інформаційних системах. Необхідно відзначити, що інформаційна безпека, це одна із складових інформаційних підсистем загальної інформаційної системи, що бере участь у життєвому циклі [2].

Для проведення аналізу інформаційної безпеки передачі даних по інформаційному каналу сформулювати основні положення, що визначають положення безпеки Для проведення аналізу інформаційної безпеки передачі даних по інформаційному каналу сформулювати основні положення, що визначають положення безпеки

Нас будуть цікавити такі параметри:

- швидкість переходу від традиційних носіїв (паперових) зберігання інформації до електронних технологій;
- використання локальних обчислювальних мереж;
- створення глобальних мереж із розширеним доступом до інформаційного ресурсу;
- необхідно враховувати зростання складності програмного забезпечення у системах управління та передачі даних;

На даний момент важко оцінити збитки компанії або держави у разі витоку або втрати інформації в нормальних режимах експлуатації або форс-мажорних обставинах. Необхідно враховувати некомпетентність технічного персоналу, крадіжку даних, промисловий шпигунство, технічні неполадки роботи апаратури та інше.

Забезпечення безпеки інформаційних технологій є комплексною проблемою, яка охоплює як правове регулювання, так і технологічні процеси як якісну експлуатацію апаратного обладнання, сертифікацію, сучасну технологію розвитку та інше.

Класифікація атак

Розглянемо, які існують методи несанкціонованого доступу захисту інформації. Для цього нам необхідно з визначенням, а що таке несанкціонований доступ до інформації – це сукупність прийомів та порядок проведення дій з

метою передачі (прийому) достовірної інформації, що охороняється і не підлягає знищенню під час передачі інформації каналом зв'язку

Нам необхідно з'ясувати і визначитися на основних моментах, на яких може спертися зловмисник для викрадення інформації при несанкціонованому доступі.

Мережева розвідка. Це збір інформації про інформаційний канал передачі даних через конкретну мережу за допомогою загальнодоступних програм.

Відлуння – тестування (ping sweep) адрес. Відлуння – тестування проводиться після того, коли визначено DNS, це дозволяє визначити реально працюючі хости в даному середовищі.

Dos – напад. Цей напад характеризується тим, що може вплинути на недоступність комп'ютерних ресурсів користувачеві

Методи захисту

1. Загальні методи захисту

2. Морально – етичні засоби.

2.1 Правові засоби захисту

3. Адміністративні.

4. Засоби захисту кабельних мереж

5. Засоби захисту електроживлення.

6. Засоби архівації та дублювання інформації.

7. Засоби захисту від різних природних явищ

8. Програмні засоби захисту інформаційних каналів

ВИСНОВКИ

У своєму становленні сучасні інформаційні технології пройшли кілька етапів розвитку, у кожному з яких спостерігалось переважання окремих видів та способів обробки інформації. На даний момент найбільше доцільно для захисту інформації необхідно використовувати гнучкі технології, що передбачають різні методи захисту, де будуть використані не тільки технічні методи захисту, а й програмне забезпечення, операційна система та інше. Оскільки загрози мають не статичний, а динамічний характер, слід зазначити, що основні методи захисту інформації від загроз – це забезпечення структурної, тимчасової інформаційної та функціональної надмірності комп'ютерних ресурсів та використання спеціальних програмних та апаратних засобів захисту – це антивірусні програмні пакети, або програми – антивіруси.

Список бібліографічного опису

1. Петров В.А. Інформаційна безпека. Захист інформації від несанкціонованого доступу в автоматизованих системах / Петров В.А., Піскарьов С.А., Шеїн А.В. – М. : Изд-во Ореан, 1998. – 534 с

2. Антонюк А.О. Основи захисту інформації в автоматизованих системах/ А. О. Антонюк. – К.: КМ Академія, 2006. – 244 с

3. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій: Наук.-практ. посіб./ За заг.ред.проф. Я.Ю.Кондратьєва. – К., 2004.

4. Каганюк О.К. Технічні та програмні засоби шифрування, дешифрування. Конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Кібербезпека» галузь знань 12 Інформаційні технології спеціальності 125 Кібербезпека денної та заочної форм навчання / уклад. О.К.Каганюк – Луцьк : Луцький НТУ, 2021. – 84 с..

5 ДСТУ 3396.0-96 Захист інформації. Технічний захист інформації .Основні положення .

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ РОЗСІЯНОГО ГАММА- ОПРОМІНЮВАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГРАНИЦІ «ПОРОДА–ВУГІЛЛЯ»

Каганюк Олексій.Казимирович

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

Бурчак Ігор Несторович

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

Постановка задачі

Одним з основних шляхів підвищення продуктивності праці і інтенсифікації видобутку вугілля є автоматизація внутрішніх технологічних процесів, які інтегруються в узгоджену об'єднану систему. Підвищення продуктивності такої системи вимагає впровадження промислових роботів і маніпуляторів, які б здійснювали активне її керування, підвищуючи інтенсифікацію видобутку [1]. Одним із важливих елементів для здійснення автоматизації процесу видобутку вугілля є датчик, який, фіксуючи границю розділення «порода-вугілля», здійснює управління вугільно-видобувним комбайном [2]. А тому в наш час стає досить **актуальним** завданням для даної галузі науки пошук альтернативних джерел енергії, розробка побудова систем автоматизованого управління вугільно-видобувними комбайнами та внутрівиробничими процесами з використанням нових технологій і можливостей.[3, 4].

Еспериментальна частина

Суть запропонованого засобу це визначення розсіяного гамма випромінювання з метою розробки радіо – ізотопного датчика контролю границі розділу «порода – вугілля». Розглянемо де які аспекти з жорстким γ -опромінення на пояснювальній моделі, яка представлена на рис. 1.

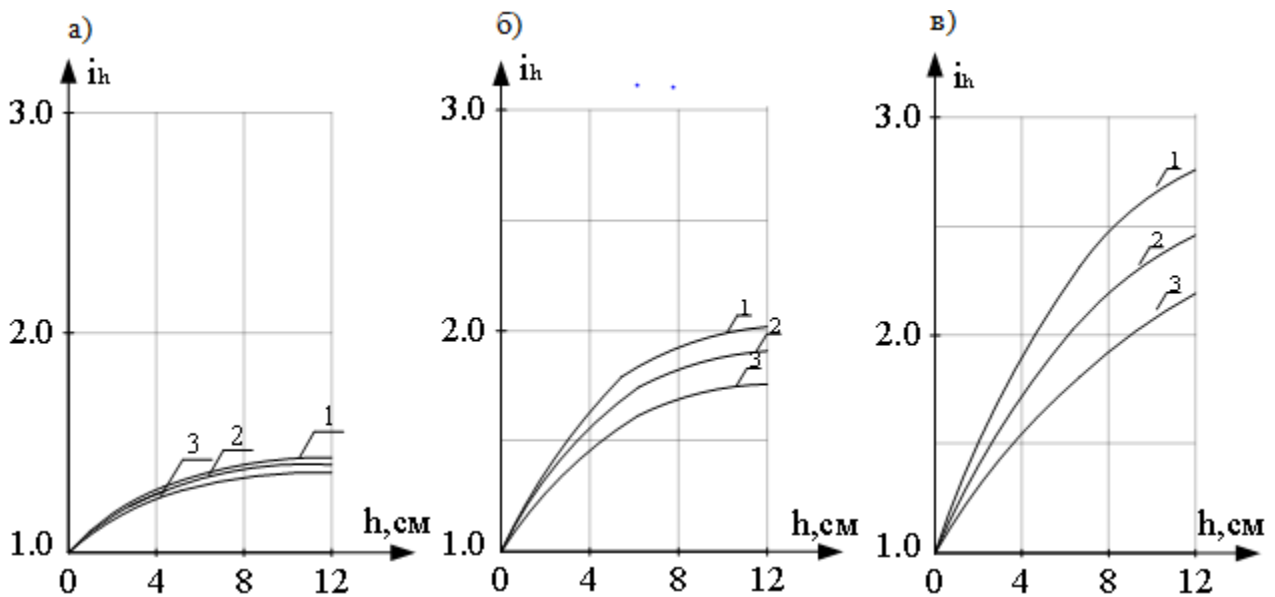

Рисунок 1– Графіки залежності $i_h = f(h)$ при різній густині вугілля (1) $\rho_y=1,26 \text{ г/см}^3$, 2) $\rho_y=1,40 \text{ г/см}^3$, 3) $\rho_y=1,54 \text{ г/см}^3$).

Якщо джерело і приймач γ - опромінення встановити на поверхні двошарового середовища, при чому верхній має товщину h , а нижній являється напів нескінченним (Рис.1), – тоді реєстрована приймачем інтенсивність опромінення розсіяного середовища в загальному випадку буде визначатись наступною функцією:

$$I_p = f(w_0, z_1, z_2, \rho_1, \rho_2, R, h, A, \varepsilon_g, S_g), \quad (1)$$

де w_0 – енергія первинного опромінення;

z_1, z_2 – ефективні атомні номери верхнього і нижнього середовища;

ρ_1, ρ_2 – ефективна густина верхнього і нижнього середовища;

R – відстань між джерелом і центром приймача випромінювання (база);

A – активність джерела випромінювання;

ε_g – ефективність детектора випромінювання;

S_g – активна поверхня детектора випромінювання.

Із виразу (1) видно, що за фіксованих параметрів датчика змінними величинами будуть тільки: $z_1, z_2, \rho_1, \rho_2, h$.

Якщо z_1, z_2, ρ_1, ρ_2 , постійні, тоді інтенсивність розсіяного випромінювання, реєструється детектором, буде визначатись лише контролюючою величиною – тобто, товщиною вугільної пачки.

Отримані залежності (1) в явному вигляді можливі за допомогою розрахункових або експериментальних методів.

З розрахункових методів можуть знайти застосування метод Монте-Карло, метод про моменти та інші. У всіх випадках, однак, розглянуто багаторазово розсіяне випромінювання з урахуванням реальної геометрії являється досить трудомісткою задачею. Якісні результати, які являють основу особливості

методики, можна отримувати розглядаючи задачу в наближенні до однократного розсіювання. Цим наближенням широко користуються, наприклад, у геофізиці, для встановлення характеру взаємозв'язку параметрів, які визначають швидкість рахунку, для надходження раціонального виду напівемпіричних формул та інше. При цьому зазвичай, розглядаються спрощені моделі.

Моделлю системи, представленій на рис.1, може слугувати точкове джерело, розташоване на осі протяжного детектора (Рис.3). Між джерелом і детектором розташовується екран, якій повністю поглинає пряме випромінювання. Виділимо в шарі вугілля елемент об'єму^x): $dV = dx dy dz$. Швидкість рахунку dI , (це швидкість імпульсів поданих детектором за годину часу) від елемента довжини детектора dl складає:

$$dI = 3,7 \cdot 10^7 K A d_{C4} \varepsilon_g \frac{1}{4\pi z_1^2} \exp(-\mu'_y \rho_y z'_y) \times \frac{1}{4\pi z^2} \exp(-\mu''_y \rho_y r''_y) n_0 \frac{d\sigma}{d\theta}(\theta) dV dl, \quad (2)$$

де K – середнє число γ -квантів на розпад;

d_{C4} – діаметр лічильника, при тому $S_g = d_{C4}(\ell_2 - \ell_1) = d_{C4} \ell_{C4}$;

μ'_y – ваговий коефіцієнт послаблення випромінювання в куті для прямого пучка; $\mu''_y = \mu''_y(\theta)$ – те ж для розсіяного пучка;

n_0 – число електронів в см^3 речовини.

$$n_0 = 6.02 \cdot 10^{23} \left(\frac{Z}{A} \right) \rho$$

ВИСНОВКИ

Наведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що при використанні ізоотопу C_s^{137} основні джерела погрішності - коливання щільності вугілля і породи - не викличуть серйозного погіршення метрологічних характеристик датчиків в межах робочої ділянки залежності $I I_n = \int(h)$, навіть якщо ці коливання будуть складати в межах одного шахто пласту.

Список бібліографічного опису

1. Каганюк О.К. (2015) «Рівняння некерованого руху вуглевидобувних машин» Каганюк О.К. Науковий журнал «Комп'ютерно – інтегровані технології. Освіта, наука, виробництво» Луцьк 2015, випуск №18, с. 121 – 126

2. Каганюк О.К. (2013) «Використання алгоритмів для дослідження рухомих об'єктів». Каганюк О.К., Шолом П.С. Науковий журнал «Комп'ютерно – інтегровані технології. Освіта, наука, виробництво» Луцьк 2013, випуск №12, с. 107 – 110.
3. Kahanyuk O.K., Polishchuk M.M., Bortnyk K.Y., Kostiuchko S.M. Analysis of reasoning of the basic parameters of control of coal mining combines in the seam profile / Advances of Science: Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 13 April 2018 [Electronic resource] / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. – Electron. txt. d. – Czech Republic, Karlovy Vary: Skleněný Můstek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2018. – P. 30-37.
4. А.С. № 1270323 (СССР) Способ автоматического управления очистным комбайном по гипсометрии пласта и система для его осуществления Каганюк А.К., Евстафьев Д.И. и др. Приоритет изобретения 22.04.85г. № 3908263; Зарегистрировано в Государственном реестре изобретений СССР 15.07 1986г.

Reference

1. Kaganyuk OK (2015) "Equation of uncontrolled motion of coal mining machines" Kaganyuk OK Scientific journal "Computer - integrated technologies. Education, science, production »Lutsk 2015, issue №18, p. 121 - 126
2. Kaganyuk OK (2013) "Using Algorithms to Study Moving Objects". Kaganyuk OK, Sholom PS Scientific journal "Computer - integrated technologies. Education, science, production »Lutsk 2013, issue №12, p. 107 - 110.
3. Kahanyuk OK, Polishchuk MM, Bortnyk KY, Kostiuchko SM Analysis of reasoning of the basic parameters of control of coal mining combines in the seam profile / Advances of Science: Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary - Ukraine, Kyiv, 13 April 2018 [Electronic resource] / Editors prof. L.N. Katyukhin, I.A. Salov, IS Danilova, NS Burina. - Electron. txt. d. - Czech Republic, Karlovy Vary: Skleněný Můstek - Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2018. - P. 30-37.
4. A.S. № 1270323 (USSR) Method of automatic control of cleaning combine by formation hypsometry and system for its implementation Kaganyuk AK, Evstafiev DI etc. Priority of the invention 22.04.85 № 3908263; Registered in the State Register of Inventions of the USSR on July 15, 1986.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ РЕЖИМІВ РОБОТИ НАСОСНИХ АГРЕГАТІВ НАФТОПЕРЕКАЧУВАЛЬНИХ СТАНЦІЙ

Курляк Петро Омелянович

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри електроенергетики, електротехніки та електромеханіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Федорів Михайло Йосипович

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри електроенергетики, електротехніки та електромеханіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Транспортування нафти вимагає значних енерговитрат на привід насосних агрегатів нафтоперекачувальних станцій. У цьому плані актуальним завданням є зниження енерговитрат шляхом розробки та впровадження енергозберігаючих систем автоматичного регулювання нафтоперекачувальними насосними агрегатами, які є складовою частиною комплексних систем автоматизованого керування транспортуванням нафти та забезпечують максимальне значення коефіцієнту корисної дії агрегатів за рахунок оптимального регулювання частоти обертання.

Дослідження енергоефективних режимів роботи насосних агрегатів проводимо для нафтоперекачувальної станції «Плещівка». Дана станція є першою проміжною станцією магістрального нафтопроводу «Дружба» на території України та знаходиться у Житомирській області, Коростенському районі, с. Васьковичі.

На НПС «Плещівка» встановлено дві магістральні насосні №1 та №2 технологічні параметри агрегатів відображено в табл. 1 та табл. 2.

Таблиця 1.1 – Паспортні параметри електродвигунів НПС «Плещівка»

№ п/п	ЛВДС/ НПС	Насосна	Технічна характеристика двигунів					
			Шв.обер. об/хв.	Двигун	Потуж. кВт	Номін./пуск струм, А	ККД, %	cos j
1	Плещівка	Магістральна насосна № 1	2 979	2АЗМВ1-1600/6000	1 600	178 / 1068	96,1	0,9
			2 979	2АЗМВ1-1600/6000	1 600	178 / 1068	96,1	0,9
			2 979	2АЗМВ1-1600/6000	1 600	178 / 1068	96,1	0,9
			2 979	2АЗМВ1-1600/6000	1 600	178 / 1068	96,1	0,9
		Магістральна насосна № 2	2 976	4АЗМВ 2500/6000	2 500	283 / 1700	96,5	0,88
			2 976	4АЗМВ 2500/6000	2 500	283 / 1700	96,5	0,88
			2 976	4АЗМВ 2500/6000	2 500	283 / 1700	96,5	0,88
			2 976	4АЗМВ 2500/6000	2 500	283 / 1700	96,5	0,88

Таблиця 1.2 – Паспортні параметри відцентрових насосів НПС «Плещівка»

№ п/п	ЛВДС/ НПС	Насосна	№ агр.	Агрегат	Технічна характеристика насоса			
				Тип	Продукт. м³/год	Напір на закр. зас., м	Діам. і шир. роб. колеса	ККД, %
1	Плещівка	Магістральна насосна № 1	1	16 НД 10 x 1	2 200	300	446 / 60	86,0
			2	- " -	2 200	300	445 / 58	86,0
			3	- " -	2 200	300	449 / 57	86,0
			4	- " -	2 200	300	446 / 58	86,0
		Магістральна насосна № 2	1	NGK 500/450/100	3 600	262	437 / 98	82,0
			2	- " -	3 600	290	452 / 98	82,0
			3	- " -	3 600	290	457 / 98	82,0
			4	- " -	3 600	290	456 / 98	82,0

Відомо, що найбільш ефективним з точки зору енерговитрат способом регулювання подачі насосів є регулювання зміною частоти їх обертання. Тривалий час застосування цього способу керування великих насосів, турбокомпресорів і вентиляторів ускладнювалося відсутністю ефективних приводів з регульованою частотою їх обертання.

В даний час освоєно виробництво потужних високовольтних частотно-регульованих електроприводів в досить широкому діапазоні потужностей, що задовольняє параметрам нафтових магістральних насосів.

На енергетичні показники насосних агрегатів впливають режими роботи нафтоперекачувальної станції, методи регулювання напору і витрати та зміна паспортних характеристик в процесі експлуатації. Основним призначенням насосних агрегатів є забезпечення встановленого тиску та стабільної витрати у кінці ділянки трубопроводу, на вході наступної станції. Зміна режимів перекачування нафти безумовно призводить до зміни режимних параметрів насосних агрегатів, що в свою чергу вимагає удосконалення законів регулювання ними.

Розглянемо силовий канал насосного агрегату нафтоперекачувальної станції, до складу якого входить частотний перетворювач, високовольтна асинхронна машина, відцентровий насос та засувка на напірному патрубку та гідравлічна мережа.

Наглядно енергетичні потоки в насосному агрегаті представлено на діаграмі Санкей зображена на рис. 1. Діаграма відображає перетворення потужності від джерела до споживача, а саме: P_{sipl} – повна потужність, яка надходить від електричної мережі; P_1 та dP_{fc} – потужність та втрати потужності в частотному перетворювачі, P_{el} , dP_{st} , dP_{CU} , P_{smech} та dP_{mech} – відповідно електрична потужність, втрати в сталі та міді, механічна потужність та механічні втрати в асинхронній машині; P_{pump} , dP_{pump} – потужність та втрати потужності у відцентровому насосі; P_Z , dP_V – потужність на втрати потужності у дросельній засувці; P_{gidr} , dP_g – потужність на втрати потужності у гідромережі.

Процес передачі і перетворення енергії в електротехнологічних комплексах супроводжується її частковою втратою на кожному з елементів і здатністю в тій чи іншій мірі накопичувати енергію в залежності від типу елемента, що розглядається. Кожен з елементів електротехнологічного комплексу характеризується параметрами енергетичного режиму $U_i(t)$ і $I_i(t)$, причому це не обов'язково напруга і струм, а величини, що описують фізичний процес перетворення енергії, добуток яких дає значення миттєвої потужності $P_i(t) = U_i(t) \times I_i(t)$ – єдиний параметр, що характеризує будь-який режим як завгодно складного електротехнологічного комплексу. Визначивши потужність $P_i(t)$ для кожного з елементів електромеханічного комплексу, можна судити про картину перетворення енергії системи в цілому. Одна зі складових енергетичного режиму – змінна в часі складова, характеризує процес енергообміну між мережею та споживачем, технологічним механізмом і двигуном.

У зв'язку з цим особливу увагу заслуговує питання оцінки пропускну здатності енергетичного каналу насосного агрегату нафтоперекачувальної станції з урахуванням неоднонаправленого потоку енергії, наявності накопичувачів енергії різного роду, елементів з нелінійними характеристиками, складного характеру зміни енергетичних процесів в часі.

Для аналізу енергетичних режимів насосних агрегатів нафтоперекачувальних станцій в роботі використаний метод миттєвої потужності Bond Graph [2, 3], який дозволяє найбільш повно характеризувати зміна потужності в тимчасовій області, на відміну від інтегральних складових. Основою теоретичної бази методу миттєвої потужності є баланс гармонійних складових миттєвої потужності джерела живлення та елементів насосного агрегату. Одним із заходів оцінки якості енергетичних процесів у системі служить ефективне значення миттєвої потужності, а складові миттєвої потужності представляють собою вихідні параметри для такої оцінки. Для умовного енергетичного ланцюга з багатoelementною структурою, яка представляє собою еквівалентну схему заміщення деякого насосного агрегату, запропонована схема розподілу втрат потужності в силовому контурі (рис.1).

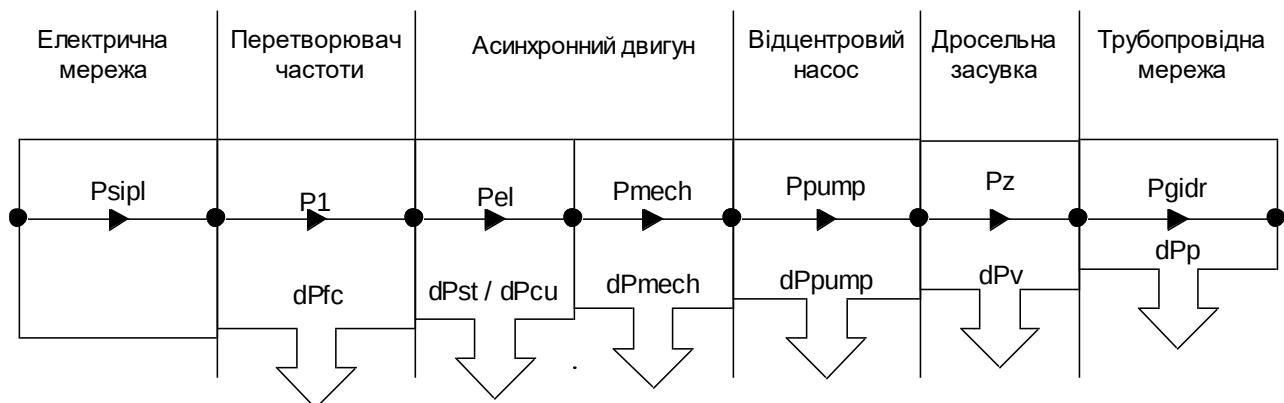

Рисунок 1 – Діаграма розподілу потужностей в насосному агрегаті

Провівши дослідження режимів роботи магістрального нафтового насоса NGK 500/450/100 за допомогою графо-енергетичної моделі для різних режимів регулювання, а саме: дроселювання та із використанням частотного перетворювача отримана діаграма розподілу енергетичних витрат на усіх елементах насосного агрегату. Провівши аналіз даного енергорозподілу встановлено, що найбільш енергоефективний режим роботи є режим із застосуванням перетворювача частоти. Отримано, що регулювання зніною частоти обертання робочого колеса протягом добового режиму перекачування нафти насосним агрегатом призводить до заощадження енергоспоживання на 40% в порівнянні із режимом регулювання дроселюванням на напірному патрубку. Розподіл енергії на всіх елементах насосного агрегату для двох режимів роботи відображено на рис.2, а втрати енергії зображено на рис.3.

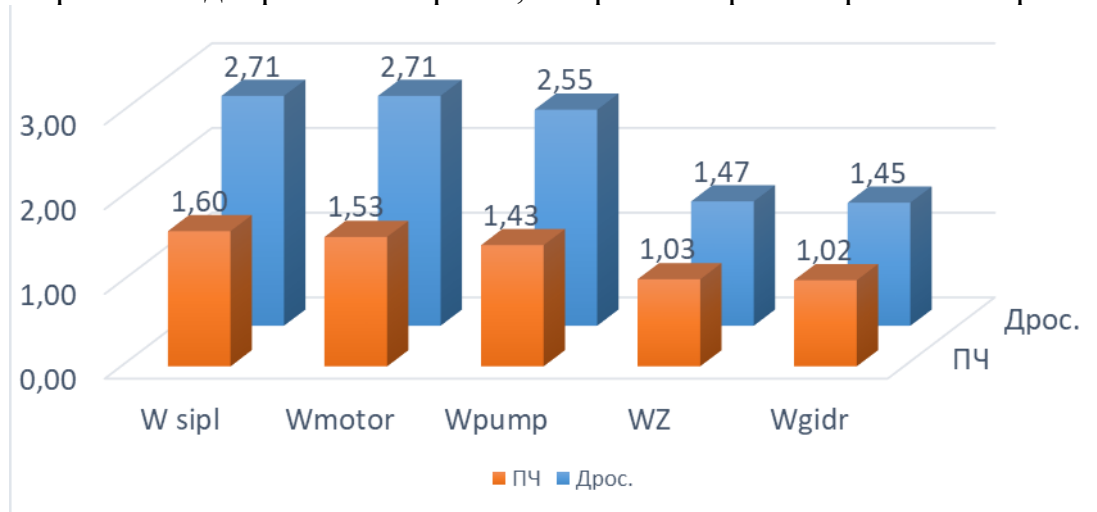

Рисунок 2 – Розподіл енергії (ГВт×год / рік) в елементах насосного агрегату NGK 500/450/100 в режимах регулювання дроселюванням та частотним керуванням.

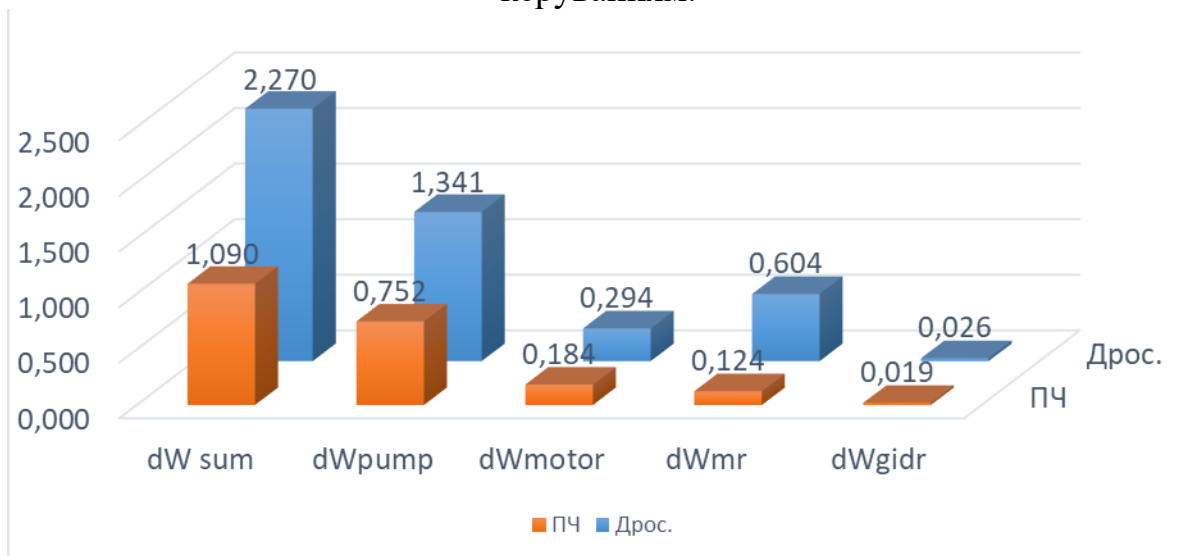

Рисунок 3 – Розподіл втрат енергії (ГВт×год / рік) на елементах насосного агрегату NGK 500/450/100 в режимах регулювання дроселюванням та частотним керуванням.

Проведено аналіз способів керування насосними агрегатами магістральних нафтопроводів, який показав, що найбільш доцільним є частотне регулювання. Цей спосіб, на відміну від інших, має мінімальні втрати енергії на транспортування нафти, а також має можливість плавного регулювання, що значно покращує пускові та експлуатаційні характеристики насосів та подовжує термін їх експлуатації.

Список літератури:

1. Курляк П.О. Bond Graph модель магістральних відцентрових насосів нафтоперекачувальних станцій / Володимир Костишин, Петро Курляк // Розвідка і розробка нафтових і газових родовищ. – 2007. – №1 (22). – С.56-63. – ISSN 1993–9973.
2. Курляк П.О. Дослідження енергетичних параметрів магістральних насосних агрегатів нафтоперекачувальних станцій / Розвідка і розробка нафтових і газових родовищ // Всеукраїнський щоквартальний науково-технічний журнал. – 2015. – №1(54).– с.81-88.
3. Kostyshyn V., Kurliak P. Simulation of performance characteristics of centrifugal pumps by the electro-hydrodynamic analogy method // Journal of Hydrocarbon Power Engineering .–2015.–Volume 2. Issue 1.

ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ НАГНІТАННЯ СУХОГО ГАЗУ ПРИ РОЗРОБЦІ ГАЗОКОНДЕНСАТНИХ РОДОВИЩ

Матківський Сергій Васильович,

Ph.D., начальник відділу поглибленого аналізу родовищ
Акціонерне товариство «Укргазвидобування»,
УКРАЇНА

Вступ. Проектування розробки родовищ природних газів повинно базуватися на глибокому розумінні процесів, що відбуваються в поровому просторі, а саме багатофазній фільтрації та фазових перетвореннях багатокомпонентних вуглеводневих систем [1-2].

При розробці газоконденсатних родовищ слід звернути увагу на певні особливості, пов'язані з конденсацією важких вуглеводнів при зниженні пластового тиску нижче тиску початку конденсації. Сутність цього явища полягає в розділенні пластового газу на дві фази, газ та сирий конденсат [3].

Насичення порового простору рідкою вуглеводневою фазою обумовлює додаткові їх втрати в процесі розробки родовищ. Це, в свою чергу, можна пояснити поверхнево-активними властивостями рідкої фази по відношенню до порового простору, тобто насичення порового простору рідкою фазою до критичного значення обумовлює її втрати. Саме цим пояснюється відносно низьке конденсатовилучення газоконденсатних покладів з високим вмістом конденсату в пластовому газі [4-5].

Для підвищення кінцевих коефіцієнтів конденсатовилучення та покращення техніко-економічних показників розробки газоконденсатних родовищ потрібно впроваджувати технології підтримання пластового тиску.

Мета роботи. Оптимізація технологій підтримання пластового тиску з використанням основних інструментів цифрового моделювання Eclipse та Petrel компанії Schlumberger.

Результати та обговорення. Видобуток конденсату, що випав з газу у пласті може здійснюватися шляхом переведення його в газову фазу з наступним видобутком разом з газом, витіснення з пористого середовища різними робочими агентами та їх поєднання [6-9].

Найбільш відомими технологіями розробки газоконденсатних родовищ, які забезпечують значно вищі кінцеві коефіцієнти вилучення конденсату порівняно з розробкою на виснаження є сайклінг-процес та інші технології підтримання пластового тиску [10-11].

Сайклінг-процес і його модифікації – це зворотне нагнітання відбензиненого газу в поклад, для якого характерний високий вміст конденсату в пластовому газі. Фізична суть процесу полягає в здатності сухого газу випаровувати сконденсовані рідкі вуглеводні. Після сепарації та очищення видобувного газу здійснюється повторне його нагнітання в поклад [12-13].

У випадку реалізації сайклінг-процесу досягаються достатньо високі значення коефіцієнта конденсаовилучення. Кінцевий коефіцієнт вилучення конденсату змінюється в межах 70 – 90 % [14].

Даний метод, незважаючи на високу його технологічну ефективність, має певні недоліки. До основних недоліків можна віднести значні капіталовкладення, тривалий період розробки, консервація запасів природного газу протягом періоду реалізації технології. Тому для вирішення цих проблем рекомендовано застосовувати частковий сайклінг-процес. При закачуванні 40 – 60 % відсепарованого газу кінцевий коефіцієнт конденсаовилучення може змінюватися від 50 до 70 % та буде залежати від моменту початку реалізації досліджуваної технології.

Для оптимізації сайклінг процесу при розробці газоконденсатних покладів із значними запасами конденсату проведено дослідження з використанням інструментів гідродинамічного моделювання.

Розрахунки технологічних показників розробки проведено для різної тривалості періоду нагнітання сухого газу в поклад (12, 24, 36, 48, 60 місяців). Впровадження сайклінг-процесу здійснюється при виснаженості газоконденсатного покладу на рівні 50 % від початкового пластового тиску.

За результатами моделювання встановлено, що у випадку впровадження сайклінг-процесу забезпечується підтримання пластового тиску в покладі на значно вищому рівні порівняно з розробкою на виснаження.

Динаміка пластового тиску в залежності від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при розробці на виснаження наведена на рисунку 1.

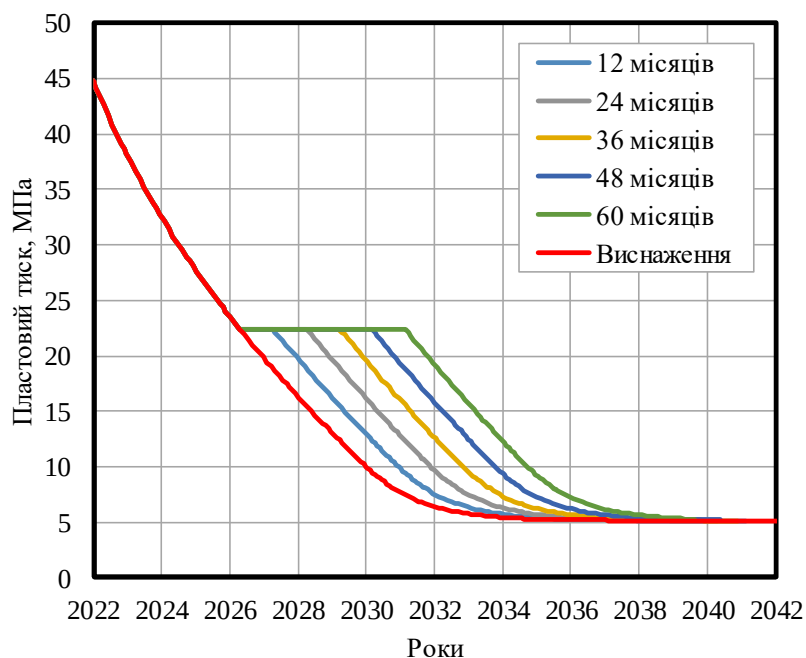

Рисунок 1 - Динаміка пластового тиску від тривалості періоду нагнітання сухого газу в газоконденсатний поклад та при розробці на виснаження

На основі результатів моделювання встановлено, що завдяки впровадженню сайклінг-процесу збільшується накопичений видобуток конденсату порівняно з

розробкою на виснаження. Досягається такого результату шляхом сповільнення процесів подальшої конденсації важких вуглеводнів, а також за рахунок переведення частини вже випавшого конденсату в газову фазу з наступним видобутком з пласта.

На основі результатів проведених досліджень здійснено розрахунок прогнозних коефіцієнтів вилучення конденсату залежно від тривалості періоду нагнітання сухого газу в продуктивний поклад та при розробці на виснаження. Результати розрахунків наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 - Результати розрахунків прогнозних коефіцієнтів вилучення конденсату залежно від тривалості періоду нагнітання сухого газу та при розробці газоконденсатного покладу на виснаження

Тривалість періоду нагнітання, місяці	Коефіцієнт вилучення конденсату, %		
	Виснаження	Нагнітання	Δ
12	37,64	40,51	2,79
24	37,64	42,49	4,61
36	37,64	43,72	5,76
48	37,64	44,45	6,49
60	37,64	44,90	7,09

Аналізуючи результати розрахунків таблиці 1 встановлено, що підвищення кінцевого коефіцієнту вилучення конденсату в залежності від тривалості періоду нагнітання сухого газу дорівнює: 12 місяців – 2,79 %; 24 місяців – 4,61 %; 36 місяців – 5,76 %; 48 місяців – 6,49 %; 60 місяців – 7,09 %.

Залежності коефіцієнта вилучення конденсату від тривалості періоду нагнітання сухого газу наведені на рисунку 2.

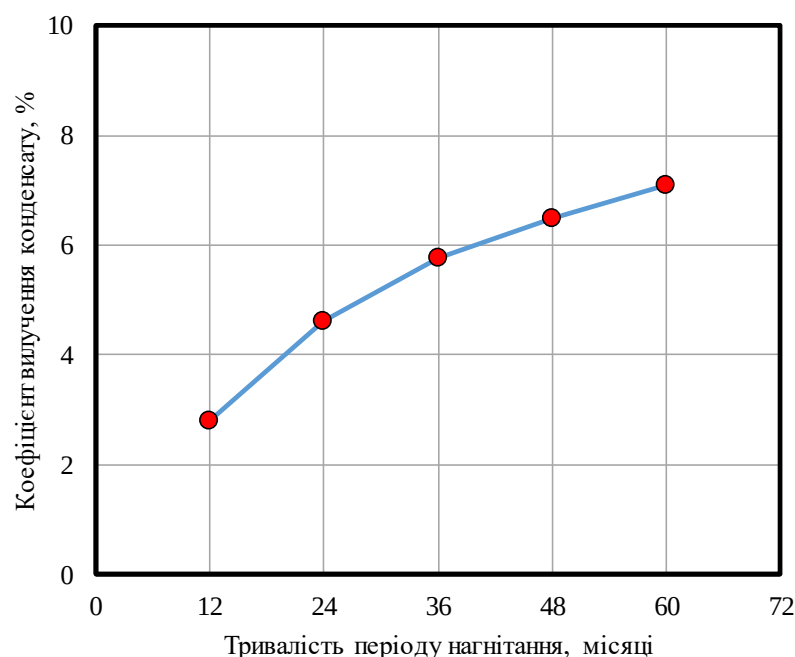

Рисунок 2 - Залежності коефіцієнта вилучення конденсату від тривалості періоду нагнітання сухого газу

На основі результатів досліджень визначено оптимальне значення тривалості періоду нагнітання сухого газу в поклад, яке становить 34,3 місяців. Кінцевий коефіцієнт конденсатовилучення для наведеного оптимального значення тривалості періоду нагнітання сухого газу дорівнює 43,7 %.

Висновки. Використовуючи інструменти цифрового моделювання проведено дослідження з оптимізації технології сайклінг-процесу. За результатами проведених досліджень встановлено високу технологічну ефективність підтримання пластового тиску при розробці газоконденсатних родовищ із значними запасами конденсату.

На основі результатів проведених досліджень встановлено оптимальне значення тривалості періоду нагнітання сухого газу в поклад, яке становить 34,3 місяців. Кінцевий коефіцієнт вилучення конденсату для наведеного значення тривалості періоду нагнітання сухого газу збільшується на 6,06 %.

Література

1. Burachok O., Kondrat O., Matkivskyi S. (2020). Investigation of the efficiency of gas condensate reservoirs waterflooding at different stages of development. Global Trends, Challenges and Horizons. Dnipro. Ukraine. P. 1-11. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123001010>.

2. Thomas F., Holowach N., Zhou X., Bennion D. (1994) Optimizing Production From Gas Condensate Reservoirs. Petroleum Society of Canada. Annual Technical Meeting, June 12 - 15, Calgary, Alberta. <https://doi.org/10.2118/94-04>.

3. Davidovskiy A., Abramochkin S., Lopatina N. (2017) Multiphase Gas-Condensate Metering Tests with Individual Fluid Properties Model (Russian). Society of Petroleum Engineers. <https://doi.org/10.2118/187753-RU>.

4. Bikman Ye (2021). Forecasting Hydrocarbon Production at Gas Condensate Fields Considering Phase Transformations of Reservoir Systems. SPE Eastern Europe Subsurface Conference. Kyiv. Ukraine. <https://doi.org/10.2118/208562-MS>.

5. Кондрат Р.М. Газоконденсатоотдача пластов. М.: Недра. 1992. 255 с.

6. Thomas F., Zhou X., Bennion D., Bennion D. (1995). Towards Optimizing Gas Condensate Reservoirs. Petroleum Society of Canada. <https://doi.org/10.2118/95-09>.

7. Oldenburg C. M., Law D. H., Gallo Y. L. and White S. P. (2003). Mixing of CO₂ and CH₄ in Gas Reservoirs: Code Comparison Studies, USA, Canada and New Zealand, 2003, Pp. 1-5. <https://doi.org/10.1016/B978-008044276-1/50071-4>.

8. Matkivskyi S., Burachok O. (2022). Impact of Reservoir Heterogeneity on the Control of Water Encroachment into Gas-Condensate Reservoirs during CO₂ Injection. Management Systems in Production Engineering. Vol. 30. Issue 1. Pp 62-68. <https://doi.org/10.2478/mspe-2022-0008>.

9. Matkivskyi S., Kondrat O. (2021) Studying the influence of the carbon dioxide injection period duration on the gas recovery factor during the gas condensate fields development under water drive. Mining of Mineral Deposits. Volume 15, Issue 2, P.95-101. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.224244>.

10. Кондрат Р. М., Кондрат О. Р. (2005). Комплексна технологія збільшення вуглеводневилучення з виснажених газоконденсатних родовищ. Наука та інновації. № 5. С. 24-39.

11. Бікман Є.С., Дячук В.В. (2006). Оптимізація систем розробки газоконденсатних родовищ України з високим вмістом вуглеводнів C_{5+} в пластовому газі. Проблеми нафтогазової промисловості. №3. С. 165–168.
12. Luo, K., Li, S., Zheng, X., Chen, G., Dai, Z., Liu, N. (2001). Experimental Investigation into Revaporization of Retrograde Condensate by Lean Gas Injection. SPE Asia Pacific Oil and Gas Conference and Exhibition. Jakarta. Indonesia. <https://doi.org/10.2118/68683-MS>.
13. Kossack C.A., Opdal S.T. (1988). Recovery of Condensate From a Heterogeneous Reservoir by the Injection of a Slug of Methane Followed by Nitrogen. 63rd Annual Technical Conference and Exhibition of the Society of Petroleum Engineers. Houston. Texas. USA. <https://doi.org/10.2118/18265-MS>.
14. Chibueze S. E.; Ibeh S. U.; Onugba I. N.; Obah B. (2017). Performance Analysis of Gas Cycling Operation in Retrograde Gas Condensate Reservoir- A Niger Delta Case Study. SPE Nigeria Annual International Conference and Exhibition, Lagos, Nigeria. <https://doi.org/10.2118/189135-MS>.

ПРОГНОЗ ОПТИМАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАЛИВОМ ВУГІЛЬНИХ ЕЛЕКТРОГЕНЕРУЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Перов Микола

Науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Макаров Віталій

Кандидат технічних наук, завідувач відділу оптимізації розвитку паливних баз

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Каплін Микола

Кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Білан Тетяна

Кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Новицький Ігор

Молодший науковий співробітник

Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Опалювальний сезон 2021–2022 рр. став для України дійсно кризовим. Ознаки енергетичних проблем були помітні ще восени: Україна входила в опалювальний сезон із рекордно низькими запасами вугілля. Це сталося через низку проблем в галузі, включно з тарифами, «ознаками саботажу», яку побачила у галузі частина експертів, а також з «вугільною блокадою» з боку Росії. У підсумку уряд зробив ставку на максимальне використання енергоблоків українських АЕС та на імпорту «чорного золота» з різних куточків світу. В деяких випадках імпорту вугілля технічно неможливий.

З огляду на вказані проблеми був проведений аналіз можливостей вуглевидобувної галузі України для забезпечення вугільних електрогенеруючих підприємств (ВЕГП) необхідними обсягами вугільної продукції.

Дослідження виконані на основі алгоритму наведеному в [1-3].

В табл. 1 наведені результати оптимального використання загальних обсягів видобутого шахтами вугілля для ВЕГП на 2025 р.. Коефіцієнт використання загальних обсягів готової вугільної продукції (ГВП) (відношення розрахованих оптимальних обсягів ГВП до загального обсягу ГВП) у даній таблиці може характеризувати рівень перспективності шахт, що є важливим фактором при фінансуванні перспективного розвитку вуглевидобувних підприємств.

Таблиця 1

Оптимальний прогноз забезпечення ВЕГП України вугільною продукцією
на 2025 рік

Шахта	Загальні обсяги ГВП, тис. т	Коефіцієнт використання загальних обсягів ГВП для ВЕГП	Оптимальні обсяги ГВП для ВЕГП, тис. т	Загальна вартість оптимальних обсягів ГВП, млн грн.
ш. Капітальна	663,4	1,0	663,4	1777,1
ш. № 1/3 Новогродівська	662,1	1,0	662,1	1818,0
ш. Піонер	810,0	1,0	810,0	2127,5
ш. Новодонецька	939,0	1,0	939,0	2531,6
ш. Гірська	419,1	1,0	419,1	1111,9
ш. Золоте	463,8	1,0	463,8	1232,7
ш. Карбоніт	420,1	1,0	420,1	1114,7
ВСП ш. Степова	1361,8	1,0	1361,8	3889,1
ВСП ш. Ювілейна	1330,0	1,0	1330,0	3592,0
ш. Лісова	276,7	1,0	276,7	743,8
ш. Червоноградська	570,0	1,0	570,0	1530,9
ш. Степова	603,2	1,0	603,2	1616,3
ТДВ «ш. Білозірська»	1208,6	1,0	1208,6	3434,9
ВСП ш. Дніпровська	806,5	0,96	770,6	2091,8
ш. Котляревська	456,7	0,93	426,1	1095,7
ш. Привольнянська	475,0	0,88	419,7	1104,2
ш. ім.Д.Ф.Мельникова	661,4	0,88	580,4	1532,6
ш. Алмазна	725,1	0,86	620,6	1486,9
ш. № 10 Нововолинська	855,0	0,86	731,6	1945,7
ш. Курахівська	443,6	0,82	363,7	955,3
ш. Новодружеська	657,6	0,79	520,1	1372,3
ДП «ш/у Південнодонбаське»	917,6	0,79	722,1	1925,3
ш. Добропільська	1710,0	0,73	1242,6	3568,3
ш. Тошківська	421,4	0,56	233,9	341,0
ш. Україна	590,7	0,55	323,9	469,0
ДП ш. ім. М.С. Сургая	1140,0	0,52	596,2	1599,4
ВСП ш. Тернівська	1235,0	0,47	585,4	1528,6
ВСП ш. ім.Героїв Космосу	1906,6	0,41	779,6	2197,7
ВСП ш. Самарська	1615,0	0,39	627,6	1649,9
ВСП ш. Західно-Донбаська	2280,0	0,20	455,0	1279,6
ВСП ш. Павлоградська	2375,0	0,16	389,8	1023,9
ВСП ш. ім. М.І. Сташкова	1520,0	0,14	214,7	564,3
<i>Усього:</i>	<i>30520</i>		<i>21748</i>	<i>20333</i>

В табл. 2 представлені можливості підвищення обсягів видобутку шахт після їх модернізації у короткостроковій перспективі.

Таблиця 2

Можливості підвищення обсягів видобутку шахт після модернізації, тис. т

Підприємство	2020 р. (факт)	2022-2025 рр.	Коефіцієнт зростання потужності
ш. Золоте	2	475	237,50
ш. Україна	9	620	68,80
ш. Новодружеська	11	665	60,45
ш. ім.Д.Ф.Мельникова	23	665	28,90
ш. Привольнянська	17	475	27,94
ш. Курахівська	24	475	19,70
ДВАТ ш. Надія	59	1140	19,32
ш. Бужанська	19	240	12,63
ш. Тошківська	35	425	12,14
ш. Карбоніт	59	425	7,20
ш. Гірська	60	425	7,08
ш. Котляревська	113	760	6,72
ДП «ш/у Південнодонбаське»	169	950	5,62
ш. Червоноградська	207	950	4,58
ш. Піонер	203	810	3,99
ДП «ш. ім. М.С. Сургая»	308	1140	3,70
ш. Капітальна	463	1425	3,07
ТДВ «ш. Білозірська»	559	1425	2,37
ВСП ш. ім. М.І. Сташкова	643	1520	2,36
ш. Новодонецька	694	1425	2,05
ш. Добропільська	904	1710	1,89
ш. Алмазна	544	950	1,74
ВСП ш. ім. Героїв Космосу	2139	2850	1,33
ВСП ш. Степова	1431	1900	1,32
ш. Лісова	231	285	1,23
ш. № 1/3 Новогродівська	787	950	1,20
ВСП ш. Самарська	1505	1615	1,07
ВСП ш. Західно-Донбаська	2147	2280	1,06
ш. Тернівська	1256	1235	0,99
ш. Павлоградська	2565	2375	0,95
ВСП ш. Дніпровська	1665	1425	0,85
ВСП ш. Ювілейна	1639	1330	0,81

Загальна кількість шахт з видобутку енергетичного вугілля 32 одиниці, з яких 21 знаходиться у державному секторі та 11 у приватному секторі. Крім того 8 приватних шахт видобувають коксівні марки вугілля.

Перелік об'єктів наведених в таблицях 1 та 2 практично співпадає, за винятком декількох шахт (ім. М.С. Сургая, Тошківська, ім. М.І. Сташкова) і в цілому надає можливість конкретизувати з певними обмеженнями структуру вуглевидобувних об'єктів в контексті сценаріїв функціонування теплової енергетики.

Список літератури:

1. Макортецький М.М. Математична модель оптимальної структури вугільної продукції для ТЕС України із врахуванням екологічних обмежень / М.М. Макортецький, Перов М.О., Новицький // Проблеми загальної енергетики. 2017. Вип. 2 (49). С. 40-48.

2. Макаров В.М, Макортецький М.М., Перов М.О. Моделювання оптимального забезпечення електроенергетики України вугільною продукцією із врахуванням екологічних обмежень. Інституціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інноваційної безпеки України: колективна монографія / За заг. ред. О.Л. Гальцевої. – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 103-117.

3. Makarov V., Makortetskyi M., Perov M., Bilan T., Ivanenko N. Mathematical Model of Optimal Support of Thermal Energy with Coal Products Taking into Account Environmental Constraints. In: Zaporozhets A. (eds) Systems, Decision and Control in Energy III. Studies in Systems, Decision and Control, vol 399. Springer, Cham, 2022. P. 75-88.

МІСЦЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ ДТП І СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЬКОГО РУХУ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ

Рейцен Євген Олександрович

канд. техн. наук, професор, професор кафедри міського будівництва
Київський національний університет будівництва і архітектури

Кучеренко Наталія Миколаївна

старший викладач кафедри геоінформатики і фотограмметрії
Київський національний університет будівництва і архітектури

Місцям концентрації ДТП і системам організації міського руху в останні роки присвячувалось багато міжнародних конференцій, які проводились МВС України. Вони відображали в основному виконання Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні до 2020 року. Однак, виходячи з того, що при цьому передбачуваного зменшення кількості смертельних ДТП до 2020 р. досягнути не вдалось, пропонується змінити Стратегію до 2025 року зі зменшенням кількості смертельних ДТП на 20% [1].

Виникає питання: в яких саме містах розглядатимуться транспортні системи? Адже існує класифікація міст відповідно до ДБН (державні будівельні норми), де всі міста поділяються на 5 груп: найзначніші (понад 1 млн. жителів); значні (500 тис. – 1 млн.); великі (250 – 500 тис.); середні (100 – 250 тис. і 50 – 100 тис.); малі (20 – 50 тис., 10 – 20 тис. і до 10 тис.).

У 2009 р. в Україні нараховувалось 454 міста і кількість населення в кожному з них зменшувалась, тоді як у деяких областях вона збільшувалась (Волинська, Закарпатська, Рівненська), а як же можна визначити кількість смертельних ДТП на 100 тис. населення, коли останній перепис населення в Україні був проведений ще у 2001 році. За даними ООН через 40 років кількість населення України зменшиться до 26 млн. замість 45 млн. у 2011 р.

Як вказано в [2], стадії містобудівного проектування вирішують задачі на **стратегічному** (генплан), **тактичному** (КСТ – комплексна схема транспорту) і **оперативному** (КСОДР – комплексна схема організації дорожнього руху) рівнях (рис. 1).

Стадія містобудівного проектування	Розрахунковий	Обсяги робіт з безпеки руху	Основні проблеми,
Концепція розвитку міста Генеральний план	20 – 25 років	Оцінка існуючого стану безпеки міського руху в цілому для міста й у його окремих транспортно-планувальних районах. Аналіз динаміки показників аварійності. Виявлення закономірностей і прогнозування стану аварійності при збереженні існуючих тенденцій. Загальні рекомендації з підвищення безпеки міського руху.	Запропонувати показники оцінки існуючого і прогнозованого стану безпеки руху в місті.
Комплексна схема транспорту Схема розміщення АЗС Схема розміщення гаражів і стоянок	на строк розробки генерального плану	Аналіз та оцінка безпеки руху на найважливіших магістральних вулицях, транспортних вузлах, виявлення ділянок з несприятливими дорожніми умовами і місць концентрації ДТП. Визначення недоліків та проблем забезпечення безпеки міського руху. Розробка конкретних напрямків розвитку всіх видів міського пасажирського транспорту і конкретних планувальних реконструктивних заходів з розвитку ВДМ.	Розробити моделі, що дозволять спрогнозувати значення показників оцінки безпеки руху в місті при різних альтернативних варіантах генерального плану
КСОДР АСУДР Схема організації руху транспорту і пішоходів в складі ДПТ	5 років	Аналіз розподілу ДТП на ВДМ. Дослідження причин концентрації ДТП на окремих вулицях і ділянках ВДМ. Принципове вирішення проблеми безпеки міського руху з застосуванням містобудівних методів організації дорожнього руху	Розробити і формалізувати процедуру обґрунтування доцільності застосування містобудівних методів організації дорожнього руху
Розділ ОДР в проекті забудови територій ПОДР	5 років	Детальний аналіз й оцінка безпеки міського руху на окремих ділянках чи на групі ділянок ВДМ. Дослідження динаміки і встановлення причин окремих ДТП. Глибока проробка локальних планувально-реконструктивних заходів і дислокації технічних засобів регулювання дорожнього руху, розрахунок режимів роботи світлофорів.	

Рис. 1. Обсяги робіт з безпеки руху на стадіях містобудівного проектування

Усі ДБН з будівництва були перероблені до 2018 року з урахуванням їх гармонізації до Євростандартів і всі стадії містобудівного проектування об'єднує тепер інженерно-транспортна інфраструктура [2, С.41-43].

Нещодавно вийшла з друку монографія С.В. Машкевича [3], яка суттєво доповнює класифікацію об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури.

Термін «дорожній рух» (Road Traffic) вперше почав широко використовуватися після прийняття ООН в 1949 р. Міжнародної концепції про дорожній рух, яка у 1968 р. була перероблена, а в 1992 р. доповнена.

Під **системою організації міського руху** розуміють: сукупність планувальних, реконструктивних, організаційних і регулювальних заходів, які мають за мету активно впливати на формування і розподілення (за напрямками і відокремленням один від одного) транспортних і пішохідних потоків для забезпечення оптимальної швидкості, безпеки, найбільшої зручності і економічності пересування людей і вантажів з мінімізацією при цьому їх впливу на навколишнє середовище, тобто ми маємо логістичний підхід до вирішення проблеми транспортних систем міст [3].

Оцінка якості впливу заходів з підвищення безпеки міського руху на аварійність представлена в табл. 1 [4; 5].

Таблиця 1.
Критерії віднесення ділянки ВДМ до місця концентрації ДТП

Міста	Кількість населення, тис. чол.	Кількість ДТП, що виникли протягом		
		одного року	двох років	трьох років
Найзначніші	понад 1000	3	5	6
Значні	250 – 1000	3	4	5
Великі	100 – 250	х	3	4
Середні і малі	до 100	х	х	3

Коли розроблювалась ця таблиця, органами ДАІ вже протягом 10 років проводилось планомірне виявлення місць концентрації (МК) ДТП з розробленням в них відповідних заходів з підвищення безпеки дорожнього руху. При цьому виявились цікаві тенденції: якщо в Києві у 1995 р. було виявлено 72 МК, в яких лише у двох випадках було по 7 ДТП у кожному (кількість МК виявлялась відповідно до [6]), то вже у 1998 р. при зменшенні загальної кількості ДТП на 14%, розподіленні в них було таким: по 9 ДТП – 1 випадок; по 8 – 4 випадки; по 3 ДТП – 54 випадки. При цьому деякі місця так і залишились МК ДТП, не дивлячись на проведені в них відповідні заходи. Це свідчить про те, що необхідно знайти відповідь на питання: чи призводить прийнятий захід до більш низької очікуваної кількості ДТП (в т.ч. більш низькому їх ризику), або до менших з менш тяжкими пораненнями порівняно з ситуацією без реалізації заходів? Цікаво з цього питання дізнатись про закордонний досвід.

Ще у 1967 році працівники фірми «Дженерал Моторз Паркінз» опублікували працю про **метод конфліктних ситуацій**. Спочатку ця методика застосовувалась для визначення характеристик автомобілів фірми, які відрізнялись від автомобілів інших марок. Цей метод базувався на візуальних спостереженнях за частотою вмикання стоп-сигналів на підходах до перехресть під час гальмування. Потім його стали використовувати для дослідження більш широкого спектра питань, в т.ч. для оцінки ймовірності виникнення ДТП і визначення недоліків у схемах організації дорожнього руху в МК. Згодом метод конфліктів розвивався у Швеції, Норвегії, Фінляндії, Франції, Великобританії та інших країнах. За ним закріпився термін *«технічний транспортний конфлікт»* (ТТК) [2, С.261].

Цікаво розглянути досвід Іспанії з визначення МК ДТП (рис. 2), на якому представлені місця концентрації ДТП у Мадриді [7] з прогнозом їх кількості наступні 6 років після визначення їх як МК (1969 – 1974). На цьому рисунку МК представлені у вигляді гістограм, які показують збільшення чи зменшення кількості ДТП, проте на наш погляд ще треба вказувати і тип перехресть, на яких виникли ДТП. В Україні прийнята така їх класифікація (рис. 3).

Аналізуючи рис. 2, бачимо, що тенденції показані різні: послідовне зменшення кількості ДТП, коливання кількості ДТП за роками та ін. Наприклад, на гістограмі, розміщеній посередині, в 1969 р. було 10 ДТП, у 1970 – 7, у 1971 – 10 і у наступні роки – 6, 4, 2. В Україні, на жаль такі показники не визначаються. Іноді неможливо сказати, за рахунок чого зменшилась чи збільшилась кількість ДТП в МК після їх реконструкції.

Перший міжнародний семінар з удосконалення методу ТТК відбувся в Осло у 1977 р. були з'ясовані різні підходи до цієї проблеми в різних країнах. У подальшому метод піддавався уточненню на другому і третьому міжнародних семінарах. Тоді було запропоновано декілька наступних визначень конфліктів [8]:

1. Під конфліктом слід розуміти ситуацію, яка може призвести до ДТП, якщо учасники руху не застосовували запобіжних заходів чи маневрів;
2. Конфлікт руху – це ситуація, в якій два чи більше учасники руху зближуються в просторі і часі до такого стану, коли без зміни параметрів руху неминуче виникає колізія;
3. ТТК – це ситуація, за якої між користувачами дорогою чи транспортним засобом і довкіллям виникає колізія, яка викликає попереджувальні акції.

Однак, конфліктні ситуації може викликати і автомобіль, що стоїть на проїзній частині чи поряд з нею. Таки конфлікти виникають з наступних причин: зміна траєкторії руху об'їжджаючих автомобілів, можливість виходу пасажира із автомобіля, що стоїть і несподіване відкриття його дверей; обмеження видимості; необхідність маневрування (гальмування, повороту) при зупинці і виїзді.

Подальші дослідження дозволили встановити постійні кореляційні зв'язки між аварійністю і виникненням ТТК (табл. 2). Виявилось, що конфлікти і аварії, які виникають з вини водіїв в першу чергу пов'язані з неправильно вибраними

маневрами з управління автомобілем – при зміні смуги руху, догоні, правих і лівих поворотах.

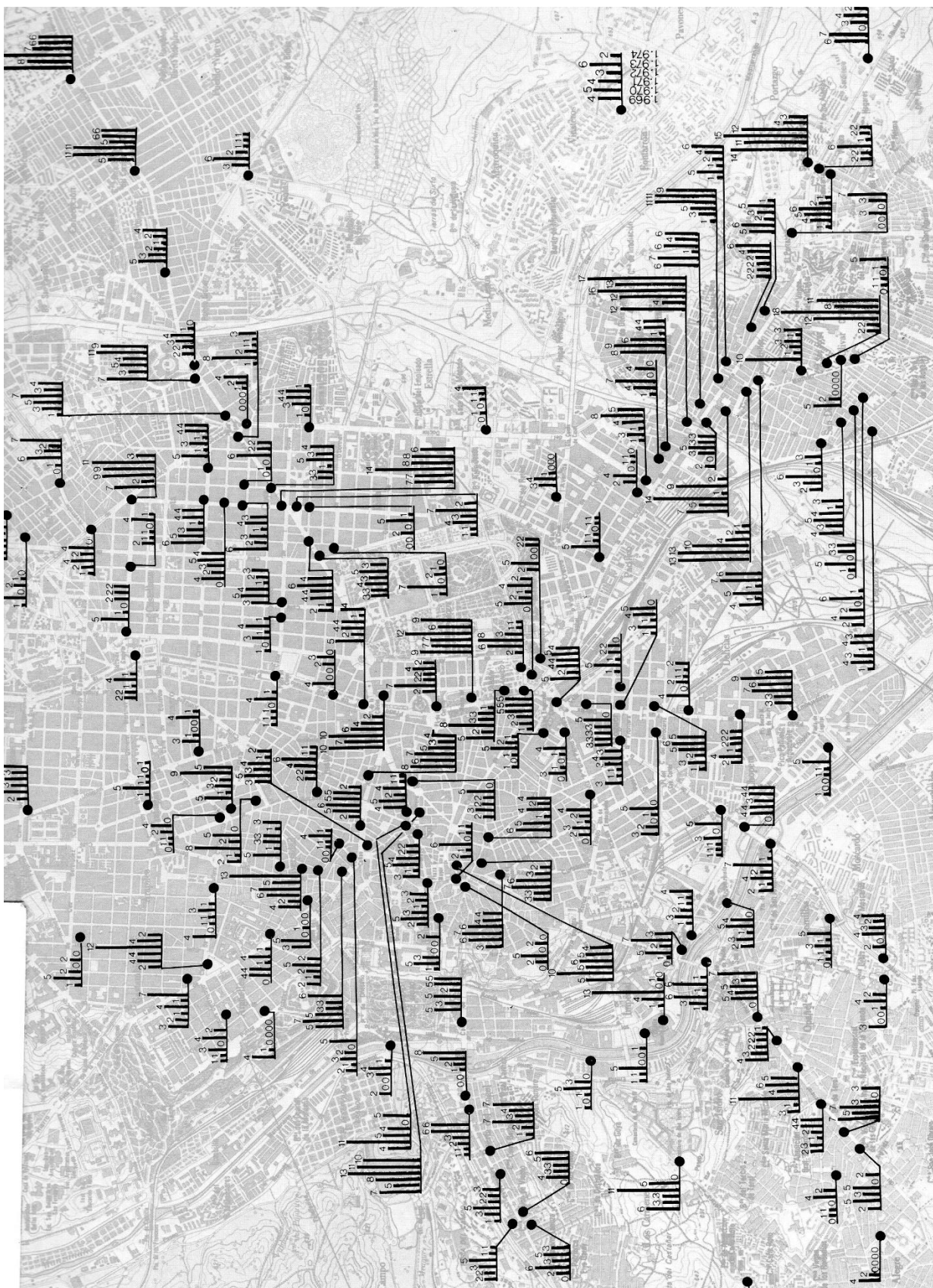

Рис. 2. Динаміка розподілу кількості ДТП в місцях концентрації
за період 1969-1974 рр. (Мадрид)

Назва вузла та номер його типу	1	2	3	4
1. Примикання				-
2. Перетинання				
3. Розгалуження			-	-
4. Розгалуження складне				-
5. Сходовий				
6. Кільцевий				
7. Складний: 7.1.				-
Лінійний: 7.2.				-
З криволінійними елементами: 7.3.				

Рис. 3. Класифікація міських вуличних претинів в Україні

Таблиця 2.
Кореляційні зв'язки між аварійністю і виникненням ТТК

Винуватець ДТП	Розподіл видів ДТП за ступенем винуватості, %		Ступінь ризику, %
	конфлікти	аварії	
Водій:			
легкового автомобіля	48	37	29
вантажного автомобіля	14	8	4
двоколісного трансп-ту	18	39	57
Пішоходи	20	16	10
Всього	100	100	100

Висновки. 1. Необхідно в Україні до статистики ДТП повернути термін «місця концентрації ДТП» і розглядати їх реконструкцію, застосовуючи логістичний підхід: проектування – будівництво – експлуатація. 2. Аналіз МК

ДТП після їх реконструкції необхідно виконувати наступні 5-6 років, як вказано на рис. 2 (досвід Іспанії).

Список літератури:

1. Рейцен Є.О., Кучеренко Н.М. Містобудівні методи підвищення рівня безпеки міського руху при проектуванні і експлуатації транспортних систем міст // Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти: матеріали XV Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Кривий Ріг, 13 листопада 2020 р.). – Кривий Ріг, 2020. – С. 218-225.
2. Рейцен Є.О. Організація і безпека міського руху: навчальний посібник / Є.О.Рейцен. – К.: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2014. – 454 с.
3. Машкевич С.В. Історія київського міського транспорту (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) / С.В.Машкевич. – К.: Сидоренко «Варто», 2019. – 680 с.
4. Рейцен Е.А., Кужильный И.Л. Оценка качества влияния мероприятий по повышению безопасности дорожного движения на аварийность // Социально-экономич. проблемы развития транспортных систем городов и зон их влияния: Материалы X Междунар. (13-й екатеринбургск.) научн.-практ. конф. (Екатеринбург, 14-15 июня 2004). – Екатеринбург: Издательство АМБ, 2004. – С. 116-119.
5. Ваксман С.А. Транспортные системы городов. Терминологический словарь / С.А.Ваксман, И.Н. Пугачев, Ю.И.Куликов. – Хабаровск: Издательство ТОГУ, 2013. – 154 с.
6. Головне управління ДАІ МВС України. Методичні рекомендації по визначенню місць (ділянок) концентрації дорожньо-транспортних пригод на вулично-шляховій мережі міст. – К., 1992. – 22 с.
7. Datos Basicos Delegación de Circulación y Transportes. Excmo. Ayuntamiento de Madrid. – Madrid, 1976.
8. Рейцен Е.А., Кучеренко Н.Н. Градостроительные методы повышения уровня безопасности городского движения при проектировании и эксплуатации транспортных систем городов // Социально-экономич. проблемы развития транспортных систем городов и зон их влияния: материалы XXVII Междунар. (30-й Екатеринбургской) научн.-практ. конф. (Екатеринбург, 19-20 июня 2021 г.) . – Екатеринбург: Издательство АМБ, 2021. – С. 218-224.

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN UZBEKISTAN

Murodjon Matniyozov

Assistant teacher of the department of Tourism and hospitality management,
Urgench state university, Uzbekistan

Abstract

Tourism is one of the fast-expanding and worthwhile generating industries in the world, which contributes to the strengthening of international socio-economic, cultural and spiritual relationships. Uzbekistan pays considerable attention to the development of tourism especially rural tourism as one of the leading countries in the world, having rich cultural and historical potential. However, the study and analysis of this issue raised a wide layer of problems, related to the development of rural tourism. By studying the way of developing rural tourism in Italy, this article describes priorities for further development of rural tourism in Uzbekistan.

Keywords

Uzbekistan, rural tourism, agritourism, tourist products, EU Rural development policy

Introduction

In recent years, the issue of sustainable development in rural areas has been addressed under a holistic approach, which considers the environmental, social and economic aspects of sustainability. In line with the many-sided definition, the sustainable development of rural areas in Uzbekistan is primarily targeted to the sustainability of farming activities and enhancing the viability of the rural areas, improving the quality of education, the medical and social services, reducing unemployment, and investing in rural infrastructure. The modern tourism industry is the largest global producer of gross world product and the main source of employment – it accounts for a significant part of world indicators. According to the World Travel and Tourism Council, in the tourism sector in 2019, more over 300 million people were employed, or 9.6% of the total employment in the world. Also, its share today accounts for 10.2% of world GDP (given the direct, indirect and induced impact of tourism on the world economy), 30% of world exports of services (\$ 1.5 trillion) and 7% of world exports of goods and services, as well as every 10th job created in the global economy. Last year, the number of foreigners visiting the Republic of Uzbekistan for tourism purposes amounted to 1,881.35 thousand people). The figure was 1,504.13 thousand in the same period last year (2020). The number of foreigners visiting Uzbekistan increased by 377.22 thousand people compared to the same period last year. In January-December 2021, the number of foreigners arriving in Uzbekistan to study the purpose of the trip was 6.41 thousand people (0.4% of the total number of visitors), those who came for commercial purposes - 13.65 thousand people (0.7%), for treatment - 32.4 thousand people (1.7%), for business trips - 60.71 thousand people (3.2%), for leisure and recreation - 155.07 thousand person (8.3%). The largest number of trips was to visit relatives-1613.11 thousand people (85.7%)., (stat.uz/2021). Rural

tourism, effective use of existing domestic resources, rich natural and economic potential in the process of socio-economic reforms implemented in Uzbekistan are the actual key issues of the government policy. (Matyakubov U et al., 2018).

LITERATURE REVIEW

1. European Commission rural development policy

The EU's rural development policy is designed to help rural areas rise to the wide range of economic, environmental and social challenges they face and to take advantage of their opportunities. Rural development gained political prominence with the Union's Agenda 2000 project, agreed in 1999, one of the main aspects of which was CAP reform. It acknowledged the importance of rural development by making it the 'second pillar of the CAP, a policy designed to secure the future of rural areas at a time when the agricultural sector was losing many jobs. It is co-financed by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and by national authorities. In contrast, the 'first pillar' of the CAP is made up of payments to support farmers' incomes and for market support measures. It is entirely financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF). The growing importance of rural development has been reflected in its expanding share of CAP funding. In 2000-2006, it accounted for about 10 % of the overall CAP budget. In the following periods, it increased to nearly 25 % of total CAP funding. The EAFRD is the main funding source for rural development, but other European structural and investment funds (ESIFs), in particular the European Fund for Regional Development (ERDF) and the European Social Fund (ESF), are also used. EU countries implement EAFRD funding through rural development programmes (RDPs). RDPs are co-financed by national budgets and may be prepared on either a national or regional basis. While the European Commission approves and monitors RDPs, decisions regarding the selection of projects and the granting of payments are handled by national and regional managing authorities.

Each RDP must work towards at least four of the six priorities of the EAFRD:

- fostering knowledge transfer and innovation in agriculture, forestry and rural areas;
- enhancing the viability and competitiveness of all types of agriculture, and promoting innovative farm technologies and sustainable forest management;
- promoting food chain organisation, animal welfare and risk management in agriculture;
- promoting resource efficiency and supporting the shift toward a low-carbon and climate resilient economy in the agriculture, food and forestry sectors;
- restoring, preserving and enhancing ecosystems related to agriculture and forestry;
- promoting social inclusion, poverty reduction and economic development in rural areas.

The EAFRD priorities are in turn broken down into 18 specific focus areas. In their programs, countries set out targets relating to their chosen priorities and focus areas, as well as a strategy for meeting their targets.

Table 1. Key findings on the impact of the CAP on the territorial development of rural areas

Evaluation criteria	Summary points
Effectiveness	CAP funding enables more remote and agriculturally dependent areas to develop. Pillar I basic payments play an essential role in supporting farm viability and income stability. Pillar II measures contribute to economic development of rural areas. Village measures and LEADER measures are effective in alleviating social deficits and strengthening social cohesion
Efficiency	Rural development measures offer a wide range of support that can be geared towards different local situations. The administrative procedures for Pillar II measures are seen as lengthy and complicated, making it difficult for economically disadvantaged groups to access. There is evidence of innovative solutions to improve the cost-effectiveness of measures in some Member States.
Coherence	Pillar I and Pillar II instruments are usually planned separately. There can be strong complementarity involving the same territorial focus by different funds in specific rural areas involving access to services and infrastructure supported by the ERDF and with regard to agricultural competitiveness (EAFRD) in peripheral rural areas. LEADER is seen as highly relevant and well-targeted but under-funding limits its ability to address social needs.
Relevance	Measures concerning basic services and village renewal in rural areas and LEADER and local development were considered to be highly relevant to addressing social needs in rural areas. Their relatively small funding allocations in comparison with farm-focused measures within the CAP, limited their ability to address social needs
European added value	Funding is seen as insufficient to resolve the long-term situation of decline in rural areas as it largely targets the farm sector while investment in infrastructure and services is much needed. In relation to rural areas close to urban areas, CAP funding helps to maintain more agricultural and environmental land than would likely have been funded without the CAP.

Source: EPRS adaptation from the European Commission's evaluation support study, October 2020.

1.2. Rural Tourism and agritourism in Italy

Although tourism was one of Italy's most dynamic economic sectors in the recession period (*Basile, F.,2010*), the tourist sight closeness has fluctuated in recent years. In fact, Italy's tourism sector data have shown a greater loss of market share than those recorded by other direct competitors such as Spain and France (*Piano,2015*). There are various reasons for this decrease: unstructured governance, incomplete promotions abroad (*Angeloni, S.,2013*), a lack of engagement by the National Agency of Tourism (*Musarò, P.,2014*), the Italian economic tourism sector being composed predominantly of small and medium-sized businesses (*Sciarelli, S et al.,2011*), the lack of competitive tourism products, poor infrastructure, and a general lack of coordination at the political, technical, and operational decision-making levels (*Paniccia, P et al., 2012*). In addition, there are problematic aspects related to the use of digital platforms, such as the lack of a digital tourism strategy, and the insufficient use of digital sales channels and applications for smartphones and tablets. To address these weaknesses,

the Strategic Plan for the Development of Tourism in Italy (Piano strategico per lo sviluppo del turismo in Italia (2013)) identifies targeted and specific actions that are to be undertaken: the construction of a laboratory for e-tourism; the development of mobile applications specifically targeted at foreign tourists, who know how to integrate logistical information with cultural resources (such as museums and exhibitions); the definition of roles and responsibilities; and the coordination of governance arrangements, not only between the state and the regions/provinces, but also between provinces and municipalities (*Piano 2015*). Service integration, mobile applications, and the coordination of decision making at all levels are key aspects of national tourism innovations, and they need to be relaunched in a smart way. Agricultural hospitality is more rooted there for historical reasons. Agritourism farms are also widespread in the regions of Lombardy, Veneto, Umbria, Piedmont, and Emilia Romagna (with over 1000 companies), and, finally, Lazio, Marche, and Sardinia. Linking rural tourism with cultural tourism can lead to the integration and diversification of tourism opportunities, and translate the tourist destination as a whole into a competitive destination. In fact, the combination of cultural and rural offerings are able to support political, institutional, or proactive choices for new tourism products, and may represent a unique experience (Stamboulis, Y et al., 2003, Turco, A et al 2012), not only for the tourist in search of authenticity, but also for all other stakeholders (the local communities, local administrators, institutions, non-profit organizations, and business employees) involved in the territory. Rurality, widespread cultural heritage, and tourism, hence comprise a complex relationship that imposes on territories and local actors the expectation that they will clarify their tourism potential, and the related processes already in place. In this way, the rural area is no longer a “product”, but is rather a place where sustainable place-based integrated development processes are activated (Papotti, D et al., 2006).

1.3. Rural tourism in Uzbekistan

Various ways of developing of alternative economic spheres and their constituents are increasingly becoming the targets of furious debate in the socio-economic circles. One such alternative is tourism, which with the right approach to its development should become another locomotive for the infrastructural development of the economy. Today tourism is a dynamic and global sphere in the world economy. There are different forms of Tourism in Uzbekistan, especially, Cultural, architecture, Safari, Heritage and pilgrim tourism. Rural tourism is a new form of tourism that has been implemented for 10 years. There have been created lots of opportunities and subsidies for farmers, and rural tourism stakeholders by the government. Uzbekistan has great potential in this area, has great opportunities because of the number and variety of tourism resources, compared to other countries: including convenient node location in the transport- a geographic area, unique geography and natural attractions, there are 37 caves on the territory of the Republic. Bioclimatic conditions allow tourists to be engaged actively in wellness and sports tourism, especially in winter. The historical and cultural heritage of Uzbekistan, which reflects a long history of the region, is associated primarily with the history of the Great Silk Road (Fergana Valley Tashkent-Samarkand-Bukhara-Urgench-Khiva) is one of the main factors of the country attractiveness. A decree of the President of the Republic of Uzbekistan was issued in

2019 (PC/5611) “On additional measures for accelerator development of tourism in the Republic of Uzbekistan”. According to this decree, Uzbekistan is gradually implementing comprehensive measures to diversify the national economy, accelerate the development of regions, create new jobs, increase incomes and living standards, and increase the country's investment attractiveness as one of the strategic sectors. Meanwhile, recent analysis shows the imperfection of the regulatory framework governing the tourism industry, the rules for the provision of agritourism services, as well as the categories of foreigners, terms of stay and purpose, which are widely used in world practice. indicates that visa regimes do not exist. According to the decree, the main stages of development of the tourism industry are:

2019-2020 - institutional reforms aimed at creating a solid legal framework for tourism development, modernization of infrastructure and promotion of the country's brand;

2021 - 2025 - increase the share of the tourism industry in the country's economy. To increase the share of tourism in the country's GDP to 5% (by the end of 2017 - 2.3%) by developing the necessary infrastructure in this area and promoting the tourism potential of the country in the world market. By the end of 2025, it is planned to attract more than 9 million tourists, including 2 million from abroad.

Research methodology

The methodology used in the present paper is based on previous literature review. The sources of relevant literature investigation are derived from popular online bibliographic databases, such as ScienceDirect, Emerald, Springer and scientific search engines such as Google Scholar and Scopus.

Conclusion

After a comprehensive analysis, it can be said that state investment in rural development and rural tourism development is certainly not —missed opportunity in Uzbekistan, but that serious progress is forthcoming, because both in socio-economic as well as in legal terms, the importance of rural areas in Uzbekistan is recognized. Besides the economic aspect, the social and demographic aspects are standing out, respectively the state investment in the development of villages and rural households and farms, infrastructure, rural tourism, and all that it implies, actually solves the already escalating problem of migration of young people and their exodus to the city for better conditions of life. Developed rural areas, with good infrastructure, the possibility of employment, etc. guarantee that the consequences of the mentioned problem can be resolved, and in the future this problem will not occur. The analysis of several papers of local authors (Pejanoviš et al., 2014, Maksimoviš et al., 2015) confirmed the close relationship between the rural development and precisely determined rural areas, followed by the improvement of legislation relevant to the specified areas.

References

1. Pejanoviš, R., Demiroviš, D., Đorđević, J., Radović, G. (2014). Potentials for development of rural tourism in Bački Petrovac municipality. *Economics of Agriculture*, Vol. 61, No. 2, 487-500.

2. Maksimoviš, M., Urošević, S., Mihajloviš, D. (2015). The effects of the development of rural tourism in Stara Planina, *Ekonomika*, Vol. 61, No. 2, 83-92.
3. Matyakubov, U., Defrancesco E. (2018). Role of agritourism in sustainable rural development in Uzbekistan: insights from the Italian experience. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, Vol. VI, Issue 3.
4. Basile, F. Una breve analisi congiunturale del Mezzogiorno nel contesto internazionale e riflessioni preliminari sul settore turistico. In *Turismo e territorio: l'impatto economico e territoriale del turismo in Campania*; Bencardino, F., Ed.; Franco Angeli: Milano, Italy, 2010; pp. 15–36.
5. Piano strategico per lo sviluppo del turismo in Italia. p. 10. Available online: http://www.agenziademanio.it/export/download/demanio/agenzia/5_Piano_strategico_del_Turismo_2020.pdf (accessed on 21 February 2015).
6. Angeloni, S. Cultural tourism and well-being of the local population in Italy. *Theor. Empir. Res. Urban Manag.* 2013, 8, 17–31.
7. Musarò, P. Responsible tourism as an agent of sustainable and socially-conscious development: Reflections from the Italian case. *Recerca: revista de pensament i anàlisi* 2014, 15, 93–107.
8. Sciarelli, S.; Della Corte, V. Il comportamento del turista in condizioni di forte incertezza decisionale. *Sinergie rivista di studi e ricerche* 2011, 66, 137–152.
9. Paniccia, P.; Vannini, I. Da impresa agricola a agriturismo: un percorso nell'ottica della sostenibilità. In *Le imprese nel rilancio competitivo del Made e Service in Italy: settori a confronto*; Ciappei, C., Padroni, G., Eds.; Franco Angeli: Milano, Italy, 2012; pp. 59–71.
10. Piano strategico per lo sviluppo del turismo in Italia. pp. 5, 30, 47. Available online: http://www.agenziademanio.it/export/download/demanio/agenzia/5_Piano_strategico_del_Turismo_2020.pdf (accessed on 21 February 2015).
11. Santamato, V.R. Turismo e territorio: un rapporto complesso. In *Esperienze e casi di turismo sostenibile*; Messina, S.; Santamato, V.R., Eds.; Franco Angeli: Milano, Italy, 2012.
12. Papotti, D. Marketing territoriale e marketing turistico per la promozione dell'immagine dei luoghi. *Rivista Geografica Italiana* 2006, 113, 285–306.
13. Stamboulis, Y.; Skayannis, P. Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism Management*. 2003, 24, 35–43.
14. Turco, A. Turismo e Territorialità. Modelli di analisi, strategie comunicative, politiche pubbliche; Unicopli: Milano, Italy, 2012. (In Italian).
15. A decree of the President of the Republic of Uzbekistan., "On additional measures for accelerator development of tourism in the Republic of Uzbekistan" PC №5611., 2019.

КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ВОЛИНИ ЯК КРАФТОВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ

Мельник Надія Вікторівна,

к.геогр.н., доцент, доцент кафедри туризму,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мельник Андрій Васильович,

к. геогр. н., доцент, доцент Інституту природничих наук і туризму,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Качаровський Роман Євгенович,

магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих
атласів кафедри фізичної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Сьогодні в Україні відбувається поступове переосмислення ролі традиційної народної культури та її місця серед туристично-рекреаційного потенціалу країни. Народні художні промисли як основа автентичності та самобутності України відображають запити сучасного суспільства, а також формують нові тенденції в креативній індустрії та суміжних галузях.

Слідуюмо модним тенденціям зростання попиту на рукотворні вироби народного мистецтва, зацікавленість молоді виготовленням хендмейд-продукції та світові тренди розвитку крафтового виробництва, що, у свою чергу, засвідчує перспективність поєднання традиційних художніх технік народних художніх промислів із новітніми виражальними засобами креативного підприємництва, і може сприяти перетворенню галузі креативних індустрій в потужний і дієвий інструмент культурної презентації України у світі.

Із ратифікацією в установленому порядку Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) та Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.) Україна зобов'язалася провадити культурну політику, яка передбачає реалізацію заходів щодо охорони, підтримки, відродження, захисту, популяризації, підвищення ролі елементів нематеріальної культурної спадщини в суспільстві, заохочення розмаїття форм культурного самовираження.

До слова, в рамках реалізації Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 768, свого часу здійснювались спроби вплинути на стан збереження та розвитку народних художніх промислів. Однак фрагментарність підходу до вирішення проблеми не дали належного поштовху крафтовим креативним індустріям для комплексного і сталого розвитку.

Чинне законодавство визначає народний художній промисел як творчу та виробничу діяльність, метою якої є створення художніх виробів декоративно-

вжиткового призначення, що здійснюється на основі колективного освоєння і спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у певній місцевості в процесі творчої праці майстрів народних художніх промислів [1]. Народні художні промисли, народні ремесла – різноманітні культурні техніки виготовлення сувенірних або господарських виробів із звичайних підручних матеріалів (дерево, тканина, папір, метал або пластмаса) з використанням нескладних побутових інструментів. Народні художні промисли є частиною української культури, з рисами, притаманними окремим етнографічним регіонам і є специфічним типом культурно-історичних рекреаційних ресурсів одним з найцікавіших у творчості народу [2–4].

Поняття «креативні індустрії» було закріплено в законодавстві України лише у 2018 році та визначається Законом України «Про культуру», відповідно до якого це види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження. Перелік креативних індустрій був затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» № 265-р від 24 квітня 2019 року [5].

Україна згідно з даними ООН у загальній структурі експорту продукції народних промислів і творів мистецтва охоплює частку лише 0,14%, що свідчить про неповне використання неабиякого історико-культурного потенціалу країни [2].

У середині 1980-х років у країні існувало більше 300 осередків і діяло приблизно 400 підприємств галузі народних художніх промислів. Загальна кількість майстрів сягала 60 тисяч. Продукція промислів реалізовувалася в 30 країнах світу. Глобалізаційні процеси призвели до зменшення обсягів виготовлення художніх виробів етномистецької традиції, зупинки підприємств народних художніх промислів та спонукали майстрів провадити творчу діяльність індивідуально. Вже на початку 2000-х років кількість підприємств народних художніх промислів скоротилася до 22, а кількість майстрів на цих підприємствах – до 1790 осіб. На сучасному етапі ми стикаємось з поступовою втратою унікальних виробничих технологій та художніх технік, зменшенням кількості носіїв автентичних мистецьких традицій.

Волинь – це своєрідна історико-географічна область, що характеризується значним та самобутнім історико-культурним потенціалом, матеріальні та духовні елементи якого акцентують увагу туристів на культурних та історичних надбаннях народу, репрезентуючи минуле краю. Її народні художні промисли, як елементи культурної спадщини, є важливим надбанням туристичного комплексу регіону, зокрема основою для розвитку пізнавального туризму. Водночас вони належать до креативних індустрій, які є потужним рушієм соціально-економічного розвитку регіону.

У межах Волинської області осередки народних промислів розміщено у 29 громадах на території 14 районів. Найбільша їх територіальна концентрація спостерігається у Луцькому, Маневицькому та Ківерцівському районах.

До складу укрупненого Луцького району, утвореного 17 липня 2020 р., після прийняття Верховною радою України постанови № 807- IX «Про утворення та

ліквідацію районів» увійшло 15 територіальних громад: Берестечківська, Боратинська, Городищенська, Горохівська, Доросинівська, Ківерцівська, Колківська, Копачівська, Луцька, Мар'янівська, Олицька, Підгайцівська, Рожищенська, Торчинська, Цуманська. Площа району становить 5 281,4 км², населення (станом на 2022 р.) – 457 287 осіб., густота населення – 86,5 м². Центром громади є м. Луцьк, він же є обласним центром Волинської області [6–7].

Декоративно-прикладне мистецтво Луцького району Волинської області різноманітне за формою та змістом [1; 3–4; 8–10]:

- *вишивка* – один із найпоширеніших видів народного декоративного мистецтва, що вживають в українському народному побуті передусім на предметах одягу, в основному на жіночих і чоловічих сорочках. Волинська вишивка має багаті та древні традиції, які видно в техніках вишивання, особливій кольоровій гамі, орнаментально-композиційних рішеннях. Найбільш поширені техніки вишивання – це «занизування» («низь»), «хрестик» та «гладь». У вишивці переважає насичений червоний колір з вкрапленнями синього та чорного;
- *чоботарство* або *шевство* – ремесло, що являє собою виготовлення взуття різних призначень і видів. Взуттям на Волині побутовали личаки та постоли, а також чоботи й жіночі черевики на шнурівках;
- *писанкарство* – декорування яєць за допомогою воску й барвників традиційними символами;
- *ткацтво* – виготовлення необроблених, текстильних тканин на ткацькому верстаті шляхом їх взаємного переплетення. Серед художнього ткання найбагатшими є килимові вироби – килими, гобелени, доріжки;
- *макrame* – техніка вузлового плетіння (без використання ткацького верстата). На території Волинської області поширене виключно у Луцькому районі;
- *бондарство* – вид деревообробного промислу, пов'язаний з виготовленням місткостей – бочок, діжок, барил, цебер тощо;
- *столярство* – галузь виробництва хатнього начиння з дерева – лав, ослонів, скринь, столів, табуреток та стільців, мисників, ліжок, крім цього віконних рам, рамок для вуликів, дерев'яних частин борін та плугів;
- *різьблення по дереву* є одним із видів художньої обробки дерева поряд з випилюванням, токарною обробкою. Зразками різьблених виробів є чумацьких маж, сані, різне хатнє начиння, предмети домашнього вжитку;
- *лозоплетіння* – це виготовлення господарсько-побутових та художніх виробів з різноманітної еластичної сировини, одне з найдавніших ремесел;
- *гончарство* – виготовлення керамічних виробів, посуду, кахлів, іграшок, прикрас, сувенірів тощо з гончарної глини;
- *ковальство* – обробка металу способом кування;

- *художня обробка шкіри* застосовувалась для виготовлення теплого сезонного одягу.

На території Луцького району загалом функціонує 39 осередків народних художніх промислів. Найпоширенішими видами є писанкарство – дев'ять осередків; вишивка – шість; ткацтво, столярство, різьблення – по чотири осередки. Найменше представлені – бондарство, гончарство та ковальство.

Вони розміщені у 13 (86,7 %) з 15 громад Луцького району. Найбільша кількість осередків зосереджена (рис. 1) у Луцькій громаді – вісім (20,5 %), Колківській – шість (15,3%) та Боратинській – п'ять (12,8%) а найменша по одному у Копачівській, Мар'янівській, Рожищенській, Торчинській. В Доросинівській та Олицькій громадах таких осередків немає.

Галузева (видова) структура осередків народних художніх промислів в межах Луцького району досить неоднорідна (табл.1).

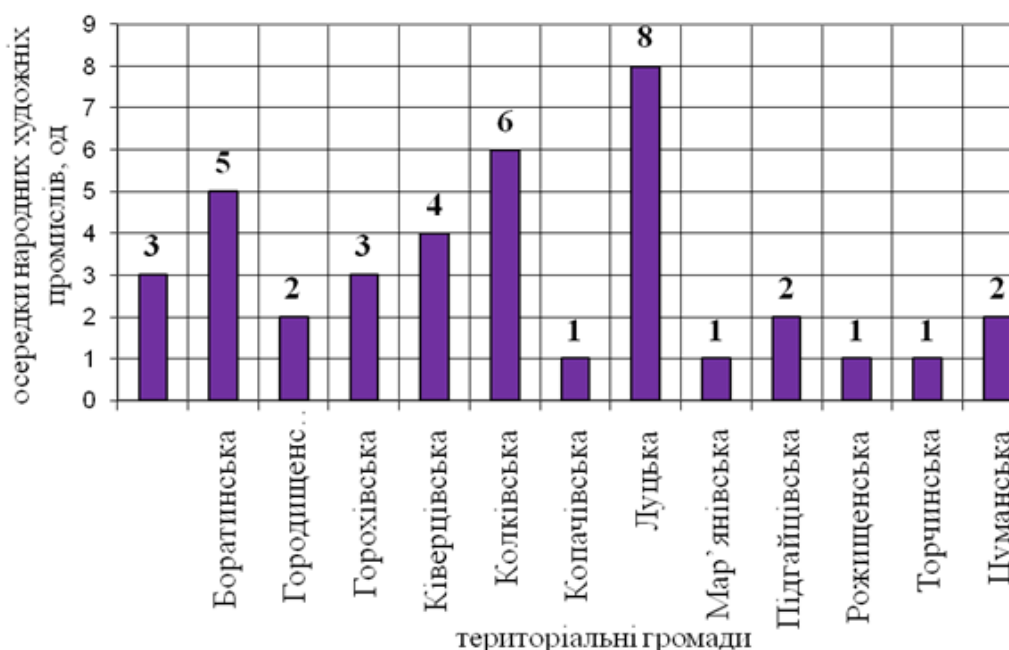

Рис.1. Територіальна структура осередків народних художніх промислів в розрізі ТГ Луцького району Волинської області

Таблиця 1
Видова структура осередків народних художніх промислів
Луцького району Волинської області [2–4; 7;10]

Територіальна громада	Населений пункт	Вид промислу
Берестечківська	м. Берестечко	Чоботарство або шевство; столярство; художня обробка шкіри
Боратинська	с. Гірка Полонка	Писанкарство; ткацтво
	с. Мстишин	Різьблення по дереву; лозоплетіння
	с. Озерани	Писанкарство
Городищенська	с. Вигуричі	Вишивка
	с. Колодеже	Вишивка
Горохівська	м. Горохів	Художня обробка шкіри
	с. Журавники	Вишивка
	с. Печихвости	Писанкарство

Ківерцівська	м. Ківерці	Різьблення по дереву
	с. Тростянець	Писанкарство
	с. Хопнів	Бондарство; ковальство
Колківська	сmt Колки	Вишивка
	с. Годомичі	Писанкарство
	с. Гораймівка	Столярство
	с. Грузятин	Різьблення по дереву
	с. Нічогівка	Столярство
	с. Семки	Ткацтво
Копачівська	с. Залісці	Вишивка
Луцька	с. Забороль	Вишивка; писанкарство; макраме
	м. Луцьк	Чоботарство або шевство; писанкарство; ткацтво; художня обробка шкіри
	с. Кульчин	Гончарство
Мар'янівська	с. Борисковичі	Писанкарство
Підгайцівська	с. Воротнів	Макраме; лозоплетіння
Рожищенська	м. Рожище	Писанкарство
Торчинська	сmt Торчин	Різьблення по дереву
Цуманська	сmt Цумань	Ткацтво; столярство

Нерівномірність розміщення осередків в розрізі адміністративних одиниць впливає і на коефіцієнт забезпеченості територій осередками промислів як елементів пізнавального туризму. На рис. 2 чітко відображена диференціація коефіцієнтів забезпеченості цими туристичними атракціями. У більшості громад коефіцієнт забезпеченості осередками художніх народних промислів коливається від 0,002 до 0,021 од./км². Водночас найвищий він у Луцькій громаді – 0,021 од./км², Боратинській – 0,017 од./км² та Берестечківській – 0,013 од./км², а найменший відповідно у Рожищенській – 0,002 од./км².

Провівши аналіз розміщення основних осередків народних художніх промислів, слід відзначити, що вони поширені майже по всій території Луцького району Волинської області за винятком двох громад – Доросинівської та Олицької, мають широкий видовий склад та функціональне призначення. Усі ці промисли вже нині слід включити до туристичних та екскурсійних маршрутів, сформованих як на місцевому (районному), так і загальнообласному рівнях.

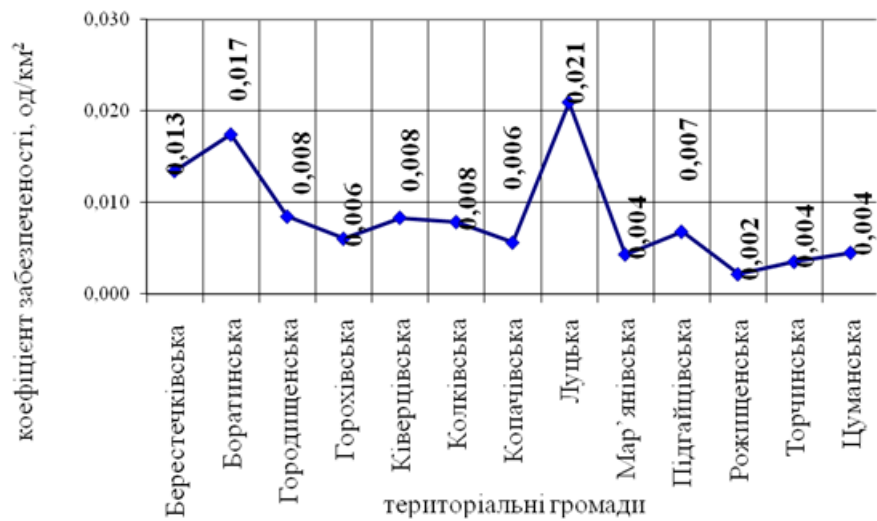

Рис. 2. Коефіцієнт забезпечення ТГ Луцького району Волинської області осередками народних художніх промислів

Для швидшого відродження та ефективного розвитку народних художніх промислів варто розробити комплексну програму їх підтримки, де чітко зазначити ряд заходів з покращення стану розвитку промислів як важливого елемента пізнавального туризму, зокрема їх слід [2–4; 6; 10]: 1) долучити до загальнодержавних та транскордонних програм туристичної співпраці; 2) забезпечити бюджетне фінансування та пріоритетні можливості залучення грантових коштів та іноземних інвестицій; 3) створити відповідну інфраструктуру цих осередків та забезпечення належних умов відвідання їх туристами, а також розробити туристичні маршрути, спираючись на привабливість ареалів побутування народних художніх промислів; 4) сприяти створенню центрів художніх промислів (на кшталт, Опішні, Ізи, Коломії, Петриківки, які відомі не тільки вітчизняному туристу, але й за кордоном, науково-дослідних та музейних установ як музей «Писанка» у м. Коломії Івано-Франківської області) по вивченню історії, традицій та процесу виготовлення виробів ужиткового мистецтва; 5) створити навчальні центри, де кожен охочий міг би досягнути мистецтво створення художніх народних промислів; 6) розширити мережу спеціалізованих торгівельних закладів, які б спеціалізувалися на продажі сувенірної продукції; 7) сприяти популяризації народно-прикладного мистецтва, забезпечити інформування населення та потенційних туристів за допомогою карт (зокрема інтерактивних), буклетів, засобів ЗМІ про ці об'єкти.

Головним інструментом підтримки креативних індустрій повинна стати Державна цільова національно-культурна програма розвитку народних художніх промислів. Наразі маємо лише Концепцію Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2021-2025 роки, що створить умови для збереження та відродження рідкісних та зникаючих видів виробництв народних художніх промислів, розкриття соціально-економічного, культурного потенціалу галузі та забезпечить її подальший сталий розвиток.

До сьогодні в Україні реалізовувались виключно регіональні цільові програми розвитку. Задля популяризації відродження і розвитку народних художніх промислів на регіональних рівнях організовувалось проведення культурно-мистецьких заходів: фестивалів, виставок-ярмарків, конкурсів, майстер-класів; були започатковані премії для майстрів; створювались експозиційні розділи, присвячені народним художнім промислам, у місцевих музеях; видавались наукові матеріали про історичні осередки народних художніх промислів; висвітлювались та популяризувались художні промисли у місцевих засобах масової інформації; забезпечувалась підтримка діяльності гуртків і студій народного мистецтва тощо.

Навесні 2022 року Україна взяла участь у найбільшому в Європі ярмарку майстрів та ремісників – MIDA 2022, що проходив з 23 квітня по 01 травня в Італії. На українському стенді «ЕТНІКА» було представлено 26 брендів та 14 майстрів художніх народних промислів. Маємо також позитивний досвід організації тренінгів для підприємців з креативних індустрій «Creative Enterprise Ukraine» за підтримки Британської Ради в Україні; реалізації проекту «Розвиток традиційних народних ремесел як драйвер росту підприємництва та самозайнятості у прикордонних громадах України та Білорусі» («Craft it!») в рамках програми територіального співробітництва країн Східного партнерства. Вважаємо це позитивним імпульсом у подальшому розвитку креативних індустрій в Україні.

Отже, культурна політика у галузі народних художніх промислів повинна характеризуватись протекціонізмом з боку держави. А самі художні промисли та крафтовий продукт можуть виступати своєрідним інструментом культурної дипломатії України у світі.

Список література

1. Про народні художні промисли Закон України від 21.06. 2001 року N 2547-III // Відом. ВРУ (ВВР), 2001, N 41, ст.199
2. Антипюк О.В., Качаровський Р.Є., Чир Н.В., Карпюк З.К., Єрко І.В. Народні художні промисли Полісся як елемент етнотуризму (на прикладі ОТГ Волинської області). *Розвиток мистецьких осередків як засіб збереження етнокультури Гуцульщини : матер. наук.-практ. конф. у рамках проведення Міжнар. мистец. форуму «Барви Карпат» (с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область).* Косів : ПП «Писаний камінь», 2019. С. 52-59.
3. Качаровський Р.Є., Антипюк О.В., Чир Н.В., Єрко І.В. Осередки вишивки Волинської області як об'єкти пізнавального туризму. *Географія та туризм: матер. III Всеукр жн. наук.-практ. інт.-конф., 26 лютого 2020 року : зб. наук. праць.* Харків, 2020. С. 162-169.
4. Качаровський Р.Є., Антипюк О.В., Чир Н.В., Єрко І.В. Осередки художньої обробки дерева як об'єкти пізнавального туризму Волинської області. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матер. Міжн. наук.-практ. ін.-конф., 31 січня 2020 р.: зб. наук. пр.* Переяслав, 2020. Вип. 55. С. 31-34.

5. Подольчак Н.Ю., Левицька Я.В. Поняття та структура креативних індустрій в державному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 10. 2021. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2256> (дата звернення: 19.06.2022). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.10.1
6. Децентралізація влади URL: <http://decentralization.gov.ua/region/item>
7. Луцька РДА URL: <http://lutskadn.gov.ua/> (дата звернення 22.01.2022).
8. Лозко Г.С. Види народних ремесел та художніх промислів. *Українське народознавство*. К., 1995. С. 269.
9. Мікула Н. Данацко О. Кластери народних промислів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону. URL: http://ierjournal.com/journals/12-13/2010_9_Mikula.pdf
10. Управління культури з питань релігій та національностей Волинської ОДА URL: <https://voladm.gov.ua/category/upravlinnya-kulturi-z-pitan-religiy-ta-nacionalnostey/1/>. (дата звернення 22.01.2022).

The authors of the XXIV International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Science research and practice» were representatives of the following educational institutions:

Urgench State University; Uman National University of Horticulture; Polissya National University; Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture; Precarpathian National University named after V. Stefanika; Azerbaijan State Oil and Industry University; Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas; V.N. Karazin Kharkiv National University; Lviv National Environmental University; Institute of Industrial Economics; Dnipropetrovsk State University Of Internal Affairs; Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture; Kyiv National University of Culture and Arts; Institute for Regional Studies M.I. Dolishny; Kharkiv National University of Urban Economy; Sumy National Agrarian University; Institute of Industrial Economics; National Aviation University; Zaporizhia National University; Kherson State Agrarian and Economic University; Ivan Franko National University of Lviv; G.Tavartkiladze Tbilisi Teaching University; Open International University of Human Development "Ukraine"; Kharkiv National University of Internal Affairs; Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law; Lviv State University of Internal Affairs; National University of Water Management and Environmental Sciences; Borys Hrinchenko University of Kyiv; State Tax University Almaty Management University; Al-Farabi Kazakh National University; Dnipro State Agrarian and Economic University; Robert Elworthy Institute of Economics and Technology; Bukovinian State Medical University; Dnipro State Medical University; Odessa National Medical University; Zaporizhzhya Medical Academy of Postgraduate Education Sports and Tourism; T. Samolenko Classical Private University; Poltava State Medical University; Dniprovskiy Medical Institute of Traditional and Non-traditional Medicine; Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education; Uzhhorod National University; Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov; Donetsk National Medical University; Flight Academy of National Aviation University; South Kazakhstan State Pedagogical University; Institute of Academician Mardan Saparbayev; Borys Grinchenko Kyiv University; Ivan Franko Zhytomyr State University; National Technical University of Ukraine; Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute; International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yassawi; Danube Institute of National University "Odessa Maritime Academy"; Alfred Nobel University; T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium"; Kharkiv State Automobile and Road College; Alikhan Bokeikhan University; Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University; Lutsk Pedagogical College; Ivan Ogienko National University of Kamyanets-Podilsky; Kyiv Medical University; National University of Culture and Arts.

Multidisciplinary academic notes. Science research and practice

Scientific publications

Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference

«Multidisciplinary academic notes. Science research and practice»,

Madrid, Spain. 611 p.

(June 21 – 24, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-88680-822-3

DOI – 10.46299/ISG.2022.1.24

Text Copyright © 2022 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2022 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Akhmedov S. Specific aspects of agricultural development in the economy of the Republic of Uzbekistan // Multidisciplinary academic notes. Science research and practice. Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference. Madrid, Spain. 2022. Pp. 19-22

URL: <https://isg-konf.com/multidisciplinary-academic-notes-science-research-and-practice-two/>